y 44

1908

LITERATURĂ ȘI ARTĂ-ROMÂNĂ

IDEI · SIMȚIRE · FORMĂ

ANUL XII

1908

No. 1, 2 și 3.

PROPRIETATE LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ

Cuprinsul

NUMĂRULUI DELA 25 IANUARIE, 25 FEBRUARIE ŞI 25 MARTIE 1908

TEXT:

1. CÂNTĂREŢUL DIN LUNCĂ, *poem în versuri*. . . de D. C. Ollanescu
2. SINGURICA, *versuri*. . . . . » Nyagara
3. CÂTE-VA CUVINTE RELATIVE LA CELE CE AM VOIT SĂ FAC, SAU AM FĂCUT PENTRU MUZEELE NOASTRE (urmare) . . . . . » Dr. C. I. Istrati
4. POETUL, *versuri* . . . . . » Alex. Stamatiade
5. VIJELIA, » . . . . . » A. Podol
6. NEAMUL BOERILOR CANTACUZINI DIN RAMURA LUI ŞERBAN VOEVOD, *Schiţe genealogice* » General P. V. Năsturel
7. O PAGINĂ DIN ISTORICUL LEGISLAŢIUNII FISCALE IN ŢARA ROMÂNEASCĂ . . . . . » Ilie Nicolescu
8. ILEANA, FATA DE ÎMPĂRAT, *poveste în versuri*. . » Dinu Ramură
9. GELOZIA, *studiu psihologic*. . . . . » N. Zaharia
10. BRĂDULEŢ, *versuri*. . . . . » A. Podol
11. CONSTANTIN NEGRUZZI (viaţa şi operele), *studiu*. » I. Săndulescu
12. IN FAŢA DRAGOSTEI, *nuvelă*. . . . . » Vasile G. Militaru
13. PRIN VALCEAUA CU PÂRÂUL, SEARA LA ŢARA, *versuri* . . . . . » Dim. Orfănescu
14. SCRISOARE, *versuri*. . . . . » Vasile G. Militaru
15. CRONICA LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ: *Nuvelele lui Eminescu*. . . . . » N. Zaharia
Ecuba, de Euripide, tradusă de Eugeniu Dinescu; *Zări Senine*, poezii de A. Mândru. . . . . » D. Brădescu
16. CARŢI ŞI REVISTE STRĂINE . . . . . » P. Podeanu

ILUSTRAŢII:

COLECŢIUNEA C. G. NANO:

1. Salon Ludovic XIV. — 2. portret, de Birman. — 3. portret, de Gaspar Netscer. — 4. Fructe, pictură în uleiu, de Van Russel. — 5. Cioban, de N. Grigorescu. — 6. Case în Arsonan, de G. Petraşcu. — 7. Portret, de Pierre Lely. — 8. Interior olandez, de Gerard Dov.

COLECŢIUNEA MARIA ISTRATI-CAPŞA, antichităţi:

9. Incălţămintea piciorului din statua lui Jupiter; Piciorul unui satir în bronz; Mână a unei statui în bronz. — 10. Cap de oiştie la o căruţă romană; Porc mistreţ, sculptură română în lemn; Furcă sculptată din Transilvania. — 11. Baso-relief din Romula; Grupă în teracotă, găsită lângă Cladova.

Revista LITERATURĂ şi ARTĂ ROMÂNĂ

APARE LA 25 ALE FIECĂREI LUNI

DIRECTOR: N. PETRAŞCU

DIRECŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA, Bulevardul COLŢEA No. 1, BUCUREŞTI

(Intrarea prin curte 3—6 p. m.)

Abonamentul la Revistă e de 30 lei pe an în ţară; în străinătate, 40 lei

Un număr lei 2,50.

— COLECŢIA PE 11 ANI 330 LEI —

SALONUL DE RECEPȚIE C. G. NANO

BIBLIOTECA

2151/1904

Intrat înainte de anul 1933
Biblioteca Universităţii Iaşi
19 JAN. 1935

ROMÂNIA
BIBLIOTECA CENTRALĂ

Cântăreţul din luncă

Poemă în versuri

cu prilejul ridicării unei statui lui Vasile Alecsandri [1])

I

Pe pajiştea cu mândre flori,
în lunca cu privighetori,
în lunca cea de taine plină,
ridică faţa ta senină,
neîntrecute cântăreţ
şi întrupându-te — măreţ
cu suffletul şi cu gândirea
aruncă-ţi iar cu drag privirea
peste-al Moldovei scump pământ!
Din nou dă viersului avânt
să sune codrii şi ogorul,
să salte frunza şi izvorul;
să ducă până 'n depărtări
duiosul farmec de cântări,
ce dela mare la Carpaţi
însufleţeşte-un neam de fraţi!...
— Priveşte!... pe-un picior de plaiu
povestitori cu dulce graiu,
s'adună bacii şi ciobanii....
reînviază par'că anii
de visuri mari, de năzuinţi,
de lupte şi de biruinţi,

---

1) Moartea iubitului şi talentatului nostru Preşedinte, D. C. Ollănescu, venită aşa de neaşteptat, ne-a făcut să ezităm un moment de a continuă cu scoaterea Revistei mai departe.

Astăzi însă, suntem hotăriţi de a urmă cu apariţia acestei publicaţii în memoria fundatorului ei, reîncepând cu admirabila poemă de mai sus, scrisă în cele din urmă zile ale scumpului şi neuitatului nostru amic. Citită în Cercul Revistei acum câtva timp, ea erà destinată uneia din şedinţele Academiei Române. O publicăm aşa cum o găsim, cu încrederea că cititorii noştri vor aflà într'însa încă odată prilejul de a admirà calităţile mult regretatului dispărut.

N. R.

122/910.

când ne 'ndreptai — ca un nou soare —
spre zarea vremii viitoare
și când din cântece de dor
scoteai la viață un popor!
Minunea vrăjile 'și întinde!...
Pe cer steluța ta și-aprinde
al ochilor ei negri foc,
iubită fără de noroc
ce, palidă sub cornul lunei,
tresare la fiorul strunei
reamintindu-și glasul tău.
Iar jos de vale la pârău
se 'ntinde hora, hora mare
peste-ale noastre vechi hotare,
căci înfrățiți mândrii Români
sânt azi în casa lor stăpâni!...
Și tu ai fost, tu purtătorul
dorinților, tu dătătorul
de mângâieri și de avânt
și la al doinei tale cânt
— cânt al dreptății și al iubirii
încinsu-sa hora Unirii!;
Prin tine s'a înfiripat
simțirea noastră cea mai vie,
căci gândul tău înaripat
primise nobila solie
de-a fi și povățuitor
și înainte mergător
la toate ce-aveau să ne fie,
podoabă, scut și temelie.

II

Vino, iată cade frunza, nopțile de iarnă vin,
la Mircești, casa i deschisă, focul arde în cămin,
pune-te din nou la masă, ia condeiul și descrie
tot ce-ți va trezi în minte, năzdrăvana fantazie!.....
Spune-ne iar de Alhambra și de Maurii semeți,
ori de blonde castelane ne'ntrecute 'n frumusețe;
du-ne la Villa Delfina — slăvitorule de soare,
unde-ți creșteau trandafirii, lângă o prea iubită floare;
din Neapol la San-Marco lângă tine ia-ne 'n sbor
și ne dă apă pe malul minunatului Bosfor,
unde zilele's mai calde, nopțile sunt mai senine,
cerul străveziu îți scaldă fața 'n valurile line.
iar în sprintene caice trec cadânele cântând
și pe-o clipă fericită sufletul și viața 'și vând.....
Acolo inima-ți plină de o scumpă amintire
va 'nălța din nou la ceruri imnul jalnic de iubire,

444 - 1908

imnul închinat acelei care tu steluța ta.....
oh! Bosfor cin'te cunoaște nu te poate 'n veci uita!....,

Ori să stăm la gura sobei, lângă-a focului lumină,
în odaia ta de lucru, cu blând miros de sulfină,
și ca altă dată 'n juru-ți așezați, tu să ne spui,
cu-acel glas duios și molcom, cum nu i glasul nimănui,
de ce-a fost odinioară, ce va fi d'acum 'nainte,
înșirând mărgăritarul dulcilor tale cuvinte;
și vom asculta povestea mândrelor minunății,
fapte mari de strălucire, strălucite bărbății,
care-au însemnat, în cartea neamului, ființa noastră
de creștini și de războinci, dela munți la mare-albastră.
Ca 'ntr'o zare luminoasă pururi vremilor stăpâni,
vom vedea trecând cu fală chipul domnilor bătrâni:
Pe Bogdan din Maramureș, întemeetor de țară,
făurind scutul Moldovei dintr'un crâncen cap de fiară,
Pe Ștefan Vodă cel mare, strănepotul lui Mușat,
întorcându-se din lupte de izbânzi încununat.
Iată-l p'un cal alb călare în hlamidă împărătească,
însoțit de boerime și de gloata ostășească:
Hatmanul Boldur, Șkeianul, Matei Cârjă din Vaslui,
Negrea și Șoltuzul Daltă, Coman cu vultanii lui
și plăeșii dela Vrancea și arcașii și aprozii,
toți viteji de viță veche dintr'un sânge cu Voivozii!.....
— Vom vedea pe Țepeș Vodă, cel mai crunt stăpânitor,
dintre câți stăpâni avut-a pașnicul nostru popor;
Vom vedea pe Petru Rareș—un copil al întâmplării
dela carele cu pește ridicat pe tronul țării!.....
— Mintea ta înflăcărată, graiul tău de prooroc,
ne vor spune iar de vremea, cea de glorii și noroc,
vremea lui Mihai Viteazul, când vulturul în sbor se 'ntinse
și Moldova și Ardealul sub aripile-i coprinse.
Purtător de trei coroane în puternicile-i mâni
întruni Mihai o clipă tot mănunchiul de români!
Se simția la strîmt eroul, între munți și între ape,
— în avântul lui războinic lumea întreagă nu-l încape,
cu securea ridicată și în zale ferecat
el porni să-și cucerească scaunul unui Regat!.....
— Șterge-ți fața rourată, dă drum firului gândirii
și vorbește-ne de Cuza, Cuza Vodă al Unirii,
Omul pe a cărui frunte, într'o clipă de avânt,
s'a 'ncins fala și speranța strămoșescului pământ;
Cuza — bunul tău prieten — dătătorul de ogoare
și de libertate, crainic vremilor învietoare,
cui pe tron i-ai stat în preajmă — dându-i sprijin și poveți,
iar în zile grele fosta-i balsam tristei lui vieți!
și-l vei prea mări pe dânsul aducându-ne aminte
de tovarășii de luptă, ai acelei cete sfinte,

cari au răsturnat trecutul îndărătnic și hain
și din peptul viu al țării au smuls ghimpele străin!.....

III

Voi ați apucat o țară desbinată și smerită
— două veacuri sub calcâiul unor venetici strivită,
și-un popor, ce-n sbuciumarea îndouratei suferinți,
rătăcia lipsit de sprijin și lipsit de năzuinți,
ca o turmă de prigoană, pe cărări întunecate.....
Câte 'mperechieri și vrajbe, câte rele și păcate
De sus până jos! In lumea, plină de înșelăciuni,
nu domnià decât hatârul și spoiala de minciuni.
Toate se'nchinau puterii, în risipă și pierzare,
resfățându-se cu toții, erau toate de vânzare!...
Cu asemenea năravuri, țara pe astfel de mâini,
lesne au ajuns să fie cei străini la noi stăpâni
și-au putut perde credința că ne va sosì vreodată,
— după atâta asuprire — ziua sfântă de răsplată!...
— Sună doina 'n miez de codru, jalnic apele se frâng,
ea durerea noastră cântă, ele plânsul nostru plâng;
căci isvoarele și codrii ne mai rămăsese doară
credincioși, ca să le spunem păsurile-odinioară!
De aceea dela munte Oltul și Siretul vin
turburi și gemând la vale, de aceea, cu suspin
înfiorător de inimi, printre brazi aleargă vântul,
căci printr'înșii neamul nostru de demult își cântă cântul!
Voi fruntași ai vremii noastre, făr' de seamă luptători
pentru bine și frăție, pașnici întemeetori
ai acestei țări — ajunsă prin voi astăzi la mărire —,
voi ați desrobit poporul dintr'o josnică șerbire,
l'ați făcut stăpân de sine, l'ați crescut, l'ați luminat
și pe treptele puterii, lângă voi, l'ați ridicat!
Deșănțatele năravuri și deprinderile rele
voi le-ați ars cu ferul roșu, voi v'ați bătut joc de ele,
și pe cât avut-ați parte ori prilej a izbândì
unii și-au schimbat purtarea, alții felul de-a gândì,
ici stăruitori la lucru, dincolo c'o vorbă bună,
ani și ani nu le făcuse cât făceați voi într'o lună;
lumea se'nțelția 'n avântul noilor învățături,
adevărul și știința clocoteau în mii de guri,
iar spre ținta-i suitoare, țara altă dată mică
se'ndreptà, de voi mânată, tot mai mândră, mai voinică!

IV

Dar dintre toți acei tovarăși
de bine cuvântată muncă,
tu dat-ai vie întrupare

— oh! cântărețule din luncă,
vieții și simțirii noastre.
Și-a tot ce suntem și ce am fost;
— de-aceea cânturile tale
le știu copiii pe de rost.
Tu din colibă în colibă,
din plaiu în plaiu din stână'n stână,
ai ascultat povestea dalbă
ce mișcă inima română
și ce-a fost dor, înseninare,
și dragoste și amintiri
de vitejie și de fală
din vremile de străluciri,
în sânul tău cu duioșie
le-ai adunat ca'ntr'o comoară,
le-ai dat arîpi și 'nsuflețire
și precum ciocârlia sboară,
cântând un imn către lumină,
așà pornitule-ai în sbor
Să cânte imnuri bărbăției
și patima ăstui popor!...
— Ca să deștepți în noi simțirea
acelor vremi de farmec pline,
în care un neam întreg și-o țară
primiau îndemnul dela tine,
mai spune-ne, cum știi a spune
tu, vre-un cântec bătrânesc,
în care dorul de moșie
cu dragoste se întâlnesc
și fericiții sunt aceia
ce se jertfesc și nu'n zadar,
pe câmpul glorios de luptă
ori pe al dragostii altar!...

. . . . . .

Fata pândarului

I

La Fântâna Vadului
pe apa Bârladului,
este-o târlă cu trei câini,
cu trei câini
Strejări bătrâni,
ce-au rămas acum stăpâni
peste turmele de oi,
căci ciobanii amândoi
s'au lăsat de ciobănie
și s'au dus în haiducie.
— Plâng cu foc oile plâng
când în staule se strâng

la apusul soarelui,
pe la mulsul laptelui,
iarba'i rea, iarba e rară,
apa din fântâni-amară,
nici nu beau, nici nu mănâncă,
jalea le-i tot mai adâncă,
decând le-au plecat stăpânii
și le port de grijă câinii!...
Alei!, dela Prut Tătarii
vin năvalnic, vin tâlharii
și cum vin prăpăstuiesc
tot în cale, pustiesc,
pradă, și dau foc la sate,
— hordiile blestemate
iar în frământări și'n chin
piere suflet de creștin!...
— Peste țarini tăciunite,
peste holde jefuite,
care cu opt boi în jug,
școși cu sila dela plug,
trec spre zări îndepărtate,
toate cu prăzi încărcate
iar cu vaet și cu chiu
pe întinsul câmp pustiu
după ele se 'ndrumează
obosiți se trăgănează
șiruri — cot la cot legați —
de femei și de bărbați!....
Alei!, dar cine'i legată,
cine mi'i mai ferecată
de loitra carului?
e fata Pândarului
Mărioara
rumeoara
cu ochi vii, cu peri bălani
numai de optsprece ani.
Ea se plânge, ea se sbate,
cheamă mire, cheamă frate
să'i dea braț de ajutor....
dar în ceata robilor
merge peste țări și ape!...
Cine oare-o să'i mai scape?!...

II

Iată că ciobanii doi,
părăsind turma de oi,
din repez au buciumat
mulți flăcăi de-au adunat

Bibl. Sect. Universității Iași

la cotul Brândușului
în finitul Hușului,
— unde cum buciumul sună
toți voinicii se adună,
să se lege împreună,
întru fapte vitejești
și isprave haiducești —,
și-au pornit, legați ca frații,
să se lupte cu spurcații,
cari'n jafuri și'n pârjol
au lăsat pământul gol
și să le smulgă-o comoară:
pe frumoasa Mărioară!
Radu mire, Coman frate
și cu Han Tătar s'ar bate
ca să'și scape neam și țară
de peire și ocară!.....

Sus pe malul Prutului,
spre desimea codrului,
poposit'au carele
ce purtau odoarele
și cu ele 's poposiți,
robii frânți și istoviți
de dureri de lungă cale
și de nesfârșită jale.
— Vai de ei, vai și amar
cu hainul de Tătar,
că la foame și la sete
le 'nfigea hangeru 'n spete
și 'i mâna la drum mereu....
drumul morții, nu'i mai greu!
Și-au făcut ocol de care,
că venise Prutul mare,
— Prutul râu străvechiu român,
dușman oricărui păgân —
la marginea carelor
butcile Tătarilor,
iar la mijloc trista gloată
și cu Tătărimea toată
așteptau din zi în zi
să se poată repezi,
în spre țărmii lacului
inima Bugeacului
și-acolo să-și împărțiască
prăzile'n parte frățească:
ce-o fi frunte la mârzaci,
ce-o fi coadă la gonaci;
mârzacii cu roabele

ceilalți cu gloabele,
iar mărzacul cel bătrân,
pe ce-o vrea e bun stăpân!

III

Clătinatu-s'a pământul
plânsul dusu-mi-l'a vântul,
de pe calea pribegiei
pân'la scaunul Domniei,
— pepturile sbuciumând,
brațele tari încordând, —
că porni Domnul din Eși
cu mulțime de plăeși
și de călăreți voinici
călări pe cai iuți și mici.
Tătărimea s'o sdrobiască,
robii să mi'i desrobiască,
Să ia mana prăzilor
și s'o dea ogrăzilor
pustiite și sărace
și să 'ntindă iarăși pace,
din hotar pân'la hotar,
punând peptul stăvilar
în potriva cănilor,
cănilor păgânilor!....
— Pe colnicul păduros,
pe drumul țării de jos,
vin de sârg, vin două cete
de voinici cu negre plete
purtând durde haiducești
și lungi ghioage ciobănești,
ele vin cătând în zare
și pe drum urme de care,
întind capul după vânt,
pun urechia la pământ,
urma'i știarsă vântul geme,
zarea intră 'n nori de vreme....
Iată însă că 'ntr'o zi
de departe le zări,
lângă codru tăbărâte
și vedenii mohorâte
de Tătari — cu ochi de ciur —
dându-le raite 'mprejur!
Arși voinicii ca de foc
se opriră toți în loc
și chitind
și socotind,
chibzuiră
se 'nvoiră,

unii să stea 'n câmp de pază,
alții prin codru să cază
făr'de veste pe dușman ;
numai Radu și Coman,
duși de dor și de mânie,
fără grije de urgie,
cu pas rar, pas ciobănesc,
drept spre tabără pornesc....

IV

Noapte neagră, fără lună,
pentru răzbunare bună,
noapte rece, noapte grea
te slăvească cine vrea
la vrăjmași să se strecoare
strejile să i-le omoare
și să se târască 'n brânci
spre căruțele adânci,
unde pe sub coviltire
dorm Tătarii în neștire,
și 'n gâtlejul amorțit
să străfulgere-un cuțit !...
— Alei, ce fiior, ce șoapte
flutură în miez de noapte,
din creștin, pân'la creștin?...
„Vin ca să ne scape, vin !"
spune 'n taină fiecare.
Alei, cine printre care,
ca năluca se strecoară,
întrebând de-o Mărioară,
Mărioara dela vad,
vadul apei din Bârlad,
fecioara pândarului
logodnica Radului
Radului ciobanului
cel cu inima cernită
și măciuca nestrujită,
una pentru draga lui,
alta pentru capul cui
l'o găsi stând lângă ea
ori s'o 'mpotrivì s'o dea ! !..,
— Iar când fu spre mânecate,
— când pe zările 'norate
e lumină și 'ncă nu'i, —
în puterea somnului,
cei din codru și câmpie
repezi ca o vijelie,
pe Tătarii adormiți

adormiți și buimăciți
cad și dintr'o lovitură
pentru veci închid o gură ;
plumbul nu dă greș când zboară,
ghioaga culcă și omoară !...
E un crâncen vălmășag
caii zvârle, boii rag,
urlet, vaete, blesteme,
unul cade, altul geme
iar prin sângeroasa gloată
slobodă robimea toată
smulge arme, smulgé pari
și isbește în Tătari !
Năpădiți păgânii țipă
și se svârcolesc, d'an pripă
prind a pune boii 'n jug,
își fac drum spre câmp și fug.
Vai ! Aman !... Domnească oaste
îi lovește greu din coaste
și 'i alungă înapoi
luând carele cu boi !...
De-acum nu mai au scăpare ;
Prutul vine tot mai mare,
câmpu'i negru de ostași,
codrul geme de vrășmași,
desnădăjduiți Tătarii
strâng în pulpe armăsarii
și s'aruncă în puhoi
spre odihna cea de-apoi !...

V

Ce măreață sărbătoare
luminează sfântul soare !
Un norod îngenunchiat,
de-un dor mândru 'nmănunchiat,
dela Domnul lui așteaptă
milă și răsplată dreaptă
mila păgubașilor
răsplata țintașilor,
unii prada mișeliei,
alții floarea vitejiei !
— Domnul înțelept, creștin,
răvărsatu-și-a din plin.
peste toți mărinimia
dragostea și omenia,
că, palmașilor săraci
dăruit'a boi și vaci,
la vadane cu copii

BIRMAN

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fotograf Chevalièr

ocine pentru moșii,
la răzăși și la plugari
prăzile de la Tătari,
iar acelor două cete
de voinici cu negre plete,
hărăzitu-le-a Voivodul
dreptul de-a păzi norodul
de 'ncălcări și de vrăjmași
ca fruntași între fruntași
și pe Coman
căpitan
dar lui Radu, Radului,
— care cu măciuca lui
multe țeste a zdrobit
mândra de și-a desrobit
datu-i-a ogrăzi de vii
și cârlani vre-o două mii
zestre pentru mărioara
Mărioara rumeoara
cu ochi dulci, cu peri bălani
numai de optsprece ani,
și-a mai dat porunci, frumos,
vornicul Țărei de jos
nuntă mare să dureze
din belșug să ospeteze :
cei doi miri,
cu musafiri,
cu nuntași
și băștinași,
Că Măria Sa 'i nun mare
și'i poftitul lui, ori care !...
— Alei, în zvon de tilinci
saltă sprintene opinci,
de opt zile necurmate
nunta veselă se zbate
vinul curge ușurel
luând grijile cu el,
brâu de brâu mai strâns se prinde
focul dragostei de-aprinde
încât par'că pe pământ,
toți miri și mirese sânt
oile chiar nu mai plâng
când în staule se strâng
la apusul soarelui
pe la mulsul laptelui
iarba nu le mai e rară
apa nu mai e amară,
sus la târla cu trei câni
cu trei câni

strejari bătrâni
la fântâna vadului
pe apa Bârladului.

V.

Ne zi acum un cânt de dor
oh ! maestre fermecător
un dulce cântec de iubire,
un vis de dalbă fericire !...
— Tu ești vestitul cântăreț,
pe-a cărui strune fără preț,
alunecă mărgăritare ;
tu cu duioasa ta cântare,
coprins de-ai dragostei fiori,
dai sufletului mângâiere
dai inimei reînviere,
ce ca un blând parfum de flori,
învălue și-ademenește
ființe care se 'ncălzește
la al iubirii vecinic foc !....
— Iubire, vrajă de noroc,
de tinerețe, de 'ndoială,
de patimă, de îndrăzneală,
de cer noros, de cer senin !...
Cel mai plăcut și aprig chin !...
— Tu care ți-ai plecat urechia
pe inima fraților tăi
și-ai tâlcuit înfrigurarea
atâtor tainice bătăi,
iar bucuria și aleanul
acelei inimi simțitoare
le-ai revărsat îngemănate
în doinele 'ți nemuritoare ;
Tu care credincios slujit-ai
altarul zeului Amor
și te-ai încredințat că 'n lume
el e stăpânul tuturor,
că ne'ntrecuta lui putere
— cea mai presus de rostul firei
pe cei cu suflet cald îi urcă
spre culmile Dumnezeirei
iar celor vitregi de simțire,
— în nestatornicu'i avânt
le ia, sdrobindu'i, și speranța
de mângâere pe pământ ;
Acum când nimeni nu mai cântă
la noi iubirea cea curată
și când poeții, cu glas jalnic

și cu privirea 'ndurerată
ne spun că viața'i o părere,
că omu'i falș și istovit
că este o nenorocire
de a iubi și-a fi iubit,
Ridică-te tu în potriva
acestor triste-apucături
și scapă-ne de-atâta gemăt
și de atâtea secături.
Dă drumul versului să sune,
ca'n vremile de mai înainte,
să ne insenineze ochii
și inima să ne-o 'nfierbânte!
Ah! ce duios tresare codrul
coprins de-a dragostei văpăi,
când într'amurg se'ntorc acasă
cântând șagalnicii flăcăi:
— Pe cer nu's atâtea stele
dulci ca ochii dragei mele
pe pământ nu's multe flori
ca obrajii rumeorii,
nici ca buzele'i subțiri
nu's pe lume trandafiri.

Ah! mândruța când îmi cântă,
cu drag inima-mi frământă,
o vrăjește și mi-o face
să se ducă unde-i place.
Mândro, ard în mare foc
adă-mi inima la loc!

Floare albă de cireș
să nu-mi da-i menirii greș:
de te-o pune 'n naltul frunții
m-o iubì din ziua nunții;
de te-o ține 'n sân podoabă
mi se dă pe viață roabă.

Foae verde de răsură
toți vecinii mă văzură
stând cu mândra gură 'n gură.
Vază mă!, de ei nu-mi pasă,
că nu-mi trece pragu'n casă
pân'ce nu-mi va fi mireasă.

Si-atunci Doamne să m'asculți
Dă-mi copii ori cât de mulți.
că mi-s dragi să-i văd umblând
și cu măsa semănând;

să mai văd cu ochii mei
reîntinerind în ei.

Dar n'am parte de noroc,
să-mi prind inima la loc,
nici nevoia nu mă lasă
să-mi aduc pe mândra 'n casă....
Ah! și'n cer nu-s multe stele
dulci ca ochii dragii mele.

VI

Lumea ce-ai cântat nu-i însă numai lumea fantaziei
unor clipe 'nsufleţite de avântul poeziei,
lumea ta se mișcă'n largul unei vieţi rupte din plin
care pururi cârmuește omenirea; de aceea
dacă i-ai putut da viață, n-ai putut să-i dai scânteia
— cea pe veci înălţătoare — inimei și minţii tale.
Lumea ta, ca toată lumea, bate tot aceiași cale,
de deșărtăciunea vieţii, de nevoi, de suferinţi,
cea mai tristă moștenire ce primim dela părinţi!.....
— Ah! tu i-ai fi dat, de sigur, un alt rost și altă ţintă;
Ai fi vrut că'n lumea ceea oamenii să nu mai mintă,
și de i-a zidit natura proști, ori sluți de mititei,
să nu cate să-și mai pue pene de împrumut pe ei.
Tinereii, păunașii de saloane, giumbușarii,
cari-și pierd vremea'n nimicuri, socotind că fac pe marii,
Tu ai fi făcut dintr'înșii oameni verzi și muncitori
iar nu prăzi și jumuleală la samsari și creditori.
Mulţi și-au făurit chiar arme și le poartă pe inele;
c'am ajuns cu-atâția nobili și cu-atâtea Beyzadele,
de te'ntrebi mirat de unde, din ce Impărați Romani
se coboară neamul nostru de plugari și de ciobani?!.....
Fudulia boalei veche și 'nrăită leac nu are!
Omul este ca maimuța, vrea să-și facă asemănare
cu ce vede pe la alţii și noi am împrumutat
și-am maimuțărit atâtea, că erà de așteptat
să luăm și vâlva lumii cea cu titluri și coroane!...
Traiul nostru-i pus de altfel pe picior de milioane,
casele ne sunt palaturi și de-avem ori de n'avem,
toate pentru placul nostru tocmai ca'n Paris le vrem.
Luxul și deșărtăciunea — musafiri cu mari pretenţii —
ne-au stors punga, ne-au stors vlaga, iar cât despre simţ leventii
ce deţin recordul modei și ne-mproașcă cu noroi
își bat joc de tot ce facem, ori ce vine dela noi
și, precum odinioară Iorgu dela Sadagura,
dulcea limbă părintească lor nu le deschide gura.
Așa limbă necioplită, bună pentru lucruri mici,
pentru trebi neînsemnate, s'o vorbească cei mojici!.....
— Tu ai cunoscut prea bine lumea asta svânturată,

I-ai pătruns adânc în suflet, ca să scoți dintr'însa toată
patima nesocotită, toată vâlva de minciuni,
să strivești în rană viermii încuibatei stricăciuni,
când, făcând să tune viersul mândrelor tale cuvinte,
o chiemai la datorie și-o mustrai ca un părinte,
când, înviorându-ți graiul și șagalnicul tău gând
o'ndreptai pe calea bună, ori o dojeneai râzând !.....
Oh ! eroii tăi de teatru s'au prăsit și umple țara !
Paraponisitul urcă fără preget încă scara
celor mari cerșind o slujbă... pururi paraponisit,
după cum e tot românul dela slujbă urgisit.
Azi *nenecile cochete* și *mondene*, nu mai lasă
să le înpovăreze traiul grija *pietrelor din casă*;
iar *Chirițele*, nebune după cărți și după zvon,
în Județ și'n Capitală joacă Pocker și Boston....
De când bântue „*modernul*“ și străinii au cătare,
am perdut atâtea datini, vechi și scumpe, *Lăutare*
Barbule și nu mai vine înapoi cântecul tău !...
Neschimbat rămas'a numai *Farmazonul din Hârlău*,
bun vânturător de vorbe, care crede că e lege
tot ce spune și că singur rolul lumi'l înțelege.
știe tot, pricepe toate, ce e încurcat descurcă
și'ngâmfat spre culmea faimei, zi cu zi, mai sus se urcă.
Incărcat de griji și treburi pururia, de la distanță,
numai după mers, se vede că e om de importanță,
dacă ar trăi în China—cum e el de sine plin,—
ar fi fără îndoială Bonz ori mare Mandarin.....
— Tu ai zmuls la mulți ca dânsul masca de fățărnicie,
cum ai înfierat *ciocoiul*, care prin slugărnicie
și prin intrigi se târăște pân'la treapta de stăpân....
Câți și câți n'au luat astfel locul bietului Român !
Și-ai făcut război tu crâncen astor lifte necurate,
vrând ca să stârpești sămânța *lipitorilor din sate*,
însă Grecii și Ovreii—îmbuibați și moșieri—
se răsfață azi în casa sărăciților boieri,
și'mprejurul nostru ageri își țes pânza măestrită,
așteptând cu ochii lacomi, cias prielnic să ne'nghită.
De nu le vom sta 'npotrivă, harnici de nu vom lupta,
n'o mai scapă de perzare nimeni pe Moldova ta !....
Căci e un blestem și-o jale, ca o țară să muncească,
iar din munca ei vrăjmașii singuri să se 'mbogățească;
și vrăjmașii sunt mulțime celor pripășiți la noi....
E firesc când ei se 'ngrașă, noi să dăm tot înapoi.
Tu ne-ai înviat eroii și-ai însuflețit poporul,
răsădind mândria'n inimi și speranța'n viitorul
de progres și de lumină, către care năzuim !....
Munca e neatârnarea și belșugul !... Să muncim !...
Pe noi ce ne strică este lipsa de statornicie,
vânătoarea după slujbe și prea multa dărnicie,
căci pe strângători îi numeri de-abea la o mie, unul ;

dar ambițioși de soiul lui Ciubăr-Vodă, nebunul,
—cari 'ncalecă pe vânturi și se cred stăpâni pe lume—
politiciani de breaslă, Matadori ce'și cat un nume,
democrați cu punga groasă și aristocrați desculți,
râvnitori la cârma țării, din păcate-avem prea mulți...
Omul care își iubește țara și-i dorește bine,
când lucrează pentru dânsa, nu lucrează pentru sine,
nu se pleacă înaintea cererilor nimănui,
nici nu caută mărirea pentru el și pentru-ai lui!..
Unde'i *Despot Eraclidul*, unde'i Tomșa să le spună
că ambiția deșartă e o glorie nebună,
că acei ce mint poporul sânt semănători de foc
și'ndrăzneții câte-o dată au sfârșitul lui Moțoc!...
— Ridicându-te cu mintea către vremile de fală,
când străbuna noastră Roma, de pe culmea'i triumfală
cârmuia întreaga lume, când, în coruri de poeți,
împleteau cununi de raze strălucitei sale vieți
Imnurile seculare; Tu luata'i cântăreții,
cei mai gingași ai iubirii, cei mai dulci ai tinereții
și, dând graiului lor aripi și zbor caldei lor simțiri,
—în avântul unei mândre și duioase 'nsuflețiri—,
ai reînviat splendidă, pentru noi, lumea Romană
și ne-ai dus apoi la Tomis, în căsuța cea sărmană
a sărmanului Ovidiu— tainicul înamorat—,
care-a suferit o viață pentru-o clipă de păcat;
iar cu veselul Horațiu, la *Fântâna Blanduziei*,
am făcut nouă libații zeilor și Poeziei
lui, cea limpede și vie cum e apa de izvor,
pururia mângâetoarea și amica tuturor!..
Cântăreții lumii noastre, searbădă și desgustată,
par'că rândul ei în viață l'ar mai fi făcut odată—
n'au băut din cupa voastră, oh! poeți cu simț divin!...
Ei golesc halbe de bere și pahare cu pelin.
De aceea le'i cântarea răgușită ori bolnavă
și e tot amărăciune, pentru ei, și tot otravă,
căci în preajma lor prin fumul de-alcool și de tutun,
nu mai văd nimic de seamă, nu mai cred nimica bun!

VII

Tu pentru care graiul nostru
e cântec și e poezie
Și toate-aevea le 'ntrupează
fermecătoarea'ți fantazie,
aruncă'ți—ca odinioară—
privirea pe al Moldovei plaiu,
ascultă basmele pădurii
și taina florilor de Maiu.
Și-oglindind seninul zilei

în apa viilor izvoare,
din tot ce'i viață și lumină
fă o splendidă sărbătoare !...
— Deschide-ne apoi comoara
cea de culori și armonii
și zugrăvește-ne făptura
și mândrele-i minunății,
înstrună-ți lira și ne cântă
— în dorul cald al tinereții —
Simțirea ce-ți tresare 'n suflet,
oh ! slăvitor al frumuseții !...

Primăvara. Neadormit strejuitor de ape
molatec vântul aripile 'și bate
împrăștiind ușoare tresăriri de viață !...
Acum pe crengi încep să se arate
plăpânzii muguri ;
bălaca dimineață,
purtând cununi de răsărit de soare,
însuflețește verzile ogoare,
iar boii, scoși din pluguri,
la râu se duc încet să se adape.
Se 'mbracă iar pădurea cu frunziș,
murmur de 'ndrăgostite păsărele
din umbra-i plină de mirezme vine,
mai blânde's nopțile sub capiștea de stele
și zilele mai calde, mai senine.
De-acuma pânza pe prundiș
și-o 'ntind femeile cântând,
copii rumeni și sglobii—cu capetele goale
în drum, prin pulbere-alergând,
se joacă ;
iar mieii sburdă prin ocoale
și barza prooroacă,
pe-un vârf de casă
din aripi fâlfâind, se lasă !...

Vara. Din carul plin cu snopi privesc
și ochii mi-i ademenesc
a tot privì lanul de grâu,
în care intră pân' la brâu
cântând secerătorii.
Și strâns se ține lan de lan
pe nesfârșitul Bărăgan,
și-i aur jos și aur sus,
când soarele, înspre apus,
învăpăiază norii.
Pe largul câmpului te pierzi
prin țarini cu porumburi verzi

și prin livezi și prin pășuni,
— ca prin desișul de aluni
din poalele pădurii.
Tot ce-i putere și'i avânt,
în clocotul de sub pământ
se schimbă'n roade și'n belșug,
iar cu ferul dela plug
scrim tainele Naturii.
De-asupra codrilor pletoși,
mugind ca Zmeii fioroși
s'au prins în luptă norii grei
Și curg săgeți lungi de scântei
și ploaia 'neacă zarea.
Dar iată zorile cu drag
zâmbesc pe-al dimineții prag
și iar e cald și iar senin
și cântecele iarăși vin
să umple depărtatea!...

Toamna. Pe coasta dealului smălțat
cu frunze galbene și roșii,
Călina--fata cea zglobie
care-a 'nvrăjit pe toți în sat,
se duce la cules de vie.
E cerul fumuriu și cerne,
— din zori cântau mereu cocoșii
iar răbufnit când suflă vântul,
cu foi și uscături așterne,
acuma îmbrumat pământul
și cât se 'ntinde 'n preajmă zarea,
răsar — movile verzi — butucii
cu vițe ce boltesc cărarea,
pe unde stau de streajă nucii
și tufele de măcieși...
Imbrobodită c'o năframă
și cu obrajii ca bujorii
Călina face pașii deși,
Și fu un chiot lung la cramă
Când o văzù culegătorii.
Flăcăii veseli o 'nconjoară,
„Călino, 'i zic, Călino dragă"...
dar ea 'nvârtindu-se ușoară
le spune tuturor o șagă
și fuge hohotând de vale...
In vie par'că'i sărbătoare!
cu râs, cu cântece, cu glume,
copilei toți îi sar în cale,
de-ar fi crezut c'a răsărit
la fie-care în pept, un soare....

Și ochii li se fac cât mărul,
când trec pe lângă dânsa bieții,
și'i zor și se'mbrâncesc băeții,
când vine și Călinei rândul
cu cine să'și ducă ciubărul.....
— Acum și vremea se 'nbunase
și era zarva tot mai mare
așà c'aproape se înoptase....
Și iată-ardele-ar comândul—
că înainte de plecare
țiganii zic duios din strună
și grabnic se încinge jocul,
dar nu le mai ajunge locul,
vrând toți să joace lângă fată.
și ea râdea ca o nebună,
căci ori și cum se'ntorcea danțul
tot cu-al-de Florea dorobanțul
se pomenea de mâini legată
iar dragostea ei și norocul
le 'ncununà bălaea lună !—

Iarna

In alba'i mantie zăpada
învălue frumoasa luncă
pe'ntinsul căreia înghețul
steluțe de argint aruncă.
E ger, din miază noapte vàntul
prin crânguri trece șuerând
și peste culmile de dealuri
troene aprig spulberând.
Nămeții au ajuns la streșină
și 'ncremenesc în matcă stupii
iar pe cărările pădurii
și prin văstoace urlă lupii....
E tristă zarea și pustiul,
de suflete cotropitor,
pe om îl pleacă lângă vatră
înfiorat și gânditor.

Să se ridice neamul întreg, și să se 'nchine
cu dragoste 'n naint-ți căci te-a avut pe tine
să-i dai îmbărbătare, durerea să-i alini
și să-i prefaci în raze cununa cea de spini.
Pe tine cântărețul simțirii tuturora,
pe tine — fericitul născut cu Aurora
reînvierii noastre și șaptezeci de ani
— în lupta vieții — pururi cu pieptul spre dușmani!...
și n'a fost suferință și n'a fost bucurie
nici ceas de înălțare, nici fapt de vitejie,
să nu-ți ridici tu glasul, să nu-ți răsune cântul,

de dor și de mândrie să nu ne salți pământul.
Și țara ta și neamul și datinile lor
'ți-au fost prilej de plată și nesecat izvor
de dulce poezie, de fragedă iubire,
menindu-le prin veacuri largi trepte de mărire!
— Tu te-ai suit, moșnege cu traista ta plină
de cântece și snoave, la cuibul de lumină
al zânei cu ochi galeși și grai fermecător,
al zânei și stăpânei acestui blând popor;
și revărsând în față-i splendida ta comoară,
'I-ai spus — precum rapsozii spuneau odinioară —
povestea de restriște, de dor și de avânt
a neamului, prin veacuri și înfocatu-ți cânt
I-a strecurat în suflet, ca o mireasmă vie,
iubirea pentru țară și dulcea-i poezie.....
Tu, deslușindu-i tâlcul legendei stămoșești
ai ascultat cu dânsa duioasele povești
ce Peleșul sburdalnic i le șoptià din vale
și ați pornit alături pe-a nemuriri cale!...
— Iar când s'a dat alarma, când a sunat fanfara
din munți și până'n ape, chemând la luptă țara
și'n pepturi, mii de mame simțeau crescând fiorii
cumpliți ai desnădejdii, că li s'au dus feciorii,
când toată viața noastră și faima și norocul,
ce așteptam pe lume, se plămădeau la focul
vrășmașului — sălbatic și neîndurător —
ce Impărătescul vultur oprise-o clipă'n sbor;
când grija și'ndoiala, cu fețele uscate,
la orice pas, ca umbra, ni le simțiam în spate,
tu ai venit, tu singur și'n graiu-ți inspirat,
reînviind trecutul de fapte mari bogat,
ne-ai spus că'n lupta'n care-i prins acum dușmanul
se perde, iar izbânda o va aveà Curcanul,
Curcanul, talpa țării, — sfărâmător de jug,
ce-și mânuește arma și coarnele de plug
cu-aceeași voe bună, cu-aceeași vrednicie
Român de viță veche, fecior de vitejie!...
Și ai aprins iar viața și 'ncrederea în noi,
și-au fericit voinicii, din câmpul de răsboi,
plecați să cucerească, pe țărmuri depărtate,
și gloria străbună și a țării libertate!
— Ți s'amplinit cuvântul și s'au întors curcanii
încununați cu lauri, c'au prăbușit Balcanii
și cornul lunci mândru s'a frânt sub pașii lor!.....
De-atunci vulturul nostru luatu-și-a iar zbor
și întinzându-și văzul și aripile în zare,
un nou Regat umbrește, iar în Român tresare
un nou avânt de viață, c'un nou și falnic țel
însuflețit de vraja coroanei de oțel!.....

Și azi când țara mândră de nobila-i solie
în răsărit, se 'nalță mai tare, și mai vie
își simte tot Românul săltând inima 'n pept;
când Căpitanul nostru, viteaz și înțelept,
de pe Regala-i treaptă în lupta cucerită,
din zi în zi își vede menirea 'ndeplinită;
când rodnica-i domnie de patru-zeci de ani,
— ce și-a închegat temeiul în sânge de dușmani
a fost a României splendidă sărbătoare.
Și-i pace pretutindeni și e belșug și Soare.....
Eu în zadar te caut și în zadar ascult,
Tu ai plecat din lume și glasul tău de mult
a încetat să cânte — poete mult iubite,
părtaș, la mari prilejuri și zile fericite,
al neamului, te caut cum caut în zadar
pe cântărețul vrednic de-al Patriei altar,
a căruia putere și-a căruia credință
să îndumnezeească slăvita ei ființă!.....
Deschideți iar mormântul și fă pe nouă strune
Cântarea secular㠠a țării să răsune.
Intoarce-te la viață, te 'nalță iar pe plaiu
și buciumă acelor de-un sânge și de-un graiu
cu noi, de libertate și de neatârnare,
fă să detune munții, să fulgere în zare
și prinși dela olaltă într'un frățesc avânt
să dea mână cu mână Românii pe pământ.

București 1906 **D. C. Ollănescu.**

Singurică

Am pornit-o singurică
Spre poiană să te cat
Și-am găsit pădurea'ntreagă
Tăinuită stând la sfat.

Așteptând să trec pe-acolo,
Auzise vorba ta,
Că mi-ai pus la încercare
Sufletul și dragostea.

Sfătuiau să-mi țină brațul,
Să n'alunec și să cad,
Teii parfumați de floare
Și crenguțele de brad.

Vântul mulcon și sfielnic
Se trudeà, prin iasomie
Să-mi deschidă cărăruia
Dorului care mă-mbie.

Și cântà, cântà, o mierlă
Dela marginea poenii
Să nu 'mi cadă jalea'nsuflet
Și mărgele'n colțul genii.

Dar zadarnică'mi fu truda
Drumul fu nespus de lung,
Și'n poiană, lângă tine
N'am putut să mai ajung.

Nyagara

CASPAR NETSCER

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fotog. Chevalièr

Albert Baer.

Câteva cuvinte

relative la cele ce am voit să fac sau am făcut pentru muzeele noastre.[1])

Toată această lucrare, a mea, expusă în cele cuprinse până aici a fost cauza ca 2 persoane, cele mai puțin îndrituite, să se manifesteze ca adversari, a tot ce doream a face, cu o vehemenţă și cu o lipsă de bună cuviinţă și cu o rea credinţă, după cum am spus o la pag. 445, cum rar s'a văzut la noi. Aceștia sunt D-nii G. Sterian fost, aș putea zice din nenorocire, Director al Casei Artelor, și D-l Tzigara-Samurcaș, care cu deosebire, nu a cruțat nici un mijloc, trecând adesea alături cu adevărul și însinuând pe toate căile, fapte la adresa mea, de o natură astfel, încât mă întreb, cu oroare, de ce nu poate fi capabil acest domn.

Pe când D-l Sterian m'a atacat în mod puțin delicat, dară se vede cât de colo inspirat de alții, între care în umbră se vede clar D-l Tzigara-Samurcaș,—care, l-a sfătuit astfel, în dublul scop: de a mă lovi pe mine și de a face imposibil pe D-l Sterian, care acum desigur regretă faptul și a constatat că era împins la acestea pentru a i se lua locul, — d-l Tzigara-Samurcaș, din contra m'a atacat cu forme, dar cu insinuaţiuni și cu calculul premeditat, de a distruge un om, ce'i sta în cale, pe D-l Mironescu, și a mă compromite, cu ori ce chip și cu ori ce mijloace, făcând și zgomot în jurul numelui său, chiar cu ajutorul unui scandal public, spre a'și asigura o situaţiune.

Sunt oameni cari se servesc de ori-ce armă.

Ca mijloace, utiliza ura de care este capabil un anumit cerculeţ junimist, curtenirea către d-l Haret, căruia 'i-a tocit în deajuns scările pentru a'și asigura locul de la Muzeu și s'a servit și de cercul socialist, care prin „Viaţa Românească", de la Iași, a mai publicat și altă dată lucruri urâte, ne exacte și ne românești, la adresa Expoziţiunei din 1906 și a mea[2]).

Domnul acesta, păscuește în toate apele.

Voi începe cu D-l Sterian.

---

1) A se vedea No. 10, 11 și 12 din 1907.

2) Vezi, ca culme: Moș Gheorghe la Expoziţie. Viaţa Românească, 1906.

La adresa mea, făcută ca Comisar General, Ministrului Instrucțiunei Publice, din 18 Ianuarie 1907, No. 6881, și publicată la pagina 14 din No. 11 și 12 al acestei reviste, pe care Ministrul, chiar după 2 săptămâni de la primirea ei, totuși 'mi declarase că nu o cetise încă, D-l G. Sterian fără să consulte pe Ministru, fără a fi fost întrebat, dar în acelaș timp și fără a fi pedepsit de acesta, cum merita, s'a găsit în drept a-mi răspunde prin o adresă către Ministrul său, care nu'i ceruse avizul, și pe care adresă o tipări dela început în broșuri și o distribui la toată lumea.

Curagiul său să înțelegea, căci partidul conservator era pe punctul de a se retrage, și nu-i trecuse prin cap că D-l Haret 'l va înainta. . . . . în rezervă, și nici că D-l Tzigara-Samurcaș 'i râvnea succesiunea.

Broșura sa: *Muzeele Noastre*, tipărită luxos pe socoteala Statului, are 23 de pagini, cu un conținut copilăresc și pătimaș.

Banii publici, de la Casa Artelor, nici de data aceasta n'a știut D-sa să-i întrebuințeze; D-sa, care fără nici o pregătire, ajunsese să încaseze 800 lei lunar, mai bine ca un profesor universitar, ca Administrator al Casei Artelor și alți 320 ca profesor de decorațiune al Școalei de Arte Decorative, pe lângă cei 5000 ce-i dădu în August 1906, D-l Vlădescu, ca indemnizație pentru marea muncă ce desfășurase cu ocazia Expoziției !....

Acești ultimi bani i-au servit în parte pentru a da un banchet la Capșa, în ziua căderii d-lui Vlădescu, protectorul său, către care mă critică și pe care 'l execută, bine înțeles fără milă, când vorbiă cu mine.

Sunt convins însă, că astăzi D-sa regretă ce a făcut, de oarece, dacă am vre-o vină față cu acest domn, e că crezându-l mai bine pregătit 'l numisem alături cu D-nii Berindei și Cerchez în Comisiunea care dimpreună cu D-nii Burchuș și Victor Ștefănescu, trebuiă să pregătească planurile construcțiilor dela Expoziție.

Pe atuncea, eu 'l credeam architect în regulă, căci nu știam că la Paris nu făcuse nici o școală serioasă, astfel că D-sa poate fi considerat numai ca absolvent al școalei de: Hautes Études d'Architecture, de la Bacău, după cum spuneà un glumeț.

La Paris toată activitatea sa a consistat în a se înscrie în atelierul Architectului Gaudet, atelier ce a părăsit înainte de vreme, din cauza unor admirabile planuri, aduse din călătoria sa în Italia și care erau cu totul în dezacord, nu cu mijloacele bănești ce moștenise, dar cu ceeace știau colegii săi că poate să facă, și cari au fost cam cruzi cu bogatul lor coleg, cari a fost nevoit a părăsi atelierul și a rămas numai cu studiile călătoriei din Italia !...

Eu însă nu știam nimica de toate acestea când l-am numit în Comisiune.

D-sa a luat parte la numeroase ședințe, adesea fiind față și Ministrul Ioan Lahovari, și a discutat în special, cum o știu colegii săi, propunerile acestora în ce privește tocmai crearea Palatului Artelor, unde erau multe dificultăți de învins. Asta nu-l împedică, cum vom vedeà, de a critică în adresa sa, foarte copilărește de altfel, ceeace ușor se înțelege, tocmai ceeace s'a făcut de aceștia alături cu d-sa la această construcție.

Am văzut dela început încă, că erà nemulțumit, că doreà cevà mai mult, să'l fac cevà mai mare, de bună seamă Inspector General, în locul Archi-

tectului Berindei. Atunci l'am lăsat să se .. plimbe. — Inde Irae ! de care a profitat D-l Tzigara-Samurcaș pentru a'l îndemnà să scrie broșura sa.

Broșura sa va rămâneà un monument neperitor din partea unui om ce ajunsese în țara noastră Administratorul Casei Artelor.

In ea începe prin a mă acuzà că de ce nu s'a pregătit Expoziția mai sistematic și cu mult mai înainte.... ca la Paris !...

Românul, de felul D-lui Sterian, nu vede decât prin Paris. Pare, că eu nu aș fi dorit ca lucrurile să se fi făcut și la noi, mai în liniște și mai complect ; dar faptul brutal e, că am fost numit Comisar General la 24 Mai 1905, și că Expoziținea s'a deschis oficial la 6 Iunie 1906, și încă de fapt chiar dela 14 Mai, când se și constată prima intrare plătită la casă.

Iată poznele ce scrie și care se potrivesc la noi, cum zice Românul „Ca nuca 'n părete" :

«Cu mulți ani înainte de inaugurarea Expoziției din anul 1900 eră știut de toți că se va clădì un pod peste „*Seine*" și că se va deschide o nouă cale între „*Les Champs Elysées*" *și Esplanada Invalizilor*, că la dreapta și la stânga acestei noi artere vor fi două palate menite să înlocuiască vechiul Palat al Industriei dela 1867 cari numai corespundeà noilor cerințì, înființându-se astfel, un drum nou, mai frumos și mai lesnicios, pentru a legà centrul cu cartierul Invalizilor, care luase prin înmulțirea frumoaselor clădiri și a populațiunei o mare importanță".

„*Seine*" și „*Champs Elyseés*", lângă *Esplanada Invalizilor*, e o sterianidă foarte frumoasă. Restul, ce are aface cu expoziția noastră !! Ce a făcut D-sa la noi, căci ocazie-i am dat a se manifesta, asta ar trebui să ne spue !

De altfel e cunoscut că eu pregătisem și la noi lucrurile să se facă cu liniște, căci, cum se va vedea în raportul general, ce va apare, am cerut M. S. Regelui facerea acestei Expoziținni, în Noembrie 1903, iar proectul program, ce mi se ceruse, îl depusesem încă din Februarie 1904, atât M. S. Regelui, cât și miniștrilor Sturdza și Haret. Vina, deci, nu e a mea.

Prin urmare D-sa care le cunoaște acestea nu trebuea să inducă în eroare opinia publică.

De altfel mulțumesc lui Dumnezeu, că Expoziținea, chiar astfel cum a fost făcută, și cu tot concursul, atât de puternic, al D-lui Sterian... a fost totuși mai bine decât ne-am așteptat

Dar unde D-sa depășește marginile permise chiar vârstei sale fragede . . . . . e când scrie :

„La noi nu se știe nici până în ziua de astăzi. când s'a închis de mult Expoziția, ce o să devină clădirile definitiv construite acolo, nu se știe ce o să facem cu Palatul Artelor, cu Arenele și Cula".

Iată de ce am publicat circulările și adresele mele de mai sus : pentru ca să se vadă buna credință a acestei critice și ca toți să constate, că din contra noi știam ceeace trebuia să se facă acolo. Că nu s'a făcut, ce trebuià, nu e vina noastră.

Acest pseudo Architect critică în urmă Cula, că e prea mică pentru un Muzeu religios, par'că am pretins vreo dată, că toate obiectele ce ar puteà constituì, la noi, un Muzeu religios, ar trebuì să se vâre numai în Culă.

D-sa, pe care din nenorocire 'l crezusem, pe nedreptul altfel, astfel că'l pusesem alături cu D-nii Berindei, Ștefănescu Victor și Burcuș, când a luat parte adesea la alcătuirea planurilor definitive, găsește că :

„Dacă am vrea să facem un Muzeu religios cu toate bogățiile cari există numai în Muzeul nostru, fără a mai vorbì de cele ce se află la Iași, la mânăstirea dela Neamț,

Horezu, Bistrița și altele nu ar ajunge o Culă, ci ar trebui douăzeci de Cule, căci puțini sunt acei cari cunosc și pot aprecia bogăția vechilor noastre odoare bisericești atât ca număr cât și ca artă".

Vedeți cât e de priceput în critică, *după răsboiu,* vorba Românului, când viteji se găsesc cu duiumul.

D-sa mai continuă :

„Palatul Artelor este o clădire zidită în pripă în timpul ernei cu ziduri prea groase, cu săli prea mici, cu spațiuri enorme perdute. Planul acestei construcțiuni, conceput de asemenea în pripă, nu prevede nici o destinațiune specială. Cele două săli de jos sunt întunecoase și înguste. Sălile de sus, în număr de trei, [1]) sunt iarăși înguste și primesc o lumină din cele mai defectuoase : de sus, dintr'un tavan cu geamuri insuficiente, și o altă lumină laterală, falșă, dela învelitoarea unui „hall" prea înalt, prea mic în raport cu înălțimea lui, și inutilizabil".

„Prin faptul că clădirea a fost zidită iarna și că are ziduri *exagerat de groase, tencuelele au închis în ziduri o cantitate enormă de apă, care nu va eși de cât dărămându-se tencuelele și lăsând zidurile să se usuce vre-o doi ani*".

Toți știu însă că Palatul *e perfect uscat, că nu a căzut nici o tencuială, și că recepțiunea s'a făcut în cele mai bune condițiuni.* De sigur absolventul înaltei școli de arhitectură de la Bacău..... n'are noroc în scrierile sale de specialist !...

Unde atinge culmea e când zice:

„Cred în sfârșit, ca acest Palat ca să servească de muzeu, trebue să fie încălzit, și pentru a stabili o temperatură potrivită într'o astfel de construcție sunt necesare aparate puternice și costisitoare și se cere o cheltuială de combustibil colosală"

S'au se știe, că tocmai în vederea creerei unui Muzeu acolo, s'a prevăzut în sub sol, localul necesar pentru instalarea caloriferului, care după devizul arhitecților ar fi costat, cu totul, între 30 și 35 mii lei.

In ce privește colosala cheltuială de combustibil, D-l Sterian trebue să știe că orice Muzeu să încălzește plătindu-se combustibilul.

Poate că D-sa a aflat vre'un sistem, în adâncul său spirit de economie, fără combustibil, nu are decât să-l indice.

Dar unde devine glumeț, e când discutând propunerea mea de posibilă lărgire a Muzeului, *în viitor*, zice:

„Se simte deci nevoe, cum o recunoaște însuși d-l d-r Istrati, de a se clădi săli în dosul acestor aripi, și d-sa prețuește cheltueala pentru un supliment de clădire la suma de 300.000 lei. Eu unul cred că ar trebui mai mult, pentru a construi încăperile necesare unui Muzeu cum îl visează d-l Comisar General, și care să fie ca suprafață utilă în raport cu fațada clădirii. Dar să zicem că 300.000 ar fi de ajuns. D-sa uită *că toate tencuelele interioare trebue date jos și refăcute, zugrăvite din nou, și că stabilirea unui sistem de încălzit, puternic, afară de multe cheltueli neprevăzute, vor mai cere peste 200.000 în total 500.000 lei, adică jumătate de milion.* **Cu această sumă ori cine se poate învrednici a clădi un Muzeu cum să cade și în sensul adevărat al cuvântului, chiar în centrul Capitalei.**"

Sau, 300.000 lei, pentru un arhitect adevărat, sunt suficienți spre a se face ceace am cerut în adresa mea către Minister, reprodusă mai înainte, dovadă că tot Palatul Artelor a costat numai 600.000 mii pe când jumătatea D-sale de milion, în mâinile D-sale, s'ar încinci și încă !.

---

1). Sunt 7 săli mari de tot și 4 mici ! la fiecare cat, fără intrarea de sus și Holul de jos. Cât adevăr!.., și a avut planurile în mână, clădirea există și are curajul a scrie astfel de inexactități.

După ce arată că:

„Totodată vă pot asigură că dacă s'ar expune tablouri în Palatul Artelor numai câteva luni, *în timpul ernii, ar trebuì în primăvară, să le adunăm cu lopeţile de pe pardoseala sălilor.*"

Ceiace eu n'am cerut să se facă, căci nicăeri n-am spus să se mute tablourile *pinacotecilor din Iaşi şi Bucureşti;* apoi spune şi un lucru neexact, de oarece, şi în prezent, se află acolo tablouri şi obiecte destul de numeroase, fără ca cineva să fi avut nevoe să facă apel la calităţile, de muncitor cu braţele, a cunoscătorului d-l Sterian, ca să le scoată cu lopeţile!.

Iată ce va să zică când omul păcătueşte prin prea multă ştiinţă şi bună credinţă în discuţiuni.

Marele cunoscător mai spune că:

„Cula este o clădire *compusă din trei săli mici întunecoase şi supra puse*".

Nu ştie nici atât, că afară că aceasta constitue caracterul culei, dar că pentru o astfel de expoziţiune, trebuià tocmai un astfel de mod de luminare, care e tocmai propriu bisericilor noastre.

Aş puteà să-i adaug, că la muzăul Cluny, din Paris, s'a micşorat anume ferestrele, pentru a obţine acea lumină redusă, care servă mai cu prinţă la expunerea unor astfel de obiecte. De altfel ceeace a obţinut, în aceste condiţiuni, d-l Al. Bellu, acest priceput şi modest muncitor, a încântat toată lumea cunoscătoare. D-l Sterian nu a înţeles lucrul, cu atât mai rău pentru d-sa.

Dar când devine hazliu e când afirmă următoarele:

„Sunt dator să protestez, domnule ministru, cu toată energia în contra acestei afirmaţiuni neînsemnate, atât în numele meu, cât şi în numele domnilor directori actuali ai pinacotecilor noastre *căci de douăzeci de ani, de când frecventez pinacotecile din ţară, vă pot încredinţà că nu s'a deteriorat nici un desen, nici măcar o ramă.*"

Fac apel la toţi oamenii cinstiţi care au vizitat, aşa zisa, *pinacotecă din Bucureşti* se constate, încă odată, sinceritatea şi exactitatea afirmaţiunilor d-lui Sterian.

Nu aveţi decât a trece, să vedeţi, halul în care se află chiar în prezent frumoaza pânză a lui Grigorescu: *Cortul cu ţiganii în câmpie.*

Când am făcut testamentul regretatului Grigorescu 'i-am propus ca în loc de 50 mii de lei, să lase mai bine statului câteva din pânzele sale. Deşì pe patul de moarte şi slăbit, toată firea lui s'a cutremurat, şi cu vioiciune mi-a răspuns: *Nu las nici o singură pânză, căci am văzut personal în ce mod netremnic au fost păstrate*, ceiace mi-a afirmat şi fiul său. Chiar în prezent, o pânză de a d-sale se află pusă *pe podele* şi astfel aşezată încât tot praful vizitatorilor cade pe ea şi o va strica cu atât mai uşor cu cât e din acele colorate deschis.

Pun aceasta în vederea d-lui Mirea, actualul director, care recunosc că-şi dă mai multă osteneală pentru a aşezà mai bine o parte din pânzele ce are în localul absolut restrâns de care dispune.

Pânze de a lui Grigorescu au fost lăsate pe un perete pe carè curgeà apa şi unele iarăşi mâzgălite de începătorii cari voind să le copieze 'şi apropiau prea mult penelul de ele pentru a vedeà dacă culoarea erà la fel!

Mai adaog că d. Constantin Arion mi-a declarat, că pe când erà Mi-

nistru al Instrucțiunii publice, a fost dus, la 1900, de colegul său Costică Olănescu, revoltat de cele ce văzuse, să constate că o pânză a lui Grigorescu *eră tăiată în două printr'un geam ce se spărsese.* Și Columba nevinovată, care se numește Sterian, și care a dat dovadă de atâta ușurătate până în prezent, în marea sa înfumurare, de fericitor al Artelor Române, să transformă în cloșcă care să acopere faptele rele ce au avut loc!

Chiar astăzi 13 Februarie când revăd aceste note, sălile pinacotecei sunt pline de un fum gros, foarte prielnic picturilor !...

Tot așà după ce alții au avut meritul, la care am contribuit și eu, pentru a se cumpărà casele lui Aman, cu toate pânzele ce erau acolo, spre a se începe și la noi cinstirea memoriei acelora cari au lucrat pentru țară, și a stimulà și pe alții să facă astfel de creațiuni, și fiindcă arătasem că, în înalta sa pricepere, stricase tot ce erà și nu făcuse nimic, răspunde în adresa sa către Ministru, insultând pe văduva ilustrului pictor, căci iată ce spune :

„Când am intrat în funcțiunea de director al Artelor și Clădirilor, am găsit un conflict pendinte între Doamna Aman și custodele localului cumpărat, *nu am mai găsit însă două tapete de Gobelins* [1]), *al căror loc a rămas gol pe perete, precum și alte tablouri pe care le știam acolo,* și mi-a părut rău că nu au fost cuprinse în inventar, fiindcă erau de preț. Conflictul erà groaznic și nu știu ce amestec mai aveà d-na Aman cu fosta d-sale proprietate, faptul este că am găsit tablourile și lucrurile în ordine, dar clădirea zidită în parte cu materiale proaste [1]), într'o stare foarte de plâns : un zid crăpat de sus până jos, și lăsat ca de vreo 10 centimetri, ferestrele și ușile exterioare deteriorate de intemperii și nereparate demult, toate *țevile de apă și sârmele conductelor de lumină electrică smulse și stricate cu voință*, luminătorul spart și lăsând ploile să străbată în casă [2]).

„O mare parte din aceste stricăciuni au fost puse pe seama custodelui, un tânăr modest și fără sprijin, care stăteà *acolo înghesuit cu familia lui într'o odăiță întunecoasă.* A trebuit ca custodele să fie sacrificat, să-l îndepărtez deacolo din funcțiunea ce o aveà, dându-i o altă însărcinare. Custodele acesta este *duiosul* poet St. O. Iosif".

Toți știu însă că d-na Aman nu e capabilă de astfel de acte, și că fiind extrem de bună gospodină și găsind casa, așa de curat întreținută de d-sa, într'o stare imposibilă, a fost revoltată de cele ce a văzut și la observațiunile juste ce a făcut, a fost totuși insultată de custode.

Duiosul poet, își adunase acolo toate rudele și dacă recunosc talentul d-lui Iosif, ca poet, orice om cu judecată va înțelege că nu d-sa, ca poet, puteà să fie un bun custode la o pinacotecă.

De altfel D-na Aman 'i-a scris astfel D-lui Sterian încât nu a mai răspuns. Vedem dar, cum ilustrul architect, nu respectă nici memoria lui Aman, pe care'l am auzit criticându-l, à la Sterian !

Dar unde Domnia Sa arată în mod desăvârșit ce poate, e când scrie următoarele deșteptăciuni, relative la biografia lui Aman făcută de mine.

„Nu *am citit broșura* D-lui Dr. Istrati și e posibil că nici voi citi-o vreodată precum îl sfătuesc să nu citească nici D-sa vre-o scriere de a le mele asupra lui Lavoisier, Berthelot sau Unverdorben, *dacă m'aș pune eventual să scriu așa ceva la bătrânețe*".

---

1) Gobelinurile fuseseră vândute cu mulți ani mai înainte la Paris și nici nu a fost vorba să le ia Ministerul !... Ce să mai zic !

1) Absolut neexact. Greșește când vreà să arate că e architect.

2) Totul neexact.

„Deci cu toate că nu am cetit pomenita broşură, totuşi cred că iubesc şi respect pe Aman cel puţin pe atât cât şi d-sa şi că în tot cazul îl cunosc mai bine.“[1])

Asta e prea lată.

In ce priveşte bătrâneţea, D-l Sterian nu e cu mult mai tânăr decât mine.

Aş părea şi eu mai tânăr dacă aş avea timpul şi obiceiul a mă căni până şi la mustăţi. De altfel eu nu caut a dovedi tinereţea mea, în mod astfel, încât să fiu nevoit a trece, ca profesor şi membru în jiuriu a elevelor mele, pe la judecătorul de instrucţie!...

In ce priveşte că nu a cetit broşura mea, n'am nevoe să mi-o afirme căci acum ştiu că n'a citit nimica în toată viaţa sa.

Asta nu mă va descurajà însă de a complecta scrierea biografiilor celor mai de vază Români, pe terenul cultural, cum am făcut până acum, căci de sigur, după noi vor exista mai puţini Sterieni şi mai mulţi cetitori.

Mai am cu D-l Sterian şi următoarea explicaţiune şi trebue să insist la toate aceste delicate atenţiuni ale sale, deoarece se va vedea, în urmă, că toate acestea au fost plagiate, în mod artistic, în *Cronica Artistică* (?) a D-lui Tzigara-Samurcaş.

„Instalaţi, ca să daţi o satisfacţie D-lui D-r Istrati, pe D-l Mironescu în fostul restaurant şi daţi-i o mică retribuţiune că să păzească *toate vechiturile* ce le-a adunat din fondurile expoziţiei şi care, *ele prin natura lor, nu riscă nici o stricăciune.*— D l Mironescu, deşi architect, pictor, arheolog, fotograf şi acuarelist, după părerea D-l D-r Istrati—merită această răsplată de a fi gratificat şi însărcinat cu paza şi conservarea lucrurilor pe care le-a adunat D-sa cu atâta pricepere“.

Pe D-l Mironescu l'am cunoscut prin D l N. Iorga care mi'l recomandă, pe dreptul. Văzând calităţile sale reale am căutat să'l utilizez cu ocaziunea expoziţiunei. În răspunsul ce voi da mai în urmă D-lui Tzigara Samurcaş se va vedea ce rămâne şi din acuzarea de nepricepere a D-lui Mironescu, precum şi în ce priveşte valoarea materialului adunat.

Ţin însă ca această apreciere, sănătoasă şi corectă, reprodusă mai sus a ilustrului D-l Sterian, să nu lipsească publicului care trebue a fi pus exact în curent cu cele petrecute.

Şi D-l Sterian ştie cine e D-l Mironescu şi prin urmare nu spune adevărul zicând contrariul. Când a scos ziarul său de architectură, a cerut chiar D-lui Mironescu un studiu relativ la stilul românesc care însă n'a fost publicat până în present de oare ce nu a mai apărut No. 2 a revistei D-sale.

Totuşi D-l Sterian nu a avut încă timp să înapoeze articolul ce păstrează.

In altă ţară un Ministru care ar fi primit o astfel de adresă, din partea unui şef de serviciu, ca acea a D-lui Sterian, de sigur că acesta ar fi fost distituit motivat şi ar fi fost pus să plătească şi banii cheltuiţi, din punga Statului cu tipărirea ei, de oarece broşura poartă în frunte următoarele :

---

1) Nici una, nici alta !..

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice

„Administraţia Casei Artelor"

Ceia ce se cădeà să facă D-nul Disescu, care recunosc că era atunci ocupat cu chestiuni mai importante, a făcut-o, din fericire, D-nul Haret : Gloria acestui balon fără cârmă s'a sfârşit, *Sterian ,Fuit*'. Personal, o regret, căci nu m'am aşteptat nici odată, să'l cunosc în tristele situaţiuni, cum ne-a apărut în timpurile din urmă. O regret cu atât mai mult cu cât cunoscându-l de când era copil, nu aşi fi crezut că e capabil de a servì de unelţă, şi de de o unelţă aşa de josnică. A plătit însă copilăria şi îngânfarea sa, fie... ertat !

Să trecem acum la D-nul Tzigara-Samurcaş.

D-lui, dacă nu are simţul artistic al D-lui Sterian, care din acest punct de vedere, e de lăudat, fiindu-i absolut superior, 'l întrece prin calculul cu care procedează şi prin mijloacele, nu tocmai de laudă cu care m'a atacat. Nu l'am cunoscut de mult, dar dela început am avut sentimentul că am afface cu un om, fără o specialitate hotărâtă şi gata numai de a lua văzul, celor creduli, şi care caută a profità, de orice ocaziune, spre a face sgomot în jurul persoanei sale, şi a'şi crea situaţiuni bune.

Iată de ce încă din anul 1904, Martie în 4, deplângând violenţa cu care atacase pe D-nul Petraşcu — violenţa şi nerespectarea adevărului, sunt însuşirile sale — 'i scriam :

„Vedeţi că aveam dreptate, când v'am spus, să lăsaţi certele la oparte, să nu vă pierdeţi timpul în polemică, care foarte adesea ne scoboară în faţa cititorilor şi să'l întrebuinţaţi mai bine pentru lucrări mai serioase, cari ne lipsesc".

Din nenorocire, nu numai că nu a lucrat nimic, dar absolut nimic serios, dar de atunci activitatea sa, devine tot mai specială, în reclamă, şi în tendinţe de aşi crea situaţiuni, la care studiile sale şi munca sa nu-i dau dreptul a năzuì.

D-sa de altfel, şi-a făcut o specialitate — singura ce are în realitate, şi pe care-i o recunosc, în mod larg, — acea de a fi mai mult ca violent în polemicele ce ştie a crea, şi în care armele de care se serveşte sunt departe de a fi totdeauna curate.

Sunt mai mulţi, în Bucureşti, pe care-i a atacat, căutând a se servì de aceste mijloace, ca de nişte trepte spre a se suì.

A căutat să o facă şi cu mine, dar eu nu cedez la astfel de arivişti, fără nici o pregătire, şi cărora nu le datorim nimic serios ; şi cu riscul de a'mi pierde din timpul meu, ţin a'l presenta publicului cum este.

D-sa e — şi nu mă aşteptam la altceva — şi tiran cu cei mai slabi şi e foarte slab.... şi gingaş.... fată cu cei tari. O ! ştie să se insinue la unii şi să facă zile fripte, altora.

Eu 'mi pun această întrebare, şi sunt curios a află la adresa cui un om de o reală valoare, D-l Dr. Sârbu, autorul a mai multor lucrări serioase, şi care a luat marele premiu de 12.000 mii lei, dela Academia Română, pentru lucrarea sa *Istoria lui Mihai Viteazu*, premiu ce'l luase înaintea sa Alexandri şi Cojbuc, la adresa cui, zic, a scris următoarele pagini în această lucrare:

„Dar întâia jumătate de an am dus'o cu greu, aşa că nu puteà fi vorba de

ştiinţă. In Maiu 1902, prin graţie prea *înaltă am, fost pus într'un serviciu,* (1) *care oricât de modest era, sub un şef de omenie,* şi în condiţiunile în care ocupase năintaşul meu postul, puteà fi un prilej de muncă cinstită pe terenul ştiinţei mele, după ce'mi uşurà grija traiului, cu celălalt post împreună, ce'l aveam mai de înainte. Dar şeful, sub care eram menit să slujesc era un câne, de pe care cultura apusană nu isbutise a şterge nimic din barbaria atât de deasă în orient, şi pe deasupra eu aveam nenorocirea să fiu pus în potriva voinţei şi aşteptărilor lui. Astfel slujba mea era prefăcută, dintr'un serviciu pentru un om cu carte, cum fusese, într'un serviciu de hamal, împreunat cu tot felul de sâcâeli şi de intrigi, în aflarea cărora barbarii au fost totdeauna prea vestiţi meşteri. Cu atât mai vârtos un barbar rafinat, cum e fostul meu şef, pentru a cărui caracterizare n'aş puteà aveà alt cuvânt mai nemerit, decât o derivaţiune franceză din latinescul *canis*, cuvânt, a cărui asprime însă hârtia mea, în „Prefaţa" lui Mihai Viteazul, nu o poate primi. Supt un astfel de şef, cu care nu trebuia să stau împreună mai mult de 24 de ore (în care timp ş'a arătat arama), nici atunci, dacă eu aşi fi fost şeful lui, în această stare de umilinţă, am tânjit un an şi 8 luni. Am răbdat toate, până ce nu s'a mai putut (până ce chiar pe şef l'am adus la disperare cu răbdarea mea), pentru adâncul *respect ce datoram celui Prea Inalt, care binele mi-a voit, şi la acărui picioare aduc şi cu acest prilej mulţămirile mele prea aplecate*".

. . . . . .

„Din robia acelei slujbe, care era pe cale a-mi sdruncina sănătatea, şi în care condeiul meu a trebuit să rugineascâ de tot, căci nu-mi lăsà nici timpul nici liniştea sufletească, pentru lucrări aşezate ale duhului, m'au liberat, aceia, a căror iubire, încordare voioasă pentru jertfe peste puterile lor şi drag neînchipuit de ideale, nu m'au părăsit nici odată". (2)

Cine oare ar puteà să ne spună de cine este vorba în aceste triste rânduri, în care omul este bine descris.

Personal, nepriceput cum sunt în ale filologiei, şi neânţelegând înţelesul cuvântului *canis*, am deschis pe Larousse şi acolo am găsit, cumplitul epitet, pe care victima o aruncă în faţa călăului său.

Alţii 'mi-au atras atenţiunea asupra acestui pasaj, şi citindu-l, multe 'mi-am explicat, din cele ce am suferit şi eu de cât-va timp.

Să vedem acum care a fost atitudinea D-lui Tzigara-Samucaş şi faţă de alte persoane decât mine.

D-sa care se declarà de fiul spiritual al D-lui Tocilescu, care l'a ajutat foarte mult în ţară şi în urmă a făcut tot posibilul ca să fie trimis în streinătate, la insultat totuşi în mod ordinar şi 'i-a dovedit protectorului său cea mai neagră nerecunoştinţă.

Cunosc pe D-l Tocilescu.

Admit chiar, fără greutate, că multe din cele spuse contra D-sale sunt adevărate, totuşi un om cu inimă, un om care-şi dă seama, mai bine, de sentimentul recunoştinţei, un om ce'l numeşte *părinte spiritual* nu-i era permis să facă ce-a făcut D-lui Tocilescu.

Adaog astea ca să dovedesc şi sentimentele alese ale D-lui Tzigara-Samurcaş către cei ce 'iau făcut bine.

Acum cred că şi D-l G. Sterian, intimul de odinioară al D-lui Tzigara Samurcaş va vorbi în curând, pentru a arăta recunoştinţa ce-i au purtat acesta.

Am cunoscut puţin pe D-l Samurcaş, lucru pentru care mă felicit acum, după ce-l cunosc astăzi pe deplin.

Nici nu ştiam chiar, decât în urmă, de tendinţele sale de a se impro-

---

(1) A fost funcţionar la Fundaţiunea Carol, unde tronează d-l Tzigara-Samurcaş.

(2) Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul, Domnul ţărei româneşti. I. De Dr. Ioan Sârbu. Bucureşti 1904. Paginile II şi III.

viza Director al unui Muzău special, după ce nu putusé să decapiteze pe D-l Tocilescu pentru a-i luà locul.

Se improviză deodată, atât prin cunoscutele procedee și prin neatenţiunea Guvernanţilor noștri, cât și prin protecţiunea prietenului său de moment Sterian, când era Director al Casei Artelor, director de Muzeu Etnografic, lucru pentru care D-sa n'are nici o pregătire specială nefiind de loc nici naturalist, nici archeolog.

De aceea caută să-l numească și Muzeu al Artelor Decorative, de oare ce obţinu o diplomă în această specialitate, *Ex Regno meo,* în Germania, la Munich. — De altfel vom vedea mai la urmă ce știe D-l Tzigara-Samurcaș, care a început să bâzâe ca arbitru și să devie Schneidig, în atmosfera nu tocmăi curată a Bucureștiului și ţărei, care din nenorocire este o seră prielnică încă Ariviștilor și înfumuraţilor.

Prin circulările noastre și adresele către Miniștri dându-și seama că voesc a conlucra la crearea unui Muzeu al *trecutului nostru* și că puneam în evidenţă pe D-l Mironescu, pe care se va vedea în ce împrejurări îl cunoscusem și ce lucrări făcuse, D-sa văzu imediat în acesta un adversar, cu atât mai de temut, cu cât acesta îi este absolut superior, și începu îndată contra noastră, o campanie de desființare a lui Mironescu, prin cele mai ordinare mijloace, și de calomnii și de joasnice insinuaţiuni, făcute cu abilitate astfel încât te crucești de bizantinismul acestui om, care nu are nimic din pornirea deschisă, poate chiar cam brutală, dar pe faţă și cu arme legale, a Românului, reamintindu-ne pe acei Grecotei, din porturi, de origină din mahalalele Constantinopolului, gata să distrugă adversarul cu cuţitul, stând la pândă, pe la spate și prin întuneric.

Să vedem acum care i-a fost conduita sa faţă de mine în timpul expoziţiunei.

Aflasem că ar puteà să-mi fie util pentru așezarea obiectelor adunate în Palatul Artelor și doritor cum am fost de a lăsà câmp liber ca să se manifesteze toţi cei ce aveau vlagă într'ânșii, îl rugai — necunoscându-l în deajuns, și crezând că va aveà vre-o valoare reală—să-mi deà concursul său.

Primii astfel a face această lucrare în locul D-lui Iorga, și bucuros îi pusei totul la dispoziţie, fără să-i indic mai înainte și diurna ce urma să primească.

Care 'mi fu surpriza displăcută când văzui cum procedează.

Se purtă la început arogant cu personalul Palatului Artelor, fiind absolut aspru, cu deosebire, cu D-l Mironescu pe care ajunsese aproape să-l insulte.

Câteva zile cât a stat acolo, nu a fost capabil să așeze un singur obiect, pe când d-l Belu ne uimeà prin priceperea, bunul gust, liniștea cu care lucrà și buna cuviinţă ce puneà faţă cu personalul Culei, unde reușise să facă lucruri admirabile.

Când m'am dus la Palatul Artelor, am constatat cu multă mâhnire sufletească, absoluta sa nepricepere în ce privește arheologia noastră.

Lucruri adunate cu atâta greutate, cu deosebire de pe la bieţii răzeși; obiecte, scumpe trecutului nostru, ca arme, echipamente de cai și haine, obiecte de casă, etc., etc., în urma triajului ce ziceà că a făcut, le declarase de *cutii de sardele,* de *porcării* și le aruncase grămadă în două ca-

mere obscure și care la acea dată erau umede de oarece Palatul Artelor abia fusese terminat, acestea petrecându-se prin luna lui Iunie 1906.

Le aruncase, cu dispreț, fără cuget, încurcându-le etichetele, și personalul știe că de atunci încă multe din aceste obiecte au perdut fișele lor, și se va vedea, că aceste obiecte, după cum declară adevărații cunoscători, aveau o valoare reală și dacă această valoare era mare pentru directorul Muzeului Etnografic din Pesta, de pildă, cum trebuiau să fie ele pentru noi Românii și doară d-l Tzigara-Samurcaș, trece și d-sa de român deși Tzigara și Samurcaș.

Am văzut îndată că acest D-n voește numai a mă încurcà și că capacitatea sa nu mi-o dovedeà de loc, pe când răutatea sufletească îmi mi-o arătà în mod desăvârșit.

In ce privește însă sinceritatea acțiunei sale, caută să adaug, că foarte numeroase obiecte dintre acele ce aruncà ca netrebnice, au fost luate tocmai de d-sa, în urmă, pentru muzeul zis Etnografic și cu care se fălește acum, prin reclamele ce zilnic își face prin jurnale și din care reese că toate calitățile rasei române și tot trecutul nostru, așà de interesant, servesc de reclamă pentru piedestalul ce vreà să-și ridice d-l Tzigara-Samurcaș.

Din aceste obiecte, declarate *netrebnice*, d-sa a luat *peste o mie* în urmă.

In timpul când d-sa lucrà în acest mod la Palatul Artelor, dădusem una din cele 22 încăperi ale Palatului Artelor d-lui Tocilescu, ca Director al Muzeului Statului, pentru a așezà expoziținea sa. Adaug că personal nu vorbesc d-lui Tocilescu și că nu iam cerut să-mi dea nici un concurs și nici nu puteam să-l oblig a-mi încredințà obiectele sale, cunoscând mai ales raporturile dintre d-sa și d-l Tzigara.

Acesta profită de ocaziune pentru a se retrage cu sgomot. Mă lăsă cum era mai rău, cu timpul pierdut și nimic așezat, dar totul încurcat. Făcui tot ce am putut în urmă ca împreună cu d-l Mironescu se arangem Secția Retrospectivă și astfel cum a fost văzută și admirată, nu numai de cei din țară, dar și de mulți din străinătate.

In orice caz, în lipsă de mai bine, și am văzut ce bine mă așteptà cu d-l Tzigara-Samurcaș, ne-am făcut datoria în mod cinstit și pe cât ne permiteau mijloacele și graba cu care lucram.

Dela acea dată începù să-și prepare cinstitele și demnele sala arme de luptă.

Cari îmi fu însă surpriza când cu ocaziunea anchetei ce am provocat și care a avut loc în Decembrie trecut, d-l Samurcaș avù curagiul să afirme că d-sa s'a retras în Iunie 1906, de oarece d-sa *cinstit, corect, și demn* cum este, nu ar fi putut să lucreze cu un om necinstit ca d-l Mironescu și *că eu aș fi fost cu atât mai răspunzător moralmente, de oarece l-am păstrat mai înainte pe acesta, cu toate că d-sa 'mi atrăsese atențiunea în mod special și în scris prin demisiunea sa.*

D-l Tzigara-Samurcaș nu erà la întâia sa afirmațiune, ne exactă față cu mine și cu toate că în noianul de hârtii și de fapte în care lucrasem, anul acela, nu-mi aduceam aminte de ceiace îmi scrisese d-sa, protestai imediat și afirmai tuturor celor de față că lucrul nu este exact.

Faptul se explica foarte ușor, că nu putem crede, eu mai întâi, ca cineva să-mi fi dovedit vinovăția unui colaborator și să-l fi păstrat înainte.

Dosarele stau față spre a se vedeà, câți au fost imediat concediați, cum aflam ceva precis pe seama lor.

Pentru a vedeà clar însă cum s'a petrecut lucrurile și ce valoare putem pune pe afirmarea d-lui Tzigara-Samurcaș, am cerut comisarului liquidator al expoziţiunei să mi se dea copie după această hârtie a d-lui Samurcaș, *singura* ce d-sa mi-a înaintat cu această ocaziune.

O reproduc în total pentru a se vedeà care e adevărul asupra *necinstei afirmată a d-lui Mironescu*, la acea dată și cum respectă *d-sa adevărul în atacurile pline de corectitudine ce îndreaptă contra altora*, iar din rezoluţiunea ce pusesem și pe care o uitasem, se va vedeà starea mea sufletească, faţă cu concursul ce mi se dedeà pentru realizarea unei opere patriotice naţionale.

Copie după cererea d-lui Tzigara-Samurcaș înregistrată la No. 6183 din 27 Iunie 1906

Rezoluţie

Ce greu e de a lucra în această nenorocită ţară !

Regret, dar puterile și voinţa mea sunt istovite de zădărnicia chiar a oamenilor de bine.

Am cedat o singură piesă Muzeului, pentru a scăpa de toate dificultăţile ce nu mai puteam înlătura, acum se retrage și d-l Tzigara !

(ss) **Dr C. I. Istrati**

Domnule Comisar General

Faţă de introducerea unor persoane streine în conducerea orânduirei secţiunei retrospective, cu mare părere de rău mă văd silit a renunţa la însărcinarea ce a-ţi bine voit a'mi încredinţa.

Căci, după cum am avut onoarea a vă comunica în scris, împrejurarea de care erea condiţionată primirea însărcinărei de a aranja secţia retrospectivă, a fost ca să mi se puie, la dispoziţie objectele principale din Muzău în jurul cărora s'ar fi putut grupa colecţiele răzleţe adunate cu prilejul Expoziţiunei. Cererea era motivată de intenţiunea ce aveam de a presinta în mod demn secţia trecutului nostru, ea nu era nici prea pretenţioasă, de oare ce se dovedise posibilitatea realisărei ei cu ocazia aranjărei Culei.

In loc însă de a dispune eu de orânduiala acestor objecte, constat că ea se face sub ordinele personale ale Directorului Muzăului cu care fiindu-mi imposibil să colaborez pentru motive bine cunoscute, sper și de D-Voastră, nu 'mi rămâne de cât să mă retrag.

Regret cu atât mai mult că nu pot a vă da modestul meu concurs cu cât știu bine că nu prin a D-Voastră voinţă s'au introdus schimbările din urmă.

Hotărât a nu reveni asupra deciziunei mele, vă înaintez tot deodată biletul de intrare liberă No. 420 ce mi-aţi pus la dispoziţie, precum și circularea D-v. No. 4263 din 23 Iunie, de care nici nu am avut prilej să uzez.

Mulţumindu-vă pentru bună voinţa și încrederea ce personal mi-aţi acordat, Vă rog a primi D-le Comisar General asigurarea deosebitei mele consideraţii.

(ss) **Al. Tzigara-Samurcaș.**

Astfel stăteau lucrurile când în Iunie 1907 d-l Tzigara-Samurcaș într'o Cronică Artistică (?) tipărită în „*Convorbiri Literare No 6*“ scrise un articol vehement, contra mea, făcut însă cu priceperea d-lui Tzigara Samurcaș—în această privinţă d-sa este un maestru—din care rezultă :

I) Nepriceperea mea în ce privește chestiune de artă și de organizare a Muzeelor.

II) Starea improprie a Palatului Artelor pentru a se creea în el un Muzeu.

III) Îmbogăţirea colecţiunelor mele pe sama *colecţiunelor Expoziţiuni*.

Fig. 1. Fig. 2. Fig. 3.

Fig. 1 — Colecţiunea Maria Istrati-Capşa. — Incălţămintea piciorului din statuea lui Jupiter, găsită în Romula. Oferită de A. Henţiescu în 1896.
Fig. 2. — Idem. — Piciorul unui satir în bronz aflat la Romula. Din colecţiunea Tzupagu.
Fig. 3. — Idem. — Mână în bronz de la o statue ce s'a aflat în Romula. Din colecţiunea Tzupagu.

Albert Baer.

IV) Nemernicia si necinstea d-lui Mironescu și
V) Goana ce am dus contra Muzăului d-sale.
— Să începem cu I-a :

Că Convorbirile Literare publică astel de pamflete, nu mă mai miră ținând seamă pe a cui mână au ajuns.

Iată o mică parte din această Cronică, pe care regret a nu o putea publica în total, pentru cinstea autorului și a convorbirilor, și spre a se putea vedea pe viitor de cine am fost insultat, cum am fost atacat, și în ce mediu trăim noi și ce nu se mai poate aștepta de la ast-fel de oameni.

„E natural de altfel ca d. d-r Istrati, a cărui activitate întreagă a fost consacrată studiilor și cercetărilor din domeniul chimiei, să fie străin chestiunilor de artă. Mai cu seamă că asemenea cunoștințe nu se pot căpătà sau învățà de azi pe mâine. In chestii de artă o apreciere sigură nu poate fi dobândită în mod spontaneu ; ea trebue să fie rezultatul unei întregi educațiuni cu caracter artistic, susținută prin studii speciale atât teoretice cât și practice.

„Și asemenea educațiune artistică nu se mai poate dobândi după trecerea unei anumite vârste. După o viață întreagă petrecută exclusiv în laboratorii, e imposibil oricui să ajungă, cu toată bunăvoința ce ar aveà, arbitru în chestiuni de artă, cari până aci i-au fost străine. Pe cât de firesc ar fi fost deci ca d. d-r Istrati, după o așa de strălucită carieră științifică, să-și încheie activitatea sa de profesor reorganizând sau creând un institut model de chimie, de pildă, pe atât de straniu ni se pare văzându-l amestecat în chestiuni de muzeografie.

De unde știe d-l Tzigara-Samurcaș că nu m'am ocupat nici odată cu chestiunele de artă.

Crede d-sa că sentimentul artistic se capătă numai prin frequentarea unei școli, în mod neregulat, și că prin facerea unei tese absolut banale, ori prin trecerea unei diplome, bune numai : Ex regno meo, e suficient și că cel înzestrat cu un sentiment artistic nu poate să se formeze și în mod desăvârșit ca autodidact ?.

Crede d-lui că studiul științelor exlude această posibilitate și încă după d-sa în mod absolut. Să-o spue, sunt curios, căci vom avea de ce râde.

De altfel față cu specialitatea d-lui Samurcaș care voește să fie de toate, fără a fi produs *absolut nimic* până în prezent, situațiunea mea este foarte ușară, d-l Samurcaș fiindu-mi inferior, nu numai față cu ce a produs în specialitatea sa, comparat cu ce am produs eu în specialitatea mea, chiar numai până la vârsta sa. Pentru mine ar fi înjositoare o astfel de comparațiune, căci față cu activitatea d-sale neînsemnată aș putea triumfa cu foarte puțin și trecutul meu de muncă desinteresată și cinstită, necontestat de nimeni, am curajul a-o afirma, protestează contra unei astel de comparațiuni.

Comparat însă din punctul de vedere al propriei sale activități, iarăși mă simt superior d-lui Tzigara-Samurcaș.

D-sa nu a făcut o singură notă Academiei Române, pe când eu am avut onoarea să expui resultatul unei munci de 4 ani, în sedința solemnă la 19 Martie 1904, lucrare pentru care am primit felicitări de la oameni ea Xenopol, Hâșdău și criticul de artă Montandon dela Munich [1]).

În ce priveste ceace am pus în mai multe rânduri în adresele mele către Minister, că nu am nici timpul nici destoinicia cerută pentru aceste

---

1) Biserica și podul din Borzești precum: și o ochire relativă la Bisericele zidite de Ștefan Cel Mare de Dr. C. I. Istrati, Membru al Academiei Române (cu 21 figuri în text și 28 stampe).

chestiuni, ori cine, afară de D-l Tzigara-Samurcaș, va putea să înțeleagă că un om ca mine, care are ca principală ocupațiune chimia și mă ocup numai cu trecutul nostru în orele mele de repaos, că lăsam altora sarcina aceasta și că prin o modestie, pe care D-sa nu o înțelege, mă arătam mai puțin decât ceace în realitate cunosc.

Natural că pentru a vorbi astfel trebue o altă pregătire sufletească.

În critica sa, în ceace privește vârsta și chimia, a copiat pe D-nul Sterian. D-sa nu știe că foarte mulți specialiști, autorități recunoscute astăzi în ale arheologiei, au fost și sunt simpli diletanți; D-sa nu știe că marele chimist Francez Berthelot, era un archeolog consumat; D-sa habar n'are că un muncitor poate să facă cu succes 2 specialități diferite, ca Friedel și alții.

Asta nu mă surprinde căci D-nul Tzigara-Samurcaș judecă se pare luând ca exemplu pe acei ce nu au făcut niciodată nimic în specialitatea lor și care au căutat numai să arunce cu praf în ochii oamenilor, să atace pe alții, să lingușească pe Miniștrii și anumite persoane din societate și să însceneze calomnii, pentru ca pescuind în apă tulbure să-și realizeze micile combinații.

Am cunoscut în viața mea mulți bătrâni, bătrâni în adevăratul înțeles al cuvântului și cari lucrau de necrezut de mult, mai ales față cu tinerii nerodnici. Voi cita pe bătrânul Bechamp, pe care l'am găsit acum 2 ani ținând o polemnică serioasă cu școala lui Pasteur, deși depășise 90 de ani; îmi aduc aminte că pe la 1884 am văzut pe Chevreul vorbind la Institutul Franței, deși de mult trecuse de 90 de ani.

D-sa care se pretinde a fi învățat și arheologia nu știe, că unul din principalii donatori ai muzeului dela Saint-Germaine: Frédéric Moreau, mort la 101 ani, și care începù să facă săpături și să studieze arheologia, după vârsta de 70 ani!...

Prin urmare D-sa e dintre psrsoanele care cred că omenirea progresează numai cu munca celor tineri. Pot însă să adaug: că nu sunt așa de bătrân față de D-sa și că sunt oameni tineri din, nenorocire prea numeroși, cari nu fac nimica după cum sunt și alți care toată viața lor nu fac decât lucruri joasnice și intrigi, în dauna a ori ce regulă morală a științei ce zic că reprezintă și a liniștei sociale.

Din fericire, chiar și la noi, ei încep să fie cunoscuți, să fie puși la locul lor și să li-se tae și unghiulițele pentru ca să dispară din calea celor buni, corecți, onești și muncitori, cari mergând cu fruntea sus, ne lingușind pe nimeni și bazându-se numai pe propriele lor puteri, întâmpină ca și bietul Dr. Sârbu atâtea necazuri și amărăciuni în viață.

Nu mă mir că pentru D-nul Samurcaș, între specialitatea ce zice că reprezintă și științele pozitive, nu ar fi existând nicio legătură. A cui e vina, dacă nu a D-sale că viețuește într'un cerc restrâns de cunoștințe pozitive.

Cred necesar a-i pune în vedere ultimul pasaj al D-lui Louis Franchet pentru ca să poată să se mai domirească puțin.

„Il est donc incontestable que la science doit venir au secours de l'art, quoiqu'en pensent certains archéologues qui considèrent l'archéologie comme un fief que l'on doit défendre contre les empietements de la chimie. Cependant, les hypothèses les plus savantes ne remplacent pas un fait précis déterminé par l'analyse, comme tant

d'exemples le prouvent, entre autres les intéressants travaux de Berthelot: «Sur quelques métaux et minéraux provenant de l'antique Chaldée.»

. . . . . .

„J'ai eu parfois l'occasion d'étudier des contrefaçons şi remarquables, que j'éstime qu'il est téméraire de se prononcer sur un objet ancien, sans une étude préalable très approfondie faite au laboratoire; *les caractères* strictements archéologiques ne peuvent plus suffire anjourd'hui pour affirmer l'authenticité d'une pièce".

In cât priveşte *strălucita mea carieră ştiinţifică*, d-sa ar face bine să fie mai circonspect şi în acelaş timp mai modest.

Oricine mă cunoaşte şi cu toate că singur aş fi dorit de sigur să fi făcut şi mai mult decât am făcut, va vedeà câtă neştiinţă şi câtă lipsă de fond trebue să fie într'un om ca să-şi permită a-mi vorbì astfel când la activul său nu are decât o singură teză de doctorat, din Münich, care dacă ar fi tradusă în româneşte ar puteà să dovedească uşor lipsa de valoare ştiinţifică a autorului. Sunt dator să adaug pentru luminarea publicului că d. Profesor Tocilescu păstrează o scrisoare a regretatului profesor Adolf Furtwaengler pe care a văzut-o 2 cunoscuţi ai mei şi în care se arată starea reală a acestui domn, care, în notiţa biografică ce i-a scris-o în No. 10 a Convorbirilor pune frase ca aceasta:

„Asemenea unui splendid tors antic care ne lasă să întrezărim minunea statuei desăvârşite".

Pentru a terminà cu această primă parte răspund şi în ce priveşte dorinţa sa de a încheà activitatea mea de profesor, reorganizând sau creând un Institut de chimie, că nu am nevoe de a reorganizà un lucru bine organizat şi care dă roade utile şi în care nimeni nu se plânge de modul cum tratez personalul. Iar în ce priveşte clădirea din nou, căci asta a vroit d-lui să înţeleagă desigur prin indicaţia d- a crea un Institut care e creat dejà — d-sa totdeauna întrebuinţează cuvinte cu două înţelesuri — îl rog să se pue bine pe lângă vre un grec, care ca arendaş a făcut milioane în ţara românească, spre a lăsa danie Universităţei din Bucureşti, în locul celei din Atena, cum fac atâţi „patrioţi" şi va vedeà că şi în Bucureşti se pot naşte institute şi instituţiuni, cel puţin tot aşà de răuşite ca numeroasele din Atena, zidite cu multele milioane stoarse, pentru a nu spune altfel, dela poporul român

In ce priveşte partea II-a, toţi acei care au citit raportul meu ştiu că eu nu ceream, prin numitul meu raport către Ministrul Cultelor, 300.000 lei *pentru repararea* localului, în vederea instalărei colecţiunilor.

Compare ori şi cine ceeace scrie şi 'mi atribue d. Tzigara-Samurcaş, cu ceeace am cerut eu şi anume ca atunci când necesitatea va cere să se cheltuiască cel mult 300.000 lei pentru facerea a 2 aripi mari la actuala clădire, pentru ca clădirea să servească probabil pe 50 de ani, (vezi adresa pag. 528) şi se va vedeà cum a schimbat intenţionat textul pentru a spune un lucru neexact şi a induce în eroare opiniunea publică.

Dar tot studiul său nu se bazează decât pe respectarea în acest mod a adevărului.

Pentru a se vedeà de ce mai este capabil D-sa, voi reproduce încă următoarele :

„Nu clădirea face Muzeul, ci colecţiile ce sunt adăpostite într'ânsa, şi felul cum sunt orânduite. De acest adevăr însă nu vreà însă să ţie seamă d. Doctor care,

având răspunderea unei așa de scumpe clădiri, vreà cu orice preț să facă dintr'însa un Muzeu, deși e cu totul improprie unei asemenea destinațiuni.

„Mulți împreună cu mine sunt de părere că numai ca hală mare pentru petreceri, cu muzică și restaurant, se potrivește acest palat. In vederea serbărilor ce se vor da în parcul dela Filaret, cred că această destinație ar fi cea mai nemerită. In tot cazul ar fi o neiertată ușurință să se mai cheltuiască sute de mii de lei cu reparațiuni în vederea instalării unui Muzeu acolo, când, după cum am arătat, cu aceiași bani se poate lesne face un local propriu și într'un loc mai la îndemâna publicului decât la Filaret.

„Tot așa de întemeiate obiecțiuni se pot aduce și în potriva numelui — adică a cuprinsului — Muzeului. Botezându-l „Trecutul nostru", d. d-r Istrati a dat singur dovadă că nu știe anume ce va cuprinde viitorul său Muzeu.

In ce privește partea primă D-sa repetă numai adevăruri a la Lapalisse.

In ce privește ca să se facă acolo un local de petreceri, D-sa puteà să fie mai precis și să ceară facerea unei cafenele Bauer, ca la Berlin, pe care uneia o cunosc minunat și în care anumiți bursieri ai Statului nostru sau ilustrat prin frequentarea cursurilor și prin profunditatea studiilor.

Din toate cronicile *Artistice* a d-lui Tzigara-Samurcaș atât lucru am găsit și eu propus în deplină cunoștință de cauză și cu mult respect pentru sentimentul artistic : transformarea Palatului Artelor în Cafenea.

Dovadă că eu știam ce va cuprinde viitorul Muzeu, reiesă din cele ce cetitorul a găsit în cele expuse până acum, iar față cu dovezile sdrobitoare de pricepere ce ne-a dat d-sa, prin această propunere dovedesc, încă odată, delicatețea sa aleasă, însoțită și de o rară curtenie ce pune în cronicele sale atât de artistice.

Partea III. — Acestea mai reese și din următoarele pasage în care d-sa cu cea mai perfectă formă, și aleasă manieră, mă face nici mai mult nici mai puțin, decât un acoparator ordinar, căci mi-așĭ fi sporit colecțiunea mea particulară pe seama Colecțiilor Statului.

„De altmintreli, mă încumet a o spune, *ideia înființărei unui Muzeu nici n'a preocupat pe D-l Dr. Istrati în mod serios. A fost o simplă vorbă, pe care nici nu s'a gândit să o realizeze vre-o dată și de care se servește iar azi pentru a împiedică* pe alții, cari vor să deà o formă concretă gândului lor. Căci, dacă, după cum singur afirmă e adevărat că „pretutindeni expozițiunile au avut darul de a înlesni crearea și a lăsà în urma lor tot soiul de Muzee cu caracter artistic, istoric, industrial sau comercial" [1]), atunci nu suntem în drept a ne întrebà, de ce Expoziția domniei sale nu nea lăsat aceleași instituțiuni. Răspunsul e simplu, pare-mi-se : pentru că nu s'a găsit cine să le însghebe. O dovadă evidentă dar, că între spusele și faptele d-lui Doctor există o mare deosebire."

Sau orice om cu judecată, orice servitor dela Expoziție știa că prin colecțiile Expoziținei se înțelegeau numai colecțiile Statului realizate prin cumpărare sau prin danii.

Numai d-nul Tzigara-Samurcaș, strâns, cu ușa în urmă, în timpul anchetei, declară cum se vede din cele ce urmează că prin aceasta d-sa în-

---

1) In Buletinul Oficial al Expoziției, pag. 158.

D-l Dr. Istrati a fost îngrijit de sporirea colecțiunei sale particulare. Aceasta într'adevăr s'a îmbogățit pe urma expoziținei, fie prin darurile făcute de unii ezpozanți, fie prin obiectele cumpărate de **D-l Doctor dintre cele mai interesante adunate de agenții speciali ai Expoziției** sau din diferitele secțiuni. Obiectele se mai văd și acum în palatul dela Filaret.

țelege obiectele expuse de particulari, în incinta Expoziţiunei şi cari erau liberi a le vinde.

Intreb pe orice om cu omenie să-mi spue dacă astfel de interpretare se poate da şi dacă este leal şi cinstit ca cineva să întrebuinţeze expresiuni cu dublu înţeles, cari pot să nască bănueli asupra cinstei unui om, cinste pe care tinde să o atingă în mod atât de vădit, prin cele ce scrie şi pe când totuşi are curajul a o nega prin martorii săi, când e vorba să se stabilească răspunderile.

Ce pot eu şi oamenii corecţi să creadă de d-sa, în ce situaţiune se pune d-l Samurcaş prin astfel de insinuări, pe care în indignarea mea le declarasem de mişeleşti, în prima parte al acestui studiu.

Poate cineva să păcătuiască mai mult faţă cu mine, care dacă pot avea alte defecte, nu sunt însă capabil de asemenea infamii.

Şi în această ţară unde sunt atâţi Samurcaşi, în care opinia publică foarte adesea ori nu mai face deosebire între bun şi rău, între cinste şi necinste, faţă cu o astfel de acuzaţiune, nu ar fi luat-o mulţi drept reală, dacă întâmplarea nu făcea ca obiectele colecţiunei mele să fi fost lăsate, ca şi a altor colecţionari, în Palatul Artelor, pentru viitorul Muzeu.

Dacă obiectele ar fi fost luate şi nu aşi fi putut face dovada contrară, mă întreb cu groază dacă cuvintele sale nu puteau fi crezute şi dacă d-sa atuncea nu ar fi dat adevăratul înţeles celor publicate şi astfel cinstea mea să fi fost atinsă, cu multă probabilitate faţă de cei ce nu mă cunosc în deajuns, prin o calomnie josnică şi prin mijloace ne cinstite şi ne permise.

Iată de ce imediat ce am avut cunoştinţă de articolul său, de oarece eram la Câmpina, care este de o rară violenţă, şi scris astfel că printre rânduri, se poate cetì ori ce, am făcut la 2 Iulie 1907 alăturata cerere Ministerului Domeniilor trimeţându-i totodată şi cheia colecţiunilor mele pe care nu o visitasem dela 15 Februarie.

Domnule ministru,

E mai mult timp de când am aflat că d-l A! Tzigara-Samurcaş răspândeşte la adresa mea svonuri cari în prima linie nu-l onorează pe d-sa. [1]).

Acum în urmă, în revista „Convorbiri literare“ Nr. 6 a apărut un articol la rubrica „Cronici Artistice“ în care sunt acuzat pe lângă o mulţime de fapte care nu vor rămâne fără răspuns şi cu următoarele care privesc direct şi pe Ministerul de Domenii.

La pagina 649 se găseşte o tiradă asupra obiectelor pierdute la expoziţie din cauza neglijenţei mele.

Cunosc numai că mai multe obiecte au rămas fără etichetă, iar nu perdute şi că se întâmpină greutăţi cu restituirea lor.

Mai cunosc că alte obiecte, puţine la număr şi în general de mică valoare, au dispărut fiind furate, ceeace nu este ceva extraordinar într'o expoziţiune, mai ales că faptul a fost constatat aproape în totdeauna de poliţie.

Din ceeace numitul d-n scrie la pagina 648 reese clar cum că am îngrijit numai de colecţia mea şi că am rescumpărat lucruri din cele cumpărate pe seama ministerului din care sar fi vândut numeroase şi la particulari.

Rog a anchetà dacă din parte-mi a fost o neglijenţă culpabilă şi dacă sunt personal răspunzător de puţinele obiecte furate şi de acele ce neavând etichetă se întâmpină greutăţi cu înapoerea lor.

Rog să se constate ce obiecte a cumpărat ministerul sau expoziţia şi dacă din

1) Chiar şi în cabinetul d-lui Ministru Carp şi-a permis a face această insinuaţie.

acele cumpărate sau făcute danie s'au vândut vre unul și dacă lași fi cumpărat eu pentru mine.

Rog să se constate valoarea obiectelor ce am cumpărat eu dela expozanții care le vindeau și chiar care mi-au fost oferite de amici sau pe care le-am cumpărat prin intermediul celor 2 culegători ai noștri.

Rog să se constate de asemenea dacă d-l Tzigara-Samurcaș a vorbit vre-o dată Comisarului general despre obiecte ce vroește a cumpără pentru așa numitul său muzeu, dacă a depus vreun ban la casieria expoziției, dacă eram în drept să opresc pe particulari de a vinde obiecte pe care d-sa spune că le-ar fi reținut fără a le plăti și dacă nu a reținut și obiecte ce nu erau de vânzare, fie că aparțineau particularilor, fie că aparțineau ministerului.

Înțelegeți bine d-le ministru, că opiniunea publică are dreptul a fi lămurită asupra acestor chestiuni și că datoresc această lămurire și personal prin situațiunea pe care am ocupat-o.

Imi permit a vă înainta odată cu aceasta și cheia colecțiunei mele, la care nu am mai umblat de mai bine de două luni și care se află la palatul artelor, lăsată cu intențiune de-a face parte din viitorul muzeu al trecutului nostru. In dulapuri se află registrele și chitanțele mele, afară de aceasta fiecare obiect poartă o etichetă pe care se află menționat data intrărei cum și persoana dela care l-am obținut prin dar sau cumpărătoare.

Pentru lămurire adaug să această colecțiune a fost începută acum 67 de ani și că a fost inaugurată la Câmpina în anul 1897 după cum se constată și din procesul verbal încheiat la acea dată.

Vă rog să binevoiți a-mi comunică în scris rezultatul anchetei ce veți orândui făcându-vă totodată cunoscut că oricând voi fi la dispoziția d-voastră pentru a da lămuririle de care va fi nevoe.

Primiți vă rog Domnule Ministru asigurarea stimei mele cele mai alese.

(ss) **Dr. C. I. Istrati.**

Am arătat mai sus cum colecțiunea Maria Istrati Capșa fusese inaugurată în sânul familiei mele la 21 August 1897, la Câmpina.

Sunt nevoit să transcriu următoarele din registrul înființat cu acea dată, și care deși au caracterul cu totul intim, vor arătà mai bine ca orișice, cât preț pun pe ea ca și familia mea:

...„Cu aceste obiecte, din care unele indiferente pentru alții, sunt sfinte pentru mine și sper și pentru copii noștri, și la care am adaos și altele adunate de mine și de ai mei, putem să inaugurăm colecțiunea familiilor noastre: Istrati, Capșa, Lupașcu și Soroceanu.

„E natural ca această colecție modestă, care doresc cu timpul să ajungă un muzău, să poarte un nume. Sau ce nume ar putea mai bine ea purta, decât acel de:

„*Colecțiunea Maria Istrati-Capșa.*

„Aceasta mă bucură nu numai ca fiu, dar și ca român, căci a păstra memoria celor ce au făcut bine pe pământ e o datorie creștinească și românească pentru noi".

Aceste obiecte aflătoare parte în București, parte mai ales la Câmpina, fusese distinse cu diploma de onoare și cu medalia de aur încă dela Expoziția din 1903, unde fusese adusă în parte.

La Expoziția din 1906 a figurat în anexa Palatului Artelor o bună parte din ele, iar la închiderea Expoziției, în Noembrie 1906, am adus un vagon, cum se poate constată la direcția C. F. R., cu majoritatea obiectelor ce mai aveam la Câmpina, și le-am așezat dimpreună cu ale altor particulari (profesor Bușureanu, d-l Spineanu, d-na Ipătescu, etc.), în o aripă a Palatului Artelor pentru ca să poată fi văzute de public și pentru ca să complectăm colecțiunile Statului ce nu erau tocmai numeroase.

In ele am lăsat și tot ce mai cumpărasem în timpul Expoziției, pen-

tru maximum 500—600 lei, precum și vreo 10-15 obiecte ce căpătasem în acelaș timp dela prieteni și pe care le păstrasem și le păstrez, după obiceiu, cu eticheta de proveniență, pe lângă eticheta colecțiunii.

Imediat, după cererea mea către Minister, pentru facerea anchetei, s'a pus sigiliele pe toate dulapurile.

Pentru a se vedeà corectitudinea d-lui Tzigara-Samurcaș, voiu reproduce următorul pasagiu din o altă Perlă Artistică a d-sale, publicată în timpul chiar când îmi trimeteà martorii și din care se pare că nu eu am cerut ancheta, dar Ministerul și că eu aș fi responsabil că s'a făcut după atâta timp.

„Se pare că primul meu articol *„D l Dr. Istrati pro și contra Muzeului“*, apărut în numărul din Iunie al *„Convorbirilor Literare“* nu a fost tocmai pe placul d-lui Doctor. D-sa a găsit de *cuviință să se plângă de aceasta chiar și Ministerului Domeniilor.* **Iar Ministerul a ordonat o cercetare.** Aceasta s'a și făcut în ziua de 17 Noembrie a. c. după o scurgere așa dar de aproape *o jumătate de an dela publicarea articolului meu“*. [3])

Câte neexactități, câtă rea voință, câte noui insinuațiuni! Aceasta caracterizà toată activitatea d-sale față cu mine. Cele ce urmează o probează de asemenea.

Reîntors în București și văzând că ancheta întârzie a se face, cerui din nou Ministerului curânda ei facere prin alăturata nouă cerere.

23 Octombrie 1907

Domnule Ministru,

Sunt patru luni, de când în urma unui articol scris de d-l Țigara-Samurcaș în „Convorbiri Literare“, 'mi-am permis a vă înaintà o cerere, prin care vă rugam să fiți buni a pune să se facă o anchetă, trimițându-vă și cheia colecțiunei mele, care din fericire, rămăsese încă, în Palatul Artelor.

In speranță că acea anchetă s'a făcut, vin Domnule Ministru a vă rugà să fiți bun a dà ordine să mi-se înainteze și mie o copie după rezultatul obținut.

De asemenea, iarna fiind apropiată și temându-mă ca multe din obiectele colecțiunei mele să nu se altereze, v'ași rugà a dispune să mi se înapoeze și cheia, de oarece nu am vizitat această colecțiune de mai bine de 6 luni.

Mulțumindu-vă anticipat vă rog, Domnule Ministru, să primiți asigurarea stimei mele.

In fine sosì și ziua anchetei.

Iată copia oficială după procesul-verbal al Delegatului Ministrului. Rog pe cititor să aibă răbdare al citì căci din el se va cunoaște mai bine cine este d-nul Tzigara-Samurcaș.

Registratura No. 124021/14 Decembrie 1907.
J-l No. 11695/14 Decembrie 1907.

COPIE

Proces-Verbal,

Astăzi 17 Noembrie 1907, Noi G. Nicoleanu Directorul Agriculturei, fixând ziua pentru cercetarea cuvenită a se face la reclamațiunile d-lui Dr. C. I. Istrati fost Com'sar General al Expoziținei Generale din 1906, înregistrată la No. 65585/1907/2 Iulie, invitând pe d-l Tzigara-Samurcaș la Palatul Artelor pentru a ne indicà:

1) Vezi Cronica Artistică, Viața Românească, Decemvrie, 1907, No. 12, pag. 420.

a) *Ce obiecte cunoaşte că* s'ar fi vândut din acelea colectate de Stat cu ocazia Expoziţiei, cui s'au vândut şi dacă este posibil când şi cu ce preţ.?.

b) *Cu ce anume obiecte* din cele citate sub litera *a* are cunoştinţă că s'ar fi înavuţit colecţia d-lui Dr. Istrati şi de ce anume agenţi ar fi fost colecţionate pentru Stat?

c) *Ce obiecte s'ar fi înstrăinat* de d-l Mironescu şi dacă despre aceste înstrăinări d-l Dr. C. I. Istrati ar fi avut cunoştinţă s'au i s'ar fi tras atenţia asupra înstrăinărei lor, când şi de cine.?.

In prezenţa d-lor C. I. Istrati, Tzigara-Samurcaş, N. Bănescu, însărcinat cu facerea inventarului general, I. Mihăescu fost casier al Expoziţiei, d. Mironescu, adjutorul Comisariatului şi C. N. Mihăilescu însărcinat cu adunarea obiectelor;

D-l Tzigara-Samurcaş ne declară:

La punctul (a): Declară că s'au vândut obiecte din Secţia Etnografică şi anume din obiectele ce au figurat în Palatul Artelor al Expoziţiunei Generale;

S'au vândut 2 ii din judeţul Vlaşca, consemnate în chitanţele următoare: una No. 25 „Expoziţie Jubilare 1906 jud. Vlaşca" colectate de delegatul judeţului d-na L. Grebincea, d-lui G. Balş, prin August şi cu preţul de 39 lei preţ însemnat pe chitanţă, scris cu creionul peste un alt preţ 25, scris cu cerneală şi scris în urmă.

Pe lângă d-l G. Balş au mai cumpărat şi alte persoane particulare obiecte colectate de delegaţii judeţelor.

Multe din aceste obiecte, se găsesc astăzi împrumutate muzăului deEtnografie şi Artă Naţională dela Sosea.

Am înţeles că delegatul judeţului, care iscălise chitanţa a fost un organ al Statului, fiindcă chitanţele poartă marca judeţului.

La punctul b) *d-l Tzigara-Samurcaş* declară: că între obiectele cari azi se află încă în colecţia d-lui Dr. Istrati, sunt următoarele obiecte adunate de următorii agenţi:

1. *Un chiup dela Nicoliţel* din Dobrogea cumpărat de către d-l Mihăescu colector al Expoziţiunei în timpul funcţiunei sale ca atare şi vândut d-lui Dr. Istrati cu preţul de 4 s'au 5 lei.

2. *Două covoare din Secţia Basarabia*, cumpărate de d-l Dr. Istrati din acea Secţie, pe care nu le-am *putut cumpăra eu* pentru muzeul de Etnografie.

3. *29 ouă după cum se constată* din fişa, ce poartă încă astăzi scrisă de mâna d-lui Dr. Istrati „cumpărate de d-l Mironescu din Bucovina luna Aprilie 1906.

4. *D-l Mihăilescu* mi-a înaintat lista aci alăturată a obiectelor ce a cumpărat pentru d-l Dr. Istrati fiind funcţionar al Expoziţiunei, listă ce nu a fost tăgăduită de d-l Mihăilescu prezentându-i-se acum. (No. 2.)

La întrebarea cu ce s'a îmbogăţit colecţia d-lui Dr. Istrati ca dar, d-l Tzigara-Samurcaş răspunde:

1. *Modelele de cusături vechi*, adunate de d-l Tache Rădulescu, delegatul judeţului Vâlcea, obiectele purtând încă astăzi stampila judeţului; au fost expuse şi în urmă oferite d-lui Dr. Istrati.

2. *Colecţia s'a mai îmbogăţit* şi prin cumpărările făcute de d-sa personal, a următoarelor obiecte ce au figurat în Expoziţia Palatului Artelor.

a) *O colecţie preistorică* dela Cucuteni cumpărate dela d-l Beldiceanu.

b) *Obiecte preistorice dăruite* d-lui Istrati de d-l Mrazec purtând acum încă pe fişe eticheta Expoziţiei pe lângă aceia a d-lui Dr. Istrati.

c) *4 cămăşi, o zeghe, o catrinţă, o bocea* cari figurează astăzi încă în vitrinile d-lui Dr. Istrati şi au fost cumpărate din secţia Etnografică a Expoziţiunei.

d) *Mai declar că multe* din obiectele colecţiei d-lui Dr. Istrati poartă data intrărei în colecţie în anii 1905/1906.

La punctul c) *d-l Tzigara-Samurcaş* ne mai declară că: Toate obiectele cumpărate de persoane particulare ca şi de mine însumi, au fost vândute numai de către d-l Mironescu după cum se constată şi prin chitanţa No. 4, semnată de d-l Mironescu, prin care declară că mi-a vândut la 21 Iunie 1906, în calitate de ajutor al Comisarului General, o cămaşe pe preţ de 25 lei.

Relativ la înstrăinare, mărturisesc că prin adresa No. 2 a muzăului de Etnografie şi Artă Naţională din 30 Iulie 1906, înregistrată la Comisariat sub No. 7243 din 2 August 1906, în calitate de Director al zisului muzău am rugat pe d-l Comisar General *ca obiectele de interes Etnografic, să nu fie vândute particularilor înainte*

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 4. — Colecţiunea Maria Istrati-Capşa.— Cap de hoiştie de la o căruţă romană. Romula. Din colecţia Tzupagu.
Fig. 5 — Idem. — Porc mistreţ de la un templu sau de la un însemn religios sau de luptă, ce se purta în vârful unui lemn. Romula. Tzupagu.
Fig. 6. — Idem. — Furcă sculptată de ciobani în munte vara, pentru mireasă, veche de peste 100 ani, din Seliştea, Transilvania.
Oferită de N. Henţiu, în 1907, fost notar în localitate.

de a-mi fi permis să fac alegerea acelora, cari ar puteà cu folos sporì colecţiile muzăului de artă decorativă şi pe cari le a'şi cumpărà întru acest scop" se menţionează mai departe obiectele de lemn sculptat, velinţe vechi, iile sau fotele cu desene vechi şi alte asemenea obiecte din domeniul etnografic sau artelor decorative".

Mai declar că pe foarte multe din aceste obiecte am lipit o etichetă a muzăului de Artă Naţională cu menţiunea *„rezervat"*.

(Cuvântul înstrăinare fiind al d-lui Director Nicoleanu).

(ss) Al. Tzigara-Samurcaş.

Notă. — La întrebarea d-lui Dr. C. I. Istrati adecă :

„Dacă în colecţiunea mea (Dr. Istrati) *se găsesc obiecte din acelea cumpărate sau oferite Statului, vroesc să zic cumpărate de Stat sau oferite Statului"?*

„Eu Al. Tzigara-Samurcaş, declar cele scrise de mine sub propria iscălitură în menţionatul articol din Convorbiri Literare la nota pagina 648 şi anume : (D. I.) Aceasta într'adevăr s'a îmbogăţit pe urma Expoziţiunei fie din darurile făcute de noi Expozanţi, fie prin obiectele cumpărate de d-l Doctor, dintre cele mai interesante, adunate de agenţii speciali ai Expoziţiunei sau din diferite secţiuni *„Adaog că am probat şi darurile* primite de d-l Doctor (Mrazec) (Rădulescu Vâlcea) şi cumpărăturile agenţilor speciali (Mihăilescu, Mironescu) şi cumpărarea covoarelor din secţia Basarabia, astfel spusele mele sunt pe deplin întemeiate, şi mai adaog că în cursul articolului chiar la aceiaşi pagină, se menţionează : că d-l Dr. Istrati „ar fi permis să se vândă particularilor din colecţiile Expoziţiei".

Prin colecţiile Expoziţiei înţeleg după cum se vede şi din articolul meu pag. 649 „obiectele ce se aflau în sălile Expoziţiei".

(ss) **Al. Tzigara-Samurcaş.**

Faţă cu declaraţia absolut incertă ce pretinde d-l Dr. Istrati, că ar fi făcut mai sus d-l Tzigara, d-l Dr. roagă pe Delegatul Ministerului să constate d-sa *„dacă în colecţia Maria Istrati-Capşa se află un singur obiect din acele ce ar fi fost cumpărate pentru Stat sau cari ar fi fost oferite Statului".*

(ss) **Dr. C. I. Istrati.**

D-l Tzigara doreşte să cunoască ce se înţelege prin colecţii cumpărate de Stat spre deosebire de acele ale Expoziţiei, cum sunt menţionate în articolul d-sale, unde nu se face nici o menţiune de Stat, mai puţin încă în nota privitoare la colecţiile d-lui Dr. Istrati pag. 648.

D-l Dr. Istrati înţelege prin colecţiile cumpărate de Stat, orice obiect cumpărat în ţară sau străinătate, cumpărat în timpul organizărei Expoziţiunei şi în special pentru secţia Etnografică Română, cu bani din fondul alocat cheltuelilor Expoziţiunei.

La aceste se adaogă şi obiectele oferite de diferiţi particulari cu aceiaşi ocaziune tot pentru colecţiunile statului român.

Aceste obiecte au fost expuse şi nu au fost vândute şi nici unul nu se va găsi în colecţiunea Maria Istrati-Capşa.

Restul obiectelor expuse, adunate de judeţ, comune, societăţi, sau particulari, au fost expuse cu două indicaţiuni deosebite în diferite secţiuni ale Expozitiunei.

Unele cu indicaţiunea de a nu fi vândute, cea ce s'a şi făcut, altele cu indicaţiunea de a fi vândute şi cu preţul vânzărei.

Foarte numeroase obiecte din acestea, din fericire s'au vândut, aparţinând mai ales populaţiunei rurale, mulţi din cunoscători şi colecţionari au profitat de ocaziune pentru a'şi îmbogăţi colecţiunile lor, care colecţiuni particulare sunt pretutindeni sorginţi de inavuţire a muzeelor publice.

Personal am cumpărat şi eu, cum se constată prin chitanţierul de trimitere a banilor, obiecte pentru 147 lei (obiectele dela ţară) şi de la şcoli, ca cea de ceramică şi altele de sigur pentru o sumă mai mare.

(ss) **Nicoleanu** (ss) **D-r C. I. Istrati.**

D-nul Tzigara Samurcaş întreabă pe D-l D-r Istrati:

„De unde rezultă din articol că aşi fi făcut aluzii la colecţiile Statului în senzul notat de D-l D-r Istrati, spre deosebire de colecţiile Expoziţiunei?

(ss) **Al. Tzigara-Samurcaş**

D-l D-r Istrati răspunde:

„Consider această (chestiune) ca o declaraţie din partea d-lui Tzigara Samurcaş, că nu a înţeles a-mi fi apropiat pe bani sau gratuit obiecte ce nu ar fi trebuit să cumpăr sau să primesc, singurul fapt care pe mine mă interesează, şi m'a jignit cu această afacere.

Din articolul d-sale, însă or ce cititor ar fi putut crede şi mulţi au crezut'o că, colecţia Maria Istrati-Capşa, s'ar fi înavuţit în acest mod.

De altfel care poate fi înţelesul violenţei cu care am fost atacat în acest articol de d-nul Tzigara-Samurcaş, dacă d-sa constată, că am cumpărat numai dela persoane în drept a vinde şi când eu eram liber a cumpăra şi că dacă regret ceva este că nu am putut să cumpăr mai mutt.

(ss) **d-r C. I. Istrati.**

D-l Izigara-Samurcaş, răspunde, a declarat:

Că de oare-ce în întreg articol nu a fost o singură dată vorba de colecţii încorporate Statului ci numai de obiectele expuse în sălile Expoziţiunei. cu atât mai mult că prin adresa înregistrată la comisariat sub No. 72443/906, şi la care mă refer tot timpul în articolul meu, să găsesc următoarele specificări:

„Mare parte din obiectele ce alcătuesc trecutul nostru din Palatul Artelor, fiind de vânzare, etc".

Mă miră de unde şi cum d-l d-r Istrati a putut să atribue articolului un sens care nu se găseşte într'ânsul, căci după cum nota o specifică, am făcut şi fac aluzie la obiectele cumpărate de d-l d-r Istrati din colecţiunile Expoziţiei din care a cumpărat şi alţi cunoscători.

Violenţele articolui la care d-l d-r Istrati face aluzie, este explicată după cum reese dintr'ânsul, chiar prin piedecele pe care d-l d-r Istrati prin agentul său special Mironescu, a pus la ridicarea obiectelor ce oficial i-au fost cedate de Minister.

La aceste se mai adaogă părerea de rău, foarte bine motivată ce am avut de a fi fost împedecat să înapoeze colecţiei mele, deci să rămâe pentru Stat, obiectele de valoare ce s'au perdut pentru noi, fie prin cumpărarea lor de către alţi particulari. contra adresei direcţiunei Muzăului fie prin intrarea lor în colecţia particulară a d-lui d-r,

(ss) **G. Nicoleanu** (ss) **Al. Tzigara-Samurcaş.**

D-l d-r Istrati, răspunde;

„Iau act cu mulţumire de declaraţia dela început a d-lui Tzigara-Samurcaş, violenţa însă nu poate fi justificată nici într'un caz.

Adresa d-lui Samurcaş, cu toate că pleacă dela un sentiment bun, pentru mine ca Comisar General, era nulă şi neavenită, căci nu aveam dreptul de loc să opresc pe particulari de a vinde pe cât timp d-l Samurcaş punea numai etichete, în loc de a plăti obiectele.

De altfel la acea dată, d-nul Samurcaş, nu avea bani disponibili, şi dacă îi avea nu a ştiut să servească muzăul pentru a cumpăra la timp.

Personal declar că aşi fi făcut totul ca Statul să cumpere, dacă d-l Samurcaş ar fi venit să-mi propue aceasta şi că rog pe d-l Mironescu să declare dacă, l-am sfătuit să facă neajunsuri d-lui Samurcaş.

Personal declar pe onoarea mea. că nu am cumpărat nici un obiect pe care să fi văzut timbrul d-lui Samurcaş şi că cele două covoare de la Basarabia le-am cumpărat cu certitudine în Septembre, când niminea nu le reţinuse înaintea mea.

Nu m'am opus la ridicarea obiectelor de către d-l Tzigara-Samurcaş, de oare ce dela finele lui Februarie 1907, numai sunt Comisar General, cea ce regret, că dacă rămâneam încă înainte, de sigur că, conform actului de fondaţiune iscălit de M. Sa

Regele, pentru crearea Muzăului trecutului nostru, la Filaret, nu aşi fi dat nici un obiect, şi am speranţa că nu peste mult, ele se vor întoarce la locul lor.

Ca ultimă întrebare d-l Tzigara-Samurcaş doreşte să ştie dacă :

D-l d-r Istrati, recunoaşte a fi cumpărat în timpul Comisariatului d-sale prin agenţii d-sale Mihăilescu şi Mironescu şi alte obiecte afară de cele semnalate de mine conform chitanţelor ce d-sa singur a prezentat şi anume, una dela d-nu Mironescu de 120 lei alta dela d-l Mihailescu în valoare de.....

(ss) **Al. Tzigara-Samurcaş.**

D-l d-r Istrati răspunde şi declară :

Că în două rânduri şi pentru ultima oară la 7 Noembrie 1906 d-l Mihăilescu care aduna obiecte gratuite pentru expoziţie, declarându-mi că găseşte obiecte pe preţ mic în excursiunele sale, 'mi-a cumpărat 22 obiecte pentru suma de 40 lei 90 bani, aceste cu atât mai mult cu cât 'mi declarase prin un raport publicat că multe din acestea să cumpără din ţară pentru a se duce în Bulgaria cu deosebire.

De asemenea în Ianuarie 1907, prin d l Mironescu am cumpărat de la Iaşi, pentru aproximativ suma de 250 lei dela Şaraga şi alţi vânzători de obiecte vechi.

Nu am văzut nici un rău la aceasta, căci la acea dată Expoziţiunea era deja închisă.

(ss) **D-r. C. I. Istrati**

Notă.—Lista de sub No. s'a luat înapoi de d-l Tzigara-Samurcaş.

(ss) **G. Nicoleanu.** (ss) **Al. Tzigara-Samurcaş**

Conform cu originalul

p. Şeful Biuroului (ss) **St. Mihăilescu.**

Registratura No. 124021/14 Decembrie 1907.
J-l No. 11695/14 Decembrie 1907.

COPIE

Declaraţia mea

Că în tot timpul cât am funcţionat ca delegat al Comisariatului, n'am cumpărat niciun obiect pentru vreo colecţie a Statului.

La închiderea Expoziţiunii, însă s'a cumpărat cu bani în mod particular câte va obiecte pentru d-l D-r Istrati, pe care i le-am predat d-sale dând chitanţă pentru acestea în valoare de vreo 40 lei.

Am mai cumpărat şi un chiup spart şi fără fund, pe care nu l-am putut căpătă gratuit, cu preţ de 5 lei, dela un sătean sărac din comuna Niculiţel (Tulcea), care l-am predat tot d-lui D-r Istrati, pe la sfârşitul lunei Decembrie 1906.

(ss) **C. N. Mihailescu** *17 Noembrie 1907.*

Văzut (ss) **Al. Tzigara-Samurcaş.**

Delegat (ss) **G. Nicoleanu.**

Conform cu originalul.

p. Şeful biuroului, (ss) **St. Mihailescu.**

Registratura No. 124021/14 Decembrie 1907.
J-l No. 11695/14 Decembrie 1907.

COPIE

Declaraţia mea

Că în tot timpul cât am funcţionat ca ajutor al Comisariatului General şi diriginte al Palatului Artelor, nu am cumpărat nici un obiect pentru vreo colecţie a Statului.

La închiderea Expoziţiei însă s'a cumpărat mai multe obiecte pentru Stat.

Din obiectele cumpărate pentru Stat nu există nici un obiect în colecţia d-lui D-r C. I. Istrati.

In călătoriile mele, când îndemnam publicul să trimită spre expunere la Expoziţie obiecte, am cumpărat cu bani, câteva teracote preistorice şi câteva de metal la Iaşi, în mod particular cu chitanţă, pentru colecţia d-lui D-r Istrati (d-l Saraga şi încă unul).

(ss) **Mironescu** *17 Noembrie 1907.*

(ss) **Al. Tzigara-Samurcaş**

Delegat, (ss) **G. Nicoleanu**

Conform cu originalul.

p. Şeful biuroului, (ss) **St. Mihailescu.**

Iată acum şi copia oficială după referatul delegatului, făcut Ministrului în această chestiune.

Registratura No. 124021/14 Decembrie 1907.
J-l No. 11695/14 Decembrie 1907

COPIE

Domnule Ministru,

Domnul D-r C. I. Istrati, fost Comisar general al Expoziţiunii Generale din 1906, cu petiţiunea No. 63585 din 2 Iulie 1907, arată Ministerului:

„Că în revista Convorbiri Literare cu No. 6, a apărut un articol «*Cronica Artistică*» în care este acuzat cu fapte cari privesc şi direct Ministerul de Domenii".

„La papina 649, se găseşte, zice d-sa, o tiradă asupra obiectelor pierdute la Expoziţiune din neglijenţele mele".

„Mai reese tot din aceea pagină, adaogă d-l D-r Istrati, că am îngrijit numai de colecţia mea şi că am răscumpărat lucruri din cele cumpărate pe seama Ministerului, din cari s'ar fi vândut numeroase şi la particulari".

Cu această ocaziune cere Ministerului să se facă o anchetă pentru a stabili:

1) *Dacă a fost neglijenţă* culpabilă şi dacă este personal răspunzător de puţinele obiecte furate şi de acelea, ce neavând etichetă. se întâmpină greutăţi cu înapoierea lor?

2) *Să se constate ce obiecte* a cumpărat Ministerul sau Expoziţiunea, şi dacă din acele cumpărate sau făcute danie, s'a vândut vreunul şi dacă le-a cumpărat d-sa pentru d-sa?

3) *Să se constate valoarea* obiectelor ce a cumpărat dela expozanţii cari le vindeau şi chiar a acelora ce i s'au oferit de amici, sau pe care le-a cumpărat prin intermediul celor 2 culegători ai Expoziţiunii.

4) *Să se mai constate* de asemenea, dacă d-l Tzigara-Smurcaş a vorbit vreo dată Comisarului General despre obiecte ce voeşte a cumpără, pentru aşa numitul *„său muzeu"*, dacă a depus vreun ban la Casieria Expoziţiunii; dacă erà în drept să oprească pe particulari de a vinde obiecte pe cari d-sa spune că le-ar fi reţinut, fără a le plăti, şi dacă a reţinut şi obiecte ce nu erau de vânzare, fie că aparţineau particularilor, fie că aparţineau Ministerului?

D-l D-r C. I. Istrati depune şi cheia dulapurilor Maria Istrati-Capşa, pentru a servi cu ocaziunea anchetei.

Domnia-voastră personal aţi oprit cheia, şi în privinţa cererii d-lui Istrati, a rămas să binevoiţi a decide în urmă.

La petiţiunea din 29 Octombrie cu petiţiunea înregistrată la No. 105588/907, d-l D-r C. I. Istrati revine şi inzistă asupra cererei sale anterioare.

Atunci Domnia-voastră aţi binevoit a mă însărcinà cu facerea cuvenitei cercetări şi a referi.

Subsemnatul, după ce a examinat ambele cereri, a făcut cercetarea în ziua de

17 Noembrie, după cum se vede din procesul verbal dresat cu acea ocaziune, când am învitat şi pe d-l Tzigara-Samurcaş şi pe d-l D-r C. I. Istrati, la Palatul Artelor.

Pentru a uşurà cercetarea noastră, în învitarea cu No. 83869 din 6 Noembrie 1907, ce am adresat d-lui Tzigara-Samurcaş şi pe care o anexez aci în copie, am rezumat întrebările mele la punctele următoare:

1) *Ce obiecte cunoaşte d-l Tzigara-Samurcaş* că s'ar fi vândut particularilor, din acele colectate de Stat cu ocaziunea Expoziţiunii, cui s'au vândut şi dacă este posibil cu ce preţ?

2) *Cu ce anume obiecte din cele citate* sub punctul 1, are cunoştinţă că s'ar fi înavuţit colecţia d-lui d-r Istrati, şi de ce anume agenţi ar fi fost ele colecţionate de Stat?

3) *Ce obiecte s'ar fi înstrăinat* de d-l Mironescu şi dacă despre aceste înstreinări d-l D-r C. I. Istrati ar fi avut cunoştinţă, sau i s'ar fi atras atenţiunea a upra întrebuinţării lor? când şi de cine.

Şi am rugat pe d-l Tzigara-Samurcaş să ne arate chiar în colecţia Maria Istrati-Capşa, obiectele cu cari s'au îmbogăţit această colecţie şi fiind din acelea ce ar fi aparţinut statului, din cumpărările făcute de Stat, pentru colectările ce a început cu ocaziunea expoziţiunei generale din 1906.

La 17 Noembre 1907, am fost cu d-l d-r C. I. Istrati, d-l Tzigara-Samurcaş şi în asistenţa d-lor Bănescu, I. Mihăescu, Mironescu şi Mihăilescu, actuali şi foşti în serviciul expoziţiunei, am vizitat colecţia Maria Istrati-Capşa care erà închisă şi sigilată şi am consemnat în procesul verbal aci alăturat semnat de d-l d-r C. I. Istrati, d-l Tzigara-Samurcaş declaraţiunile ambelor părţi, la care se mai adaugă şi două declaraţiuni una a domnului Mironescu şi alta a d-lui Mihăilescu.

Acum pentru a analizà pe de o parte faptele ce ni s'au cerut să verificăm prin prima petiţiune a d-lui d-r C. I. Istrati şi pe de altă parte declaraţiunile făcute cu ocaziunea cercetărei, voi împărţi această analiză în două părţi şi adică:

Constatări cari ţin de domeniul pur administrativ şi cercetări făcute având în vedere declaraţiunile d-lor Tzigara-Samurcaş, Mironescu şi Mihăilescu.

A. Constatări Administrative:

Intrebările d-lui d-r C. I. Istrati din petiţiunea No. 63.585/907.

1. „*Dacă a fost neglijenţă* culpabilă şi dacă este personal răspunzător de puţinele obiecte furate şi de acelea ce neavând etichete, se întâmpină greutăţi cu înapoierea lor“ ?.

Expunere la punctul No. 1.

In timpul expoziţiunei, afluenţa publicului a fost mare; numărul obiectelor de tot felul însemnat, căci el depăşà câteva sute de mii; foarte multe din obiecte nu erau expuse în vitrine şi publicul puteà foarte bine să pipăe multe din obiecte cu tot avizul „*nu atingeţi*“ şi cu toată paza interioară a pavilioanelor.

In tot timpul funcţionărei expoziţiunei, puţinele cazuri de furturi ce au avut loc, au fost semnalate comisarului general, care a dat urmare imediat anunţând parchetul şi poliţia, şi în anumite cazuri, obiectele au fost găsite în parte.

Pe lângă furturi s'au produs şi spargeri la pavilionul industriei, cazuri care de asemenea au fost urmărite.

Având în vedere repeziciuneà cu care s'a montat expoziţiunea, modul şi mijloacele cum ea a fost făcută, şi felul de a expune, furturile ce au avut loc au fost neînsemnate, iar obiectele cu etichete pierdute sau căzute prea puţin numeroase în raport cu numărul obiectelor expuse.

După părerea mea, nu este nici un moment dar cazul, de a se cercetà responsabilitatea comisarului general pentru aceste furturi şi pierderi neînsemnate, cari sunt inerente aproape în fiecere expoziţiune, şi cari s'ar fi produs în orice caz.

Cu atât mai mult, cred că trebue scos din cauză comisarul general din această chestiune, cu cât obiectele fără etichetă există, şi multe din ele sau înapoiat celor în drept a le primi, iar altele s'au pierdut după retragerea d-sale din demnitatea de comisar general, cum este de exemplu cazul cu covoarele dela pavilionul şi loja regală.

După știința ce am, o singură dată s'a indicat d-lui d-r C. I. Istrati că un funcționar ar fi avut intenționea să facă neregularități, și a fost depărtat imediat.

2. — „*Să se constate ce obiecte* a cumpărat expoziționea, și dacă din acele cumpărate, s'au făcute danie, s'a vândut vre unul și dacă le-a cumpărat Domnia sa pentru domnia sa ?.

Expunere.

Ministerul nu a cumpărat în tot timpul funcționărei expoziționei nici un obiect. pentru vre-o colecțiune istorică, afară de costumele istorice dela d-na Savopol, cumpărate după închiderea expoziționei acum în urmă.

Ministerul nici nu a avut fonduri pentru a cumpără obiecte în vederea creierei vre unui muzău.

Expoziționea prin comisarul său, a cumpărat cu începere dela 29 Octombrie 1905, din mai toate țările locuite de Români și din Galiția pentru a servì, pentru industria casnică dela societatea sub președinția prințesei Lubomirska, obiecte pentru secțiunea etnografică ; aceste obiecte pentru o valoaee de 47.370.09 (cu instalația) după științele ce am, există în ființă și în mare parte ele au fost date cu inventar ministerului de instrucțiune publică pentru muzăul de Istorie și Artă Națională ce conduce astăzi d-l Al. Tzigara-Samurcaș.

La închiderea expoziționei, s'a mai cumpărat din secția Bucovineană, și acea a Transilvaniei mai multe obiecte coprinse în valoarea de mai sus, din care o mare parte prin mijlocirea d-nei Cosma, pentru a încurajà pe expozanții români de peste hotare

Cea mai mare parte din ele s'au dat tot Ministerului de Instrucțiune Publică.

Din toate obiectele cumpărate înainte de deschidere și către închidere (11 Noembrie 1906) de expozițione, nu s'a vândut de comisariat nimic particularilor și nici d-nul d-r Istrati, *nu a cumpărat nimic, nici n'a primit danie nici un obiect.*

3. — „*Să se constate valoarea* obiectelor ce a cumpărat dela expozanți cari le vindeau și chiar a acelora ce i s'au oferit de prieteni, sau pe care le-a cumpărat prin intermediul celor 2 culegători ai expoziționei".

Expunere.

D-l d-r Istrati, ne declară că a cumpărat în tot timpul expoziționei și mai ales după închiderea ei, din mai multe secțiuni, obiecte ce erau expuse spre vânzare, astfel a cumpărat :

a) Două covoare din Basarabia	130	lei
b) Obiecte preistorice dela d-l Beldiceanu pentru suma de	120	„
c) Dela diferiți săteni conform mai multor chitanțe a souche obiecte pentru	120	„
d) Dela d-l I. Nădejde, 19 cărți vechi	100	„
e) Dela d-l Stoenescu acte vechi	40	„
f) Dela școala de ceramică din T.-Jiu	69	„
g) Din Pavilionul Bucovinei	42	„
h) Dela Domeniile Coroanei	42 10	„
i) Idem ceramică pentru	12	„

precum și alte mici obiecte neînsemnate ca valoare.

II

D-l d-r C. I. Istrati ne arată că la 7 Noemvrie 1906, prin d-l Mihăilescu colector al expoziției în ultima sa excursiune, a cumpărat 20 obiecte între care și un chiup sfărâmat, și fără fund în valoare totală de aproximativ 45 lei, aceasta însă în momentul închiderei expoziționei.

Iar prin d-nul Mironescu, a cumpărat înainte de deschiderea expoziției din Bucovina 29 ouă încondeiate pentru câțiva lei.

După închiderea expoziției, în Ianuarie 1907, cu ocaziunea ducerei d-lui Mironescu la Iași, a mai cumpărat dela Șaraga și un alt anticar, prin d-l Mironescu obiecte vechi pentru aproximativ 250 lei.

Notă. Toate obiectele cumpărate în timpul expoziției și mai ales la închidere au fost expuse spre vânzare oricui și la oricine le ar fi plătit costul.

D-l d-r Istrați declară că printre obiectele cumpărate de d-sa, din cele puse vânzărei în expoziţiune, nu se găseşte nici un obiect din acelea ce ar fi fost rezervate de d-l Tzigara.

III

Valoarea obiectelor făcute danie, d-lui d-r Istrați, nu a putut-o stabili, dar ele erau de faţă şi păstrau încă pe ele în dublu eticheta colecţiunei d-lui d-r Istrati şi fişa expoziţiunei.

Printre aceste obiecte semnalez:

a) Un carton cu vre-o 12 modele cusături vechi, oferite d-lui Dr. Istrati de d-l Rădulescu delegatul judeţului Vâlcea.

b) 10 bucăţi olărie preistorică, oferite de d-l Mrazec după închiderea Expoziţiunei.

c) O scripcă veche, făcută de şiţe dela d-l Bring din Paşcani.

d) O furcă admirabilă oferită de d-l Flondor din Bucovina.

e) Un vas de cositor, pentru anaforă, oferit de d-na Cosma.

f) Două şervete oferite de d-na Cosma.

g) Două portiţe oferite de d-l Dr. Sabin.

h) Un iatagan oferit de d-l Rădulescu jud. Vâlcea.

i) Două colane mici de ştiuk, oferite de d-l Rozasa, precum şi alte mici obiete fără vreo importanţă.

4. *Să se mai constate dacă* d-l Tzigara-Samurcaş a vorbit vreodată Comisarului General despre obiecte ce voeşte a cumpără pentru aşa numitul său muzău, dacă a depus vre un ban la Casieria Expoziţiunei, dacă era în drept să oprească pe particulari de a vinde obiectele pe care d-sa spune că le-ar fi reţinut şi obiecte ce nu erau de vânzare, fie că aparţineau particularilor, fie că aparţineau Ministerului.

Expunere

După regulament, Comisarul General nu avea nici un drept să oprească pe particulari să vânză obiecte expuse spre vânzare, şi d-sa mai declară că ar fi ajutat cu plăcere pe d-l Tzigara să cumpere ceva obiecte, dacă venea cu bani şi se conformă uzului vânzărilor şi cumpărărilor.

B. Cercetări având în vedere declaraţiunile d-lui Tzigara cu ocazia descinderii la Palatul Artelor şi declaraţiunile d-lui Dr. Istrati şi Tzigara-Samurcaş

Cu ocaziunea descinderei la Palatul Artelor, când împreună cu noi a mers şi d-nii: Al. Tzigara şi Dr. Istrati, am rugat pe o. Al. Tzigara-Samurcaş, să ne indice în colecţia d-lui Dr. Istrati obiecte din acelea ce s'ar fi fost dăruit de particulari Statului, s'au s'ar fi cumpărat pentru Stat, şi pe urmă ar fi trecut în posesia d-lui Dr. Istrati pe cale de cumpărare din Expoziţia Generală în colecţia personală a d-lui Dr. Istrati.

Din toate întrebările ce am pus d-lui Al. Tzigara-Samurcaş în această privinţă, nu am putut avea nici un răspuns, fiind dat că d-sa s'a mărginit a ne declară că menţine în totul cele scrise în „Convorbiri Literare" şi nota dela pag. 648 adecă: „Aceasta în adevăr s'a îmbogăţit pe urma Expoziţiunei, fie prin obiectele cumpărate de d. Doctor din cele mai interesante adunate de agenţii speciali sau delegaţii diferitelor secţiuni".

D-l Al. Tzigara ne-a arătat cu această ocaziune, obiectele ce ne-au fost semnalate de d-l Dr. Istrati şi despre care se vorbeşte în prima parte a acestui referat, fie obţinute prin cumpărare, fie obţinute prin danie.

D-l Tzigara-Samurcaş, nu ne-a arătat însă nisi un obiect care să fi fost cumpărat de Stat s'au vreun obiect primit tot de Stat, ca dar pentru colecţiile Statului şi care pe urmă să fi trecut în posesia d-lui Dr. Istrati.

Toate obiectele ce ne-au fost indicate de d-l Al Tzigara, sunt acelea ce singur d-l Dr. Istrati declară că le-a cumpărat din domeniul particular sau le-a primit danie.

Din procesul verbal dela 17 Noembrie 1907, semnat de părţi şi aci anexat, se vede de altfel destul de clar situaţiunea lucrurilor.

Concluziuni

Din toată cercetarea care am făcut și din toate întrebările ce am pus D-lui Tzigara-Samurcaș, rezultă următoarele:

1) Că, colecția d-lui D-r Istrati care datează de mai mult de 40 sau 50 de ani, a fost inaugurată în 1897.

2) Că această colecție nu a întârziat un moment de a se mări în fiecare an și că o mare parte din obiectele ce am văzut la 17 Noembrie 1907, au fost aduse dela Câmpina după închiderea Expoziţiunii Generale.

3) Că colecția d-lui d-r Istrati a figurat la Expoziția Agrară, la Expoziţiunea de ştiinţe (1903), şi alte ocaziuni de această natură.

4) Că d-l d-r Istrati a cumpărat în 1905 și chiar în cursul anului 1906 din țara și din expoziţiune şi din obiectele ce erau expuse spre vânzare mai multe lucruri despre care se face menţiune în acest referat şi că a primit de asemenea ca danieaproape de închidere şi chiar după închiderea expoziţiunei câteva obiecte ce erau de faţă în colecţie.

5) Că nici regulamentul, nici altă dispoziţiune ministerială, nu împedică pe expozanți a vinde obiectele expuse nici pe funcţionarii expoziţiei de a cumpără ceva din expoziţiune,

6) Că nici unul din obiectele cumpărate sau primite danie de d-l d-r Istrati. nu fusese rezervate pentru stat, sau pentru alte persoane ce cumpărau şi colectau asemenea obiecte pentru vre un muzău al statului.

7) Că obiectele cumpărate de Stat nu a avut loc în timpul cât a fost expoziţiunea deschisă (jurnal No. 11.411/907) ci s'a făcut mai cu seamă după închiderea expoziţiunei şi nu există exemplare în dublu sau asemănător cu acelea cumpărate sau primite danie de către d-l d-r Istrati.

8) Din declaraţiunile d-lui Tzigara-Samurcaş, făcute cu ocaziunea cercetării şi din procesul verbal dresat la 17 Noembrie anul curent, rezultă, că d-sa nu acuză pe d-l D-r Istrati de vreo neregularitate, dar susţine că prin cumpărarea unor obiecte de către d-l D-r Istrati şi de către alte persoane particulare, d-sa a fost împiedicat să realizeze intenţia ce aveà de a cumpără, pentru muzeul Etnografic şi că aceste obiecte prin faptul că s'a permis să fie vândute şi la particulari, ar fi perdute pentru Stat.

9) Din procesul verbal, se mai constată că d-l Tzigara-Samurcaş a avut tot timpul să cumpere obiecte din Expoziţiune, dar din diferite cauze nu le-a cumpărat, lucru pentru care nu poate fi responsabilă administraţia Expoziţiunii.

Acestea fiind constatările mele depun pe lângă aceasta procesul verbal din 17 Noembrie semnat de părți scris pe 10 pagine și două declaraţiuni: una a d-lui Mironescu şi alta a d-lui Mihăilescu.

Director (ss) **G. Nicoleanu** *14 Decembrie 1907.*

Conform cu originalul
p. Şeful Biroului (ss) **St. Mihăilescu.**

Şi în urmă, după această anchetă, eată totuşi, ce spune, cu sufletul curat, conştiinciosul d-l Tzigara-Samurcaş, în articolul său plin de inexactităţi, cum voi dovedi-o, din „Viaţa Românească".

„Nu voiu insistà dela început asupra marei răspunderi morale ce revine în sarcina d-lui Dr. Istrati, tocmai în urma acestei cercetări. Voiu adăugà numai că, în situaţia mea de pârât, fiind nevoit să fac dovada afirmărilor mele din primul articol, nu am putut să cruţ întotdeauna cât aşi fi dorit, *pe cei ce au provocat cercetarea.* Astfel, dovezile de care m'am servit pentru descărcarea mea, au devenit în mod fatal acuzaţiuni în sarcina altora. Regret de asemenea că, cu acest prilej, am fost silit să dau în vileag fapte care, odată ajunse în domeniul public, ar puteà aveà consecinţe neplăcute pentru autorii lor. Răspunderea. o repet, nu este a mea: am fost constrâns să spun mai mult decât am vrut. D. Dr. Istrati, care singur a stârnit această cercetare, este şi singurul responsabil. Tonul agresiv, de altfel, ce d. dr. a avut la cercetare nu numai în contra mea, dar şi împotriva Muzeului ce conduc, mă dezlegà de orice rezervă, împunându-mi răspunsul de faţă".

După aceasta şi cele ce vor urmà, cată să fie judecat D-l Tzigara-Samurcaş, şi se poate uşor constatà, de ce fel de fapte e capabil D-sa.

(Urmează) **Dr. C. I. Istrati**

Poetul

! câte nopți trecute în gânduri și veghere...
Din viața de mizerii, de lupte, zbuciumată,
Doar inima mai bate iar mintea e-aripată
Spre lumile albastre streine de durere!

Și azi Poetul singur cu fruntea 'ntunecată,
In urma lui privește cu teamă și 'n tăcere,
Se simte 'nvins și toate 'i par că sunt himere
Și Viitoru 'l vede: o mare înfuriată.

In cugetări eterne și 'n versuri inspirate
El a cântat durerea—suprema voluptate—
Il vor uita amicii și nimeni nu-l va plânge.

Dar raza nemurirei ce cald îl înfășoară!
Cugetători slăviți-l căci ne-a lăsat comoară
De versuri cizelate ce-s picături de sânge!

Alexandru Stamatiade.

Vijelia

Iar plânge vijelia
Văzduhul tot e plin
De-adâncul ei suspin.

In sobă-i un foc viu,
Cu el de traiu'mi știu
Și atâtea ne vorbim!....

Dar, focul încetează,
Acasă gându-mi vine
Și-mi spune iar de tine

A. Podol.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 7. — Colecțiunea Maria Istrati-Capșa. — Bas-relief. Romula. Tzupagu.
Fig. 8. — Idem. — Grupă teracotă, găsită la satul Costol (Castel?) lângă Cladova în Serbia. Din colecția Tzupagu.

Neamul Boerilor Cantacuzini

DIN RAMURA LUI

ŞERBAN VOEVOD.

In *Genealogia Cantacuzinilor* [1]) de Generalul Ban *Mihai Cantacuzino-Măgureanu* se află mai multe erori, nepotriviri şi confuziuni relevate, în parte, de d-l profesor N. Iorga iar, în parte rămase în contrazicere cu *Studiile istorice* [2]) ale d-ei sale. Apoi indicaţiunile *„genealogistului“* se opresc la anul 1787.

Bazaţi pe documentele publicate şi pe acelea de care dispunem noi înşi-ne, vom încercà să restabilim adevărul, înlăturând nepotrivirile şi confuziunile Generalului Cantacuzino şi continuând ramura Cantacuzinească a lui *Şerban Vodă*, până azi.

Indreptările noastre vor fi de două feluri: *unele bazate pe acte, iar altele deduse din acte prin raţionamente.*

In studiul de faţă nu vom aveà în vedere decât pe urmaşii lui *Şerban Vodă*, urmaşi care se află în *Muntenia;* pe ceilalţi îi vom urmărì atâta timp cât ei nu vor fi părăsit „ocinile lor de baştină“.

* * *

Vorbind despre Cantacuzini din Rusia, în mod sumar, doctorul *Otto Titan von Hefner* zice: [3])

„Derivarea directă a acestui *neam* (scris şi *Kantakusin* şi *Cantacuzène*) al îm-„păratului bizantin *Ioan Angelo Komnenos Paleologos Kantakuzenos,* a cărui casă domneà „la Constantinopol dela 1344 la 1455, nu este completamente probată. Numitul *Ioan* „eră amic şi camarad de arme al împăratului *Andronicus* al III-lea şi tutorele lui *Ioan* „*Paleologul*, care la vârsta de 9 ani, în 1341, veni la domnie şi pe care îl făcu să îm-„partă tronul cu dânsul. In 1355 el se duse ca călugăr la mânăstirea din muntele „Athos, unde muri la 1377.

„Urmarea regulată a descendinţei începe însă în mod probat [4]) cu *Andronicus*

---

1) Publicată şi adnotată în 1902 de d-l N. Iorga.

2) *Despre Cantacuzini, Studii istorice* de d-l N. Iorga, 1902 Bucureşti.

3) *Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch.* Band. I. 3. Heft. 62. pag. 167. Nürnberg 1891.

4) In mod *probat* începe mai de mult, iar *Andronicus* nu poate fi *Dimitrievici*, fiindcă este feciorul lui *Mihail Şaitanoglu* şi, prin urmare, este *Mihailovici*.

„*Dimitrievici Cantacuzino* (aproximativ pe la 1600) ai cărui fii se aşezară în Moldova „unde, dintre ei, fură mai de multe ori Hospodari.

„Actualmente aproape toţi membrii familiei sunt în serviciul imperiului rusesc. „Conform prea înaltei deciziuni a Consiliului de stat dela 19 Ianuarie 1865 (stil vechi) „se recunoscù de Rusia poziţiunea de *principe* a Generalului maior imperial Principele „*Rodion (Radu) Nicolaevici Kantacuzin.* Fiul acestuia, *Mihail*, poartă, ca din partea fami„liei despre mamă, şi armele şi titlu contelui *Mihail Speransky* [1]).

Ori câte osteneli şi-a dat generalul *Mihail Cantacuzino* spre a află adevărul cu privire la originea neamului său, cercetările lui, trebuie să se recunoască, nu-i au putut satisface dorinţa cea mai scumpă ce aveà de a stabilì *genealogia* anticului şi ilustrului său neam, sau mai exact zis, originea *Cantacuzinilor*, bazată pe probe pozitive.

„Poftit-a el pe acel dela Valahia *spudeu* (învăţat) şi doctor kir *Saul Arvanito„horitul* ca să cerceteze după al său scopos" izvoarele istoriei „atât în toată istoria vi„zantină", cât şi din alte „istorii"..., scris-a şi „*Grăfinei de Odonel* ce-mi este vară a treia" (fata lui Beizadea Răducanu Cantacuzino) şi ambele aceste isvoare îi dădură răspunsuri din care nu se putu plirotorisì pre larg după al său scopos mai ales că *Grefina* îi trimesese „uă ghenealoghie in 6 *sirale*" care începeà dela *Ioan* „din 1057, iar ghenealoghia lui *Kir Saul* începeà cu neamul de *Valois*" al regilor Franciei, dela anul 800.

Comparând ambele „ghenealoghii" (Grefina şi Kir Saul) generalul *Mihail Cantacuzino* le găseşte asemenea, însă cu oarecare *mici* nepotriviri, pe care le pune faţă în faţă în tabelul dela pagina 29 a *Genealogii Cantacuzinilor* şi apoi, la pagina 32 ne prezintă o *sirea* de 35 de personagii, începând dela anul 800 până la anul 1595, pe un interval de timp de 800 de ani. Personagiile din această sirea descind direct unul dintr'altul fără a mai socotì, neapărat, pe colaterali. Avem dar 35 de generaţiuni, din tată în fiu. Socotind deci câte 3 generaţiuni pentru un secol, în 8 secole s'ar face 24 de generaţiuni sau, socotind chiar şi câte 7 generaţiuni pentru 2 secule, am ajunge, după regulele admise până azi, la 28 generaţiuni ; suntem dar în deficit cu 7 generaţiuni cel mai puţin. Aceasta probează că *sireaua* este prea întinsă. De altfel data înscrisă în dreptul fiecărui personagiu ar fi suficientă spre a probà că descendinţa nu este normală. Nu se poate pune temeiu pe o astfel de lucrare.

Fără a ne urca până la *Niculae Valois* din timpurile eroice, şi începând cu personagii, istoriceşte cunoscute, ca împăratul *Ion Cantacuzino* născut pe la 1292 şi care muri pe la sfârşitul secolului al XIV-lea, reprezintat pe *sirea* probabil sub No. 21, ne vom asigura imediat că *arborele* lui Kir Saul este făcut din sentiment : el înşiră nume şi apoi le face să descindă, unele dintr'altele fără nici un scrupul de rudenie (fii, fraţii şi verii poate).

Impăratul **Ion Cantacuzino** fu mai întâiu ministrul lui *Andronic al III-lea* împăratul Constantinopolei. Murind Andronic lasă pe fiul său minor *Ioan Paleologul*, sub epitropia lui *Ioan Cantacuzino* (1341). Acesta, după ce'şi făcu pupilul ginere[2]), îl constrânse a'i confirma şi lui titlul de împărat, pe care îl şi luase pe la 1347. In acelaş timp *Ioan Cantacuzino* avù

1) Mama prinţului *Mihail Cantacuzino, conte Speranski*, a fost Maria Alexandrovna *Frolov-Bagraïev* fiica lui *Mihail Mihailovicl Speranski* creiat comite prin ucasul din 1 Ianuarie 1839. Maria Alexandrovna se căsătorise întâia oară cu Alexandru *Frolov Bagraïev*. (Ermerin. *Annuaire de la noblesse de Rusie*, p. 158).

2) Pour mieux s'assurer dans sa nouvelle dignité, *Cantacuzelle* rechercha l'alliance d'*Orcan* et lui donna sa fille qui passait pour la plus belle femme de son temps, à condition qu'il le soutiendrait contre tous ses ennemis (*Etat actuel de l'Empire ottoman* par Elias Abesci Tome 1-er page 21. Paris 1792).

să se lupte împotriva Bulgarilor, Turcilor și Genovezilor. Aceștia din urmă asediaseră chiar Constantinopolul în 1347 însă la urmă, primiră propunerile de pace ale lui *Cantacuzino*. După luptele externe urmară luptele interne și anume *Ioan Paleologul* se revoltă pe față împotriva socrului său dar fu bătut de acesta și se refugiă la *Tenedos*. După lungi chibzuințe, *Cantacuzino* exclude pe ginere-său dela tron și'și asociă pe fiu-său *Matei* (1354); dar, curând după aceasta, *Ioan Paleologul*, cu ajutorul Genovezilor, sosi la Constantinopol.

Obosit de a mai continua o luptă care dură de vre-o trei ani, Cantacuzino să hotărâ să renunțe la tron în favoarea fiului său, căruia îi presupunea destulă energie spre a păstra sceptrul. El abdică în 1354 și se retrase în mânăstirea Mangana unde se călugări sub numele de *Iosif* iar soția lui se călugări și ea în mânăstirea Sft. Marta.

Acest principe, pe care istoria l'a pus în numărul rarilor suverani recomandabili ai imperiului Bizantin, din cauza talentelor sale politice și militare, își termină zilele într'o retragere adâncă împărțindu-și timpul între lucrările literare și exercițiele religioase. De la el au rămas *Memorii* care conțin istoria imperiului dela 1320 la 1360. Președintele *Cousin* a tradus aceste *Memorii* în *Istoria Constantinopolului* [1]).

Matei Cantacuzino, feciorul lui *Ion*, se născu pe la 1325 și muri pe la sfârșitul secolului al XIV-lea în 1383. Fu încoronat de tatăl său în 1354, și asociat până în anul următor când *Ion* abdică și *Matei* rămase singur împărat al Orientului continuând lupta cu cumnatul său *Ion Paleologul*. Făcut prisioner și dat în mânile rivalului său, el renunță, la rându-i, la tron și se retrase într'o mânăstire, unde scrise mai multe Comentarii asupra *Sfintei scripturi*. Unul dintre comentarii a fost tradus și publicat de *V. Richard* sub titlul: *Commentarii in Cantica Canticorum* (Roma 1624).

„*Pendant une periode d'environ 150 ans, la Généalogie des Cantacuzènes n'est pas* „*claire. On sait par l'histoire que de cette maison impériale il en existaient à Constantinople* „*deux branches:* une avec la residence a Péra, l'autre dans la ville *d'Anchial* sur les „bords de la Mer Noire[2]).

„Quoi qu'il en soit un fait est certain à savoir que pendant les XIV-e, XVe „et XVI-e siècles. plusieurs descendants sont venus dans les Principautées roumaines „où s'allièrent avec les maisons princières[3] et avec les familles des boyards, sans ce- „pendant élire leurs résindences dans ces pays.

„Ce n'est qu'au commencement du XVII-e siècle que les Cantacuzénes s'èta- „blirent définitivement en Moldavie et en Valachie".

Să reluăm dar șirul sigur începând cu:

Mihail Celebiul zis și *Șeitanoglu*. El se însură a doua oară la 1566

---

1) după *Larousse*.

2) *Epistola Gerlachi ad Crusium Constantinopoli Urissa*. Tubingen, anno 1575. Șincai II, pag. 229.

3) Datorim priceputului și harnicului iscoditor d. *Stoica Nicolaescu*, translatorul *arcbivelor Statului*, următoarea notiță după hrisovul lui Vlad Călugărul hrisov ce'l posedă în copie fotografică foarte limpede.

București, Noemvrie... 1492. — I[o] *Vlad Voevod*, domnul Țării Românești, întăreste M-rei *Hilandarul* din sfântul Munte Athos pe fie care an un ajutor de 5000 aspri și 500 aspri spese de drum fraților cari vor veni după acest ajutor.

Hrisovul ne mai spune că *Vlad Călugărul*, a fost învestit de către împărăteasa *Mara* (care îl adoptase drept fiu al său) cu sarcina de a îngriji de mânăstirea Hilandar. Și mai departe zice Vodă:

„Drept aceia noi din toată inima am primit sfânta mânăstire, după fericita răposare a tot cinstitei și „fericitei mai sus zise *doamnei și împărătesei și maicei noastre Mara și a sorei ei a doamnei* **Cantacuzino**; am „primit a ne numi ctitori ai sfintei mânăstiri și a o milui cu ce vom putea. Drept aceia am făgăduit și acest „hrisov am făcut, ca să fie neclintit sfintei mânăstiri, cu un cuvânt din ce am putut, să-i fie de ajutor pe fie „care an sfintei mânăstiri asprii 5000 întregi, iar cheltuială pentru frații care vor veni să ia ajutorul, asprii 500".

(Pergament. Pecetia atârnată, s'a pierdut).

cu Domniţa Marina sau *Maria* fata lui *Mircea Ciobanul* şi a Doamnei *Kiajna*, dar acest mariagiu a durat foarte puţin căci *tinerii* se despărţiră imediat, ne spune d. Iorga[1]), din cauza ginerelui care nu numai că era bătrân, el avea la 1566 peste 50 de ani, dar era şi urît. Prin urmare, *Mihail* se născusé cam pe la 1515, astfel că istoriograful din *Larousse* este exact în socotelile lui, faţă de arătările d-lui Iorga.

Mihail Celebiul aveà reşedinţa lui la *Anchial* unde fu spânzurat în pripă de grinda de asupra uşii din palatul său în ziua de 3 Martie 1578 de Capugi-başa *Ali-Aga* din ordinul Sultanului.

Sebastien Juyé, residentul Franciei la Constantinopol, descrie, la 15 Mai 1578, regelui *Henric al III-lea*, moartea lui *Mihail Cantacuzino* supranumit *Şeitanoglu* (fiul dracului), protegiatul Marelui-Vizir *Mohamed Sokolly* şi implicat în turburările din urmă ale Moldovei [2]):

„Le Grand Seigneur a fait pendre un riche Grec nommé *Cathécusino*, autrement „dit *Saytan*, devant la porte d'une sienne maison où il estoit en la Grèce, près le „Danube, ayant sceu par des lettres qui luy vindrent de la part du Tartare qu'il „estoit cause des troubles de Moldavie. Ledit Saytan estoit celuy qui avait, avec l'in„telligence dudit passa, faict démettre deux patriarches de Constantinopole et les „Vayvodes de Moldavie et Valaquie, et mis en leurs places de ses créatures qui ne „faisoient que ce qu'il leur commandoit; et les grandes exactions qui se commettoient „aux dits pays estoient après despartyes entre ledit passa et luy.

„Il y a ung an et plus que ledit Seigneur ayant eu plusieurs plaintes dudit „Saytan, luy fist faire un procès et le vouloit dès lors faire mourir; mais il en fut „destourné par les grandes prières de soltanes ses mère et femme et par les persua„sions dudit passa. Qui a esté cause qu'à ce coup il l'a faict despescher de son propre „mouvement et sans que ledit passa ny autre aye sceu de sa délibération jusques à „ce qu'elle a esté exécutée. Ung capigi-bassy dudit Seigneur qui a en ceste comission, „est allé, après avoir faict cest exploict, en Moldavie mettre en possession ce Bogdan, „désiré de tout le pays qui avoit chassé Pietro-Vayvoda, mis audit lieu par ledit „Saytan, et par ce moyen la guerre qui s'y allumoit bravement sera maintenant „assoupie. Il se dit qu'il a charge de mener icy ledit Piètro; et d'aucuns estiment qu'il „l'aura faict estrangler avec d'autres pour assurer mieulx le repos en ce quartier-là.

„Le capigy-bassy qu'on disoit estre allé en Moldavie après avoir faict exé„cuter ce riche Grec, n'a passé Aquillo, et est de retour icy dès le commencement „de ce moys. Le Grand Seignuer avoit faict mettre en gallère le fils dudit Grecq; „mais il en a esté tiré avec pleigerie. Despuys on vend tous les jours les meubles „dudit Saytan, que deux gallères ont portés, et ce à l'enquan public à la marine, „aux murailles du serrail, près la loge du Grand Seigneur, présent le capitaine de la „mer et ledit capigy-bassy, chose qui ne s'est encores plus veue".

Nicolo Barbarigo raportează [3]) *Dogelui* despre moartea lui *Şaytan Cantacuzino* la 18 Martie 1578.

„Capigi-Bassi, il quale partito diguà ando con grandissima celerità ad un „luogo dove si trovava quel *Saitan Cantacusino*, che io nominai pur nelle precedenti „mie lettere in questo proposito, et entrato nella sua casa et nella sua camera con un „altro compagno solo, essendo restato fuori della porta 12 altri homini, che erano seco, „et fattolo discendere a basso li posero un laccio al collo et lo attaccarono al legno „di un pozzo della corte senza lasciarlo pur dire una parola al figliolo che era pre„sente se ben di ciò pregati grandemente da lui".

„Questo *Saitan* era il primo huomo, et il più stimato che fosse tra tutti i greci „di Costantinopoli et anco fra tutti i franchi, era il mercante del Signor"....

---

1) *Despre Cantacuzini* passim. 1902 Bucureşti.
2) *Documente Hurmuzachi.* Vol. I-iu, pag. 43. (Tocilescu-Odobescu).
3) *Doc. Hurmuzachi.* Vol, IV. Partea II, pag. 103, doc. XVIII.

Dacă Domnița Maria părăsì pe *Mihail Cantacuzino*, acesta „găsì „fără multă greutate, zice [1]) d. Iorga, cine să se mărite după dânsul cu toată incon- „testabila-i bătrânețe etc. Dintr'uă întîia căsătorie el aveà un fiu de 13 ani și la „moartea lui el mai lăsă 2 alți, dintre care unul aveà 12 iar cel-l'alt numai 8 ani „și erau deci născuți dintr'uă căsătorie făcută pe acest timp. Despre uă văduvă a „lui îngrozită de tragedia din 1578 ne vorbesc izvoarele (Gerlach, pp. 464.7)".

De acì ar resultà că la 1566 *Șeitanoglu* erà dejà văduv și cu un copil, — **Andronic,** — născut probabil pe la 1543 ; iar după curiosul divorț al Domniței Maria, și în acelaș an, el se căsători a treia oară căci numai astfel el ar fi putut aveà încă 2 copii dintre care unul, **Dimitrie,** aveà 12 ani, iar cel mic **Ion,** avea numai 8 ani [2]).

După tragicul sfârșit al părintelui său, *Andronic* alergă la Constantinopol unde se puse sub protecțiunea marelui Vizir, amicul lui *Șeitanoglu*.

„La 1593 se ivește Banul *Cantacuzino*, *Andronic*, fiul lui *Mihail*, „ca omul de afaceri cu mai multă trecere la Poartă. Nu mai era un *tânăr* „atunci, precum tânăr nu fusese nici tatăl său când își începu cariera politică „după strângerea cu încetul a banului, ca negustor. Aveà gineri etc."

„El mijlocì ca să se numească *Mihai Viteazul* ca Domn al Valahiei" și venì de se instală el însu-și în țară cu întreaga-i familie. Fu ucis la Giurgiu la 1600 de către *Mahmud-Paşa* Seraskerul, din ordinul Sultanului *Muhamed al III-lea*.

Din căsătoria lui cu *Marta*, fata lui *Panaiot Chrisoscoleu*, Andronic avu, afară de fete, cinci băeți și anume :

Constantin, cel mai în etate, „care a rămas în Valachia" ; *Gheorghe* sau *Iordache* „care a trecut în Moldova" cu frate-său *Toma ; Dimitrie* care „s'a dus la Crâm unde s'a turcit" ; în fine, cel mai mic, *Mihail* „a rămas la Constantinopol".

Avem dar următoarea schiță genealogică :

Ioan Cantacuzino
1292. Impărat 1347—54. † 1373
|
Mateiu
1325. Impărat 1354. † 1385
|
Descedință nesigură cu scoborâtori autentici.
|
Mihail Celebi Cantacuzino
(Șeitanoglu)
1515. † 3 Martie 1578

Andronic	*Dimitrie*	*Ion*
= Marta Chrisoscoleu	1566	1570
1543 † 1600		

Constantin Postelnicul	*Gheorgache*	*Toma*	*Dimitrie*	*Mihail*
1593 † 1663	(Moldova)	(Moldova)	(Crimeia)	(Constantinopol)
|				|
Șerban-Vodă Cantacuzino.				*Dumitrașco* V. V. Moldova

1) *Despre Cantacuzini, Studii istorice*, pag. XXVIII.

2) Despre originea împărătească a lui Șeitanoglu : Gerlach, *Aus dem alten griechischen Kaysregeschlecht der Kantacuziner*, p. 60. (Iorga).

I. Constantin Postelnicul Cantacuzino.

Când s'a putut naşte Constantin şi când a venit în ţară?

Spre a răspunde la aceste întrebări ne vom folosì de ştiinţa ce ne-o dă d. Iorga [1]) că, în noaptea de 20 Decembrie 1663, când spânzurară, în trapezăria dela Snagov, pe Marele Postelnic **Constantin Cantacuzino**, acesta *„era un bătrân de peste 70 de ani"*.

Cuvintele *„peste 70 de ani"*, nu ne determină în deajuns etatea lui *Constantin*, sau o determină cu o aproximaţiune prea largă, neadmisibilă. Spre a ne fixà ideile, vom presupune că etatea ar fi fost de 75 ani. In acest caz, *Constantin* s'ar fi născut la 1588.

Să verificăm această ipoteză.

Când *Andronic* fù ucis la Giurgiu, în 1600, *Constantin* aveà, deci, atunci 12 ani. Ceilalţi fraţi ai lui erau, firește, mai tineri decât el, astfel că cele raportate de *Mihai-Vodă Racoviţă* nu se contrazic cu hipoteza făcută: „iar copiii în număr de 5 s'ar fi trimes de creştini milostivi, poate rude ale „lor, în *Creta*, unde aveà tatăl lor o soră măritată [2]). Şi acolo au crescut „aceşti copii până ce au ajuns în vârstă. Şi cu aceasta *trecând multă vreme „la mijloc, etc.*, după ce au venit în vârstă, iară s'au întors la Constantinopol.

„De acolo, *este ştiut*, cum că s'au despărţit ei, şi care unde s'au dus *„la anul 1633"*.

Documentele ce vom reproduce mai la vale nu ne permit să admitem în totul spusele acestea ale lui *Mihai Vodă Racoviţă*. Deci, vom respinge cu tărie, afirmarea că, în special, *Constantin* ar fi petrecut multă vreme în insula Creta până ce *a venit în vârstă* şi că la *anul 1633 el sosi în Valahia*.

Şi mai întiiu, cum s'ar puteà admite ca *Andronic* să steà în Valahia în slujba lui *Mihail Vodă* ani d'arîndul şi să-şi lase *casa* lui la Constantinopol de unde tocmai plecase când *Mihail*, care ajunsese domn prin stăruinţele lui *Andronic*, începuse goana împotriva Turcilor? Nu fusese oare *Andronic* destul de prevăzător „ca s'o ia la sănătoasa" cu toată casa lui? Apoi, sultan *Murat*, al III-lea moare în 1595, iar pe *Andronic* îl ucide *Muhamed* al III-lea fiul precedentului, la 1600; prin urmare, nu este exactă afirmarea lui *Cantemir* cu privire la sultan *Murat*.

Când *Andronic Banul* plecă să negocieze cu Seraskerul la Giurgiu, în 1600, el nu luă cu sine, de bună seamă, şi *casa lui*. Se dusese singur. Acolo i se tăià capul, care se trimese sultanului Muhamed al III-lea la Constantinopole.

Băneasa *Marta*, rămasă în ţară cu copiii ei, nu se simţià, firește, aci în siguranţă dintr'o zi într'alta şi, cum, de altă parte, nu aveà nimic poate care să o atragă şi, prin urmare, să o reţină în ţară, ea însă şi fiind din Constantinopole, se hotărì a se ascunde undevà, până se vor mai potolì lucrurile. Plecă deci, la insula Creta (ostrovul *Crit* sau Chirit) care pe atunci se aflà sub stăpânirea Veneţianilor (*Genealogia* p. 36). Şi astfel se explică emigrarea în Creta.

Acolo, ea şi alţi copii de ai ei, vor fi rămas mai multă vreme, dar

---

1) *Despre Cantacuzini*, p. LXXX.
2) Idem, p. XLIII şi *Genealogia*, pag. 36.

în nici nn caz *Constantin* nu rămase cu mamă-sa *până la 1633*, căci îl întâlnim în țară înainte de această dată.

Dar până acum tot nu am precizat data nașterei Postelnicului, fiind că, în hipoteza ce am făcut mai sus, am admis o valoare medie între 70 și 80 de ani, valoarea care ne-a condus la o dată *posibilă* dar nu *exactă*.

Dacă Postelnicul aveà 75 ani la moarte'i, apoi el s'ar fi născut, văzurăm la 1588 iar la 1633 erà un om de 45 de ani care s'ar fi căsătorit cu o Domniță care de și erà *săracă* erà însă *tânără*, pe jumătate. Este iar sigur că nici *Postelnicul* nu erà *bogat* la 1633: se va îmbogăți el mai târziu, când va revendicà moșiile soției sale.

„Peste șaptezeci de ani" este nu numai ceva vag dar ne arată și o *„apreciere"* personală. Postelnicul puteà să aibă, adică, la moarte-i, *peste șaptezeci de ani"*, numai o zi, cum se poate foarte bine ca **aprecierea** *„peste șaptezeci de ani"* să fie exagerată adică să nu fi fost atinsă etatea de 70 ani.

Dacă Postelnicul aveà 70 de ani *tocmai*, el s'ar fi născut atunci la 1593, iar la 1633 ar fi avut 40 de ani.

Data este încă *posibilă*, dar nu o putem admite decât cu condițiunea ca *Constantin* să nu fi fost *cel mai mare dintre frații și surorile lui.*

Să zicem dar că Marele Postelnic s'a născut pe la sfârșitul anului 1593.

Numai data de 1593, ar părea mai aproape de adevăr căci ar concordà, *întru câtva*, cu data căsătoriei din 1633 când Postelnicul ar fi avut aproape 40 de ani, vârsta destul de coaptă, mai ales când ne gândim la cei 13 copii care-i dobândì în căsnicie.

In studiul nostru despre *Neamul Boerilor Pârșcoveni*[1] am reprodus în întregime hrisovul lui *Alexandru Voevod* (Coconul) dat la 3 Ianuarie 7132 (1624) la mâna lui *Stanciul logofătul dela Câlcești.* Aci vom extrage numai următoarele:

„Intr'acéstea, părintele Domniei méle. *Io Radul Voevod*, Domnia sa a căutat „și a judecat după dreptate și după lége și a dat domnia lui *dela Divan* pă cinstitul „boier al Domniei Sale, jupân *Cantacuzino* (Dumitrașco) și jupân *Papa* Marele Vornic „și *Aslan* Marele Logofăt și *Hrizé Vel* Vistier și *Constantin Celebiul* și *Enachi* Postel„nicul și *Paraschiva* vtori logofăt ca să caute și să adevereze[2] cu sufletele" etc.

„Mărturiile domnului în Divan sunt: jupân *Papa* Vel Vornic, jupân *Aslan* Vel „Logof., jupân *Mihalachi* Vel Vistier și jupân *Bratul* Comisul și *Gheorghe* Vel Paharnic „și jupân *Dumitrachi* Vel Postelnic. Și ispravnic *Paraschiva* vtori Logofăt, și am scris „cu *Lepădat* Logofătul în capitala Târgoviște. 3 Ghenarie 7132" (1624).

Din acest hrisov rezultă:

1) Că boierii numiți de *Radu Mihné* ca să cerceteze afacerea figurează *absolut toți* și în divanul fiului său *Alexandru Vodă* cu deosebire că lipsește *Celebiul.*

2) Că jupân *Cantacuzin*, din comisia de cercetare, ca să zicem așa, a lui *Radu Mihné*, nu figurează în divan unde aflăm pe un jupân *Dumitrachi* Vel Postelnic. Pe acest Mare Postelnic, nu ezităm a-l numì Cantacuzino. El nu poate să fie *Kiriță Paleologul*, nu poate să fie decât *Du-*

1) pagina 11.
2) Archivele Stat. *M-rea Câmpulung*, netrebnice, pach. 1, doc. 5 orig. slav.

„*mitraşco* aflat şi de d. I. Bogdan într'un document [1]) muntean din 10 Mai „1623 dela *Radu Mihné*, prin care acest domn dă satul Frăsinetul (Ilfov), „fost al lui Mihai Viteazul, lui jupân *Dumitrachi Cantacuzino*".

3) Că *Constantin Celebiul*, lipsind din divanul lui Alexandru Vodă, a trecut desigur în Moldova la Radu Mihné, **credeam noi,** şi că, prin urmare Celebiul nu este alt cineva decât viitorul Mare Postelnic **C. Cantacuzino**. De această credinţă nu ne mai ţinem azi, vom vedeà pentru ce.

4) In orice caz însă, putem afirmà chiar de acum, că *Cantacuzinii* nu au venit în ţară, dela *Creta*, la 1632 sau 1633, ci *cu 20* de ani mai înainte.

Cu numele de botez, *Constantin*, noi nu am aflat, ziceam în studiul nostru amintit mai sus, decât două persoane în toate divanurile dela 1611 la 1650 şi anume pe *Constantin Cantacuzino Postelnicul* şi pe *Constantin Şerban Basarab*, atribuind Postelnicului titulatura de *Celebi*, pe care, de altfel o purtase şi *Şeitanoglu*, bunicul său, şi deducând de acì prezenţa în Ţară a Postelnicului încă din timpul primei domnii a lui *Radu Mihnea* V. V.

Următorul document ne arată însă că *Constantin Celebiul* erà un boier diferit de *Constantin Cantacuzino*; iar un alt document, pe care îl vom reproduce la locul cuvenit, ne vorbeşte de un alt boier tot cu numele de *Constantin* însă în dregătoria de Vtori (al doilea) Postelnic, el este soţ al Domniţei *Ancuţa* fata lui *Nicolae Pătraşco* V. V. şi deci, nepotul jupânului *Constandin Cantacuzino*.

Iată documentul :

La 16 Ianuarie 7151 (1643). Adică eu *Ilinka*, fata răposatului Pătraşco V. V. nepoată răposatului *Mihai-Vodă*, scriu şi mărturisesc cu acest zapis al mieu ca să fie de mare credinţă la mâna unchiului mieu jup. *Costandin* Vel Postelnic, carele ţine pe mătuşemé *Ilina* cum să se ştie pentru un sat al dumnielui ce este de cumpărătoare, anume *Obidiţii* ot sud Ialomiţă; că acest sat fost-au al mieu de moşie dela moşi-mieu răposatul Mihai V. V. încă mai dinainte vreme; căzut-au toate satele moşului mieu Mihai V. V. a fi pre seama domnéscă şi acest sat Obidiţii a fost căzut în seama domneascâ. Deci, într'aceea, răposatul *Gavriil V. V.* şi *Radul V. V. Mihné* fost-au dat Domnia-lor acest sat Obidiţii jupânului *Costandin Clucer Cilibiul* pentru uă datorie ce au fost avut la Ţară şi după aceia, încă şi alţi domni, câţi au fost de atunci până acum tot au dat şi au întărit cu cărţi asupra *Cilibiului* ca să ţie acest sat *Obidiţii* cu pace, cum scrie mai sus. Şi tot l'au ţinut cu bună pace. Şi încă după aceia, mai fost-au cumpărat *Cilibiul* şi altă ocină din *Cur-de-câine* din sus prelângă hotarul *Obidiţilor* însă stânjini 300 dela *Drumeşti* cu banii dumnélui gata. Şi tot au ţinut şi aceia cu bună pace. Iar după aceia, când au fost acum în zilele Măriei Sale Domnul nostru *Io Matei Basarab V. V.* iar jup. *Costandin Clucer Cilibiul* sculatu-se-au cu voia lui de au vândut tot satul Obidiţii cu moşiile şi cu rumânii, şi cu aceşti 300 de stânjeni din *Cur-de-Câine*, dumnélui unchiul-mieu jupânului *Costandin Vel Postelnic* drept bani gata ughi 600, şi cu zapisul lui de vânzare şi cu cărţi domneşti. Şi tot l'au ţinut dumnélui unchiumieu cu bună pace. Iar după aceia, când au fost acum după ce ne-au adus Dumnezeu aici în Ţară, sculatu-se-au unchiul mieu pan *Costandin Vel Postelnic* de au venit la mumămé, *Doamna Ancuţa*, şi la mine cu zapisul de cumpărătoare şi cu cărţi domneşti, spunându-ne de rândul acestui sat de toate cum scrie mai sus şi întrebându-ne dumnélui : Da-i-vom aceşti bani câţi au dat *Cilibiului?* Au, în ce chip voim? Să-i răspundem.

„Deci, noi aşa socotind în tot chipul cu mintea noastră ce ne au dat Dumnezeu.

---

1) Originalul slav pe piele, în Arhivele Statului, secţ. ist. şi, *Despre Cantacuzini*, pag. XLVII.
1) Arh. Stat. *Sf. Apostoli*, pach. 3, doc 2. (Copie).

Şi aducându-ne aminte de dumnealui cum aşà bine au voit pentru tot binele nostru în toată viaţa dumnealui şi a noastră de ne-a cinstit şi ne-au socotit şi ne-au miluit şi ne-au căutat şi la bine şi la rău şi cât am fost în pribegie şi aicea în ţară, arătându-ne multă nevoinţă curată şi dumnezeiască de tot folosul şi binele nostru, care cinste şi bine nu suntem noi vrednice în toată viaţa noastră a plătit dumnealui ci numai decât am fost foarte bucuroase cu toată inima noastră şi cu tot gândul nostru ca să ţie dumnélui tot satul *Obidiţii* şi cu cei 300 stânjeni din *Cur-de-Câine* care au fost cumpărat *Cilibiul* dela Drumeşti şi cu morile şi cu rumânii şi cu tot hotarul cum i-au cumpărat, ca să fie dumnélui moşie şi coconilor pâne în véci.

Şi încă nu numai acest sat *Obidiţii* şi cu acei 300 stânjeni din *Cur-de-câine* să-i ţie dumnélui ci încă l'am şi mai dăruit cu altă ocină a mea ce am avut iar în *Cur-de-Câine* stânjeni 300 care este osebi de cei 300 stânjeni ce au fost cumpărat Cilibiul de la Drumeşti.

Şi iarăşi i-am mai dăruit unchi-mieu, jupânului *Costandin Vel Postel.* toată partea mea de ocină din *Mirceşti*, 192 stânjeni, care ocină mi-au rămas mie afară din părţile rumănilor din Mirceşti carii i-am slobozit de s'au răscumpărat de rumânie de către mine. Şi aşa eu singură de bună voia mea, am dăruit pre unchimeu jupanul *Costandin Vel Postel.* cu aceste moşii ce scriu mai sus cu toate, că să fie dumnélui de moşii ohabnice şi coconilor în veci neclătite de nimené.

Intr'aceia şi dumnélui pan *Costandin Vel Postel.* ştiindu-ne pre noi că am fost atâta vréme tot în pribegie şi am rămas sărace şi lipsite de toate nici aşa n'au vrut să ne lase ci mi-au dat dumnélui şi bani ughi 600 gata ca să fie pentru aceste moşii ce scrie mai sus ca să şi le oblăduiască dumnélui ca pace de acum până în veci cum este mai sus scris.

Aceasta am scris şi pentru mai adevărată credinţă pusu-mi-am peceté şi iscălitura cu mâna mea ca să se crează. Si pisah az Stoica logofătul Şărbanovici ot Târgovişte. Msţa Ghen. 16 leat 7151".

Eu Doamna **Anca,** Eu **Ilinca** fata lui *Pătraşco Vodă,* cu doi martori.

Din timpul domniei lui Alexandru Vodă Iliaşi (1616—1618) avem următorul document:

„Cu mila lui Dumnezeu creştin *Alexandru* Voevod şi Domn a toată ţara Rumă-„nească feciorul marelui şi al pré bunului răposat creştin *Iliaş Vod,* dat-am [1]) Domnia „Mé acéstă învăţătur(ă) a Domnii Mél(e) cinstitului boiarinului Domnii Mél(e) jupân „*Costandin Celebiul* ginerele jupânului *Scarlet Gramaticul* [2]) şi cu feciorii lui câţ(i) Dum „nezeu îi va dărui, ca să'i fie satul *Obidiţii* ot sud Ialomiţa cu tot hotarul şi cu toţi „rumânii şi cu tot hotarul şi cu tot venitul din câmpu şi din apă şi din uscatu şi cu „rumânii din şăzutul satului după tinderé (dupretutindené) oară cât să va alége, din hotar „până iar în hotar, pre sémnele şi hotarăle céle bătrâne ce-au ţinut săténii mai de nainte „vréme. Pentru că acest sat *Cbidiţii* ce s'au zis mai sus au fost sat domnesc cumpărat „de răposatul *Mihai Vod* pre bani de la Vist(ie)riia Domnii Mé şi d'atunci pană acum „tot au fostu sat domnescu pre sama domnéască, iar dup'acéia când au fost acum în „zilele Domnii Mél(e) pă vremea când am mers domnia Mé cu oasté la *Schindăr-Paşa* „păn ţara Moldovei când au fost Domnia Mé pă apa *Putnii* cu tabăra iar Domnia Mé „au vândut tot satul *Obidiţii* ce scrie mai sus cinstitului boiarului Domnii Mél(e) jupân „*Costandin Celebiul* drept ughi 360 pentru nevoia Domnii Mél(e) şi pentru greutaté Ţării „şi pentru multă cheltuial(ă) ce s'au întâmplat Domnii Mél(e) cu oastè. Şi am vândut „singur D. Mé satul *Obidiţii* cum zice mai sus cu voia Domnii Mél(e) şi cu ştiré tuturor „dreg(ă)torilor Domnii Mèl(e) ca s(ă) fie de moşie şi întru niminile opreal(ă) să n'aibă „pentru că s'au tras aceşt(i) bani ce scriu mai sus iar şi pentru treaba Domnii Mél(e).

„Drept acéia, am dat domnia mé cinstitului boiarului Domnii Méle) jupân *Cos-*

1) Arh. Stat. *M-rea Brad. Hanu Greci şi Codréni* pach. 26 doc. I (copie) şi original la Secţia istorică, pach. 26, doc. 2.

2) In originalul slav numelé este *Grama* dar traducătorul a crezut că este uă prescurtare a numelui şi s'a găsit obligat să-l întregească adăogând sufixul *„ticul"* spre a cctì *Grămăticul.* Un popă *Grama* este cunoscut în Ardeal pe la 1538 în socotelile oraşului Braşov : *popa Grama de Komana.* El ar puteà fi bunicul lui *Scarlet. (Hurmuzache:* Vol. II. Partea IV, Nic. Densuşianu 1531—52, pag. 175).

„*tandin Celebiul. ginerile jupanului Scărlet Grămaticul* ca să-i fie lui tot satul *Obidiții* ce „scriu mai sus și cu toți rumânii și cu tot hotarul și cu morile și cu tot venitul cu „ocin(ă) de moșie ohamnică feciorilor și nepoților și strănepoților și de nimenilé ne „clăti să nu fie pentru zisa Domnii Mél(e). Incă și blestem am spus după petreceré „Domnii mél(e) pre cine va alége Domnul Dumnezeu a fi stăpânitor șe Domn Țării „Românești au de la inema ploodului Domnii Mél(e) au din rudele noastre, au (s)pre „păcatele noastre au din altă semănție să cinstéscă și înoiască și întăréscă această „carte a Domnii Mél(e), pre acela Domnul Dumnezeu să-l cinstească și să-l miluiască „și să-l păzéscă în Domnia lui și în vécul cel ce va fi, sufletul lui; iar de nu va cinsti „și nu va înnoi și nu va întări acéstă carte a Domnii Mél(e) ci o va călcă și-l va ru- „șină și-l va strică acéstă carte a Domnii Mél(e) acela să fie proclet și anatima și „afurisit de 318 sfinți părinți care sănt la *Nikiia* și, aibe parte cu *Iuda* și *Ariia* și „cu alți necredincios(i) jădov(i) care strigar(ă) spre sângiie Domnului Dumnezeu „și a Mântuitorului nostru Iç Hç și zisără: luați-l, luați-l de-l răstigniț(i) și sân- „gele lui spre dânșii și spre coconii lor ca să fie în veci amin. Adică și marturii „am pus Domnia mé...

Copia acestei *cărți* se oprește acì. Din hrisovul original *martorii* divanului sunt: Jupân *Dumitru* Vel Ban Craiovesc, jup. *Cărsté* Vel Dvor., jup: *Nica* Vel Logof., *Stiriiano* Vist., *Păruș* Spăt., *Gorgan* Stol., *Gligorie* Comis, *Mrăzé* Vel Pah., jup. *Ianiu* Vel Post., și ispravnic *Nica* Vel Logof., Scris de *Lepădat* Logof. în tabăra pe apa *Putnei*.

La 25 Iulie 7125=1617 aflăm în original [1]) hrisovul liberat de Alexandru Vodă lui *Costandin Celebiul* ginerile lui Scărlet Grama prin care îi întărește stăpânirea peste satul *Odidiții* din jud. Ialomița.

Din cele ce preced resultă că, *Costandin Celebiul* fiind însurat dejà, putem admite, ca foarte aproape de adevăr, că acest *Celebiu* nu este altul decât viitorul Domn, fiul bastard al lui Radul Șerban V. V.

Din timpul domniei lui Alexandru Vodă Coconul în Valahia avem două hrisoave date din 28 și 29 Iunie 7133 (1625) în care figurează în *divan* un jupân *Costandin Velichi Postelnic*. Acesta nu este altul decât *Costandin Cantacuzino*.

Eată estrase din aceste hrisoave:

La 28 Iunie 7133 (1625) Alexandru Voevod feciorul *Radului* Vod întărește prin hrisov [2]) lui *Iane Paharnicul* (Vlădescul) stăpânirea peste niște țigani ce'i cumpărase dela frate-său *Tudoran Stolnicul* drept 10.000 de bani gata. Mărturiile Domnului sunt: jupân *Papa* Vel Vornic, jup. *Fiera* Vel Logof., jup. *Vladul* Vel Vist., jup. *Miho* Vel Spătar., jup. *Vartolomei* Vel Stol., *Bratul* Vel Comis, *Gherghe* Vel Paharnic, jupân **Costandin Velichi Postelnic.** Ispravnic, jup. *Fiera* Vel Logof., au scris *Dragomir* în București.

La 29 Iunie 7133 (1625) Alexandru Vod întărește [3]) lui *Avram ot Brăești* ca să fie în pace de rumânie de către egumenul *Metodie* dela mănăstirea ce să chiamă *Piscul-mare* și de către ctitorii mănăstirei anume *Negoiță Postelnicul* și *Mihai Postelnicul ot Sărata*. Mărturiile Domnului sunt aceleași de mai sus, iar hrisovul a fost scris de *Lăpădat* Logofătul în București.

De altă parte, d. profesor *I. Tanoviceanu* a probat [4]) că la 1625

---

1) Arh. Stat. *M-rea Bradu, Hanu Greci și Codréni*, pach. 26. doc. 2. Vezi și *M-rea Banu* Secția istorică, pach. 9, doc. 10, 11 și 12 din 7130 și 7132=1624. *Antonie Cămărașul* cumpără plasa Obidiții și alte sate.

2) Arh. Stat. *Mitropolia București*, netrebnice, pach. 346/165, dcc. 6

3) Academia Română. Document 17/LXXVI.

4) *Arhiva din Iași*, III, pag. 14 și urm. în Iorga *Despre Cantacuzini* p. XLVI.

dejà, un *Toma Cantacuzino* se afla în diregătoria de Vtori Postelnic în divanul lui Radu Vodă Mihnea; ba, chiar, *viitorul Postelnic din Muntenia*, **Costandin Cantacuzino,** se afla pe la 1627—29 ca *Mare Paharnic în Moldova.*

Din cele ce preced rezultă că data sosirei în Muntenia a lui *Constantin Cantacuzino*, de care ne ocupăm, nu este exactă aceia pe care ne o arată *Genealogia* (1632). Şi la această concluziune ajunsese şi nemuritorul *Nicolae Bălcescu* în studiul său din anul 1845: „Genealogia familiei Canta„tacuzino arată cu greşeală că el (Costandin) ar fi venit la 1630 în domnila lui „*Mateiu Basarab*“ [1]).

Dar şi fără documentele ce-am reprodus mai sus, încă s'ar puteà întrevedeà *apriori*, că Constantin nu puteà, abia sosit în Ţară, *de îndată* să cază, cum s'ar zice, *cu tronc la inimă* lui *Mateiu Basarab* pentru ca acesta să-i şi dea de soţie pe nepoată-sa, Domniţa *Elena!* Ziseiu, *de îndată*, căci altfel orice întârziere l'ar fi împiedicat pe Constantin să aibă cei treisprezece copii dintre care 12 au trăit şi s'au căsătorit.

Fără „*doar*“ şi „*poate*“, *Mateiu* cunoştea de mult pe Constantin Cantacuzino, îi apreciase calităţile şi meritele şi recunoscuse, de sigur, că ele cântăreau greu în cumpănă, spre a se hotărî să'şi dea nepota care, deşi săracă, era însă tânără şi frumoasă.

* * *

Neamul Postelnicesei Elina.

Fiindcă trebuie să îndreptăm oarecare nepotriviri din *Genealogia* Generalului *Mihail Cantacuzino*, să ne oprim puţin cu vorba asupra viitoarei Mare Postelnicesă Elina.

Elina Postelniceasa ne spune [2]) ea însăşi că este „fata răposatului Io *Şerban* „Voevod, nepoata jupânesii *Marii,* strănepoată jupânesei *Ancăi ot Coiani*“, iar despre maică-sa, „răposata domna *Elena*, ea este nepoată lui *Udrişte Vistiar* şi strănepoată „lui *Drăghici Dvornic ot Mărginéni*“.

D-l N. Iorga ne spune [3]) că „*Elena* era fata cea mai mică a lui *Radu-Vodă* „*Şerban* şi acesta (Radul) moştenise dela mână-sa *Maria* şi dela bunică-sa *Anca*, dela „**unchiu său** după mamă, *Şerban Postelnicul* şi dela unchi-său mare, Postelnicul *Marcé*, „morţi cu toţii fără posteritate, întinse moşii“ etc. De aci ar rezultà că *Serban Postelnicul* erà **frate** cu *Maria* **mama** lui Radu Vodă iar *Marcé* ca mare unchi ar fi fost frate sau văr cu *Anca din Coiani.*

Atât jupâneasa *Elinca* Marea Postelniceasă cât şi d-l profesor Iorga nu ne spun cine au fost tatăl şi bunicul lui *Radu Şerban Basarab.*

Din remarcabila operă a d-lui Stoica Nicolaescu [4]), şi din studiul nostru relativ la *Craioveşti şi Brâncoveni* [5]), rezultă că *Marga Craioveasca*, sora lui *Preda Banul* şi a lui *Pârvul Banul* Craioveşti, feciorii lui *Pârvul Marele Vornic Craiovescul*, se căsătorì cu *Şerban Banul,* un pretendent

1) *Magazin istoric*, t. I, pag. 381, nota 2-a. A se vedea şi C. V. Obedeanu „*Aga Constandin Bălăceanu*“ pag. 13“.... Constantin Cantacuzino din Ţara-Românească, cel dintâiu Cantacuzean ce venì acì prin 1611—1616“.

2) *Documente Cantacuzineşti* pag. 42.

3) *Despre Cantacuzini. Studii istorice*, pag. LIV.

4) *Documente Slavo-Române.* Bucureşti, 1905.

5) *Artă şi literatură* XI. nn. 7—12. Anul 1907.

la scaunul domnesc. Din căsătoria lor, *Marga* și *Șerban*, avură pe jupăneasa *Anca din Coiani* și pe Postelnicul *Marcé din Șetoaia* care (Marcé) muri fără progenitură. Jupâneasa *Anca* avu de soț pe *Banul Négoe* iar copii pe: *Șerban Postelnicul din Coiani* și pe *Maria din Coiani* pe care o ținu întîiu *Nica Vel Armaș* și apoi *Radul Postelnicul*.

Șerban Postelnicul, care nu s'a distins prin nimic în trebile publice, se căsătorì cu o jupâneasa *Maria* cu care avu fiu pe *Șerban Marele Paharnic din Coiani*, cel ce devenì apoi *Radu Șerban Basarab V. V.* și care se căsătorì cu jupâneasa *Elina din Mărgineni*, fata lui *Udrișteste Vistierul* feciorul lui *Drăghici Vornicul din Mărgineni*, un străbun al *Filipeștilor* de azi. Avu din această căsătorie două fete: *Ancuța*, care la 1621 se căsători cu *Nicolae Pătrașco V. V.* feciorul lui Mihail Vodă Viteazul și pe *Elina*, care se născu la 1611 și să căsătorì cu jupân *Costandin Marele Postelnic Cantacuzino*.

Radu Șerban Basarab mai avu un fiu „*bastard*“ pe *Costandin Basarab V. V.* (Cărnul) pe care îl credem a fi *Clucerul Cilibiul*.

* * *

Venind rândul să vorbească despre *Cantacuzinii* din Țara Românească genealogistul arată că *Constantin* a venit în țară[1]) la 1633 când a și fost făcut Vel Postelnic de *Matei Basarab* care „l-a însurat cu nepoată-sa *Ilinca*“. Apoi genealogistul urmează: „Părerea unora este cum că *Ilinca* sau *Elena* „a fost mai avut uă soră, anume *Anca*, ce a fost măritată după *Pătrașco*, fiul lui *Mihai* „*Vodă* etc. etc. Cum că aceste două femei au venit din Țara Nemțeasca la Valahia, „când domnea *Matei Basarab* Voevod *aceasta este adevărat*. Dar *Elena* fiica lui *Șerban* „Voevod, soția lui Cantacuzino **n'a fost soră cu Anca**. Și încă nici *Elena* ce a venit „din Țara Nemțească *n'a fost soră cu Anca ci a fost fată Anchii* (exact), și ele erau „*rudă* cu *Elena*, soția lui Cantacuzino, după cum se adeverează însu-și din zapisul lor, „întru care scrie așa:

„Adică eu Elina, **fata** răposatului *Pătrașco* Voevod, etc. etc. dau zapis la mâna „d-lui *Unchiul mieu*. jupân *Costandin Vel Postelnic*“, că întorcându-se din pribegie cu mama ei Doamna *Anca*, au fost găzduite de Postelnicul „doi, trei ani“, cât a fost fată. Dar „căsătorindu-se cu d-lui *Evstratie*[2]) (Leurdeanul) Vtori Vistier“ etc. etc.

In acest zapis de mulțămire și de *descărcare* către Marele Postelnic *Cantacuzino*, nu se pomenește nimic despre căsătoria Domniței *Ilincăi* cu Postelnicul și nici se afirmă lucruri cari ar fi contrarii cu adevărul. Căci *Ilinca* a jupânului Evstratie Vistierul este nepoata *Ilincăi* a jupânului *Costandin* Postelnicul („unchiu-mieu“), iar această din urmă Ilincă este *soră* cu mama celei dintâiu; numai genealogistul a încurcat lucrurile precum le mai încurcă încă, după ce termină zapisul (pag. 56) zicând că: „*Elena* a lui *Cantacuzino* era rudă cu aceste două femei (cu Anca și Ilinca) „*după Mihai-Vodă*, **fiindcă** *Șerban Basarab* Voevod **era ginere** (poftim!) lui *Mihai* Vodă „și, această doamnă *Anca* este soția lui *Petru* Voevod, **fratele** (alta!) lui *Mihai Voe-* „*vod* etc.[3] etc“,

Vorbind despre întoarcerea în țară a Doamnei *Anca*, soția lui *Pătrașco* Vodă, d. profesor Iorga face o reflexiune și trage din ea consecințe[4]): „La această dată (1643), văduva lui *Radu Șerban* nu mai pare să fi fost în viață și

1) *Genealogia* pag. 53.
2) A nu se confunda cu *Istrate Ztatovici Florescul.*
3) D-l profesor Iorga a *publicat* dar nu a *adnotat acest pasagiu din «Ghenealoghia Cantacuzinească»*.
4) *Despre Cantacuzini. Studii Istorice*, p. LIX—LX.

„dacă ea şi cealaltă fiică, *Elina*, s'ar fi întors mai înainte — şi nu înţelegem de ce „s'ar fi făcut deosebire între cele două surori, — *Anca* n'ar fi vorbit numai, când cerea „voie de plecare, despre «rudele» sale din Ţara românească, ci le-ar fi arătat anume. „Deci trebuie să se admită că *Anca* şi *Elina*, fetele Domnului din 1611, văzură în a- „celaş timp Ţara, din care una plecase copilă şi pe care cealaltă n'o cunoscuse până „atunci".

Dar cum se explică atunci zapisul din 25 Iunie 1644 dat la mâna *„unchiu-mieu Costandin Cantacuzino"* în casa căruia *Anca* şi fiica-sa *Ilinca* fuseseră găzduite „doi, trei ani"? Dacă „trebue să admitem că su- rorile *Anca* şi *Elina*" au *văzut în acelaş timp Ţara*, atunci ne întrebăm cum Postelnicul este *unchiu* şi când devine el *unchiu* Ilincăi? La 1641? Dar, şi la 1641 va trebui să admitem iarăşi acelaş lucru şi ne vom pune iarăşi aceeaşi cestiune: *când şi cum?*

Înţelegem perfect deosebirea care o făcù bătrîna Doamnă *Elina* în- tre fetele ei, din care *Anca*, măritată şi văduvă după bărbat şi fiu, înmor- mântaţi în ţara de pribegie, iar cealaltă, *Elina*, tânără şi aproape să treacă cu etatea peste 20 ani, trebuia să fie *căpătuită*, dată la casa ei, scăpată măică-sa de piatra de pe umeri, care apăsà tare asupra bătrânei Doamne. Nu-i va fi convenit bătrânei, firește, să-şi lase fata în Ţară străină şi astfel a făcut, a trebuit să facă, deosebire între **fata** al cărui noroc **îl văzuse** şi între aceea al cărei noroc **îl căutà**. Şi, aşa, au plecat din străinătate amân- două intrând în ţară.

De altfel, să vrem sau nu, să ne pripim în cuvinte, spre a descoperì adevărul, el este de faţă şi n'avem ce-i face căci se constată cu documente că *Elina* erà **măritată în ţară** înainte de data de 1641 sau 1642, dată pe care dreptul raţionament a condus şi pe d. profesor Iorga a o pune la îndoială.

In *Genealogia* Banului *Mihai* nu se vorbeşte nimic despre o a doua fată a Doamnei *Anca*, despre *Ancuţa*. Cu toate acestea:

La 25 Iunie 1654 Constantin Şerban Voevod dă carte *Mânăs- tirii Strehaia*[1]) din judeţul Mehedinţi cu hramul Sf. Treimi, prin care-i întăreşte stăpânirea peste tot satul *Strehaia* cu vecini. Satul acesta, zice *Con- stantin Basarab V. V.*, a fost de moştenire al lui *Matei Basarb Voevod* dela părinţii lui, iar din zilele răposatului *Mihail Voevod* a fost căzut pe seama domnească şi a tot fost sat domnesc dela domn la domn *până ce a căzut pè seama cinstitului boier, jupân Costandin Postelnicul şi pe seama Doamnei Ancuţa fiica lui Pătraşco Voevod, nepoata răposatu- lui Mihail Voevod.* Dela aceştia, când s'a făcut domn *Matei Basarab*, l-a cumpărat şi l-a dăruit Mânăstirii Strehaia cea înălţată de dânsul. Cartea pe pergament, este scrisă de *Dumitru Boldici* (logofătul), la Bucureşti.

Numai să nu se confunde acum acest *Constantin Postelnicul* cu *Constantin Marele Postelnic Cantacuzino*. In adevăr, la 6 Mai 7145 (1637) în divanul lui Matei Basarab[2]) aflăm atât pe jupân *Costandin* Vel Postel- nicul cât şi pe un jupân *Costandin Vtori Postelnic*. Cel dintâi este Cos- tandin Cantacuzino, iar cel de al doilea este bărbatul *Ancuţei*, feciorul, poate, al *Predei Spătarul* (Leca) şi al jupânesei lui *Stanca*, fata *Pârvului ot*

1) Arhivele Statului. *M-rea Strehaia*, pach. 1, doc.
2) Arh. Stat. *M-rea Căldăruşani*, pach. 65, doc. 1.

Ruda. Acest *Costandin Vtori Postelnic* moare la 1640, Decembrie în 3 și este înmormântat la Mânăstirea Argeșului [1]).

De reținut este un lucru pozitiv și anume: Nicolae Pătrașco Vodă a avut încă o fată — *Ancuța* — deosebit de *Ilinka* a lui *Evstratie Leurdeanul*:

Radul Șerban Basarab V. V. † Martie 1620.
= *Elina* fiica lui Udrișteș Vist. Mărgineanul.

Anca	**Constantin Basarab V.V.**(bastard) 1654-8	*Elina* 1611
1621 = **Nicolae Petrașco V. V.** † 1627.	1 = Nedelea	1633=*Constantin Postelnicul*
	2 = Bălașea	*Cantacuzino*

1624 *Ilinka* — *Ancuța* . . . . aveà o vară *Ancuța* (Ilie Niculescu) — 13 Copii
1644=*Evstratie Vist.* † 1656. = *Costandin Vt. Postel.* † 1640 = *Stoian Florescu*
Leurdeanul (Leca)

Istratie Florescu — *Ztatovici* — *Marica* = *Radu Golescu*

(Urmează)

General Năsturel.

1) Gr. G. Tocilescu. *Curtea de Argeș*, pag. 63.

VAN BRUSSEL

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fotograf Chevalièr

Albert Baer.

O pagină

din

Istoricul Legislațiunii Fiscale în Țara Românească

Originea impozitului de Patentă [1])

Incontestabil că de un aparat fiscal regulat și, mai puțin, deci, de o legislațiune fiscală nu poate fi vorba în țările române până la Regulamentul Organic. O nesfârșită serie de dări, mai toate cu caracter vremelnic, cunoscute sub diferite denumiri, unele mai arbitrare decât altele, o pătimașă și totdeauna nedreaptă repartiție a lor, o trăgănitoare și cu desăvârșire vexatoare percepere, iată tot ce se putea întâlni la fiecare pas în țara Românească și în Moldova, până la metodica și moderna organizațiune pe care măreața instituțiune a Regulamentului Organic a tins s'o împlânte în principatele române. Impozite, desigur, au fost și ne sunt cunoscute foarte multe, căci și nevoile celor două tezaure deosebite — al prințului și al țărei—erau multiple; dar o organizație definită, cu norme, bune sau rele, hotărîte, și cel puțin pentru un timp oarecare imutabile, nu se cunoaștea. E adevărat că o parte din impozitele și dările moderne ce există astăzi la noi, pot fi recunoscute în unele „rusmeturi“ pe care Regulamentul Organic le-a desființat, dar incertitudinea și flexibilitatea dărilor ce depindeau de principii ce se succedeau cu repeziciune la tronurile principatelor române, face dificilă sarcina de a caracteriză după principiile moderne vechile noastre dări.

Pentru unul din impozitele noastre de azi, pentru patentă, întâmplarea a făcut să găsim cu preciziune momentul când apare pentru întâia oară în țara noastră. Deși s'a susținut că impozitul de patentă a fost introdus prin Regulamentul Organic, totuși, după cum vom vedeà din cele ce vor urmà, această contribuțiune e cunoscută cu ceva mai înainte de anul 1832.

Un atare impozit, negreșit nu în forma în care-l cunoaștem astăzi, a apărut în prima jumătate a secolului al XIX, înainte însă de Regulamentul Organic. Dar, fără îndoială că, principiul de a impune exercițiul sau beneficiile ce cineva ar realizà din exercițiul comerțului și industriilor a existat și la noi, ca și aiurea, cu mult mai înainte de data la care vom aflà un impozit de patentă mai asemănat cu acel ce există astăzi. La noi, mai ales, din cauza împrejurărilor politice particulare și excepționale, prin care au trecut principatele române în decursul secolilor, comerțul și industria au furnizat în totdeauna, în modul cel mai lesnicios, o bogată și inepuisabilă materie impozabilă. Neapărat că din varietatea dărilor, pe care principii le aruncau cu ușurința

1) Articolul acesta face parte dintr'un studiu complet asupra legii patentelor. Istoricul a fost scris în Iunie 1907.

unor a tot puternici iresponsabili de starea ce o creiau și o lăsau în principate, unele cu caracter permanent altele temporare, și pe care le întâlnim în secolele al XVIII și XIX, până la Regulamentul Organic, sub diverse numiri, unele loveau, sub o formă sau alta, aceste 2 ramuri de îndeletniciri sociale ale poporului nostru, sau ale acelor ce locuiau în principate.

Ceiace este însă adevărat din afirmațiunile acelora care au susținut că patenta a apărut sub Regulamentul Organic, este faptul că numai atunci pentru prima oară acest impozit a fost regulamentat într'o formă modernă, sau, mai exact, atunci i s'a dat cea dintâi organizare cu un caracter legal, definit și distinct de celelalte impozite. Tot atunci, pe lângă organizațiunea sistematică ce o dă impozitului, Regulamentul Organic introduce și termenul propriu sub care este cunoscut și astăzi acest impozit. Incercările ce s'ar face însă de a se găsi un impozit de patentă într'o epocă anterioară Regulamentului Organic n'ar fi astăzi fără succes, căci posedăm actualmente un însemnat material documental care ne dă o sumă de relațiuni interesante cu privire la situațiunea financiară a țărilor române.[1])

Lăsând la o parte unele dări cari izbeau comerțul, din mulțimea acelora pe care principii străini, ca funcționari ai imperiului Otoman, le asvârleau asupra poporului nostru, fie pentru a-și putea plăti datorile sau a-și strânge averi pentru mai târziu, ne vom opri mai mult asupra uneia care prezintă cea mai mare asemănare, atât în privința assietei cât și a incidenței, cu impozitul numit mai târziu patentă, de Regulamentul Organic.

Este, în deobște, cunoscută atât strâmtorarea financiară în care se găseau principii străini și chiar unii din cei indigeni, cari s'au perîndat la tronurile principatelor noastre în secolul al XVIII și începutul celui de al XIX, cât și marile contribuțiuni la cari țările române erau supuse față de Turcia, pentruca să nu ne surprindă atât nouile dări pe care aproape fiecare domnie le adăogă, cât și majorarea celor existente pe care o decretau imediat ce se instalau în domnie. In asemenea împrejurări eră firesc lucru ca principii să se adreseze mai cu deosebire acelei classe de contribuabili dela cari se puteau prelevà impozitele și mai ușor și mai sigur.

Am zis classă de contribuabili, fiindcă există în țările române, afară de mânăstiri, episcopii și fețele bisericești, cum se obișnuià pe vremuri a se numi clerul, și o clasă socială care nu numai că beneficià de toate avantajele domniilor, dar care, moștenind averi însemnate, ar fi putut contribui cu sacrificii aproape neînsemnate la acoperirea nevoilor crescânde ale țării și ale principilor, pe care tronul îi costase averi însemnate, dar care clasă, până la jumătatea secolului al XIX, s'a bucurat de o scutire unică în geniul ei. S'au făcut, e adevărat, încercări de a se pune la contribuții clasa boerilor, dar mai întotdeauna au fost infructoase, pentrucă invocându-se pretinse drepturi câștigate, boerii obțineau desființarea dărilor ce li se impuneà.

Asemenea încercare s'a făcut chiar de către prințul Grigore Ghica, de după 1822, în domnia căruia se stabilește în țara Românească impozitul care prezintă foarte multă asemănare în privința basei imposabile și a incidenței sale, cu dare modernă de patentă.

Numit în împrejurări destul de critice și chemat a inaugurà un nou regim, după ce Muntenia fusese frământată de revoluțiunea politică și social-economică a lui Tudor Vladimirescu și suferise încercări ce adusese după ele tot cortegiul de neajunsuri inerente lor, și, în plus, o invaziune a trupelor turcești, nu putem ști hotărît dacă Ghica a fost silit a stabilì noi dări și impozite, pentru a putea suportà cheltuielile de întreținere a trupelor turcești, a plăti datoriile principatului ce guvernà, sau pentru motive de un ordin pur personal după cum a fost acuzat. Ceiace știm cu siguranță este că el nu s'a mărginit namai la darea extraordinară pe care azi o numim patentă, căci în dorința sau în „sordida-i cupiditate", cum se exprimà Kreuchely, consulul Prusian din țara Românească, „*de a prelevà cât mai multe sume*" [2]) și sub presiunea chiar a diferitelor nevoi financiare, provocate de unele necesități administrative pentru lucrări făcute, uneorì cu bune intențiuni, se înțelege că, Ghica a cautat să-și creeze și alte resurse.

---

1) Cu ajutorul bogatei și monumentalei colecțiuni de documente, Hurmuzachi, publicate de Academia Română și al imensnlui material istoric pentru secolele XVIII și XIX, publicat de V. A. Ureche, se poate reconstituì pentru epoci însemnate, situațiunea economică și financiară a principatelor române.

2) Vezi raportul lui Kreuchely către Von Miltitz din 27 Decembrie 1824. Hurmuzachi vol. X pag. 309.

Confirmat definitiv ca domn al Munteniei, fostul ban Grigore Ghica, „*a fost învestit de Poarta Otomană cu putere absolută de a avizà la mijloacele de a plăti datoriile principatului ocazionate de revoluțiune și a acoperì cheltuelile extraordinare pe care le cerea prezența celor 2000 (două mii) turci cu șefii lor în principat, și să facă el ceeace va găsì cu cale în această privință*“ [1]) pentruca să nu se nască nemulțumiri. Acestea ni le spune Kreuchely, agent Prusian la București, într'un raport al său către von Miltitz, din 14 Decembrie 1823, în care ne descrie, cu amănunte îndestulătoare, starea spiritelor din Muntenia, după câteva luni de domnie a lui Grigore Ghica, al cărui firman de numire, fusese citit la Mitropolie în fața boerilor chemați adhoc, în ziua de 18 Iulie 1823.

Nemulțumirea provocată în principat la vestea numirei lui Ghica, sporise acum după câteva luni de guvernare, și după câteva acte de autoritarism ale domnului, care, fidel angajamentului ce'și luase la Constantinopole, anunțase sau lăsase să se întrevadă, în orice caz, un program financiar cu care nu se puteau împăcà boerii, obicinuiți cu o scutire de impozite prezentată ca un avantaj constituțional. Raportul agentului prusian adaogă că: „*nici poporul nici boerii nu sunt mulțumiți, dar cei din urmă, de când cu exilul lui Nenciulescu, Filipescu și Cocărăscu, nu îndrăsnesc decât foarte slab să replice, iar în ceeace privește pe popor se pare că nu se prea îngrijește nimeni de el, și, deși e încărcat cu noi impozite de plătit, se vorbește în în totdeauna de buna sa stare și de sforțările ce se fac pentru îmbunătățirea soartei lui*“. Să ni se îngădue o mică digresiune: Când citești un asemenea raport cu data de 1823 Decembrie, nu numai că'ți vine să crezi că ar pornì dela un reprezentant al unei puteri străine ce ar locuì în zilele noastre în România, dar o frică, o teamă neînțeleasă te face să bănuești că această nenorocită clasă a poporului român — țăranii, — care a dus și duce tot greul e condamnată să se perpetueze pe vecie într'o stare de mizerie și de greutăți, căci nu numai astăzi s'a deplâns starea rea a țărănimei noastre și s'a făcut abuz de angajamente și hotărâri de a'i îmbunătăți soarta, dar continuu dela începutul secolului, și mai înainte chiar, s'a făcut aceiași paradă de vorbe cu aceiași lipsă de sinceritate în pornirile celor ce puteau face ceva pentru ei, fără ca să fi făcut până acum [2]). E în adevăr îngrijitoare această situație și, de sigur, a sosit vremea, după avertismentul ce ni s'a dat de curând, ca să schimbăm radicalmente modul nostru de a fi cu țărănimea, și că trebuește odată să se treacă dela vorbe la fapte, care să dea tuturor măsura sincerității și dragostei de neam. Acum revenim.

Deși ar fi fost cineva îndreptățit să aștepte dela Grigore Ghica, reprezentantul unui nou regim de guvernământ în principate, primul domn pământean după un secol și mai bine de domnie a străinilor, domn dela care poporul dorea un regim, care deosebindu-se cu totul de cel ce trebuia să dispară, să se silească a'i îmbunătăți cât mai mult soarta, cu toate acestea, zic, din știrile pe cari le avem, Ghica ne apare cu desăvârșire contra așteptărilor.

Reprezentantul Prusian la București, Kreuchely, ca să răspunză ministrului său Von Miltitz, care 'l încunoștiințase că a fost informat că prințul Ghica „*departe de a'și strânge tezaure* (probabil după cum îl informase agentul din Principat), *e redus a'și întrebuința veniturile sale proprii, în calitate de boer, pentru a face față cheltuelilor domniei*“, ne prezintă cu totul altfel pe Grigore Ghica, și, în orice caz, nu într'o lumină favorabilă lui. El zice că: «*panegiristul prințului, care 'i împrumută virtutea de a'și sacrifica veniturile sale particulare pentru acoperirea cheltuelilor (domniei) sale, ar face să râză întreaga Valachie, dacă ar face Bucureștenilor o asemenea asertiune: se cunoaște în deajuns cupiditatea sa sordidă. Prințul a desființat venalitatea funcțiunilor, ni se spune, în tot Bucureștiul, și e adevărat, dar de asemenea, el nu le distribue decât rudelor și creaturilor sale sau mai exact celor cari îi sunt recomandați de aceștia din urmă, care însă nu recomandă fără o rațiune palpabilă*» [3]): el ne dă prin acelaș raport o sumă de detalii pe cât de interesante, pe atât de defavorabile lui Ghica. Printr'alt raport din 1825, pentruca să justifice și mai mult apucăturile lui Ghica și caracteristica ce i-o făcuse, Kreuchely spune că «*Datoriile principatului se urcau la 2.600.000 piastri la numirea banului Grigore Ghica la voivodatul Valachiei. El și luat atunci angajamentul de a întreține cu cheltuelile sale jumătate*

1) Vezi raportul lui Kreuchely către von Miltitz din 14 Decembrie 1823, în vol. X Hurmuzachi, pag. 256|7.

2) Articolul e scris în vara anului 1907.

3) Vezi coprinsul raportului lui Kreuchely din 27 Decembrie 1824, în acelaș loc. pag. 309.

din trupele de ocupațiune, pentruca aceste datorii să se poată plăti încetul cu încetul, fără a agravà situațiunea Statului. El nu și-a îndeplinit acest angajament, pe care și l'a impus singur, dar sub speciosul pretext de a plăti datoriile acestea, el își însuși mijloacele restrânse de existență ale Metropoliei și episcopilor suffraganți, luă veniturile mânăstirilor, școalelor publice, spitalelor, și a numit ca mitropolit un diacon ipocrit și fanatic ca să aibă în persoana primului pontifice al țărei o creatură potrivită intereselor sale particulare. El a pus asupra poporului impozite particulare sub diverse nominațiuni, totul sub acelaș pretext de a plăti datoriile întârziate ale Statului și aceste datorii în loc să fie plătite, au fost mărite dela 2.600.000, cât era la suirea sa pe tron, au ajuns la mai mult de 5.000.000. E deci departe de a'și sacrificà veniturile sale de boer, venituri cari fără îndoială nu se urcau la suma de 7.500.000 piastri, pe care el i-a trecut în străinătate și mă 'ndoesc chiar că o să'i ajungă pentru palatul ce vrea să-și construiască în primăvara viitoare (deși a găsit mijlocul de a zidì, relativ cu puține cheltueli); dar să nu creadă că palatul e un palat princiar, ci o proprietate particulară a sa[1]). Dacă mai adăogăm la acestea, cele raportate de Kreuchely aceluiași la 27 Iunie 1824, că *mai mulți tărani din banatul Craiovei, ar fi trecut la paşa din Vidin spre a'i face cunoscut că, sdrobiți de noi impozite, nu le va rămâne decât să emigreze și că paşa ar fi avertizat pe prinț că, fiindu-i amic, îl sfătueşte să îmbunătățească situațiunea țăranilor, căci dacă aceste plângeri vor ajunge până la poarta Otomană, vor puteà aveà urmări dezagreabile pentru el*, ne putem explicà acum destul de bine ce motive au determinat pe Grigore Ghica să decreteze un impozit extraordinar în Decembrie 1823.

Numit abia în Iulie 1823, Ghica proectase deją, până în Decembrie acelaș an, în afară de alte impozite noi asupra țărănimei, contribuțiunea extraordinară care are în ea principiile impozitului numit de Regulamentul Organic patentă. „*De foarte mult timp* — zice Kreuchely la 14 Decembrie 1823, când numirea se făcuse abia în Iulie,— *se vorbeşte de un impozit extraordinar de 20 piaştri, care trebuia să fie pus asupra tuturor cârciumelor, magazinelor și localurilor de desfacere de mărfuri și băuturi spirtoase. Acest impozit a fost publicat la 8 ale curentei și 'n aceiași zi toate breslele (corporațiunile) au fost chemate la curte unde li s'a făcut cunoscut că fiecare magazin (prăvălie), fără distincțiune, va trebuì să plătească de asemenea 20 piastri*". [2])

Iată în liniamente generale impozitul patentei, care provoacă azi tot atâtea nemulțumiri, după o organizare mai sistematică, pe care le-a provocat, după cum vom vedea îndată, și la 1823. După relațiunile agentului Prusian, reproduse mai sus, și din cele ce vom cita, se vede cu prisosință caracterul conservatist al nostru în ceeace privește practicile rele: e multă, foarte multă asemănare între procedarea lui Grigore Ghica, la decretarea impozitului extraordinar al patentei și între modul cum se procedează azi cu multe, aș puteà zice, cu toate legile fiscale care creiază și modifică unele contribuțiuni.

Grigore Ghica avea nevoe personal de bani,—cum astă-zi este nevoe de echilibrarea bugetului, deosebirea e numai de exprimare, și, sau singur sau infiuențat, s'a oprit asupra materiei impozabile ce i-o oferea afacerile comerciale, și, în câte-va luni, fără prealabile studii, decretează un impozit nou, iar în ziua sancționărei legei, invită pe contribuabili să le-o explice. Greșita procedare, căci a fost o rea procedare, îi va fi adusă la cunoștință fără întârziere, căci nemulțumirile temeinice cari s'au manifestat din protestări tumultuoase, au făcut ca legea să se modifice.

In același raport Kreuchely adaogă că „*va ieși o sumă foarte considerabilă al cărui calcul voi aveà onoare să vi'l spune prin primul curier. E probabil că prințul a voit încă să profite de absența consulului rusesc care, în conformitate cu tratatele, îmi pare că, are dreptul de a protesta contra tuturor impunerilor extraordinare.*

Fie că Kreuchely a fost isbit de caracterul excepțional în privința durabilității și organizărei acestui imposit, în comparație cu celelalte pe care el le văzuse așezate asupra celorlalte categorii sociale, fie însemnătatea cotei stabilită de domn, fie inegalitatea ce o consacra pentru proprietari magazinelor obligați a plăti uniform aceiași dare, fie că a fost isbit, în definitiv, de procedarea lui Grigore Ghica, el a căutat ca în aceste rânduri să explice faptele prin *lipsa consulului rusesc din principat.*

După cum era natural impositul de patentă decretat în pripă, consacrând ne-

---

1) Idem, din 28 Ianuarie 1825, în fine, loco citat pag. 313.

2) E acelaș raport din care am extras mai sus știrea privitoare la latitudinea pe care poarta o dedese lui Ghica, la numirea sa ca domn, pentru strângerea resurselor de care va avea nevoe.

dreptatea de a impune aceiași taxă tuturor proprietarilor de cârciumi și magazine pentru desfacerea diferitelor articole de comerț în detaliu și cu ridicata, a provocat nemulțumiri, și, firește, mai ales din partea celor cu o situațiune materială mai slabă, mai neînsemnată și asupra cărora desigur impozitul greva mai mult decât asupra celorlalți. Aceasta a și contribuit ca noul impozit să nu poată fi perceput de fisc până la 14 Februarie 1824, când Kreuchely, comunică lui von Miltitz că *„micii negustători în detaliu, vânzători de tot felul „les confeturiers (sic), negustători de băuturi spirtoase și licheruri, cârciumarii, artizani cu magazine, etc.... n'au plătit încă cei 20 de piaștri de fiecare magazin la care au fost impuși de curând; din contră ei asaltează curtea în fiecare zi cu strigăte protestative: partea cea mai mare susține că este nedrept de a-i impune să plătească tot atât ca și cei mai bogați printre cari sunt unii al căror trafic le aduce, una peste alta, până la 100 de piaștri pe zi, pe câtă vreme sunt mulți din ei cari nu vând decât obiectele pe care le cumpără în detaliu dela alții și ale căror mărfuri din magazin nu întrec valoarea de 20 piaștri, ce li se cere să plătească. Astfel de reclamațiuni, adaogă Kreuchely, frecvente, dar inoportune prințului, fac să se agite, dar prea târziu, chestiunea de a se clasifică aceste magazine, după mijloacele lor, însă se întrezărește dificultatea de a se reveni asupra acestor începuturi, într'o afacere decretată de puterea supremă“* [1]).

Ceeace era de prevăzut s'a întâmplat: impozitul extraordinar fiind stabilit fără nici o normă și fără nici o moderațiune, față de clasele cari nu'l puteau suportà, a provocat protestările ce ni-le semnalează Kreuchely. Era o necesitate firească ca într'un impozit ce lovește beneficiile comercianților, să se țină seama și de situațiunea magazinelor și condițiunile în cari se exercità comerțul, de felul lui și implicit de starea materială a celui ce-l exercità. Fără aceste norme impozitul de patentă era inaplicabil și fiscul nu putea conta pe el: împlinirea lui nu numai că erà dificilă dar chiar imposibilă. Protestările micilor comercianți, în totul întemeiate, nu puteau să nu găsească ecou chiar la curtea domnului: ele se întemeiau pe considerațiunea puternică că e închitabil ca toți comercianții să plătească fiscului aceiași cotă parte din câștigurile ce realizau, și comparațiunea făcută de mici comercianți cu marele comerț, a făcut ca opinia publică, ori cât de neînsemnată și neputincioasă ar fi fost atunci, să pornească o mișcare în favoarea lor. Și într'adevăr, abia la câteva zile numai după ce Kreuchely comunicase lui Von Miltitz cele repoduse mai sus și'l încunoștiințase că s'a început a se agità, dar fără folos, cedea el, ideia stabilirei unei clasificațiuni a cârciumilor și magazinelor comerciale, găsim un alt raport, din 27 Februarie 1824, în care tot Kreuchely ne spune că impozitul decretat în Decembrie anul trecut, a fost modificat prin introducerea principiului proporționalității, care formează și astăzi baza sau principiul esențial în așezarea impozitului de patentă.

De unde până la protestările comercianților care nu puteau plăti impozitul așa cum'l hotărâse Grigore Ghica, contribuțiunea patentei constà, cum am zice astăzi, numai dintr'un drept fix, o taxă uniformă, generală și egală, aplicată tuturor comercianților pentru magazinele lor, or cum ar fi ele, fără nici un descernământ, nemulțumirea provocată printre comercianți sugerează ideia unei proporționalități, bazată pe o clasificare stabilită de sigur, pe aceleași indicii ce se au și astăzi în vedere.

N'a trecut, deci, mult timp și Grigore Ghica s'a convins singur de nedreptatea principială pe care o cuprindea impozitul pe care el îl decretase în ziua de 8 Decembrie 1823, căci Kreuchely, ne spune, într'un raport din 27 Februarie 1824[2]), câtre Von

---

1) Pasagiul acesta este extras din raportul agentului Prusian la București, din 14 Februarie 1824, în care autorul său descriind situațiunea diferitelor clase sociale din țara Românească, deplânge starea mizerabilă a țăranului Român. Raportul merită o deosebită atențiune astă-zi. Am reprodus acest pasagiu tocmai spre a se putea vedea mai bine asemănarea dării extraordinare decretată de Ghica, cu impozitul de patentă de mai târziu, și, în acelaș timp, ca să semnalez și deosibirea ce caracteriza noul impozit comparativ cu celelalte dări asupra cărciumilor existente și mai înainte și în timpul domniei lui Ghica. Se constată cu prisosință din relațiunile lui Kreuchely că assieta impozitului din Decembrie 1823, era identică cu aceia a patentei organizată de Regulamentul Organic și se asemănà foarte mult cu aceea a impozitului similar din legistațiunea fiscală de azi. Nu era deci, numai o contribuțiune cerută cârciumarilor și celor ce desfăceau băuturi spirtoase, ci, după cum se vede. din enumărarea făcută de Kreuchely, de un impozit asupra comerțului și meseriilor în genere. Deosebirea dintre noua dare și acelea ce existau în principate va reuși mai evidentă din coprinsul acestui excurs istoric.

2) Vezi Hurmuzaki, X, pag. 267|8. In acest raport Kreuchely spune că Ghica semnase anaforaua care trebuia să-l facă a plăti datoriile întârziate de 2.300.000, prin sporirea cu 6 piastrii „de liudă“ pe bimestru, care vor plăti câte 39 piastrii în loc de 33. Liudele au primit o transformare, căci din 10 sau format 11. Liudele erau niște unități formate pentru perceperea dărilor.

Miltiz *„că desele manifestațiuni făcute de clasa cea mai săracă a posesorilor de cârciumi și magazine au determinat pe prinț să ordone a se plăti proporțional* contribuațiunea impusă pe curând, acestor negustori. Nu ne sunt cunoscute în detaliu evenimentele ce s'au succedat dela data de când ordinul pentru înființarea impositului de patentă a fost publicat și până la epoca în care Kreuchely, totdeauna bine informat, ne spune că Ghica a luat dispoziținea de a se stabili împozitul în mod proporțional, pentruca să știm cu preciziune ce anume fapte au determinat pe Ghica să introducă această modificare. Ori cât de mult ar fi dorit Ghica să corespundă însărcinărei ce i se dase de Poartă, de a plăti datoriile principatului Muntean, pricinuite de revoluțiunea recentă, totuși e sigur că recunoscuse el însuși greutatea cu care s'ar fi putut percepe un asemenea impozit, care provocase dela început nemulțumiri și determinase pe cei asupriți să'și facă cunoscut doleanțele lor prin dese manifestațiuni în fața curței sale. Insă ori cum s'ar presenta chestiunea e absolut sigur că la luarea hotărârei pe care ne-a făcut'o cunoscut agentul Prusian prin raportul din 27 Februarie 1824, a contribuit foarte mult, un personagiu străin care se bucura de mare influență la curtea prințului Ghica, *„un funcționar străin“*, cum îl numește Kreuchely, care, prin cultura sa, avea o foarte mare înrăurire asupra lui Ghica.

Comunicând la 14 Februarie 1824 lui Von Miltitz, relațiuni asupra impozitelor și stării economico-financiare a principatului, Kreuchely, vorbind despre o încercare a lui Ghica de a înființă o nouă contribuțiune, în urma căreia sperà să poată încasà cam vreo 2.300.000 piastri, spune că se țin la curte *„conferințe secrete și că un oarecare funcționar străin este invitat adesea la curte, și se duce în acest scop, între 2—3 ore după orarul turc“* și, ceeace e mai important este afirmațiunea pe care el o face că *„s'a observat că la fiecare încurcătură el este consultat“*. Nu mai poate încăpeà, nicio îndoială cum că „funcționarul străin“ a sfătuit pe Ghica, în urma protestărilor repetate ale micilor negustori, de a introduce principiul proporționalității în așezarea impozitului patentei. Lucrul este foarte natural, dată fiind, pe deoparte, constatarea făcută de Kreuchely, constatare bazată pe observațiunea tuturor că Von Hakenau, un misionar austriac, erà consultat de Ghica în orice strâmtorare, iar pe dealta, încurcătura în care s'a aflat Ghica deodată în fața unei mișcări a comercianților mici și a îndărătniciei lor de a plăti contribuțiunea extraordinară ce li se impusese.

Ori cui a fi aparținut însă ideia proporționlității, prin clasificarea comercianților după mijloacele lor, de netăgăduit este că inovațiunea ce se introduceà acum, erà din toate punctele de vedere bună: liniștеà spiritele, ceeace erà un foarte mare câștig politic pentru Ghica, și al doilea făceà posibilă perceperea impozitului, foarte mult dorită de Ghica,căci, neapărat că, contribuțiunea stabilită pe alte baze, deși nu ar fi produs atât pe cât contase Ghica, produceà totuși mai lesne o sumă oarecare ce erà menită să-i amelioreze situațiunea financiară.

Primul pas făcut pentru proporționalizarea impozitului de patentă, a fost numirea unei comisiuni speciale cu îndatorirea expresă de a face un mic recensământ fiscal, redus numai la taxarea patentabililor, după norme care nu ne sunt special cunoscute. Kreuchely adăogà, în acelaș raport, că *„s'a numit în acest scop“* (al impunerii proporționale) fostul judecător al departamentului criminal al Armachiei, M. Matako, asistat de alți doi membrii; comisiunea va trebui să se transporte din magazin în magazin pentru a le examinà și a le taxà....

Iată, am puteà zice, una din din cele dintâi comisiuni comunale pentru recensământ, pe care o cunoaște legislațiunea noastră fiscală; iată de asemenea în germenii săi principiul investigațiunilor administrative făcute de fisc, principiu consacrat și astăzi de legea specială pentru constatarea contribuțiunilor directe. Spre nenorocul nostru, tocmai în partea ce ar fi prezentat o importanță și mai mare pentru cestiunea noastră, raportul n'a putut fi citit, așa că, deși Kreuchely va fi arătat în ce constă taxațiunea și după ce norme trebuià să se facă ea, tocmai mecanizmul sau deslușirile ce ne erau necesare spre a cunoaște dispozițiunile modificării introduse după îndemnul lui Hakenau, nu le cunoaștem. Partea aceasta din raportul lui Kreuchely, desigur coprindeà relațiuni cari explicau neîncrederea pe care el o aveà pentru lucrările acestei comisiuni, și lipsa aceasta e cu atât mai mare cu cât nu mai avem în rapoartele ulterioare ale lui Kreuchely, nicio relațiune asupra impozitului de patentă.

Tăcerea lui Kreuchely ne face să credem că inovațiunea introdusă de Ghica

a împăcat pe micii comercianți și impozitul modificat a rămas în vigoare până la epoca când i s'a dat o altă organizare de Regulamentul Organic.

Este caracteristică și în orice caz demnă de atențiune ideia pe care Kreuchely o aveà despre comisiunea condusă de boerul Matak; ea zugrăvește o epocă detestabilă în care în jurul interesului personal se mișcà totul.

Instituită după cererea părții celei mai însemnate a comercianților din țară și în scopul de a le da dreptatea pe care o aveau, comisiunea prezidată de Matak a fost considerată de Kreuchely ca *o comisiune lucrativă pentru Matak și folositoare în acelaș timp și celui ce o compusese, căci ea,* ne spune agentul prusian, *va mări suma contribuțiunii pe care ea aveà menirea să o reducă sau să o facă echitabilă printr'o așezare proporțională.* Și cum nu erà să fie astfel când un absolut desinteres pentru cei năpăstuiți călăuzeà pe prezidentul ei, care, la întrebarea ce i s'a pus, fie direct fie indirect de Kreuchely, că de ce *nu s'a procedat dela început, înainte de a se face repartițiunea, la clasificarea magazinelor,* a răspuns că *„on avait cru que ce n'en voulait (sic) pas la peine, et s'était plus commode“* [1]).

Fără îndoială că, în starea de atunci, când și prințul și funcționarii săi trebuiau să profite de moment, nu trebue să ne surprindă răspunsul dat: domnul nu aveà timpul să studieze și să organizeze impozitul, funcționarii săi cu atât mai puțin, căci fiecare nu căuta decât să găsească mijloacele cele mai lesnicioase de a încasà cât mai multe dări și contribuțiuni.

Din toate relațiunile pe cari ni le-a dat Kreuchely și pe cari în parte le-am reprodus aci, rezultă cu prisosință că impozitul extraordinar, pe care Grigore Ghica l'a înființat în Decembrie 1823, este contribuțiunea pe care Regulamentul Organic a botezat-o cu numele modern de patentă și sub care este cunoscută și astăzi. Această contribuțiuue ne-a venit din apusul Europei, fie direct prin Grigore Ghica, fie prin funcționarul străin, care erà consilierul intim al Voivodului Muntean.

Deși nu ne este cunoscut în amănunte cum erà organizat acest impozit, se poate spune totuși că nu erà vorba de un impozit complicat ci el a fost organizat ca și celelalte dări, și mai ales astfel încât să poată fi adaptat aparatului nostru fiscal primitiv, existent pe la începutul secolului al XIX în Muntenia.

Intr'adevăr există în Muntenia o dare care, în parte, într'o privință se aseamănă cu darea extraordinară pe care Ghica o stabilește în 1823 și la așezarea căreia va fi avut în vedere normele acelei dări. Erà așa zisul *fumărit,* asupra cârciumilor și prăvăliilor, după cum se exprimă Moruzi într'un ordin din 1810 Octombrie 20, adresat isprăvnicilor de Dâmbovița, în care județ, după toate probabilitățile, această dare se percepeà cu foarte mare anevoință. Incă de foarte mult timp venitul acestei, dări din orașul Târgoviște, fusese constituit ca „milă“ spitalului Pantelimon prin hrisoave domnești, și, se vede că, tocmai din această cauză, ispravnicii însărcinați cu perceperea ei, nu puneau interesul pe care îl dădeau celorlalte dări, ce aparțineau domnului sau fiscului și de aceea *nu se puteà strânge „după coprinderea cărților divanului“.*

Pentru ca să activeze împlinirea acestei dări, Moruzi dă ordinul de care vorbii ispravnicilor de Dâmbovița, cărora, în acelaș timp le și răspunde, probabil, la întrebările pe care i le pusese aceștia spre rezolvirea dificultăților pe care ei le întâmpinaseră în aplicarea practică a acestui impozit. Din ordinul lui Moruzi, ordin explicativ în acelaș timp, aflăm date importante asupra așezării fumăritului. Dupăce se observă ispravnicilor că unii din comercianți *„cari au cârciumi și prăvălii mari nu vor să plătească după ponturi, întâia mână, ci vor să facă pe cele de frunte a 2-a mână și cele de a doua mână să le facă de a 3-a mână; alții cu pricină că sunt sudiți iarăși nu se supun a plăti, alții vor să plătească pe lună, cerând ca prin ajutorul stăpânirii să i se facă împlinire după ponturi ca să nu păgubească spitalul pontul,* se explică apoi cum trebue să se perceapă darea și anume în modul următor: *fumăritul se va luà dela însiși stăpânii prăvăliilor, iar dela sudiții ce se vor arătà stăpâni și pe prăvălii să se împlinească dela cel ce se va oflà în prăvălie, căci,* se adaogă că, *fumăritul acesta este datoare prăvălia a-l da* [2]).

Acestea sunt principiile esențiale ale așezării și constatării fumăritului și,

---

1) Loco citat, pag. 269.
2) Vezi ordinul lui Moruzi, în Istoria Românilor a lui V. A. Urechiă, tom. IX pag.

inconstestabil că, tot aceste norme au călăuzit și pe Ghica când a admis în Februarie 1824, principiul proporționalității în contribuțiunea patentei, care provocase tocmai în lipsă de gradațiune, protestările majorității comercianților.

Negreșit că Grigore Ghica când s'a văzut silit a stabili o gradațiune în darea extraordinară ce o înființase, a trebuit să recurgă la sistemul ce se cunoșteà dejà în principat și care, mai ales îi ofereà comoditatea pe care o căutau însiși funcționari pe cari i-a însărcinat cu facerea recensământului. Procedarea aceasta erà și mai lesnicioasă și mai practică, fiindcă nu mai provocà nemulțumiri prin admiterea unei gradațiuni necunoscute. Asemănarea ce există între patentă și fumărit în ceeace privește în parte așezarea acestor impozite, ne face să bănuim că clasificațiunea stabilită în 1824 pentru patentă erà identică cu ceeace există pentru fumărit, și comisiunea ce s'a instituit sub prezidența lui Matac, n'a făcut nimic altceva decât să stabilească pentru fiecare magazin, categoria în care trebue așezat.

Dacă lucrurile s'ar fi petrecut altfel, negreșit că Kreuchely, care dă o deosebită atențiune finanțelor țării și mai ales modului de stabilire a variatelor impozite, și urmăreà cu un deosebit interes mișcările de orice natură din țară, n'ar fi neglijat să ne vorbească tocmai despre o inovațiune așa de importantă ca stabilirea unei alte clasificațiuni pentru comercianți. Prin urmare s'a hotărât — credem — tot trei clase de magazine : de frunte, de a doua mână și de a treia mână, iar în ceeace privește principiile pe care se bazà constatarea impozitului extraordinar al lui Ghica, trebue să le considerăm identice cu acelea ce ni le explică Moruzi prin ordinul său citat, căci și la 1810 ca și la 1824, sudiții străini erau scutiți de dări, și, și la o epoca și la alta, se simțeà aceeași nevoe de bani, și deci și în ambele timpuri există nevoia de a lovi piezișì toate magazinele și a prelevà impozitul dela toți.

Ceeace mai mă îndreptățește să cred că Ghica s'a condus în stabilirea clasificațiunii magazinelor, de gradațiunea ce se stabilise probabil cu mult mai înainte de Moruzi, poate chiar la înființarea fumăritului, este în afară de faptul că Kreuchely ne vorbește că se agită ideia pe care neapărat Ghica trebue să și-o fi însușit de a face clasificațiunea magazinelor după mijloacelele neguțătorilor și comercianților, criteriu ce rezultă din modul destul de evident și din ordinul lui Moruzi, dar și împrejurarea că Regulamentul Organic, are o aceeași triplă clasificațiune, ceeace indică, fără îndoială, că la organizarea patentei la 1829—32, nu s'a făcut, în mare parte, altcevà decât s'a consfințit sau mai exact s'a legiferat într'o formă modernă și cevà mai complet, ceeace există dejà de mai mult timp.

Prin urmare Grigore Ghica, care stabilise la început o taxă uniformă și făcuse din impozitul de patentă un impozit de rapartițiune, căci altfel nu se poate explică pentruce corporațiunile au fost învitate în chiar ziua publicării ordinului de înființare la curte spre a li se explică natura impozitului, a transformat în urmă, prin 1824, impozitul său într'o contribuțiune proporțională.

E de presus că Ghica a făcut la început un apel la comercianți și meseriași, cărora expunându-le starea critică a țării în urma revoluțiunei și explicându-le rostul contribuțiunei excepționale înființate, le-a cerut să facă încă un sacrificiu și să plătească și această dare.

Cu toate protestările dela început ridicate de comercianți și cu toate manifestările lor contra noii și oneroasei impuneri, după cum pretindeau ei, Kreuchely, care cunoșteà foarte bine situațiunea din București și știà care va fi incidența impozitului decretat de Ghica, nu simpatizà totuși cu comercianții, căci erà convins că prin mijloacele de care dispuneau ei, aveau posibilitatea să arunce taxa ce li se pretindeà tot asupra consumatorilor.

Printr'un raport din 27 Decembrie 1823, deci când protestările vor fi fost în organizație, sau de abià puse la cale, Kreuchely, vorbind despre afacerile comerciale din principat. ne dă calculul promis de el asupra rentabilității impozitului și ne descrie în mod sugestiv situațiunea comercianților din București. Pentru a nu știrbì nimic din importanța relațiunilor lui, voi reproduce întocmai pasagiul în care se ocupă de acest lucru. El zice : *In ce privește taxa de 20 piaștri, pusă asupra tuturor cârciumelor și magazinelor în genere, se poate socotì țifra totală a produsului la aproape 300.000 piaștri*

pentru orașul București, căci sunt, cu o neînsemnată diferență, 11.000 case mari și mici în București și în mahalale. In acest număr sunt multe (case) fără magazine, dar partea cea mai mare are mai multe magazine și chiar multe dintre ele mai mult de 6, așà că s'ar puteà să se admită suma pe 15.000, socotindu-se și cele mari și cele mici (magazine) fără temere că s'ar depăși numărul lor real.

La acestea se mai adaogă încă „les prevalies" sau magazinele din provincie și sate, ceeace ar face în total o sumă de 500.000 piaștri. Ar fi nedrept a se crede, cu toate acestea, că cârciumarii, vânzătorii de băuturi spirtoase, «confeturiers» (cofetari), negustători mici și mari, revânzători sau alți asemenea ar pierde din această cauză. Din contră este tot publicul care plătește aceste toate și asta face ca orice individ, ce nu știe cu ce să trăiască, să deschidă un magazin, în care valoarea obiectelor de vândut atinge abia valoarea de 20 piaștri, și câte odată chiar, își face o mică avere. Asta ar părea greu de crezut când cineva nu e martor ocular al tuturor acestor feluri de negoțuri. Dar măsurile lor pentru lichide sunt așa de mici, balanțele lor așa de mobile, încât în cursul unui an, ei fac să se urce profitul lor câte odată la 200 la 100. E tot așa și cu coturile. Poliția orașului, căruia aparțin, adică agia, se ocupă cu numărarea cadourilor pe care le primește, cu profiturile de tot felul și nu are timpul de a se neliniști de toate aceste fapte, și, în acest mod, cineva poate fi mulțumit dacă în loc de o oca, primește trei litre. Dacă printr'o mare întâmplare un individ este pedepsit pentru o astfel de defraudare, poate fi sigur că trebue să fi supărat pe aga sau pe unul din subalternii săi. Intr'un asemenea caz trebue ca pentru cea mai mică greșeală comisă, să primească falanga dacă este sărac; dacă e bogat, punga îl face să iasă din închisoare și scapă tălpile picioarelor. Acelaș lucru se întâmplă cu brutarii și ceva mai puțin cu măcelari. [1]).

Calculul făcut de Krenchely, deși nu poate fi direct controlat, are însă toți sorți să fie adevărat și confirmat în mod indirect prin alte știri. Aproximațiunea stabilită de el pentru cele 15.000 magazine de tot felul în București, socotind atât pe comercianții cu o poziție stabilită și de oarecare importanță și clasa mijlocie a oamenilor fără căpătâi, pe care Krenchely ni'i descrie că s'apucà să facă comerț cu capitaluri mai mult decât reduse, se înțelege că trebue admisă, cu atât mai mult cu cât agentul Prusian venise în București încă dela 20 Februarie 1820 și mai ales față de interesul pe care 'l punea în alcătuirea și documentarea rapoartelor sale. Dată fiind ușurința cu care cineva puteà să întreprindă comerțuri și șansele pentru realizarea câștigurilor, nu trebue să ne surprindă numărul de 15.000 de magazine pe care ni'l dă Kreuchely, și apoi cifra aceasta a putut să varieze tocmai din aceleași împrejurări cari l'au îndreptățit pe Kreuchely să se oprească asupra ei. Dar totalul venitului acestui impozit, stabilit de Kreuchely la 500.000 de piastri, poate fi confirmat și de faptul că, după Regulamentul Organic, în 1833 cu aceleași distincțiuni de clase pentru comercianți, cu o altă clasificare pentru meseriași și cu taxele majorate, după 10 ani dela înființarea patentei, acest impozit e trecut în bugetul de venituri al Munteniei, de abia cu cifra de lei 500.000, socotindu-se un număr de 10.000 patentari și cu o taxă medie de 50 lei anual [2]).

In afară de datele relative la produsul impozitului de patentă, relațiunile lui Kreuchely, reproduse mai sus. mai presintă importanță pentru că ne lămurește în puține cuvinte asupra incidenței noului impozit al lui Ghica. In lipsă de control efectiv din partea organelor administrative, a căror menire pe vremea obladuirei străine și chiar pământene, printr'o reminiscență a unor timpuri de intervenționism al guvernului, era tocmai de a stabili „narturi" pentru diferite articole din comerț, impozitul lui Ghica erà suportat numai de publicul consumator, lăsat pradă speculațiunilor de tot felul. Astăzi se discută mult asupra incidenței impozitului de patentă și din toate discuțiunile se poate admite că în cea mai mare parte patenta e suportată tot de consumator, iar comercianții în cazuri restrânse.

Felul în care Kreuchely ne zugrăvește starea comerțului din epoca lui Ghica, situațiune ce datează, de sigur de foarte mult timp, este resultatul stărei generale de desinteres absolut din partea administrațiunei și a unui sistem înrădăcinat de

---

1) Vezi raportul din 27 Decembrie 1823. Relațiunile acestea, în perfectă armonie cu cele reproduse mai sus, confirmă încă odată mai mult asemănarea dărei înființată de Ghica cu impozitul patentei de astăzi; ele contribuesc la formarea unei idei mai exacte de starea comerțului Muntean în epoca pe care o vizează.

2) In Anexele Regulamentului Organic, din Analele Parlamentare, vol. I anul 1831, pag....

abuzuri, ce se practicau pe o scară destul de întinsă și 'n care clasa de sus lua o parte destul de activă.

Enormele câștiguri pe care unii le dobândeau din negoțuri neînsemnate, întreprinse cu capitaluri foarte mici, se obțineau incotestabil numai la adăpostul unei ocrotiri scandaloase din partea administrat unii „a agiei“ și a extremei conveniențe cu care se puteà apucà cineva de comerț. Mijloacele de îmbogățire ale acestei categorii sociale erau cu totul ilicite și adeseaori chiar cunoașterea desăvârșită a acestei stări de lucruri îndemnà pe unii domni să o greveze cu impozite care mai de care mai oneroase. Realizarea ușoară de câștiguri atrăgeà atenția domnilor, cari, mai de obicei, datori și în totdeauna cu dorințe de a-și agonisì cevà pentru timpuri de strâmtorare, găseau aici materia impozabilă, și aveau siguranța că-și vor realizà scopurile.

După aceste relațiuni Kreuchely nu ne mai spune nimic asupra impunerii extraordinare a lui Ghica, deși se ocupà cu acelaș interes de impozite și de starea financiară a principatului Muntean, și ne vorbește de încercarea lui Ghica de a desființà claca, de înființarea unei taxe pentru confirmarea de *mamurasch*, de vinărici și alte dări din cari unele chiar asupra boierilor. Nici chiar în planul lucrărei ce voiau să întreprinză asupra țărei Românești, în secțiunea despre finanțe, nu vorbește despre patentă în special: el ne dă titluri generale despre „Finanțe în general“ și „contribuțiuni“ fără să consacre un titlu impozitului care provocase însemnata mișcare în București.

Fără îndoială că din tăcerea agentului Prusian trebue să deducem că, fie din cauza exonerărilor ce se vor fi produs în urma clasificațiunei pe care Ghica o ordonase, fie sub presiune, fie că va fi fost recentă în memoria comercianților, pățania lor dela Martie 1812 [1]), spiritele s'au liniștit și contribuțiunea extraordinară, cu modificarea consacrată de comisiunea de sub președinția lui Matak, a fost desigur împlinită. Lipsa știrilor, sau mai exact necunoașterea lor până acum,ne face să nu mai știm nimic despre impozitul înființat de Ghica, nici pentru timpul ce va fi urmat după domnia lui și până la punerea în aplicare a Regulamentului Organic și nici pentru restul domniei lui: incontestabil că această dare a avut soarta celorlalte, și produsul ei a trecut cu regularitate să mărească numărul pungilor debani pe care Ghica le-a depus spre păstrare în străinătate [2]).

Ilie Nicolescu.

---

1) Consulul francez la București, Ledoulx, vorbește încă pe la 1812 de o dare aruncată asupra comercianților și negustătorilor din oraș, care, nefiind plătită, a dat loc la măsuri energice de opresiune din partea ad-ției rusești. Ledoulx spune că s'a sigilat trei din principalele magazine, fără însă ca măsura să intimideze, căci toți negustători au ținut 6 zile magazinele închise, și au început a manifesta „la Casierul Valahiei“ La 22 Martie s'au făcut câteva arestări și 6 din comercianții de seamă au fost ridicați în căruțe de poștă și se răspândise svonul că fuseseră trimiși în Rusia. Măsura aceasta a reușit, darea a fost plătită și fiscul a încasat 90.000 piaștri. Vezi V. A. Urechiă, vol. IX, 2 în nota dela pag. 254.

2) Tot agentul prusian în Valachia ne mai informează că Ghica până la 24 Iulie 1824, adică exact într'un an de zile dela venirea sa la tron, reușise nu numai să satisfacă aviditatea turcilor, dar să'și plaseze 7.500.000 piaștrii la Paciurea, negustător în Hermanstadt. Raportul adaugă că lumea se miră de indiferența cu care Ghica patronează și ordonă toate extorcațiunile. Vezi Hurmuzaki. X, pag. 284.

N. GRIGORESCU

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fotograf Chevalièr

Albert Baer.

Ileana

Fata de Impărat

Poveste în versuri

(Doi crai se întrec, să fure Lunei o rază, în schimbul căreia ar luà în căsătorie pe Ileana. Ea, însă, iubește un cântăreț, venit în voia întâmplării și a cărui urmă i-a pierdut-o).

Fragment

(Noaptea. La dreapta, mai mult ascuns într'o pădure deasă, Palatul Impăratului, luminat de lună. Un larg pridvor împresurat de ederă și iasomie.

In fund pădurea. La stânga un izvor care curge lin, cu o nuanță de melancolie, poetizând și mai mult luminișul.

Un trunchiu de copac trăsnit, e căzut de-a curmezișul scenei între izvor și palat).

Ileana

(Singură pe pridvor)

eninà noapte! Pare că cerul înstelat
Vrăjește tot cuprinsul, vrăjește ăst palat,
Și'ntr'un alaiu de stele ai răsărit tu, Lună,
Ascultă-mă, adesea când stat-am împreună
Tu, flacăra iubirii în pieptu-mi mi-ai aprins,
Și-acum mă ții deșteaptă? De ce? e într'adins?
Senină și frumoasă, din lumea ta de stele,
Tu, numai tu, știi taina îndrăgostirii mele,
De sus, din înălțime, te-ai coborît ades,
In gândul meu, și pare că tu m'ai înțeles.
La tine vin acuma, cei doi trimiși de mine
Să-ți ia o rază ; — lasă-i, venind să ți se 'nchine
Căci multe știu, cu vorba, să 'nșire mândrii crai,
Dar raza ta de aur la nimeni să n'o dai.
De te-ar rugà, firește, și soarele străbunul,
Fiind mai înțeleaptă, să nu lași pe niciunul
Din ei, să fure-o rază din mândrele-ți comori,

Și dacă tot se 'ncearcă, ascunde-te în nori,
Mai bine să se afunde în noapte tot pământul,
Decât să fiu silită să 'ndeplinesc cuvântul
De-a luà pe-acela care 'mi-aduce raza ta.
Ascultă-mi rugămintea !

Mă 'ncred în tine.

Da ?

Nu vreau să-mi țin cuvântul și nu vreau prin urmare
Să-mi fie altul mire. In marea-ți îndurare
Mi l'ai trimis pe-acela pe care 'n alte dăți
Stiuși cu-atâta farmec în vis să mi-l arăți,
Și-apoi din vis trezită, îl mai vedeam cum piere
Călăuzit de-o rază, a ta, ca mângăere.

Frumos ca zorii zilei și trist ca un amurg.

Azi l'am văzut, sânt trează. Dar lacrimile 'mi curg
Pe urma lui. Se duce Așa a fost să fie.

Doi ochi ca doi Luceferi un trup ce se mlădie
Ca trestia, subțire și tras ca prin inel;
Privirea 'mi e la tine, dar gându 'mi e la el.

(De câtă-va vreme, Cântărețul, s'a ivit în pădure. Își face drum printre ramuri și vine în față).

Cântărețul

Ileana !

Ileana (tresare)

Cine spune acest cuvânt în noapte ?

Cântărețul

Ileana !

Ileana

Mă'nfioară seninul ăstor șoapte.

Cântărețul

Ileana Conzinzeana !

Ileana

Ileana s'a culcat
Și visul 'i-l desmeardă feciorul de 'mpărat.

Cântărețul
(se apropie)

Sunt eu, eu cântărețul durerilor iubirii.

Ileana

Ai îndrăsnit să tulburi seninătatea firii ?

Cântăreţul

Mă întorceam acasă, pe drum un gând pribeag
Mi-a fulgerat prin minte, zicându-mi că-ţi sunt drag
Venit-am într'un suflet, şi-uşor pe zarea-albastră
O rază îmi arată senina ta fereastră.

Ileana

Mă mir de îndrăsneala ce te-a călăuzit
Şi cum putut-ai crede că eu te-aş fi iubit ?
Visează cântăreţul, dar de-ar fi fost cuminte
Ar fi ştiut cum gândul adesea ori te minte

Cântăreţul
(desamăgit)

M'ai scos din îndoiala ce gându'mi frământa.
La mine şi gândirea şi inima'i a ta.
In marea'mi turburare, dând sbor închipuirei,
Nu m'am gândit o clipă, în farmecul iubirei,
Să-mi dau mai bine seama ce sânt şi ce eşti tu ;
Nu te-ai gândit la mine nici două clipe ?

Ileana (încet)

Nu.

Cântăreţul

Nebun ce sânt ! Aşa e ! dar nu ştiu cum îmi vine,
Să cred, că tu domniţă m'ai aşteptat pe mine ;
Şi totuşi ai dreptatate ? Văd, cât de depărtat
E-un cântăreţ de stradă de-o fată de 'mpărat.
Sub bolta înstelată în miros de pădure
Aştepţi cu nerăbdare să vină să te fure
Vre-un Făt-frumos. Aşteaptă-l. Cu pletele-aurii,
Privirea ca amurgul din serile târzii,
Cu glasul ca un cântec, cu ochii plin de soare,
Intreaga ta făptură cu farmec s'o'mpresoare.
Şi închizându-ţi ochii, ochi ca ai nimănui,
'Te vei lăsa în prada săruturilor lui.
(se depărtează)
Mă duc ; şi la plecare îţi mulţumesc de toate
Ce-ai spus. De-acum încolo, voi şti că nu se poate
Să să iubească 'n lumea cea plină de păcat,
Un cântăreţ de stradă cu-o fată de 'mpărat.
Rămâi tot la fereastră cu gândul tău aiurea,
Aşteaptă clipa 'n care te va chema pădurea

Așteaptă clipa 'n care și calul năsdrăvan
Va necheza pe munte ! O ! n'ai s'aștepți în van.
Eu plec. Ca și'nnainte voi rătăci în lume, —
Cântând din frunză verde uitând și de-almeu nume
Cu inima rănită, în care am păstrat
Iubirea ne'nțeleasă de-o fată de împărat.
Cum piere noaptea neagra când s'a crăpat de zio
Așa să-ți piară gândul că m'ai văzut. Adio.

(pleacă)

Ileana

Rămâi.

Cântărețul

Se face ziuă, mă'ntreb de ce mai stam.

Ileana

Vream să-ți încerc iubirea ; pe tine te-așteptam.
Cum din isvoare limpezi, o apă se strecoară
Mai limpede ca plânsul în ochi dulci de fecioară,
Așa din gura'ți dulce cuvintele îți curg.

Frumos ca zorii zilei și trist ca un amurg.

O zână are grije norocul meu să-l toarcă ;
Ea a trimis solie, un gând, — ca să se 'ntoarcă
Din cale cântărețul, ce este așteptat
Acum în miezul nopței de-o fată de 'mpărat.
N'ai înțeles că astăzi când 'iam trimis pe-aceea
Să caute o rază de lună, e scânteea
Iubirea ce mă 'ndeamnă ? Ó ! cum ? n'ai înțeles
Că dintre toți din lume pe tine te-am ales ?
Eu te-am văzut adesea în visurile mele
Și cât ași vrea acuma credința să nu 'nșele
Vederea mea.

Cântărețul

Ileano, dar dacă mâine vin
Cei doi cu raza lunei furată din senin.

Ileana

Nu pot veni.

Cântărețul

Atuncia fugi-vei tu, îndată,

Cu mine ?

Ileana

Fug cu tine.

Cântărețul

Văzut-ai tu vre-o dată
Păianjenul când țese păinjenișul lui
In care și prinde prada ? — O altă mreajă nu'i
Făcută cu mai multă știință. Dar privirea
Ta, îți urzește 'n ochii ce 'i-a 'nstelat iubirea
O mreajă cum și o țese păianjenu 'n odăi
Și eu sunt prada care e prinsă 'n ochii tăi

Ileana

O taci! destul; -te-aude vreun paznic, - dă de veste,
Te prinde. Și 'mpăratul când va afla ce este,
Te va ucide.

Cântărețul

Lasă, nu te 'ngriji ; vrăjit
E, par'că, tot palatul și toți au adormit.
Chiar paznicii de-afară uitându-și datoria
Dorm duși și mi se pare că doarme și Măria
Sa Impăratul.

Ileana

Doarme.

Cântărețul

Doar noi, de m'auziși,
N'am adormit

Ileana

Așa e, visăm cu ochi deschiși.

Cântărețul

Și n'avea nici o teamă ; neliniștea 'ți-o 'mpacă.
Isvorul, frunza, noaptea și Luna știu să tacă.

Ileana

Vezi, Luna ocrotește cu drag iubirea mea.
Pridvoru 'l luminează ca să mă poți vedea.

Cântărețul

Te-a fermecat iubirea ! m'a străbătut fiorul,

Nu'mi trebue lumină, tu luminezi pridvorul.
Coboară lângă mine.

Ileana

Nu pot. E tot închis.

Cântăreţul

Coboară lângă mine, ca umbra unui vis.

Ileana

E poarta zăvorită şi Impăratul seara,
Să nu mai vină nimeni, culcânduse, ia scara.
De-ar fi deschisă poarta, tot n'ar fi mai uşor
Căci neavând o scară nu pot să mă cobor.

Cântăreţul

Pridvorul ţi-e în faţă. Domniţă te coboară,
Ţi-e iasomia poartă şi edera 'ţi-e scară.
O noapte aşa senină nici n'a mai fost ca azi.
Coboară-te frumoaso de dragul ăstor brazi,
Ce 'n tainica lor umbră sunt gata să ne-ascunză.
Nici luna n'o să poată prin ramuri să pătrunză.

Ileana

(Coborând uşor)

Tot ceru 'mi luminează fermecătorul drum,
Şi tremură lumina....

(A ajuns lângă el)

Cântăreţul

Cum tremuri tu acum.

Dinu Ramură.

STUDII PSIHOLOGICE

Gelozia

Le doute empoisonne tout et ne tue rien.

Comptesse **Diane.**

„Crezi tu, George, că nu te mai iubesc ?

„ — Ei bine, nici decum, spuse dânsul ; cred că mă iubești. Dar cum ai puteà să-mi dovedești că mâine, peste o lună, peste un an, totdeauna te vei simți tot atât de fericită să fi a mea ? Poți oare să-mi probezi, că astăzi in această clipă chiar, îmi aparți cu totul ? Ce stăpânesc eu din a ta ființă ?

„ — Tot.

„ — Nimic sau aproape nimic. Și nu am tocmai ceeace aș voi mai mult să pot aveà. Pentru mine ești o necunoscută. Ca or ce creatură omenească, ai ascunsă, în adâncul sufletului tău, o întreagă lume ce mie-mi va rămânea veșnic nepătrunsă și pe care nici delirul celei mai arzătoare pasiuni nu mi-o va puteà descoperì. Din senzațiile, din sentimentele, din gândurile tale eu cunosc numai o mică parte Cuvântul este un mijloc necomplect de a exprimà gândirea și simțirea. Sufletul nu se poate destăinuì. Sufletul tău, nu-ți stă în putință să mi-l dai. Și chiar în extazul celor mai mari plăceri, noi rămânem doi, veșnic doi, despărțiți, străini unul de altul, singuratici în ceeace privește inima. Îți sărut fruntea ; și poate că sub această frunte a ta este ascuns un gând privitor la un altul. Îți vorbesc ; și poate că una din frazele mele îți deșteaptă în minte amintiri de altă dată, străine cu totul de iubirea mea. Trece un om, te privește, și de unde știu, că această neînsemnată întâmplare nu-ți trezește în suflet vre-o emoție, pe care eu nu sunt în stare să o ghicesc ? Și niciodată nu voi puteà ști dacă clipa de față nu este luminată de reflexul vieței tale din trecut... Ah ! de această viață am o frică nebună ! Sunt lângă tine și aceasta îmi este de ajuns ca, într'unele ceasuri, să mă simt copleșit de o desfătătoare fericire. Te desmierd, îți vorbesc, te ascult, mă las cu totul cufundat în plăcere. Deodată un gând mă îngheață, și mă întreb, dacă nu cumva, fără să-mi dau seama, ți-am deșteptat în minte fantoma unei senzații dejà gustate cu un altul, sau ți-am pricinuit o tristețe provenită din amintirea unui trecut îndepărtat.... Niciodată

nu voi puteà să-ți exprim întreaga mea suferință. Această ardoare care mă leagănă în iluzia că sufletele noastre se absorb unul într'altul, se stinge dintr'o dată. Sufletul tău mi se ascunde, se îndepărtează, îmi devine inaccesibil și rămân singur, într'o înspăimântătoare singurătate. Zece, douăzeci de luni de viață împreună nu mai servesc la nimic. Îmi pari tot așa de străină ca și când încă nu mă iubeai. Și încetez de a te mai desmierdà, deviu tăcut, liniștit în aparență, temându-mă ca nu cumva o agitare or cât de mică să nu turbure, în adâncul sufletului tău, drojdia unei vieți dejà trăite. Și atunci ne coprinde și ne apasă o tăcere îndelungată și neliniștită, în care se pierde fără folos și ticăloșește toată puterea iubirii noastre. Te întreb „la ce te gândești", și tu îmi răspunzi prin aceeaș întrebare. Gândirea mea îți este necunoscută ; gândirea ta îmi este necunoscută. Din minut în minut golul între noi devine mai mare, tot mai mare, până când, în cele din urmă, ia proporția unui abis"[1]).

Acestea sunt tânguirile pe care un amant cu sufletul chinuit de gelozie, le adresà iubitei sale. Și câți dintre cei cari iubesc nu se vor fi găsind în această grozavă stare sufletească ! Fiindcă rareori adevărata iubire este despărțită de gelozie.

De altfel, acest fapt este destul de explicabil, când avem în vedere, că cu cât ceva îți este mai scump, cu atât mai mult ești stăpânit de temerea să nu-l pierzi.

Insă gelozia nu chinuește numai pe cei ce iubesc foarte mult. Adesea și cei cari nu iubesc sunt geloși. Ei fac din stăpânirea unei anumite persoane o cestiune de amor propriu, cu toate că dânsa nu le este scumpă, dar socotesc ca o insultă din parte-i, ca ea să-i părăsească.

Adesea geloșii de acest fel sunt mai periculoși decât cei din iubire ; căci pe când de cele mai multe ori aceștia din urmă se resemnează, ceilalți se dedau la fapte brutale și chiar la crime.

I

Caracterul cel mai de căpetenie al gelozii este *îndoiala*. Tocmai aceasta și explică chinurile grozave pe care le îndură gelosul. Dacă el ar fi pe deplin încredințat, că persoana pe care o iubește îi este necredincioasă ; atunci gelozia lui ar încetà sau ar luà o altă formă mai puțin dureroasă ; suferințele lui sufletești s'ar împuținà poate. Dar nenorocirea stă mai cu seamă în aceea, că el *nu știe ce să creadă* și deci nu știe ce atitudine să ia. Are multă dreptate *Othello*, când spune : „Mă jur că e cu mult mai bine să știi că ești înșelat, decât să fi stăpânit de o bănuială or cât de mică." De asemenea și atunci, când mărturisește : „Cred că soția mea este virtoasă și cred că nu e".

Din cauza acestei îndoeli, *Othello* sufere atât de mult. Dacă ar fi pe deplin încredințat că *Desdemona* îi este necredincioasă, ar ști ce-i rămâne de făcut. Și s'a văzut, că atunci când *Jago*, prin intrigile lui infame, a reușit să-l convingă, el n'a mai stat la îndoială nici o clipă ; a omorât-o.

1) G. d'Annunzio, *Trionfo della morte.*

Biblioteca Universitară

Un amant chinuit de gelozie spunea iubitei sale, care căută să-l convingă, că-i este credincioasă: „Mi-ai face serviciul cel mai mare, dându-mi mijlocul prin care să constat în totdeauna, dar absolut în totdeauna, dacă ceeace spune cineva corespunde cu ceeace gândește". Din nenorocire aceasta nu o poate face nimeni; căci dacă ar face-o, n'ar mai puteà să existe gelozie propriu zisă, fiindcă n'ar mai aveà de ce să existe îndoială.

Cele ce a spus *Talleyrand*, că „natura a dat omului cuvântul, pentru ca să-și ascundă cugetarea", se adeveresc din ce în ce mai mult. Cu cât inteligența se dezvoltă și se cultivă, cu atât se perfecționează mai mult în simularea și disimularea stărilor sufletești.

După cum din neputința de a constatà sinceritatea iubirii, sufere cel care iubește; tot atât de mult, dacă nu și mai mult poate, sufere cel care este iubit și de bună credință. Căci după cum îți este cu neputință să constați cele ce se petrec în sufletul altuia; tot atât de imposibil îți este să dovedești ceeace se petrece în propriul tău suflet. E firesc prin urmare, ca cu cât două persoane sunt mai inteligente și se iubesc mai mult, cu atât să fie mai geloase una de alta, să se bănuiască reciproc. Și astfel se explică de ce iubirile cele mai înflăcărate și câteodată cele mai sincere sunt înveninate de gelozie. Și astfel ne este dat să vedem adesea, cum extrema fericire se află împreunată cu extrema durere.

Maupassant a descris admirabil acest nemăsurat abis, care desparte două suflete omenești, „Deux personnes ne se pénètrent jamais jusqu'au fond des pensées; elles marchent côte à côte enlacées parfois, mais non mêlées et l'être morale de nous reste éternellement seul pour la vie. La parole ne peut jamais dire tout ce que nous sentons; il reste toujours en nous que'que chose, souvent le meilleur, qui est incommunicable."

Honoré de Balzac, într'una din sentimentalele lui scrisori, spuneà iubitei sale: „Aș voì ca tu să fi *eu*, pentruca să știi cât te iubesc". Cu alte cuvinte, dânsul își exprima părerea de rău, că-i lipsește mijlocul prin care s'o încredințeze de imensitatea iubirii sale. Și câți nu se vor fi găsind în categoria lui!

II

In iubire, ca și în multe altele, naivii au mai multă perspectivă, să se simtă fericiți. Prea marea lor încredere îi pune la adăpost de gelozie, de acest chin sufletesc în care nu știi ce să crezi.

Cum se naște gelozia? De bună seamă că nu la toți în acelaș fel. Desvoltarea acestei patimi atârnă de temperamentul, de mentalitatea individului și de împrejurări. Scepticul va fi în totdeauna gelos; căci este firesc ca cel care se îndoește de tot, să se îndoiască și de sinceritatea iubirii cuiva. Gelozia lui este adesea de natură aproape bolnăvicioasă, căci se întemeiază pe motive puțin serioase.

Sentimentalul inteligent de asemenea este expus la gelozie sau, în orce caz, la temerea de a nu pierde ceeace-i este mai scump decât toate. Pentru unii dintre aceștia, pierderea persoanei iubite însemnează nimicirea propriei lor existențe. Așa se explică de ce mulți dintre dânșii, cari s'au văzut înșelați în iubirea lor, s'au sinucis.

Să presupunem următorul caz. Intre doi amanți a existat cea mai de-

săvârșită armonie, până când într'o zi el o surprinde într'o convorbire intimă cu un prieten al lui, adesea ori socotit ca cel mai sincer Această împrejurare îi deșteaptă în minte *bănuiala* că *poate* amanta sa nu-i este credincioasă. Deci *se îndoește;* gândul acesta îl obsedează. Prin asociație de idei, poate că-i revin în minte și alte împrejurări din trecut, pe care atunci nu le-a luat în seamă. Așa, bunăoară, că a surprins oarecare vorbire din ochi între dânsa și prietenul lui; că ea dela un timp încoace a devenit mai nepăsătoare față de dânsul, etc. etc. Și atunci el își zice: *poate că* mă înșeală. Dar acestei bănueli se opune numai decât obiecția: dar de unde știu că nu mă voi fi înșelând eu. Ceeace a observat până atunci este prea mult pentru ca să mai aibă într'însa o deplină încredere, și prea puțin pentru ca să-i dea dreptul a se crede înșelat. Și atunci începe în sufletul său acea ciocnire de idei, acele furtuni de emoții, care-l fac să prefere mai bine un adevăr crud, decât starea de nesiguranță.

In momentul sau în perioada când se crede înșelat, nu numai că se simte mortificat de pierderea a tot ce este mai scump pentru dânsul și care a fost îmbrăcat până atunci într'o lume întreagă de iluzii; dar totdeodată se simte nedreptățit, rănit în amorul său propriu. Pentru ce ea să mă înșele cu un altul care, ceeace este mai înjositor, e cu mult mai prejos decât mine; de ce să-mi răsplătească în acest fel toată comoara mea de iubire, pe care am depus-o la picioarele ei?

Dar cine ar puteà să știe și să spună toate ideile care se perindează și se ciocnesc în sufletul unui gelos?

Fiecăreia dintre ele corespunde o stare emotivă apropriată. Când socotește pe iubita sa ca pierdută pentru dânsul; *o tristețe sfâșietoare* îi coprinde sufletul, tristețea caracteristică unei pierderi ireparabile. Iar când mintea sa e chinuită de gândul că ea îl trădează; atunci *un sentiment de revoltă*, de indignare îi întunecă mintea. Și când e gata să dea curs liber acestei revolte, *să se răsbune;* i se ivește în minte obiecția, că poate bănuiala sa nu este întemeiată, poate că e sclavul unei iluzii, poate că amanta sa este nevinovată. Atunci revolta face loc *descurajerei;* iar descurajarea, *neliniștii.*

Sunt unele stări sufletești și mai complexe. Cu toate că gelosul se simte revoltat în potriva aceleia pe care o crede sau, mai bine zis, o bănuește necredincioasă; în acelaș timp iubirea sau accesele de iubire ce simte pentru dânsa îl covârșesc atât de mult, încât o îmbrățișeară.

Astfel, vedem pe *Othello*, care este aproape cu totul încredințat de vinovăția *Desdemonei*, cum aci se revoltă împotrivă-i, aci se înduioșează.

După ce-i zice restit: „O tu, trandafir înveninat“,—o întreabă cu duioșie: „De ce ești tu așa de frumoasă?“ Apoi o îmbrățișează și o privește transportat: „Parfumurile tale sunt atât de delicate, încât în apropierea ta simțurile se îmbată de voluptate.“ Apoi o îmbrâncește cu furie, spunându-i: „Aș dorì ca tu să nu te fi născut niciodată!“

Și chiar la sfârșit, cu câteva clipe înainte de a o ucide, o îmbrățișează cu mult foc

Nimic mai ciudat și mai complex decât starea mintală și afectivă a unui gelos. O mulțime de sentimente se ciocnesc în sufletul său. Iubirea lui pentru amantă nu este dispărută, dar *contrariată*. Astfel ne explicăm alternanța de afecțiune cu cea de revoltă; de duioșie cu cea de brutalitate.

Dacă starea unui gelos față de amanta sa este atât de complexă ; nu tot astfel este, când e vorba de acela cu care bănuește dânsul că ea îl înșeală. Sentimentul lui față de el este *aversiunea* și e firesc să fie astfel, căci el este socotit drept cauză a tuturor nenorocirilor sale.

Dacă el nu eșea în calea amantei sale, atunci poate că ea nu s'ar fi schimbat ; dacă el nu-i făceà avansuri sau nu se pretà la avansurile ei, atunci poate că i-ar fi rămas credincioasă.

Neapărat că toate aceste conjecturi sunt mai mult sau mai puțin naive ; căci persoana care are înclinări către așa ceva, găsește în totdeauna cu cine să și le satisfacă. Dar dupe cum foarte adesea iubirea este oarbă, tot astfel și gelozia. Atât înamoratul cât și gelosul sunt expuși să vadă greșit. Cel dintâiu vede numai calități ; cel de al doilea își face iluzii din or și ce. Odată ce sufletul său este stăpânit de ideia că amanta sa îl înșeală ; orce gest el ei, orce atitudine aproape, sunt pentru el motive pe care le interpretează în potriva ei.

In aceasta chiar este partea bolnăvicioasă a geloziii, adică în neputința să deosibești adevărul de minciună ; iluzia, de realitate. In aceasta gelozia se aseamănă foarte mult cu monomania.

Ca și gelozia, monomania se naște și evoluează cam în acelaș fel. Deosebirea radicală dintre ele stă în punctul de plecare. Gelozia. vorbind de cea nepatologică, se întemeiază pe *un fapt real*, se întemeiază pe ceva care îți dă dreptul să te îndoești de buna credință a cuiva. Dar din nenorocire acest ceva nu este atât de categoric, încât să te convingă pe deplin. Și din această cauză devì gelos.

Monomania pornește dela un motiv ridicul. Ea se întemeiază pe o idee cu totul greșită sau pe o senzație cu totul falșă. pe o halucinație bunăoară.

Dar atât în gelozie cât și în monomanie, odată ce *pivotul* acesta este format, odată ce simburele central este fixat, evoluția lor se aseamănă. Incetul cu încetul toată viața mintală a individului începe să fie acaparată de ideea fixă ; încetul cu încetul sfera ideii obsedante, când este vorba de gelozie sau a ideii delirante, când este vorba de monomanie, crește, până când ajunge un moment în care toată gândirea. toată simțirea și toată activitatea devin complect stăpânite de ea.

Poate că până în acest moment, gelosul s'a putut oarecum stăpânì sau a isbutit să-și ascundă o parte din durerea lui sufletească ce-l chinuește atât de mult ; insă odată ce mintea sa a fost cu totul întunecată de patima geloziii,— el va trebui neapărat să reacționeze într'un fel sau într'altul.

Felul de a reacționà atârnă de temperamentul său și până la un punct, de cultura lui.

III

Când va reacționà gelosul ? De regulă atunci când va încetà să mai fie gelos sau, mai bine zis, când gelozia lui va lua altă formă.

Cât timp va fi stăpânit de îndoială, el va căuta să se convingă pe deplin de necredința persoanei bănuite. Mijloacele de care să servesc gelosii pentru a descoperì adevărul sunt atât de numeroase și atât de felurite, încât nici nu se pot descrì.

Omul normal, cu judecata rece, a cărui gelozie a fost deșteptată de

o anumită împrejurare, va recurge la mijloace inteligente și care vor fi în măsură să-l încredințeze de adevăr.

Acela a cărui gelozie este cu totul oarbă, va fi expus în totdeauna la o greșită interpretare a faptelor. Or și care ar fi rezultatele la care îl vor duce cercetările sale,—el totdeauna le va interpretà în defavoarea persoanei bănuite. Lipsit cu totul de puterea discernământului ; el va crede tot ce se va spune împotriva ei. Și când i se va părea că a obținut destule „probe“ de vinovăție ; atunci va căuta *să se răzbune*. In acel moment el nu se mai îndoește, dar *crede*.

Astfel este cazul lui *Othello*. Gelozia sa în potriva *Desdemonei* a pornit dela ideea pe care infamul intrigant *Jago* i-a vârât-o în suflet, că „o femee care a înșelat pe tatăl său, își va înșelà și bărbatul“. După ce acest paradox a devenit în mintea lui *Othello* un axiom,— *Jago* a continuat să-i filtreze în suflet, picătură cu picătură, veninul îndoelii. Minciunii, insinuații infame, tertipuri felurite au fost armele de care mișelul s'a servit în planul său infernal. Ce a făcut *Othello* ? In loc să caute a le verificà, în loc să caute a le demascà : el le-a crezut *orbește* pe toate. Tot ce era în sprijinul bănuelii sale sau tot ce avea aerul să-i confirme această bănuială, era bine primit de către dânsul. Până când, in cele din urmă, îndoiala sa devine certitudine, cu toate că erà întemeiată numai pe minciuni și falșități grosolane.

După ce *Othello* și-a format această convingere, a încetat de a mai fi gelos ; gelozia lui a fost înlocuită cu setea de răzbunare. Deplin convins că *Desdemona* îi este necredincioasă, — el o ucide. Și ca culme a nenorocirii, află tocmai atunci, că s'a înșelat.

Nu știu dacă se poate pune cineva numai cu mintea în situația unui om de caracter, care a săvârșit o nedreptate ; nu știu dacă își poate cineva închipuì cât de grozavă este remușcarea de care e coprins. Dar ce trebuie să fie atunci, când ai săvârșit nu o simplă nedreptate, dar o crimă !

In această stare se află mulți cari, orbiți de patima gelozii, s'au răzbunat. Numeroase procese pasionale de acest fel s'au judecat în fața curților cu jurați. Cei mai mulți dintre cei cari au fost achitați, ar fi preferat să fie osândiți la moarte ; căci numai prin aceasta ar fi putut scăpa de chinurile remușcării.

IV.

S'a spus cu drept cuvânt, că cele mai multe discuții se nasc din cauza cuvintelor, nu a ideilor. Această părere coprinde o mare parte de adevăr. Gândirea este cu mult mai bogată, decât limba. Așa se explică de ce în multe cazuri, pentru exprimarea mai multor noțiuni deosebite, avem numai un singur cuvânt.

Astfel este, bunăoară, în cazul de față. Cuvântul *gelozie* exprimă mai multe stări sufletești cu totul deosebite între ele. Se numește gelos atât cel care se îndoește de buna credință a persoanei iubite, cât și cel care o știe necredincioasă și regretă sau îi e necaz că-l înșeală cu altul. Și cu toate acestea, între aceste două stări sufletești este o deosebire complectă. Pe când cea dintâiu e caracterizată prin *îndoială;* cea de a doua, prin *siguranță* însoțită de *pismă*, atât în potriva persoanei de rea credință, cât și a celei preferate în locul său. Sentimentul de care gelosul se simte coprins în

acest din urmă caz și care le covârșește pe toate, este *setea de răzbunare*. In asemenea împrejurări egoismul omenesc ajunge la paroxism. Fiindcă eu nu mai pot profită—își zice părăsitul—de ce oare i-aș lăsà pe dânșii să profite? Și va căutà să-i împiedice cu orce preț, de a gustà din fructul infamiii lor; i va prigonì până în pânzele albe și va merge până acolo, în cât va săvârșì chiar crimă, daca va fi nevoe.

Insă afară de acești impetuoși, de acești impulsivi a căror întreagă minte este copleșită de sentimentul crud al răzbunării; sunt alții la cari sentimentul demnității este așa de mare, încât nu va puteà fi nici odată doborât de vre-un alt sentiment. Arma de care să servesc în asemenea împrejurări ca și în altele, este adâncul dispreț. Se poate ca iubirea lor pentru persoana trădătoare să fi rămas tot așa de mare, ca și mai nainte; dar sentimentul demnității lor a putut să covârșească sentimentul iubirii sau să împiedice pe acela al răsbunării de a se manifestà. Și atunci care este atitudinea lor? Complectà nepăsare. Fiecare să urmeze drumul, ce i se pare mai plăcut sau mai demn.

Un exemplu clasic de atitudine măreață în fața unei astfel de nenorociri, a fost acela al marelui poet francez *Alfred de Vigny*. El a iubit până la adorare pe actrița *Maria Dorval*, pentru care a creat roluri speciale într'unele din piesele lui. După mulți ani de intimitate, ea a găsit de cuviință să-l trădeze cu un actor de provincie, al cărui nume armonios erà Melingue. Această infamie a fost urmată de o ruptură definitivă a relațiilor dintre marele poet și amanta trădătoare. Și cu toate că mai târziu ea — plictisită poate de Melingue — i-a făcut avansuri; el a rămas nesdruncinat în hotărârea sa, nevoind a se coborâ din „turnul de ivoriu", în care se retrăsese pentru tot restul vieței.

Câți sunt ca dânsul? Câți sunt atât de mult pătrunși de sentimentul demnității, în cât să nu cerșetorească iubirea nimănui și nici să se supună capriților unei femei vulgare? Mai este oare nevoe să spunem, că sunt, foarte rari?

Am spus mai nainte, că sentimentul de care este coprins amantul trădat față de acela cu care a fost trădat, — este *aversiunea*. E adevărat că acest fapt se întâmplă de cele mai multe ori. Sunt însă unele excepții foarte stranii, în care cel părăsit, în loc să simtă aversiune față de cel care a fost complice la trădarea sa, din potrivă — îl simpatizează. Astfel a fost cazul lui *Alfred de Musset*, sentimentalul și simpaticul poet francez. Este vorba de amorul dintre dânsul și celebra scriitoare *Gerge Sand*. Au plecat împreună la Veneția. Acolo, în timpul boalei lui, ea s'a înamorat de doctorul *Pagello*, care fusese chemat să-l curarisească. *Alfred de Musset* a părăsit Veneția — sau, mai bine zis, a fost expediat — lăsându-și iubita împreună cu noul ei amant. N'avea el destule motive să urască pe berbantul doctor italian? Singur recunoaște că da. Și cu toate acestea, chiar spre propria lui mirare, îl simpatizează.

In interesanta corespondență dintre el și *George Sand*, se află o scrisoare a lui către dânsa, care conține următorul curios pasaj:

„Spune-i lui *Pagello*, că i mulțumesc de felul cum te iubește și te îngrijește. *Oare acest sentiment ce-l am pentru dânsul nu este cel mai ridicul din lume?* Iubesc pe acest băiat, aproape tot atât ca și pe tine; explică-ți aceasta cum vei voì. *El este cauza pierderii întregii bogății a*

vieței mele, și cu toate acestea îl iubesc ca și când el mi-ar fi dat-o. N'aș voì să vă văd împreună, și cu toate acestea sunt fericit că vă știu împreună.“ [1])

Această stare sufletească atât de stranie a lui *Alfred de Musset*, se poate explică numai prin nemărginita iubire pe care dânsul o mai simțea încă pentru *George Sand*, ce se resfrângea și asupra aceluia care puteà să facă fericită pe fosta lui amantă.

Mai târziu, după ce iubirea lui s'a mai potolit, și au început a i se deschide și lui ochii asupra vinovății celor doi amanți,—a început reacțiunea.

George Sand s'a întors la Paris împreună cu *Pagello*. *Alfred de Musset* a părăsit Parisul, ducându-se la Baden. La o scrisoare a ei în care-i spuneà că *Pagello* este gelos de dânsul, — el îi răspunde și îi spune între altele: „Que je revienne à Paris, cela te choquera peut être, et *lui* aussi. J'avoue que je n'en suis plus à ménager personne. *S'il souffre, lui, eh bien! qu'il souffre, ce Venitien qui m'a apris à souffrir! Je lui rends sa leçon; il me l'avait donnée en maî re.* Quant à toi, te voilà prevenue, et je te rends tes propres paroles: *Je t'écris cela, afin que si tu vinsses à apprendre mon retour, tu n'en prisses aucune idée de rapprochement avec moi.* Cela est-il dur? Peut-être. *Il y a une région dans l'âme, vois-tu, lorsque la douleur y entre, la pitié en sort*[2])“.

V

In științele psihologice este un adevăr banal faptul, că nu există un hotar bine definit între normalitate și nebunie. Trecerea dela cea dintâiu la cea de a doua se face deseori pe nesimțite. Și după cum într'o minte or cât de sănătoasă pot să existe unele idei nebunești; tot astfel, aproape în orce nebunie se mai găsește câte un grăunte de rațiune.

A căutà să stabilim o complectă demarcație între gelozia logică și cea pateologică; ar fi să ne expunem la o muncă zadarnică. Ceeace ne rămâne de făcut, este să arătăm deosebirile mai bătătoare la ochi.

Cea dintâiu stă în felul cum iau naștere. Astfel, pe când gelozia normală se întemeiază pe niște motive logice și care o îndreptățesc până la un punct; cea patologică pornește dela motive ridicule sau, ceva mai mult, se naște dintr'odată fără nici un motiv. Astfel este următorul caz citat de doctorul *Cullere*.

Asupra unui sinucis din Paris s'a găsit următoarea scrisoare adresată unui comisar polițienesc: „La primirea acestei scrisori, te rog să vii ca să-mi constați moartea. Spre nenorocirea mea, m'am căsătorit cu o femee foarte frumoasă și, *cu toate că n'am să-i imput nimic*, nu mai pot îndurà chinurile unei gelozii, pe care nu o pot învinge cu nici un preț[3])“.

Iată o stare emotivă ce s'a impus voinței, fără ca să fie întemeiată pe nici un fapt, orcât de mic. Că soția sa este frumoasă,—acesta nu este un motiv; de oarece el însuși spune, că n'are să-i imput nimic.

O altă deosebire între aceste două feluri de gelozie este disproporția

1). *Correspondance de George Sand et d'Alfred de Musset*, publiée par *Felix Decori*. Bruxelles 1904 E. Deman. pag. 74.

2) Ibid. pag. 74.

3) Cullere, *Les frontières de la folie*. Paris 1888, pag. 186.

ce există, în gelozia patologică, între motivul care a cauzat-o și intensitatea ei. La omul normal reacțiunea este proporțională cu împrejurările care au provocat-o ; la cel bolnav, din potrivă. Mintea sa este întunecată de patimă atât, încât nu poate să vadă împrejurările în adevărata lor lumină; el le vede prin prisma simțirii sale bolnave. Vede totul prin microscop.

O altă deosebire și mai caracteristică este *periodicitatea* geloziii patologice. In acest caz, gelozia se înfățișează sub formă de *accese*.

Cu alte cuvinte, bolnavul are perioade în care gelozia lui este mai acută. După ce accesul a trecut, bolnavul se liniștește, însă nu pe deplin, căci germenul geloziei tot a rămas în mintea sa.

Sfârșitul geloziii normale atârnă de multe împrejurări. Dacă gelosul se convinge de adevăr, adică dacă se întâmplă un fapt care să-i arate că gelozia lui era bine întemeiată; atunci el or se răsbună, or se sinucide, or disprețuește. Totul atârnă de temperamentul și cultura sa.

In cazul însă când nu se ivește nici un fapt, care să-i înlăture sau să-i confirme bănuiala și dacă este și predispus, se poate întâmplà ca gelozia lui să devină curat patologică sau să ia o altă formă de nebunie. Totul atârnă de puterea lui de rezistență.

VI

Gelozia a format obiectul multor scrieri literare. Dintre acestea, trei pot fi socotite clasice și anume : *Othello* de *Shakespeare*, *La confession d'un enfant du siècle* de *Alfred de Musset* și *Un crime d'amour* de *Paul Bourget*.

In hazlîa sa comedie *L'école des femmes*, *Molière* se ocupă în treacăt și de această patimă. Cu ocazia unui acces de gelozie al lui *Arnolphe*, eroul piesei,—*Alain* servitorul său definește servitoarei *Georgeta* gelozia în următorul fel :

C'est que la jalousie... entends-tu bien, Georgette,
Est une chose... là... qui fait qu'on s'inquiète..
Et qui chasse les gens d'autour d'une maison.
Je m'en vais te bailler une comparaison,
Afin de concevoir la chose davantage.
Dis-moi, n'est-il pas vrai, quand tu tiens ton potage,
Que, si quelque affamé venait pour en manger,
Tu serais en colère, et voudrais le chasser?

Georgette

Oui, je comprends cela.

Alain

C'est justement tout comme.
La femme est en effet le potage de l'homme;
Et, quand un homme voit d'autres hommes parfois
Qui veulent dans sa soupe aller tremper leurs doigs,
Il en montre aussitôt une colère extrême. [1])

*

1) Molière, *L'école des femmes*. Acte II. sc. 5.

Despre *Othello* am mai vorbit dejà în decursul acestui articol. Această mișcătoare dramă, ca multe altele ale lui *Shakespeare*, ne înfățișează pe neîntrecutul tragedian englez ca cel mai adânc cunoscător al sufletului omenesc în toate cutele și manifestările lui. In ea ni se expune plastic, cum se naște gelozia, cum evoluează și cum sfârșește, când cel stăpânit de ea este de o fire impetuoasă și cu totul ne înstare să reacționeze prin inteligență în potriva acestei patimi grozave.

La confession d'un enfant du siècle a lui *Alfred de Musset* are o însemnătate, care nici nu se poate măsurà. Acest roman *este trăit;* toate chinurile geloziii, care sunt descrise cu o măestrie rară, au fost îndurate de către autor. El l'a scris după ce s'a despărțit de *George Sand;* iar suferințele descrise sunt acelea pe care le-a îndurat cât timp au trăit împreună.

Acest roman prezintă interes pentru psihologi, pentru psihiatri și chiar pentru cei cari nu sunt nici una nici alta. Cei dântâiu vor vedeà sufletul omenesc disecat în cele mai mici amănunte; cei de ai doilea vor putea observà partea exagerată, partea bolnăvicioasă a acestei grozave pasiuni; iar pe mulți dintre ceilalți i vor lecuì poate de setea iubirii, descriindu-le în colori vii chinurile la care s'ar puteà întâmplà să fie expuși.

Nu mai puțin interesant este romanul psihologic—după convingerea noastră, cel mai puternic dintre romanele lui *Paul Bourget, — Un crime d'amour.* Autorul ne arată neputința de a iubì a unui sceptic; ne descrie suferințele lui sufletești pricinuite de neputința să mai creadă în ceva și mai ales în iubire.

Chinurile sufletești pe care le îndură amanta lui, care îl iubeà cu focul celei mai sincere pasiuni, ne produc o mare întristare.

In acest roman este evidențiată cu măestrie, pe de o parte neputința unui om de a se mai încrede în sinceritatea unei iubiri și pe de alta, imposibilitatea în care se găsește cineva, ca să le probeze puritatea inimii sale.

Sfârșitul mai ales este foarte mișcător când ea, amanta bănuită pe nedrept, în urma rupturii inevitabile, îi dă sfatul ca niciodată în viața lui „să nu calce peste o inimă.“ Câți însă țin socoteală de o asemenea povață? Și, în schimb, cât de numeroși sunt scelerații cari săvârșesc asemenea „crime de amor“, și cinicii cari-și fac o trufie din ele!

Eroul acestui roman n'a fost nici pervers, nici cinic; el a fost un sceptic, care a nesocosit un sentiment, fiindcă nu s'a încrezut în sinceritatea lui. Suferința lui poate că a fost tot atât de mare ca și a victimei sale; însă a fost de altă natură. El a suferit fiindcă n'a putut *crede;* ea, fiindcă n'a putut *dovedì.*

Ajunși la sfârșitul acestui studiu,—ce încheiere am puteà să tragem? Să povățuim pe toți să nu mai iubească? Aceasta ar fi copilăresc și ridicul, căci ar fi tot una cu a pretinde să existe primăvară fără soare.

Iubirea este un sentiment care nu este supus voinței; prin urmare nu atârnă de noi ca să iubim sau nu. Sunt însă cazuri în care o poți prevenì, mai ales când este vorba de aceea care nu se naște dintr'o dată.

Este bine însă a ne căsnì să introducem cât se poate mai mult controlul rațiunii în orce chestie de sentiment. In această artă, *Goethe* a fost cel mai mare maestru. Să nu ne lăsăm niciodată a fi *orbiți* de patimă. Când cel care iubește este stăpânit de gelozie, să cerceteze întru cât ea este întemeiată; să caute *să verifice* probele pe care le are și să pretindă dela

persoana bănuită unele dintre acele dovezi de iubire al căror mobil nu ar puteà să fie altul decât iubirea ; căci din norocire sunt și probe de acest fel.

Ce vor trebuì să facă însă cei sceptici, aceia a căror îndoială este o stare sufletească permanentă ? Să se ferească de iubire ; căci ei niciodată nu vor putea iubì fără a fi geloși incorigibili. Aceasta este și în interesul lor și în al celeilalte persoane. Căci nu numai că vor suferì ei ; dar vor martirizà și pe altcineva, care ar meritâ o soartă mai bună. Să se convingă de acest trist adevăr, că lor nu le-a fost dat să guste din fructul rar și nepreţuit al iubirii și să prefere mai bine tristeţea pustiului sufletesc, decât veșnicele chinuri ale geloziii.

N. Zaharia

Brăduleţ

răduleţ, ce cauţi pururi,
Faţa soarelui, în sus,
Tu-mi ştii tainicele gânduri
Numai ţie ţi le-am spus.

Lumea-i bună, lumea-i reà,
Lumea plânge, lumea cântă;
Ar pricepe viaţa mea
Şi ce doruri mă frământă?

Taine, tainelor desleagă
Jurăminte 'n lumea lor,
Ori, puternic şi le leagă
Cu iubire şi cu dor...

Brăduleţ cu fruntea 'n sus
Taină eşti, o taină sunt:
Sufletu-mi ţ'ascultă dus,
Cântul îngânat de vânt!...

A. Podol.

G. PETRAȘCU

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fotograf Chevalièr

Albert Baer.

Constantin Negruzzi

(Viaţa şi operele)

Decât o herghelie tătărească, mai bine un harmasar arăpesc, şi decât o câmpie de măcieşi, mai bine un trandafir.

C. Negruzzi.

Avem unele figuri frumoase şi senine în literatura noastră, care lucesc sub vălul ignorării întocmai ca o scântee în întuneric, şi care figuri sunt premergătorii avântului nostru cultural, luceferii credincioşi ai graiului, obiceiului şi tradiţiilor noastre strămoşeşti. Şi dacă azi unii din acei epigoni, ascunşi sub masca diatribei, caută să conteste meritul acelor figuri sfiinte, se vor găsì poate alţii care să le dea locul de cinste ce li se cuvine în paginile de aur ale vieţii noastre intelectuale. Trebue să avem în vedere epoca în care s'a scris şi s'a trăit, strâmtoarea în care se afla pe acele vremuri grele, libera cugetare, — căci pentru cel mai mic lucru ce nu le venea la socoteală celor mari, căpătai exilul,— trebue să avem pe lângă toate acestea în vedere şi neştiinţa ca să nu zic ignoranţa ce predomina pe atunci, când boierii nu citeau — dacă citeau — decât *Vieţile Sfinţilor* iar copii lor nu citeau nimic, sau lascivităţi franţuzeşti sau autori greceşti pe cari nu-i pricepeau. In aceste timpuri critice, a venit *Constantin Negruzzi*, scriitorul pedagogic şi psihologic, în aceste vremuri când :

„Servilitatea, ciocoismul, sub mască de fiinţă diplomatică, făcuse din camera „deputaţilor anticamera Domnului, compusă din reprezentanţii devotaţi orbeşte guver- „nului. Aleşi prin varga magică a conruperii electorale, eşiţi din urme prin un nomol „de decreturi, de boierii şi de rânduiri în slujbe, clociţi sub o atmosferă de intrigi, „de promiteri, de ameninţări şi de hatâruri, ei deveneau umiliţii sateliţi ai Domnului, „şi bun sau rău, folositor sau păgubitor ţării, ei votau cu entusiasm tot ce li se pre- „senta de sus. Apoi cuprinşi de recunoştinţă adresau acturi de mulţumire Părintelui „Patriei, pentru patriotica sa oblăduire, hărăzându-i drept recompensă pe lângă lista „civilă şi economiile bugetului anual, ofranda depusă pe altarul patriei [1]).

In asemenea timpuri, şi în mijlocul unei atare societăţi s'a născut Negruzzi şi alţi bărbaţi (Alecsandri, Ghica, Cogălniceanu, etc.) care au lucrat

1) *Alexandri.* Introducere la scrierile lui C. Negruzzi ed. 1872.

cu tot focul patriotismului și ne-au dat o țară pe care noi cei de azi o stăpânim — fiind sau nu vrednici de întemeetorii ei.

Un scriitor, fie el cât de mare, nu poate fi cunoscut unanim până când opera care-l imortalizează, nu e destul de popularizată.

Din fericire, la noi a început de un timp încoace să se șteargă colbul de pe cronicele bătrâne, și să se tipăriască în ediții destul de accesibile o parte dintre clasicii noștrii. Nădăjduesc că nobila întreprindere va fi dusă până la sfârșit. Un lucru e însă de regretat: toate scrierile ce s'au scos până acum (prin urmare și ale lui C. Negruzzi) sunt lipsite de cea mai elementară notiță biografică despre autor; cred că autorul face opera, și lucrul acesta ar fi absolut esențial. O carte editată în modul acesta, îmi face impresia unei persoane, căzută ca o bombă în mijlocul unei adunări, și care s'ar apuca să vorbiască tot lucruri mari și frumoase, puind în uimire întreaga asistență; ș'atunci fiecare l'ar admira desigur, dar ar strânge cam nedumerit din umeri și-și va zice: „Bine vorbește! halal!... dar cine o fi frate!?“... Intocmai așa e soarta editărilor scrierilor clasicilor noștri. Admirația ce o am pentru Negruzi, al cărui spirit satiric foarte desvoltat, fără a fi lipsit de sentimentalism discret, apoi tendințele poporaniste, originalitatea, limba armonioasă și celelalte multe calități m'au mișcat adânc, și mau silit să scriu un studiu mai detailat (de care până acum se simte lipsă) asupra acestui părinte al literaturii române, neavând nici de cum pretenția de a fi făcut ceva perfect ori impecabil.

Fiul unic al lui *Dinu Negruzzi*, coborîtor dintr'o familie boierească din Moldova, și al *Sofiei*, născută *Hermeziu*, care murì puțin după nașterea lui Constantin, așa că scriitorul n'avù fericirea ce o au toți copii de a-și cunoaște mama, s'a născut în 1809 [1]) în Iași. Tatăl său, — un bărbat vesel și iubitor de cultură, care avea o bibliotecă destul de frumușică de care s'a folosit mai târziu Constantin — a fost mai tot timpul vieții sale antreprenor de poște în ținutul Moldovii, în tovărășie cu Mihalache Sturdza, Domnul de mai târziu—și cu vre-o câțiva alți boieri mari.

La etatea de șapte ani, fu dat la școala grecească (1816) unde se obicinuia a se da toți copii de boieri, și avu ca dascăl pe un grec *Chiriac* cu care tânărul Costică nu să prea împăca. Tatăl său, îl duse atunci la Socola, unde se mai învăța încă românește, singura școală din toată Moldova până la fundarea școlilor naționale, prin stăruința Agăi *G. Asache* (una din figurile cele mai interesante ale propășirii noastre culturale). Aici la Socola, era profesor de gramatică Ion Bancovici, a cărui mutră nu i-a prea plăcut lui Constantin; iată cum ni-l zugrăvește dânsul: [1])

„Profesorul român avèà un nas cu totul anti-român, căci las căci erà grozav de mare, dar apoi erà cârligat, încât semănà mai mult cu o proboștidă [2]) decât a nas....“.

Totuși când văzù ce poate, el începù a-și schimbà ideile despre el și a-și spune:

„Dascălul acesta luă în ochii mei un chip măreț, academic, înalt, neînțeles, ca și sinonimile sale, mi se părea că văd în el un Platon, un Aristotel...“

---

1) Vezi: „O alergare de cai — Tristeță — pag. 44. ed. „Minerva“.
2) Trompă de elefant.

N'a urmat la școala dela Socola, căci, cu toată admirația ce-o avea pentru Bancovici, nu se putu împăcà cu metoda lui pedagogică de a-l învățà românește, și s'apucă de răscolit biblioteca tatălui său, unde printre altele găsì: „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia“ a lui Maior, care-l învață românește[1]).

Incet, încet, dânsul începu să citească și alte cărți: „Moartea lui Avel“ traducere din Gesner, „Numa Pompilius“ tradusă din Florian, ambele „tălmăcite“ de Beldiman. „Istoria lui Arghir și a prea frumoasei Elene“ etc.; grecească o lăsase la o parte înlocuind-o cu franțuzească, care începeà tocmai să ia locul de căpetenie în salonul boerilor mari, în conversațiile cucoanelor mai ales.

In anul 1821, isbucnind în Iași revoluția grecească a lui Ypsilanti, Dinu Negruzzi, împreună cu fiul său, fu nevoit să fugă de frica Turcilor, luându-și cu sine ce puteà duce într'un poștalion, și lăsând casele cu întreaga avere dintr'însele în seama unor servitori și a lui Dumnezeu.

Stătură un an în ținutul Hotinului[2]) unde aveau niște moșii, și de aci plecară la Kișinău, unde de asemenea aveau o proprietate. In capitala Basarabiei, Constantin face cunoștință cu poetul rus *Puskin*, care-i trezește și mai mult gustul pentru literatură, abia înăscut în el, învățându-l rușește, și cu un emigrant francez ostaș de al lui Napoleon I Bonaparte, ce luase parte la campania din Rusia (1812) și care rămăsese în Kișinău ca profesor de franceză. Dela acesta învață Negruzzi mai bine franțuzește (câteva noțiuni le aveà de acasă), și în intimitatea acestor doi oameni, dânsul câștigă gustul literaturii și al poeziei. (Pe atunci geniul lui Puskin era în floare[3]).

Cât a stat în Basarabia, dânsul avu ocazie să culeagă o mulțime de material: impresiuni, diferite notițe despre moravurile societății, schițe etc. pe care material îl toarnă mai târziu în diferitele sale poezii, nuvele și mai ales în scrisori.

La 1829, răscoalele din Moldova potolindu-se, Dinu Negruzzi, își ia feciorul și se'ntoarce la Iași. Ajunși acasă, dânșii avură însă de întâmpinat o mare supărare, găsindu-și întreaga gospodărie dărâmată, slugile nicăiri, și toate mobilele și mai cu seamă cărțile și manuscrisele, nicăiri.. (între manuscrie erau și câteva de ale lui Dinu).

Peste trei ani, o altă nenorocire și mai mare, de data asta irepalabilă, cade peste capul bietului Constantin, moare tatăl său (1826) și iată-l rămas acum la douăzeci de ani orfan străin, și cu situația foarte complicată. Își găsește consolare citind, citind mereu. Peste un an, reușește să fie numit *diac* (copist la visteria statului, acesta fiind modul prin care dânsul și-ar puteà începe cariera). In timpul acesta însă o nouă nenorocire îl isbește, și care-l costă în destul: Mihai Sturza, împreună cu alți boeri, cu care am spus mai sus că luase Dinu, în antreprindere poștele din Moldova, deschide proces lui Constantin, ca să le plătească despăgubire niște pretinse datorii ce le rămăsese dela tatăl său din acea întreprindere, [cu isbucnirea revoluției i se furaseră lui Dinu Negruzzi toți caii împreună cu căruțile] și procesul se sfârși după cum eră și natural, prin condemnarea lui Constantin să plătiască toate acele despăgubiri, care după socoteala închipuită de reclamanți se ridica la

1) Vezi: „Cum am învățat românește.
2) C. Negruzzi, fu martor la duelul lui Puskin (1837), când poetul nostru își găsì moartea.
3) Vezi Scrisoarea VII.

o sumă destul de bunicică, și care a echivalat numai bine cu moșiile din ținutul Hotinului. Iată-l rămas numai cu ce câștigà din slujbă și cu casa din Kișinău.

Contra acestor nemulțumiri, Negruzzi, găsià mângâierea numai citind și scriind. Putem spune că activitatea lui literară începe cam de pe acum. (1835). El începe după câtva timp o conrespondență lungă și destul de interesantă cu Eliad Rădulescu, „întâia unire de idei și de aspirațiuni între București și Iași. El a contribuit și cu bani la susținerea organelor de publicitate ale lui Eliad.

Fire foarte destoinică, om onest, caracter leal, ajunge în curând administrator financiar; din boer clasa III-a ajunge boier clasa I (protipenda) lucru foarte greu pe atunci.

In 1839, se căsătători cu Maria, fiica Agăi Dimitrie Cane, din care căsătorie avură doi copii: pe d-l Iacob Negruzzi și pe Leon, mort[1]).

Fiind și propietar (căpătase ca dotă moșia Trifești de pe malul Prutului) dânsul se ocupa și cu politica. In timpul cât a fost absorbit de afacerile politice, a lăsat literatura pe al doilea și chiar pe al treilea plan. „Când predomină politica, literatura amuțește“ zice el. Politica izbutește, nu mai puțin și meritul, să-l facă deputat în divan, sub Mihail Sturdza, care-i răpise averile și care acum îi da favoruri, fiind când favorizat, când pigonit de acest Domn schimbător ca vremea. In timpul domniei lui M. Sturdza Negruzzi fu de mai multe ori exilat (la Trifești), „pentru *crima neertată*, că, avèà idei liberale și făcea opoziție guvernului.“ Ultimul exil fu în 1840, când publică în *Dacia Literară*, nuvela „Todirică“, lucru care alarmase foarte mult pe preoți, care-l acuzară de antitrimetarism și care avu consecință exilarea autorului (pentru trei luni) și suspendarea revistei.

Impreună cu Vasile Alexandri și cu M. Kogălniceanu, fu numit după puțin timp dela întoarcerea din exil, director al teatrului din Iași, dacă l putem numi teatru, căci nu era decât o simplă trupă de comedianți cum i-am numì azi, de cele mai multe ori streini. Deci halul în care dânșii au găsit așa numitul *teatru*, le-a dat mult de lucru. Și au muncit, și încă mult. N'aveau în primul lucru fond, au pus tot cei ce simțiau românește umărul; n'aveau piese, au compus—Negruzzi „Cârlanii“, și a tradus „Anghelo și Maria Tudor“ din Victor Hugo, și „Trei zeci ani sau viața unui jucător de cărți“; de Molière; Alexandri „Farmazonul din Hârlău“ etc... ele n'aveau actori și au găsit pe Milo, P. Penescu, Lukian, Teodorini, pe d-nele Teodorini, Gabriela, etc, cari nu jucau ca cei de azi, dar jucau frumos căci vorbeau românește, minune mare pe atunci când în unele saloane auziai numai: *evghenestale*, *eclambrotale*, *psihi-mu*, sau: *ma chére*, *mon bijou*, *mon Dieu* etc.

In acest timp, numele lui Negruzzi ajunsese să fie destul de cunoscut fie ca om politic (ajunsese Vornic) fie ca scriitor (deja începuse să scrie la „Curierul românesc“ „Albina românească“ „Alăuta românească“) etc. Și fiind cunoscut mai cu seamă de literați (numele lui ajungea cunoscut și peste munți) se încinsă o vie și aprinsă corespondență între el și Gr. Alexandrescu, Boliac Barț, Donici, Hurmuzachi, Alexandri[2]), etc. A fost de ajuns ca să deie la iveală poemul epic „Aprodul Purice“ (1837) ca numele lui să fie pe buzele tuturor; sub influența *Henriadei* lui Voltaire, și ca resultat al profundelor

1) Cf. *Convorbiri Literare* din 1885 pg. 804.

2) Parte din această corespondență a fost puplicată parte în „Curier“ „Albina românească“ și Convorbiri literare“ parte s'a pierdut. Vezi și Convorbiri Literare ani 1877—78.

studii de cronici și a citirii lui D. Cantemir, Negruzzi, dădu la iveală tocmai când trebuia, o pagină din cele mai frumoase ale istoriei Românilor, din epoca lui Ștefan cel Mare. Mai mult datorită acestei scrieri, fu ales deputat în adunarea de abia introdusă prin regulamentul organic, deși Vodă Sturza nu se împăca de loc cu această alegere, mai cu seamă că el singur forma opoziţiunea liberală, lucru care nu bucura de loc pe Domn.

Cu toate prigonirile Domnitorului, Negruzzi n'a luat parte la revoluţia din 1848. Necredinţa nu întrà în caracterul său bun și leal. Toate încercările tinerilor patrioți, și în special ale lui Mihail Cogălniceanu, de a-i schimbà aceste idei, și de a-l face să ia parte la marile evenimente ce se pregătiau, fură zădarnice. El preferì să se retragă mai bine la Trifești, decât să fie contra Domnitorului, către care dânsul se simţià oarecum obligat pentru oarecari binefaceri. Din cauza aceasta, dânsul fù urît și batjocorit prin ziare de mulți, și chiar fù mult timp ținut departe de afacerile statului, unde nu intrà decât târziu, tocmai în 1854, sub Grigore Ghica, când îl vedem judecător la Divanul Domnesc.

In 1856, el a fost însărcinat ca comisar al guvernului Român pentru delimitarea Basarabiei cedată Moldovii în urma tratatului dela Paris.

In timp ce se lucrà la unirea principatelor, (Negruzzi erà de partea acelora cari voiau un singur stat român), stăruì mult să fie ales deputat în divanul *ad-hoc*, dar nu isbutì. El a ținut mult să fie capitala Principatelor-Unite la Galaţi [1]).

Sub Cuza-Vodă, dânsul care făceà parte din ministerul lui A. Panu a pledat mult pentru unirea ţărilor surori, — ca șef al departamentului finanţelor și mai apoi ca ministru al aceluiaș minister. El fù unul dintre aceia cari primeà o funcţie nu pentru că primià bani, ci pentrucă simţià el că erà o datorie aceasta.

La 1862 îl mai vedem încă odată pe arena politică ca deputat în adunare, apoi secretar al departamentului de lucrări publice, în ambele pentru puţin timp.

Peste doi ani (1864) când se proclamă legea împroprietăririi ţăranilor, pentru care lege el fusese în totdeauna de acord, dânsul se grăbì să felicite pe Vodă-Cuza printr'o scrisoare foarte patetică, care mișcă mult pe Domnitor.

Rugat de Cogălniceanu, atunci prim-ministru, el primì să fie efor și și administrator (fără leafă !) al averilor spitalului Sf. Spiridon din Iași, și administră acest institut de binefacere până la 1866, când bolnav, obosit de atâta muncă, se retrase atât dela această ocupaţie, cât și dela toate celelalte ocupaţiuni private, și se stabilì la Trifești. Acì stătu până în Iunie 1868, când boala agravându-se din ce în ce mai rău, fù readus la Iași, și aici își dădù obștescul sfârșit la 25 August 1868.

După dorinţa lui, rămășiţele pământești îi fură transportate la Trifești, unde își zidise o bisericuţă. Pe piatra așezată deasupra mormântului său, se pot citì și astăzi următoarele rânduri (din poezia „La Maria") :

„Eu n'am fost ca alţii, de aceia 'n suferinţă
Am petrecut, și'n lipsa plăcerilor lumești.
Dar cugetul îmi spune, că n'oiu aveà căinţă
C'am fost și eu unealtă de rele omenești !"

1) Vezi broșura : *Despre Capitala României*, 1861.

După ce am trecut în revizie vieața acestui om, după ce am văzut atât nenorocirile ce le-ea întâmpinat în vieață, cât și faptele mari ce a săvârșit sau la care a fost martor, după ce l'am putut cunoaște pe Negruzzi ca om, ne rămâne acum să-l vedem ca poet și prozator. Aici vom aveà mai mult de vorbit, pentrucă deșì n'a scris mult, dar scrierile lui sunt răsărite dintr'o vieață sufletească foarte bogată. Pentru a ne puteà da mai bine seamă de scrierile lui, pentru a-l cunoaște mai bine în această direcțiune, va fi nevoe să-i împărțim opera literară în trei, și să le luăm pe fiecare aparte.

Voiu începe prin urmare a vorbì de *Proză*, cea mai frumoasă parte din activitatea lui literară — după mine, cea mai reușită—unde se învederează mai mult talentul lui descriptiv și unde întâlnim o limbă armonioasă și corect românească. Voiu insistà cevà mai puțin asupra *Poeziilor* (fiindcă sunt prea puține, cele mai multe traduceri), și nu mai puțin asupra *Teatrului*.

*

Proza lui C. Negruzzi a apărut până acum în trei ediții:

Prima ediție s'a scos de însuși autorul în 1857 (Iași. Tipografia lui Adolf Berman Podul-Vechiu), sub titlul de: „*Păcatele tinerețelor*" care coprindeà în sine: „Amintiri din junețe (proză); „Fragmente istorice (proză și versuri); „Neghină și pălămidă" (teatru), și „Negru pe alb" (30 de scrisori). Ediția aceasta deșì incomplectă, n'am totuși ce zice asupra ei, prin faptul că e scoasă de autor. O a doua ediție s'a scos în 1872 (București. Ed. Socec și C-ie), de data aceasta în trei volume: vol. I, *Proză;* II, *Poezii* și III, *Teatru*. Ediția aceasta, nu știu cu ce drept intitulată „complectă", nu conține toate lucrările în proză (vorbim acum numai de primul volum, de celelalte, la rând), căci lipsesc din coprinsul ei câteva din scrierile publicate de Negruzzi între 1840 și 1860. (Ex.: „Cântece populare ale Moldovii" o scriere destul de interesantă, ca și o mulțime de articole din „Săptămâna" pe care Negruzzi a scos'o în 1850).

In fine, ultima ediție s'a scos (în editura „Minerva") de răposata întru fericire Eugenia Carcalechi cu colaborarea d-lui Ilarie Chendi, cea mai complectă și mai bine îngrijită ediție dintre edițiile existente, care de sigur ar fi cules mai mulți lauri dacă laborioșii îngrijitori ar fi căutat să tipăriască materialul în mod cronologic [1]) (aceasta e de dorit la o ediție critică, cum d-lor o pretind a fi).

---

1) Iată ordinea în care și-a publicat Negruzzi lucrările sale în proză:

1836. *Cum am învățat românește* („Curierul de ambe sexe") și în acelaș an și ziar: „Au mai pățit-o și alții".

1837. *Scrisoarea I* („Primblare") în „Alăuta românească" sub titlul: „Fragment dintr'o călătorie".

1839. *Regele Poloniei și Domnul Moldaviei* („Albina românească") precum și *Scrisoarea II* („Rețeta") și a IV-a („Catacombele M-rei Neamțului") ambele în „Albina românească", Scrisoarea VI („Un poet necunoscut — Daniil Scavinschi") în „Curierul de ambe sexe, p. II".

1840. *O alergare* („Curierul de ambe sexe"); *Todirică, Alexandru Lăpușneanu* și *Cântece populare ale Moldovei* („Dacia Literară").

1842. *Scrisoarea XI* („Amintire funebră") și *Scrisoarea XII* („Păcală și Tândală") în „Albina românească".

1844. *Scrisoarea XIII* („Lumânărică"), XIV („Critica") și XV și XVI („Critica") în *Prăpășirea*, foaie științifică și literară".

1845. *Mărturisenie* („Foae pentru minte, inimă și literatură").

1846 *Sobieschi și Românii* („Calendarul poporului român"), și *Scrisoarea XVIII* („Slavonisme") în „Foae pentru minte, inimă și literatură".

1850. *Scrisoarea XXV* („Omul de țară") în „Săptămâna", Sc. XXVI, («Proprietate păgubitoare") în Gazeta de Moldova, și în aceeași rsvistă și Scrisoarea XXVIII („Pelerinagiu").

1855. *Scrisoarea X* („Despre Mitropolia Moldovei") în „România literară", *Scrisoarea XIX* („Ochire

Conținutul primei bucăți („Cum am învățat românește") îl explică însuși titlul; de ea am vorbit la biografia scriitorului, în a doua: *„Au mai pățit-o și alții"*, e o copie după natură ca multe dintre nuvelele lui Negruzzi. Dupăce ni se face o oglindă destul de fidelă a Iașului, ne zugrăvește în culori destul de vii casa postelnicului Andronache Zimbolici care casă aveà:

„Cinci cămăruțe în care abià te poți învârtì, și dintre care una mai mărișoară poartă pomposul nume de *salon,* etc".

Cum coconul Andronache „unul dintre acei oameni din norocire rari, adevărăți cameleoni ai societății, care-și prefac sufletul și portul după vreme și împrejurări", se căsătorì cu „demoazela" Agapița, de curând eșită din pensionat, și cum atunci când postelnicul se credeà cel mai fericit muritor, când îi erà lumea mai dragă, și voià să arate și câtorva prieteni lucrul acesta, lucrul naibii:

....„ tânăra nevastă într'un larg capot alb, cu părul lăsat pe spate, lăsată pe sofà, cu capul rezemat de umărul unui frumos tânăr ce o țineà strâns îmbrățișată.... Buzele lor se atingeau.... etc."

Firește, desperarea bietului Zimbolici n'a fost mică, și îi părù atât de rău de cele văzute, că và să se împuște, dar tot el își luă de gând căci: „au mai pățit-o și alți".

Vedem dar că sexul frumos nici pe atunci nu erà mai deochiat ca azi, — în orice caz nu erà atât de rafinat. In această nuvelă, Negruzzi satirizează pe acele femei, care atunci ca și acum, făceau poezii stupide; iată una din acele creațiuni:

Cuprinsă de un trist necez
Az,
Priveam amurgu 'ntunecat
Cat,
Și văd că dintr'un nour des,
Es,
Mulțime de draci fioroși
Roși ș. a. m. d.

In acelaș an s'a publicat și nuvela *Zoe*, (deșì a fost scrisă de Negruzzi în 1829 Aprilie, așa că putem afirmà cu toată tăria că aceasta e prima scriere a sa), care din punctul de vedere literar nu prezintă atât de mult interes fiindcă cuprinde prea multe prolixe, incidente prea banale, unele puțin interesante,totuși e un tablou viu al societății dintre 1830—50. E vorba de o fată orfană, *Zoe*, de o mare frumuseță — „cu ochi căprii, umbriți de lungi gene și scăldați într'o rouă de desfătare", care s'a mutat la Iași, și acì cade ademenită de „coconașul Iancu B.", tânăr elegant care:

„purta un antereu de suvaia alb, încins cu un șal roș cu flori, din care o „poală i se slobozia pe coapsa stângă, iar capetele alcătuind un fiong dinainte, cădeau „apoi peste papucii lui cei galbeni. Pe sub giubeaua de pambriu albastru blănuită cu „samur purta una din acele scurte cataveici numite *fermenele,* broderia căreia cu fir

---

retrospectivă") în aceeaș revistă; Scr. XXII („Istoria unei plăcinte"), ibidem; Scr. XXIX („Jidanii și florile"), ibidem; s'au mai adăogat și *Scrisorile* III, V, VII, VII', XVII, XX, XXIII, XXIV, XXVII și XXX.

1859. *Scrisori* către Ivan Ionescu dela Brad (publicate în „Tribuna Română").

1862. *Scrisoarea* XXXII (în „Din Moldova").

1867. *Flora română* (în „Convorbiri literare").

A mai scris afară de acestea o mulțime de alte articole și articolașe de puțină valoare.

„și cu tertel, îi acoperia tot pieptul. In cap aveà un șlic de o circomferență de cel „puțin șapte palme“...

Și care tânăr după ce-și satisfăcù poftele — ca mai toți tinerii de atunci și cu atât mai mult ca cei de azi, — se mulțumì s'o abandoneze, pentru care lucru nenorocita de Zoe, se mărginì să se ducă în odaia acestui *monstru* coconaș — pe când acesta lipsea de acasă, și să se împuște neavând se vede altceva mai bun de făcut.

După cum am spus ceiace ne poate interesà mai mult în *Zoe* sunt descrierile de o scrupulozitate rară. Iată de pildă cum ne descrie în câteva cuvinte, felul cum se făciau pe atunci așa numitele „părăzi domnești“.

„De dimineață pompierii stropiseră podul — și la toate răspântiile câte un „zapciu al Agiei oprea carele să nu se vâre, până la trecerea *alaiului*.

„Parada se întindea ca un șarpe pe șovăita uliță. Inainte mergeau suitarii „călări cu înalte căciule flocoase, la care atârnà câte o lungă coadă de vulpe, îm- „pingând pe norodul ce se înghesuia. Apoi urmau panțării isprăvniciei, darabanii Agiei, „aprozii Vorniciei, seimenii Hatmaniei, toți aceștia niște triste rămășițe ale acelor vi- „teze oști ce muiaseră ambiția Polonilor și a Ungurilor și înfruntaseră trufia semi- „lunei. Mai în urmă era armașul înconjurat de lăutari ce jucau din vioare aerul : „*mititico*. Apoi veneau ofițerii curții“...

In anul acesta am mai puteà cità încă două scrisori către Eliad, publicate prima în „Muzeul Național“ și a doua în „Gazeta Teatrului“ sub titlul „Corespondență între doi Români, unul din țara Românească și altul din Moldova“ relativ la limbă, și care nu pot fi clasate printre scrierile lui Negruzzi, ca toate din scrisorile și articolele publicate în volumul „Minervei“ la *adaos*, decât ca un *post scriptum*.

Apoi *Primblare* sau „Fragment dintr'o călătorie“ (Scris. I) care sunt mici însemnări și impresi ale autorului ca vizită : Podul-Iloaei, Târgu-Frumos și Piatra-Neamț. Interesante sunt în această scrisoare unele informațiuni istorice referitoare la localități.

In *Regele Poloniei și Domnul Moldaviei*, ni se dă o pagină din istoria noastră ; Domnitorul Poloniei, Stanislav Lescinschi, alungat de pe tron de Carol al XII-lea, își găsește refugiul la Domnul Moldovei Nicolae Mavrocordat.

Un tablou destul de reușit ne dă Negruzzi în *Rețeta* (Scris. II-a) caracterizând foarte bine societatea în mijlocul căreia trăia. E vorba aici de un „Iașan“, care silit să se mute pentru puțin timp în provincie, și care nedorind să fie silit să dea la toată lumea lămuriri asupra persoanei lui intime, dă un prânz la care chiamă „pe toți magnații târgului, mari, mijlocii și mici, bărbați, femei, babe etc.“ După ce au ospătat, ieșanul se suì pe un scaun și 'ncepù :

„Boieri, cucoane și cuconițe ! Sunt dela Iași ; șed în casă cu chirie în ma- „halaua Păcurari. Trăesc din venitul unui moșioare ce am. Mă numesc B. B. Am „venit aici să scap de tina și de pulberea Iașilor, ș'o să șed vr'o lună. Sunt trei ani „de când a murit tatăl meu și șapte de când a murit maică-mea.... Sunt holtei și „n'am de gând să mă 'nsor. După slujbă nu umblu.... Am două frace, trei surtuce și „patru perechi de pantaloni... Vă rog să nu bănuiți că vi le spun aceste fiind chiar „în interesul D-lor V. ca să nu vă mai osteniți a le afla“ ..

O mai bună rețetă pentru asemenea cazuri nici nu s'ar puteà.

In *scrisoarea* IV, sub titlul „Un poet necunoscut“ ne face un studiu

asupra poetului *Daniil Scavinski,* unul dintre cele mai bune ce s'a făcut până acum, deşi Negruzzi în multe părţi căutà să-l preconizeze, fără ca să merite. La unele mă unesc şi eu :

„Nici un cuvânt grecesc, nici un slavonism neprimit limbei, lucru străin şi „într'o epohă când era de bun gust, a împestriţa limba şi a presără unde şi unde un „*calădiasesc* câte o *evghenie* ş. c. l.

In „Catacombele M-rei Neamţu" *(Scrisoarea* VI), ne descrie impresia ce i-a făcut'o M-rea şi în special subsolul unde se păstrează osemintele, şi unde zărind un cap mai mic şi mai gingaş, cu os mai alb şi mai luciu, crede că ar fi a lui Calipso [1]).

In anul 1840, Constantin Negruzzi, scrie câteva bucăţi — care sunt dintre cele mai bune ale sale. Aşa sub titlul *Scene contimporane* se cuprind mai multe nuvele (dacă le putem numì aşà) — „O alergare de cai", „Tristiţă", „Câteva răvaşe". Le-am puteà intitula pe aceste scene mai degrabă *Cronici*, neglijind de sigur şi aici a remarca agerimea cu care sunt scrise, eleganţa şi mai presus de toate spiritualismul acela plăcut, fără a fi prea mult exagerat sau pedantic. Găsim în aceste scene, câteva descrieri de toată frumuseţea, pline de interes. Iată cum ne-o descrie pe *Olga :*

. . . una din acele femei ce slujesc de întrupare naturei pentru toate slutele ce a făcut din greşeală. Figură nobilă şi melancolică ; nişte sprincene pe care penelul nu le ar fi încordat cu atâta delicateţă, încoronau ochii ei negri ca mura, cu o căutătură tânguitoare ; albeaţa feţii şi a grumazilor ei, pe cari fluturau lungi sepantiri, picioarele ei se părea că se joacă în nişte mici pantofi ; talia sa care aveà acea disinvoltură cu care natura înzestrează pe femeile de miazăzi. Intr'un cuvânt, oricare din aceste frumuseţi în parte ar fi fost de ajuns ca să deştepte un simţământ de mirare sau un fior de amor... etc.

In partea III-a a scenelor contimporane — „Tristeţă" — găsim un tablou frumos şi bine zugrăvit, scurt în acelaş timp, unde ne descrie melancolia ce l'a coprins, văzând un peisagiu trist :

„Mă simţiam foarte trist. Voiam să plâng şi nu puteam. Am deschis fereastra. „Cerul era turburat ; nori groşi se preumblau ca nişte munţi pe el, lăsând în urma „lor o ceaţă cenuşie ; câteva stele se iveau unde şi unde printre nori. Vedeam oraşul „adormit desfăşurânduse sub ruină ca o mare umbră. Linişteа domnea pretutindeni, „numai inima mea era turburată. Curând un vis deştept îmi înfăţişă toate întâmplările „vieţei mele, dela 17 ani când am pierdut pe tatăl meu, când am rămas singur pe „lume şi până la 26. Gândeam la maică-mea pe care abea o cunoscusem, gândeam la „valurile ce mă cuprinseră în lume, gândeam la toate acele fiinţe pe care le iubisem, „dela cocheta pe care o iubisem întâiu până la copila ce-mi scria, până la d-na B. pe „care o iubeam acum. Mi se părea că le văd pe toate mergând pe dinainte-mi, fru„moase, vesele, triste, plânse, răzânde"....

Observăm în aceste scene, o expunere plastică a unor stări psihologice, însoţite de descrierea unui peisagiu, — fără îndoială în aceste cronici se oglindeşte o pagină — cam dureroasă — din viaţa lui Negruzzi, sau a lui „Carol Nervil" cum le-a iscălit el.

In „Dacia literară" între altele, Negruzzi publică două bucăţi de o extremă importanţă. Prima *Alexandru Lăpuşneanu*, deşi e o inspiraţie din Walter Scott, — datorită în tot cazul unui studiu îndelungat al croni-

1) Vezi mai departe scrisoarea VII-a *(Calipso).*

cilor Moldovene, il va face numele nemuritor. Scenele dela curțile domnești din veacul al XVI-lea cu abuzurile de încredere, cruzimea de cele mai multe ori justificată, sunt descrise cu o adevărată artă. In resumat această „nuvelă istorică" care face parte din o parte specială a prozei din „Fragmente istorice" e împărțită în patru capitole, care au fiecare câte un motto, tema fiecăruia.

Iacob Eraclid, destul de popularizat la noi prin neperitoarea dramă a lui Alexandri, inspirată din nuvelele lui Negruzzi, fusese ucis de Tomșa, care ocupă tronul Moldovii. Lăpușneanu, vine cu ajutor turcesc să-și reia tronul. In drum îi iesă boierii în frunte cu cunoscutul plin de păcate Moțoc, ca trimiși de Tomșa să-i spună să vie singur, lucru pe care Lăpușneanu nu l primì, ci vine cu armata în cap a Moldovii și-și ia tronul în stăpânire. Moțoc datorită vicleniei ce-l caracterizează, unul dintre tipurile cele mai bine reușite ale lui Negruzzi din această bucată, izbutește să intre pe sub pielea lui Lăpușneanu, și să devie sfetnicul lui Lăpușneanu. Ca să și răsbune pe boieri, întreprinde o adevărată închiziție contra lor, necruțându-i le cea mai mică greșală. Nu era zi în care să nu se spânzure la poarta curții domnești capul vre-unui boier. In zădar Doamna Ruxandra încerca să-i domoale cruzimea soțului ei: ba încă Domnul îi promise și un „leac pentru frică".

Intr'o zi, după o slujbă la Mitropolie, Domnul poftì la prânz pe cei 47 de boieri să facă împăcare. La sfârșitul mesei, la un semn a lui Lăpușneanu, servitorii dela spatele oaspeților, care știau vorba cu Domnitorul, îi măcelăriră, și-n puțin timp, sala era o masă de cadavre. In oraș vestea să răspândì ca fulgerul. Mulțimea curioasă, venì la palat să se încreadă de cele auzite. In fața palatului, poporul începù să strige mereu „Capul lui Moțoc vrem". Domnul porunci slugilor să-l ia pe Vornic și să-l arunce în mijlocul mulțimei, care-l făcù bucăți. Lăpușueanu puse de decapită pe uciși și făcu din capete lor o piramidă, și chiamă apoi pe soția sa, care la vederea acestui leac, leșină. După o domnie teroristă de patru ani, crudul Domn se îmbolnăvi de friguri. Simțindu-se lipsit de puteri, chemară pe mitropolit să-l călugărească. In ultimele momente, când, căzut într'un acces de nebunie, își arunca hainale monachale de pe el, sosiră și doi boieri pribegi, Stroici și Spancioc, prigoniți de Lăpușneanu, care siliră pe Ruxandra să-l otrăvească.

Sunt scene care te îngrozesc, cu toate acestea sunt adevărate. Cronicile ne-o dovedesc. Vedem o teorie curioasă de alt-fel observată și de Alexandri, în cuvintele puse de Negruzzi în gura lui Lăpușneanu: *Proști dar mulți*, adică că poporul e mai puternic decât clasa stăpânitoare... Eu cred că teoria aceasta e admisibilă numai în unele cazuri....

Când s'a publicat „Alexandru Lăpușneanu", a fost un adevărat eveniment în Iași, căci în genul acesta nu se scrisese până atunci, și nu s'a produs evenimentul fiindcă tot ce e nou place, dar fiindcă are părți care imortalizează pe autor, și probă e, că e citită și azi cu cel mai viu interes și va fi citită de toți acei care vor dori să știe o pagină adevărată din istoria Domnitorilor noștri și mai presus ca să vadă o limbă frumoasă și curat românească. (Pictorul *Aman* inspirat din această nuvelă istorică a pictat un tablou foarte frumos—se află mi se pare în Pinacoteca Ateneului Român—iar *Voinescu* a tradus'o în 1854 în „Revue d'orient".

O a doua scriere, tot atât de însemnată ca și prima „*Cântece po-*

pulare ale Moldaviei", Negruzzi studiază poezia noastră populară, încercând în acelaș timp o clasificațiune a lor. Dânsul o divide în cântece religioase, de dragoste, ostășești istorice, de nuntă și voinicești.

„Natura voiește ca omul să-și cânte plăcerile și suferințele.
Prin cântecele sale, el își zugrăvește gândul, năravurile, faptele, într'un cuvânt toată ființa sa: cântecul este răsfrângerea sufletului său.

Așa începe el.

Făcând aici o mică digresiune, voi aminti că, nu Negruzzi e primul care a atras atențiunea generală asupra poeziei populare; ci cu doi ani înainte (1838) Alexandru Russo (Rusu), într'un articol al său relativ la literatura noastră populară, la care părere s'a alipit și M. Gogâlniceanu. Apoi Alexandri, s'a apucat, împreună cu Russo și-a cules parte din aceste cântece populare.

In 1842, găsim două scrisori; prima (XI) un negrolog la moartea lui Ioan Bran, care n'are nimic interesant în ea, și a doua (XII) „Păcală și Tândală"

Un fel de preconizare a trecutului, și un fel de regret pentru prezent, când, spune bătrânul pădurar:

.. „voi vă ziceți Români, și vorbiți o limbă pe care eu n'o înțeleg. Purtați niște haine sucite pe niște trupuri stricate în care mă îndoiesc că este inimă. Sunteți așa de jigăriți și gingași încât de v'ar vedea strămoși noștri, ar plânge de jale.

Povestea să termină cu o frumoasă culegere de proverbe, așezată cu o adevărată măestrie, în care întâlnim unul cam bătător la ochiu pentru 1842 „Nu te încrede în ciocoi. Ciocoiul e ca răchita, de ce-l tai de ce răsare și din coadă de câine, site de mătasă nu se mai face".

In anul 1844, când pe ruinele „Daciei literare" se ridică „Propășirea" rămasă după primul număr, după gustul Domnului, numai „Foae științifică și literară", Negruzzi publică în primul mai multe *Scrisori*. (XIV, XV, XVI,) sub titlu „Critica" toate relativ la diferitele schimbări ale limbei, prin felul cum se traducea și scria de unii și de alții. La finele anului publică (mai mult pentru umplutura spațiului) o imitație după „Frederico" a lui Prosper Merimée—nuvela *Todirică*, care produce multă zarvă, mai ales în cler, ceia ce determină pe Domn să suprime *foaia* și să exileze pe autor.

E vorba aici de un jucător de cărți care-și pierduse în joc toată averea și găzduind odată pe Isus Hristos și pe Sf. Petre, a obținut ca drept răsplată, pentru buna ospătare trei lucruri: cărțile pe cari le aveà în mână, au fost bine cuvântate ca totd auna s'aducă câștig lui Todirică, al doilea, pomul de la ușa lui să fie așa ca oricine se va suì să nu se poată coborî fără voia lui, și al treilea, un scaun, de asemenea binecuvântat ca oricine va stà pe el să nu se ridice fără voia lui Todirică. In modul acesta, dânsul făcù o avere imensă, și când murì isbutì să intre în raiu, grație șiretenii lui.

Deșì imitație, nu trebue însă să-l judecăm prea aspru pe Negruzzi. Și aici poate, un merit, să redai într'o limbă frumoasă și curgătoare, dar, pe care nu-l posedă mulți dintre imitatori și traducători. Și ce grai frumos și vesel, are aici Negruzzi, ascultați:

Sosind la porțile iadului bate de trei ori.
— Cine bate? au întrebat din'lăuntru.
— Todorică jucătorul, răspunse moartea.

— Să nu cumva să deschideți! strigă Scaraoschi, aducându-și aminte de stosul ce jucase cu el; coțcarul acela e în stare să-mi pustiască împărăția.

Scaraoschi nevrând să deschidă, moartea vrând nevrând (căci doreà să-și răsbune) și cu mare părere de rău, a trebuit să plece spre ceruri.

— Cine ești tu? întreabă Sf. Petre pe Todirică, după ce moartea la pus dinaintea porții Raiului.

— Vechea noastră gazdă, răspunse el, acel care odată v'a ospătat cu vânatul său.

— Cum cutezi să te înfățișezi aici în starea ce te văd? Nu știi tu că cerul este închis pentru cei ca tine? Bre! bre! bre! Tu ești bun de talpa iadului și ai încă obraz să cauți loc în Raiu?

— Sfinte Petre! zise Todirică, mi se pare că eu nu te-am primit așa, când ai venit împreună cu Domnul nostru de mi-ați cerut găzduire.

— Toate acestea-s frumoase și bune adaose apostolul cu un glas pe care voià să-l arate aspru, de și se cunosteà că-i este milă, dar eu nu voiu să-mi găsesc beleaua dându-ți drumul în Raiu fără de știre. Ingăduie până voiu spune stăpânului, ș'apoi om vedeà ce-om puteà face.

Domnul nostru înștiințându-se de venirea lui Todirică, a venit la poartă unde el stà îngenunchiat pe prag cu sufletile sale având șase în dreapta șase în stânga, și milostivindu-se.

— Bine, treacă pentru tine, i-a zis; dar sufletele acestea ce sunt drepte a Iadului, mi-e nu știu cum să le primesc.

— Doamne, zise Todirică, când am avut cinste de a te primì în casa mea, erai întovărășit de doisprezece călători și eu v'am primit pe toți, și v'am găzduit cum am putut mai bine.

— Nu-i chip de a scoate la capăt cu omul acesta zise Domnul nostru cu un zâbmet îndurător haide, intrați de vreme ce a-ți venit; ai noroc că mai găsit în *chef* [1]) bun, altmintire n'aș îngăduì un lucru care poate da pildă rea:

Ceiace ne va atrage atențiunea citind pe Todirică este stilul narativ, atât de simplu, adevăratul graiu popular, tonul acela neatins de neologisme pe care un scriitor tot moldovean I. Creangă îl continuă mai departe. Ce asemănătoare e între limba din „Ivan Turbincă“ și acea din „Todirică“.

In anul 1846, Negruzzi publică în „Calendarul pentru poporul românesc, almanach de învățătură și petrecere“, o altă nuvelă istorică *Sobieski și Românii*, [2]) voind de data asta să ne pună în cunoștință cu eroismul strămunilor noștri, care deși puțini la număr nu se sfiau a-și face datoria înfruntând cele mai mari pericole. Momentul fu destul de bine ales, căci era nevoe să se trezească în inimile amorțite focul patriotismului. Peste doi ani deși el n'a luat parte, s'a produs acel mare eveniment dela 1848, zi sfântă pentru popoarele subjugate până atunci. Cuprinsul e destul de cunoscut, și nu voiu atrage atențiunea decât asupra frumuseței descrierii dela început:

„Pe drumul ce duce către cetatea Neamțu, pe la sfârșitul lui Septembrie 1686 se vedeà o oaste mergând. După un trup de lăncieri ce deschidea marșul, urmau douăsprezece tunuri mari trase de boi, apoi o ceată de oflțeri călări, în fruntea cărora erau trei; unul în floarea vârstei, posomorît, gânditor, și necăjit și doi mai bătrâni, tustrei în haine poloneze. In sfârșit veneà duiumul oastei; trăsuri bagaje, pedestrași de altă pospolită, amestecați în neregulă, cu steagurile strânse, cu capul plecat, cu armele răsturnate, cu întristarea pe față și cu durerea în inimă. Nu se auzeà nici surlă nici tobă, nici tropotul cailor, și pasul oamenilor ce abea se mișcau, pentrucă de zece zile caii n'au ros decât coaja copacilor, și oamenii s'au hrănit numai cu poame“.

Tot în „Calendar“, în acelaș an publică și *Trisfetițele* (Scr. XXI)' și o altă scrisoare (XVIII) mai găsim în „Foaie pentru minte, inimă și li-

1) Se vede că pentru cuvântul acesta s'au supărat cinstiții părinți.
2) Care ia servit lui Alexandrl, la compunerea dramei „Cetatea Neamțului.

teratură", *Slavonisme*, unde aduce iar chestia limbei, și a introducerii diferitelor curente străine la noi, „păcatul netăgăduit și rana nevindecabilă".

In răstimpul până la 1867, Negruzzi a scris numai scrisori, cu excepția anului 1857, când găsim *Cântec vechiu* unde între altele găsim legenda Dumbrăvii-Roșii de unde, fără îndoială, Alexandri s'a inspirat și a scris monumentalul poem epic „Dumbrava-Roșie". E interesantă descrierea ce ne-o face el după spusa unui bătrân, care apucase pe Dimitrie Cantemir, care, spune el:

.... „era bun și nu prea bun, căci a omorît doi bunătăți de boieri pentrucă-i da pe foae și nu-l lăsà să-și facă mendrele; dar așa a fost de când e țara noastră. Dreptul umblă totdeauna cu capul spart.... Acei doi pe care i-a tăiat nu-l sfătuiau de rău. Ii ziceau numai: „Măria-Ta, mai des cu paharul și mai rar cu birul, că nu poate țara...."

Cu paharul îndeseşte
Dar cu birul mai răreşte (zice *cântecul*).

Ș'acum să trecem în revistă și restul de scrisori ce ne-a mai rămas, căci multe din ele — nu toate — merită să fie amintite; vom admirà vederile atât de originale ale lui Negruzzi, mulțimea și varietatea cunoștințelor, îl vom vedeà discutând de tot ce privește limba, istoria, filozofia, critică și polemică, botanică, etc.

Când am vorbit de „Scrisoarea VI" (Catacombele M-rei Neamțului), am spus că Negruzzi, găsì un craniu pe care-l credeà că ar fi al lui *Calipso*. In scrisoarea VII, ni se dă toate detaliile asupra acestei femei. O greacă venită nu se știà cum din Iași, de unde plecase de frica eteriei (1821) în Kișinău, unde „Greaca cea frumoasă" cum o numiau localnicii, atrase în mrejile sale pe preotul Puskin. Negruzzi nu ne mai spune nimic din viața lor, ci se mulțumește a ne spune numai că într'o seară a lui Noembrie 1824, pe când se aflà la M-rea Neamțului:

...Un june om voi să intre. Era viscol și ploae. Noul venit dori să se călugărească fiind orfan și străin... și într'o dimineață îl găsiră pe necunoscutul frate dormind somnul de veci.... Pe pieptu-i găsi o hârtie în care scria:

Greșit-am Doamne! Păcătuit-am Doamne!... Doamne miluește și iartă pe nenorocita Calipso [1]).

In scrisoarea VIII. *Pentru ce țiganii nu sunt Români* (1839), un fel de părere asupra broșurei lui M. Cogălniceanu: „Esquisse sur l'horigine et la langue de Ciganes".—Scrisoarea IX, Fiziologia Provincialului (1844).

„Provincialul umblă încotioșmănat într'o grozavă șubă de urs, proastă având în coada droștii, înarmat cu un ciubuc încălțat și șuba ferecate cu argint, șuba de urs, arnăutul și ciubucul sunt cele trei neapărate elemente a boierului Timotaș și..... gros și gras, cu fața înflorită, favoriți stufoși și mustăți răsucite.... etc.

Scrisoarea XIV. „Lumânărică" (1843) acel cerșetor milostiv în acelaș timp și evlavios, care:

„Desculț și cu capul gol, încins cu o funie și cu traista la șold, până'n ziuă colinda toate bisericile, împărțind lumânări și cerșitorind nu pentru dânsul, lui nu-i trebuia nimic, ci pentru alți".

O văduvă bogată, îl înmormântă pe Lumânărică așa cum el merită.

---

1) Când voiu vorbi de traducerile lui Negruzzi din Puşchin voiu aminti ceva din legăturile lui Puschin cu Calipso, căreia i-se datoreşte admirabila poezie „Şalul Negru".

„*Istoria unei plăcinte*“ (scris. XXII), e o probă de felul cum putea ajunge mai înainte ca și azi prin lingușire, la ranguri mari. Eroul lui Negruzzi, un grecoteiu cum sunt mulți pe la noi reuși ca:

„Cu iaurt cu gogoșile
„Te făcuși vornic mișele.

In *Omul de țară* (scrisoarea XXV) ni se dă un criteriu de felul cum ar puteà fi crescuți copii noștrii în special copiii de țărani. El ne apare aci ca antifuncționarist, și prin exemplul destul de bine ales, fiecă lucrul s'a întâmplat sau nu, reușește să ne arate această molimă de care începuse atunci—acum a ajuns la culme, a se molipsi țăranii, de a-și vedea fiul în „*pansioane*“ să învețe a juca și a cânta în ghitară: s'ajungă duducă cu copilă și cu rochii mândre și a lua un cuconaș care i-a vorbi tot strănțuzește!“... Și ași vedea fiii ajunși a ști nemțește, franțuzește și latinește.....

— Dar românește nu?

— Ba și românește, dar vezi d-ta că dacă n'anvățà franțuzește și latinește, nu'nțelege franțuzeasca de astă-zi. Acum trebue să știm multe limbi ca s'o înțelegem pe a noastră, s'o face *logofăt*, pe altul l-a face negustor și pe al treilea *cirac*“....

Țin s'atrag atențiunea asupra citatului de mai sus, unde-l vedem pe Negruzzi în 1835, luptând contra străinismului ce au învadat limba noastră, căci vorba lui: *trebue să știm multe limbi ca s'o înțelegem pe a noastră.*

In *Scrisoarea* XXIX (Jidanii și florile), găsim foarte bine schițată și acesta numai în câteva, — cuvinte, caracterul acestui popor rătăcitor:

— „Judanul [1]) e din fire speculant. Tot ce nu aduce bani în casă, tot ce nu se vinde și nu se precupețește, pentru el e un lucru de prisos. Florile nu-i fac nici o plăcere. Aceste scule a[le] naturii sunt date pentru oamenii ce au o inimă tânără, și Judanul n'are inimă precum dovodește camăta ce ne ia, — s'au dacă are ea este ferecată cu argint, încât printr'însa nu mai străbate nici o impresie, nici un fel de simțire.

Ce să facem dar? Să gonim Judani ca s'avem flori s'au să gonim florile ca s'avem Judani?“

Scrisoarea XXXI, cuprinde biografia (cam incomplectă pentru unul ce a trăit cu el) a lui Alexandru Donici; și în fine ultima, XXXII, (1862) e un fel de privire generală asupra limbei noastre, asupra literaturei de până atunci, a revistelor mai principale, asupra scriitorilor și actorilor, și la urmă termină tot cu chestia ortografiei, asupra căreia a scris atât de mult. Iată cum crede el că s'ar puteà ajunge la o ortografie universală:

. . . „Ar fi de dorit ca din toate provinciile României alegându-se câte un filolog, să se alcătuiască un comitet care să stabileze odată ortografia și prozodia noastră; și dacă s'ar face aceasta și acei bărbați învățați ne-ar face onoare a ne întrebà care e ideea noastră în acest obiect, ne-am mărturisi simbolul credinții noastre literare cam în felul următor:

Credem în origina limbei române și mărturisim literile străbune, dar nu ne plac inovațiile nepotrivite cu natura limbei și anume:

1. Nu ne place întrebuințarea consunantelor duble, ce sunt numai o învălmășeală și o greutate la învățarea gramaticei. Numai la foarte puține și rare ziceri străine le-am primi ca excepție.

2. Suntem contra lui *ă* (scurt) pe care 'l socotim numai o umplutură de prisos,

1) De ce Judan și nu Jidan?

şi nu l'am întrebuinţà decât ca să deosebim pluralul de singular, d. ex. eram eŭ, eram noĭ etc.

3. Nu ne putem învoi cu *ciune* şi *iune;* pentru că dacă avem câteva ziceri cu astă terminaţie ni se pare că n'ar fi un cuvânt ca să ne lungim toate substanţele cu un cot mai mult, când mai ales la nici cum nu le-ar face mai frumoase şi când în latină asemenea terminaţii nu există.

4. Asemenea chiar subt ameninţare de a fi număraţi printre ignoranţi şi ruginiţi, nu vom zice : *apt, aptiv, respept, carapter*, etc., în loc de act, activ, respect, caracter, căci dacă am zice aceasta am fi siliţi să zicem poate şi *năciune* în loc de *naţie*, şi cine mai ştie câte altele.

5. Mai credem că dacă *ḑ* se pronunţă ca *z* în cuvintele ce derivă din latină, n'ar trebui să se scrie *văzînd* în loc de *vaḑând* etc., pentru că dacă nu era a se păzì etimologia, era de prisos a relua literile şi a lepăda slovele. Asemenea ni se pare că nu e generos a abuzà de bietul *ḑ*. Să nu facem pe *Zoiţa* şi *Zamfira*, Ḑoiţa şi Ḑamfira, precum nu s'ar cuveni să scriem ḑabali, ḑîmbet, ḑiḑanie, în loc de zabală, zâmbet, zizanie etc. Dacă suntem siliţi ca să zicem „zeamă de varḑă“ în loc de „curechi murat, cel puţin să nu scriem *ḑeamă* de *varză*....“

Toate aceste erau îndreptate în contra lui Aron Pumnul, contra cui erà îndreptată şi piesa „Muza dela Burdujeni“ de care va fi vorba mai jos.

Il vedem dar atât aici cât şi în câteva scrisori din „Adaos“, ridicându-se contra tendinţei de reformare a limbei, căci, nu e dat tuturora a creià ziceri şi a băga scalpetul în biata limbă pentru a o sdruncinà unde li se pare“. Intr'un alt pasagiu dintr'o scrisoare (scrisoarea XVIII. Slavonisme. 1844), vreà să arate în mod mai convingător greşala de a reformà limba, eliminând formele vechi, afară de latinisme, citează un pasagiu dintr'un manuscris străvechiu, pe care — spune dânsul — l'ar fi găsit, deşì e mai de crezut că nu-i decât o improvizaţie a lui pentru o mai puternică argumentare :

„*Năvălindu noroadele* străine, au *năpăditu* ca lăcustele peste români. Au semănat prin *clevetiri zavistia* printre ei. *Greşalele* Românilor i-au *slăbitu*. Atunci *vrăjmaşii răpindu-le* prin *silă* drepturile, le *iscodeau vinovăţii* şi îi *munceau* cu feluri de *cazne*. Aceste *obide* au adusu *robia* ş. c. l. ş. c. l.

„Iată în câteva rânduri mulţime de ziceri slavone!“....

Ne-a mai rămas din *proza* lui C. Negruzzi „Adaosul“ de scrisori ulterioare, publicate în diferite, reviste şi ziare puţine inedite şi o altă scriere de natură ştiinţifică: *Flora Română* [1]) asupra căreia avem iarăşi ceva de vorbit.

Trecând în revistă şi scrisorile din adaos, dintre care am citat multe în cursul acestui studiu, vom vedeà că în general, ele sunt relativ la limbă în special la ortografie, pentru care, după cum am spus, Negruzzi a scris şi polemizat atât de mult.

Afară de scrisori mai citez o mică biografie (prefaţă la trad. dramei *Antoni* de Al. Dumas) a amicului său *Alexandru Hrisoverghi*, unul dintre puţinii bărbaţi culţi de pe atunci, precum şi câteva bucăţi cu coprins moral şi educativ publicate în „Săptămâna“ (1853) [Despre locuinţele ţăranilor noştri; Economie şi hărnicie ; Meşterul orb ; etc., etc)

Revenind acum la „Flora Română“, o lucrare în formă de epistole între Negruzzi care iscăleà *Onism Cerentel* (Centaurée) şi o doamnă din Kişinău care iscălià *Anghelica Florineasca*, vom puteà să ne facem în primul rând ideie clară despre erudiţia lui Negruzzi, asociată cu dorinţa de a se instruì ; de remarcat apoi delicateţa de stil şi o fluctuaţiune demnă de

1) Publicată în „Convorbiri literare“ I (1867—68 p. 92—106).

toată admirațiunea, fără a deveni vreodată inoportună. In această scriere, care coprinde numai chestiuni de botanică, dânsul vorbește — în extenso — despre flora străină și de cea românească.

„Ieri timpul era coperit și blând, cea mai ușoară adiere nu mișcă frunzele; am luat în brațe florile d-v., cam ostenite de călătorie și le-am dus în grădinița mea, unde le pregătisem un așternut de muschiu. Dar eram îngrijit gândind la bietele mele flori plebee, cum o să se simtă de umilite, când vor primi vizită acestor aristrocrate atât de bogat îmbrăcate, ș'apoi drept să vă spun doamna mea, gândeam și la mine, ce o să mă știu a face când va veni tristul timp ca ele să se vestejască, oare atunci a mele îmi vor mai plăceà? Toate aceste reflecțiuni puțin măgulitoare, pentru mine și florile mele nu m-au împiedicat de a exersà găsduirea ce datoream oaspeților mele. Am improvizat îndată un vals. Orchestrul era gata, ciuntile și mierlele din copaci, greerii și brotacii din iarbă făceau o muzică originală.

Cavaleri și dame nu lipseau; adunarea era numeroasă.

Crinul, bujorul *poenina* și trandafirul invitară camelii, fuchșii și așalee, degetarul, clopoțelul *campanula*, macu *papaver* și ghiocul *centaurea* alese garoase *dianthus*, micșunele cheiranthus, paparune *glaucium* și rânduniță *aschpias*. Omagul *aconitum*, și odobeanul *valeriana* se puseră lângă mătrăgună, *atropa* și rostopască, *chelidonium* celelalte cum le veni la socoteală și hora începu.

Eu stam la o parte și ascultam convorbirea lor.

— Ian uită-te, ziceà romanița *anthem*, către siminoc *gnap balium*, la veneticile aceste, cât sunt de păcătoase și ovilite! Ar crede cineva că au ieșit din spital.

Văsdoaga *asphodelus* și hilinica *calendula* râd de dânsul.

— Rău fac să râd, întrerupere știu inelul *iris;* prin asta probează numai gelozia lor pentrucă nu sunt și el le-ar pune la închisoare cum face d-lui Florineasca, ce-ar mai zice. Astilalte sămănele, cum n'o să fie friguroase și plăpânde, când sunt crescute la umbră și pe cuptor etc. etc.

Trebue să mai amintesc încă o lucrare în proză a lui Negruzzi, inedită, un fel de roman *Țelestina*[1]). Nu știu dacă o fi tradusă sau originală al cărui manuscript se află în Biblioteca Academiei Române. Deși nu e iscălit, totuși confruntat cu un alt manuscript inedit a lui Negruzzi piesa „Nanina“ (despre care voiu vorbì când voi ajunge la teatru), întărește în destul presupunerile mele.

Cu aceasta se termină scrierile în *proză* ale lui C. Negruzzi.

(Va urma) **Ioan Săndulescu.**

1) M-scr No. 474 In 80 mic. Scrisoarea cirilică. 55 pg. Sec. XIX. Pg. 7 și 8 perzându-se se vede, s'a scris ulterior de altă mână(?) Finele lipsește. Vezi: Catalogul manuscriptelor Românești“ a d-lor I. Bianu și R. Caracaș.

PIERRE LELY

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fotograf Chevalier

In fața dragostei

Era în dimineața de Drăgaică.

Soarele se ridicase de două sulițe pe cer.

In cârciuma lui jupân Milea, la o masă șade moș Gheorghe Albu, iar dinaintea lui, o sticlă cu basamac, de-o litră, golită pe jumătate.

Are ceva pe suflet moș Albu, de-a venit să bea basamac. De felul lui, nici odată nu bea așa de gust, ca alții; numai, când un necaz dă peste el, atunci vine să-și înece amarul în poșirca lui jupân Milea...

Moș Albu e un român mărunțel; poartă barbă mare și plete lungi; are niște ochi mari, plini de bunătate.

Vorbește rar și apăsat și întotdeauna tare sfătuitor.

Tot satul îl arată cu degetul, ca pe cel mai cinstit și cel mai înțelept.

Nu e bătrân, dar necazurile ce l'au tot năpădit, au făcut ca iarna bătrâneții să'și ningă mai de timpuriu zădapa 'n pletele și barba lui, din care cauză, satu la poreclit „moș Albu".

. . . Și astăzi, o piatră grea, apasă pe sufletul lui moș Albu.

Privirile 'i sunt pironite în gol; pe frunte i s'au săpat trei brazde adânci, cari spun lămurit, că 'n sufletul lui e mare furtună.

Din când în când oftează prelung și'și frânge mâinile, desnădăjduit.

Intr'un târziu golì până la fund sticla de basamac și mai cerù una; cârcimarul i-o umplù pe dată, însemnând cu tibișirul pe tablă. Cu asta trei, moșule. „Trei" răspunde moș Albu, turnându-și în pahar.

Dar de surda se trudea el azi să'și stingă focul dela inimă; era prea mare.

Tot amărât, tot cu fruntea încrețită pornì spre casă pe la amiază.

Cine să'l mai întâmpine pe el acum zâmbind, cu mânecile suflecate, acasă?

Cine să'i mai zică „hai tăicuțule la masă"? Cine să'i mai ajute lui la secere, la sapă s'au la culesul porumbului și cine să'l mai adoarmă seara în cântece?...

La toate astea se gândià moș Albu, mergând pe drumul colbăit,

când, la răspântea din mijlocul satului, cineva bătându-l pe umăr, îl făcù să tresară...

— Tu ești Gheorghe ?

— Eu sunt vere Radule, eu sunt ; mai mă cunoști ?...

— Tiii, bată-te norocul să te bată, că tare ai mai îmbătrênit !..

— Hei Răducule, Răducule, a trecut atâta amar de vreme, de când nu ne-am mai întâlnit și de atunci până acum, multe necazuri și multe năpăstii mai căzură pe capul meu, de mă vezi astăzi așa de alb...

— Ei, ce să'i faci, necazurile 's pentru om măi Gheorghe. Cine nu suferă pe lumea asta ?... Numai boerii ăia din târg, cari stau toată ziulica pe perine de puf, nu știu ce-i nevoia, dar încolo... Dar ia'mi povestește și mie, ce ai făcut de când ne-am liberat din armată și până acum și ce necazuri te-au îmbătrânit așa ?

— Ce să spun, frate Radule : de unde să încep și unde să isprăvesc... Mă doare inima măi, mă doare inima grozav, când mă gândesc prin câte am trecut și mă mir, cum de n'am murit până acum.

— Ce Dumnezeu, te știam mai tare, când eram flăcăi ; și eu am tras multe, dar uite colea : părul meu e tot negru, ca și când acuma 'ntineresc...

— Așa e, dar vezi, la mine prea sau strâns multe, prea m'a bătut Dumnezeu. Dar uite c'am ajuns acasă ; știai unde stau ? Hai să vezi și oleabul meu...

Moș Albu deschise portița și făcù loc prietenului să intre ; un câine mare începù să se gudure la picioarele stăpânului.

Se așezară pe prispa casei, la umbră, și moș Albu începù să-și spună păsurile :

— După ce ne-am liberat din armată, am venit și eu acasă și m'am însurat cu o creștină de aici din sat — cu-a lui Sima, dacă o știi — o femeie, pâinea lui Dumnezeu, nu altceva...

— Pe Ileana ? O cunosc, cum nu, o cunosc de când erà codănacă ; veneà la noi în Gostinari, după frunză de dud, pentru gândaci...

— Ei, dintru'ntâi am dus-o noi cam greu, că eram săraci lipiți pământului și eu și ea, dar ne-am supus la muncă, măi băete ; făceam noaptea zi și ziua noapte... așa că peste vreun an de zile ne-am văzut și noi cu rostul nostru, ca tot omul. Ne dăduse Dumnezeu și un dolofan de copil, de'ți era mai mare dragul să te uiți la el.

Ce să zic, trăirăm noi mulțumiți, ca omul care nu-i lipsește nimic din casă, vreo sase-șapte ani de zile, dar într'o Dumineca Tomii — țin minte, ca și când s'ar fi petrecut ieri — mi se îmbolnăvește copilul de vărsat și peste trei săptămâni îi cade la inimă și moare. După asta un dușman, milui-l'ar Dumnezeu, îmi puse foc la casă și'mi fură boii din coșar ; tot în vara aceea se înecă și frate-meu și'mi muriră peste două-zeci de oi ; par'c'a fost un făcut, de s'au ținut lanț una după alta, până m'a lăsat în sapă de lemn.

— Multe ai mai pătimit măi frate, multe ai mai pătimit...

Moș Albu oftă odată lung, apoi urmă :

— Nu știi tot ; ascultă-mă se vezi.

După tot pârjolu ăsta, mai de inimă rea, mai de una, mai de alta, mi se îmbolnăvește și nevasta și cade la pat.

Aleargă eu pe la Sintești, descântă-i la o babă, dăi argint-viu, că

ziceà că i-ar fi făcut cineva farmece ; du-te pe la una care știa să dea cu sita, descântă-i și acolo, aia'mi spune că leacul nevestii mele e la un moș din Valea Dragului, care dă cu cuțitele și ghicește la stele ; m'am dus și la ăla... nimic.

Ce să vezi, măi frate, după două luni, o dă în lingoare și a zăcut și-a zăcut patru ani și jumătate, de rămăsese ca o stafidă de slabă.

Pe unde n'am umblat, ce n'am făcut, cât n'am cheltuit în ăști patru ani și jumătate, ca s'o lecuiesc.... de surda au fost toate.

Așa cam pe la Cristovul viilor, după atât amar de boală, s'a îndurat Sfântul de a luat-o... fie-i țărâna ușoară.

Oftă iar și cu mâneca cămășii își zvântă ochii cari i se umezise de lacrămi.

Prietenul care 'l ascultà, rămăsese așa, privindu-l în față, fără a mai găsì nici măcar un cuvânt de mângâere pentru cel ce suferise atâta.

— Rămăsei cu o fetiță de cinci anișori.

Greu mi-a venit, măi frate Radule, până s'a făcut fetița asta mai mărișoară, și-a început să priceapă rostul casii.

De nu erà fata asta, de mult mă duceam și eu după răposata, Dumnezeu s'o ierte. Dar uite vezi a vrut soarta cu mine și nu m'a lăsat pustiu de tot pe pământu àsta, dar... ce folos.

Incet, încet s'a făcut mare, frumoasă și vrednică, leită măsa, nu altceva.

Am muncit cu palmele la boier—că vite nu mai am de mult — i-am pus și eu șase galbeni mari la gât, am îmbrăcat-o de sus până jos, și astă toamnă am prinso 'n horă, că de, împlinise optsprezece ani.

Cum am prinso 'n horă, cum au venit să mi-o ceară : ba băiatu lui Voinea dela voi din sat, ba al Premarului d'acì și câți.

Eu, ce m'am gândit.... să las fata să-și mai petreacă și ea, că deabià am scos-o 'n lume. Care cum veneau, le spuneam că e fata mică, nu e de măritat, s'o mai aștepte cine vrea. Așa a și făcut al Premarului, a așteptat-o băiatul aproape un an de zile. Când mai acum vreo două săptămâni, îmi trimite vorbă, că ce fac, îi dau fata? Dacă am văzut eu și am văzut că trage el așa la fată, i-am răspuns că i-o dau. Au venit oamenii, am făcut vorba, tot, — asta a fost într'o sâmbătă seara — a doua zi am și făcut logodna, iar de cununat, rămăsese până pe toamnă, că ce-am zis, să nu mai cumpărăm vin străin, să facem nunta cu vinul nostru.

Pasămite dracu de fată, îndrogostită cu Ion al lui Mușat. Nu să-mi spue ; am întrebat-o : fa, îți place băiatul sau ba ; ea mi-a spus că-i place și când colo pe dealtă parte fuge cu a lu Muşat.

Imi pătă obrazul tocmai acuma...

Ochii lui moș Albu scăpărară de mânie, tușì de vreo două ori în sec, apoi zise :

A, păi multe zile nu mănâncă ea pâine cu sare după un taler cu el, frate Radule; unde i-oi prinde îi împușc fără milă; uite să nu-mi ajute maica precista să mă scol de jos, dacă nu slobod amândouă țevile puștei în ei, când i-oi prinde. De o săptămână de când îi caut, nu pot să dau cu mâna de ei cu niciun chip.

Au prins de veste că-i caut cu pușca și nu șed două ceasuri într'un loc; barem pe-acasă pe la el n'a mai dat de loc. Pe unde-i apucă noaptea

pe acolo dorm : ba pe luncă, ba pe deal, ba prin porumburi, ba prin vii, ba prin livezi, dar nu se scapă ei de mine nici în gaură de șarpe.

Auzi d-ta, să-mi necinstească ea casa....

Of, of, că rău mă mai pedepsește Dumnezeu și nu știu pentru ce, că om rău n'am fost ; bine am făcut oricui, când a venit la casa mea și am avut. N'am jefuit pe nimeni, n'am bârfit pe nimeni și uite mă bate Dumnezeu tot mai grozav, tot mai mult.

*
* *

Amurgise de-a binele...

Singur, cu jalea 'n suflet, moș Albu a rămas tot pe prispă și adâncit în gânduri, retrăește anii tinereții alături de Ileana lui blândă, supusă și iubitoare....

Iată întâiul dar ce-i aduce Ileana : un copilaș cu obrăjorii bucălați și cu părul galben ca mătasa știuleților de păpușoi.

Il ia pe brațe, îl sărută fericit, îl joacă pe genunchi, pe când mânuțele mititele nu se mai descurc din mustățile lui.

Clipă cu clipă-i trece pe dinaintea ochilor viața tânără și dulce de câțiva ani, dar iată că vin zilele de restriște, cari întunec cu totul puțina fericire dela început.

Își vede copilașul mort, casa arsă, boii furați și în cele din urmă se vede părăsit pentru totdeauna de cea mai dragă ființă de pe lume : sufletul lui, bucuria și toată fericirea vieții lui.

Singura mângâere ce i-a mai rămas e Măriuca,.. o 'ngrijește ca pe ochii lui din cap, o face mare, o prinde 'n horă, o logodește cu băiatul premarului și ia...

Incet, încet, în sufletul lui moș Albu, în locul duioșiei, ia loc mânia, o mânie oarbă contra copilului care i-a necinstit casa și i-a pătat obrazul.

Dârz se scoală de jos și vrea să plece, cine știe unde.

Când să iasă pe poartă, se lovește piept în piept cu Mitru lui Oancea care ceruse odată pe Măriuca de nevastă, dar ea nu-l vrusese, ziceà că e urât.

— Moș Gheorghe, când mă întorceam adineauri cu caii dela pășune de pe luncă, am văzut pe Ion cu Măriuca dumitale în livada Ciocoiului, se sărutau de mama focului.

Atât spuse flăcăul și pierì.

Moș Albu rămase o clipă încurcat. Revenindu-și apoi, se repezì în casă, luă din cui pușca cu două țevi, ieșì prin fundul grădinii, trecù apa Sabarului și dând în luncă, începù să înnoate deadreptul prin fânul înalt, până la brâu, spre livada Ciocoiului.

„Un foc în el și altul în ea", scrâșnì moș Albu printre dinți.

Și în seara aceea de vară, caldă, parfumată de mirosul florilor de câmp, care te 'mbătà, stelele tremurătoare 'și picurau argintul peste întreaga fire, învăluind totul într'un zâmbet de lumină dulce, iar dedeparte, din padina Strungului, boii bălții se 'ngânau în note prelungi, tânguioase, adormitor de dulci.

Oh ! boii bălții !

Tremurător și sfios par'că, picurà și cântecul greerilor, iar pe florile parfumate de drăgaică, buchete-buchete de fluturași albi, ascultau vrăjiți cântecile dulci, desmierdătoare, ce fermecau lunca.

Dedeparte, dela vreo stână ciobănească, un vântuleț ce adià a lene, aduceà frânturi de doină, iar la poalele luncei apa Sabarului își urmà calea într'un susur dulce, nesfârșit, ca o poveste frumoasă, cu Feți-frumoși și cu Ilene-Cosinzene...

Și 'n mijlocul acestui raiu, poleiți de straiul razelor de lună, Ion și Măriuca lui moș Albu trăiau poate cele mai dulci clipe din viața lor....

Cu brațele înlănțuite unul după gâtul altuia, pitulați în sânul livezii se sărutau tot mai cu foc, tot mai cu sete și-și jurau credință cu lacrămile în ochi.

Cu părul despletit, cu iiea descheiată la sân, ședeà Măriuca în brațele iubitului ei și-i sorbià cu lăcomie cuvintele dulci de dragoste nebuuă, pe când moș Albu mai mult târându-se pe brânci prin fânul nalt, se oprì ca la cincisprezece pași depărtare de ei, abià ținându-și răsuflarea, obosit de drumul lung și greu ce făcuse. Aceeași furie îl stăpâneà. Cum se oprì, deschise pripit cocoșul la amândouă țevile, puse patul puștii la umărul drept, își lipì bine obrazul de el și ochì drept în inima Măriucăi....

— Dacă n'o vreà tăicuțu Ionică să-mi deà galbeni, mai mă iei tu așa?

— Of, Măriucă, Măriucă — răspunse Ion, înnecându-l plânsul — nu mai vorbì așa, că-ți faci păcate înaintea lui Dumnezeu, Măriucă.... Și-i acoperì gura de sărutări înflăcărate.

Mânile lui moș Albu se muiară, ca lovite de dambla, pușca-i căzu la picioare, ascunzându-se în fânul nalt, pe când două lacrămi fierbinți, alunecându i din gene pe obraji, se pierdură în barba-i albă, ca argintul.

Vasile G. Militaru.

Prin vălceaua cu pârăul...

rin vălceaua cu pârăul
Cu căsuța și cu via,
Azi când trec, m'apucă dorul
De Maria !

Surâzând afar' pe prispă
Par'că-o văd—ca'n altă vreme
Cu gurița și cu ochii
Să mă cheme.

Par'că-o-aud cântând pe luncă
De răsună viișoara
Cântec dulce ce-ți desmiardă
Inimioara.

Și nu-i chip să-mi dee pace
Chinul greu și jalea-amară
Și cutreer în neștire
Până'n sară.

Prin vâlceaua cu pârăul
Geaba cat a mă mai duce
Căci Maria 'și doarme somnul
Sub o cruce !

Seara la țară

lună cât roata de car
Arde în văpăi ;
Bucium arar
Răsună prin crânguri și văi.

Flăcăii alături de boi,
De la arat
Doi câte doi
Se 'ntorc la căminuri—în sat.

Copile aprinse de dor
Hălăucesc,
Și'n spre isvor
Cu cofa pe umăr pornesc.

La gârlă, pe vale se strâng
Turme de oi ;
Talange plâng
In sunet de aramă greoi . . .

Doar luna rămas-a pe cer
Și-un roșiu brâu
Joacă stingher
— Perzându-se 'n undă—pe râu.

Dim. Orfănescu.

Scrisoare

Era 'ntr'o seară de Octombre ;
Mureau atâtea idealuri,
Atâtea frunze pe alee
Și-atâtea flori mureau pe dealuri.
O deasă pulberere de aur
Cernea crepusculul de toamnă
Atuncea când ne cunoscurăm
A visurilor mele doamnă.

Erai atât de adâncită
Cu ochii 'n zările senine,
Că nici nu m'ai simțit alături
Când m'am apopiat de tine.
Târziu o frunză 'ngălbenită
Ți-a picurat în poala rochii
Și-atunci din dulcea ta visare
Ți-ai înturnat spre mine ochii.

Și ce-a mai fost... poveste veche.
De ce-aș mai spune-o înainte ;
Mă dor atât de mult în suflet
Acum aducerile-aminte...
Azi rătăcesc din nou, pe aceiași
Alee tainică ascunsă,
Cu sufletul pătruns de jale,
Cu inima de dor pătrunsă.

E tot o seară de Octombre
Și mor atâtea idealuri,
Atâtea frunze pe alee
Și-atâtea flori pe văi și dealuri...
Aceeași pulbere de aur
A nins crepusculul de toamnă
Și numai tu nu'mi stai alături—
A visurilor mele doamnă.

Vasile Militaru.

Cronica literară şi artistică

NUVELELE LUI EMINESCU

(un voluml, imprimeria C Sfetea)

Un personaj dintr'o nuvelă a lui *Gorki,* care din cauza plictiselei şi a firii sale înadaptabile erà osândit să ducă o viaţă de adevărat Jidov rătăcitor, spuneà cu amărăciune: „Noi suntem nişte oameni a parte... Mumele noastre ne-au născut într'un ceas rău".

Ei bine, acelaş lucru s'ar puteà zice şi despre *Eminescu;* cu rezervă, bine înţeles, că dânsul a fost şi un om superior. Prin propria lui fire *Eminescu* a fost osândit să fie pesimist, căci i-a lipsit cu totul însuşirea de a se acomodà cu împrejurările vieţii şi mai aveà şi obiceiul—rău de sigur—să aprofundeze orce şi să vadă mai cu seamă partea neplăcută a lucrurilor.

Ce însemnează viaţa fără iluzii, fără acele fermecătoare minciuni sub care se ascunde trista realitate?.... *Eminescu* aveà slăbiciunea să caute totdeauna ce se ascunde sub aparenţa înşelătoare şi, dupe cum erà firesc, descoperirile ce le făceà nu erau de natură să-l înveselească.

Citirea nuvelelor lui îţi produce aceeaşi impresie întristătoare, ca şi a poeziilor sale. Acelaş scepticizm, aceiaş tristeţe amestecată cu amărăciune. Cu deosebire că în nuvele, ideile ni-se înfăţişează desbrăcate de fermecătoarea formă a poeziei.

In *scrisoarea* după ce vorbeşte despre tertipurile ce se întrebuinţează de către tinerele fete canditate la măritiş pentru a prinde în mreje, şi de înfăţişarea negustorească pe care a luat-o amorul, dânsul spune:

Sunt sătul de aşà viaţă... Nu sorbind a ei pahară,
Dar mizeria aceasta. proza asta e amară.
Să sfinţeşti cu mii de lacrămi un instinct atât de van,
Ce-le-abate şi la păsări de vre'o două ori pe an?
Nu trăiţi voi, ci un altul vă inspiră; el trăeşte,
El cu gura noastră-râde, el se 'ncântă, el şopteşte,
Căci a voastre vieţi cu toate sunt ca undele ce curg,
Veşnic este numai râul: râul este Demiurg.

Aceleaşi idei le găsim exprimate, sub o altă formă, în admirabila sa nuvelă *Cezar*, unde este vorba de un tânăr, ce respinge iubirea unei fete înamorată până la nebunie de el.

„Priveşte pe acei tineri, cu zâmbiri banale, cu simţiri mueratice, cu şoapte echivoce, vezi acele femei care le răspund prin ochiri voluptoase, mişcându-şi buzele, vezi, împrejurul acestui instinct se învârteşte viaţa omenirii... Mâncare şi reproducere, reproducere şi mâncare!... Şi eu să cad în rolul lor?... Să cerşesc o sărutare?

Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îţi vei descoperi sânul... sânul care mâine va fi un cadavru, şi care după fiinţa sa este şi astăzi ?... Să mă frizez că să'ţi plac, să spun minciuni ca să petrec mintea ta uşoară; să mă fac o păpuşă pentru... mai ştiu eu a spune pentru ce ?... Nu.... Lasă-i să se mângâe în simţirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit, eu voi trece nepăsător prin această viaţă ca un exilat, ca un paria, ca un nebun !.... numai, nu ca ei".

Sâmburele vieţii este egoizmul şi haina lui minciuna.

„Nu sunt egoist, nici mincinos. Adesea când mă sui pe o piatră înaltă, îmi pare că în creţii mantalei aruncate peste umăr, am încremenit şi am devenit o statue de bronz, pe lângă care trece o lume, ce ştie că acest bronz nu are nici o simţire comună cu ea... Lasă-mă în mândria şi răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară şi eu aş puteà s'o scap printr'o minciună, eu n'aş spune-o, ci aş lăsà-o să piară. De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea ? Eu mă uit în sus, asemenea statuei lui Apollon. Fii steaua cea din cer, rece şi luminoasă, ş'atunci ochii mei s'or uità etern la tine !..." [1])

Acest pasaj ne aminteşte atât partea a doua din *Scrisoarea* IV cât şi unele strofe din *Luceafărul* ca, bunioară acela în care el răspunde la chemările *ei.*

Dar cum ai vreà să mă cobor?
Au nu 'nţelegi tu oare
Cum că eu sunt nemuritor
Şi tu eşti muritoare ?
. . . . . .
Trăind în cercul nostru strâmt,
Norocul vă petrece—
Ci eu în lumea mea mă simt,
Nemuritor şi rece.

II.

După cum se ştie, *Eminescu* n'a fost numai poet, dânsul a fost şi filosof. N'a avut un sistem filosofic al său propriu, dar în ceea ce priveşte *subiectivismul* cunoştinţelor omeneşti a adoptat vederele lui *Kant*, iar în cea ce priveşte aprecierile asupra valorii vieţii, a fost părtaşul înfocat al lui *Schopenhauer*. *Eminescu* a fost *pesimist* în toată puterea cuvântului şi poate că nu atât din cauza multelor adevăruri care se află în filosofia tristului filosof german, cât mai ales pentru că acest fel de a vedeà şi mai cu seamă *de a simţì* viaţa, se potrivia cu temperamentul său. Căci este un adevăr banal, că omul adoptă filosofia care convine mai mult firii sale.

Intr'o pagină dintr'o nuvelă a lui se găsesc foarte bine schiţate vederile sale filosofice.

„Nu explicările ce se dau faptelor — spune dânsul — *sunt adevărate, ci faptele înşile sunt adevărate.*

„Doctrinele pozitive, fie religioase, filosofice, de drept ori de stat, nu sunt de cât tot atâtea pledoarii ingenioase ale minţii, ale acestui *advocatus diaboli,* care e silit de voinţă, ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil advocat e silit să pue toate într'o lumină strălucită, şi fiindcă exsistenţa este în sine mizerabilă, este nevoit să împodobiască cu flori şi c'o aparenţă de profundă înţelepciune mizeria, exsistenţei, pentru a înşelà în şcoală pe tucanii cei mici, cari intră abia în şcoală, asupra valorei vieţii reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldaţi gloria, pentru principi strălucirea, pentru învăţaţi renumele, pentru proşti cerul, şi astfel o generaţiune înşeală pe cealaltă prin acest *advocatus diaboli* moştenit, prin acest sclav silit la şireţie şi sofisme, care aici se vaicără ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo taie feţe mizerabile ca cerşetor. Acest din urmă face pentr'un pahar de vin ce-l are *in petto*, altul pentr'un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toţi în esenţă este aceeaş,— un moment de beţie.

„Iată ce învăţ eu dela dascălii mei, dela albine.— In şcoală dela ele văd că suntem umbră fără voinţă, automaţi cari facem ceea ce trebue să facem şi că, pentruca jucăria să nu ne desgusteze, avem această mână de creeri, care ar vreà să ne do-

1) Eminescu, *Proză* Buc. 1908 C. Sfetea, pag. 130—1

vedească că într'adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu... Aceasta-i o înşelare de sine în care mulţimea de posibilităţi e confundată cu ceea ce suntem siliţi a face.

„Viaţa internă a istoriei e instinctivă, viaţa exterioară regii, papii, învăţaţii sunt lustru şi frază şi cum de pe haina de mătase, pusă pe un cadavru, nu poţi cunoaşte în ce stare se află, astfel de pe aceste vesminte mincinoase nu poţi cunoaşte cum stă cu istoria însăşi". [1])

III

Ce atitudine ne îndeamnă *Eminescu* să avem în viaţă? Dacă avem în vedere cele ce ne spune multe dintre neîntrecutele lui poezii şi mai cu seamă în *Glossa*, dânsul a fost părtaşul celei mai complete *pasivităţi* şi *vieţii contemplative*, care de altfel erà cea mai potrivită pentru ideile sale filosofice pe care le avea despre oameni şi lucruri.

De te ating, să peri în laturi,
De hulesc, să taci din gură,
Ce mai vrei cu-a tale sfaturi
Dacă ştî a lor măsură?
Incă toţi ce vor să zică,
Treacă'n lume cine-o trece:
Ca să nu'ndrăgeşti nimică,
Tu rămâi la toate rece.

Privitor ca la teatru
Tu în lume să'te închipui;
Joace unul şi pe patru
Totuşi tu ghicive-i chipu-i.
Şi de plânge, de se ceartă,
Tu în colţ petreci în tine
Şi 'nţelegi din a lor artă,
Ce e rău şi ce e bine.

Nu e de mirat, prin urmare, că unul dintre eroii nuvelelor sale este siharstru altul călugăr, şi altul *Sărmanul Dionis*, un singuratic.

In aceste din urmă autorul pare că s'a zugrăvit chiar pe sine însuşi.

„Surâsul lui *Dionis* era foarte inocent, dulce l'am puteà numì, şi totuşi de o profundă melancolie. Melancolia în vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; el erà orfan, o existenţă cum sunt multe la noi. fără de speranţă şi afară de aceea determinat prin naştere la nepozitivism...."

„Prin natura sa predispusă, el deveneà şi mai sărac. Erà tânăr poate nici optsprezece ani— cu atât mai rău... ce viaţă-l aşteaptă pe el?... Un copil avizat a se cultiva pe apucate, singur.... Adesea îşi închipuise el însuşi cât de trişti, cât de lungi, cât de monotoni vor trece anii lui—o frunză pe apă.-Lipsit de iubire căci n'avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputinţă sufletească de a-şi crea o soartă mai plăcută, el ştie că în„ această ordine a realităţei" cum o numià el, nu-l va întâlnì nici un zâmbet şi nici o lacrimă ne iubit şi ne urât de cineva; se va stinge asemenea unei scântei, după care nu 'ntreabă nimenea, nimenea în lume".

„Nu-şi are fie care om— gândeà el— familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca-să-l iubească— *cui, ce-i pasă de mine*? Cum trăesc voi şi murì, de nimeni plâns, de nimeni iubit".

Aspiraţiile sărmanului *Dionis* şi poate că şi ale lui *Eminescu* se puteau rezumà în versul atât de trist:

„Vino somn ori vino moarte. Pentru mine e tot una".

IV

Acţiunea din nuvela lui *Eminescu* nu este complexă, dar cu toate acestea nu ne plictiseşte de loc; căci găsim descrierea poetică unită cu gândirea de filosof. Judecând după literatura ce se face in timpul de faţă la noi, constatăm cu părere de rău că nu sunt pătrunşi toţi literaţii noştri de însemnătatea ce are gândirea într'o scriere literară. Sufletul omenesc n'are numai imaginaţie, el are şi inteligenţă; prin urmare şi acesteia trebuie să te adresezi, dacă vrei ca scrierea ta să-l intereseze. *Eminescu* a

1) Ibnd. p. 122-3

fost pătruns de acest adevăr. Scrierile lui sunt presărate cu gândiri adânci cari exprimă adevăruri mari.

Ceva mai mult. Chiar în acelea unde nu e gândire, el ştie să te captiveze. Astfel este bunăoară, nuvela intitulată *La aniversare* a cărei acţiune se poate rezumă în două cuvinte.

In ziua în care împlineşte vârsta de 18 ani, un tânăr primeşte vizita verei sale, numai de 14, pe care seara o conduce acasă. Se petrece atunci între dânşii o scenă de iubire în care fata îi dă voe să-i depue pe buze primul sărut. Este pur şi simplu ceeace Francezii numesc *une amourette;* însă din felul cum este descrisă, reese că *Eminescu* a fost un pătrunzător psiholog. Rar să exesite nuvelă în care să se găsească atâta gingăşie, naivitate şi gingăşie ca în acest mic giuvaer al literaturii române. Nimic exagerat, nimic de prisos.

In celelalte nuvele: *Cezara, Sărmanul-Dionis, Eminescu* nu este aşà de realist. El se apropie mai mult de genul romantic şi-ţi aminteşte poemele lui *Lord Byron.*

Deosebirea din poeziile şi nuvelele lui *Eminescu* stă numai în formă, căci natura coprinsului este aceeaşi. Ca şi în poezii, găsim aceiaşi imaginaţie bogată, aceeaşi gândire adâncă, aceeaşi simţire delicată.

Stilul este plastic şi lipsit cu totul de artificialitate. Ceeace te mişcă mai mult, este *sinceritatea.* Observi că tot ce-ţi spune este pornit din adâncul inimei şi de aeeea ai impresia că autorul ţi se spovedeşte, ţie cititor, mărturisindu-ţi tot ce-i frământă mintea şi-i turbură simţirea.

Un cusur al nuvelelor lui *Eminescu*—dacă acesta s'ar puteà numì astfel—este că în ele totul e *poetizat.* Natura şi viaţa nu sunt aşà cum ni le înfăţişează dânsul. Peisajele descrise de el sunt mai frumoase decât în realitate şi femeile de asemenea. Şi nici iubirea, afară de foarte rare excepţii, nu este atât de înfocată. Iar viaţa acelora pe care el i-a socotit ca cei mai favorizaţi de noroc, este cu mult mai prozaică.

Socotită în genere, viaţa este un amestec de bine şi de rău în care la unii precumpăneşte binele, iar la alţii—la cei mai mulţi —răul.

Un poet belgian puţin cunoscut *Montenaecken* a descris-o ceva mai esact în următoarele gingaşe versuri.

«La vie est vaine
«Un peu d'amour,
«Un peu de haine,
«Et puis bonjour!

«La vie est brève:
«Un peu d'espoir,
«Un peu de rêve,
«Et puis bonsoir!»

N. Zaharia

Ecuba de *Euripide.* Tragedie tradusă în versuri de D-l *Eugeniu Dinescu*. „Biblioteca pentru toţi“ No. 302.

Pe lângă cei doi poeţi tragici ai antiquităţii, Eschil şi Sofocle, a strălucit prin măreţia scrierilor sale, neîntrecutul poet tragic al Greciei, *Euripide.*

Contimporanii săi şi mulţi dintre scriitorii posteriori, îl numesc „filosoful teatrului“ căci el a fost cel dintâi poet şi cugetător, care a făcut trecerea de la epoca pur religioasă, la o epocă filosofică.

După cum se ştie, Euripide s'a născut la Salamina între anii 480—486. La vârsta de 25 ani a obţinut un mare premiu la un concurs dramatic. Dela această dată, cea mai mare parte a vieţii şi-a petrecut-o în Atena, ocupându-se esclusiv cu poezia dramatică, până la 486, când moare.

Euripide a compus vre-o 92 drame, dar dintre toate n'au ajuns până la noi decât 18 tragedii complecte şi o dramă satirică.

Printre aceste 19 tragedii ale lui Euripide este şi *Ecuba* pe care D-l profesor Eugen Dinescu a avut nimerita idee de a o traduce şi a o publica în versuri în „Biblioteca pentru toţi“.

Nu se poate precizà sigur timpul când a fost scrisă *Ecuba;* dar din diferitele scrieri ale contimporanilor lui Euripide, se vede că aceasta este una din primile tragedii ale poetului şi că a fost scrisă cam pe la anul 424.

Subiectul *Ecubei* este: sacrificarea Polixeniei pe mormântul lui Ahile, şi răzbunarea Ecubei pe Polimistor regele Traciei, care a omorît pe Polidor pentru a-i luà averile. Unitatea dramatică este *Ecuba*, care suferă grozav, căci în aceeaşi zi a fost nevoită să vadă cadavrele copiilor ei, Polixenia şi Polidor.

Acţiunea se petrece în Tracia şi începe din momentul când flota lui Agamemnon, comandant al armatei greceşti, ajungând la chersonezul tracic, e nevoit să se oprească aici din cauza furtunii.

Iată pe scurt, cum se desfăşură acţiunea acestei tragedii:

La ridicarea cortinei, apare spectrul lui Polidor fiul Ecubei şi al lui Priam. El spune c'a fost omorît de Polimistor regele Traciei pentru a-i luà toate averile. Umbra, rugând pe zei, aceştia au făcut să cadă corpul lui în mânile mamei sale; mai spune apoi, că acesteia îi va fi dat să vadă şi pe fiica ei Polixenia, jertfită pe momântul lui Achile.

Spectrul lui Polidor se retrage şi vine pe scenă Ecuba. Ea se plânge că a avut nişte vise urâte şi se teme să nu se întâmple cevà copiilor ei.

Apare corul, care spune Ecubei că-i aduce ştirea că fiica ei Polixenia, va fi sacrificată după cererea armatei greceşti, în onoarea lui Achile, şi că toate stăruinţele lui Agamemnon de a o scăpa au rămas zadarnice. Ecuba se înspăimântă, plânge şi vrea să plece spre cortul ei; în momentul acesta apare şi Polixenia care înspăimântată întreabă ce e. Ea auzind ce o aşteaptă, începe să plângă mai mult de mila mamei sale.

In sfârşit soseşte şi Ulise ca să ia pe Polixenia şi s'o conducă la mormântul lui Achile, spre a fi sacrificată în onoarea eroului mort la Troia. Ecuba aminteşte lui Ulise cum ea l'a scăpat de la o moarte sigură, când el, schimbat în haine, intrase în Troia spionând cetatea, şi ea nu l'a denunţat la nimeni.

Toate rugăminţele ei sunt inutile. Ecuba spune fiicei sale să se roage lui Ulise ca s'o lase; ea nu numai că nu face aceasta, dar spune că preferă mai bine să moară, decât să rămână în sclavie ca să sufere chinuri îngrozitoare. La aceste cuvinte mama sa Ecuba răspunde:

Frumos grăişi tu, fată; dar e-alipită jalea
La frumuseţea asta. (Către Ulise): Iar dacă-i trebuinţă
Ca voi să daţi răsplată copilului Peleic
Şi vrei să scapi de hulă, n'o omorî, Ulisse,
Ci duceţi-mă 'ndată la rugul lui Ahile
Şi-acolo mă ucideţi pe mine fără milă,
Căci eu născui pe Paris care—omorî pe fiul
Tetidei cu săgeata.[1])

După câteva cuvinte schimbate între Ulise şi Ecuba, Polixenia spune tiranului ei:

Ulisse, hai, condu-mă şi capul să-mi acoperi
Căci chiar de pe acuma am inima zdrobită
De plânsetele mamei şi dânsa de-ale mele.
Lumină! Iţi pot spune dar numele acuma,
Căci parte n'am de tine de cât atâtea clipe
Cât merg pân'la cuţitul şi rugul lui Ahile.
Pe ducă-s, vai de mine! Şi membrele-mi se 'mmoae.
Apropie-te, fată, de mine, 'ntinde'mi mâna.
Nu mă lăsà lipsită de copilaşi,—Mor, fete!
Ce n'aş da să văd astfel pe Lacedemoneanca,
Cu Dioscurii soră.... Doi ochi frumoşi distrus-au
Cu prea mare ruşine pe fericita Troe![2])

Ulisse smulge pe Polixenia din braţele Ecubei şi se duce cu ea. Corul format din femeile care căzuseră în sclavie cu Ecuba, întonează un imn prin care plânge nesiguranţa soartei.

Peste puţin timp apare pe scenă vestitorul Taltibiu care povesteşte Ecubei moar-

1) *Ecuba;* „Biblioteca pentru toţi" No. 302, pag. 20, versul 380.
2) Idem p. 23, versul 430.

tea curajoasă a Polixeniei. După ce Taltibiu termină povestirea sa se vede pe scenă cadavrul Polixeniei, care e dat Ecubei spre a-l înmormântà. Aceasta ia toate măsurile ca să-şi facă ultima datorie către fiica sa. Ea trimite o servitoare să aducă apă de la mare spre a spălà cadavrul Polixeniei şi a-l înmormânta. Când servitoarea luà apă din mare, vede pe ţerm cadavrul lui Polidor fiul Ecubei, pe care Priam îl trimisese la Polimistor regele Traciei. După căderea Troiei şi moartea lui Priam, Polimistor omorîse pe Polidor şi-l arunsase în mare, ca să rămână stăpân pe toate averile lui.

Servitoarea aduce cadavrul lui Polidor la Ecuba, care, îndurerată, începe să plângă amar:

Imi văd, vai, băeţelul,
Mort, Polidor, pe care un Trac[1]) mi-l scăpă'n casa-i.
Acum de tot pierdută-s, par'că n'aşi fi'n viaţă.
Copile! O copile! Icep un cânt bacantic[2]),
Căci văd cât de mari rele îmi dă divinitatea.[3])

şi mai departe:

Oare vr'un val de mare îl aruncă pe ţărmul
Plin de nisip, ori poate căzù ucis din lance?
Vai! Vai! Abia acuma vedenia din visu-mi
O înţeleg—fantomă cu aripile negre,
Ce se ţineau de mine—vedenie, copile,
Ce-a fost chiar despre tine, ce încă de atuncea
Nu mai erai sub soare.

In timpul acesta apare şi Agamemnon şi spune Ecubei să vină mai iute să înmormânteze cadavrul Polixeniei. Ecuba îi arată cadavrul fiului ei Polidor şi-i cere ajutorul ca să răzbune pe omorîtorul lui Polidor. Agamemnon îi spuse că el nu poate să facă vre-un rău lui Polimistor, căci acesta e considerat de armată ca prieten al Grecilor şi le e chiar aliat; nu o împiedecă însă de a-şi răzbunà cum va crede ea, nu mai ca lucrurile să se ţină în secret.

Ecuba trimete pe una din sclavele sale să cheme în lagărul grecesc pe Polimistor şi pe copii, sub cuvânt că are să-i spună lucruri interesante. El vine însoţit de copii săi, şi nu ştià că din întâmplare cadavrul lui Polidor căzuse in mâinile Ecubei. a întrebările ce Ecuba a făcut despre fiul ei, criminalul rege a răspuns că Polidor se află foarte bine. Atunci Ecuba şi cu tovarăşele sale de sclavie au tăbărît pe copii şi i-au sugrumat în faţa tatălui lor, iar în urmă i-au scos ochii şi acestuia.

Apare apoi, Polimistor cu ochii scoşi strigând de durere şi căutând pe Ecuba. La' strigătele lui vine Agamemnon. Totodată se văd pe scenă şi cadavrele copiilor lui Polimistor. Regele orbit, spune că el, spre a servì pe Greci, a omorît pe Polidor de teamă ca aceasta să nu cumva să înfiinţeze un nou regat în Troia. Povesteşte apoi, cum Ecuba l'a atras în cursă scoţându-i şi omorându-i copii. Ecuba arată şi ea că Polimistor a omorît pe Polidor numai ca să-i ia averile, călcând prin aceasta legile ospitalităţii.

Agamemnon, după ce i-a ascultat pe amândoi, a găsit că vina este tot a lui Polimistor. Aceasta din urmă prezice lui Agamemnon că va fi omorît de Clitemenstra iar Ecubei că va fi aruncată în valurile mării.

Agamemnon auzind acestea spune:

Fiindcă are
Aşa mare 'ndrăzneală să-l lepădaţi mai iute
Pe-o insulă deşartă. Iar tu nefericită
Ecubă, mergi de 'ngropa'ţi cadavrele—amândouă.
Nevoe-i să vă duceţi, Troienelor în grabă
Pe la stăpâni în corturi, căci văd un vânt prielnic
Spre a ne întoarce—acasă. Ne deà zeul plutire
Spre patrie cu bine şi tot cu bine toate
Să le găsim acasă, scăpaţi de-aşa necazuri.)[1]

Piesa se termină cu un cântec al corului:

---

1) Polidor;
2) Imi vine să 'nebunesc
3) Op. cit. p. 36, versul 671.
4) Idem pe 70 versul 1264

GERARD DOV

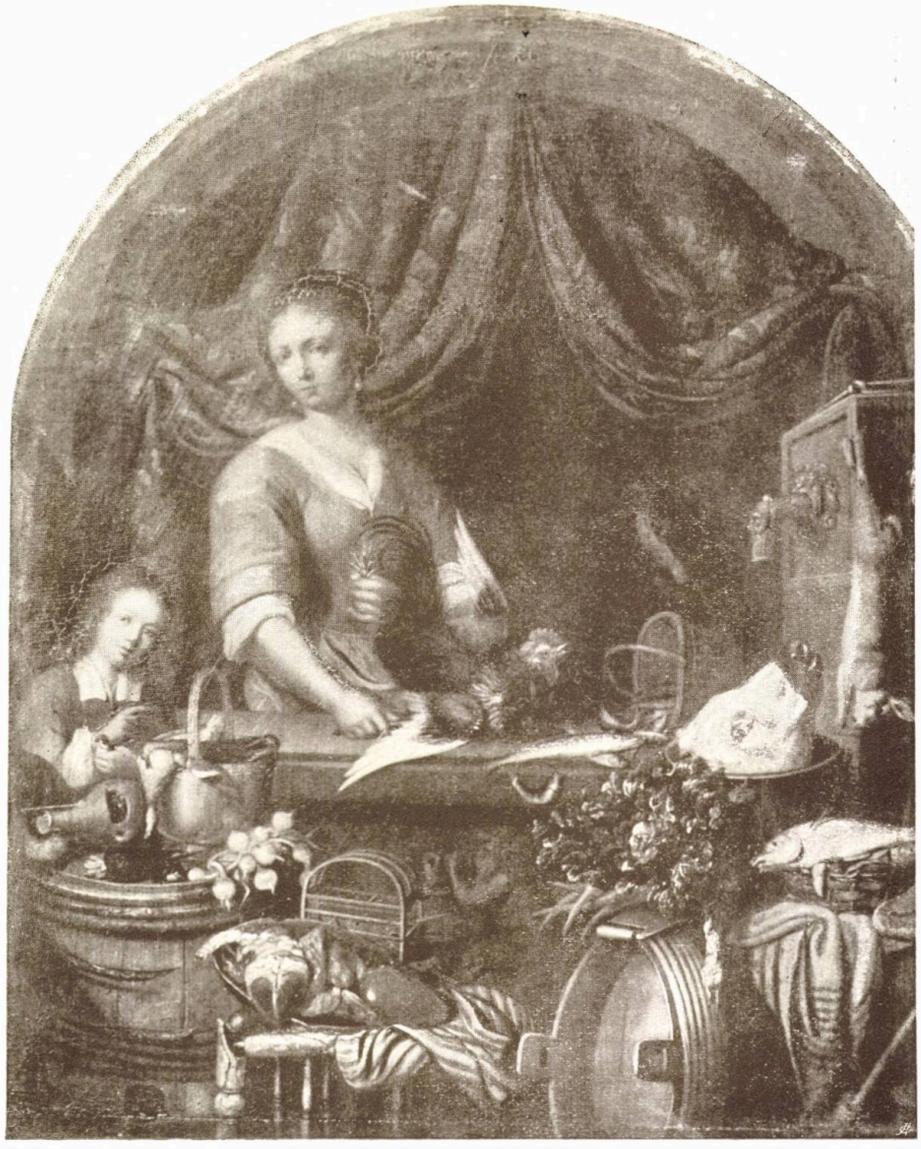

COLECȚIUNEA C. G. NANO

Fotograf Chevalièr

Amicelor iubite, duceţivă prin corturi,
Spre ţărm. Fiţi apoi gata să v'apucaţi de munca
Sclaviei, căci aşa vrea «nevoea» ne 'ndurată.

Din bucăţile citate de noi, se vede tendinţa autorului de a se fi ţinut aproape de textul grec şi de a fi izbutit în aceleş timp ca versurile sale să fie într'o limbă curat românească.

Biblioteca pentru toţi care urmăreşte un scop folositor, pentru răspândirea în popor a tuturor lucrărilor clasice, fie române, fie streine, şi cari merită încurajarea tuturor celor cari se gândesc la cultura noastră, a avut o bună idee, când printre atâtea lucrări moderne, a dat şi traducerea antică „Ecuba".

Zări Senine, poezii de *A. Mândru* Institutul „Minerva" Bucureşti. Reproducem prima poezie ce se află în fruntea volumului.

DORINŢA

Pe-aripi pe vânt în adiere, curat ca visul de fecioară,
Din lumea veşnicilor patimi, te 'nnalţă, suflete şi zboară,
Departe 'n patriarhale de 'nlăcrimare nepătrunse
Copil senin s'adormi în codrii la sânul florilor ascunse.
Supt desmerdarea lor plăpândă şi-n taina nesfârşit'a firei
Tremurător, ca pe-o comoară s'aduni tot farmecul iubirei ;
Şi-n zori, când razele-or trimete sfioase genelor sclipire,
Iar florile în straiu de rouă vor tresări de fericire,
Din zbor furându-le surâsul când blânde soarelui se 'nchină,
Să te întorci acasă grabnic să-mi umpli viaţa de lumină !

Printre poeţii noştri tineri d-l *Mândru* este, în adevăr, un suflet avântat în „zări senine" în timpuri patriarhale" în fund de „codri la sânul florilor ascunse" adică un suflet curat de poet ferit de boalele timpului nostru, lipsit de idei de modă şi de calcule pământeşti.

Viaţa sa literară e viaţa unui visător care s'a înălţat deasupra umbrelor realităţei şi trăeşte în regiunile de lumină ideală.

Toate bucăţile din volumul său sunt întrupate de doruri nemărginite sau de amintiri fermăcătoare.

Un sentiment intens de dragoste evlavioasă străbate în *Icoanele din străbuni* ca şi în peisagele sale de natură.

Şi toate sunt date într'o formă de o rară simplicitate, fără sforţare, fără metafore sau ritmuri bizare, fără ambiţia de a păreà extraordinare.

Unele locuţiuni ca : *freamăt de codru, zare străvezie, plutind în hainaţi, soare în odăjdii, adâncuri veşnic zâmbitoare* sunt formulele necesare sufletului său pururi înaripat.

Zări senine e primul său volum, un preludiu ce atrage atenţia, o făgăduinţă ce inspiră încredere.

P. Brădescu.

Cărți și reviste străine

Ferdinand Brunetière de *George Fonsegrive.*

Criticul Brunetière, fostul director al Revistei „Deux Mondes" a fost, după George Fonsegrive, un spirit instruit care a citit mult, împins mai cu seamă de către meseria sa de cât de curiozitatea spiritului său: el aveà mai multă voință de cât judecată. Dându-se din cea mai fragedă copilărie criticei literare, el a citit pe toți scriitorii. Citindu-i pe rând și după ordinea cronologică, Brunetière a crezut că descopere, după ce studiase pe Darwin, cunoscuta sa lege a evoluțiunii genurilor.

El „citià pe Claude Bernard și pe Darwin, pe Auguste Conte, pe Herberte Spencer, pe Schopenhauer și în urmă transpozà în domeniul literar cele mai multe din ideile lor filosofice". Aceasta în privința erudițiunii lui însuși. Acum, ca ton al criticii lui.

Brunetière fusese repetitor la institutul Lelarge și autoritatea pe care o exercità față de elevi, o conservă și față de publicul cititor al revistei „Deux Mondes": a fost criticul cel mai dogmatic din câți i-a avut Franța în veacul al XIX-lea.

In privința muncii omului acestuia, autorul biografiei sale ne-o arată cu adevărat exorbitantă. Incă de copil el își pregătește examenele, pregătește elevi pentru examenele lor, profesează, scrie, face conferinți. El nu s'a oprit nici un moment, să se privească trăind.

Una din luptele lui literare, cele mai memorabile, a fost contra naturalismului în Franța și apoi contra simbolismului „cari-i părură că voesc să lucreze la nimicirea limbii franceze". Invederat, o luptă deșartă cum ar fi aceea care ar face-o cineva contra întoarcerii periodice a anotimpurilor.

Un critic trebue să admită și să înțeleagă manifestările vii ale unei literaturi: rolul lui de căpetenie este de a înțelege și de a face pe alții să înțeleagă. Naturalismul ca și simbolismul au fost exagerațiunea unor tendințe explicate în evoluția literaturii franceze; în loc de a le fi negat, ar fi fost mai nimerit ca aceste școale să fie studiate de el și să arate publicului ca o reacțiune contra reveriilor romantice și contra prea strâmtei preciziuni naturaliste.

Brunetière ca critic dogmatic, aveà legi fixe pe cari el le apără ca pe o credință; dar în literatură capetele de operă trebuesc ele să servească de model? Se mai poate face din nou ceeace este desăvârșit, și nu trebue să încercăm altceva, adică să mergem către o perfecție nouă încă nesigură?

Ca orator Brunetière aveà pasiunea de a convinge; el predicà. Ce minunat predicator ar fi fost dânsul și câți necredincioși n'ar fi convertit în alte domenii.

Brunetière a avut de asemenea și preocupări sociale. Izolat, individul îl interesà puțin; în societate, i se arată sub o înfățișare cu mult mai interesantă.

Ca formă a frazei sale, el a fost prolix, incidentele frazei sale erau nesfârșite căutând să se clarifice una pe alta.

Oeuvras complètes de Guy de Maupassant: Boule de suif. Correspondance. Studiu de Paul Neveux; un volum în 8°; Louis Conard.

Volumul de față conține două părți: *Boule de suif și corespondența* lui inedită cu Flaubert, masetrul său, mama sa și câți-va prieteni. Aceste scrisori sunt fără nici o formă literară, pline de simplicitate și natural. Ele ne arată influența hotărâtoare ce a exercitat-o Flaubert asupra soartei tânărului povestitor.

El are calitățele de a fi scurt și precis; își cunoaște meseria și n'o arată prea mult; stilul său e lipsit de acea radiare a gândirii care te face să ghicești ceva deasupra cuvintelor spuse. La Maupassant nu e nimic deasupra frazei imprimate și e lipsită de taină. El a fost un naturalist moderat. Discipol al lui Flaubert, lucrà după o metodă a maestrului său și erà un bun lucrător.

Cu toate acestea istorisirile și romanele sale cari par c'au fost scrise cu atâta ușurință, îi cereau o mare trudă.

Pentru a-și puteà susține această încordare a recurs la excitante ca, ceai și cafea. E trist când te gândești că această operă sănătoasă a fost alcătuită într'un mod așa de dureros.

Boule de suif, care se poate reciti în acest volum, este o povestire făcută cu abilitate, dar și aici se resimte procedeul, și munca îndelungată. Literatura această e lipsită de spontaneitate; emoțiunea întrânsa este împărțită matematicește. Această e artă? Arta nu constă în aceea de a te lăsa să fii stăpânit împulsiv de sensibilitatea ta dar nici nu trebue ca ea să fie ascunsă sub procedeele meșteșugului.

Moière et l'Espagne de *Guillame Huszar.*

E un volum în care autorul studiază influența teatrului spaniol asupra operei lui Moliere și cercetează cu deamănuntul toate influențele.

Molière se știe însă, că s'a slujit de adoptație și de traducție făcute dejà de alții după piesele spaniole. Molière ca și Shachespeare își ià subiectele de comedie și de dramă de pretutindeni de unde le găsește. In capitolul întitulat „Comedia lui Molière și teatrul spaniol" autorul compară opera lui Molière cu comedia spaniolă zicând că superioritatea geniului francez dă lui Molière calități pe cari Loppe de Vega le-a pus în teatrul său grație talentului său individual, adăogând că acest din urmă, fără să împrumute de undeva, a creat comedia și tragedia spaniolă și că prin urmare fără Loppe de Vega comedia franceză a lui Molière, ar fi fost mai puțin glorioasă.

Cu toate aceste Huszar dă dreptate superiorității de formă a lui Molière:

«Molière este un espirit francais, c'est dire qu'il est clair, lucide, logique; il a l'art de faire comprendre ce qu'il veut dire; c'est un penseur qui regarde et juge les événements d'un point de vue général... Son esprit superieur a marqué de son empreinte chacune de ses oeuvres, il a imprimé le cachet de sa personnalité a tout ce qu'il a empreunté».

Princesse G. V. Bibesco: **Les Huits Paradis** (Perse, Asie Mineure, Constantinople); Hachette.

Princesa Bibescu, ne transportă în niște adevărate paradise, prin descrierea plăcută a călătoriei ce a făcut de curând prin țările orientale.

Dacă este adevărat că Persanii au născocit acest frumos nume de „paradis„ s'ar păreà după descrierele autoarei că ei au avut toată dreptatea ca unii ce-și duc viața în mijlocul acelor frumusețí fermecătoare ale naturii.

Gentila călătoare ne împărtășește farmecul țărilor fericite, a regiunilor împodobite cu flori; ne face să simțim mirosul parfumului ce îmbălsămează orașele Orientului și mai ales cele din Persia, cari ne apar ca niște oaze ale fericirii.

Peisagele orientale și senzațiunile ce se nasc în sufletul unui călător din Occident sunt date de princesa Bibescu prin fraze armonioase și pline de parfumul oriental

Emile Guarini: **Le Pérou d'Ajourd'hui et le Pérou de Demain.** H. Dunod et E. Pinat, Paris.

Autorul se ocupă întâi de situațiunea geografică, de configurațiunea solului și de populațiunea acestei țări.

Trece apoi la depozitele petrolifere de mare valoare, a căror producțiune se ridică la cinci milioane lei pe an. Bogățiile mineralogice sunt formate din aur, în cea mai mare cantitate, apoi: aramă și argint.

Principalele orașe, fac un comerț întins de cauciuc și gumă. Rețeaua drumurilor de fer este puțin dezvoltată și exploatarea lor se face în condițiuni absolut nesatisfăcătoare. Agricultura este departe de ceeace ar trebui să fie, având în vedere mai ales fertilitatea solului.

Peru este azi o țară mult mai înapoiată de cum ar fi fost, dacă ar fi știut să-și procure forțe motrice. Oarecare ameliorare se va produce prin consumațiunea cărbunelui. Se vor creà mari centre electrice și curenții vor fi transmiși chiar în regiunile vecine.

Autorul este de părere că *forța hidraulică* va realizà progresul industriei naționale. Din exploatarea acestei surse de energie se poate trage cel mai mare profit, în condițiuni foarte avantajoase.

Introducerea motoarelor electrice prin ateliere va face să progreseze și industria manufacturieră.

După ce se mai ocupă de procedeele extragerii mineralelor și despre depozitele de nitrate, autorul închee studiul său, făcând o comparație între starea din trecut a acestei țări, și cea viitoare. El prevede un viitor strălucit republicei Peru, când se va utilizà puterea căderei de apă, pentru producerea forțelor motrice.

Emile Galé: **Ecrits pour l'art;** Librairie Renouard.

Scrierile de față ajută pe cei ce n'au cunoscut pe abilul artist, să și-l închipue și sinceritatea frumoaselor sale inspirații, în activitatea nervoasă a firei sale îndrăgostită de viață și doritoare de a o exprimà după inima și spiritul său. Gallé nu se oprește totdeauna la înfățișările frumoase ale lucrurilor.

Dacă, în stilul său cam șovăelnic, se observă prin unele locuri dorința de a străluci prea mult, nu lipsesc totuși, pagini, în cari gândirea se îndreaptă, expresiunea devine proprie, dând dovada unui om stăpân pe arta sa, și chiar pe artă în genere. Se simt la el reflexiuni statornice și tocmai acestea dau scrisului său accentul personal. Citind, spre ex. capitolul institulat *l'Art expressif* relativ la statuia lui Claude Gellé de Rodin, și notele asupra floriculturii și botanicei, ne dăm seamă de principiile cărora el s'a supus, stilizând pe cunoscutele sale vase, motivele ornamentale ce i le ofereà natura și pădurea.

Revue Bleue; 11 Ianuarie.

In timpul feudalității. Căsătorii și Divorțuri.

Achille Luchaire în acest articol, tratează cestiunea căsătoriei și a divorțului în epoca evului mediu. El spune că în evul mediu căsătoria e numai unirea a două averi în care nu intră nici de cum sentimentul. Și, de oare ce nimic durabil nu legà aceste căsătorii, la săvârșirea cărora nu se întrebà despre sentimentele și înclinațiunile soților, inevitabil ele duceau la divorț. Cât de ușor însă se făceau divorțurile, tot așa de iute urmau după ele căsătorii noi, a căror număr ajungeà cu aceiași persoană la 4 și 5, în cazuri obișnuite.

Citează apoi cazul lui Guillaume de Champlitte eroul cruciadei 4-a care în anul 1196 erà căsătorit cu Alix de la Marche. Murindu-i soția, înainte de a se împlini anul de doliu se căsătorește cu Elisabeth du Mont-Saint-Jean văduvă la rândul ei. In 1200 Guillaume divorțează și se căsătorește cu altă văduvă Eustachie de Courtenay. In 1210 el moare și soția sa se căsătorește din nou, și tot astfel toate familiile feudale prezentau același aspect.

Pentru a se vedeà mai bine ceea ce valorà femeia și căsătoria în evul mediu autorul aduce mai multe exemple care pot ilustrà foarte bine nestatornicia și venalitatea căsătoriei. Unul din exemple e următorul.

Contele Poloniei, Mathieu d'Alsace, după ce s'a căsătorit de 3 ori, moare în anul 1172 ne lăsând de cât două fiice: Ida și Matilda. Cum cea mai mare, Ida, nu aveà de cât 12 ani tutorele ei Philippe d'Alsace conte de Flandra erà obligat să îngrijească de feudul Idei până la căsătorie. A căsătorì pe Ida nu erà ușor pentru tutorele Philippe d'Alsace, de oare ce cei trei regi: ai Flandrei, ai Angliei și Franței de care depindeà comitatul Poloniei cereau să fie consultați asupra alegerei soțului Idei.

In sfârșit Ida e căsătorită cu Gérard III conte de Gueldre (1181). Acesta însă moare după un an de la căsătorie și Ida se întoarce în Polonia. In 1183 tutorele

o căsătoreşte cu un german Bertold IV duce de Zaehringen un bătrân de 60 ani şi îl urmează la moşiile sale din Souabe. După trei ani (1186) ea se întoarce în Polonia.

In timpul acesta Ida se înamoră de contele Arnauld de Guines pe care Philippe d'Alsace i-l alege ca soţ. Dar regelui Franţei, Philippe Auguste nu simpatiză pe Arnould şi da ca concurent pe Renaud de Dammartin cavaler strălucit care era căsorit. Acest cavaler divorţează şi Ida cu toate că simpatiza pe Arnoued de Guines, totuşi la stăruinţele reginei Franţei se învoeşte să se căsătorească cu Renaud dacă tutorele ei va consimţi.

Acesta nu voeşte să audă de Renaud şi Ida intră în legături cu Arnould care o roagă a se căsători împreună. Renaud însă care se divorţase ca să facă o partidă bună, răpeşte pe contesa Ida şi o duce până în Loara închizând'o într'un Castel. De aici Ida trimetea scrisori lui Arnould plângându-se de violenţele la care este supusă şi îl roagă să vină să o scape. In timp ce el se pregătia de plecare Renaud câştigă simpatia Idei şi când Arnould cu tovarăşii soseşte îl prinde şi'l aruncă în închisoare. Căsătorindu-se cu Ida Renaud iscăleşte un tratat cu Regele Franţei declarându-se omul însărcinat al regelui Poloniei şi îi concediază regelui posesiunea Leus şi împrejurimile, pe care le căpătase prin căsătoria cu Ida.

Astfel, zice autorul se poate vedea că femeia nu era de cât o pradă pe care feudalii o smulgeau prin căsătoria tatălui, fraţilor şi chiar soţului.

La Revue, 1 Martie, 1908

M. Daubresse semnează un studiu în care se ocupă despre *Efectele muzicei asupra animalelor.*

Sunt interesante manifestările emoţiunei muzicale la animale, pe care Michelet le numeşte „fraţii noştrii inferiori". In epoca noastră, psihologia animală se întemeiază pe fapte sigure, studiate şi controlate cu îngrijire. Emoţiunea şi pasiunea la animale este deci un capitol important.

La animalele inferioare : *moluşte şi zoofite,* nu se poate observà nimic în această privinţă.

La *inelate* şi în special la *arahnide* se observă o sensibilitate deosebită. Păianjenul când aude muzica iese de unde este ascuns şi alte ori, vine şi se sue chiar pe instrumentul muzical. Acest fapt s'a observat de multe ori în Bruxelles.

Insectele par puţin sensibile la muzică; totuşi ar fi nedrept dacă am spune că ele sunt refractare la muzică. Ele produc un fel de zgomot, în adevăr, monoton pentru auzul nostru şi inclasabil muzicalmente, dar care pare nuanţat variat şi plăcut. Maeterlinck dă numeroase observaţiuni.

Peştii au raporturi foarte îndepărtate cu muzica; crapii sunt însă, sensibili la sunetul flautului.

Reptilele sunt mai interesante. Şerpii sunt simţitori mai ales la sunetul flautului. Unii indieni atrag şerpii prin cântece pentru a-i prinde şi a-i mâncà. Şopârlele de asemenea ascultă cu plăcere muzica.

Paserile, aceşti muzicanţi înaripaţi, sunt aşa de pasionate pentru muzică, în cât imitează şi reproduc multe din cântecile auzite de ele.

Papagalul merge pân'acolo, în cât imită chiar instrumentele ce le aude.

Sticletele când aude un zgomot, sau melodie, se sileşte cu vocea lui să predomine prin cântece.

Un *Scatiu* a învăţat o parte din Marsilieza şi transportat între alţii scatii i-a învăţat şi pe dânşii acea melodie.

La animalele superioare simţul muzical se mai mutiplică. *Boii* simt mare plăcere la cântecele celui ce-i conduce. Ascultând cântecul, ei par că muncesc mai uşor. *Calul* este simţitor mai ales la sunetul instrumentelor muzicale. El ia o atitudine specială, după muzica ce-o aude; iubeşte sunetele flautului, dar mai ales ale trompetei. După cal vine *Asinul.* Acesta se aproprie cât mai mult de locul unde se produc sunetele. *Şoarecilor* de asemenea le place muzica. *Lupul* însă are o adevărată oroare de muzică. Pentru el, muzica e o adevărată tortură. *Leul* este puţin înzestrat cu simţul muzicei, de asemenea şi pisica.

Câinele este extrem de sensibil la sunetele muzicei. *Maimuţele* sunt ca şi câinii de simţitoare. Cimpanzeul spre ex. este aşa de iubitor de muzică în cât se adună

la un loc de 20—30 și se încearcă să facă un cor, scoțând diferite sunete și bătând din lemnișoare pe cari le țin cu mânele și picioarele.

Mercure de France Ianuarie.

Marcel Réja semnează un interesant studiu asupra *Responsabilității criminale.*

Autorul observă că cei mai mulți apărători ai infractorilor invoacă în instanță iresponsabilitatea deliquentului. Din această cauză, se reușește să scape nepedepsiți numeroși criminali.

Responsabilitatea, în judecarea infrancțiunilor legilor penale, trebue să aibă un anumit rol. Responsabilitatea are două soluțiuni contradictorii: sau dreptatea absolută, și atunci nu pedepsim pe infractor căci nu este responsabil, sau aplicația practică, și în cazul acesta, de și infractorul n'o fi responsabil, dar nu-l putem lăsà liber căci în orice caz este vătămător societății.

In cazul acesta justiția socială recurge la un mijloc foarte curios: sacrifică mai întâi siguranța societății, și apoi dreptatea absolută.

Autorul ne dă câteva exemple practice: de și se întâmplă ca un om să deà dovadă de apucături rele, chiar fără să facă vre un rău societății, justiția îl lasă în pace și în cazul acesta siguranța societății e sacrificată, căci după dreptatea absolută nu poate fi pedepsit. Indată însă ce acest om comite o infracțiune, el este pedepsit și în cazul acesta și dreptatea absolută e sacrificată siguranții societății.

Marcel Réja e de părere ca noțiunea de dreptate și nedreptate să fie înlocuite cu noțiunea de primejdios și neprimejdios. Justiția condamnă pe un infractor, atunci când faptul său a fost premeditat; la din contra îl achită. Călăuzindu-ne de știință vedem că această apreciere e cu totul greșită, căci mulți dintre acei pe cari legea îi decretează iresponsabili —idioți etc. etc. — premeditează infracțiunile ce le comit. Justiția trebue să aibă în vedere nu responsabilitatea, ci posibilitatea individului de a se corectà; în cazul acesta, cei incorigibili trebuesc scoși din societate iar cei corigibili să fie puși la regim pentru a deveni oameni buni.

Mercure de France, 16 Martie.

Georges Batault publică în primele pagini ale revistei un interesant studiu în care tratează despre *La philosophie de M. Bergson.*

Autorul își propune să urmărească dezvoltarea cugetării lui Bergson în cele trei mari opere apărute: *Essai sur les données immédiates dela conscience. Matière et Memoire* și *l'Evolution creatrice.*

Aceste trei volume—zice autorul—sunt roadele a douăzeci și cinci de ani de gândire, și îndrăznesc să spun că rămâi uimit când nu găsești nici o contrazicere și nici o schimbare de direcțiune în desfășurarea cugetării sale.

Bergson a studiat mai întâi intensitatea senzațiunilor afective; s'a ocupat apoi de „durată și spațiu", spunând că „singura trăsătură de unire între spațiu și durată este simultaneitatea, care se poate definì: intersecțiunea timpului și spațiului". S'a ocupat de „acele libere" și cauzele ce le determină dând definiția libertății. In această ordine de idei autorul scrie:

«Toată problema libertății se reduce în definitiv la chestiunea de a ști dacă timpul poate să fie reprezentat prin spațiu; și Bergson răspunde atunci: da, dacă e vorba de timpul trecut; nu, dacă e vorba de timpul care acum trece. Or, actul liber se produce în timpul care acum curge și libertatea este un fapt care se poate constatà; problema libertății dar nu se poate pune».

Bergson în *Matière* et *Memoire* studiază contactul spiritului și materiei căutând să lămurească chestiunea capitală a relațiunilor dintre suflet și dintre corp.

In sfârșit, marele filozof prin opera sa *l'Evolution créatrice* coordonează toate elementele sistemului său asupra mecanizmului „cinematografic al gândirii" și conchide ast-fel:

«Este ușor să vedem consecințele etice și sociologice ce se pot trage din acest sistem bazat pe o voință puternică pe o voință de creațiune eternă a cărei ultimă consecință se poate enunțà: «progresul indefinit».

Vita d'Arte revista d'Arte antiqua et moderna; Ianuarie.

La începutul anului acesta a apărut la Siena în Italia, *Vita d'Arte*, revistă de artă antică și modernă sub direcțiunea lui Fabio Borgagli Petrueci și Pier Ludovico Occihini, urmărind de aproape frumusețea și luxul cunoscutei reviste franceze La Revue de l'Art ancien et moderne de sub direcțiunea D-lui Jules Comte.

Ea începe printr'un studiu asupra *„Meduzelor din Muzeul Uffizi* dela Florența, semnat de *Corrado Ricci* și în care se ia pe rând *Meduza* pictată pe lemn dreptunghiular și conservată la Uffizi, atribuită lui Leonardo Da Vinci și negată în cele din urmă ca fiind a lui. Autorul studiază cu multă autoritate toate părerile date asupra acestei picturi, și închee că, după părerea sa această Meduză ar fi opera unuia din acei foarte abili animaliști și prin urmare că nu ar fi lucrarea lui Leonardo Da Vinci.

Mai departe revista conține un interesant studiu asupra statuei grece dela Anzio de *Angelo Conti.*

Un articol asupra lui Alberto Martini semnat de Giovani Pagini etc...

Revista e de un lux remarcabil, cu reproduceri numeroase și bine redate, cu ilustrații în afară de text și cu o Cronică italiană și străină, asupra întregei mișcări artistice.

La Revue de l'Art *ancien et moderne,* Ianuarie.

Émile Gebhart studiază tabloul *„La Madone Guidi"* opera de artă a lui *Botticelli.*

In 1902 *L'Archivio storico del l'Arte* a descris un tablou ce reprezentă o *Madonă* de Botticelli, scos din muzeul Guidi de Faenza și vândut la mezat într'o piață din Roma. Tabloul era foarte prețios ca expresiune a sentimentului religios. Biografii lui Botticelli n'au cunoscut de loc această lucrare.

Revista italiană de mai sus lăsă să se înțeleagă că acest tablou dispăruse și că i-se perduse urma. In realitate însă fuseze strâns în formă de val și transportat peste frontieră. Tabloul face acuma parte din colecțiunea baronului Schlichting; el ocupă un loc de onoare între bucățile de pictură italienească.

Valoarea originală a acestei lucrări de artă, stă în aceea că este primul tablou care reprezintă pe Maica Domnului fără ca să aibă un aspect religios. Cele mai numeroase și mai ilustre tablouri ale pictorului, au un caracter cu totul bisericesc; figurile avânt o ținută solemnă și religioasă. Madona de Fra Filippo care se află acum la Munich i-a servit ca model; dar interpretațiunea e cu totul diferită.

In al doilea articol, datorit lui *Gustave Mendel* ni se vorbește despre *Monumentele Seleucizilor* în Asia Mică. Autorul face mai întâi istoricul artei și civilizației Seleucizilor și apoi arată caracterul complex a monumentelor, începând cu cele de pe la 1219. Studiul e însoțit de frumoase ilustrații.

L'Art et les Artistes din Ianuarie, conține un studiu asupra lui *Vittore Carpaccio.* datorit lui *Henry Marcel.*

La începutul studiului său, autorul se ocupă despre rolul Veneției în civilizația italienească, luxul, sentimentul religios, viața socială, din sec. XV și sentimentul profan cari au contribuit la micșorarea numărului de tablouri religioase.

Carpaccio, a fost unul dintre artiștii la care subiectele religioase, în pictură, apar ca pretext de a expune cadrul lor, cu toată atracțiunea pitorescului. Opera sa este un tablou aproape complect a vieții venețiene de la sfârșitul sec. XV.

Autorul dovedește acestea analizând numeroase tablouri ale marelui pictor venețian, și repoduce multe din operele lui.

Asupra biografiei lui Carpaccio avem puține date. S'a născut în Veneția la 1460 și a murit la 1525. Prima sa operă a fost o vedere panoramică a orașului Constantinopole, unde a lucrat multă vreme.

Sunt apoi analizate alte opere: *Predica lui Sf. Stefan, Moartea Maicei Dom nului, Prezentarea lui Isus la bătrânul Simeon,* pânze în cari pictorul reprezintă frumoase emoțiuni religioase.

Nuova Antologia 16 Martie 1908, începe cu un savant studiu intitulat *Poezia lui Cain* semnat de eruditul profesor și poet *Artur Ograf.* Istoria lui Cain în geneză

e povestită în puține și foarte simple cuvinte; dar în afară de geneză ca orice subiect care a ocupat mult amintirea oamenilor, atățindu-le fantezia și sentimentul, ea crescù în legendă, reînflorì în poezie, se împregnă de înțelesuri noi și streine. Era firesc ca părinții bisericii fie că comandau geneza fie că discutau asupra credinței și moralei, să se oprească asupra acelui fapt monstruos și oribil al primului omucid și să-și exprime gândirile pe cari le sugerà mila lor pentru ucis și disprețul pentru ucigător. Sfântul Ambroziu va scrie înadins un mic tratat *de Abel et Caïn.* Și cum erau conduși de a vedeà în Abel o figură a Mântuitorului, tot așa vor vedeà în Caïn o incarnație a instinctelor diabolice și prima pildă a unei nelegiuiri neîntrecută de alții de cât de Iuda. Cain e dela origină o substanță în chip iremediat de trist, fără nici o scântee de bunătate, învidios, o adunătură de toate relele și de toate crimele. Sfântnl Augustin va blestemà în el nu numai pe fratricidul, dar și pe întemeietorul cetății pământești sau mai drept, infernale, care să rădică în fața cetății cerești și divine. Aceeași părere în *Cartea lui Enoch.*

Autorul continuă încă, a arătà părerile Sfântului Chrisostom, a Sf. Gerolam și a o mulțime de alții autori, până ce ajunge la cei moderni ca Lord Bayron, Metastasio etc, cari au avut diferite păreri până la Victor Hugo care zice în *Châtiments* „Laisser passer Caïn il apartient à Dieu." Autorul închee studiul său zicând să lăsăm lui Cain celebritatea sa, fără să-i conferim și gloria cum au făcut atâți poeți.

Fascicola de la 1 Aprilie coprinde încă o foarte interesantă apreciere asupra lui De Amicis cunoscutul scriitor italian mort de curând, pe care-o vom reproduce în părțile esențiale în numărul viitor.

Emporium Februarie 1908.—

Vittorio Pica dă printre personalitățile estetice ca pe una din cele mai tipice și mai semnificative, personalitatea sculptorului belgian Victor Rousseau. Studiul e urmarea unei scrieri întregi făcute de același scriitor asupra celebrului sculptor Constantin Meunier, asupra profundului și versativului Charles von der Stappen, asupra sensualului Jef Lambeaux, asupra austerului Pierre Braeck, asupra expresivului Jules van Biesbroeck, asupra abilului și elegantului Phillipp Wolfersetc. In seria aceasta el rezervă un loc de onoare tânărului artist de un talent atât de viu și atât de personal, Victor Rousseau, care a luat parte la toate expozițiile italiene din Veneția, Milan și Turin și care acum în urmă la expoziția de anul trecut din Veneția a atras deosebita atențiune a publicului asupra a peste 10 bucăți de sculptură trecând dela portretul și dela grupul inspirat direct din viața reală, la figurile elegant decorative, și la compoziținni fantastice sau alegorice.

Numărul cuprinde încă *Iconografia Foscoliană* și un mare număr din portretele lui Ugo Foscolo.

Podeanu.

A apărut în institutul de arte grafice „Minerva".

CÂNTAREA CÂNTĂRILOR

POEZII

DE

CORNELIU MOLDOVANU

Prețul 1 Leu

Albert Baer.

MEISSONIER

COLECTIUNEA ... NANO

Fot. Chevalier.

2151
1909

BIBLIOTECA CENTRALĂ A ȚĂRII

Colecțiunea de tablouri C. G. Nano.

Între diplomații români, d-l C. G. Nano, ministru plenipotențiar și actual membru al Comisiunii Dunărene, este unul dintre cei cari au știut să profite de cariera sa și în sens artistic.

Om de gust și cu mijloace, intrat în cariera diplomatică de peste douăzeci și cinci de ani și trăind în cele mai multe din capitalele Europei, d-sa a putut colecționà, pe lângă altele, un număr important de tablouri de pictură, alcătuind astăzi una din cele mai serioase colecții din țară.

Fire discretă și delicată, d. Nano, își păstrează obiectele și tablourile la țară, la Siliștea, pentru ochii săi de amator și pentru rarii prietini ce vin să-l viziteze la moșia-i părintească.

Moșia Siliștea e la poalele Carpaților, în districtul Neamțu, la o oră depărtare de gara Puhuș, o vale blândă și liniștită plină de lumină și de răcoare si unde nimic nu e exagerat și de prisos. Dimpotrivă, dealurile, clinele, casele albe, arborii, păraele se întind frumos în largul zării armonizându-se cu crestele albastre ale munților văzute abia aburii și dând impresia unei păci profunde în care aerul dulce se răsfață și ecourile răsună mai tare și mai îndelung.

La o parte a satului, în fața unui vârf mai înalt, ale cărui poale sunt acoperite de pădure, se află curtea boerească, clădire veche, refăcută din nou de d. Nano, în care. pe lângă camerele necesare familiei sale sunt în șir patru saloane mari, mai toate decorate după indiciile și unele chiar cu mâna însăși a doamnei Nano, și unde e expusă toată colecțiunea sa de obiecte de artă și de tablouri.

Curtea, îngrădită pe departe, are în coasta dinspre miază noapte o livadă nesfârșită cu pomi roditori, mai toți în floare în acest început de Mai, și, la spate, aproape un sat de hambare, de leși, de pătule, de magazii, de mori, de grajdiuri și șire, în care se văd oameni intrând și eșind. vite de tot soiul, paseri, pluguri, grape și toate uneltele unei bogate gospodării moldovenești.

In ușa casei, pe scara pridvorului, în dimineața zilei, se arată stăpânul,

prietenul de mulți ani, cu zâmbetul pururea pe buze, cu vorba pururea amabilă, așteptându-te cu o cordialitate din alte timpuri și punându-ți la dispoziție cu cea mai sinceră dragoste toată casa sa.

Străbați camerele de recepție, intrând mai întâi în salonul principal Ludovic al XIV-lea, alcătuit întreg din mobilele epocei, cumpărate de d. Nano la diferite vinderi de colecțiuni unde întâmplarea îl făceà să fie de față. Nu ne oprim însă mai îndelung decât asupra tablourilor sale și în deosebì asupra numelor de pictori care ne impresionează mai mult.

Astfel, înîâlnim în fața noastră numele lui *Gerard-Dov*, pe un tablou reprezentând o negustoreasă de pești. Gerard-Dov,—(1613—1675) se știe, aparține școalei olandeze, a fost elevul lui Rembrandt, și e cunoscut prin minuțiozitatea execuțiunii sale. Lui se datorește *Femeia idropică* de la Luvru, plătită pe atunci cu suma enormă de 30000 florini de către electorul Palatin spre a o oferì principelui Eugen de Savoia. D. Nano are încă două portrete miniaturi de el, provenind din colecțiunea Contesei Harborugh, admirabile de adevăr și caracter și amintind foarte mult pe maeștrii primitivi flamanzi.

Lângă el, un *Dirks Hals*, (1600—1656), tot din școala olandeză, care a excelat în pictura de gen, mai puțin cunoscut acum 30 de ani, devenit astăzi celebru; e remarcabil prin coloritul stofelor sale. Cele mai însemnate opere ale lui sunt la Muzeul din Viena și Național-Galerie din Londra. La Silištea, el e reprezentat printr'un tablou înfățișând o masă cu trei perechi de convivi, provenind din colecțiunea Ducesei de Bojano și cumpărat la Paris.

Urmează, apoi, un *Gaspar Netscer*, (1639—1684), pictor portretist, cunoscut prin grația-i delicată și coloritul său strălucitor,—înfățișând un tânăr seigneur, în costum Ludovic XV, cu părul buclat, tablou provenind din colecțiunea Contelui d'Hane de Steen Huze și cumpărat de d. Nano la Bruxel.

Alături, un *Pierre Lely*, zis le Chevalier, (1618—1680), pictor portretist, care a luat locul lui Van Dick la Londra și care s'a bucurat timp de 30 ani de o situațiune considerabilă, protejat de Carol I, Cronwel și Carol II. Portretul de la d. Nano reprezintă o tânără nobilă surâzând. Fruntea senină, nasul și mai ales gura impecabile, și, din întreg portretul, se desprinde o simpatie ce te urmărește multă vreme. El provine din colecția Jitta, și a fost cumpărat la Amsterdam.

Mai departe, un *Ruisdaël*, Solomon Van, (1630—1681), renumitul peisagist olandez dela care pornește toată mișcarea artistică a peisagiului. Poezia înaltă de care sunt inpregnate peisagele sale, gama în care ele sunt lucrate, armonia de linii și de valori, îl pun în fruntea peisagiștilor olandezi. Tabloul d-lui Nano înfățișează un râu, pe marginea cărui se vede o moară. Cerul gri-argintiu, apa de asemenea pe care se mișcă două-trei bărci cu pânze. Aerul cald și luminos dă tabloului farmecul naturei; de aici, măestria pictorului Ruisdaël.

Un *Teniers*, (1532—1649), mic tablou prețios „Tentația Sf. Antoniu", plin de spirit, cum cele mai multe din tablourile acestui maestru. Sfântul Antoniu într'o peșteră citește pe o carte în genuchi și diavolii stau roiu în jurul lui care de care cu mișcări mai lascive. Execuțiunea, coloritul, prețiositatea întregului tablou sunt desăvârșite.

Un *Van Brussel*, din școala flamandă, renumit prin naturile sale moarte. Lucrările lui parcă sunt făcute cu lupa. Tabloul din colecția d-lui Nano reprezintă fructe.

Un *Slingelandt*, reprezintând *o lucrătoare de dantelă.*

Un *Luca de Kranach*, pictor din școala germană, reprezintând o femee în costum medieval, etc.

In al doilea salon, cuprinzând lucrări franceze, întâlnim:

Un *Greuze*, Jean Baptiste, (1725—1805), renumitul pictor francez, care prin delicatețea tonurilor, prin expresia gingășiei și frăgezimii, a câștigat un loc de frunte printre pictorii secolului al 17-lea, autorul tabloului *Le mariage au village* și a *Vasului spart* din Luvre precum și al atâtor scene din viața poporului francez. Tabloul d-lui Nano este un cap de fată simpatică și dulce cu ochii languroși.

Intr'o lumină deosebită, un *Fragonard*, Jean Honoré, pictorul poesiei frivole și a scenelor picante de prin parcuri, omul care a înflăcărat mințile prin imaginația și poezia amoroasă ce se desprinde din pânzele sale, și care azi au ajuns la prețuri fabuloase; tabloul de aici, reprezintă o tânără femee pe o canapea ascultând vorbe dulci dela un tânăr ce-i stă la spate. Lucrare delicată, prin o simplă indicație, totuși artă înaltă, captivantă.

Un *Meissonier*, (1815—1891), autorul faimosului *Charge de cuirassiers*, vândut cu 200000 de franci și revândut la Bruxel cu 265000, și apoi cu 400000 franci și care a făcut parte din colecția ducelui d'Aumale. Tabloul d-lui Nano reprezintă „Noaptea sfântului Bartholomey," *Masacrul Huyhenoților.*

Mai departe, un *Chaplain*, înfățișând o femee cu ghirlande în mâini.

Alături, un *Jean Beraud*, reprezintând scene din l'Assomoir: Coupeau amenințând femeia sa.

Vin apoi alte tablouri de nume mai puțin cunoscute.

In sofragerie unde sunt o mulțime de vase scumpe și vechi, D. Nano ne atrage atenția asupra unui *Nouailler*, Jacques, (1505—1674), pictor în smalț de Limoges, remarcat prin bucățile sale ornate cu smalț în relief. Lucrarea reprezintă o tipsie în smalț de Limoges, reproducând de o parte trăsurile lui Ludovic XIV și de alta pe acelea ale ducesei de Montespan. Ea provine din colecțiunea Jitta.

Printre pictorii români:

Maestrul nostru Grigorescu nu lipsește din galeria d-lui Nano. Vre-o 8 pânze din diferitele epoci ale pictorului îl reprezintă cu demnitate. Ici, o santinelă tânără și dreaptă pe un cer gri posomorît, dincolo, o schiță din timpul campaniei dela 77: un fel de învălmășală, unde se zărește ici colea abiă câte un cal alb în goană, pe a cărui gât stă plecat călărașul, cu sabia scoasă, fum și străluciri de spade și de suliți; e lupta crâncenă, e impresia adevărată a războiului fără să fie nimic definitiv. Mai departe, o altă pânză luminoasă pe care se lasă la vale cu donița pe umăr o tânără țărancă,—O Rodică de a lui Alecsandri; pe o alta, boi plăvani legănându-se molatec în preajma unei dumbrăvi. In față, un buchet măestrit de flori de câmp și pansele, una din frumoasele lucrări ale maestrului. Nu lipsește nici ciobanul sprijinit pe brânci, cu leanca cafenie pe umeri, înconjurat de flori și de lumină. Flori de măr și alte încă câteva dau ideia complectă de cine a fost Grigorescu, poetul delicat și unul din cei mai mari pictori ai timpului acestuia. O horă de Vermont și o Casă veche boerească de G. Petrașcu închee seria tablourilor românești.

Privirea se oprește pe multe alte pânze, pe multe alte obiecte, între

care foarte multe stofe vechi și scumpe, covoare orientale, admirabile și nenumărate, peste o sută,—evantalii fine din care unul celebru, al Mariei Licsinska—vase de tot felul, cusuturi românești, foarte multe și foarte interesante care ele singure alcătuesc un mic muzeu, — așà că duși la d. Nano ca să respirăm liniștea de țară, am găsit în ea și atmosfera înălțătoare a unei arte alese, vorbind de toate timpurile și de toate popoarele.

Continuând a ne spune împrejurările în care a întâlnit fiecare tablou și fiecare obiect, d. Nano, ne scoate pe terasa imensă a casei sale. Aerul limpede al dimineții, pacea imensă a văii și tăcerea profundă a satului, prelungesc parcă mai departe impresia noastră senină și-i dau caracterul unei amintiri ce nu se uită.

A. Costin.

A. CLAVEL, architect

TÂMPLA CATEDRALEI DIN CALAFAT, EXECUTATĂ IN ȘCOALA DE MESERII.

Albert Baer.

iubește lucrurile vechi românești, 'mi-am făcut o adevărată plăcere și datorie ca la închiderea expoziţiunei, când am luat în primire obiectele cumpărate, să trimit imediat, și în mod graţios, acel covor, cu rugămintea de a-l primì ca *suvenir dela Expoziţie, deși erà plătit de mine.*

Astea sunt covoarele, despre care vorbește că aveà dorință să le ia d-l Tzigara-Samurcaș, cu toate că'i stătuse la dispoziţie patru luni! Ce neomenie!

Cum, dacă d-sa a avut 4000 lei la dispoziţie, cum spuneà la anchetă, cum de a cumpărat în tot timpul expoziţiei decât numai de 25 lei și aceia pentru a păstrà o chitanţă provizorie și a'și constituì o armă falșă în contra d-lui Mironescu?

Nu vede singur în ce situaţiune de nedestoinicie se pune, când spune că dela început a avut 4000 lei și că n'a cumpărat nimic cu ei.

Dar d-l Tzigara-Samurcaș nu are nici un scrupul în făurirea argumentelor și prin urmare un om de bună credință, nici n'ar mai trebuì să stee de vorbă cu d-sa.

In ce priveste, puținele obiecte ce 'mi au fost oferite de câțiva prieteni și pe care eu le-am păstrat cu sfinţenie și cu eticheta lor, trebue să fie numai capul d-lui Tzigara-Samurcaș ca să'și permită a relevà, și încă în ce mod, acest fapt.

De altfel pentruca publicul să vadă dece unii din prieteni mi-au oferit, unele obiecte, ţin a reproduce alăturata epistolă, care va luminà pe mulţi. De acest nume s'a servit tocmai d-l Tzigara-Samurcaș: d-l H. Mrazec, cel ce o scrie, e fratele, alesului meu coleg de Universitate și Academie și bun amic, d-l L. Mrazec.

Iat'o:

Stimate domnule Dr. Istrati,

Conform *dorinţei d-voastră de a dăruì obiectele ce am expus la expoziţia generală română din 1906*, am onoare a vă încunoștiinţa că *vă dăruesc acele* obiecte cu cea mai mare plăcere, *însă d-voastră personal* pentru care am cea mai mare admiraţie, realizând această măreaţă și epocală operă naţională, *accentuez că vi le dăruesc d-voastră personal, căci adeseori am văzut, în unele muzee din ţară, ordinea ce există în aranjamentul obiectelor, cele de mai multe ori lipsind chiar și etichetele, astfel că nici nu se știà de unde sunt.*

Primiţi, vă rog Domnule Doctor asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.

Rogova-Mehedinţi, 30 Ianuarie 1907.

Hugo Mrazec

Din aceasta se vede, că le solicitasem pentru colecţiile statului; se vede de asemenea că 'mi-au fost oferite mie *la 30 Ianuarie 1907, deci când expoziţia erà de mult închisă*, și pot adăogà că le-am primit tocmai la 14 Aprilie 1907 din Severin! Iată omul ce mă acuză și cum o face.

Dar d-l Tzigara-Samurcaș, nu e îngreuiat a'și schimbà tactica, și a spune neadevăruri sfruntate. Să dovedesc:

In articolul său apărut in *Viaţa Românească*, caută să deplaseze chestiunea, văzând că nu a reușit cu prima sa insinuare și acţiune condamnabilă.

Iată ce scrie, *și astea după anchetă*, pe care desigur credeà că nu voi mai publica-o:

«Această notă, pare-se, a iritat mai ales susceptibilitatea d-lui doctor. *Desigur că învinuirea ar fi nemeritată, dacă s'ar adresá d-lui Istrati ca simplu particular. In această calitate d-sa ar fi avut desigur dreptul, ca oricare altul, să cumpere obiecte din expoziție sau să primească daruri*".

„Dar d. Doctor nu erà simplu particular. Pe lângă calitatea de Comisar General, *d-sa se mai afișà în toate circulările sale ca întemeetorul așa zisului* „Muzeu al trecutului nostru". *In această dublă calitate, nu-i erà permis să cumpere d-sa, făcând astfel o nelegală concurență Muzeului oficial, ce cu mijloace oficiale întemeia*".

„Procedând astfel, d. Dr. confirmă spusele mele: anume că numai cu vorba pledà pentru înființarea unui muzeu, căci de fapt îl preocupà numai sporirea colecții sale particulare. Confirmarea ne-o dă singur în procesul-verbal al cercetării dela 17 Noemvrie, unde aproape textual se află declarația prin care d. Doctor „regretă cu nu a avut și mai mulți bani disponibili pentru a cumpărà și mai mult pentru d-sa personal".

„Las la aprecierea cetitorului părerea ce trebue să aibă despre acel director sau **pretinsul** întemeetor de muzeu care, profitând de situația sa oficială, cumpără pentru sine **în detrimentul instituției ce dirige**". Și mai are curajul să spună că:

„*Cumpărarea de către particulari a obiectelor de valoare, ce se aflau în sălile Expoziției*, nu este de altfel singura neglijență de care **pretinșii** organizatori ai muzeului s'au făcut culpabili".

Judece oricine, câtă seriozitate e în o astfel de acuzare, și ce trebue să credem despre un om care caută să făurească, cu orice preț o învinuire. Când oare, la ce expoziție, statul a putut opri pe particularii expunători să facă ce vor cu obiectele ce au expus!?? Acest om are toate îndrăznelile.

Sau, ce om cu judecata sănătoasă și cât de corect ar fi, poate să vadă un rău cât de mic, că eu, fiindcă eram comisar general, nu aveam dreptul a cumpărà nimic din Expoziție?! Este asta serios, și fapta unui om ce se respectă în scriere și discuție? Oare nu fac eu un rău, cum 'mi-au spus mulți amici, că mai stau la vorbă cu o astfel de ființă care nu respectă deloc adevărul, capabil de orice, pentru a induce lumea în eroare și a-și creà o platformă de luptă? Cred că da, și în orice caz, o fac cu desgust.

De ce dar continuu? De ce? Fiind că acest domn, astfel cum este, are o poziție în societate, pe care însă nu o merită; pentru că nu doresc ca la umbra disprețului meu și al altora, se continue a crește, a induce în eroare prin lingușiri, și a ajunge! Nu, astfel de oameni trebuesc arătați cum sunt: nuli, căci nu a făcut nimic până acum; perverși, căci vedeți cum procedează și sunt capabili de orice, cum o dovedește zilnic, prin tot ce face pentru a ajunge.

E în realitate o chestiune de asanare socială!

Din ancheta de mai sus s'a văzut că Ministerul nu a avut nici un fond disponsibil și destinat pentru cumpărarea de colecții în țară și eu am regretat-o. S'a putut vedeà că nu aveam misiunea de a face muzee, asta erà o dorință a mea, alăturea cu însărcinarea oficială de a face expoziția. Eu doream, ca bun român, să rămâe cevà mai trainic. Ca probă că nu cumpăram în țară, e că chiar fișele erau făcute cu indicația: *oferite*. Eată dovada:

Anul 190..... *Luna*..... *Ziua*.....

EXPOZIȚIUNEA GENERALĂ ROMÂNĂ 1906

No......

Oferite de .....

Cătuna..... *Comuna*..... *Județ*.....

Obiectul oferit .....

.....

Clasificarea .....

SEMNĂTURA COLECȚIONARULUI,

Cerusem verbal d-lui I. Lahovary, 8000 lei pentru a cumpăra colecția d-lui Comșa, dela Sibiu, care nu a voit a le expune altfel, dar până să capăt aprobarea, o bună româncă d-na Maria I. Brăteanu, născută Ştirbey, a cumpărat-o și împrumutat-o, din nenorocire, d-lui Samurcaș, care se laudă cu ea pare că'i făcută de d-sa, sau culeasă cu priceperea și sârguința sa! Dar în tot **muzeul său** nu e nimic care să se datorească muncei și priceperei sale!

Sau, eu adunasem foarte multe obiecte gratuite din țară și cumpărasem multe *din toate țările locuite de Români*, până și din Istria, prin persoane sigure, cum se constată din conturile înaintate Ministerului.

Din țară însă nu am cumpărat și nici nu aveam un fond pentru aceasta.

Că n'am avut bani pentru țară asta o știu cu toții și delegații mei nu au putut cumpără decât pentru sume absolut neînsemnate, care erau mai mult date *pentru a cinsti săteanul*, cum zice Românul, și iată de ce cunoscând de ce este capabil d-l Tzigara-Samurcaș, am cerut **chiar în urma anchetei,** prin alăturatele acte, să se facă toate cercetările posibile, din care se poate vedeà: că toate cumpărăturile sau ridicat la 101 lei!... față cu miile de obiecte ce au fost adunate gratuit. Cred necesar să se publice și aceste acte pentru cunoașterea adevărului, căci dorind a află eu singur ce s'a cumpărat în țară, și pentru ce valoare, cu toate că nu aveam un fond special, dar pentru a puteà adunà oare-care obiecte ce mi se raportase că nu le putem obține altfel, îndată după anchetă, am rugat pe delegați să-și consulte dosarele ce aveau și să'mi deà exact o notiță relativ la starea lucrurilor.

In urma răspunsului lor, am cerut *oficial* următoarele, și iată și răspunsul obținut:

Copie după petiția d-lui D-r. C. Istrati, înregistr. la No. 12534 din 29 Noembrie 1907.

RESOLUȚIE

D-l Bănescu va cercetà în registre și archivă și să răspundă punct cu punct la cele cerute prin prezenta.

(ss) **Dr. Al. Zaharia.**

Domnule Delegat,

In timpul anchetei ce am cerut Ministerului să se facă față cu cele scrise de d-l Tzigara-Samurcaș în „Convorbiri Literare" am declarat că Expoziținea nu a dispus de un fond special pentru cumpărarea în țară de objecte vechi cu caracter etnografic, declarațiune făcută la fel și de cei 2 delegați însărcinați cu culegerea obiectelor.

Vă rog, d-le Delegat, să fiți buni a face să se cerceteze și să raportați Ministerului *dacă în realitate după scriptele ce aveți la îndemână*, a fost sau nu vre-un fond pentru aceasta și dacă sistematic sau întâmplător s'a cumpărat în timpul duratei Expoziținei în țară vre-un obiect și anume care și prin cine.

Această constatare o cred necesară să se facă, de oare-ce mi-am reamintit în urmă că, înaintea deschiderei Expoziției, după cât țin minte, d-l delegat C. Mihăilescu 'mi comunică că la Craiova la un arămar s'ar află niște blide vechi pe care voește să le topească.

Știu că, am hotărât cumpărarea lor în mod excepțional și numai pentru o sumă mică, ceia ce vă rog să cercetați și să comunicați Ministerului de oare-ce doresc ca, persoana însărcinată cu ancheta să aibă până și aceste elemente la dispoziție.

Dacă cum-va, ceia ce poate fi posibil, cu toate că nu'mi reamintesc, s'ar fi mai întâmplat vre-un astfel de caz, vă rog să'l indicați, căci eu nu am de cât un singur regret, acela de a nu fi putut cumpără mai mult pentru colecțiile statului cu această ocaziune.

Țin de asemenea să vă rog, să indicați, în raportul d-voastră ce sume mici de bani, s'au cheltuit cu cumpărarea portretelor MM. LL. sau ale lui Ștefan cel Mare de la Carol Göbl, ce au fost distribuite sătenilor la serbările Expoziținei, iar o mică parte d-lor colectori pentru a fi oferite sătenilor noștri în timpul adunărei obiectelor, deoarece cu deosebire D-l Mironescu 'mi declarase că pe la răzeși noștrii nu le-a găsit mai niciodată având numai icoane rusești.

Vă rog d-le Delegat, să fiți bun a înaintà în copie această adresă d-lui Delegat al Ministerului pentru facerea anchetei, precum și rezultatul ce veți obține în urma cercetărilor ce veți face.

Primiți, etc.

(ss) **Dr. C. Istrati.**

D-sale
D-lui delegat al Minist. de Domenii pentru lichidarea Expoziții.

REFERAT. 29/XI—907.

Domnule Delegat,

Am onoare a vă relatà, că, cercetând actele din archiva Comisariatalui, precum și registrele de comptabilitate, *nu am găsit că Comisariatul ar fi avut vre-un fond special alocat*, pentru cumpărări de obiecte vechi din țară cu caracter etnografic.

Asemenea am constatat din registrele de Casă și Inventar că în tot timpul duratei Expoziținei (Iunie—Noemb. 906) *nu s'au cumpărat nici un object cu caracter etnografic sau istoric.*

Că sumele cheltuite cu cumpărarea portretelor MM. LL. și ale lui Ștefan cel Mare, cari s'au distribuit sătenilor și diferitelor persoane din țările locuite de Români, au fost în total de lei 57, 25%.

Cu acestea cred că am răspuns punctelor din suplica de față și vă rog ca pedeoparte să se remită d-lui Nicoleanu, Directorele Agriculturei din Ministerul de Domenii fiind delegat cu anchetarea, iar pe de altă parte să primiți asigurarea distinsei mele stime.

Insărcinat cu Inventariera generală.

(ss) **N. Bănescu.**

RESOLUȚIE
Se va înaintà în original Ministerului.
(ss) **Dr. Al. Zaharia.**

PS. S'a înaintat Minister. Domenii cu adresa Comisariatului No. 8345 și s'a înregistrat la Minister sub No. 120086 din 30/XI—907.

Copie după adresa d-lui Dr. C. I. Istrati înreg. la No. 12554 din 10 Decembrie 1907. Exp. Gener. Română.

D-l Bănescu va cercetà după actele justificatlve și referì
(ss) **Dr. Al. Zaharia.**

Domnule Delegat,

Rugând pe d. colector C. Mihăilescu să consulte toate notele și să-și aducă cât mai bine aminte de orice obiect ar fi cumpărat în tot decursul timpului cât a fost în serviciul Comisariatului, d-sa mi-a remis alăturata notă din care se vede că înaintea

deschiderei Expoziţiunei a cumpărat obiecte pentru 18 lei şi 50 bani, iar în Septembrie 1906 (d-sa pune în notă din eroare 1907), a cumpărat pentru 40 lei.

Vă rog, domnule Delegat, să fiţi buni a verifică această notă şi a înaintă în copie Ministerului împreună cu conţinutul acestei adrese.

(ss) **Dr. C. I. Istrati**

Domniei-Sale
Domnului Delegat al Ministerului de Domenii pentru lichidarea Expoziţiei din 1906.

REFERAT 18/VI/907

Am onoare a referi că arătările făcute în alăturata listă sunt juste şi am notat în dreptul fiecăreia, actele unde se pot găsi; sunt de părere dar a se înainta în original Onor. Minister spre a o pune la dispoziţia d-lui Delegat însărcinat cu facerea anchetei.

(ss) **Bănescu**

p. conf. *Matei Boeriu*

COPIE

Anexată adresei mele dela 8/XII/907.

(ss) **Dr. C. I. Istrati**

Obiectele cumpărate în comptul Muzeului „Trecutul nostru“ din Palatul Artelor

	No. Etichetei		
Dosar 40,906 raportul No. 1766 din 29/XII/906	74 Sept. 1905	Un dulăpior cu încrustături f. vechi cumpărat dela săteanul Petre Ghiţă Viţel din comuna Vârciorova-Mehedinţi cu preţ de lei	5.—
Idem	111 Noembrie 1905	O ladă, lucrată în lemn de nuc cu încrestături sistem vechi cumpărată dela femeia Taşica Jugănaru din cătunul Filipeşti, com. Oneşti-Bacău cu preţ de lei	2.—
Idem	237 Decembrie 1905	O cujbă pentru agăţat ceaonul pe vatră, azi nu se mai obişnueşte, cumpărat dela femeia Marina N. Căruţ din com. M † Caşin-Bacău cu preţ de lei	1.50
Inregistr. la fol. 17 inventar şi dată lipsă. (ss) *Bănescu*	360 1906	Un lighean model vechiu cumpărat dela David Rozental din comuna Căiuţi—Bacău cu preţ de lei	10.—
Dosar 14. Jud. Dolj Proces-Verbal 19 Sept. 1906	2887/2922 1907	20 diferite vase de aramă cu inscripţii (farfurii castroane) cumpărate dela d. P. Staricu căldărar din Craiova a 2 lei kgr. 20 kgr. lei .	40.—

Am făcut adnotaţiele în dreptul fiecăreia.
17/XII/907
(ss) **Bănescu**
pentru conformitate, *Matei N. Boeriu*

Copie după raportul d-lui Dr. C. I. Istrati, înreg. la No. 12564 din 17 Decembrie 1907.

17 Decembrie, 1907.

D-l Bănescu va căutà actele justificative relativ la cheltuelile făcute de D-l Mironescu.

(ss) **Dr. Al. Zacharia.**

Domnule Delegat,

Primesc în acest moment alăturata încunoștiințare dela D-l Mironescu, în urma invitațiunei ce i-am făcut odată cu acea a d-lui C. Mihăilescu. Rog cercetați-i-o de urgență și referiți în cazul acesta Ministrului.

Primiți etc.

(ss) **Dr. C. I. Istrati.**

COPIE

Tablourile cu chipul M. M. L. L. Regele și Regina și Ștefan cel Mare, destinate a fi împărțite donatorilor în schimbul obiectelor donate Muzeului respectiv, lipsindu-mi pe timpul colectărei obiectelor în jud. Roman, am distribuit în locul acestora numai donatorilor săraci sume foarte mici, care echivalează cu bacșișuri, pentru a-i îmbună de a face donațiuni.

1.50 de la V. Stoleru comuna Păucești-Roman. Proces-Verbal No. 7, din 10 Noembrie 905.

(ss) **Bănescu.**

Așà am dat p. 13 acte vechi lei 1.30; p. 2 ștergare de borangic a 1,50 lei, la 2 fete orfane și sărace; pentru niște strachini vechi și rare azi, lei 0,50; pentru o ladă țărănească veche, lei 0.50; pentru un ceas de părete de lemn vechiu, 0.50; pentru una șea veche răzășească pe care trebuiam să o înlocuiesc donatorului și neavând cu ce am dat lei 12.00; pentru un ceas turcesc pe care 'l oferise ca raritate ceasornicarul Balok din Roman am dat lei 10, pe recomandația șefului de biurou dela Prefectură, precum și alte mici sume, care în total nu întrec suma de lei 35; pentru o serie de greutăți turcești am dat lei 3.00.

Pr. No. 9 din 10/XI/905 dela I. Bujor 1 lăicer.

(ss) **Bănescu.**

Cât privește cumpărările în Bucovina de și am avut sarcina de a strânge și acolo obiecte, preotul D. Dan însă exprimându-se că în comuna Straja posedă mai multe obiecte interesante, am fost trimis, anume să le aduc, pe care plătind preotului care le-a strâns și i-am adus în București.

18/XII/907

Am referit detailat pe adresa No. 12564/907.

(ss) **Bănescu.**

Pe timpul colecționărei obiectelor vechi, nu mi se alocase anume sume pentru cumpărări și dacă am făcut-o aceasta a fost în scop de a încurajà pe donatori foarte săraci, căci tablourile promise sosirà abia la sfârșitul campaniei.

(ss) **V. Mironescu.**

Cumpărările în jud. Roman nu trec suma de lei 35.00.

(ss) **V. Mironescu.**

D-sale
D-lui Delegat al Ministerului de Domenii.

REFERAT. 18/XII/907.

Pentru înlesnirea rezoluției d-voastre pusă pe prezenta, am onoare a vă referi, că cercetând dosarul No. 14 vol. I Roman, am găsit că d-l Mironescu a cumpărat din Jud. Roman, următoarele obiecte notate mai jos și anume:

a) La 10 Noembr. 905 dela Vasile Stoleru din comuna Păucești—Roman, proces-verval No. 7 următoarele:

1. Un scrin, ladă veche pentru suma de	lei	1.50
2. Un ștergar cusut din in	„	2.—
3. Un petic lăicer și o rămășiță de ceas de părete	„	0.50
	lei	4.—

b) Idem la aceiași dată și din aceiași comună dela Ion Bujoi:

1. Un lăicer de lână pentru	lei	3.—
2. Un ștergar de borangic	„	2.—
(Vezi proces. verb. No. 9).	lei	5.—

c) Idem, idem, ca mai sus, însă dela văduva Anica Gh. Lohan:
1. O icoană veche . . . . . lei 0.50
(Vezi proces. verb. No. 10). lei 0.50

d) La 12 Noembr. 905, din comuna Boesci Jud. Roman, cu proces verbal No. 12 dela Ion Neacșu:
1. O serie de greutăți de măsură compusă din rotițe de alamă . . . lei 3.—
lei 3.—

e) La 14 Noembr. 905, din comuna Giurgeni-Roman, dela maica Xenia Dicu, cu proces verb. No. 20:
1. O icoană reprezintă pe Maica Domnului, schimbânduse cu alta și dându-se și suma de . . . . . lei 3.80
lei 3.80

f) La 17 Noembr. 905, din comuna Bătești-Roman, proces verb. No. 13, dela Toader Branchi:
1. Un ștergar vechiu . . . . . lei 2.10
lei 2.10

g) La 15 Decembr. 905, din comuna Fedelești-Roman, proces verb. No. 60, dela Costache Damian:
1. 11 acte vechi scrise cu litere cirilice . . . . . lei 1.50
lei 1.50

h) La 16 Decembr. 905, din comuna Struga-Roman, dela Maria Pomârlam; proces verb. No. 62:
1. Un fragment de șal românesc . . . . . lei 2.00
lei 2.00

i) La 9 Ianuarie 906, din comuna Mogoșești-Roman, dela Alecu Gheorghe Filip, proces verb. No. 81:
1. O șea răzășească complectă . . . . . lei 11.10
lei 11.10

j) La 13 Ianuarie 906, din comuna Anton Balak, proces verb. No. 102:
1. Un ceas de buzunar vechiu turcesc . . . . . lei 10.—
lei 10.—

a) — 5.— lei
b) — 0.50 „
c) — 5.— „
d) — 3.— „
e) — 3.80 „
f) — 2.10 „
g) — 1.50 „
h) — 2.— „
i) — 11.10 „
j) — 10.— „
43.— lei (Patru zeci și trei).

Cu perfectă stimă — p-t conf.
(ss) **Bănescu.** — **M. Boeriu.**

Iată dar lumina făcută în mod hotârît:

Nu am avut nici fond, nici însărcinarea de a cumpăra pentru muzeu vre-un obiect. S'a cumpărat totuși, în dorința mea de a face ceva mai mult, despre care rapoartele mele vorbesc pe larg, numai atunci când mici obiecte de oare-care interes nu se puteau cumpăra alt-fel, pentru suma de lei 101,50 din 6,500,000, lei cât am avut la dispoziție.

Toate aceste obiecte există și o parte, dacă nu toate, au fost luate pentru faimosul muzeu al d-lui Tzigara-Samurcaș.

Ce să mai spun de buna credință a acestui domn?

Rămâne acum încă chestiunea că aşi fi cumpărat prin aceştia—d-nii V. Mironescu şi C. Mihăilescu—obiecte şi pentru mine.

Mai întâiu nimic nu m'ar fi oprit de a cumpărà obiecte ce ei mi-ar fi indicat ca existând la particulari, şi pe care nu voiau a le trimite gratuit.

Totuşi nu am făcut'o, în tot timpul campaniei, cât ei lucrau pe seama expoziţiei.

Şi în definitiv ce obiecte am cumpărat în urmă!

E chiar ridicol a o spune dar trebue făcut pentru a înfunda şi mai bine pe acest om, care judecă şi vede pe alţii, se pare, după ceeace ar fi capabil d-sa să facă.

In adevăr :

Când d-l Mironescu *în toamna anului 1905*, deci un an înainte de deschiderea expoziţiei, s'a dus să adune obiecte din Bucovina, *l'am rugat să'mi cumpere nişte ouă încondeiate*, de care am multe din ţară în colecţie, şi asupra cărora fac un studiu!

Mi-a adus o mică colecţie pentru suma de 3—4 lei! d-l Tzigara-Samurcaş falşifică şi de astă-dată adevărul ficsând cumpărătură *în Octombrie 1906* (vezi pag. 423).

D-l Mironescu *mi-a cumpărat, după închiderea expoziţiei, la Ianuarie 1907*, când s'a dus la Iaşi, pentru nişte tablouri ce se rătăcise, nişte obiecte ce se aflau *la anticarul Şaraga,* de la care am cumpărat în multe rânduri, pentru 250 lei! Obiecte ce cunoşteam şi l'am rugat să le observe mai bine şi să le plătească.

Ce să zic dar de cel ce face un cap de acuzaţie din aceste fapte!! Ce caracter are şi ce consideraţie i se cuvine?!! când cutează a scri:

„D-l D-r Istrati a fost îngrijit de sporirea colecţiunii sale particulare. Aceasta într'adevăr s'a îmbogăţit pe urma Expoziţiunii, fie din darurile făcute de unii expozanţi, fie prin obiectele cumpărate de d-l Doctor dintre cele mai interesante adunate de agenţii speciali ai Expozitiei sau din diferitele secţiuni".

Tot ast-fel e şi cu d-l C. Mihăilescu. *In tot timpul cât a adunat pentru expozitie, nu mi-a cumpărat nimic*, de cât la urmă în Octombrie 1906, când spuiudu-mi cum se cumpără de alţii şi pentru a se duce din ţară—a se vedeà şi raportul său, publicat în Buletinul Expoziţiunei 1906—am dat 40 lei ca să-mi ia ce va găsì.

Intre aceste obiecte, mi-a cumpărat şi un chiup de argil, sfărămat în bucăţi, şi fără fund, dar care avea un caracter special.—Mi l'a plătit 5 lei!

Iată ce zice d-l Tzigara-Samurcaş în deştăptăciunea sa:

„Cum se explică că acest chiup d. Dr. l'a plătit numai 4 sau 5 lei (după propria sa declaraţie), pe când mie acelaşi domn Mihăilescu mi-a *procurat un chiup mult mai simplu şi mai incomplect, din aceiaşi localitate, pe preţ de 40 lei, în afară de spesele de transport atât ale d-sale cât şi ale chiupului* ? Răspunsul firesc e că d. Dr. s'a bucurat de o preà vădită şi mare favoare din partea subordonatului său.

A cui e vina dacă nu 'mi-a cerut mai mult! Dar ceia-ce e curios e că chiupul d-sale, pe care 'l-a luat dela d-l C. Mihăilescu, care erà în serviciul nostru, erà un chiup *oferit* gratuit expoziţiunei şi pe care d-l C. Mihăilescu 'l-a lăsat dincolo de Dunăre, neputând din cauza îngheţului a'l transportà. D-l Tzigara-Samurcaş, s'a gândit să cumpere un lucru ce ne aparţineà, fără a mă întreba, abuzând de buna credinţă a fostului nostru funcţionar, pe lângă

care se pusese bine, crezând că va afla cine știe ce ! ! Procedeu . . . bizantin, demn de o ast-fel de persoană.

Ca dovadă eată declarația însăși a d-lui Mihăilescu, care mi-a dat'o văzând cele ce i se întâmplase cu acest domn :

„Chiupul adus d-lui Tzigara-Samurcaș de subsemnatul din Jud. Tulcea Com. Niculățel a fost unul din acele patru ce colectasem pe timpul când eram însărcinat de către Comisariatul G-l. al Expoziției.

Trei din acele chiupuri le-am putut transporta până la București, unul însă cel din urmă, din cauza înghețului nu s'a putut încărca pe vapor în toamna acelui an.

Costul de 40 lei ce mi-a oferit d-l Tzigàra a fost numai pentru transportul meu și nici decum pentru cumpărarea chiupului.

$^{19}/_{1}$. 903 **C. N. Mihăilescu**

Dacă tot așà de delicat 'și procură obiectele, nu-i fac complimentele mele.

Se mai constată că nu a spus adevărul nici în ce privește costul chiupului așà că e cazul a ne întreba ce comptabilitate are pentru banii cheltuiți ?

A mai **luat**, tot ast-fel la închiderea Expoziținnei, un dulap de la Facultatea de Medecină, pe care nu'l înapoeasă încă la Aprilie când mi s'a plâns d-l Dr. Măldărescu ; a mai luat, în mod tot așà de puțin delicat de la Palatul Artelor, obiecte ce nu ne aparțineau, pentru care i se atrăsese atențiunea și pentru care Ministerul de Domeni în unire cu cel al Cultelor, a instituit o comisiune ca să i le ia înapoi ! Iată omul care mă acuză !

Să trecem acum la punctul al III-lea. S'a adus cele mai ordinare acuzațiuni d-lui Mironescu, unul din fostii mei ajutori de către d-l Tzigara Samurcaș. Acest neaoș român l-a acuzat pe d-l Mironescu până și de faptul că e strein. Cine va ceti—și rog cititorul să-și procure articolul la care răspund, pentru a se vedeà de ce e capabil acest om —va vedeà de câte insinuațiuni e capabil și ce urzeală de neadevăruri și de calomii constitue fondul scrierei sale.

E ceva de necrezut. Nici odată „Stilul e omul“ nu a dovedit mai bine legăturile și însușirile ce se desvălue.

Declar de la început că nu cunoșteam pe d-l Mironescu. Spun că mi-a fost recomandat de d-l N. Iorga, care în urmă, pentru pricine ce privesc conștiința faptelor sale l-a criticat atăcându-mă și pe mine.

Este el român ? Căci eată ce spune neaoșul descendent al lui Traian, d-l Tzigara-Samurcaș :

„Mironovici, zis pe nedrept și prin abuz numai Mironescu[1]).

Iată acum dovezi că este *fiul unui învățător român din Bucovina ;* el nu se dă de fiu de rege, însultând memoria mamei sale, cum fac unii nenorociți și se crede, și poate fi, mândru de origina ce are :

---

1) Mironescu este numele sub care de altfel e cunoscut în Bucovina țara sa de origină : trecând granița la noi și-a schimbat numele, nu însă pe cale legală. In „Monitorul Oficial“ No. 91/Iulie, e trecut Mironovici vel (?) Mironescu Vlademir.

N-rul 9. *Berhomet în 8/21 Ianuarie 1902.*

Timbru

TESTIMONIU DE BOTEZ

In condica născuților a enoriei Berhomet pe Prut tom. II pag. 11—12 se află următoarele: Vladimir Mironovici vel Mironescu fiul legitim al d-lui Simeon învățător primar de oraș și a soției Maria născută Chibici parochul din Revna în Bucovina s'au născut în 15 Mai 1868 (una mie optsute șasezeci și opt) din părinți români gr. orient. în comuna parochială Berhomet pe Prut în Bucovina sub numărul 115 și au fost botezat de subsemnatul în presența martorilor Ștefan Ivanovici parochul din Malatinet, și a Domnichei fiicei parochului Michail Chibici din Revna în 16/28 Iulie 1868, după ritul ortod. oriental.

Spre adeverire urmează subsemnara proprie și întărirea sigiliului parochial.

Parochul ortod. s.s. **Olimpie Chiseliță,** paroch.

Sig. Paroch.

In Bucovina era el cunoscut ca Mironescu? Cu toate că se știe pentru ce multe nume românești au fost schimbate în *ici* la finele lor? Da:

Societatea academică, social-literară
„ROMANIA JUNA“
IN VIENA
IX/2, Lazarethgasse No. 26
No. 102

Viena în 14 Iuniu n. 1896.

Mult stimatului domn Vladimir Mironovici—Mironescu

Adeverim prin aceasta oficios, că d. Vladimir Mironovici—Mironescu a fost înscris pe anii 1891/2 și 1893 de membru ordinar al societății „România Junâ“, și că s'a purtat ca membru al susnumitei societăți conform statutelor și al regulamentului.

Pentru Comitet:

Președinte:
m. p. **Teofil Popovici** președ.

L. S.

Secretar:
stud. med. **Titu Pertia** m. p.

ALTA:

No. 2 5.

ACADEMIA ORTODOXA
pentru
Literatură, retorică și musică bisericească în Seminarul archidiecesan din Cernăuți

Cernăuți, în 27 Mai 1899.

Stimate D-le Mironescu!

Comitetul societății academice „Academia ortodoxă“, își ține de o plăcută

datorință, de a vă exprimă pe calea aceasta cele mai sincere mulțămiri pentru diverse desemne, ce a-ți binevoit a face pentru societatea noastră.

Primiți asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Pentru comitet:

Vice-Președintele: **Gheorghi Velehorschi** L. S. Secretariul I: m. p. **I. Vorobechievici**

Cine a spus dar neadevăruri? D-l Tzigara-Samurcaș. Dar d-sa nu face decât de acestea în tot ce a scris.

Să mergem mai departe.

Erà Mironescu astfel cum 'l descrie d-sa în Convorbiri, adică, este el nul și nepregătit?! Sau e incomparabil superior *arbitrului* nostru? Să vedem? Ce studii a făcut? Iată:

Subsemnatul am făcut studii speciale la Academia de Arte c. r. din Viena (Schillerplatz No 3) în anii 1891/2, până la 1894/5 și am fost elevul renumitului architect și archeolog George Niemann profesor la Acad. din Viena, care a reconstituit monumentul de la Adam-Clissi.

Pe lângă architectură am făcut și cursurile de pictură sub profesorii: Berger A., Dr. Zitkowski, Dr. Frisch și Dr. Lützow.

V. Mironescu.

Posed și fotografia certificatelor cu note alese.

A dovedit capacitatea sa? Iată:

Recensiuni din:

In „Sămănătorul", Anul III No. 25 din 20 Iunie 1904, pag. 387—88 sub titlul „Arta lui Ștefan Cel Mare" urmează: . . . . . .

. . . . . .

„Un architect de loc din Bucovina, d. Vladimir Mironescu, a voit să aducă, „din parte-i un album de acvarele cuprinzând toată moștenirea artistică ce ni-a rămas „dela Ștefan-cel-Mare".

„Pentru aceasta a străbătut toată țara și a cules în întregime munca pentru „frumuseță a Românilor din vremea lui Ștefan: acvarelele sale sunt vrednice de ori„ginalele după care au fost zugrăvite. Albumul e aproape gata, și în el se cuprinde „pentru noi și pentru străinătate o mare revelație de veche artă românească.

„Veți zice: unde e albumul? Și un cetitor la o sută va dorì să-l cumpere.

„Cetitor rar — unul la o sută —, albumul e la d. Mironescu. Cei ce l'au „îndemnat să-l facă, nu-l pot tipări. Și d. Mironescu, care e om sărac, nu-l poate „tipări, și editorii noștri, săraci sau bogați — ba unii cât de bogați! —, nu-l pot ti„părì. Și nici publicul nu-l poate tipărì, fiindcă banii îi sunt de nevoie pentru trăsuri „și rochii și drumuri în străinătate, pentru moftul obraznic și fudulia stearpă. Trebuie „40.000 de lei și n'are cine-i dà.

„Deci albumul nu se va face, ci va rămânea în cartoanele d-lui Mironescu. „Precum nu se va face nici școala lui Ștefan cel Mare, care va rămânea în trei pa„gini ale „Sămănătorului" și în mențiunea de contabilitate că Ministerul de Instrucție „mi-a înaintat pentru dănsa un mandat de 500 de lei, pe care nu-l voiu încasa — căci „o școală nu se face cu 500 de lei —, ci-l voiu restituì Ministerului, care a rămas „izolat în bunăvoința lui.

„Ah! Doamne, cât entusiasm zace în oamenii cu carte și cu stare ai poporului „românesc! Entusiasm mare, și cald, și guraliv, și bătăios... Și ieften!"

(ss) **N. Iorga.**

In „Sămănătorul“ Anul V, No. 38 din 17 Septembre 1906, pag. 741—42, în articolul prim „Architectura românească“ d. Iorga după ce vorbeşte de „architectura tradiţională, religioasă şi profană“, spune că „ar trebui urmat un curs consacrat acestei ramuri de căpetenie a unei pregătiri speciale“... vorbeşte de câteva monumente din capitală şi împrejur, apoi de reconstruirea bisericei Sf. Nicolai Domnesc din Iaşi zicând că „cu astfel de architecţi n'am aveà astfel de batjocuri!“ . . . . . Apoi urmează: „Pentru ei toţi ca şi pentru public, care e chemat să judece o artă cu care numai e „deprins, ar trebui mari albumuri de artă care să adune tot ce ni s'a păstrat. Un „tânăr architect bucovinean a făcut un număr de planşe în acvarelă, dar ele nu s'au „putut tipări. Ne trebuie însă o întreagă culegere mare şi amănunţită, o publicare „metodică şi integrală.

„Ar putea-o face Academia dacă ar aveà alt program de activitate. Ministerul „de Instrucţiuni e prea cuprins mai totdeauna de politică şi, dacă s'ar apucà de o „asemenea operă, ar coborî-o şi ridiculisa-o prin oamenii pe cari i-ar însărcinà.

„Dar iată avem o Principesă de coroană cu un ales simţ pentru artă cu deo„sebite talente de diletantă.

„In jurul Principesei Maria s'a alcătuit o societate de artă, în care au intrat „mulţi nechemaţi şi au rămas la o parte şi mai mulţi chemaţi. Dar societatea este, „ea are un fond, şi e datoare să lucreze şi altfel decât în saloane franţuzite. Prin ce „ar puteà să-şi legimiteze mai mult fiinţa decât prin marele corpus al vechii noastre „arte, publicat sub patronagiul Principesei?

„Zic şi eu aşa o vorbă. Cine poate, să hotărască“.

(ss) **N. Iorga,**

In „Sămănătorul“ anul V, No. 27 din 2 Iulie 1906 pag. 537 sub: Cronica. I Cărţi, urmează:

Primim cartea „Românii din Bucovina“, redactată prin îngrijirea comitetului bucovinean al Expoziţiei. Lucrarea ilustrată . . . . . „Prof. P. Popescu lămureşte la rândul său, despre internatul siretean, iar Dr. Ipolit „Tarnavschi despre cel din Rădăuţi, care e de tot frumos (architect Vladimir Mi„ronescu); . . . . . (ss) **N. Iorga**

In cartea „Românii din Bucovina“ pag. 60, stă scris: „Dispunând comitetul „nou ales — graţie munificenţei membrilor fundători — de o sumă mai considerabilă „de bani, a cumpărat în luna lui August 1902 o parcelă în apropierea nemijlocită a „gimnaziului, în extindere de 90 prăjini cu suma de 7300 cor. şi s'a adresat mai „multor întreprenori de zidiri, cerându-li compunerea divizului pentru construirea „edificiului internatului conform unui plan alcătuit de arhitectul din Iaşi d. Vladimir „Mironescu“. . . . . (ss) **Dr. Ipolit Tarnavschi**
preot şi director al internatului.

Pe lângă această dare de seamă urmează vederea internatului în fotozincografie.

Planul a fost lucrat gratuit de d-l Mironescu.

Chemat'a d-l Iorga, vreo dată pe faimosul nostru *algemeine-arbitru*, să'l consulte sau a chemat tot pe d-l Mironescu? Dovedesc:

TELEGRAMA

Vladimir Mironescu architect, strada Săulescu, Iaşi.

Ministerul instrucţiunei publice te roagă să-ţi dai părerea asupra bisericei din Scintea. Rog pleacă tren astăseară la Vaslui. Sosesc vineri dimineaţă Vaslui aşteaptă gară să mergem Scintea.— „Iorga“.

Astfel de laude nu a adus d-l Iorga, care e competent, nici odată d-lui Samurcaş, pentru o pricină simplă, că nu a lucrat nimic.

D-l Tzigara-Samurcaş, ştia cine e d-l Mironescu şi ce valoare are? Da. A fost la Iaşi să-i vadă lucrările, a voit să-l angajeze — în 1906!!! — la *muzeul său* (?!) — am ajuns şi în halul acesta — cum a *momit* în urmă şi pe d-l Moisiliu tot din jurul meu, de care — bine înţeles — n'a pomenit nimic, în lucrările ce-i au adus dela Gorj şi cu care se laudă atât. Iată declaraţia:

„In anul 1906 luna August Tzigara-Samurcaş părăsind Expoziţia, pe drumul între Arenele Romane şi Comisariat a discutat cu mine despre lucrări archeologice şi m'a rugat să trec la muzeul lui oferindu-mi mai întâiu 300 lei, apoi a doua oară întâlnindu mă în tramvai mi-a zis că va intervenì la Ministerul Instrucţiunei Publice să pue postul meu în budget şi-mi promise 350 lei lunar ca să-i execut lucrările technice, necesare acelui muzeu. Am refuzat categoric".

Mironescu

Voea deci, în toiul Expoziţiei, a-l sustrage lucrărilor ce-mi făcù şi a-i monopolizà, ca şi pe alţii, ştiinţa şi îndemânarea!... Şi tot atunci făureà, în caz de nereuşită, calomniile ce a desvăluit în urmă.

Tot din cauza calităţilor sale l-a utilizat pe d-l Mironescu şi d-l Tocilescu la Adam Klisi, şi a fost însărcinat de d-l Haret, la 1904, să pregătească decorurile istorice la mormântul (reproducere) lui Ştefan cel mare.

Iată dar cine e d-l Mironescu pe care caută în mod atât de demn să'l distrugă d-l Tzigara-Samurcaş.

Deci mai ales în urma celor ce am văzut că a lucrat acest artist fără mijloace, lucruri pe care vroea să le cumpere cu 3000 lei Academia Română şi numai din cauza lipsei de bani nu a făcut-o l-am luat să mă ajute la Expoziţie.

Am luat, cum s'a putut vedeà, şi pe d-l Tzigara-Samurcaş. Primul şi-a servit ţara, a fost muncitor şi a dovedit pricepere. Al doilea, nu a făcut decât fapte, pe care nu le mai numesc cum trebue—le-am calificat la începutul studiului de mişeleşti — şi a dat dovadă de absolută rea voinţă şi nedestoinicie, atât erà de ahtiat a lovi în mine care voiam a creà un muzeu al trecutului nostru, şi în d-l Mironescu, în care vedeà un rival temut, încât cu toate că e funcţionarul M. S. Regelui—din nenorocire, la Fondaţiunea Carol—nu numai că nu mi-a dat concursul său—cum erà datoı—la marea operă de cinstire a M. S. Regelui, dar a căutat a o stingheri şi înjosi!

Să vedem dacă în urmă d-l Mironescu mi-a adus servicii ca specialist? Da.

Iată epistola ce-i trimete directorul Muzeului Etnografic din Buda-Pesta, *care a admirat Expoziţia noastră şi obiectele adunate de el şi pe care pătimaşul nostru le declarase* de cutii de sardele, etc.

Prea stimate domn.

Intors din călătorie, sunt deabia acum în stare să satisfac o datorie plăcută, şi să vă exprim, stimate domn, mulţumirea îndatoritoare pentru amabila atenţiune cu care ne-aţi călăuzit în mod amical atât pe mine cât şi pe colegul meu Bathy în timpul vizitei noastre la Bucureşti. Şederea noastră acolo ne va rămâne neuitată, în ceà ce priveşte primirea prietenoasă cât şi pentru impresiile foarte importante pentru noi.

Sperăm că colecţiunilor, pe cari le-aţi făcut cu o concepţiune dreaptă şi cu o silinţă de nescris, nu le vor merge tot aşà, cum se întâmplă în general la sfârşitul expoziţiunilor, anume că vor fi risipite în toate părţile. Ar fi păcat *să să distrugă în astfel de mod, osteneala extraordinară pe care aţi depus-o.*

Rugându-vă să ne susţineţi în silinţele noastre, relativ la cunoştinţa Românilor de la noi şi asigurându-vă de ceà mai mare bunăvoinţă a noastră şi de orice ajutor la timp semnez cu salutări respectuase[1]).

al D-voastră supus
Dr. Semayer Vilibàld

Budapesta, 16 Octomvrie 1906.

Acestea sunt obiectele cu care se mândreşte acum şi pe care în *Cronica sa Artistică* (cu adevărat!!) le caracterizà: „cele mai multe fără valoare şi mai ales fără legătură între ele....“ Şi acest domn e pus — numai pentru moment, sper în fruntea unui muzeu.

Cred, acum că publicul cetitor, e în cunoştinţă cu valoarea acestui modest dar foarte priceput muncitor.

Iată acum dece am luat şi pe d-l C. Mihăilescu, spre a adunà obiecte, alături de d-l Mironescu. El reuşise a face o admirabilă colecţie, pe care a orănduit-o în urmă pictorul Strămbulescu, fiind luată de Ministerul de Instrucţie şi care a dat'o în urmă tot d-lui Samurcaş, pentru a face „Muzeul său“! Dulce ţară!!!

COPIE După adresa Minist. de Culte din 5 Mai 1903.

No. 5663.

Domnule,

Am onoare a vă face cunoscut că primim propunerea ce ne faceţi prin petiţiunea registrată la No. 7638 din 29 April 1903 de a ne cedà întreaga colecţiune de cusături împletituri şi ţesături naţionale adunate de d-v., invitându-vă a luà măsuri ca zisa colecţiune să o înaintaţi depozitului nostru de material didactic din Strada Istraelită, No. 3, împreună cu un inventar de clasificarea obiectelor pe care noi în urmă le vom depune la Muzeul de Arte Naţionale.

In acelaş timp vă facem cunoscut că vă însărcinăm a ţine conferinţe populare în comunele rurale, împreună cu învăţătorii, tratând în special toate chestiunile în ce priveşte răspândirea cunoştinţelor practice şi folositoare pentru locuitori săteni asupra grădinelor şcolare, industriei casnice, îmbunătăţirea raselor de vite, înfiinţări de magazii cu silozuri, ţesături naţionale, lăptării, pomologii, albinăritul, etc.

Pentru această însărcinare Casa Şcoalelor vă va plăti o diurnă de 200 lei lunar pe timp de un an şi vă va da un bilet de liberă călătorie pe toate liniile ferate.

pentru Ministru, (ss) **M. Popescu**

Domnului C. N. Mihăilescu

Cine prin urmare a dat dovezi de destoinicie? Cine a adus mai multe servicii ţării? Cine a fost corect faţă cu Expoziţia şi cu mine!? Asta nu împedică ca cel ce nu a făcut nimic bun, dar numai intrigi, d-l Tzigara-Samurcaş să se laude şi să troneze, pe munca altora, şi chiar cu obiectele adunate de personalul Expoziţiei, iar aceştia, cu d-l Mironescu în frunte, deşi români, deşi corecţi, deşi buni specialişti, deşi muncitori, să moară aproape de foame! Dulce ţară! Şi iată dece scriu. Iată dece la vârsta mea, şi cu principiile ce am, totuşi, am mers până a primì şi martorii acestui domn Tzigara-Samurcaş şi am scris acest studiu. Să vadă toţi în ce hal ne aflăm.

---

1) D-sa ne oferea schimb pentru dublete! N. A.

Să vedem acum și ce este cu necinstea d-lui Mironescu. Mai întâi, dacă onorabilul d-n Tzigara-Samurcaș, avea vre-o probă sigură, nu trebuia să meargă cu ea la *Viața Românească*, ci la Minister sau la parchet, așà procedează un om care are conștiința limpede.

Dece nu a făcut astfel? Fiindcă d-sa erà autorul unei cabale ordinare ce de mult o pregătea.

Dar mai întâi să limpezesc și partea mea. Iată ce zice d-sa:

„Purtarea lui Mironovici de altfel nu mă miră, căci de mult încă eram fixat asupra valoarei lui. Ne lumerirea mi-a fost însă mare văzând că, chiar în fața acestor probe indiscutabile, d. doctor totuși susținea pe necinstitul său fost ajutor. Și răspunderea morală a acestor grave abuzuri cade asupra d-lui doctor, care cunoscându-le le-a lăsat să se perpetueze, în loc de a destitui pe funcționarul abuziv. Căci este bine dovedit că d. doctor a avut cunoștință de ele. Numai fac uz de plângerile ce însumi am adus d-lui doctor, atât în scris cât și mai ales verbal. Există o altă probă și mai puternică. Este plângerea din 5 Dec. 1906 a fostului intendent al Palatului Artelor. Acesta, în calitate de intendent încă, deci ca funcționar dependinte de Mironovici, comunică d-lui Comisar general Istrati—pe hârtie cu eticheta oficială a Expoziției—că Mironovici se face culpabil de abuzurile indicate mai sus. Alătură chiar ca probe etichetele unor cămeși din Vlașca, la care prețurile au fost majorate după sistemul indicat (etichetele No. 14, 24, 27 și 42). In aceeși denunțare intendentul Palotă probează că Mironovici mai percepeà dela particulari o taxă ilegală de un leu sau 1,60, pretextând că această sumă reprezintă cheltuelile necesitate de mandatarea banilor posesorilor obiectelor.

Acestor denunțuri formale d. doctor nu le-a dat nici o urmare. După câtva timp d. Palotă s'a retras dela Expoziție primind chiar o gratificație, iar Mironovici a continuat să se bucure de protecția d-lui doctor. Până ce în Septemvrie trecut, fugind în mod suspect dela Expoziție, el a fost denunțat Parchetului care, pare-mi-se, anchetează cazul său".

Mai întâi spune un neadevăr când afirmă că 'mi-a atras atențiunea. Dovadă: am publicat adresa sa unde nu e nici un cuvânt relativ la d-l Mironescu.

Al doilea neadevăr, că nu am făcut anchetă când mi s'a relatat cevà de Palota. Ancheta a fost făcută și Palota, depărtat.

Al treilea: S'a făcut anchetă chiar de Minister. Am copia raportului d-lui Bobeșiu din 4 Iulie, 1907.

Minuțioasa anchetă nu dovedește nimic din toate denunțările calomnioase — se vede cât de colo mâna d-lui Tzigara-Samurcaș și în această ispravă — și actele sunt puse la dosar.

Iată, o parte din această lungă cercetare și expunere, provocată de Palota și Mihăilescu, în umbră stând *puritanul* nostru:

De altfel, d le Ministru, toate ștersăturile și adăogirile făcute în procesele verbale, le-am semnalat în raportul meu și chiar d-l Mironescu confirmă că sunt făcute de d-sa cu cerneală roșie. Iar în ce privește fâșiile de hârtie lipite de d-l Mironescu în pr. v. No. 31, 72, 99 și 105 am explicat pe larg în raportul meu, motivul ce a determinat pe d-l Mironescu a le face.

In privința etichetelor, d-l Mihăilescu spune că, ar fi fost dată o circulară, ca obiectele să fie etichetate la locul de origină; despre această circulară n'am avut cunoștință; totuși pentru lămurirea mea cu ocazia facerei anchetei, am întrebat pe d-l Crângaru, fost șef al serviciului de primirea și expedierea obiectelor, asupra modului cum se procedă cu etichetatul obiectelor, și cum am arătat prin raportul meu, d-sa mi-a declarat că obiectele soseau însemnate cu creion roșiu, albastru sau negru, purtând No. pr. v. și No. cor. al obiectului din pr. v. și numai când se distribuiau în pavilioane se etichetau.

Adaog, D-le Ministru, că din cercetările mele, nu am lăsat nimic ne semnalat în raportul meu şi că am notat toate lipsurile şi nepotrivirile şi rău d-l Mihăilescu îmi aduce acuzaţiuni.

Sunt convins că m'am achitat conştiincios în delegaţiunea ce'mi a'ţi dat şi resping atât laudele cât şi acuzaţiunea ce'mi aduce d-l Mihăilescu prin memoriul său.

. . . . . .

Termin cu cele expuse mai sus, D-le Ministru, şi faţă cu deciziunea D-v, de a mă pronunţa asupra învinovăţirei ce se aduce d lui Mironescu, subsemnatul crede că d-l Mihăilescu din ură personală, caută a compromite situaţiunea d-lui Mironescu, căci din cele ce am expus în rap. meu din 2 Iunie 1907 şi cel prezent, care reprezintă constatarea reală a cercetărilor, nu se poate vedeà că d-l Mironescu ar fi sustras, ar fi vândut sau înlocuit obiectele ce s'au colectat; singura vină ce i s'ar puteà atribui ar fi lipsa obiectelor arătate în raportul meu, la punctele A. B. şi C. dacă această vină i se poate atribui d-sale, întru cât obiectele odată sosite la magazie, nu mai erau sub supravegherea sa, şi au fost date în primirea intendentului respectiv (Palota) care erà obligat după primirea obiectelor să formeze inventare în regulă pe cari trebuià să le semneze şi să le dea d-lui Crângaru, ca acte justificative pentru primirea acelor obiecte.

(ss) **C. Bobeşiu**

Pentru exactitate **Bădescu**

14/I/908

Extras după raportul d-lui C. Bobeşiu, delegat cu facerea anchetei dintre d-nii C. N. Mihăilescu şi Vl. Mironescu, înregistrat la Ministerul de Domenii sub No. 64127 din 4 Iulie 1907.

Mai mult, a fost sezisat parchetul, articolele d-sale au servit ca punct de plecare, şi după 6 luni, parchetul nu a găsit nimic de zis !

Dacă s'ar face o anchetă mai serioasă s'ar dovedì:

Că d-l Tzigara-Samureaş, a cumpărat la expoziţie o cămaşă, înainte cu câte-va zile de a se face registrul de vânzare în regulă.

D-sa împreună cu d. Al. Ghica şi fostul ministrul de pe vremuri, d. I. Lahovary, au căpătat cu această ocaziune câte o chitanţă provizorie — trei în total—pe care cei doi din urmă le-au înaintat în urmă spre a primì chitanţa definitivă şi obiectul. *D. Tzigara-Samurcaş n'a făcut astfel, a trimis în mai multe rânduri să ia obiectul cumpărat şi a reuşit a-l luà prin înşelarea bunei credinţe a unui om ce nu erà pus în curent, şi a păstrat chitanţa aceasta*—pe care a reprodus'o la pag. 241 din „Viaţa Românească", ca o armă demnă şi corectă, spre a ucide pe un om ce-i stăteà în cale!! După mine, d-sa comiţând acest fapt dovedeşte că e capabil de ori şi ce! Dar ce să mai zicem de astfel de oameni!

In ce priveşte chitanţa ce indică la pag. 426, *s'a dovedit că s'a dat pentru trei obiecte menţinute în trei chitanţe, date unei aceleiaşi persoane—mi se pare d-lui Inginer Balş*—**punându-se exact suma pe una singură din ele!** O simplificare, făcută din grabă, fără nimic fraudulos. *Bunul simţ spune, de altfel, că nimeni nu o să primească o chitanţă pentru banii daţi, fără* a se menţionà suma. *Suma erà pusă pe una din ele, d. Samurcaş a luat însă pe cea fără sumă, unde se vede clar linia trasă şi o prezentă* **Presei,** *nu Parchetului* — acum vedem clar de ce nu —*ca act justificativ!*

Cercetarea a dovedit seriozitatea şi cinstea acuzatului. Iată omul!! Cine dar e necorect şi de condamnat? Cine nu merită să mai fie în raport cu oamenii cinstiţi? Cine? Cetitorul să răspundă.

In ce privește ultima (a IV-a) parte, că am ceva cu *muzeul său,* găsesc că e prea ridicul ca să mai pierd timpul meu a răspunde.

Nu l'am oprit cu nimic a face ce vreà ; dacă puteam, nu-i dădeam nici un obiect însă, din cele ce am adunat, și pe care la început le defăimà, căci am de d-sa o părere de tot reà, și ca știință și ca om, și cred încă, că cu optimismul meu, nici nu-l judec atât de aspru cum merită.

Găsesc că e criminal, în societatea noastră, care are atâtea părți slabe, ca astfel de persoane să fie ajutate ca să-și cocoțeze neștiința și să triumfeze astfel caracterele capabile de ori și ce.

La rigoare voi dà la lumină epistolele ce am, dela oameni de bine și care-mi descriu cu dovezi, dè ce e capabil acest domnișor. —Cazul d-lui Dr. Sârbu, nu e izolat.—Din fericire, lumea începe a-l cunoaște. E și timpul. Dar acest domn are o situație la Fundațiunea Carol, tocmai unde trebuesc formate carcaterile. Oare e indicat d-sa, care dovedește o lipsă de scrupul revoltătoare, de necrezut, să fie menținut acolo unde se formează tineretul?!..

D-sa e funcționarul M. S. Regelui, care doreà și a spus-o în actul de fundațiune, ca muzeul *„Trecutul nostru"* să se facă la Palatul Artelor. Când i s'a arătat d-lui Tzigara acest act, *d-sa a cerut să fie dosit!*

Iată dovadă, iscălită de un om cinstit și harnic muncitor:

In urma unei adrese a Ministerului de Domenii prin care-mi spune să dau d-lui Tzigara-Samurcaș obiectele entografice, am cerut Ministrului să precizeze care anume obiecte, atrăgând totdeodată atenție că am nevoe de această percizare, deoarece în actul comemorativ al Expoziției se spune la al II: „In aceà grădină să se ridice multe și mari clădiri, etc".

D-l Tz. S. care erà de față când scriam aceasta m'a rugat să nu mai pomenesc de actul de fundație și să cer numai să mi se răspundă ce obiecte să dau. Din toată atitudinea ce avea el, în momentul când mă rugă să suprim pasagiul cu actul de comemorare, am văzut că ar fi ținut mult să fac aceasta.

La Palatul Artelor, înainte de fi cerut ministrului precizarea ce anume obiecte se dau, se afla d-l Tz. S. cu mine și mi se pare d-nii. Moisil și Mironescu. Eu spuneam d-lui Tz. S. că avem lucruri trimise de expozanți care nu se mai găsesc și că în schimb avem altele despre care nu mai știm cui aparțin căci li s'a perdut eticheta de origină. *D-l Tz. S. îmi face propunere să intervin la minister ca să i se dea pentru muzeul d-sale lucrurile fără etichetă iar în schimb d-sa să-și ia asupra satisfacerea reclamanților ale căror lucruri se perduse.* Eu m'am declarat de acord cu d-sa.

Dr. Al. Zaharia

Din acest act se vede și faptul că a cerut d-sa să despăgubească pe cei cu obiectele pierdute. De ce! Când în **Jaful** dela Expoziție, spunea publicului că e de necrezut câte s'au **jefuit!!** Fiindcă s'a dovedit oficial în urma falsei sale acuzațiuni — știm că spune neexactități numai spre a calomnia și înegrì — că nu erau *pierdute sau negăsite, între cele cu eticheta încurcată,* decât numai pentru suma de 600 lei!... din 618,475 obiecte expuse!

Și iată totuși ce spunea d-sa:

„Căci indignarea în privința jafului ce s'a făcut la așa zisul Palat al Artelor este mult mai mare decât se spuneà în genere".

Vorbe goale, insinuații calomnioase, sau pe românește: Dumnezeule ce om!

Acest om va ajunge departe, dacă indiferența noastră 'i va servì de scară.

Trăim, pare, earăși înainte de 1821, când constatăm astfel de persoane.

Cu desgust, am scris aceste rânduri. Cu desgust am primit polemica cu un om pe care'l judec așà de jos căzut.

Am făcut-o ca o protestare în contra întregei categorii a unor astfel de oaspeți, pe care-i încălzim la sân, pentru a ne distruge și umpleà cu noroi, și spre a se cocoțà tot mai sus, și a sfidà buna credință, munca cinstită și știința reală.

Oamenii de bine vor înțelege ce s'a petrecut în sufletul meu. Sunt sigur de aprobarea lor și inima mea e curată.

Rămâne acum, să închei prin o notă mai înaltă și prin considerațiuni de o ordine mai generală.

Ce am dorit și ce doresc anume să se facă în ce privește muzeele noastre?

Nu am nimic de zis, mai mult, în ceeace privește starea lor actuală. E o rușine!

Nici în această direcțiune noi nu am dovedit prevedere, pricepere, patriotism!

Pare că statul le-a făcut de formă și oamenii le-au privit drept sinecure: nu se observă de 50 de ani, nici o pornire mai înălțătoare, mai conștientă, mai prevăzătoare, mai dornică de a rădicà astfel prestigiul țării și de a face din România, și în special din București, un mic far de lumină, care aveà cu atât mai multe șanse, de a părea strălucitor, cu cât erà însărcinat să lumineze, multă vreme, aproape singur, în întunerecul din spre Orient.

Acum, când începem să ne dăm seamă de timpul pierdut, și mai ales de câte s'au pierdut din cele ce puteam aveà cu ocaziunea reluărei mânăstirilor închinate; când vedem câte obiecte au trecut fruntaria; când ne dăm seama de anahronismul în care ne aflăm, față cu cerințele moderne; și de umilința de a vedeà că vecinii mai tineri, ne-au luat cu mult înainte, și când din fericiré amatorii și cunoscătorii s'au înmulțit și la noi, și publicul românesc — nu românul comis-voiajor care toată vara și iarna stă în străinătate — cere cu nesațiu ceva instructiv si plăcut; acum... începem să facem altă boroboață. E și în firea românului ca să facă astfel: sentimentul de solidaritate e redus la zero; fiecare vrea să fie, de sine stătător, și Zău în mica sa magherniță! De aci lipsa de ceva mare, făcut cu totul în comun, ceva complect și util tuturor: Bisericuțele!... asta ne omoară și în politică, și în economia națională și chiar în miscările noastre culturale. De aci ușurința cu care *farsorii* pot să înșele opinia publică și greutatea cu care adevăratul *specialist* poate face ceva.

Căci ce observăm.

De unde nu aveam muzee, de unde ne așteptam ca statul să facă ceva, observăm acum că — din fericire datorită câtorva oameni de bine și pe care-i iubesc și respectez din toată inima — nasc muzeele ca ciupercile. Dar au un defect: sunt izolate, sunt mici, fără legături, făcând fiecare, în parte, aproape același lucru ce face vecinul. Vom bate astfel înainte apa în piuă. Că sunt un admirator al inițiativei particulare, că aceasta a făcut, mai ales în Franța, la Paris, mult bine, cu muzeele *speciale*, născute de 20 ani încoace, este adevărat, dar acolo există deja osatura principală, muzeele clasice, ca punct de plecare, ca orientare, ca depozite naționale sau ale activității omenești, ca mijloc de studiu și de critică.

Dar la noi nu avem încă nimic astfel.

Şi totuşi ce observăm ? Afară de nefericitul *Muzeu Naţional* (adevărat naţional !!...) care e cum 'l ştim—din toate punctele de vedere—, se înalţă la Capul Podului un muzeu de *Zoologie*, în loc de a fi de *Ştiinţele Naturale !* Un altul alături, numit când *Etnografic român*, când al *Artelor decorative*, când al *Artei româneşti !* Vedeţi ce a adunat acolo : de toate, fără a se vedeà ceva hotărât într'un fel. De ce ? Pescuire în apă tulbure : dorinţa de a se introduce în locul d-lui Tocilescu şi a lua astfel totul, fără muncă, fără pregătire ! Ce mai observăm ? Alături cu aşà numitul *Muzeul* (?) *Aman*,—*Casa Aman*, pe dreptate—, care are la noi mai mult ca ori unde raţiunea sa de a fi, se observă acum că se nasc : muzeul Kalinderu, muzeul Simu, colecţiunea Pătraşcu, muzeul judeţului Ilfov, pe lângă multe altele, mai neînsemnate, şi care există mai mult ca reclamă, ca muzeul Industrial, etc. etc. Nu mai vorbesc de pinacotecă, căci nu merită să ne mai oprim.

La ce vom ajunge cu chipul acesta ?

La fărâmiţare, la nimic complect, impunător, cu o direcţie unică şi conştientă, şi cu facilitatea de a fi studiate sau vizitate. Aceasta mai dovedeşte, lipsa de încredere a oamenilor de bine de a face danie statului.

De ce avem noi nevoe ? De ce are toată lumea !! *Incadrarea în mişcarea generală a propriei noastre activităţi.* Aceasta ca deosebire, dela început, din vechime, până în prezent, şi cu indicaţiunele ce credem a da viitoarei munci, trebue să ne fie scopul urmărit.

Aceasta e partea noastră personală pentru care trebue să facem totul, fără a neglijà însă restul.

Ca muzee, deci ne trebuesc neapărat : *Muzeul de Istorie naturală.* Regret că priceputul şi harnicul Dr. Antipa s'a limitat numai la unul de Zoologie, şi l-a pus şi la Şosea ! Acesta, cred, că va trebui pus sau la Filaret, sau sub Cotroceni, căci va trebuì să se afle în mijlocul Grădinei Zoologice şi a gădinei Botanice.

La Filaret, am început, chiar în toiul Expoziţiunei, o grădină Zoologică. Dacă parcul s'ar mai mărì, acolo s'ar face un mic paradis pentru copii şi chiar pentru oamenii mari, graţie şcoalelor practice, de Duminică şi sărbători ce proectasem a se face acolo : Arboricultură, Apicultură, Sericicultură, etc.

Va trebuì neapărat creat şi muzeul Agricol, Industrial şi Comercial. In cele ce am publicat la începutul acestui studiu am arătat ce doream să fac. Şi acolo m'am izbit de invidualităţi, care deşi nu înţeleg lucrul, vor însă să aibă meritul creaţiunei. Deci stăm ! Dovadă că nu s'a făcut nimic, pe când, altfel, cum indicasem linia de urmat până acum puteam face cevà.

Să sperăm că tot ne va luminà Dumnezeu !

Rămâne partea clasică, culturală.

Natural, că în ce priveşte desvoltarea omenirei, un muzeu, trebue să prevadă toate faptele, dela preistoric, până în prezent, coprinzând cât mai mult din epoca Greacă, Romană, etc. şi din toate direcţiunile activităţei omeneşti, dela artele propriu zise, până la artele frumoase, dela Agricultură până la mine şi cariere, dela uneltele de luptă şi până la cult, dela mica pană la marea industrie, dela Cultura clasică şi până la tot ce a aparţinut vieţei celor ce s'au distins în mişcarea generală sau locală.

Astfel s'a alcătuit un *Britisch-Muzeum*, cel mai complect din lume, astfel s'a alcătuit *Louvre*, în Paris, cu anexele sale : Cluny, Luxembourg şi mai ales St. Germain.

Nici nu putem aveà un astfel de muzeu căci nu avem mijloace, de a colecționà decât foarte puțin în această direcție.

Ne rămâne însă partea etnografică proprie, română, pentru care nu va fi sacrificiu ce nu trebuește făcut.

Deci un singur muzeu, acel al *Trecutului nostru*, cuprinzând totul până în prezent, pentru românii de ori și unde ar fi ei, iată ce trebue, iată, mai mult, ce datorie avem de îndeplinit.

Acest muzeu, va ținea locul prin chiar elementele sale — unui muzeu general.

De ce ? Mai întâiu vom începe cu o noțiune importantă: Preistoricul dela noi, va urmà perioda dacică, romană, a incursiunei barbarilor până la constituirea noastră propriu zisă ca state române, și în urmă până în prezent.

La fiecare din acestea — spre exemplu la secția preistorică, romană, greacă — pe lângă cele ce aflăm la noi, vom puteà pune în copie, cele ce s'au descoperit în alte părți pentru a complectà, comparà și analizà; vom adăogà și acele obiecte ce am mai aveà de această natură sau ce am puteà aveà încă cu timpul.

Astfel punctul nostru de plecare va fi cel național, și rezultatul să fie din cele mai înbucurătoare, chiar privind din punctul de vedere general.

Ce nu s'ar puteà face astfel ? Ce fermecător ar fi și pentru străini o astfel de expunere ! Câte s'ar puteà adunà acolo ! Ce templu ar fi pentru tinerii noștri și ce școală de patriotism și de adevărată iubire a neamului !! Ce înălțătoare sentimente de mândrie națională s'ar naște, ce serviciu am aduce patriei și mai ales remedierii putreziciuni mediului în care trăim.

Pentru aceasta trebue un om cu inimă, un *cunoscător și admirator* mai ales al trecutului nostru, un om de gust, demn și corect și care să fi dat probe de o desăvârșită pricepere și bunăvoință.

Specialiștii, vor intrà fiecare în secțiunea respectivă, și vor puteà fi utili și a se înălțà, cât mai mult, în ramura ce va alege și va voì fiecare să o adâncească și să o facă a înaintà. Ei vor fi însărcinați și cu cercetările în țară, cu săpăturile, etc. etc., fiecare *anumit* unde se pricepe, lăsând omului cu vedere generală, grija totului, armonia întregului, grija părței economice și nevoile administrațiunei.

Cunosc un om ce are aceste calități și care are încă destulă putere și voință, este D-l *Alexandru Bellu*. El ar puteà să facă minuni, secondat cu bunăvoință și pricepere, de specialiștii noștri și de tinerii, plini de dorința de a se formà și a fi utili țărei !

Am aveà un tot, cu o linie de conduită hotărîtă, care în patru, cinci ani, ar reușì să facă un muzeu care să fie cinstea țării și chiar a neamului nostru !

Bine ar fi ca toți cei ce pot contribuì la acest lucru, să se unească, să cearâ, să impuie chear și să caute a realizà cât mai curând și clădirea și adunarea materialului. Vor contribui astfel, mai mult decât se poate crede, la o operă de înălțare sufletească și de întărire a conștiinței naționale.

Dr. C. I. Istrati.

Poeţii.

oi nu ne răsfăţăm în lux şi aur
Şi nu avem — ca ceilalţi — palate;
Locaşe ni-s căsuţe ruinate
Din moşi, strămoşi lăsate drept tezaur

Şi totuşi prin castele sidefate
Cu zâne ne 'ndrăgim în nopţi de Faur
Şi 'ncoronaţi cu flori de crin şi laur
Călătorim prin lumile visate...

Când inima ne e adânc rănită
Pe buza noastră tremură cântarea
Făcând — din mers — să se oprească firea...

Atunci ne plâng şi stelele şi marea
Citindu-ne în ochi nefericirea —
Iar luna stă... ascultă 'nmărmurită!

Dim. Orfănescu.

GERARD-DOV

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fot. Chevalier.

NOUAILLER JACQUES

COLECȚIUNEA C. G. NANO.

Fot. Chevalier.

Sfinxul Năsdrăvan[1])

§—I.

picuirea minţei adevereşte că, într'un loc de câmpie râzătoare ca seninul cerului, se află un Sfinx nespus de mare, mai înalt şi mai gros decât cei lăsaţi de antichitatea faraonească, mai arătos, nu-i vorbă, decât Sfinxul dela Ghizeh, dar nu mâncător de oameni ca cel ce se oprise pe drumul Thebei, şi mai blajin. O singură asemănare, însă, aveà cu acesta din urmă: vorbià ca dânsul şi vorba lui erà cu felurite înţelesuri. Incolo, erà cu totul deosebit, ca formă şi materie. Ca să afli ce spuneà, cătà să vii la dânsul, să te aşezi pe prispa de piatră, care-l îmbrâià prietenos, şi să stai ascultând. Un vânt adià atunci, pe mersul căruia se îndrumà prudentul glas al Sfinxului.

Dar, se vede treaba, spusele lui nu erau de celea cari măgulesc sufletul omului, sufletul lui înnărăvit, căci lumea se ferià de locul acela. Totuşi, preursit, omul se duce unde-l trage aţa. Firea lui zavistnică fiind plecată spre aflarea întâmplărilor ce-l vor ajunge mâine, mâine într'una, acel mâine în care ochiul minţii omeneşti nu poate pătrunde, omul alunecà mereu către ciudatul Sfinx; căci, vezi, piticimea fiinţei noastre ne împinge violent către un sprijin din afară, aburos, veşnic aşteptat. Şi-aşà, cu menirea lui abraşă, dânsul se duceà în câmpie şi se aşezà pe piatra mult-primitoare şi ascultà, ascultà ardeiata înţelepciune a năsdrăvanului de Sfinx, deşi în cuvântările acestuia nu erà nici un sens de ogurlie personală.

Oamenii îşi alegeau zilele de ascultare, viind în număr mare, întâmplător, şi la fiecare dată dânşii auziau alte spuse, deosebit înflorite, dar aspre.

*
* *

Intr'o zi, graiul Sfinxului răsună:

„Omul e un non-sens; nici nu ştie ce vrea, nici ce face; când mintea-i grăieşte drept, mâna lui strâmb lucrează; şi astfel ajuns-a omul, în cât

---

1). Aceste trei bucăţi literare vor face parte din volumul **Mentalia** al d-lui Th. Cornel, ce va apare în curând.

vieața lui e o crimă dela un cap la altul, fără greș. Crescut în apele minciunei, numai florile fățărniciei împarte. Sufletul lui e câinos, peste care niciodată acurateța nu s'a așternut. Și cel mai bun dintre oameni tot cu fiara se aseamănă".

Vorbele se înhorbotau pe aripele aburelului, iar lumea ce le ascultà, doborâtă și de alte zise auzite mai înainte, alte *adevăruri*, stăteà ca într'o pașnică oboseală.

„Cot la cot stați voi în vieață și spuneți că-i semn de iubire, dar coatele voastre sunt pârghiile urei; alăturarea care vă prinde e viptuită de interes, prin care unul pe altul vă despuiați. De aceia tatăl nu iubește pe copil cu adevărat, nici copilul pe părinte, și părinții se urăsc între dânșii, iar frați și surori se alungă, pizmuitori; amicul nu-i amic amicului pe deplin, căci una măcar dintre legăturile ce ar trebuì să-i apropie le lipsește; când doi inși se întrunesc, unul dela altul folos cearcă să aibă, vremelnicește sau nu. Și astfel, toate mișcările ce le faceți destăinuiesc esența voastră care e urzită din egoism și țesută cu pizmă aţâţătoare. Firea-vă nebărduită, rea cu prisos, este eternă și voi veți mințì și mâine..."

Se înfiorà mulțimea la așà frișcuire, dar nu îndrăsnià să crâcnească.

„Copii în ale minței, voi ați îmbătrânit din potrivă în răutatea sufletului, căci toate cărărușele sufletului vostru duc la neomenie cruntă. Becisnici și fără-de-lege, oameni, mai răi decât lighioanele pământului, priviți în voi adâncul blestemăției voastre, cea neodihnită!"

Un om se sculă atunci din mulțime și vocea lui cea încumetată răsună ca arama, când o baţi, răsună puternic:

— Mai presus de cât oamenii fiind, ce știi tu de ritmul vieței noastre? — în cuvântarea ta arțăgoasă, tu uiți armonia care leagă om de om; uiți de asemenea legile care o prelungesc. Nu ponegrì firea omului, ce este creație divină, eternă, pe care n'o trăiești tu.

Capul Sfinxului se clătină fantastic și oamenii cari îl văzuseră se îngrijară; el vorbì dureros:

„O gură slută a grăit și spus-a numai putreziciunea ce umple îndesat înăuntrul omului. Oh!... atâtea făloase gândiri în patru cuvinte! Nu amintì de legile voastre, — mănuchiu de asupriri; nici de armonia voastră din afară — searbădă iluzie; dar nici de firea voastră ciudoasă și ne-umană. De fiecare din voi se leagă o crimă.."

Sfinxul se opri. După câteva clipe, reîncepù și glasul lui se poleì de încântec:

„Uitați-vă, cum vin... și vine lumea cea săracă să m'asculte."

Și iar tăcù. In adevăr, tot poporul suferind și sărăcit și blând se apropià de Sfinx și erà așà de mult și stà așà de des, ca pomii din pădure, și mai des chiar, de rămase între oameni loc numai cât strungărețele dela spată.

Sfinxul le grăi:

„Voi nu sunteți frații aceleiași omeniri, căci ce au săracii cu avuții? Palatele nu se înfrățesc cu colibele, pe spinarea cărora se împodobesc palatele, Pântecele gol și ros de foame nu e acel al bogatului, dar nici haina sdrențăroasă, necum vieața obidită a sărmanului. Și voi știți tot adevărul, dar îl ocoliți, iar, ocolindu-l, sângerați cugetarea cea dreaptă."

— Asta-i armonia vieței noastre: legea divină a scris-o... întâmpină un alt om. El mai zise: „toți îi dăm ascultare; poporul trebuie să ne asculte..."

Nemișcat, Sfinxul potopi astfel:

„Glas vulpesc e glasul pe care-l auzii și cel care-l scoase nu-i om sărac. Ah! legea divină!... nemernică lege, lege obraznică. Dar ascultați: într'o lupărie, odată, se afla un lup pe a cărei blană belatră eră o pată viorie; el zise celorlalți lupi: eu sunt alesul vostru, dumnezeul vostru, căci sunt înstemat; și ceilalți, mai proști, îl crezură pe cuvânt și i se 'nchinară umil. Așà și voi oamenii. Cu toate astea, lupii nu se mănâncă între ei, precum faceți, voi, — oamenii. O! tu care 'mi glăsuișI pe urmă, ești tu mai păros decât ceilalți semeni ai tăi, ești poate ceacâr, au porți vre-un sbenghiu în frunte, — ce semn înalt te deosebește de toți ca să ai drept la bioase roduri în paguba celorlalți? Teme-te de proasta îngâmfare ce ese prin gura ta blestemătoare. Legea naturei v'a creat de-o-potrivă, și voi o știți, o știți cu toții, și n'aveți dreptul să vă mâncați între voi, mai rău ca fiarele..."

Nimeni nu răspunse, iar Sfinxul urmă, melodios:

„Și mor a-brațele mamelor copilașii, sugând la țâțe văduve de lapte; mor de foame bătrânii lihniți; iar tinerețea se 'nchircește fără hrană. Pe drumuri umblă cei alungați dela ospățul vieței și n'au loc unde să se odihnească, străini aflându-se între cer și pământ și despuiați de dreptul de a trăi..."

Un graiu răsună aprobativ: „Așa-i, ai dreptate..." Acela eră un om din popor. Sfinxul nu clintì, iar omul din popor adăugă, cu putere:

— E drept, ce zici: suntem străini pe pământurile noastre, ne mor copii de foame și n'avem un căuș de mălai, căci și acela-i zălogit. Sătulul nu crede flămândului...

Sfinxul făcù îndemnător:

„Tu cunoști adevărul curat și 'l lepezi; ce nebunie te ține legat în ne-răsvrătire? Ce aștepți? Pe cine aștepți?

„De ce te lași istovit de altul; tu ești un popor întreg, muritor de foame, iar cei cari te stăpânesc, și-ți iau munca toată, sunt o mână de oameni; și tu ai drept la vieață tihnită, la avutul pământului.

„Sorocul stăpânilor va sunà, în curând, căci tu ești puterea: întoarce cursul lumei, răzvrătește-te... răzvrătește-te..."

Mișcare se porni în mulțimea care se zobià speriată, se risipià în toate părțile. Ce-avea Sfinxul? Nu erà în toane bune.

Insă mulțimea sărmană se depărtà cu buzele ridicătoare de imn aprilin, după care, în cor, murmurau cu toții:

„Ne mor a-brațele nevestelor copilașii, sugând la țâțe văduve de lapte;

„Ne mor de foame bătrânii lihniți;

„Se 'nchircește tinerețea fără hrană!"

Inapoia lor, vorbele din urmă ale Sfinxului, îngânându-se cu răsunările depărtărei, îmbiau poporul obiduit:

— Răsvrătește-te!... răsvrătește-te!...

§—II

Intr'o altă vreme, lume alta venià în acel loc, împresurând Sfinxul, lume zălogită durerei de-a aflà numai asprimi vorbitoare. Și erà gloată de femei tinere în vrâsta patimii.

— „De ce plângeţi în pragul dragostei, atât de neştiutoare şi de sfioase, dar cu suflet aprins? Intraţi în inima dragostei şi-acolo daţi frâu firei. Acolo plângeţi, căci suferinţele-s de pară şi para arde ; iar plânsul e mângâios, plânsul e cântăreţ...“

Iar altor femei le zise :

— „Dorurile's trecătoare, ca frunzele, şi mâine vor naşte 'n voi alte doruri, mai vii, cari vă vor luminà din nou amoros şi par'că altfel, şi voi veţi uità ce-aţi suferit până atunci. Un iubit pleacă şi altul se iveşte, iar un al treilea îşi aşteaptă rândul. Inimi de aur, de ce vă tociţi strălucirile în plâns şi durere?“

Ceata ascultătoare şi mută, descriind linişor un gest comun, adus către faţă, se depărtă, urmând drumul apucat de cele dintâi, lăsând locul altor femei cari se strângeau în grup temătoare, ruşinoase. Cu obrajii veştejiţi ele se arătau de-asemeni desmăţate la trup. Sfinxul se 'ntunecă: peste faţa lui, zăbranic de neînţeles, greu, căzù. Femeile, cu surâs pervers pe buze, aşteptau şi ele vorba de adevăr a Sfinxului, dar, cum el se pierdeà în tainică muţenie, dânsele se 'ntrebau:

— De ce şi-a ascuns Sfinxul faţa? Ce-i făcurăm?

Una din ele, tunsă la păr, îi strigă :

— Şi noi am venit să te-ascultăm; şi noi vrem să cunoaştem adevărul, minunate Sfinx.

Sfinxul nu răspunse. Atunci femeile plecară din jurul monstrului, pe câmpie, cu sufletul mort de mâhnire. Din când în când se ridicà o jalnică chemare :

— De ce nu mai vrăjeşti, Sfinx minunat?

Şi 'n câmpul cu acele femei nefireşti se ţintuì golul inimei mai rău decât în netedul deşert.

§—III

In zilele viitoare, şi deci venite, se pornì mişcare bogată 'n jurul Sfinxului. Aşà se 'ntâmplă 'n veiaţa omenirei. Mulţimile, uneori, au presimţirea întâmplărilor mari, şi se-adună troian. Şi cum se 'ntretăiau lumile în de ele şi cum tot discutau aruncătoarele gândiri ale năsdrăvanului, de-odată Sfinxul grăi :

— Nu umblaţi pe cărările sufletului, cum hoinăreşte vântul prin largul câmpiei ; e o noimă în vieaţă şi cată s'o ştiţi. Dar voi n'o ştiţi, şi voi umblaţi derbedelnic prin ea şi nu cunoaşteţi direticata vieaţă a sufletului. Floarea minţii n'o cunoaşteţi, nici pe ea, iar în grădina inimei voastre numai pălămidă creşte. Şi dacă-i seacă vorba voastră, este că conştiinţa-vă e ne-miezoasă, iar învelişul ei e patima cea arzătoare. Vă târîţi nemernic în mâlul neştiinţei şi mor în voi elanuri ce în ascuns se plăsmuesc, pe când natura voastră e mereu nebărduită, — de aţi rămas tot neştiutori, imperfecţi, cu simţuri ascuţite numai pentru rău. Şi veţi muri, când suflarea suverană va adià pentru fiecare din voi anumit şi fără greş, şi vă întreb, fii ai lecnei, ce va rămâne de pe urma voastră? Nu vedeţi că până acum aţi tescuit deşertăciune, numai deşertăciune?

Huiau câmpiile, până în zări, de înfricoșătoarele cuvinte ale Sfinxului. Un om se iți, mai neastâmpărat, și răspunse, după care monstrul cu cap de geniu vorbì în acest chip :

— Gândirea omenească e beteagă. Bobul de nisip e mai măiestru construit și voi nici nu bănuiți măcar. Și, când vorbiți, ce știți voi de legea superioară ? Gândul vostru e trufaș și absurd, grăind de legea superioară. Așa, voi credeți că mai presus de inteligența omului nu mai e alta, în lumea fenomenală, inteligență vibrând din materie. Dar, băgați de seamă : două inii drepte se întretaie, nu cruciș, ci aplecate... Prelungindu-le într'o parte și în alta la nesfârșit, care-i distanța ce desparte capetele lor respective, între ele ? Astfel e imaginea inteligenței, în natură. Pleci dela întretăierea liniilor, fie către infinitul în mare, fie către cel în mic, și găsești, până la om, inteligențe cari se întrec și aceia a omului întrecându-le pe toate ; — iar dela om în sus, ce ne face să credem că nu-s inteligențe mai întrecătoare ? Dar spre infinitul în mic, cine ne poate indicà ultima inteligență, ultima, ultima ?

La așà discurs, un ins cu 'nfățișarea atrăgătoare adăugă :

— De-asupra inteligenței omenești, strălucește, poate, inteligența ta, a misterioasă...

— Dar de asupra inteligenței mele ?

— Tu singur știi...

— Cine poate ști ? Nimeni, căci noi știm ceia ce e la 'ndemâna inteligenței noastre și mai pe jos de asta ; voi vă legănați cu iluziile ce nasc din simțirile voastre mărginite și 'nșelătoare ; eu pricep mai presus decât voi, dar ce pot știi eu mai presus de simțurile mele ?

Începù lumea să se reculeagă și să deà ascultare celor zise ; în vreme ce capul himeric se clătinà a mulțumire și din ochi țâșniau priviri luminoase.

— Dar voi vă credeți mai mintoși, și-ați inventat, de-asupra voastră, o inteligență supremă. Și voi nu știți că nu-i o singură inteligență universală, ci o infinitate de inteligențe, superioare una alteia : voi o credeți a tot creatoare, însă voi nu pricepeți că nu una singură ci un șir întreg de inteligențe sunt plăsmuitoare și că a voastră se numără printre acea infinitate.

— Și inteligența supremă ați numit-o Dumnezeu, făcător și cunoscător de toate, neștiind că voi înși-vă contribuiți la facerea a tot și cunoștința voastră tinde către Tot. In voi e o parte din puterea universală, dar n'o știți, fiind iluzionați. Ochiul vostru nu pătrunde, de oarece un nor de orgoliu îl acoperă ; mintea voastră nu descoperă, căci un miros de fățărnicie o amețește de veci. Legea prin care ați clădit Dumnezeul vostru nu există ; iar acest Dumnezeu, din esența voastră, rând pe rând crud și bun, iertător și încăpățânat, ca voi, centru de contrazicere, de frumusețe și de sălbăticie, ca voi, centru de forțe anomalice și protivnice, — acest Dumnezeu absurd și netrebnic, ca voi, e negația Naturei, a Creației multiple din Univers...

Mulțimile se porniră pe amenințare ; și câmpia se răsvrătià, aruncând spre Sfinxul uriaș valurile lumilor înfierbântate. Nimic nu se clintì în firea monstrului. Iar furia oamenilor creșteà și trupul spumegatei adunări se lovià zădarnic de granitul muntos, novăcesc, al Sfinxului care mai spunea :

— Omul e absurd ; toată mișcarea lui e în van, iar din mintea lui se'nvoaltă spumoasă nebunie. Oh ! când se va cuminți omul fățarnic și neputincios ?

ZEUL AUR

Trăgănate șopăiri se ridicau în templu și cântărețe, în vreme ce la porțile lui primitoare, imens deschise, stà ciotcă, așteptând cu neastâmpăr, stârcită de grijă luată de instincte,—stà lume multă, multă, lume de neamuri felurite; adică neamurile din omenire. Prin căscatul ușorilor se prelingeau meșteșugite străluciri și cu ele toate șopăirile; iar din când în când, înflorià imnul metalic al unei orgi.

Și intrà un ins din mulțimea ce așteptà acolo, pe când ceilalți îl adăstau; un altul îi luà locul apoi, și așà mai încolo după eșirea fie-căruia Astfel se urmà zi și noapte, căci lume erà puzderie, ce dura de zeci și zeci de veacuri, iar templul stà veșnic deschis, iar șopăirile se auziau necurmat, iar strălucirile nici o dată nu muriau aprinse în nesfârșit.

§—I.

Un om intră, desprins din gloată. Nepăsarea pietrei, îngânarea depărtată a pașilor săi, miroasele felurit împerechiate cu potolitele strălucири de aur, lumina plăpândă, fricoasă, cernută prin geamuri în mii de fețe, vibrațiile oculte cari îl năvăliau, fără ca să le priceapă,—tot alaiul acesta ne mai întâlnit de el îl umplù de neliniște, de contradicție, de non-sens și de teamă.

Sosit în mijlocul templului, se întrebă omul: să mai meargă el pe calea instinctului?—Și erà să uite de ce intrase. Insă un svon omenesc de afară îl desmetici; atunci, dânsul își urmă calea instinctului și ajunse la esența templului.

Acolo se găsià Zeul.

Pe soclu de marmure scumpe și rare se înalțà novăceasca lui statuie de aur, sub mâinele căreia, întinse și darnice, loc de îngenunchiare pentru mulțime se aflà:

Erà Zeul!

Luminile ajungeau aici numai fețe-fețe, domolite și mai mult, ca niște zări ametite de amurg, viind din dreapta, din stânga și de sus, viind însă mărunt, ca'n surdină, abia trimise de coloratele sticlării din ferestre; cu luciri sfioase și melancolice, ele mângâiau Idolul; și se răsfățа în jurul acestuia o adevărată îmbăiare fantomală, subtilă, de sensualitate rafinată.

Erà Zeul!

Și'n atmosfera asta de'mbătare, Monstrul își dăltuià trupul grosolan pe care, ca de pe stâncă, mici puhoaie de aur curgeau, și se săpau umbroase ponoare, și pretutindeni se-arătau sgrunțuroase neregularități, scofâlciri pitorești ;—se'nălță deci orobul de aur, se'nălță cu atitudine batjocoritoare, sfârșind printr'o față mătalnică, urâtă amarnic, dar cu larg surâs de satir încondeiată. Din mâinile lui, când avea poftă idolul, ningeà praf de aur înzeit

Cum sosi în fața Zeului Aur, omul se turbură de patimile apucătoare, dar cu privirile-i cucernice țintiș către fața statuiei, îngenuchiă artistic și se rugă :

— O ! Soare, fără stingere,—Putere de-apururi ! Ție'ți aduc mărire întâi și rugi îți ridic.

Orga răspunse grav, iar tot lăuntrul templului mugi și tresări ca pieptul unui fanatic.

— Roabă păcătoasă ție îmi e mintea și sufletul meu de-asemeni. Esența ta e sensul existenței mele.

Cântări depărtate, drăgulii, desfăcându-se îmbietor din ungherele secrete, se'mperechiau aieric sub înaltul cupolelor și erau răsunări cerești.

— Ban la ban alunecă și gândul bun e cel de strângere ; patima mea dintâi e de'mbogățire. Și dacă se sdrobesc ființe, în lucru pentru mine, e ca pe munca lor bioasă templu de adorare perpetuă să'ți ridic. Fă-mă alesul tău în veci, și lasă asupra'mi harul tău cel dumnezeiesc.

Luminile se'nviorară, pătrunse de o nouă vibrație ; din mâinile Zeului pulbere auroasă se cernù armonios pe capul îngenuchiatului. Orga se porni pe imn de triumf, și fu tot excelsior în elementele proslăvitoare.

La întoarcere, văzându'l mulțimile, isbucniră în admirație și din gurile lor pocăite eșiau strofe de'nchinăciune, pe când, într'un ritm, ele se poligniau pale-pale, cum fac grâiele bătute de vânt,—se poligniau salutând templul. Acela erà *ales* Și fiecare dorià să fie ca el. Oh ! câte speranțe, câtă sete de aur !... Inima omului erà imens văluroasă de dorința 'mbogățirei.

Un alt om pătrunse înăuntru, dar înaintarea-i erà fricoasă, rămuroasă, pe de lături, căci palida întunecime de-acolo îl îngrijà. Zadarnic îl îmboldià instinctul nărăvaș : fii egoist... Erà zadarnic, într'adevăr, pentru că omul renășteà măiestru și templul îi se arătă că o închisoare a conștiinței. Mai făcù însă doi pași ; dar iată'l întors, ieșind prin fața mulțimei aiurite care se închirceà acum de îndoială și se 'nfurnică de frică ; acela nu erà *ales*, și cui îi venià rândul ? Câți vor fi aleși, și câți nu ? Care din noi ? —eu, tu, sau voi ?... cari, cari ? O ! suferință stranie și nelipsită, apune-ți lamura din noi !

Cel care intră apoi, aveà călcarea faiesă și dreaptă, ajungând la Zeu.

— Nimeni nu mă 'ntrece 'n treburile mele și'ți închin mărirea mea. Viu la tine sperând răsplată. In toate faptele lui omul o cere, o vreà. Mai presus de lege și de forțe...

Un glas îngăimat îi acoperi spusul, care nu erà nici glasul orgei, sau al vre-unui element al clădirei, ci o răsunare generală, îngrijătoare. Omul nu se 'nspăimântă, ci rupse o bucată de aur din statuie și plecă afară, în cântarea ascunsă a templului, urmărit de luminile cele colorate cari se uitau după el cu mirare. Pe câți întâlnià, dânsul le arătà vanitos bucata de aur, zicând : Zeul e darnic, darnic ! Și nimeni nu știà că erà furt. Ochi răpareți jinduiau lăcomește aurul ce le treceà pe dinainte ; atunci, noi clocotiri de

ispită bolborosiau în firea părăginită a mulţimei, căci o dedulcise gândul la câştig.

Mai intră un ins şi-acela da numai pe brânci, dus de cântăreţele întâmpinări ale imnurilor. Şi cât ajunse dânsul descriind o lungă mătanie cât se şi puse să se roage :

— Parfumul sufletului meu se urcă spre tine şi te'nvăluie, o ! Zeu glorios. Priceputa mea deşteptăciune măiastră slavă îţi ticluieşte. Din fiece gând al meu aburește neîncetată adorare, pentru tine. Şi toate cuvintele mele se firosesc spuindu'ţi-o şi'n toate operile mele închinăciune doveditoare ţi se descrie. Te-am cântat în armonii feciorelnice, în creaţii de vis şi de beţie : şi te-am imaginat, pe Tine, supremă arătare, pe Tine, falnic Făptuitor, pe Tine Esenţa tuturor lucrurilor.

Se opri acela ca să răsufle, şi-atunci guralive simfonii îl împresurară deslegând în el patimile toate, patimi ce mor, dar patimi a căror harpă are mii de răsunări ; toate împreună il îmbiau la supusul cel drept care vine din adâncul inimei. Se puneau la întrecere instinctele cele'ntârziate ca să'l facă şi mai făguros să fie la rugare.

— Şi m'am coborât la gustul de jos, am dat lucrărilor mele faţa urâtă a gustului obştesc, am linguşit mulţimea cea fără de măestrie, spre a te slăvi, prosternându'ţi astfel toată fiinţa mea. O ! Zeu !—Şi-am închis conştiinţa-mi, iar glasu-i l'am înăbuşit. Am lăudat prostia, am măgulit pe cei avuţi şi pe puternicii zilei, am înălţat tot ce e sarbăd şi brudnic, pentru ca să-ţi aştern la picioare ca pe-o ştofă'ndiamantată sufletul meu întinat, drept slăvire...

Idolul săltă, înduplecat ; praful de aur căzù mărunt şi des din mâinele lui binecuvântătoare. Şi iar se auziră profund, orga tremurătoare şi cântările primăvăratice. Omul se 'ntoarse la ieşire purtând în el urăciunea sufltească iadnică, târând instinctele duşmane perfecţiei, instinctele cari sug vlaga raţiunei, şi acela, în esenţa lui de om, erà transparent... erà o umbră de *om*, rămas în primitivitate. Insă prin păr, pe umeri, erà ca poleit, căci aurul îl prăfuise simţitor, în care poleială cei pe lângă care treceà el îşi înmuiau poftitor degetele. Ah ! iluzie, pentru aceştia, realitate curând muritoare.

Sorţul căzù pe-o femeie, care intră şi'ngenuchiă :

— Femeie sunt şi'ţi aduc tot ce am : trupul meu voluptos, pântecele meu sterp, fruntea mea umilă, inima mea vulpească, sufletul meu smerit şi nevrâstnic. Zeu de-a-pururi adorat, roaba de-acum va fi roaba de veci.

Zeul ascultà şi fu dănos cu dânsa ; prin armoniile elementelor, femeia se'ntoarse, vrăjită, purtându-şi trufaş corpul ei deliu. Cine ziceà că femeia nu ştie să se roage ? Poezia buzelor ei preţueşte cât aceia a bărbatului, din ochii ei sar scântei surori cu acelea din ochii bărbatului. Face ea rău ? Dar bărbatul, rău face ? Şi dânsa se depărtà, murmurând : oh ! ce bine e când asculţi instinctele stăpânitoare. Zeul Aur o alesese, şi'n vieaţă o aşteptau bucurii rare.

In mers către Zeu, prin înseratul neclintit din năuntru, se chinuià un om, prins în luptă cu patimile străvechi. Şi-i ziceau unele : fii îndrăzneţ fii „om“ ca ceilalţi... îi mai ziceau altele : nu ascultà conştiinţa vicleană, ci te'nchină Zeului...; mai adăugau altele : raţiunea te-amăgeşte, traiul e vremelnic şi cată să'l duci uşor, în tihnă şi'n belşugare... iar cu toatele îl îmbiau : du-te, du-te, du-te !... Zadarnic luptă el cu acest potop de patimi

cari îi inundau firea cu de-'antregul, căci fu'nvins : se duse. Insă în faţa Zeului, se'ndârji, rămas în picioare şi ameninţător.

— Nebunie umană, dar neumană, tu eşti ; fiinţa ta se viptueşte din adâncă şi veşnică imoralitate. Pierderea omului tu eşti, căci prin tine se'njoseşte dânsul, cu înnoroirea lui, tu mai aduci pieirea lui sufletească, şi intelectuală. Vrăjmaş pe om ai făcut omului, şi'n egoismul lui, pentru tine, seamănă mizerie, boală şi moarte printre semeni. Tu ai ucis mândria, cinstea, omenia, bunătatea, dragostea, făptuirea bună, dreptatea, sinceritatea frăţia,—tu ai apus sentimentele omeneşti, dând drumul patimilor rele, simţurilor vajnice. Şi pe fruntea ta stă scris că tu eşti Zeul minciunei, Zeul crimei, Zeul mârşăveniei.

Statuia strălucià cu acelaş surâs ipnotic, pe când omul se 'ntoarse neales, gol de dar, însă mărit în puterea cugetului. El cugetase. El cutezase. In faţa aurului corupător, el ridicase lumina raţiunei înălţătoare. Forţă morală, dreaptă mândrie, credinţă cinsteşă, dânsul răsvrătì tot ţinutul templului iar la vorba lui trebnică, rece suflare se 'ntinse peste tot, rece şi tăioasă ca suflarea morţei ; ajuns la uşă, lumea care 'l văzù neatins de semnul prăfuirei aurii îngheţă de nelinişte. Insă drumul încovăierei erà deschis pentru alţii...

§ — II

Precum unele după altele se ţin oile, urmăretici umblau oamenii în grup, conduşi de-o singură mână, şi pătrunseră în templu spre a se rugà neintrecutei divinităţi. Şi lumea ceia înghenuchià pe piatră, încălzind-o cu suflarea-i murmurătoare. Printre ea de-a-mestecul se aflau bărbaţi şi femei şi imberbi de toată mâna, unii feruţi de bani, alţii mai afifi, cum se întâmplă în vieaţă ; unii deschişi la minte, dar alţii golaşi cu totul ; însă între ei aceiaşi năzuinţă creşteà, şi-i cuprindeà, şi-i miresmià, năzuinţa îmbogăţirei, năzuinţă care împinge pe om să facă fapte ocarnice şi să-şi tăvălească sufletul în necurata ticăloşie. Şi prin asemănarea sufletelor lor, în clipa ceia, erau aşa de aproape unii de alţii încât ochiul cel mai deletnic n'ar fi putut să-i deosebească şi astfel adunarea ceia de robi părea mai ales ca un singur sclav, ars, bătut, desfătat de-aceiaşi pasiune.

Un ins, mai chipos, se ridică, în dreptul statuiei şi grăi în acest sens :

— Cu multă plecăciune, cu plecăciune eternă, venim la tine, Fiinţă prea înaltă, şi lumile toate te slăvesc. Adevăratul Dumnezeu n'are puterea ta, care-i nemărginită : nici cel creştinesc, nici cel ovreiesc, nici cel musulman, nici zeii indici, nici cei ai PanteonuIui întregei omeniri. Strălucirea ta nici unul n'o are ; oricât ar vrea, artiştii nu vor găsì o alta cu puteri mai mari...

— Cu toţii am venit să ne închinăm ţie, păstrătorule de avuţii. Intr'un gând laudă îţi ridicăm, pe aburul sufletelor noastre, cele pline de desperare şi credinţă.

Lumea se aplecà, deşi în genunchi, şi mai mult cu capul către lespedea fără vieaţă. Un div înflorit se desfăceà încălzitor de pe buzele fiecăruia, umplând templul ca o tămâiare îmbălsămitoare, în vreme ce vorbitorul se apropiă de idol, îi cuprinse temelia şi mai zise :

— Buzele mele îți trimit toată suflarea din mine și căldura care m'anină de vieață, o! biruitorul nostru cel fără de moarte...

Se răspândì în atmosferă o ningere aurie care cădeà întâmplător, neregulat, pe ici pe colo, peste cei pe care norocul îi atinsese ; așà încât unii erau pe de-a-totul acoperiți, iar alții abia fură prăfuiți de nici nu se cunoșteà unde căzuse aurul răvășit. Indată ce se auzirà plânsul orgei, cântările misterioase, corurile nevăzute, lumea se desfăcù din atâta netrezie și ieșì pe porți, unii cuprinși de bucurii nestinse, — cei aleși ; alții întunecați cu desăvârșire, zavistnici și înfuriați, — cei nealeși.

§ — III

Pe urmă, mai intră un singur om, care nu știa să meargă țanțoș, ci clătinându-se, ca și cum erà aromit, neștiind în ce sens mai folositor să calce, deși în sufletul lui luminà aplecarea ce umilește dureros. Il îndemnà familiar glasul orgei, iar duhoasele chemări ale templului îl ademeniau cu atâta drag; și el păși haitiș neîndemânatic, stângaci fiind în determinare. Față în față cu statuia hidoasă el plânse astfel.

— Fie-ți milă de mine, nenorocitul, carele nici un păcat nu făptuiesc, în vieață, urmând calea cea dreaptă. Indură-te, căci am copii o liotă, de hrănit, și-s neputincios, dar îs dintr'o cinste...

Glasul lui tremurà, ca o strună aspru atinsă, și întreg templul se umplù de răsunetele lung plângătoare ale omului, singuraticile răsunete, pe când amuțise imnul elementar. Se înturnă omul, zdrobit de mâhnire. Și își rumegà în minte : „De ce a tăcut Zeul ? ruga mea nu fu fierbinte oare și dreaptă ? nu-s oare destul de cinstit în făptuirile mele ? — de ce-a tăcut Zeul ?“ Calea lui duceà către cei nealeși, pe care o pornise dânsul, coșcov, gârbovit, cu creierul buimăcit de nepricepere și de întuneric ; numai instinctele nepotolite îl mai treziau, arzându-l, amintindu-i de realitatea sfâșietoare, din care pricină, fără să-și deà seama, se pomenià murmurând : „Fie-ți milă de mine, păcătosul... îndură-te, căci îs neputincios, în vieață, și dintr'o cinste...“

In acest timp se auzià în adâncul templului înălțarea lingușitor răsucită a unui poet cu vază :

— De-asupra tuturor lucrurilor, tu ești poiezia lor ; (ascultă, Zeu falnic, ascultă-mi vorba crăiasă); peste omenire esența ta auroasă se întinde și-o învălue.

— Tu stăpânești parfumul florilor, flacăra zărilor, spuma mărilor ; (ascultă sublimă Creație, ascultă-mi spornica slăvire); și stăpânul vieței noastre tu ești absolut.

— Cu viers dulce și ales te-am glorificat și au săltat inimele ție credincioase; (ascultă, divină Frumusețe, ascultă-mi învoalta cântare) ; și-ți voi ridicà ție altar nemuritor, pe care vor arde miresmele minței noastre.

— Zeu înduralnic și de consolare, Zeu a tot putinte, Zeu de eternă vieață, află că inimele noastre sunt bulgări din tine, și că imaginea ta cea nestinsă se împrospătează necurmat în creierii noștri... (ascultă, supremă Făptură, ascultă și primește miroasele sufletelor noastre!).

Sfârșind, poetul, se aplecă creștinește de trei ori, sub mana pe care o spulberau abondent mâinele întinse ale statuiei. Exaltarea lăcașului se înteți,

pentru un om cu simțiminte atât de rotopitoare. Neîntrecutul poet eșì, cu capul plin de gânduri rămuroase, plecă, dar prin fiece fir al conștiinței legat de prăpăstioasele patimi, legat de-a pururi de egoism...

Atunci dădù să intre un alt ins : acela se târî pe patru labe pânăla Idol.

— Așa-i mersul vieții mele către tine. O! glorie omenească, deschide și mai larg setea ființei mele de tine. M'am înnoroit, ca să te ador : — dar ce-i înnoroirea? m'am vândut, ca să-ți învăț cultul : — dar ce-i vânzarea? am făcut omor, ca să intru'n tine : — dar ce-i omorul? Tu ești scuza, și n'am alt judecător decât pe tine. Izbânda mea ești tu, și prin tine înviorează viața mea.

Această nebunie se întreceà în răsunare cu simfoniile snovoase, cari nu încetară câtă vreme închinătorul înălță o rugă așa de ferbinte și din adâncul firei lui scoasă. Erà ființesc lucru ca pre cât se arâtà omul mai josnic mai de disprețuit, mai ocarnic, cu atâta să aibă noroc de a fi ales de Zeul Aur, cel fără-de-lege. Și acela fù neapărat ales de către acesta.

Venì acum și rândul unui servitor al bisericei; erà un preot, cu adevărat, (ce vă pasă de religia pe care o serveà?), un preot pe care îl întâmpinară răsunările ca pe un cunoscut; și se ticluiau cântările pe psaltică, imnător, gângav, mormănos, religios, ca din altar sfânt. Preotul se îmbătà la minunățiile ce vibrau în juru-i, o îmbătare ce-l duse până la Idol, până la „chipul cioplit", mai mult pe aripi; și cum erà cu glas, dânsul înălță irmosul nrmător :

— Slavă de cucernic îți aduc și închinăciune de credincios. A-tot-stăpânitor, peste vremelnicească lume și peste treburile ei, ție îți jurnesc sufletul meu. Mai luminos decât soarele, tu sorești pentru noi și cu smerenie mă apropii de caldele tale raze. Tu faci omul între oameni, tu zidești soclul pe care se întemeiază rangul, dregătoria, tu dai noima vieței, căldura inimei, dragostea și traiul. Mai presus decât Dumnezeul căruia în credință slujesc, o! Mai-Marele, ție ți se cade înaltă mărire; și ți-o întăresc, la picioarele tale depunând-o; și 'ți închin biserica cea sfântă, și'ți închin pe Dumnezeul credincioșilor mei...

In așà fel își desgreună preotul inima lui cea încărcată cu grele patimi îndărătnice și neomenești, încât psalmul acesta tremurat de buze evlavioase înduplecă monstrul idolatric, carele, împrilostit, dădù botezul de aur preotului fățarnic.

§ — IV

Și mai intră, viind din lumea ce stà la ușă, tot imensă, tot amestecată, tot din diferite neamuri compusă, mai intră o persoană, mare de corp și spătoasă, îngenunchind, conform învățăturei omenești.

— Unde este imaginea ta sădită, nu crește conștiință, iar mila de aproapele devine o nebunie, când tu lucești în inima cuiva. Și de'nșeli pe oricare, și de lași pe om de foame să moară, — e sensul tău în omenire. Se cade să te prea-mărim, urcând viața noastră pe cadavrele celorlalți, căci așà e Ființa ta.

Lângă rugătorul acela se mai așezară un bărbat și o femee.

Și bărbatul zise: — Tu, oțelul legilor noastre, ai fost grija mea dintâi; un frate am avut și pe acela l'am răpus, ca să merit harul tău...

Și femeia adause: — Ți-am adus spre slăvire: răutatea, ura, șiretenia, iutriga, cruzimea și sexul meu...

Și bărbatul mai zise: — Tu, aerul lumei noastre, ai stăpânit de-a'ntregul asupră-mi, căci n'a rămas înjosire neîmplinită de mine.

Și-adause iar femeea: — In firea ta îmi cresc copii și pe fiecare 'l-am deprins meșteșugit să te proslăvească.

Apoi mai zise bărbatul: — Tu, mierea minței noastre, ne mângâie aurit pe noi nepăcătoșii..

Și femeia sfârșì: — Pentru tine am vândut fecioria fiicei mele.

Câte-și trei își luară răsplata dorită, întovărășiți de alaiul extatic ce se desfășură în creierul templului. Și erau formele auguste ale covârșitoarei umilinți, forme adânc sculptate, cu față eternă, pe care nici o forță umană nu le puteà șterge, precum nu se șterge înfierarea ce se face pe pielea vitei. In capetele lor afâne, ce puteà oare să crească altceva? Căzut din alt tărâm omul, din altă planetă, căzut între oamenii noștri și oricât de dalbă i-ar fi firea, și tot se altoiește în el la urmă degradarea morală a lumei noastre.

Dar iată viind lumea cea săracă; sdrențuită, înfiorată, la față caisie, cu conștiința plăpândă, cu sufletul întunecat; și cum venì se și prosternă: toate capetele steteau plecate, nemișcat, iar nici o buză nu murmură. Și tăcerea erà aiuritoare. Aceștia aduceau pe tăcute glorie Celui nestemat, iar trupurile lor, carne fără preț, se'ntinau molatec și grosolan, ca și conștiința lor copilarnică, iar nu meșteșugit ca celea ale celor guratici. Și dacă, în codru erau doinași atât de mândri, acì se lăsau a fi întrecuți de alții, în rugăciunea lor fiind chiar codași și nepricepuți.

Cârdul eșì, îndurerat, cu ochii sticloși, din cari țâșneau fulgere de nedumerire și de 'mprostire, neștiind nici ei de cauza acestei fulgerări. Erau schilozi la trup, ca la suflet, când se risipiră, afară, în viață.

După ei o altă lume pătrunse la Zeu, smerită, cu gâtul gata de a fi înjugat, cu inima pornită numai spre a face rău. Se-auzià dela ușă o frază de'nchinăciune, — o frază a tuturora:

— Primește-ne întru Impărătia Ta; Zeule, Zeule, Tu ești conștiința noastră....

Insă cineva se ridică și, revoltat, aruncă o vorbă de indignare. Atunci uriașă se pornì ruga, scoasă din mii de piepturi:

— Primește-ne întru Impărăția Ta; Zeule, Zeule, Tu ești conștiința noastră....

Din nou se mai revoltă acela dimpreună cu alții, însă în van, căci de data asta toate mulțimele, și cele din templu și cele de-afară, imensele mulțimi, răspunseră într'un stih, psalmodiind gigantic:

— Primește-ne întru Impărăția Ta; Zeule, Zeule, Tu ești conștiința noastră....

* * *

Astfel porțile templului erau deschise pentru toate conștiințele.

N. GRIGORESCU

COLECȚIUNEA C. G. NANO. *Fot. Chevalier.*

Bibliotec[illegible] Univ[illegible]

Clădirea minunată

Seara se aninà, tremuroasă, de genele zărilor turburi, și lumea, furnicând, dà năvală către răspântia cea mare a târgului, unde se adunau, la zile sorocite, sfaturi obștești. Umblà svonul că Omul Negru fusese din nou chemat, să deà seamă de faptele ocarnice și dăunătoate ale lui, înaintea Dreptății. Svonul din ce în ce se adeverià. Peste carnea lumei treceà astfel fiorul mulțumirei ușurătoare. Totuși, de oarece nimeni nu află încă ce vorbă se așternuse între judecător și Omul Negru, mulțimea nerăbdătoare se iția la felurite răspunsuri făcute 'n pripă și după pofta inimei ei. Centrul convingerei ei erà: vinovăția deplină a aceluia; credința ei primă: închiderea lui neîntârziată.

Lucru ființesc și neîndoios, de-altminteri. Căci nu întărâtase, Omul Negru, întreg orașul? N'adusese dânsul vrajbă între oameni? Ce alt sens aveà îndrăsneala cu care își clădià dânsul o casă ca nelumea, cu ființa sucită, așà de stranie,—o clădire ale cărei pietre erau, fiecare anume, o ideie de răsvrătire și de sfidare? Apoi, nu se opriau trecătorii ca să vadă *ce* clădià și *cum* clădià omul acela, singur, și n'auziau dânșii vorba lui revoltată care tremurà în sborul lin al vântului? De altfel, tot ce făceà și ziceà erà cu gândul ca să'nrădăcineze zavistia în sufletul pătimaș al nevoiașului.

Mai fusese dânsul adus la judecată, și învinovățit, cu toate astea cuvântarea lui duioasă, curgând ca mierea, lămuririle-i atât de luminoase, mănuchiu de raze, statul lui smerit, pașnic, dar mândru, apoi visul lui din miezul sufletului, visul de a întrupà minunat fericirea tuturora, nu se împotriviau așezămintelor țărei, și Omul Negru fu lăsat în liniște. Dreptatea socotise că nu erà lege scrisă care să împedice pe om să-și îndrumeze dorințele inimei, cât timp ele nu strică nici Aproapelui nici Statului.

Și, poate, ar fi tăcut lumea, dacă n'ar fi văzut dânsa clădirea crescând, ca din basme, și luând față învoaltă, al cărei sens zavernic, răsărit în desăvârșire, ațâță ochii, biciuià conștiința târgoveților iubitori de datini și iscà puhoiul patimilor vătămătoare. Pe lângă asta, dânsa mai ghiceà cât de aieptător erà acel așezământ ce aveà intrări largi, prin care râurià argintos lumina, având mângâioase smălțuiri ce străluceau pe pereți ca o încrustare

de pietre scumpe pretutindeni răsfirate, având încondeiri de vorbe de aur. Alături de ea, casele celelalte se arătau pustii de ritmul cugetării, ofticoase, seci și reci ca niște enorme cutii de tinichea înșirate obositor și otova pe uliţele strîmte. In acestea locuiau fantasmele morţii, iar nu întrupările vieţei. Așà că nu erà una, în tot târgul, care să'i semene, din care pricină, ca o vălvătaie neguroasă, de prin multe bătături se ridicà asupritor ura, necazul.

Și iar, poate, ar fi tăcut lumea, dacă Omul Negru s'ar fi oprit numai la făptuirea constructivă,—căci ura din invidie, fiind neprevăzătoare, se furișează ca șarpele; dar lumea vedeà pe Omul Negru apucând o cale și mai cutezătoare. Intr'adevăr, dânsul, după ce lăsà din lucru, întrunià înserat fel de fel de oameni, tineri și vrâstnici, cărora cu vorbe flăcăroase le tălmăcià înţelesul cel bios al clădirei cugetoase, trecându-l pe tărâmul omenesc. Și veniau mai ales dintre cei ne-avuţi ca să învețe de la dânsul cum se făurește viitorul și, plecând spre locuinţele lor, îi aprindeà dornic gândul cel nou al Omului Negru, voind întocmai ca el să facă. Și se luau după învăţătura lui înverșunată, pe care o repetau prelung și amenințător de a largul înnoptat al orașului.

Acest lucru nu-l iertau, de data asta, păstrătorii ordinei. Se ridicà aripat indignarea de prin tot locul și murmurul protestării viea dinpreună cu sgomotul nemulţumirei obștei. Sub oglinda liniștită a mării umane huruià ascuns furtuna mâniei apropiate. Din temerea asta fù și acum Omul Negru chemat în fața judecăţii.

Dar ce spusese dânsul, la înfățișare? Iar cuvinte amăgelnice, cu două înţelesuri? Indrăzni-vor Slujitorii Dreptăţei să'l osândească, să scoată neghina asta din holda omenească? Și cum nimeni nu știà încă nimic, fiecare se trudià dureros în nerăbdare. Mulţimile stăteau, adunate ciotcă, pe întinderea răspântiei și în focul patimei invidioase se prefirau din loc în loc, îmboldite de lung neastâmpăr. Din ea, peste oraș, se înălţà în depărtarea văzduhului o gângăveală răgușită ce se înviorà de accentele bărbătești ale necazului așternut.

* * *

Nu trecù mult și iată că din spre palatul Dreptăţei se zărià viind, depărtat încă, Omul Negru pe care îl înconjurară mulţi de-ai lui discipoli, înveseliţi de întoarcerea neasemuitului lor dascăl. Și se rotiau, gudurați, pe lângă dânsul, cum se gudură dorința, cu patima aflărei în priviri, cu vorbe iscoditoare neegale pe buze, cu întâmpinări ce se înălţau ca o slavă glogozită. Il urmau în pașii neliniștei. Și-i aruncau felurite chemări nervoase, ce tăiau aerul ca iuţimi de fulger; și întindeau mâinele simetric către dânsul; și peste toţi, din toţi vălvorà para inimilor înflăcărate.

— Maestre!... Maestre, ce ţi-au zis?

Și toată suflarea prindeà a întrebà din nou și înflorit:

— Maestre!... Maestre, ce ţi-au zis?

Dar omul, învestmântat în bluza-i lungă și neagră, precum fusese luat de la lucru, nu le răspunse îndată, mergând ipnotic cu tot cugetul parcă mort în sine-i. Chemările se repetau totuși, mai rugătoare; un suflu cald, îndemnător, îl învălui de-a-una, și îl trezì din dulcea lipsă a gândului; atunci se uită peste mulţimea prietenoasă și făcù din mână o mișcare de liniștire. Iar de tăcură admiratorii, dânsul, știind dorul inimei lor, le zise împăciuitor și rar:

— Pace vouă! Ora jertfirei din urmă n'a bătut încă, dar se apropie duioasă, şi toate sforţările voastre, vă zic întru adevăr, nu vor împedica-o să sune.....

— Maestre, ce vor cu tine? Maestre dărâma-vor clădirea?

— Cugetarea îi rămâitoare şi vă veţi adăpà, precum toţi urmaşii, zidind astfel chipul visului meu.

— Spune-ne, Maestre, vorba Omului Dreptăţei; spune cum l-a dus mintea; spune-ne ca s'alungi din sinea noastră nebunia nedumerirei.

— Cine întârziază după buruiene ofilite îl apucă întunericul, şi omul cată să nu orbăcăiască în deşert, mergând.

Dânşii se coborau către mijlocul oraşului, apropiindu-se de mulţimea întrolocată pe răspântia cea mare.

— Fă ce e cu dreptul, Maestre.

La aşà spus aplecat, de ascultare, Omul Negru porni a vorbì făguros, ca şi de alt rând, iar toţi ai lui credinceri luau în cap cele ce glăsuià vrednic dânsul.

— Şi n'au găsit, în pravila lor neomenoasă, lege oprelnică de cugetare, voind să dărâme clădirea viitorului. Atâta-s de făţarnici! Dar, le grăi judecata pe drept; căci ce rău se înalţă din lucru curat? Că are vorbe ce strălucesc auriu? — dar aurul lor e aurul minţei; că lamura ei e ideia, şi nu piatra amăgelnică?—dar ideia nu ucide ca piatra; că trece lumea şi învaţă sensul vorbelor, ori se nutreşte din ideie?—dar dânsa caută în cutele din afundul sufletului şi învaţă ce stă ascuns în el. In tot omul naşte iubirea de om. Şi oare n'o spune religia lor; şi n'o învaţă cărţile lor în şcoli; şi n'o impun pravilele lor chiar; şi n'o zice ori-cine; iar dânşii, pe drumul scurt al vieţei, n'o zic, duşi numai de beţiea deşartă a vorbelor? Oh! ce vină se poate scoate cugetărei drepte? Se poate osândì ideia! Se poate ucide oare gândirea?

Tăcând Omul Negru cătănică vreme, tăcură şi ceilalţi aşteptând altă vorbă. Atunci adăugă dânsul drept sfârşit:

— Şi, neputincioşi ca pravila lor neomenoasă, n'au găsit lege oprelnică de cugetare.

Ameţindu-se de parfumul cugetărei lui, toţi adepţii se mulţumiră a-şi trece unul altuia sensul vorbelor centrale: *ideia nu se poate osândì; nu se poate ucide gândirea.* Şi-n inimile lor intră liniştea, făgăduindu-se cu toţii să ducă mai departe lucrul cel ales, învăţat de la maestru. Ah! a răspândì, ca pe raze, ideile ce nu mor, a polei sufletul omului cu aurul minţei,— ce vis mai mare decât acesta? Aşà că, bătuţi la fire de aceleaşi năstavuri, se strângeau şi mai simpatic, între dânşii, făcând în preajma maestrului îngrădire vie, ocrotitoare.

Tocmai sosiau dânşii la răspântia cea mare şi căutau s'o treacă, pe din două tăind mulţimea acolo îngrămădită. Fù atunci ca o fierbere iadnică. Până şi casele păreau că se mişcă din loc. Mulţimea omenească spumà la gură, urlând vorbe grele, ameninţătoare, grozave. Şi se auzià: „La moarte, stricătorul de datini!... la moarte!...“ Iar feţele se stâlciau de zăcăşia inimei, iar mâinele aiurite descriau semnul morţei. Insă numai un pas făcea gloata şi se oprià, căci în jurul Omului Negru stăteau a priveghere credincerii lui îndârjiţi.

Omul Negru înaintà liniştit. El n'auzià zadarnica urgie a mulţimei haitişe la fire şi nici nu se'ngreuià de grijă nefolositoare. Ci într'un rând întrebă:

— Ce vor aceia?

Şi îi se spuse. Iar dânsul răspunse:

— Nu ştiu ce vor.

Mai întrebă pe urmă:

— Ce zic aceia?

Şi îi se spuse. Iar el răspunse:

— Nu ştiu ce zic.

Pe când ai lui căutau cum să se mântuiască cu vieaţa, dânsul începù a vorbì, ca să-i întremeze, căci ştià patima omului cuprins de iuţeală, şi le grăì:

— V'aţi legat să nu faceţi rău, căci uciderea nu-i cu folos. Puterea voastră stă în cugete nestemate; spuneţi-le, dar nu loviţi; gestul morţei să nu-l deprindeţi... Luaţi măsura mersului meu şi nimeni nu vă va atinge.

Ca din făcut, mulţimea se oprì neputincioasă, uitându-se cu necaz după ceata aleasă ce mergeà, dusă la fel de o putere nevăzută, în cadenţa unei neobosite visări. Gurile amuţiră, în mai puţin de o clipă; şi năzarnice se făcură inimele. Ce nevoie îi apăsà; dece numai putură urmărì pe duşmanii învăţămintelor lor? Ce farmec se urzià în preajmă-le?

Neştirea lor îi îngrijorà acum, pe dânşii apărătorii datinelor, înălţătorii trecutului, şi se risipiră care pe unde, în scăpătatul soarelui.

* * *

Târzie vreme după aceasta, oraşul se pregătià par'că de sărbătoare, şi erà zi mare atunci, căci se hotărîse neapărat moartea Omului Negru. Trebuì şi Dreptatea să ia aminte la rându-i şi să ceară acum seama răsvrătitorului. Casa acestuia se ridicà tot mai faiesă, mai amenințătoare de frumusețe, robind vederi multe, întorcând multe minți, semănând pretutindeni revolta apropiată; iar semnul cel mai îngrozitor care se arătà nelipsit acum, erà că alte case, la fel, se zidiau în diferite părți ale orașului. Şi erà temere mare atunci, căci svon umblà că adepții lui se legară să facă întocmai. Aşa că opera Omului Negru ajunse prin sens să fie oprelnică; dânsa trecuse peste legi; de aceea Dreptatea osândì pe Omul Negru, făptuitorul ei, la arderea pe rug....

Şi'n ziua numită, tot poporul se adună pe locul cel larg din faţa casei cu pricina, acolo unde se'ntrunià în zilele dinainte părtaşii noilor idei. In de ei, oamenii îşi spuneau înveselitoarele taine ale gândului: ţinea nelegiuirea de-atâta mare de ani şi Dreptatea îngăduià cu prisos neordinea, până ce şi dânsa văzù răul căruia voia să-i puie capăt. Şi lucrul erà acum ritos. De aceea dânşii lăudau osânda cea crudă şi neumană, căci prin ea se scăpà datina, ea înfăptuià din nou armonia, ea salvà bunătate de aşezăminte, ea distrugeà sămânța vrajbei şi mai ales stârpià ființa ideilor zavernice.

In mijlocul locului, faţă cu casa, niște tâmplari meşteri întrupară rugul, un T enorm pus pe lemnării uscate iască. De jur împrejur, pe patru laturi, ca patru ziduri, patru rânduri de soldaţi, stând în privighere, opriau mulţimea, pe când înaintea rugului, la o masă, aşteptau trei judecători. Până la dânşii ajungeà murmurarea mulţimei care se adunase ocean, venind din toate ungherele oraşului. Oh! se frământà nerăbdător lumea şi trupul ei furnicăresc, monstruos, trup de iazmă, tremurà de sălbateca sete a răsbunării.

Se aduse Omul Negru. El merse drept ca pe ciripie la rug. Acolo-l urcară călăii. Judecătorul din mijloc citì osânda. Lumea, cu sufletul desrămurat de simțiri omenești, răspunse în urale sgomotoase. Omul Negru nu zise nimic. Judecătorul din mijloc porunci țintuirea. Omul Negru fu rezemat de acel T simbolic, peste care își întinse brațele dela sine și călăii îi le pironiră, de-asemeni făcură și cu picioarele-i. Lumea îl hulì ca o descreiată. Omul Negru tăcù. Judecătorul mai ordonă aprinderea. Atunci veniră torțe din două părți, unele către rug, altele către casă. Și rugul prinse flacără, dar nu și casa. Omul Negru zise atunci călăilor:

— Voi arde, dar nu și cugetarea din mine.

Se rupeau de jale inimele celor cari, fiind cu dânsul, îl vedeau arzând, dar ei își înăbușeau orice gând de revoltare și de scăpare, căci Maestrul lor le zise în preziua arderii:

— Cine e cu mine să nu cerce a se ridicà împotriva osândei; să nu ia arma; să nu blesteme. Omul conștiu cată să fie milos și iertător cu cei înrăiți, orbi și deci fioroși la răsbunare. Dacă moare trupul meu, eu însă nu voiu murì. Dacă arde corpul pieritor, ideea e nemoartă. Cine e cu mine trebue să trăească cu ce e în mine, nu cu mine. Lăsați să se'ndeplinească osânda, ori care ar fi, dar voi faceți ca mine, zidind clădiri la fel, murind cum voi murì eu.

Și dânșii își aminteau aceste vorbe și nu se răsvrătiau contra osândei.

Casa însă nu luà foc, și atunci se dădù poruncă de derăpânare. In vremea asta flacările rugului se urcau pânăla genunchii Omului Negru și carnea sfârâia de arsură. Și el mai zise:

— Veți dărâmà clădirea, dar veți risipì rămășițele prin lume și cu ele veți răspândì și mai mult ideile. Mai bine desțelinați sufletele voastre bălărioase.

Se puse lume o groază s'o derapene și par'că în deșert, căci, casa fiind ideică, materia nu lovià în materie, iar dărâmare cu adevărat nu erà. In această diastimă pe vreme, Omul Negru 'și țintise privirele spre ea. Nu lua seama la chinuirea lui trupească, cu toate astea flăcările-l cuprinseră până la brâu, carnea îi sfârâià mai tare și mirosul ei și fumul îl înnecau; iar flăcările se întețiră și atunci corpul se sgârcì de durere năsălnică, genunchii se strânseră închirciți, oșoși și'nnegriți, brațele se'ndoiră, să se rupă pieptul se'ngheboșă îngrozitor, scorojit și fript pe-alocurea, o trosnire generală de'ncordare și de sgârcire a trupului se auzià printre pârâiturile focului și omul se destindeà cât puteà, cu fața sdruncinată îndreptată către cer...

Peste drum se căsniau mulțimele să prăbușească clădirea, clădirea însă nu se clintià. Știind aceasta, Omul Negru, învăluit de giulgiul văpăilor uriașe, exaltate, cari îi sărutau repezit și arzător pieptul și obrajii și fruntea mai spuse, în ultima lui suflare:

— Ard eu, dar nu veți arde nici dărâmà ideia...

Th. Cornel

Sonete.

I

Gândește-te că nimeni niciodată
Nu te-o vedea atât de luminoasă,
Turburătoare, ageră, frumoasă
Fermecător de dulce și curată.

Gândește-te că ești armonioasă,
Că mângâerea ta e așteptată,
Că mâna ta în vis e sărutată,
Că vrerea ta retează ca o coasă.

Că nici un om nu arde, nu adună
Atâta foc de soare, clar de lună,
In dragoste, ca mine, da! ca mine!

Că nu e cel din urmă ins poetul,
— Și cum ar fi, când tu 'i inspiri sonetul? —
Când el e teatrul cel mai plin de tine!

II

Azi toți păreau gătiți de sărbătoare,
Și vesele și larma și tăcerea;
Pieriseră și truda și durerea
Citind, pe semne, dulcea ta scrisoare.

Şi sufletul meu cald, ca mângâerea,
Nu se 'ntrebà măcar de 'i trecătoare
Infăţişarea asta iubitoare,
Sub viforul ce 'şi înteţia puterea.

Simţea nevoe să mărturisească,
Pe or şi care om să 'l înfrăţească, —
— O vistierul bunătăţei mele! —

O dulce zi de iarnă! Şi la vară
Vei luminà ca astăzi, n'o să-mi pară
Zăpada ta că străluceşte 'n stele!

III

O, zeci de braţe sufletu-mi întinde
La fiecare svon şi 'nfăţişare
Din fire, care altfel mi se pare;
Ca de-un cuvânt profetic se cuprinde.

El ştie bine că 'i o înşelare
Pe care singur iscusit 'şi-o vinde, —
I-un călător ce 'şi ia mereu merinde,
Căci drumul lui e fără de hotare.

Sunt proorociri: lăstunii, norii, visul...
In fiecare faptă văd trimisul
Iubirei, o tristeţe sau speranţă.

Nu sînt stăpân pe vechile 'mi scuzaţii,
Ci le-am legat de anumite graţii
De *un* parfum, o formă, o sonanţă!

IV

Şi chiciura ce 'n arbori stă buchete,
Şi casele cu gluga lor de nean,
Şi drumul alb ce par'că răspundea
Miimilor de stele svăpăete;

Ce largă boltă cerul întindeà!
Şi străzile coteau mai pe 'ndelete,
O stea căzând treceà ca pe-un perete,
Şi 'n clipe luna străluceà.

Văzduhul clar și-a stelelor risipă
Făceà să 'și ia gândirile aripă,
Nesăţioase de imensitate.

Un pas ușor trecând un colţ de stradă,
O umbră de femee pe zăpadă:
„Dar n'a fost Ea!... Ce grea singurătate!“

V

Tu care ai în suflet tragedia
Și un amestec straniu în privire,
Ca să mărești a vorbelor gândire
Călind și ascuţindu-le tăria, —

De mii de ani străbate prin omenire,
Ai stins ades în neamuri vrăjmășia;
Dintru 'nceput în mine-aveai solia
Să prăvălești cascade de iubire.

Eu nu știam de mine, ca o plantă;
Alunecam în vreme ca pe-o pantă, —
Și azi ce sigur sufletul îmi pipăi!

Mă bucură un bun, o suferinţă,
Ș-atâta frumuseţe 'ntr'o fiinţă!...
Și anu 'i veac, și ceas sau zi o clipă 'i!

Demetrius.

N. GRIGORESCU

COLECȚIUNEA C. G. NANO. *Fot. Chevalier.*

Neamul boerilor Cantacuzini

DIN RAMURA LUI

ŞERBAN VOEVOD.[1])

Căsătoria lui Constantin Postelnicul Cantacuzino cu Domniţa Elena.

n studiul d-sale *„Despre Cantacuzini“*, d. Iorga afirmă cu multă dreptate că „fii risipiţi ai lui *Andronic Cantacuzino*, ucis, *au fost aduşi înapoi în ţările noastre de Radu Mihnea*, etc.“ (pag. XLVII) şi se bazează, între alte probe, şi pe un document muntean din 1623 dela *Radu Mihnea*, document semnalat d-sale de d. I. Bogdan. Radu Mihnea însă domnì în Muntenia de 2 ori: prima dată dela 1611—16, iar a doua oară dela 1620—23. De acì ar rezultà că Cantacuzinii au putut fi aduşi în ţară în a doua domnie. Noi însă, ne mulţumim a constatà, şi cu această ocaziune, că avem un argument mai mult care vorbeşte în potriva datei de 1633 a *Genealogistului* cantacuzinist.

Faptul este ca şi cert; în orice caz nimeni nu se mai poate luà azi, în această privinţă, după spusele *Genealogistului*. Cu toate acestea, data de 1633 trebuiă să-şi aibă rostul ei în *„Istoria Cantacuzinilor“*.

Ni s'ar puteà însă obiectà că actele noastre vorbesc despre un *Constantin Postelnicul* şi s'ar prea puteà ca acest *Constantin* să nu fie un *Cantacuzino*.

La această obiecţiune, afară de hrisovul lui *Alexandru Vodă* din 28 Iunie 1625 şi afară de arătarea d-lui prof. Tanoviceanu, mai avem de adus acì şi alte probe spre a susţine că *„Constantin Vel Postelnicul“* erà în ţară sub domnia lui *Alexandru Vodă* şi că este una şi aceeaşi persoană cu Cantacuzino. Pe la 1627—29, d-l Tanoviceanu a aflat, pe *Constantin Cantacuzino*, ca *Vel Paharnic* în Moldova. Şi sub domnia lui Leon Vodă erà chiar Vel Postelnic în Ţara Românească:

---

1) Vezi No. 1, 2 şi 3, anul XII. In acelaş număr la pagina 73 rândul 24 să se citească *pricim* în loc de *„pripim“*.

La 23 Iulie 7139 (1631), Leon Vodă dă hrisov[1]) pentru izgonirea Grecilor din Țară. In divan aflăm: jupân *Hrizé* Vel *V*ornic, jupân *Papa* Vel Log., jupân *Dumitrașco* Vel Vist., jupân *Mihu* Vel Spăt., jup. *Gheorghe Vel Stoln.*, *Buzinca* Vel Comis, i *Nedelco* Vel Pah., i jup. *Costandin* Vel. Post. Și ispravnic singura zisa Domnii mele.

La 30 Noemvrie 7144 (1635), Matei Basarab Voivod întărește[2]) „stă-„pânirea jupânului *Costandin Vel Postelnicul*, pentru un loc de casă în orașul Bu-„curești, lângă casele Agăi *Negulé* și lângă *Dâmboviță*. Locul a fost cumpărat de „dumnealui jupânul *Costandin* Vel Postelnic dela Sava Șetrariul drept 20 ughi bani „gata" **încă din zilele lui Alexandru Vodă Iliaș.** (1616—18 și 1627—29). „*Și am „văzut Domnia Mé și cartea lui Alexandru Vodă*".

Tot cu această ocaziune i se întărește stăpânirea și peste uă vie în *Viespești*, etc.

Despre acest loc de casă se face mensiune în *Catastihul*[3]) jupânesei *Elina Postelniceasa:* „Loc de casă în București, carele iaste în capul podului „*Celebiului*, lângă mânăstirea *Târnovul*, hram Sf. Petre i Pavel, să-l ție *Costandin* i *Iordache*". (Mss. al Ac. Române).

Biserica *Târnovul*, zisă și a *Arhimandritului*, este biserica *Sfinții Apostoli* de azi. Podul *Celebiului* și mahalaoa *Celebiului* s'au numit astfel după titulatura lui *Costandin Celebiul*. Locul era probabil acel pe care se află și azi Palatul Brâncoveanului proprietatea prințului Valentin C. Bibescu. *Aga Neagul* este fratele lui Antonie Vodă și a avut feciori pe *Coman Comisul*, *Andrei Spătarul* și *Petrașcu Postelnicul*[4]) precum și pe *Gheorghe Pah.*, *Paraschiva Cihodarul*[5]) și *Despa Clucereasa*.

* * *

Născut pe la 1593—95 în Țara Românească, Constantin nu fu, *probabil*, cel mai mare dintre fii lui *Andronic* Banul. După uciderea tatălui său, la 1600, *Băneasa Marta* pe care nimic nu o mai putea reține în țară, ba chiar moartea soțului său o sfătuia să plece cât mai în grabă cu copii cu tot spre a i se pierde urma, Băneasa zic, plecă într'o țară mai sigură, la insula Creta, care, după cum am spus, era atunci sub stăpânirea Veneției-nilor. Când, peste câțiva ani, se mai potoliră lucrurile, și se schimbase și Sultanul *Muhamed al III-lea*, este probabil că văduva lui *Andronic* să fi reintrat la neamurile ei la Constantinopol. Acì, copiii creșteau și se instruiau. Făcură cunoștință cu tânărul *Radu*, feciorul lui *Mihnea Vodă*, care domnise în țară în două rânduri (1577—83) și (1585—91) și astfel se le gară cu prietesugul atâta în cât, când *Radul* fu numit domn al Valahiei, în 1611, el aduse poate cu sine în țară și pe patru dintre cei cinci fii ai lui *Andronic*. Nu le dede funcțiuni în divan, dar probabil că Domnul era nedespărțit, de asemenea odrasle împărătești, la Curte și la festivități. *Constantin* avea atunci 16—18 ani.

Pe la 1616, când cu strămutarea lui *Radu Mihnea* la Scaunul Moldovei, Constantin poate că va fi urmat pe Radul la noul Scaun și să fi revenit în a doua domnie (1620 — 23) iarăși la București, unde'l aflăm sub

1) Ac. Rom. doc. 5/LIII.
2) *Academia Română*, doc. 20/XLIII. (orig. slav.)
3) *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, pag. 60.
4) *Ac. Rom.* doc 6/XLIII, din 31 Ghenarie 7143 = 1635.
5) N. Iorga, *Studii și Doc.* Vezi pag. 302 și Arh. Stat, *Epis. Buzău*, pach 10, doc. 38.

Alexandru Iliaşi V. V. cumpărând *case* în Bucureşti, cum afirmă cartea lui Matei Basarab. Işi începuse omul gospodăriea cu tot dinadinsul şi se pusese cu toată râvna să 'şi-o întărească în vederea vre-unei căsnicii. Tot la Bucureşti îl aflăm sub *Alexandru Coconul* (1623—27) chiar în Divan în funcţiunea de *Mare Postelnic*[1]).

Iată dar pe *Constantin* vărât şi în politică. Şi graţie tot politicei îl întâlneşte d. profesor Tanoviceanu prin Moldova ca *Mare Paharnic* (de la 1627—29) de nu se va fi strămutat acolo din interese de familie. In adevăr, în Ţara Moldovei se află pe acea vreme şi nişte fraţi ai lui.

La 1630, sub *Leon Tomşa Vod* (1629—32), Constantin Cantacuzino se reîntoarse la Bucureşti. Erà un bărbat de vre-o 35—37 ani, deci în toată puterea bărbăţiei.

Noi l'am aflat în divanurile acestui Domn, ceeace ne face să credem că boierul se reintorsese definitiv în Valachia odată cu acest *Leon Vodă*.

* * *

Când s'a însurat, Postelnicul Constantin Cantacuzino ? Sau ce rost are data de 1633 în Istoria Cantacuzinilor ?

Vorbind despre *Anca* văduva lui *Petraşco Vodă* şi sora Postelnicesei *Elina Cantacuzino* d. Iorga[2]) dovedeşte că în 1635 *Ancuţa* cerea de la principele Ardealului moşiile *Buja* şi *Luna*, fără însă să ne spună din ce localitate şi din ce ţară petiţiona reclamanta, lăsând a se înţelege că se afla în streinătate : încă din 1640 *Anca* şi ruda'i din Scaunul muntean (Matei Vodă) „cereau de o potrivă să se îngădue familiei lui *Nicolae Vodă* (Petraşco) *a se întoarce „în ţară cu averea şi morţii lor* etc.

„La 18 Noembrie din acest an 1640, sosiau la Braşov, cu carele ce duceau „morţii[3]) iubiţi, Domniţa *Anca* şi fiica ei *Elina* etc.

„La această dată (1643) ba chiar la 1634 văduva lui *Radu Şerban* (Doamna „Elina) nu mai era în viaţă etc. etc. (Acad. Rom. doc. 1/XLIII).

„Indată ce familia (lui Petraşco Vodă) se aşează pe moşiile de baştină, ale lui „*Radu* şi ale lui *Mihai-Vodă*, Elina cea dintâiu se mărită după *Constantin Postel-„nicul*, în casa căruia stătură până în vara lui 1644, şi cele-lalte două Domniţe. „Şederea aceasta e socotită de *dânsele* la plecare că ar fi ţinut 2—3 ani, ceia-ce „pune ca dată a căsătorii lui *Constantin Cantacuzino* : 1641 sau 1642".

In altă parte[4]) d. Iorga constată nepotriveală între etatea lui *Şerban Vodă* cu data aceasta a căsătoriei părinţilor lui. Sunt aci câte-va confusiuni. Le-am atins dejà în treacăt mai sus : *Anca* sau *Ancuţa* şi fie-sa *Ilinca* erau soţia şi fiica lui *Petraşco Vodă*. Ele se aflau cu *Petraşco*, să zicem, la Impăratul creştin. Era oare absolut necesar ca şi bătrâna *Elina* Doamna văduvă (şi cu uă fată mare *Elina*) să fie reţinută la curtea Germană ? Nu. Ele reintraseră în ţară încă de sub domnia lui *Leon Vodă* şi

1) Legenda care pretinde că *Constantin Cantacuzino* nu a slujit sau primit boerie decât numai dela Matei Basarab, cade şi ea, de nu va fi fost acest Mare Postelnic *Constantin Cârnul*.

2) *Despre Cantacuzini* p. p. LVII—LX.

3) *In muzeul de Anticităţi* din Bucureşti se află zidită în perete, o piatră tombală din care se poate ceti următoarele cuvinte rămase *nestricate*„... Ş(e)rb(a)n..... (gi)nere său..... i ..... vo amândoi tare „şi vârtos pentru lége şi pentru moşie cu păgânii Turci, Tătar(i) şi cu ereticii Unguri sau bătut şi înbătrâneţe „amândoi de boala podagrie sau săvârşit, întâiu socrul (Radu Şerban) apoi ginerile (Petraşco Vod), unul la anul „de..... lumii, altul *la anul după aceia* aici din Ţara Nemăţéscă. Dela Beciu (Viena) aducându-se *de al lor rod* cu cinste s'au îngropat în zilele (R)adului Vod. celu mare (?) cel..... .. la anul iar celalat în zilele lu Mateiu Basarab Voevod la anul".

Radul Vod. *cel mare* nu poate fi decât Radu Mihné în a 2-a domnie când muri *Radu Şerban Vod. Petraşco* mort şi el, la anu după socru-său, (după piatră) nu fu adus în Ţară de cât tocmai sub Matei Basarab.

4) *Documente privitoare la Familia Cantacuzino* p. 332 nota.

scoborâseră la Brâncoveni la ruda lor *Aga Matei*. Fiicele lui *Radu Şerban Basarab* se aflau dar: una *Anca* măritată şi văduvă, iar cealaltă *Elina* fată mare erà sub aripa ocrotitoare a mamei sale *Doamna Ilina*. Una *Anca* în pribegie cu fetele şi feciorii ei, cealaltă, *Elina*, la Brâncoveni cu maică-sa *Doamna Ilina*,

In ţară, *Matei Vodă* mărită pe *Elina* pe la 1632-3, iar pe văduva lui *Petraşco*, pe Anca, o susţine, în pretensiunile ei, prin influenţa lui, pe lângă curţile din Viena şi din Ardeal.

Când la 18 Noembrie 1640 sosiau la Braşov rămăşiţele pământeşti, ale morţilor iubiţi, ce ar fi putut împiedica pe *Elina Postelniceasa* să nu le iasă înainte la Braşov împreună cu soţul ei Postelnicul *Constantin Cantacuzino*? Nu se poate deci admite ca *Anca* şi *Elina* ar fi văzut în acelaş timp ţara. Nu vedem pentru ce o femeiă văduvă *(Anca)* şi cu fete mari, *Ilinca* şi soră-sa *Ancuţa*, nu se duc să se aşeze la una din moşiile lor de baştină ci rămân în gazdă la sora (respe.tiv mătuşe) ei (Elina) care se pretinde că abia se măritase de 2—3 ani. Se poate presupune că *Anca* murise înainte de a'şi mărita fetele pe care le lăsa acum sub ocrotirea sore-si *Elina*.

Din nota de la pagina LX *(Despre Cantacuzini)* se vede că d. Iorga s'a luat după *Genealogist* ale cărui cunoştinţe erau cam confuse în privinţa numelor. In adevăr, *Anca* erà văduva lui *Petraşco Vodă* şi nu se putea „*mărita atunci*“ (1644) de oare ce avea ea însă-şi fete de măritat care să şi mărită: Ilinca la 1644 cu *Evstratie Leordeanul* feciorul lui *Stroe* şi al *Vişei din Goleşti* şi *Ancuţa* cu *Costandin* Vtori Postelnicul.

Şi apoi, ce declară jupâneasa *Ilinca Leurdeanca*? Ea declară[1]) că „după ce m'a adus Dumnezeu din pribegie din Ţara Nemţească, *împreună cu maică* „*mea Doamna Anca*, aici în Ţara Românească, făcutu-mi-s'au judecata de la Măria „Sa Domnul nostru *Io Mateiu Basarab Voevod* etc. etc. Deci, până ce am fost şă- „zând la o casă cu dumné-lui *unchimieu, pan Costandin Vel Postelnic*, doi trei „ani nu mi-au zis dumné-lui nimic. Dar după ce m'au adus Dumnezeu de m'am că- „sătorit după dumné-lui cinstitul soţul meu pan *Evstratie Vt. Vistier*“ etc. etc. Scris în Bucureşti la 25 Iunie 7152 (1644).

Este clar: numai Doamna Anca şi cu fetele sale Elina şi Ancuţa s'au întors din pribegie *împreună;* alte persoane rude de sânge nu mai erau căci s'ar fi spus că au fost şi Doamna *Elina* (bunica) şi Domniţa *Elina* (Postelniceasa). Apoi, cine se mărită cu *Evstratie* dacă nu *Elina* fata *Ancăi* iar nu Anca? Căci Ancuţa fata Ancăi erà şi ea măritată cu *Costandin Vt. Postelnicul* la aceà dată.

Nu mai este de trebuinţă să lungim mai departe discusiunea în faţa următoarelor documente:

In timpul regenţei *Doamnei Elena*, până la 10 Martie 1633, *Matei Basarab* nu avu Divan. La 10 Martie 1633 sosind în Bucureşti, el îşi alese boierii şi'şi formă primul său Divan. La 30 Aprilie acel an dă un hrisov[2]) iar în divan figurează şi jupan *Costandin* ca Vel Postelnic.

Jupân Constantin de nu va fi fost, la această dată, *înrudit* cu Domnul apoi de sigur se număra printre cei mai devotaţi şi credincioşi prieteni ai lui. Primul divan al lui *Mateiu* se compunea din văr, socru, nepoţi şi alţi boieri partizani de ai fostului *Agă Mateiu*.

---

1) *Genealogia Cantacuzinilör* pag. 54.
2) Arh. Statului. Condica *Schit. Cotména* pag. 65.

La 3 Octombrie 7143 (1634) Mateiu Basarab dă Carte [1]) „cinstitului „boier jupânului *Costandin Vel Postelnic* să fie în pace de către *Oancé* Logofătul și „de către nimené învăluélă să n'aibă pentru o pârâ ce'o au scornit *Oancé Logofăt* „zicând cum că l'au miluit pă el răposatul *Șărban Vodă* cu 6 sate dăn satele dom- „nești și cu 21 dă sălașă dă țigani dăn țiganii domnești, încă mai înainte vréme când „au fost Domnul în pribegie și încă sânt de când au venit *Oancé Logof.* dăn prebegie „aici în Țară. Și încă Doamna *Elena* a Domnului *Sărban Vodă* **au fost trăind** când „au venit el dăn prebegie și neștiind ia nimic dă acé pără a acestor sate etc. etc., „*Gurguiății i Căscioarele i Cetățelile i Prundul i Izvoarăle i Radovanul.* Dintre aceste „sate 3 au fost ale lui *Șărban Vodă* și 3 ale Doamnei *Ilincăi*, etc.

Divanul au găsit mincinos zapisul lui *Oancé* și a hotărât să i se taie mâinile : „întru acéia boiarul au căzut și s'au rugat la Domn și i-au adus aminte „Domnului că iaste boiar bătrân, ci să'l ierte dă acé vină. Intru aceia s'au milostivit „Domnul dă l'au ertat pă el. Și au rămas *Oancé* Logofătul de lége și dă judecată „dănainté Domnului și au ișăt *Oancé* Logof. cu ré rușăne și cu mare scărbă de la „judecată", etc., etc.

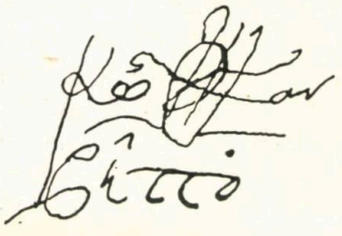

Iscălitura lui *Costandin Vel Postelnic*, la 7148=1639. M-rea *Bradu, Hanu Greci și Codréni* pach. 28, doc. 7. Archivele Statului.

Mărturiile Domnului : jup. *Hrizé* Vel Ban Craiovesc, i jup. *Ivașco* Vel Vornic, i jup. *Grigorie* Vel Log., i jup. *Dumitru Dudescul* Vel Vist., i jup. *Mihai Coțofénul* Vel Spăt., i jup. *Nedelco Boténul* Vel Cluc., i jup. *Vasile Păiandur* Vel Stoln., i jup. *Buzinca* Vel Comis, i *Vucina* Vel Pah.,. Și ispravnic au fost *Grigorie* Vel Logof.,. Și l'am scris în scaunul Bucureștilor".

Ce caută jupân *Costandin Vel Postelnic* în acest proces care se referă la moșiile lui *Radu Șerban Basarab*, tatăl jupâneselor *Ancà* și *Ilinà* ? Ce să caute alt, decât că el revendică averea *soției sale*, jupâneasa *Elina*. Era dar însurat la 1634 ?

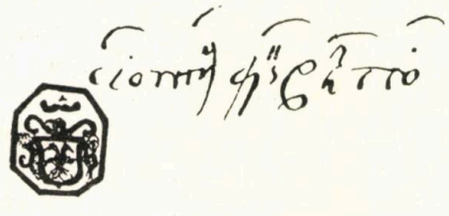

Iscălitura lui *Costandin Vel Postelnic*, la 9 Noembrie 7152= 1643. Pecetie inel aquila biceptă byzantină. *M-rea Brâncoveni și Mamul*, pach. 11, doc. 6· Arch. Stat.

La 25 Decembrie 7143 (1634) Matei Basarab Voevod dă [2]) „cinstitului „boiar pan *Costandin Vel Postelnic* și cu feciorii lui câți Dumnezeu îi va dărui ca „să fie lui moșie și rumânii la sat la *Sărata* în județul Buzăului, însă toată parté „jupânésii *Marii* fata lui *Staico Postelnicul ot Bucov* și a fii-si *Ilinii* jupânésa lui „*Ianiu Spătar* etc. etc. Pentru că această mai sus zisă moșie fost-au a jupânesii „*Marii* și a fii-si *Ilinii* de moștenire, iar acum ele fost-au pus zălog la boiariul Domnii- „Méle *Costandin Postelnicul* doao sate anume : *Comarnicul*, i *Căscioarele* toată parté „lor etc., drept unghi 150 bani gata". Pe urmă ele s'au rugat de *Costandin*

1) *Academia Română*, doc. 1/XLIII.
2) Academia Română, doc. 8/LXX

Postel. ca să le deà moşiile înapoi, dând boiarului în schimb, la *Sărata,* moşie şi rumâni toată parté lor câtă se va află drept unghi 140, etc. etc.

* * *

De şi, din aceste documente, se poate vedeà că *Constantin Cantacuzino* se află însurat în Octombrie 1634 totuşi este necesar să fixăm mai cu precisiune data sau, cel puţin, să ne apropiem mai mult de ea. Despre anul 1641 sau 1642 ca dată a căsătorii se poate acum afirmà, că sunt inadmisibile. Am puteà chiar să raţionăm puţin :

Nu este *probabil* că la etatea de 48 de ani (1593—1641) *Costandin Cantacuzino* să se fi căsătorit cu *Elina*, fiindcă nu este cu *putinţă* să fi avut 13 sau 12 copii, dintre care *Prăslea* (Iordache) să se fi născut, cum s'a născut chiar, la 1651. *Gemenii* nefiind printre copiii ei, nu este cu putinţă să'i fi avut decât *păstrând riguros măsura* sau *planul următor al naşterilor :*

Insurat, să zicem, la 1 Ianuarie 1641, *primul* copil sosi la 1 Octombrie acelaşi an. *Fără a pierde vreme*, ci lăsând să treacă numai cele 9 luni ale firei şi cele 6 săptămâni de lăhuzie, *al 2-lea* copil fu conceput la 15 Noembrie 1641 şi se născù la 16 August 1642. La 1 Octombrie 1642 se concepe *al 3-lea* copil care se născù la 1 Julie 1643 ; *al 4-lea* la 1 Iunie 1644 ; Mai 1645 ; Martie 1646 ; Ianuarie 1647 ; Decembrie 1647 ; Octombrie 1648 ; August 1649 ; Iunie 1650 ; în fine, *Prăslea*, Aprilie 1651. De această din urmă dată suntem absolut legaţi.

Se prea poate însă ca Prăslea să se fi născut în 7 luni, nu însă în *mai mult de 9 luni ;* aceasta depinde de *luna* în care se va fi născut cu adevărat.

Intrebarea este : Este *probabil* să se poată angajà cineva cu executarea unui astfel de plan, *posibil* de altfel ?

Gemeni printre copiii Postelnicului n'au fost, căci nu ni se vorbeşte nimic despre aşà cevà. Dar chiar de ar fi fost, apoi ar fi deranjat numai planul de mai sus, *plan* repetăm, *posibil dar neprobabil.*

Şi pentru ce ipotesa făcută nu este probabilă ?

Pentrucă, al doilea copil, spre pildă, *Şerban,* născut (după plan) la 15 August 1642 nu s'ar fi putut căsători înainte de 1660, (să zicem 1661) şi primul lui copil s'ar fi născut la 1662, al doilea la 1663, al, treilea etc. etc, In acest caz „cum mai puteà Brâncoveanul *să cópilărească* cu fiii lui Şerban ?"

Postelnicul *Constantin Cantacuzino* a avut între cele 6 fete pe una numită *Stanca*. Aceasta este mama lui *Constantin Vodă Brâncoveanul.* Despre ea ne vorbesc mai multe documente interesante.

Jupâneasa *Stanca* n'a fost *primul* copil al marelui Postelnic, iar printre surori nu erà ea cea mai mare. Să luăm cazul cel mai avantagios, după care *Stanca* ar fi fost al patrulea copil şi, prin urmare, s'ar fi născut *la Iunie 1644 (*după plan).

Inscripţiunea după mormântul ei de la mănăstirea Brâncoveni, ne spune că[1])..... „trăind şi împlinind vârsta ei de ani (slovele sunt sticate) din *care 44 vă-* „*duvă,* săracă de soţul ei. Creştineşte sau săvârşit la anul de la zidirea lumii 7207 „şi de la spăsenie 1699 Februarie 10 etc".

1) *Domnia lui Bibescu,* de prinţul G. Bibescu, t. I, pag. 456.

Marele Logofăt *Radul Greceanul* în a lui *Istorie*[1]) *a Țărei* ne spune că „mama lui Brâncoveanul a murit în etate *de 62 de* ani, la 10 Februarie, „în al 11 lea an al Domniei Brâncoveanului".

Fiind-că pe piatra de mormânt nu ni se spune vârsta, ne vom folosì numai de cei 44 de ani de văduviă, pe care scăzându-i din 1699 dăm peste 1655 când fù ucis soțul ei, *Papa Brâncoveanul*, de Seimeni și, presupuindu-i etatea de 14 ani, la căsătorie dăm peste anul 1641 ca dată a nașterei. Ori aceasta nu corespunde cu *Iunie 1644* ci doar învederează că *planul* a fost numai *posibil*, nu și *probabil*.

Dacă admitem, și nu putem face altfel, știința ce ne-o dă Logofătul *Greceanul*, că *Stanca* aveà 62 de ani la moarte'i, atunci scăzându-i din 1699 dăm peste 1637 *dată certă* care, vom vedeà, va verifică mai departe raționamentele noastre.

Mai este ceva.

Dacă *Stanca* s'ar fi născut la *Iunie 1644* ea s'ar fi putut căsătorì, după 14 ani, la 1658. Atunci ar fi avut pe *Barbu* la 1659 iar pe *Constantin* la 1660. In acest caz *Constantin* nu ar fi avut la 1672 decât 12 ani când documentele ni-l arată că erà *Paharnic* iar la 1676 nu ar fi avut de cât 16 ani când erà *Vtori Logofăt* adică consilier intim al Domnului: *tainic* la 16 ani!?

Dar istoria ne spune[2]) că la suirea pe tron a Brâncoveanului, în 1688, acesta avea etatea de 34 de ani. Scăzând dar din 1688, dăm peste 1654 ca dată a nașterii și deci, muma-sa nu ar fi avut de cât 10 ani!

Genealogistul *Mihai Cantacuzino* scrie[3]) că pe *Șerban Vodă* „l-a „prididit grabnica moarte la Octombrie 20, anul 1689".[4]) (D-nu *Iorga* îndreptează data zilei punând'o 29 Oct. iar *Gion* pune data de 19 Octombrie 1688).

Fie 29 Octombrie 1688. D. *Iorga* ne spune că *Șerban Vodă* murì *„în toată puterea bărbăției lui* **încă**". De ar fi zis numai *„în toată puterea băr- „băției lui"* am fi fost în tot dreptul să presupunem că *Șerban* erà un bărbat între 35 și 45 de ani, dar cuvântul *„încă"* adăugat la sfârșit ne arată

---

1) *Istoria Țării-Românești* în *Magazin istoric*, t. II, pag. 350.

2) *Ludovic al XIV și Brâncoveanul*, Gion | ag. 160 nota 4.

3) *Genealogia Cantacuzinilor*, pag. 250.

4) Nu poate fi anul 1689 ci 1688 căci, de pildă, Brâncoveann dă *Episcopii Argeș* hrisov la *1 Decembrie 1688* (7197) Arh. Stat. *Episcopia Argeș* pachet 42 doc. 10. Și *la 23 Noembrie 7197 = 1688*. Iω Costandin V. V. scrie Păr. egum dela Brâncoveni *zdravie*. Cătră aceasta dau în știre Domnia mea că iat(ă) că din voia lui Dumnezeu întâmplându-se petrecania unchiu Dom. Mél(e) Iω Șerban V. V. dup(ă) rânduial(a) lumii și-au dat deci datoriia din urm(ă) a Mării Sale. Cu voia și cu sfatul părintelui Vlădichi și a egumenilor și a boiarilor și a tuturor căpeteniilor și a toat țara rugânduni's(e) ne-au rădicat Domn, care Domnia acesta nu o ași fi pohtit, căci știi sfinția ta că de nici unile lipsă n'am fost ci ca un Domn eram la (ca)sa mé, numai pentru rugăciunea tuturor carii scriu mai sus și pentru ca să nu vie niscar streini Domni asupra țării și'a săracilor să-i necăjască și să pustiiască țara, pentru aceia am luat Domnia mé jugul acesta asupra D. Mele. Ci iată când fu astăzi la Noembrie 23 venì și Aga cu Caftanul de la Impărăție care ne-au adus ferman de Domnie, milostivindu-se putérnicul Impărat cătră noi de ne-au miluit cu Domnia țărăi; pentru care ne scrise dumnélor boiari de acolo pentru pocloanele împărătești ce dau dup obiceai la Domnia noao, ca să facem cum s'ar puté dă o sumă de bani să trimitem înainte să se dé la împărăție. De care lucru într'alt chip nu să putu face acum mai în grab numai ce s'au facut socoteal împreună cu părintele Vlădica și Episcopii și cu Egumenii și toți boiarii cu sfatul și cu voia tuturor și s'au pus toți să dea cine cât s'au socotit de s'au rânduit și s'au pus și la sf. ta taleri 300 ca să-i dai acum, nu doar să socotiți că acești bani vor să vă fie peritori, acéia să nu dé D-zeu, că Domnia Mé unil(e) ca acesté nu le pohtesc a fi, numai acesta o veți ști că peste uă lună doao să va rândui poclonul steagului ce iaste să iasă după obicéiu și dintr'acest bir să vor da dumnévoastră toți banii. Dec(i) în vrém(e) ce veți vedé această carte a D. Méle și slug(a) D. Mél(e) anume.... iar sf. ta să dai acești bani, ce ești rânduit, toți deplin să-i aduc(ă) bani la vistierie D. mél(e), nemic zăbav să nu fie etc.

Noi Costandin Voevoda.

Adresa: Sfinții Sale Părintelui Egumenul de la Brâncoveni să sdravie datisé.

Nota pusă de egumen: *Talere 300, soroc zile 7.*

Archivele Statului *Mré Brâncovéni și Mamul* pach. 25 doc. 24.

că bărbăția lui *Șerban* se apropia de sfârșit. Findcă de la 50 de ani trecuți, omul scoboară spre bătrânețe, de și este **încă** bărbat; putem să credem că la moarte'i *Șerban* aveà 50 de ani. Scăzând din 1689 dăm peste 1639. Apoi iar nu se potrivește cu *planul nașterilor*, de și cifra de 50 am ales'o în *avantagiul planului*.

Mai departe:

„In primăvara anului 1686 la 2 Martie st. v., moare bătrâna Postelniceasă [1]): „lângă dânsa se aflau, la boala ei din urmă, nepotul *Constantin Brâncoveanul* care „pare să fi avut uă mare influență asuprâ'i, cele 3 fete mai mari: *Stanca* mama lui „*Constantin*, *Maria* Logofeteasa, cea mai în vârstă dintre toate, văduva lui *Radu* „*Kreţulescul* și *Ilinca* Băneasa lui *Vintilă Corbeanul*“ etc.

Aflarea acestor 3 fete la căpătâiul bolnavei, ne arată că ele erau fiecare „la casa ei“, adică măritate, căci tot atunci, cu ele, se află și nepotul decedatei, *Constantin Brâncoveanul*.

La facerea testamentului din 18 Septembrie 7176 (1667) Postelniceasa nu dă, de-o potrivă părți de moștenire, în toate moșiile ei, lui *Drăghici* și lui *Șerban*, care își luaseră părțile și, prin urmare, se aflau și dânșii *la casele lor*. Apoi, este posibil, ba este chiar probabil că, în ordinea nașterilor fetele să fi alternat cu băeții.

Prăslea, *Iordache*, moare la 8 Iunie 1692 *în etate de 41 de ani*, ceia-ce ne probează că el se născuse la 1651, ear tatăl său puteà să aibă cei 13 copii numai dacă se căsătoreà la 1632—3. Și dacă la sosirea'i în țară Constantin erà încă tânăr, apoi rezultă că marele Postelnic Constantin Cantacuzino aveà aproape 40 de ani la căsătorie.

Iată care ar fi *ordinea probabilă* a nașterilor:

1. *Drăghici* Marele spătar la 1633—4.
2. *Șerban Vodă*, la 1635—36.
3. *Maria* Logofeteasa *Kreţuleasca*, 1636—37.
4. *Stanca* a lui *Papa Brâncoveanul* 1637—38.
5. *Ilinca* Băneasa a lui Vintilă *Corbeanul*, 1638—39.
6. *Constantin Stolnicul* 1639—40 [2]).
7. *Mihai Spătarul* 1640—41.
8. *Florica* a lui *Pană Spăt. Filipescu* 1643.
9. *Ancuța*, soția lui *Stoian Vist. Florescu*, 1645.
10. *Bălașea*, soția *Banului Ianache Catargiu* (?!) 1647.
11. *Matei*, 1649.
12. Fată 1650 moartă în copilărie.
13. *Iordache*, *pârslea*, 1651.

Nu suntem siguri daca *Florica* a fost a lui *Pană Filipescu* și *Bălașea* a *Catargiului*; și, a cărui *Ianache Catargiu*?.

Despre *Ancuța*, fiind-că ea a fost pomenită și la pagina 74 din No. 1, 2, 3 anul XII din „*Artă și Literatură*“ etc., trebuiă să reproducem următoarele două documente:

23 Febr. 7168=1660. Jupânesa *Ilinka* fata Doamnei *Ancuții* dă zapis „vară-mia *Ancuții* jupâneasa lui *Stoian Vistiiar* că când au fost „acum în zilele Mării Sale Domnu nostru *Iω Gheorghe Ghica* V. V. iar

---

1) *Despre Cantacuzini* pag. CXXXV.

2) Vezi Iorga. *Despre Cantacuzini* p. LXXIV: „Costandin nu va fi avut mai mult de 20 de ani poate nici atât, la 1663.

„eu fiind uă jupănésă rămasă de soție și făr feciori", îi dă ocina din Ștefănești în Muscel [1]) etc. etc.

La 7209=1701. Istratie Florescu feciorul răposaților *Stoian Vel Comis* și al **Ancuții Cantacuzinii** dăruiește M-ri Mărgineni hanul făcut de dânsul de subt muntele Bucéciul (Sinaia) după *Praova* [2]). *Ancuța Cantacuzinii* eră îngropată la M-re.

Ramura lui Șerban Vodă Cantacuzino.

„Lui *Șerban-Vodă*, la moartea sa, zice Banul Mihai în Genealogie (pag. 251) „i-a rămas numai un fiu *Gheorghe Beizadea* și patru fete a-nume:

„1-a) *Casandra*, ce a măritat-o, *încă trăind tată-său*, după *Dumitrașco „Cantemir Voevod, Domnul Moldovei*".

In această privință d. profesor N. Iorga zice în notă:

„*Cu totul falș. Căsătoria s'a făcut la 9/19 Mai 1699* [3]) *(Ist. lit. rom.*, „I, p.p. 339—41)".

„2-a) *Smaranda*,

„3-a) *Maria*,

„4-a) *Bălașa*.

„Aceste trei fete, la *moartea tatălui lor, nu erau măritate*, ci le-a măritat „mai pe urmă, mama lor, Doamna *Maria*, etc.

Mai departe *Genealogia* (p. 255) continuă astfel:

„*Casandra* a murit la Moscova la 11 Mai 1713 în vârstă de ani 32 etc.

„*Smaranda* s'a măritat după *Istrate Urdăreanul* cu care a născut numai „un fiu ce-l chiema iar *Istrate* etc. Și așa dintr'această *Smarandă* Cantacuzino, se„minție *n'a rămas*" (pag. 257).

„*Maria* s'a măritat după *Constantin Bălăceanul*, căruí Impăratul Leopold „i-a dat titlul de *Grof* și l-a făcut Colonel, apoi în anul 1699 (rectificat de d. Iorga „în 1690) l-a făcut Gheneral-maior etc. etc."

„*Bălașa* acea mai mică fată a lui *Șerban Voevod* s'a măritat la Craiova, în „*vremea ce se stăpânea de Nemți*, după *Grigorie Vlasto*, căruia Impăratul *Carol „al VI-lea* i-a dat prin hrisov, la anul 1733, titlul de *Baron. Bălașa* a murit la „1740 la Sibiu. etc. etc. (pag. 258).

Căsătoria lui Șerban Vodă.

Ne vom încerca să îndreptăm neexactitățile, contrazicerile și confusiunile pe care le face generalul maior *Mihai Cantacuzino*, fără voia lui; căci, în realitate, nu este el ci vară-sa, Grefina *Odonel* și kir *Sau*, care l-au făcut să scrie ceia-ce am reprodus mai sus.

Spre a ne putea pronunța în chip mai apropiat de adevăr, cu privire la copiii lui Șerban Vobă, este necesar să cercetăm la care epocă s'a putut căsătorì acest Cantacuzino și apoi: în ce ordine s'au născut copiii lui și câți au fost la număr.

Pentru acest scop, vom ține seamă de științele positive ce avem asupra oare-căror fapte și împrejurări ale familiei și vom raționa în consecință.

Am zis că *Stanca*, sora mai mică a lui *Șerban*, născută pe la 1637—38, a avut, pe *Barbu* și pe *Constantin Brâncoveanu* ca fii, din căsătoria ei cu *Papa Postelnicul Brâncoveanul*.

---

1) Ac. Rom. doc. 23/LI.
2) Arhivele stat. M-ré Mărgineni. Condica pag. 243 bis.
3) 1699 rectificat de d. Iorga, *Genealogie*, pag. 251.

Genealogia[1]) reproduce, după *Jurnalul* presintat de *Dimitrie Cantemir* împăratului *Petru-cel-Mare*, la foaia 291, următoarele:

„O Dumnezeule îndelung răbdătorule! Insuşi *Brâncoveanul* **prunc** rămâind, „*după moartea părinţilor săi* şi pre care mai pe urmă, în vremea ce *Ghica Vodă* „a omorât pe Postelnicul *Constantin Cantacuzino*, atunci (1663) a fost poruncit să „spânzure şi pre *Brâncoveanul* şi scăpându-l unchi-său *Şerban* l-a ţinut *cu copiii* „*lui*, bine crescându-l şi la vrednicie de Vel Logofăt l-a adus; acesta a stătut să „prăpădească pre văduva, acoperitoarea şi făcătoarea lui de bine pre Doamna lui „Şerban Voda".

Se pune întrebarea:

La ce epocă se va fi măritat *Stanca* pentru ca fiul său *Constantin* să fi fost *demn de luat în consideraţiune*, la 1663, de către *Ghica Vodă*, spre a 'l *ucide?* Şi la ce epocă *„prunc fiind"* Constantin a fost rămas *orfan de tată* (nu de părinţi)? Aceste două cestiuni, rezolvate ne vor conduce la determinarea căsătoriei *Stancăi* cu *Papa* şi, apoi, la aceia a lui *Şerban* cu *Maria*.

In *Documentele Cantacuzineşti*, revăzute, aranjate şi adăogate în 1902 cu documente de ale *Academiei române*, citim[2]):

La *25 Iunie 7180 (1672)*. „*Elina* ce am fost jupâneasă răposatului *Cos*„*tandin Cantacuzino* biv Vel Post., împreună cu feciorii miei *Costandin*, *Mihai*, „*Matei*, *Iordache*, dă un zapis lui *Radu Ştirbeiu* etc. etc.

Printre martori: *Neagoe* Săcuianul Vel Vornic, *Radul* Zeat-*Urăil* Vel Serdar, *Costandin Paharnic Brâncoveanul*[3] etc. etc.

De aci rezultă, că la 1672 *Constantin*, fiul *Stancăi*, era în boieria de *Paharnic*. Dar s'ar putea obiecta că această *Păhărnicie* a putut-o avea *Constantin* încă dela naştere; căci, după obiceiu, copiii se întitulau cu uă boieriă spre a arătà că sunt şi ei *neam de boier;* şi, apoi, *Brâncoveanul* nu ar fi putut figura ca martor, dacă era copil.

Să luăm un alt document din *5 Iunie 1676*. In acest document[4]) *Constantin Brâncoveanul* se întitulează *Vtori Logofăt;* prin urmare, el era acum în *funcţiune!*

Să presupunem că la 1676 el aveà numai 20 de ani; în acest caz dăm peste anul 1656 ca an al naşterii lui *Costandin* şi, prin urmare, la Decembrie 1663, el ar fi avut 7 ani!

Din două una: Ori nu este exact că *Ghica-Vodă* a dat ordin să se spânzure un *„cocon mic"*, cum s'ar fii zis pe atunci, în etate de 7: un inofensiv, un inocent. Ori, data naşterii ieşită din hipotesa celor 20 de ani, este neexactă. Noi credem că hipotesa făcută este inadmisibilă pentru cuvântul că nu se potriveşte cu afirmaţiunea cealaltă a lui Cantemir: *„prunc rămâind orfan* etc".

Să cercetăm deci când a rămas *Constantin* orfan de tată. Istoria ne spue că *Papa Brâncoveanu* a fost ucis sub *Constantin Şerban (Cârnul)* şi că *Stanca* a trăit încă în văduvie (moare tocmai la 1699).

Constantin Şerban domneşte dela 1654 la 1658. Ştim că în primul an al domniei, Seimenii revoltaţi măcelăriră mai mulţi boieri printre care

---

1) pag. 254.
2) pag. 95.
3) Bibl. Academiei Române doc. 157/XLIV.
4) Iorga. *Studii şi documente.* V. p. 647. „La 4 Aprilie 1677 *Brâncoveanul* era la *începutul carierei lui*".

pieri și *Papa Brâncoveanu* cum ne arată inscripțiunea crucii [1]) ce se vede și azi, înfiptă, pe trotuarul din fața aleii ce urcă spre *Curtea Mitropolii*, în locul (aproape) chiar unde, nefericitul *Papa*, fù ucis la 7163 (1655) de răsvrătiții pretorieni în București. Ziua chiar a masacrului a fost Sâmbătă 17 Februarie după „*Cronica*" lui *Ludescu*, însă d. Iorga este de părere [2]) că faptul s'a întâmplat "la 27 Februarie ceiace ca zi de săptămână zice d-sa, se potrivește".

Cele 10 zile de deosebire, dintre călendarele Iulian și Gregorian, ne putând influență aproape cu nimic raționamentul ce facem aci, trecem peste ele și reținem faptul că la Februarie 1655 *Papa* fusese ucis. La această dată *Constantin* erà „*prunc*". Insistăm asupra cuvântului „*prunc*" spre a ne fixà ideile asupra însemnătăți lui. *Prunc* este un copil care se ține în brațe, copil care nu poate umblà singur în picioare; prin urmare, *Constantin*, la 1655, trebuie să fi avut dela 1 la 3 ani de vârstă, căci de erà mai mare i-ar fi zis „*cocon mic* sau *cocon tânăr*" cum erà obiceiul pe atunci să se zică feciorilor de Domni sau de boieri [3]). Să zicem că avea 2 ani, iar frate-său *Barbul* fiind mai mare, aveà 3 ani. Deci, pe la 1651, putem fi siguri, jupâneasa *Stanca* se măritase cu *Papa* și au avut la 1653 pe *Constantin* ca copil.

Să verificăm aceste date.

a) La 1651 Stanca aveà 14 ani, după ipotesele precedente. Vârsta ei, de și fragedă, îi permiteà totuși să se căsătorească; pe când fratele său *Serban* abià aveà 16 ani.

b) La moartea Marelui Postelnic *Constantin*, nepotul său *Constantin Brâncoveanul* să tot fi avut 11 ani; prin urmare, nu se poate justificà prigonirea pornită de *Ghica Vodă*, asupra unui *cocon* atât de fraged, decât: ori admițând că *Dimitrie Cantemir* nu fusese îndestul de luminat în această cestiune, sau că hipotesele făcute de noi nu sunt destul de peremptorii. In acest caz recurgem iarăși la documente.

La 17 Iunie (7187=1679) Șerban Vodă Cantacuzino într'un hrisov liberat lui *Constantin Brâncoveanul* Vel Agă zice: [4]) „până au venit Mihnea „Vodă (1658-59) domn Țării; deci fiind el cu multă vrăjmășie asupra neamului bo„eresc, au omorât mulți boieri și au omorât și pre *Preda Vornicul Brâncoveanul* „etc., etc. Deci, fiind boiarinul Domniei Mele, *Costandin* Vel Aga și cu frate-său „*Barbul, coconi mici*, neputându-și căutà de moșie, așà ține până la a doua domnie a „lui *Grigore Vodă* (1672-74) când frații ridică pâră asupra rumânilor etc.

De unde rezultă că sub Mihnea III, la 1658--59, Brâncoveanul erà în etate de 6-7 ani fiind „*cocon mic*" (iar nu *tânăr*) și că, prin urmare, hipotesele noastre sunt destul de plausibile.

c) La 1672 *Constantin Brâncoveanul*, puteà să fie *Paharnic*, iar

---

1. Pentru mai multe amănunte, să se vadă *Istoria Bucureștilor* de Gion la pag. 60. „Crucea a fost „ridicată de Preda biv. Vel Vornic tatăl lui Papa și fiind de lemn, a înlocuit-o cu cea de azi, *Costandin Brân„coveanul* nepotul lui *Papa* și fiul lui *Constantin Vodă*, la 20 Iulie 7221 (1713).

2). *Studii și Doc.* IV. p. CCLXII. Nota 3 zice: „Kraus, foarte bine informat, etc. are însă 12 Martie „zi a sf. Grigore (Pa,a). Cea dintâi dată trebue primită fiind-că și etc. Nekesch-Schuller citim *27 Februarie* „etc. Potrivirea e, deci, desăvârșită". — Da este *potrivire* dar tot Ludescu are dreptate căci la 17 Februarie 1655 „a fost *Sâmbătă*. Ciclul solar a fost 23, iar zintîiu" Februarie a căzut *Joi*.

La 27 Februarie a fost *Marți* în st. v. iar în st. n. *Sâmbătă*.

La 12 Martie st. n. a fost *Vineri* iar st. v. *Luni*.

Noi vom admite luna Februarie fiind indicată de 2 izvoare precum și *numele* zilei, iar *data* ei rămâne a lui Ludescul.

3). „ doi *coconi tineri* ca de 14 și 15 ani" *Odobescu* în *Șăineanu, Dicționar universal.*

4). Iorga. *Studii și Doc.* V, pag. 304-7.

la 1676 să figureze chiar în Divan ca al *doilea logofăt.* El aveà atunci respectiv 20 și 24 de ani.

d) La moartea Postelnicesii (2 Martie 1686) d. Iorga ne spune că *Constantin Brâncoveanul*, nepotul decedatei, se află și el acolo cu mama și cu mătușile lui; și că acest *Constantin „pare să fi avut o mare influență"* asupra bunică-sei.

Intensitatea acestei influențe, trebue să ne preocupe aci, cu drept cuvânt, căci ea ne probează că *Constantin* erà om în toată puterea cuvântului iar nu un flăcăiandru mai mult sau mai puțin *ageamiu.* Apoi influența, nu se capătă decât cu timpul: el (nepotul) trebuie să fi fost multă vreme în contact cu bunică-sa care, de sigur, se convisese că nepotul erà un băiat așezat, un om cuminte și sfătos. Ori aceste calități nu se găsesc ușor la orice vârstă. La 1686 *Brâncoveanul* aveà cam 35 de ani, iar primii germeni ai influenței lui trebue să fi început a prinde încă dela intrarea nepotului în divanul domnesc. La 1684 *Constantin Brâncoveanul* erà deja în boieria de Mare spătar. [1])

Hipotesele noastre se confirmă, deci, până aci, și se verifică și cu alte izvoare; de pildă: *Gion* ne spune [2]) că „Brâncoveanul a domnit dela 20 Octom„brie 1688 până la 24 Martie 1714, adică 25 ani, 5 luni și 4 zile. Când se suise pe „tron erà de 34 de ani, *născut fiind la 1654.* Prin urmare, la 1714 August în 15 „aveà 60 de ani".

* * *

Cele ce preced ne vor permite acum să stabilim data căsătoriei lui Șerban Cantacuzino.

La 1 Septembrie 7176 (1665) jupâneasa *Elina Postelniceasa* face testament [3]) *„pentru toată tocmeala și așezământul casei sale"* din care rezultă că partagiul s'a făcut de o potrivă între toți frații „pentru că s'au învoit ei „toți dinaintea mea" zice Postelniceasa.

La 12 Octombrie 7181 (1672) jupâneasa *Ilina Postelniceasa* dă un zapis [4]) în care nu figurează *Drăghici* și *Șerban,* ci numai ea și cu alți 3 feciori.

Iar *la 1 Septembrie 7190 (1681) Ilina Postelniceasa* se gătește de plecare la Ierusalim și lasă, iarăși, numai celor 4 feciori mai mici, instrucțiuni numind pe *Constantin* ispravnic în locul ei, spre „căutarea casei"; ea hotărăște cum frații să i se supună lui, căci „în urma nevoei carea am tras „pren zilele lui *Gligorie-Vodă*, strângându ne toți, care dupre unde am fost izgoniți, „și fiindu-ne casa rămasă de toate etc, atunce am ales și am pus pre dânsul de au „căutat de toate nevoile casii, mai vârtos în zilele *Ducăi Vodă*, când am căzut la a „doao nevoe etc. etc.

„Iară, de mi se va întâmpla de la Dumnezeu moarte etc, atunce voi, acești 4 „frați și *cu nepoții miei, feciorii lui Drăghici Spăt.*, cu mare înțelepciune să vă strân„geți toți la un loc de taină etc" spre a proceda la „împărțeala satelor, moșiilor, ți„ganilor, *însă în 5 părți mari,* veri câte vor fi, multe-puține etc. *Drăghici* și *Șer„ban,* să nu aibe nimic treabă acolo, *pentru că fiind ei mai mari* și ajungând noi „vremi bune și norocite, *făcutu-le-au soțul mieu* câștig bun, cu care câștig și-au fă„cut lor osebì sate, moșii, țigani și case de piatră: unul la *Măgureani* altul la *Dră„gănești.* Și așa fiind ei întemeiați de la soțul mieu, socotit-au dumnealui, cu mine

1) *Arch. Statului.* Cartoanele *Bistriței* parch. 24 doc. 22. și Condica No. 2 p. 245 bis.
2) *Ludovic al XIV și Brâncoveanul* pag. 389, nota 2.
3) *Documente Cantacuzinești* p. 84—95.
4) Ibidem p. 97.

FRAGONARD

COLECȚIUNEA C. G. NANO. *Fot. Chevalier.*

Albert Baer.

„împreună, *încă dintr'aceia vreme* de i-au osebit dentr'aceaste sate ce scriu mai sus, „ca să n'aibă ei nimic treabă etc".

In special, pentru *Şerban*, mintoasa Postelniceasă în înalta ei prevedere, hotărăşte că, el ajungând dejà Domn, averea lui să fie limpezită faţă de a celorlalţi fraţi şi de aceia jupâneasa *Ilina* îi deosibeşte moşiile lui pe care, ca valoare, „le-a potrivit să fie tocma cu ce i-ar fi venit partea lui, despre toate „satele, să aibă a le da *cocoanelor lui şi mie nepoate, zeastre, să le moşteneascâ „ele cu bună pace* [1]) etc".

Rezultă de acì că înainte de 1663 Decembrie *Drăghici* şi *Serban* erau la casele lor, *înzestraţi* şi *„întemeiaţi"* de bătrânul lor părinte. Că la 1681 *Drăghici Spătarul* erà mort fiindcă *coconi lui* iau a 5-a parte. Că a 6-a parte a lui *Şerban*, din cauza situaţiunii lui ca *Domnu*, erà bine separată (spre a se parà o eventuală confiscare); şi, ceva mai mult chiar, aceastâ a 6-a parte erà destinată a se dà *„zestre cocoanelor"* nepoate ale testatoarei; în fine, că la 1681 copiii lui *Şerban* erau numai *fete*; prin urmare, *beizadé Iordache nu erà născut la 1 Septembrie 1681.*

O *Carte* dată de Mitropolitul *Teodosie*, la mâna celor 4 fraţi mai mici ai lui *Şerban*, prin care mărturiseşte împărţeala făcută de marea Postelniceasă, precizează mai bine câte-va puncte foarte importante: „După moarte „Postelnicului *Costandin*, când au fost în zilele *Radului Vodă Leon* (1664—69), pe „acea vréme ducându-se *Costandin* (fratele lui *Drăghici* şi *Şerban*) la Veneţia pentru „învăţătura cărţii şi fiind *Mihai* şi *Matei* şi *Iordache coconi mici* iar *Drăghici era „Spătar* iar *Şerban era Postelnic Mare* şi fiind *însuraţi de multă vrème, având şi „coconi* şi ieşind din casa părinţilor încă mai de înainte vréme, au fost făcut împărţélă *„(Elina)* de au împărţit satele şi moşiile şi toţi ţiganii, făcând părţi pă 6 fraţi. Că *Drăghici* şi-au făcut case de piatră la *Măguréni* iar *Şerban* la *Drăgăneşti"* [2]).

La 13 Noembrie 7176 (1667) Drăghici Spătarul murise dejà la Ţarigrad în serviciul Ţărei după cum rezultă din cartea [3]) lui *Radu Leon* Vodă, dată *Pârvului Cantacuzino*, fiul lui *Drăghici*, prin care îl miluieşte cu slujba tatălui său (adică cu venitul boerii). *Pârvul* trebuie să fi avut, la această dată, 10—12 ani (Domnul îi zice mereu în carte: *„fătul mieu"*, *„fiul mieu"*) şi, prin urmare, *Drăghici* se va fi fost căsătorit pe la 1655, în etate de 20 de ani.

---

1) Actul este scris de „eu bătrânul sluga dumnealor *Stoica Lindescul Logof.*, însă cu învăţătura bunii „stăpânii méle, jupâneasa *Elina, stara* (bătrâna) *Postelniceasa*, în satul dumneaei Gor-Mărgineani etc".

2) *Documente Cantacuzineşti* pag. 125.

3) *Genealogia* pag. 99, vezi şi nota, pag. 98. Corpul lui *Drăghici* fu adus şi înmormântat în mănăstirea *Comana* cea zidită de *Radu Şerban Basarab* la lét 7097 (1589): † „Ac(e)astă sfântă şi d(u)mnezeiască „mănăstire şi d(u)mnezeiesc lăcaş făcut iaste den temelie de cel de demult ce în bl(a)gocestivie săvârşit răpo„satul *Şărban Voevod*, care au domnit Ţara Rumânéscă, (din neamul) cel adevărat şi vechiu băsarabescu, (care „au zidit-o) la lét 7097. Deci, învechindu-se de multă vreme cât şi la stricăciune ajunsése nu numai sfânta bi„sérică ce şi alte zidării după înprejuru, care ajungându până la nepoţii şi strănepoţii aceluiaş răposat Domn „de mai sus zis, den multa osârdie şi pohtă d(u)mneze'ască se-au îndemnat cel den strănepoţi *Şărban Canta„cuzino* Vel Spătar fiiul răposatului *Drăghici Cantacuzino* Vel Spătar, nepotul aceluiaş răposat *Şărban Voevod*, „dentr'a lui fiică *Ilinca*, şi fec(i)orul lui *Costandin Cantacuzino* Vel Postelnic, şi s'au apucat cu multă ostenélă „şi cheltuială de o au înnoit şi cu lucrul şi cu altele înfrumuseţând biserica întâiu cu înnălţaré şi zidiré slomiului „acestuia precum se véde şi afară dentr'alte zidării şi cu multe arginturi şi odoară şi moşii şi ţigani o au adaos „şi o au întărit, arătându-se desăvârşit ctitor întru slava lui D(u)mnezeu şi a celui de minuni făcătoru marelui „*Niculae* care şi hramul iaste întru vecinica pomenire a lui şi a némului său. 7208 (1700)". (Pisan'a Mănăstirii *Comana).*

In interiorul bisericei, la dreapta, aproape de zid se află uă piatră tombală: † „Ac(e)astă una piatră, „aceste trei ţărâne acopere: a bătrânului *Şărban Basarabă Voevod*, a lu *Drăghici Ca(n)tacuzino* Vel Spătar, de „fată nepotu-i, şi al lu *Costandin* Vel Spătar iubit fiiu lu *Drăghici*; pre carii în viaţă în dragoste sângelui i-au „legat aşa moarte aice aducând(u-i) vécilor i-au reposat, carii şi creştineşte cu dreptate, cu dragoste, cu milos„tenii şi cu toate bunele fapte treind s'au sevărşit: *moşul* la anul de la Xc. spăsitorul (1620 Martie) de vârstă „( ), *nepotul* la (1667) de vârstă (33 ani), *fiiul* la (1688) de vârstă ( )".

Imprejurul *Stemei:* M(ilostio) B(ojio) Iω Ş(ărban) Bas(arab) V(oe)v(od) G(ospodar) Z(emli) U(gro)-Vlahiskoi.

Șerban erà și el căsătorit, la un an după fratele său, pe la 1656, cu fata Vornicului *Stroe Leurdeanul*[1]) care soție, ori va fi murit imediat, ori se va fi despărțit în curând de *Șerban*. Este foarte posibil ca cuscrenia aceasta dintre Marele Postelnic și Vornicul *Stroe Leurdeanul* să fi fost pricina vrajbei Leurdeanului împotriva lui *Constantin Cantacuzino Postelnicul.*

Ori că va fi murit, sau că s'ar fi despărțit de căsătorie, faptul cert este că *Șerban* se căsătorì, pentru a doua oară, pe la 1658, cu jupăniţa *Maria* frumoasa și mintoasa moștenitoare a bogatului boier (de origină bulgară) *Ghețea Marele Clucer.*

Hipotesa anului 1658, ca dată a căsătoriei lui *Șerban*, se va verificà prin cele ce urmează.

Să vedem acum, cari sunt copiii lui Șerban, câți au fost și în ce ordine s'au născut și cu această ocaz.une vom îndreptà și erorile comise involuntar de genealogistul cantacuzinist Generalul *Mihail Cantacuzino.*

a) D. N. Iorga ne spune[2]) și pe afirmarea aceasta care este al lui Del Chiaro, legată de documentele ce avem, clădim întreaga noastră argumentaţiune, d. Iorga ne spune zic, că „*Iordachi* coconul lui Șerban, „erà un băeţel de 8 ani“ la 1688 când moare *Șerban Vodă.* Această nevârstnicie, unită cu bani daţi Turcilor de *Constantin Brâncoveanul,* a favorizat, în mod neîndoios, alegerea Marelui Logofăt, vărul primar al lui *Iordache*, la scaunul domnesc și întărirea lui ca succesor al lui *Șerban Vodă.*

a) Beizadé *Iordache* s'a născut dar, cu siguranță, la 1681 *după 1 Septembrie*, căci Postelniceasa nu pomenește nimic de el, după cum am văzut mai sus „*la împărțeală*“.

Aceasta este una la mână.

b și c) Genealogistul ne spune că pe Domniţa *Casandra* a măritat-o tatăl său *Șerban „încă trăind“*, după *Dumitrașco Cantemir, Domnul Moldovei*“. Mai departe adaogă: „*Casandra* a murit la Moscova la 11 Mai 1713 *în vârstă de ani 32*, etc.“.

Dacă, în adevăr, *Casandra* a murit la 1713 în *etate de 32 de ani,* atunci scăzând 32 din 1713 dăm peste 1681, adică peste data nașteri lui *Iordache!* Va fi fost poate *geamănă* cu fratele său? Sau ea se va fi născut, la Ianuarie 1681, încât am puteà admite, ba trebue ca să admitem că bătrâna Postelniceasă aveà cunoștință și despre această nepoată, al cărei frate *Iordache*, n'ar fi venit pe lume decât tocmai în Novembrie sau Decemvrie acelaș an.

Ambele hipoteze, posibile de altfel, deșì nu ni se spune nimic despre „*copii gemeni*“, cad în fața mărturisirii că Domniţa a fost măritată înainte de 1688. In adevăr, în cazul cel mai avantagios, vom admite chiar anul 1689. Ori, noi constatăm că, după arătările Genealogistului, la această dată *Casandra* nu aveà decât 7 ani! Prin urmare, kir *Saul Arvanitohoritul*, izvorul Generalului Ban *Mihai Cantacuzino*, afirmă evident o neesactitate când zice că Domniţa *Casandra a fost singura*, dintre fetele lui *Șerban Vodă*, dată la casa ei, iar pe celelalte *patru*, nu trei, surori „le-au măritat mai pe urmă Doamna *Maria*“ mama lor.

---

1) *Magazin istoric*, t. I, pag. 389 și t. IV, pag. 363.
2) *Despre Cantacuzini. Studiu istoric* p. CXLI.

Dacă admitem că *Casandra, singura dintre surorile ei,* s'ar fi măritat *încă trăind tată său,* atunci urmează că ea erà cel mai mare copil al lui *Şerban*, care, la rându-i, nu ar fi făcut copii decât la bătrâneţe cu câţi-và ani înainte de 1681.

In acest caz *Constantin Brâncoveanul* nu mai puteà să „*copilărească* cu verele lui în casa lui *Şerban*" cum afirmă *Dimitrie Cantemir,* fiindcă erà *coqemite* boierul încă dela 1672.

Genealogistul ştie ceva, însă acel ceva este foarte confus. El vorbeşte despre *Casandra* fiindcă despre ea a avut mai multe şi mai recente cunoştinţe, amplificate şi acestea din sentiment, după cum probează adausul de cuvinte: „în etate de 32 de ani". Domniţa *Casandra* va fi murit la Moscova la 1713, dar ea nu puteà să aibă *32 de ani la moarte*, fiindcă nu putem admite să se fi încelat *Del Chiaro*, citat de d. Iorga, în privinţa etăţei lui *Beizadé Iordache* şi fiindcă, am văzut, calculul făcut mai sus, după mărturisirile genealogistului, ne-a dat la lumină o copilă de 7 ani!

Ştià, neapărat, Banul *Mihai,* că *Şerban Vodă* aveà fete măritate; ştia, cel puţin, cu siguranţă, despre Domniţa *Maria a Bălăceanului*, după cum vom vedeà mai la vale; el auzise *ceva* şi despre *Casandra* însă a înţeles greşit afirmările lui *Cantemir*[1]), căci *cele trei fete*, puse la închisoare cu mama lor, au fost: *Maria, Casandra* şi *Bălaşea*; cele din urmă două ca fete nemăritate, iar cea dintii ca soţie a unui aprig adversar al *Brâncoveanului* Mai auzise el că „*Şerban Vodă* într'acest an (când Nemţii au luat Bel„gradul turcesc) au făcut nuntă mare şi cinstită măritând pre fie-sa *Smaranda* (că„reia el îi schimbase numele în *Casandra*) după *Gligorie Postelnicul Băleanul*".

Costandin Căpitanul rudă cu *Ivaşco Băleanul*, tatăl lui Grigore a fost însărcinat de Domn să se ducă el însuşi în Transilvania să aducă pe ginere. El adaogă în, „*istoria*", lui că tinerii „nu trăiră împreună decât 5 luni, „căci *Zmaranda* muri" [2]).

„Iar când au fost la Ghenarie 24, an 7196 (1688), făcut-au *Şerban Vodă* că„sătoria unei cocoane a lui anume Doamna *Alexandra* (în loc de *Smaranda*) după fe„ciorul lui *Ivaşco Băleanul* ce au fost Mare Logofăt anume *Gligoraşco* Postelnicul etc. „Când au fost la Mai 13 an 7196 (1688), fiind Doamna *Alexandra* căzută în mare „boală şi pătimind în câteva zile, apropiatu-s'au de dânsa şi ceasul morţei şi, într'o „zi, Luni dimineaţa, datu'şi-au sufletul" şi au fost înmormântată în tinda bisericii de „la Cotroceni" [3]).

Acestea le auzise genealogistul dar nu reţinuse decât punctele principale,—evenimentul din 1688,—nu şi amănuntele.

Domniţa *Smaranda* (iar nu Alexandra) trebue să se fi născut pe la 1673 în timpul pribegii lui *Şerban* la curtea Moldovei.

Genealogistul spune că *Casandra* a fost măritată după *Dimitrie Cantemir Domnul Moldovii.* Această afirmaţiune nu este esactă de oarece *Dumitraşco Cantemir* erà, la căsătoria lui, numai *Beizadea* iar nu *Domn* al Moldovii: „Logodisă-se *Dumitaşco Beizadé* cu uă fată a lui *Şerban Vodă* ce erà „atuncea (7204=1696) în ţara Ungurească cu taină şi prinseră Muntenii de véste şi „'i stau pedecă despre Nemţi, că nu lăsau pe Doamna lui *Şeban Vodă* să'i o dea, etc.[4])

Logodna nu a fost urmată imediat de cununie, ci tocmai în al treilea an al domniei lui *Antioch*, iarna „trămis-au *Antioch* pre *Vasile Purice* Vornicul,

1) *Genealogia* pag. 253, al 6-a Punct: „Pe văduva Doamnă cu fiul său şi *cu trei fete* ale ei le-a pus la închisoare".

2) *Magazin istoric* t. II, pag. 34.

3) *Magazin istoric* t. V. p. p. 27–28.

4) *Letopisiţile ţării Moldovii.* M. Kogălniceanu II, p. 259.

„despre Doamna cu taină în țara Ungurească la Doamna lui *Șerban Vodă* de au dat „Doamna pre fiică-sa, Domnița *Casandra*, de au adus-o să o ia frate-său *Dumitrasco* „*Beizdeà*, că era logodită cu dânsul".

Faptul că între logodnă și cununie trecuse mult timp a făcut pe genealogist să creadă și apoi să afirme că domnița *Casandra* a fost măritată *încă trăind tată-său*, sau poate 'l încurcase căsătoria *Smarandei* din 1688.

Domnița *Casandra* s'a căsătorit la $^{9}/_{19}$ Mai 1699 cu *Dumitrașco Cantemir*[1]) ajuns mai apoi Domn al Moldovei. Daca la căsătorie presupunem că ea aveà 22 sau 24 de ani, apoi ajungem la anul 1677 sau 1675 ca dată a nașterii.

Trei la mână.

d) Să trecem acum la Domnița *Bălașea*.

Această Domniță se căsători pe timpul ocupațiunii austriace a Olteniei, între 1718 și 1737, după *Grigore Vlasto*. Fiind mai mică de cât fratele său *Iordache*, putem presupune că s'ar fi născut pe la 1685 și s'ar fi căsătorit pe la 1720.

Patru la mână.

e) D. profesor Iorga ne spune[2]) că *Șerban Vodă* trimise în toamna anului 1688 uă solie la generalul imperial *Veterani*, „între cei-ce merseră „la Câmpulung, să roage de plecare pe comandantul imperial, se află și *Mihai Spă-* „*tarul*. Tovarășii lui erau *Constantin Brâncoveanul*, favoritul Stolnicului; și *gi-* „*nerile Domnului—singurul ginere*, după moartea *Domniței Smaranda*, măritată „câte-va luni de zile numai cu *Grigore Băleanul*—ambițiosul *Constantin Băläceanul*". Mai departe[3]) „*Vlădescu* se intoarse cel d'întîiu, ca un boier pașnic. *Băläceanu* „veni cu Nemții etc., își luă *soacra* și cumnatul și trecù în Ardeal, unde peste un „an îl ajunse moartea în lupta de la *Zărnești*", luptă în care *Brâncoveanul* bătù[4]) pe Heissler (Luni 11 August 1690).

D-nu A. D. Xenopol ne spune[5]) că „*Șerban Vodă* trimese, cu puțin *îna-* „*intea* morții sale, uă solie la Viena compusă din *Constantin Băläceanu, ginerile său*, și *Șerban Vlădescu*". Tot despre această solie ne vorbește și d. Iorga, spunând că din ea făceà parte „spătarul *Iordache Cantacuzino* (nepotul Dom- „nului) *Șerban* fiul lui *Drăghici Cantacuzino*, (nepotul Domnului), *Constantin Bă-* „*läceanul* (ginerele Domnului) și *Șerban Vlădescul*" din boierii de la Aninoasa.

In fine, *Genealogia* ne spune (pag. 263) că *Leopold* împăratul scrie la 7 Mai 1690, principesii *Maria* că „la 19 ale lui Fevruarie (1690) am po- „runcit la al nostru General *Aisler* (Heissler), aflându-se în Transilvania, ca să aibă „purtare de grijă, negreșit și cu toată acea căzută cinste, să te trimeată la Curtea „Noastră, *împreună cu familia* și cu *familia Bălceanului*, ca să te putem Insuși „parigorisi etc."

Din cele reproduse mai sus resultă, neîndoios, că *Șerban Vodă* mai aveà, *înainte de 1688* pe *Maria* măritată după „ambițiosul" *Constantin Vel Aga Băläceanul*. Insu-și Generalul *Mihai Cantacuzino* dinpreună cu kir *Saul*, care știau despre uă fată măritată înainte de moartea lui Șerban, însu-și ei s'ar fi putut întrebà: Ce caută, în scrisoarea împăratului, de se amestecă familia *Băläceanului* cu a lui Șerban? Ce legături uneau această familie a Băläceanului cu *familia* Doamnei *Maria* văduva, de abia un an, a

1) *Leatopisețe* II, p. 263.
2) *Despre Cantacuzini. Studii istorice.* p. CXL.
3) Ibid.—Ibid p. CXLII.
4) Magazin istoric.
5) Istoria Românilor. Vol. VIII p. 5.

lui *Şerban* Vodă ? Dacă ar fi judecat puţin genealogistul, este cert, nu s'ar fi contrazis în arătările sale. Kir *Saul Arvanitohoritul* îi a transmis cele ce auzise şi el, şi nici unul, nici cel lalt nu au supus vre unui fel de analisă cunoştinţele ce căpătaseră. De aci, confusiunile şi inexactităţile lor.

Tot din cele ce preced mai sus ar resulta, după cât se pare, că *„ambiţiosul" Constantin Bălăceanul* ar fi fost, după Ludescu, **„singurul ginere"** al lui Şerban Vodă, „după moartea *Domniţei Smaranda, măritată câte-va luni „de zile numai cu Grigorie Băleanul"*.

Domniţa *Smaranda,* nu este ea oare una dintre cele 3 fete măritate de Şerban Vodă el însuşi ? De altfel, cel puţin, ar reeşi din cuvintele „singurul ginere", puse pe lângă numele *Bălăceanului*, că fuseseră ei mai mulţi gineri, dar acum (la 1688) rămăsese *Bălăceanul* singur.

Daca prin Domniţa *Smaranda*, Ludescul a înţeles să nu vorbească şi de a treia fată măritată tot de Şerban Vodă, el a comis uă eroare grosolană, care nu i se poate iertă, fiind fost el contimporan. Ce preţ se mai poate pune pe arătările din *Condica* lui ?

Nu putem dar admite că omul de casă al Postelnicesii, „credinciosul Logofăt Stoica Ludescu" vorbeşte aci despre această Domniţă *Smaranda* ca de uă a doua copilă măritată de Şerban Vodă, de oare-ce mai mare decât cele-lalte 2 eră Domniţa *Ilina* despre care ne vom ocupă mai la vale şi despre care nu zice nimeni nimic deşi s'a pomenit în *genealogie* şi numele unui oare care *Istrate Urdăreanul.*

Să revenim la Domniţa *Maria.*

Cu mult înainte de 1688 ea se afla dejà căsătorită cu *Bălăceanul.* Când s'a căsătorit ? La 1 Septembrie 1681 bunica, Postelniceasa *Ilina* ne spune că ceia-ce lasă ea lui *Serban* să se dea zestre *cocoanelor*, nepoatele sale. Nunte în neamul *Cantacuzinilor* nu s'a putut face în timpul boalei şi după moartea bătrânei Postelnicese (2 Martie 1686) adică în anul de doliu de la Ianuarie 1686 la Ianuarie 1687. De altă parte, nu pare probabil că Domniţa *Maria* să se fi căsătorit în anul 1687 din alte cause care se vor vedeà mai la vale. Trebuie dar să cercetăm mai în sus.

La 1 Septembrie 1681 Postelniceasa *Ilina* vorbeşte despre *cocoanele* lui *Şerban*. Ori, la această dată *Şerban* aveà *patru cucoane*, dintre care una erà cu siguranţă măritată după *Urdăreanul*, aceasta erà *Elina* iar nu *Zmaranda*, după cum pretinde genealogistul. Ea fusese deci înzestrată şi nu despre ea înţelege marea Postelnicesă să mai vorbească.

Maria trebue să se fi măritat între 1682 şi 1685. Dar, spre a puteà strânge şi mai mult limitele, suntem siliţi a ne oprì, deocamdată aci reservându-ne a revenì îndată ce vom dispune de argumente suficiente. Să trecem, pentru un moment la cea de a cincea copilă a lui *Şerban* care este întiia născută.

f) Domniţa Ilina. Generalul Ban *Mihai Cantacuzino* ne vorbeşte despre o *Smarandă* căsătorită cu *Istratie Urdăreanul.* El face aci o confusiune *îndoită*, de nume : nu *Smaranda* cu *Istratie*, ci *Ilina* cu *Barbu. Smaranda*, am văzut, a fost soţia lui *Gligoraşco Băleanul.*

Iată, în adevăr, ce ne spune zapisul [1]) următor al Grafului *Şerban* Postelnicul snă *Radul biv. Vel Ban Năsturel Fierăscul* : . . . . „Dăruiesc „moşia *Cervenia* sud Teleorman, sfintei mânăstiri Cotroceni, ca să fie de pomenire

1). Arch. Stat. Condica No. 4 *Cotroceni* pag. 168 bis.

„pentru *sufletul jupânésii méle Ilinii fica* **Barbului** *biv. Vel Paharnic Urdăreanul* „şi a jupânesei lui **Ilinii**, *fata lui Şerban Voevod Cantacuzino*, fiind şi ele îngropate „aici la mânăstirea părintelui său".

Faptul, se vede, este precis: *Ilina* este fata lui Şerban. Ea are de soţ pe *Barbul Urdăreanul.*

D. profesor Iorga publică, [1]) de altă parte, din archiva d-lui *C. Basarab Brâncoveanul,* următorul document:

„*La 13 Ianuarie 7188 (1680).* Eu Matei, feciorul lui Paan(ă) Clucerul Păr„descul, dă zapis dumnealui *Barbul Peh. Urdărianul şi jupânésii dumnealui E„linii*" că i-a vândut Slăvileştii (Romanaţi)" etc., etc. Printre martorii care semnează notăm: *Ilina Părdeas a, Radul Năsturel Vel Ban* şi *Costandin Brâncoveanul Vel Postel.*

Va să zică, la începutul anului 1680, *Domniţa Elina* **eră măritată** cu *Paharnicul Barbul Urdăreanul.*

Cine este acest Paharnic? Ne-o spune un document din 15 Martie 7212=1704 prin care el „dinpreună cu fraţi lui *Dumitraşco i Pană*" sunt feciori *Predii biv Vel Sluger Urdăreanul*". Ei vând lui Constantin Brâncoveanul partea lor de moşie din Slăvileşsi, [3]) parte ce le-a rămas de la jupâneasa *Caplea Părdeasca*, mătuşa lor.

Preda Slugerul Urdăreanul, mort la 3 Februarie 1672 şi înmormântat la mănăstirea Mihai Vodă, a avut 2 soţii: una jupâneasa *Stoiana* fata lui *Lepădat Căpitanul*, cu care avù pe *Barbu* şi poate şi pe *Dumitraşco*, iar cu jupâneasa *Maria* avù pe *Pană Slugerul* şi pe *Gherghe.*

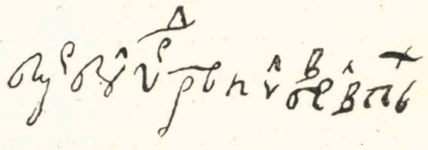

Barbul Urdăreanul biv. vel. Păharnic.

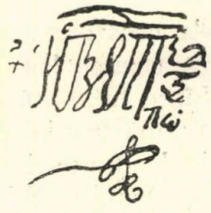

Istratie Postelnicul.

Barbul Urdăreanul şi cu Domniţa *Elina* avù fiu pe *Istratie Postel. Urdăreanul* despre care ne vorbeşte zapisul [4]) lui *Barbul Urdăreanul biv Vel Pah.*, din 15 Noembrie 1711: „adică eu *Barbul Urdăreanul* Vel „Pah., înpreună cu fiul meu *Istratie Postelnicul* dau zapis d-lui *Radului „Dudescul Vel Pah.*, căruia îi vinde 4 ţigani etc." Iar la 20 Iunie 1712 dând zapis [5]) lui *Cost. Brâncoveanul* căruia îi vinde moşie în *Gurbăneşti* sud Elhov zice: „însă afară de 350 stânjeni ce sânt ai fiemeu lui *Istratie Postel,* „cumpăraţi de *mumă-sa Elina*" etc.

In *Condica Brâncovenească*, ce am citat mai sus, ni se spune că *Barbul biv Vel Pah. Urdăreanul* s'a călugărit, la mânăstirea *Şăgarcea* sub numele de *Paisie* eromonah, la 14 Mai 1714, când închină m-rii moşia lui *Jugureşti* ce fusese de zestre a maică-sei jupânesii *Stoianii* de la tatăl ei *Lăudat Capit. ot Zaval.*

---

1) *Studii şi Doc.* V. pag. 188.
2) N. Iorga. *Studii şi doc.* V. pag. 192 şi 198.
3) Archivele Stat. *Condica Brâncovenească* No. 268 pag. 38.
4) Acad. rom. pach XII doc. 225.
5) Aşezăm. Brâncoveneşti, moşia Gurbăneşti doc. 42 Orig. rom.

De aci rezultă că arătările Genealogistului dela pag. 257 sunt în mare parte eronate, conţin totuşi urme de adevăr din când în când.

Dacă *Ilinca* se află dejà căsătorită la începutul anului 1680 se impune a cercetà epoca când anume s'a căsătorit?.

După socotelile ce am făcut mai sus *Costantin Brâncoveanul* avea 10 ani la tragica moarte a bunicului său Marele Postelnic Cost. Cantacuzino, prin urmare, după cum am zis deja, nu credem că *Vodă Ghica „să 'şi fi pus mintea"* cu un *cocon nevinovat* şi în frăgezimea vârstei; înclinăm mai mult a crede că *Dimitrie Cantemir* în ura lui neîmpăcată, a ţinut să înfiereze şi mai mult pe *Constantin Brâncoveanul*, presintându-l ca pe un prototip de ingratitudine către binefăcătorul său. *Brâncoveanul* a primit în casa unchiului său educaţiune, cultură şi măriri pe cari nu le-ar fi putut avea, stând la maica sa, *Stanca*, şi, din acest punct de vedere, *Cantemir* l-ar fi putut arăta ca pe un nerecunoscător; el a ţinut, se vede, să-l presinte şi mai odios pe Brâncoveanul pretinzând că şi capul lui îl scăpase dela moarte unchi-său *Şerban*.

Admitem că *Constantin* a crescut în casa lui *Şerban* împreună cu *copiii* acestuia.

Cestiunea este: cu care copii?

Cu *Iordache* şi *Bălaşea*, nu. *Casandra* trebuie esclusă şi ea fiind născută pe la 1677 când *Brâncoveanul* era deja în boierie şi deci, poate, însurat la casa lui.

Ne rămân domniţele *Ilina*, *Maria* şi *Smaragda* şi dintre ele nu mai putem esclude decât poate pe una singură, fiindcă atunci genealogistul ar fi zis *„copilul"* iar nu *„copiii"*: admitem dar că *Constantin* a copilărit cu *Ilina* şi *Maria*.

* * *

De altă parte, spre a ne puteà pronunţà mai cu înlesnire şi mai cu multe şanse probabile, este necesar să schiţăm câteva peripeţii din viaţa lui *Şerban Cantacuzino:*

1) Şerban se naşte probabil pe la 1635.

2) *Dela 1658—59*, sub domnia lui *Mihnea III Grecul*, *Şerban* este pe lângă Domn, în alaiul lui, şi în boieria de Vtori Postelnic, ceeace denotă, cum zice d. Iorga, nu numai cunoştinţe şi agerime, dar şi încredere ce inspira Domnului. Se însurase deja.

Năvălind în ţara Bârsei în anul 1658, *Mihnea*, din cauza intrigilor, dă ordin să se pună mâna pe *Constantin Postelnicul* şi pe ginerele lui *Pană Filipescul*. Ei prind de veste şi fug. *Serban* se furişează şi el de lângă Domn, la Sibiu, şi se duce, după ai săi, în Moldova.

Serban pribegeşte deci din Septembrie 1658 şi nu se întoarce în ţară decât cu *Gheorghe Ghica*, care domneşte:

3) *Dela 1659—60*. Sub acest domn, pentru credincioase slujbe făcute Domniei, el este miluit cu moşia Cotroceni. Se pare că acest *dar* (milă) fu făcut ca dar de casă nouă cu privire la căsătoria recentă cu jupăniţa *Maria* fiica boierului *Gheţea* Clucerul.

4) *Dela 1660—64. Grigore Ghica* ocupă pentru prima oară tronul,

prin stăruinţele şi banii *Postelnicului Constantin.* In luna lui Septembrie 1660 el intră în Bucnreşti.

Şerban este la curte ca Vtori Logofăt şi în această calitate însoţeşte pe Domnu, în 1663, în răsboiul cu Nemţii.

Intrigile începură: Postelnicul fu ucis, iar *Şerban* reîntors din expediţie, *crestat la nas*, fu băgat în închisoare, de unde nu scăpă, decât cu mari sume de bani date de mamă-sa, văduva Postelniceasă, pe la începutul anului 1664.

El plecă îndată în Ardeal.

Iscălitura lui Şerban Ca(n)tacuzino Vel Postelnic la 3 Decembrie 1665
Arh. Stat. *Mănăstirea Banul*, pach. 37, doc. 11.

5) *Dela 1664* Decembrie urmă în scaun *Radu Leon*, în prima domnie, iar *Şerban* se reîntoarce din Ardeal ca Ispravnic de Scaun. Sub acest Domn, el rămâne în ţară şi ocupă demnitatea de Vel Postelnic. Intrigile nu încetară contra Cantacuzinilor, ceeace aduse urcarea pe tron a lui *Antonie din Popeşti.*

6) *Dela 1669—72.* In acest timp *Şerban* petrece iarăşi în ţară. In 1672 însoţeşte la Poartă pe Domnul mazâlit şi în Martie acelaş an, fugì de acolo tocmai în Moldova la curtea lui *Duca-Vodă*, de oarece Poarta trimisese în ţară iarăşi pe *Grigore Ghica.*

7) *Dela 1672—74. Şerban* stă esilat, poate şi de dragul Doamnei *Anastasia* a lui *Duca* Vodă.

8) *Dela 1674—79* urmează în scaun *Duca* Vodă, iar *Şerban* revine din *surghiun* în August uă-dată cu Domnul.

Iscălitura lui *Şerban Cantacuzino Vel logofăt*, la 8 Martie 1677, pusă pe testamentul lui Tudoran biv. Vel. Clucer dela Aninoasa. Arh. Stat Secţiunea istorică.

9) *In Decembrie 1675* iarăşi intrigile pornesc pe *Duca* în contra lui *Şerban.* Acesta este prins şi pus la închisoare la Znagov, de unde fu scos la judecată „pentru pâră necunoscută“ şi scăpat de *Doamna Anastasia.* In 1676 îl aflăm în divan, iar în 1678, reintrat cu totul în graţie, fu lăsat de Duca ca *Ispravnic al Scaunului.* Intrigile reîncep, iar *Şerban*

fuge la Poartă unde fu numit *Domn* și primit în audiență de plecare de Sultan la 27 Decembrie 1678 iar de Boboteaza anului 1679 se afla ca Domn în București.

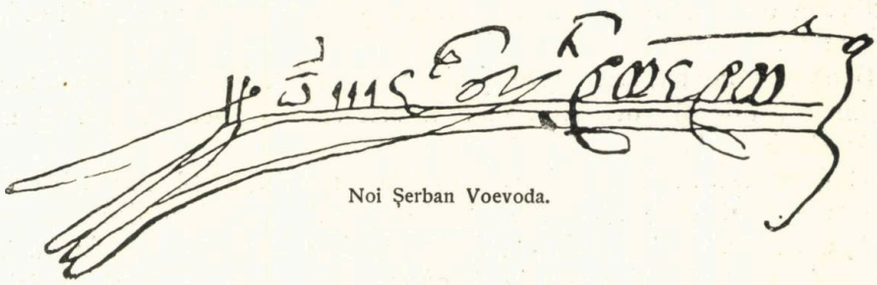

Noi Șerban Voevoda.

* * *

Serban căsătorindu-se la 1658, a putut aveà la 1659 primul său copil, — *Ilina*. Să zicem că această fată s'a născut la 1659. Dacă a fost măritată cu *Barbul Urdăreanul* la vârsta de 15 ani, atunci dăm peste anul 1674, an în care *Șerban*, grație protecțiunei *rudei* sale, *Doamna Anastasia*, se află în țară, trăind în pace și liniște.

La 1659 *Constantin Brâncoveanul* aveà și el abia 5—6 ani, prin urmare, erà un *cocon mic*, un copil.

Pentru fixarea limitelor de mai sus, am avut în vedere etatea *Elinii*, fiica *Urdăreanului*, care se va căsători mai târziu cu Postelnicul *Șerban Năsturel*, născut el însu-și la 1663 [1]). Acest Șerban este cel ce s'a „cinstit „cu titlul de Grof de Leopold".

Să vedem când s'a putut naște al doilea copil, *Maria*. In 1663 nu este probabilă vreo naștere în casa lui *Serban*, precum nu este probabil să fi avut vreun copil în anul 1664. Sub domnia lui *Radul Leon*, pela 1667, am puteà admite cu multe șanse, nașterea *Mariei*. Să admitem această dată. Dacă ea s'a măritat la 15 ani, atunci dăm în adevăr peste data de 1682 care dată este în perfect acord cu spusele sau mai exact cu dorințele exprimate la Septembrie 1681 de *Postelniceasa Elina* că adică: lasă să se dea zestre cocoanelor (Maria, Smaranda și Casandra) lui *Șerban* niște moșii etc. (vezi mai sus).

La 1667 *Constantin Brâncoveanul* erà *cocon tânăr* de 14 ani; prin urmare, și cu Domnița *Maria* se verifică spusele lui *Cantemir*: că „*Brâcoveanul a crescut cu copii* lui *Șerban Cantacuzino*".

INCHEIERE.

Până la aflarea altor documente, se poate admite cu destulă încredere datele ce am stabilit până acì ca fiind, unele, cele mai probabile. Ele nu au fost înscrise din sentiment, spre a ne puteà susține oare care păreri personale în scopul de a combate pe cineva. Știința nu admite sentimentele ânimei, aceste sentimente întunecă mai mult decât luminează cestiunile, iar cel ce dorește a lumina uă cestiune, trebue să-și mute *ânima* în *creer*, adică să

1) Monografia Năsturelilor (inedită).

judece, să cerceteze [1]) și să încheiă numai atunci când raționamentul făcut *i se pare* a fi cel mai probabil.

Dar greutatea este tocmai în valoarea probabilității acestei păreri: cel ce a emis'o o crede de mare valoare, o găsește logică și cu totul admisibilă, fiindcă a conceput'o el. Vorba e, cititorul găsi-va și el fundată opiniunea emisă?

Dacă îi vom supune, spre judecare, *criteriele* care ne-au călăuzit, nădăjduim a-i înlesni formarea convingerii sale, ceiace credem că am făcut până acì. Deci,

1) *Cantacuzinii* nu s'au întors în țară la 1632 sau 1633; aceasta rezultă din documentele reproduse la începutul acestui studiu.

2) Că marele Postelnic *Costandin Cantacuzino* nu s'a căsătorit cu *Domnița Elena*, fiica lui *Radu Șerban Basarab Voevod*, la 1641—42; aceasta rezultă din imposibilitatea de a avea *trei-spre-zece copii* (6 băeți și 7 fete din care una moartă în copilărie) într'un interval de timp de 10 ani (căci la 1651 se născu *prăslea* Iordache).

3) Că tot în contra acelei date se opun nepoții și, în special, *Constantin Brâncoveanul*, a cărui mamă, — *Stanca*, — nu ar fi avut măcar etatea de 14 ani, la 1655 când, *documentat*, noi știm că soțul ei *Papa Brâncoveanul* este măcelărit de pretorieni sub *Constandin Serban Basarab*.

4) Din contra, împrejurările de sub No. 2 și 3 ne obligă a considerà anul 1633 ca dată a căsătorii Marelui Postelnic.

5) Dintre copiii Marelui Postelnic *Constantin*, ne preocupă aci numai *Șerban* și descendința lui:

Am presupus că *Serban* s'a născut pe la 1635, fiind el al doilea fiu al Postelnicului, și că a avut șase copii.

Dintre numeroasele hipotese ce am făcut cu privire la data căsătorii sale, numai *una* singură ni s'a părut a răspunde mai bine la toate întrebările ce ne puneam. In adevăr, sub domnia unchiului său (Constantin Cârnul) *Serban* nu ia parte la luptele politice; el avea 19—23 de ani de etate. Deși tânăr, și tocmai pentru aceasta poate, el caută să se căsătorească și de aceia abia sub *Mihnea-cel-Rău*, după căsătoriă, îl aflăm în alaiul Domnului în boeria de *Vt. Postelnic*. El trebue neapărat să se fi însurat a doua oară pe la 1658 $\pm$ 1 an, căci altfel fie-sa *Ilina* nu s'ar fi putut mărita cu *Barbul Urdăreanul* așa în cât fiica lor *Ilina* să se poată căsători, la rându-i, cu *Serban Năsturel* și ca acesta să poată fi și el băgat în rândul *Grafilor*, la 1688, ca nepot al Domnului. In adevăr, cum s'ar putea explică afirmațiunile Banului *Mihai Cantacuzino* care scrie: [2])

„Titlul de *Grof:* fraților, nepoților, ginerilor ai pomenitului Domn și lui *Șer-*
„*ban Năsturel feciorul* [3]) *Banului,* cu obiceiurile și cu cinstile acestui titulus se „dă, ș. a., ș. a.“

Actul prin care împăratul *Leopold al Austriei,* acordă privilegiile de mai sus, făgăduite lui *Serban Vodă Cantacuzino*, poartă data de 1688.

Banul este *Radul Toma Năsturel*, tatăl lui *Serban*. Banul a fost prieten cu *Serban Cantacuzino* în timpul boieriei lor. In timpul Domniei a fost „omul de casă“ cum se zicea pe atunci; a fost, în fine, ori și ce,

---

1) *Pèse d'abord, ose en suite,* mareșalul Moltke.
2) *Genealogia,* pag. 219.
3) N. Iorga. *Sate și preoți din Ardeal* p. 77 și nota 2.

chiar rudă prin alianță cu Cantacuzini [1]). Apoi *Serban Vodă* cerea titluri pentru *rudele* lui *de aproape*. Pentru ce vără pe listă pe Șerban Năsturel, un strein; și pentru ce nu, mai degrabă, pe tatăl lui *Serban*, pe Radul? Acesta, cel puțin, îi făcuse Domnului multe servicii și s'ar părea mai logic să fi fost el răsplătit ear nu fiu-său *Serban*, de la care nici nu putea *Radul* să aibă *măcar* și el dreptul a se intitula *Grof*, fiind tată de Grof; pe când, din contra, *Serban* ar fi moștenit titulatura părintelui său. Ar fi fost de sigur, o indelicateță din partea lui *Serban Vodă*, vis-à-vis de împărat, să ceară titluri pentru *streini*. Deci *Serban*, feciorul Banului, trebue să-i fi fost rudă: ginere nu, dar nepot da. Cum? Probabil astfel:

Serban Năsturel se căsătorește cu Ilina fiica Urdăreanului. Dacă căsătoria ar fi fost contractată înainte de *1688*, când se acordă privilegiile, este evident că nu s'ar mai fi spus nimic despre *Serban Năsturel*, el fiind deja intrat în familie și *nepot* al Domnului. Fiind că însă, la acea epocă, *Serban* nu era căsătorit, ci de sicur, numai logodit și fiind-că nefiind nepot se știà totuși că va devenì nepot, de aceia a fost *specificat nominal* și, de aci, am fost conduși noi să dăm ca probabilă data de 1688 a căsătorii lui *Serban* cu *Ilina*. Dar, ceva mai mult, anul 1688 corespunde, confirmă perfect oarecare împrejurări din viața lui *Constantin* Năsturel fiul lui *Serban* și al *Ilinei* [2]).

Raționamentul ne arată că *Ilina* nu se puteà căsătorì cu *Serban Năsturel* la 1688 decât având minimum 14 ani; scăzând dar din 1688 dăm peste 1674 ca dată a nașterii. Mama *Ilinii*, Domnița *Ilina*, a putut-o naște pe fie-sa la 1 an după căsătorie (termenul firii); deci, ea s'a căsătorit cu Urdăreanul la 1673 și având iarăși limita minimă de 14 ani, ea s'ar fi născut pe la 1659.

Când s'ar fi putut căsătorì *Șerban Cantacuzino* în condițiunile expuse mai sus? Evident, probabil, la 1658.

6) Aceste motive (espuse la No. 5) ne-au făcut să înscriem pe *Domnița Elina* ca prim copil al lui *Serban Cantacuzino*.

7) Al doilea copil a fost *Domnița Maria*. Data nașterii acestei Domnițe am pus-o la 1667 pentru motivul mizeriilor numeroase și grele ce avù de suferit *Șerban* din partea pizmașilor neamului lui, pribegind și zăcând prin închisori, încât el fu mai mult printre streini decât la casa lui. El avù puțin repaos în timpul lui *Radu Leon Vodă* și anume pe la mijlocul primei domnii (1664—1667); căci cei ce se simțeau umbriți de calitățile și strălucirea *Cantacuzinilor*, reîncepură seria intrigelor și, prin urmare, neliniștirea lui *Șerban*. Se poate presupune însă că, între ambele Domnițe, *Șerban* să mai fi avut copii care se vor fi prăpădit tineri sau vor fi fost *„lepădați“* de *emoțiunile* prin care trecea casa lui Șerban.

8) Al treilea copil fu *Domnița Smaranda*, născută probabil la 1673.

9) Al patrulea copil fu *Domnița Casandra* care se născù pe la 1675 pentru aceleași motive arătate la No. 7. Nu am admis limita minimă a vârstei, pentru căsătoria acestei Domnițe, de oarece căsătoria ei s'a făcut în împrejurări cu totul excepționale: dacă trei ani stătù ea numai *logodită*, apoi ne putem lesne închipuì, că cei 14 ani trecuseră cu siguranță pentru

1) *Maricuța* fata lui *Radu* Banul Năsturel a ținut pe *Constantin Pah.* feciorul lui *Drăghici Spătarul Măgureanul.* Acest Constantin era mort la Iunie 1688. (Inmormântat la Comana).

2) *Monografia Năsturelilor* (inedită).

o fată de *văduvă* și încă de *văduvă prigonită* și în căutarea unei locuințe care să o ferească de orice neajunsuri.

10) Despre ceilalți doi copii nu e nevoe, cred, a mai adăugà ceva.

*
* *

Doamna *Maria*, nefericita văduvă a lui *Șerban Vodă Cantacuzino*, după ce petrecù aproape tot timpul văduviei în țară streină, în Transilvania, și mâncă pâinea amară a exilului, reintră în țară, în Oltenia, o dată cu numirea fiului său, *beizadé Iordache*, ca Ban al Craiovei, la 1719. Ea încetă din vieață pe la 1724 la *Mânăstirea dintr'un lemn*, din județul Vâlcea, unde fù înmormântată.

Notă. — *Cronicele armenilor din Cameniţa* editate de d. Gr. Buicliu ne prezintă lista Domnilor Țărei Românești, în care aflăm pe „Ιω *Șerban Voevod Basarab*“ i gospojda *Maria* i snu ihu *Gheorghie* Vod, gospojda *Elena*, gospojda *Maria*, gospojda *Zmaraguda*, gospojda *Casand(r)a*, gospojda *Balașa*. Mai esacte decât *Cronicele române!?* Ba, chiar conforme cu adevărul.
(Iorga „*Studii și documente*“ V. pag. 630).

(va urma)

General P. V. Năsturel.

SLINGELANDT

COLECȚIUNEA C. G. NANO. *Fot. Chevalier.*

Albert Baer.

Constantin Negruzzi

(URMARE) [1]

După cum am spus, a doua parte a scrierilor lui Negruzzi, o formează *poeziile* originale și traduse.

Poezii originale are foarte puține, și din nenorocire câteva nici nu au fost tipărite până acum [2]). Deși poemul istoric „Aprodul Purice“ face parte din volumul de *proză*, (cel puțin așa l'a pus editorii anteriori), eu mi-am permis să-l pun în rândul poeziilor. Poemul acesta ca și „Alexandru Lăpușneanu“, „Sobiescki și Românii“ „Regele Poloniei și Domnul Moldovei“ „Cântec vechiu“ face parte din *fragmente istorice* [3]).

Spuneam că entusiasmat de citirea „*Henriadei*“ lui Voltaire, Negruzzi citì cu deosebită râvnă pe cronicarii noștri și ne dădù și nouă o Henriadă a Românilor, cari dacă nu e la înălțimea marelui scriitor francez, e totuși una din cele mai frumoase și mai naționale scrieri de acest gen din literatura noastră. Mulți l'au criticat pe Negruzzi, scoțând unele părți mai slabe din „Aprodul Purice“, neținând socoteală de timpul în care s'a scris și de gradul de cultură al autorului și al timpului. Ori cum ar fi, poemul acesta va rămâneà ca un monument istoric, un model de limbă românească, cu toată stângăcia versificației și a unor expresiuni cam prozaice.

Deși „Aprodul Purice“ e unanim cunoscut, voiu căutà să-l rezumez aici, relevând părțile cele mai frumoase.

In fruntea poemului e următorul *motto*, a lui Grigore Ureche: „Fost-au acest Domn, om nu mare la stat, însă întreg, viteaz și meșter la războae. Și erà mare jale și plâns în norod pentru perderea acestui Domn bun“, — care ar fi isvorul de inspirație al poetului nostru. Fondul poemului e luat aproape în întregime din I. Neculce, în special din următorul pasaj :

...„Ștefan Vodă cel bun când s'a bătut cu Hroiot Ungurul... au fost căzut calul cu Ștefan în războiu, iar Purice Aprodul i-a dat calul lui, și nu puteà în grabă

1) A se vedea numărul din urmă.
2) O ediție complectă a scrierilor lui Negruzzi, *Teatru și Poezii* am scos în „Colecțiunea Sfet a“ No. 3.
3) Cf. prima ediție a scrierilor lui Negruzzi din 1857, Iași.

încălecă Ștefan Vodă fiind om mic... Și au zis Purice Aprodul: Doamne eu mă voiu face o moviliță... vino de te sue pe mine să încaleci. Și s'a suit pe dânsul Ștefan Vodă și au încălecat pe cal și au zis atuncea Ștefan Vodă: Sărace Purice de oiu scăpà eu și tu, atunci ți-oiu schimbà numele din Purice în Movilă"..... [4])

Inceputul poemului este foarte frumos, cu atât mai frumos cu cât în puține rânduri ne redă un tablou frumos — un colț al Moldovei, unde domneà liniștea și voia bună, având ceva clasic în ele, ceva ce aduce cu bucolicile lui Virgilius-Maro sau cu liricile lui Lamartine,

„Ciocârlia cea voioasă în văzduh se legănà
Si 'nturnarea primăverii prin dulci ciripiri serbà,
Plugarul cu hărnicie s'apucase de arat
Pământul ce erà încă de-al său sânge rourat;
Uitas' acum Moldovanul trecutele lui nevoi,
Și cu fluerul la gură, păstorul pe lângă oi,
Cântă dragostile sale. Vai! el nu puteà ghicì
Că vrăjmașii 'ntr'a lui țară se găteà a năvăli!..."

Hroiot, general ungur, credinciosul lui Matias Corvin, cel care a primit atâtea lecții de morală dela Ștefan cel Mare, aflând că Domnitorol moldovean lipsește din țară, își pune în gând să năvălească în mod mișelesc în Moldova și s'o prade, ca să-și răzbune în modul acesta de cele ce trăsese de pe urma unor atacuri îndrăznețe, din care căpetenia maghiarilor s'alesese cu rușinea plus înfrângerea, că:

De-abia numai prin fugă, viața ne-am putut scăpà.

Negruzzi introduce aici un personaj pe care mulți îl critică, ne admițând posibilitatea — deși întâmplarea face multe minuni. Să afla pe acolo un „Român" care aflând planurile Ungurilor și

Deși se găseà nemernic, pribegit din țara sa,
Patriotică simțire în inimă 'i tot sufla.

și care „nemernic" „însuflat de duhul sfânt" alergă într'o fugă la pârcălabul din Roman și-i spuse ceeace aveau de gând să facă Ungurii. Auzind aceasta pârcălabul trimite repede veste lui Ștefan și în acelaș timp:

„Satelor de pe margini porunci a se gătì
Cu săcuri, topoare, coase, cu ce vor puteà găsì,
Tot odată dând de știre și pe la boiarinași
Ca cu oamenii de oaste, cu vecinii și slujbași,
Cu toții și mic și mare, să grăbeasc' a alergà
La șesurile Moldovei unde el se va aflà;
Apoi strângând călărașii și parte din târgoveți
Inarmați cu lănci, cu săbii, cu arce și cu săgeți,
Au eșit din târg afară cu mica urdia sa,
Și pe dușman fără frică ca să vie 'l așteptà.

Ungurii năvălesc în Moldova însă mare le fù mirarea când găsiră în calea lor totul pustiit.

Și poruncește atunci ca să caute pe cineva
Prin colibe, prin bordee, ca să-l poată întreba.
Iată că umblând haiducii peste un moșneag au dat
Gârbovit de bătrânețà, într'un toiag răzimat;

4) Vezi *Cogălniceanu*, vol. I, pag. 181.

A sa barbă ca zăpada, a lui plete argintii,
Fața lui cea cuvioasă, ochii săi măreți și vii,
Il asemănà că este îngerul ocrotitor,
Al acelor pustii sate, sau duhul tânguitor.

Adus înaintea lui Hroiot, și întrebat de acesta care-i causa băjenăriei, moșneagul îi spune:

Pricina băjenăriei ș'a jălei obștești, tu ești
Hoț turbat și făr' de lege care prăzi și pustiești!
Care vii cu cete multe de tâlhari și prădători,
S'aduci jale în locașul unor pacinici muncitori!

Hroiot înaintează furios în lăuntrul țării, și ajunge aproape de Roman, unde se 'ntâlnește cu mica armată a pârcălabului și care oaste „mândră de privit", îmbrăcați turcește, călări pe armăsari ageri, cu sulițe lungi și cu hangere calmucești, se lupta voinicește, dar totuși e strivită de numărul cel mare al dușmanilor și în aceste momente critice, adresându-se lui Dumnezeu:

... „la Tine nădejdea lor a rămas
Inalță-se până la tine a lor trist și jalnic glas!
Și trimitele din ceruri un înger într'ajutor
Căci se bat pentru scăparea ș'apărarea țării lor!"

Poetul introduce — deși cam banal — pe Purice Aprodul care sosește în fugă, aducând veste pârcălabului că Ștefan vine cu oastea și că-i trimite poruncă să adune câți oameni va puteà și să plece înaintea lui. Pârcălabul adună sfărmăturile oastei și se retrage la Scheia, unde se întâlnì cu Domnul Ștefan, și care cu întreaga oaste sosește în marș grabnic pe șesul Siretului și aici își împarte oastea în trei trupuri:

Darabanii cei cu plete, toți sânețe lungi purtând,
Armășeii cei sălbatici, barbe stufoase având,
Simenii cei iuți cu arce, și cu măciuci în fălii,
Toți aceștia pedeștri, număr ca la șapte mii
Erau sub vornicul Boldur, oștean vechiu și ispitit.
In războae și în taberi crescut și îmbătrânit;
Paharnicul Coste iarăși aveà pe seama lui dați,
Pantirii și leficii toți cu zale îmbrăcați.
Iar copii și Aprozii, de boirenași feciori,
Care ostășescul prapur a păzì erau datori,
Pe Voevod totdeauna la războae străjuiau,
Și haine foarte frumoase și bogate haine-aveau;
In mijlocul lor călare eroul Ștefan erà,
Și vechiul steag al Moldovei înainte-i fluturà;...

Lupta începe, — și autorul într'un colorit cam slab, lipsind cu totul acele priveliști dureroase, endemice acelor ce descriu focul luptelor, — punând în gura lui Ștefan un discurs cam la fel cu acel pe care l'a ținut Napoleon soldaților săi în Egipet, proeminează atât bravura Moldovenilor cât și a lui Ștefan, care nu se sfià să înfrunte cele mai mari pericole, căci: „unde nu cugetai acolo îl aflai" — zice cronicarul. Și întocmai

Precum când o stâncă mare, dintr'un munte s'a surpat
Sdrobește, doboară, sfarmă, orice 'n drumu-i a aflat;

așa se repede el aspra Ungurilor, care îngroziți, o iau la fugă; atunci Hroiat, îi oprește spuindu-le că:

Nu-i alt mijloc de scăpare decât toţi să prăvălim
In corpul unde e Ştefan, şi pe el să-l doborîm,
De-l vom omorî pe dânsul să ştiţi bine c'am scăpat;

Lupta reîncepe „cu mai mare înverşunare....

Sfarmă, taie şi dumică, fac înfricoşat omor...
....Când d'un plumb dintr'o săneaţă calul său cade rănit,

Atunci Purice Aprodul descalecă repede şi'i dă calul său; Ştefan fiind însă mic de stat, după sfatul aprodului care se făcu „muşunoiu", încălecă şi-şi continuă lupta mai departe.—Ungurii sunt puşi de fugă, goniţi de Hatmanul Arbore şi de părcălab. Acest din urmă e greu învins, şi-şi dădu în curând sufletul, mulţumit că şi-a făcut datoria către ţară, rugând pe Ştefan să aibă'n grijă soţia şi pe fica lui. A doua zi se face o înmormântare solemnă morţilor, după care, Vodă Ştefan mulţumind lui Dumnezeu că i-a ajutat să scape ţara „nelăsând'o ereticului cumplit", chiamă pe femeia părcălabului, îi rânduì o pensie iar pe fată o cunună cu Purice Aprodul, căruia îi schimbă numele în Movilă, după cum îi promisese în luptă:

De va vrea Dumnezeu astăzi să putem ca să scăpăm,
Să şti Purice băete, că n'ăi mai fi muşunoiu,
Ci spre vrednică răsplată, movil' a te face voiu,

dându-i odată cu cele cinci moşii cu sate, din ţinutul Sorocii şi rangul de Vel-Armaş. Din aceasta se zice că se trage familia Movileştilor, care a dat Moldovii mai mulţi Domni.

Fără îndoială că episodul acesta ar fi putut fi redat şi în o sută de versuri, totuşi Negruzzi a căutat să introducă unele părţi personale, multe cam plastice, nelalocul lor care puteu mai bine lipsì. Aşa cum ni se prezintă însă, „Aprodul Purice", e pe acelaş nivel cu „Dumbrava Roşie", căci se pare că Alexandri l'ar fi luat model.

In mod cronologic, Negruzzi, a scris următoarele poezii originale: *Reverii* în care şi pune acea veşnică întrebare a rostului vieţii noastre[1]).

Ne naştem fără ştiinţă că pruncia ni se duce
Ca un părăuţ de lapte fără picături amare,
Şi că-i vârsta fericirii şi minunta cea mai dulce,
Ce omul—umbră fugindă sub cer din viaţa sa are
....In sfârşit prin toate cele ca visul de dimineaţă
Şi murim jălind la urmă tinereţă şi viaţă![2])

Se pare că aceasta e prima poezie a lui Negruzzi, scrisă chiar înaintea lui „Aprodul Purice".

In acelaş an publică în „Curierul de ambe sexe" a lui Eliad, o inspiraţie din Salomon Gesner[3]) *Potopul* (Ein Gemählde aus der Sündfluth), şi care nu poate în nici un caz să fie clasată printre traducerile lui Negruzzi întru cât cele patru strofe dela început lipsesc în Gesner, deşì nu spun mai nimic, aşa că adevărata desfăşurare a acţiunii începe dela strofa a cincea.

E vorba aici de doi tineri Edvin şi Selmina care se iubesc şi care mor ca cea din urmă jertfă a potopului. De observat că acţiunea aşa cum o desfăşură Negruzzi, pare a întrece pe Gesner, deşì în acest din urmă sce-

1) Cf. Articolului meu din „Revista Idealistă",—*Publicistica românească* între 1830—40 Febr. 1908.
2) Vezi *Poezii şi Teatru* din „Colecţiunea Sfetea", pag. 12—15.
3) *G. Bogdan-Duică.*—Salomon Gesner în literatura română—„Convorbiri Literare" an XXXV.

nele de iubire au ceva mai patetic în ele. Am spus că Negruzzi n'a făcut o traducere din „Ein Gemählde aus der Sündfluth", ci a avut-o ca model —căci găsim pe lângă cele patru strofe dela început alte câteva ce lipsesc poetului german, adăogând figuri și idei proprii. Așa strofa:

„Oh! cât ești de strașnic, Doamne' în a ta dreaptă mânie
„Cât de amar este paharul ce-l bem în acest minut!...
„Ah din mintea mea nu iese acel ceas de grozăvie
„Când în undele turbate pe al meu tată am văzut.

In 1838, Negruzzi publică „Melancolia", cea mai frumoasă dintre poeziile lirice ale sale, care se remarcă printr'o limbă frumoasă și un simțământ viu și adânc, cântând amorul și singurătatea.

O puternică plecare ce nu rabdă 'mpotrivire,
Mă îndeamnă să cânt astăzi acea tânără simțire
Ce'n singurătate numai își are locașul său.
Dar ceresc trimis în lume din sânul lui Dumnezeu...

Intreaga poezie e o reflecțiune asupra vieții, și mai ales asupra vieții celor ce sufăr, căci:

....plăcerile sunt multe cari vin din bucurie,
Insă nu puține are și dulcea melancolie;

Găsim tablouri reușite și frumos redate:

Vezi pârâul acest trândav, scăldând pajiștea cea verde
Ce prin flori trufașe plimbă, și sub arce verzi se pierde?
Valul său pare că poartă lacrimi limpezi și oftări,
Indemnând cu a sa murmură la duioase cugetări;
Lângă el o mândră salce cu lungi ramuri atârnate
Își împlânt într'ale lui ape cosițele-i răsfirate,...

Expresiuni delicate cu câte un sâmbure de cugetare:

Câte ori petrece noaptea absorbit întru gândirea
Unui fulger de nădejde ce-i răpise fericirea,
Cugetând la suvenirea unor dulci îmbrățișări,
Uitând viața ș'ale lumei mincinoasele plăceri!

Sau când privind ruinele vechi, a vr'unui monument aducându-și aminte de acele timpuri fericite, exclamă:

Nu mai sunt! a lor cenușă ce'n văzduh fù aruncată
De fii corci și fără cuget cu dispreț este călcată!
Ah! curând sosi-va vremea ticăloșii a simți,
In ce râpă egoismul are a-i prăpăstui!...

Ca deșteptat din somn, poetul să întreabă:

Unde sunt? Unde mă aflu? Lâng'un jalnic țintirim!
Ce cucernică privire! Ce icoană 'navuțită!
Câte gândiri mărginașe printr'o inimă rănită!
Ins'aicea nu se vede nici un falnic mausoleu,
Care să înveșnicească pomenirea vr'unui rău;
Nu, nici marmură, nici aur, nici aramă să zărește,
Pe a săracilor morminte numai iarbă verde crește.

Versurile aceste au cevà social în ele, voind a vorbì despre mormintele țăranilor, care nu sunt împodobite cu monumente mărețe nici cu inscripții

banale. Şi pe când dânsul îşi aruncă o privire în trecut, cugetând la aceşti oameni care „au fost toată viaţa statului folositori“ şi care acum dorm liniştiţi,

Aurora se iveşte vestitoare dimineţii.
Altă zi — Luna s'ascunde — Un nou pas pe calea vieţii.

Poezia aceasta, e „rodul frumos a unei înfrăţiri de sentimente proprii cu impresiunile lăsate de o poezie străină remarcabilă“. In adevăr isvorul de inspiraţie a fost o elegie „Cimitirul din sat“, a scriitorului rus Vasilii Andrievici Jucovschy. [1]) — Negruzzi ştia bine rusește şi citise cu multă patimă pe acest autor de care-i vorbise şi Puskin. Dânsul păstrează chiar ideile poetului rus, adăogând pe ici cevà dela el. Ori cum ar fi citind aceasta poezie, simţi o mare mulţumire sufletească.

Afară de aceste poezii, Negruzzi mai are încă două poezi erotice: *Gelozia*, în care dânsul să'ntreabă dacă nu cumva iubita îl înşală şi e grozav de chinuit la gândul ce ar putea-o întâlnì alt cineva şi să-i zică „te iubesc“, deşì dulciniea lui l'a asigurat că-i va fi vecinic credincioasă:

Tu-mi zici că mă iubeşti c'un dulce blând surâs,
Dar oare acest cuvânt la altul nu l'ai zis?
Ştiu că nu pot trăi fără al tău amor,
Dar sunt gelos, gelos! şi simt că o să mor! (sic!)

şi a doua *La Maria*, unde întâlnim o strofă foarte frumoasă:

De n'aş fi simţit poate aş fi şi eu în lume
Asemenea cu alţii ce au al ei favor,
Ce orbi de fumul slavei îşi cumpără un nume
Vânzându-şi conştiinţa şi Dumnezeul lor.

Din aceste două putem constatà că e cam slab în poezii de acest fel. Mai bine reuseşte în câteva poezii cu fond popular: *Doina nouă*, *Marşul lui Dragoş*, şi *Eu sunt Român*. Ultimul deşi cam prozaic, are totuşi părţi înălţătoare, care pune şi mai mult în evidenţă frumoasele sale sentimente patriotice.

Francez, Neamţ, Rus, ce firea te-a făcut,
Pământul tău e bine a nu uità,
Ori cui e drag locul ce l'a născut.
Eu, fraţii mei ori unde oiu căutà,
Nu mai găsesc ca dulcea Românie,
De o şi hulesc toţi câţi se hrănesc în ea
Corci venetici. Dar ori cum va fi fie
Eu sunt Român şi-mi place ţara mea.

Mai citez încă două poezii: o dedicaţie *Principesei Katinca Konaki Vogoride*, în care cântà inima caritabilă a acestei femei, care: „a şters multe lăcrămi“ — şi o imitaţie după Levitschnigg; *Floarea*, *Florăriţa română*, unde cântà frumuseţea rustică a fetelor de ţară, care au părul negru şi 'ntunecos

... ca ora
Când întră'n blânde inimi păcatul fioros;

obrajii „rumeni ca roza îmbobocită“, dinţi ca „o şiră de mărgăritare“ etc. fabula *Ciocârlanul şi Vrabia* necunoscute până acum şi după cât ştiu u-

1) Vezi *G. Bogdan Dincă*. Două capitole dintr'o biografie a lui C. Negruzzi. Conv. Lit. XXXV.

nica lui fabulă, şi în fine *Apologul*, cu care se termină poeziile originale şi imitaţiuni ale lui C. Negruzzi. [1])

Am spus că Negruzzi a tradus multe poezii din Puskin, V. Hugo Antioh Cantemir. In adevăr, dânsul are mare merit ca traducător, tot atât ca şi autor de poezii originale, întru cât a tradus foarte cinstit, si cu oare care artă, ştiind perfect de bine limbile din care traduceà şi fiind bun meşter în a le reda frumos în româneşte. Spuneam că ştià bine limba rusească. El traduce din Puskin una din cele mai frumoase poezii: *Şalul negru* şi bucată în proză *Cârjaliul*. Spuneam când am vorbit despre *proza* lui Negruzzi (Scrisoarea VII) că această poezie să datoreşte unei demi-mondene Calipso, pe urma căruia Puskin avù un duel în care-şi găsì moartea. In adevăr deşì traducere, ne putem face o idee despre genialul talent al nefericitului poet rus, şi mai ales de înalta concepţie:

La şalul cel negru mă uit în tăcere
Şi sufletu mi rece e nemângâiat,
Pentru că de jale, de chin şi durere
Este sfâşiat!
Eu astăzi la lume a spune voesc
Din care pricină cumplit pătimesc,

şi începe a-şi spune romanul iubirii lui, roman dureros de altfel, cum acea fiinţă pe care dânsu o adorà atât de mult îl înşeală cu un armean, şi că'şi răzbună ucizându-i pe amândoi cu pumnalul, după care desbrobodindu-i şalul de pe cap, îşi şterse lama plină de sânge, apoi luând ambele cadavre le aruncă în Dunăre.

Celelalte traduceri sunt: *Baladele* lui V. Hugo [2]), poate cea mai reuşită traducere din câte s'a făcut până acum; multe dintre aceste balade a ajuns clasice prin frumuseţea lor datorită atât autorului cât şi traducătorului. Cine nu ştie că *Bunica* şi *Uriaşul Daciei* etc. erau atât de recitate pe la 1840, şi citite cu atâta căldură, de puţinii cari citeau pe atunci reviste româneşti. Să citez ca exemplu Bunica, (La grande mère), ca să adeveresc mai mult cele ce susţin!

Oh! lung îţi este somnul! Deşteaptă-te bunică!
'Nainte a tale buze prin somnu-ţi se mişcà
Par'că rugai pe Domnul; — iar azi nu zici nimică,
Şi mâna ta e rece, şi mută gura ta.

De ce bătrâna-ţi frunte stă astfel înclinată?
Ce ţi'am greşit noi oare de nu ne mai vorbeşti?
Noi n'am făcut nimica! îţi eram dragi odată;
Oare acum, bunică tu nu ne mai iubeşti?

Eşti veştedă şi rece ca statuia de piatră,
N'asculţi al nostru vaet, n'auzi al nostru plâns;
Priveşte, iaca focul să mântue în vatră,
Candela se sfârşeşte, puţin de nu s'a stâns.
. . . . . .

1). D-l P. V. Haneş, atribue lui C. Negruzzi nişte *epigrame*, fără a ne spune proveniența. Eu unul nu cred să fie ale lui, şi mai sigur sunt ale lui Antioh Cantemir, care s'or fi omis poate în ediţille de până acum. D-sa ne-ar puteà lămuri, dacă n'a făcut-o aceasta în fruntea volnmului scos (Poezii de C. Negruzzi „Bibl. pentru toţi").

2). In ediţia din 1872 lipsesc câteva din baladele traduse de Negruzzi, şi aceasta nu ştiu de ce?

Bunică! Suntem singuri, candela noastră trece
Şi este în miezul nopţii când duhurile vin;
Ne temem! Ne ia tremur! Dar taci, dar tu eşti rece,
N'auzi al nostru vaet şi jalnicul suspin!

Deschide ochii mamă!... oh? ne e frică foarte!
Ia-ne'n braţele tale la sânu-ţi să ne ascunzi;
Zi-ne cevă de viaţă, de cer, de raiu, de moarte:
Spune-ne ce e moartea?... Ah! tu nu ne răspunzi?!

Iată şi originalul [1]):

Dors tu?... reveille-toi, mère de notre mère!
D'ordinaire en dormant ta bouche remuait!
Car ton sommeil souvent ressemble à ta prièrre.
Mais, ce soir, on dirait la madone de pierre;
Ta lèvre est immoble et ton souffle est muet.

Pourquoi courber ton front plus bas que ta coutume?
Quel mal avons-nous fait, pour ne plus nous chérir?
Vois, la lampe pâlit, l'âtre scintille et fume;
Si tu ne parles pas, le fus qui se consume
Et la lampe, et nous deux, nous allons tous mourir! etc.

Un singur lucru i s'ar puteà împuta însă: acela că nu s'a ţinut de text atât cât trebuià, aşà că multe fraze nu există sau sunt omise din originalul autorului. Dânsul a căutat să uniformeze toate baladele de zece silabe din franţuzeştc, în paisprezese silabe în româneş'e, fiecare frază având patru rânduri. Cu cele lalte balade cam acelaş lucru. Totuşi acesta nu diminuiază întru nimic meritul lui de bun traducător.

Inainte de a trece la traducerile din *Antioh Ca itemir*, voiu reamintì şi traducerile—deşì indirecte—din irlandezul *Th. Moore.* Deşì traduse în proză, şi deşì sunt traduse din franţuzeşte, depărtând mult pe cititor de original,—totuşi nu pot fi lipsite nici aceste traduceri de oarecari laude. Multe din ele sunt foarte plăcute, şi merită să fie amintite aşà: *Melodia VIII.*

De vei voì a fi a mea, comorile cerului, a pământului şi a mărilor se vor întinde la picioarele tale. Tot aceia ce închipuirea ne arată mai strălucitor, tot aceia ce dulcele acoarde a speranţei făgăduesc mai răpitor, vor fi ale noastre, de vei voì a fi a mea, amorul meu!

Flori strălucitoare ce vor deschide în ori ce loc ne vom nemernici;(?) un glas dumnezeesc va murmurà în ori ce pârâu; stelele ni se vor părea lumi locuite de amor, şi în ochii noştri tot pământul va fi numai un frumos vis, de vei voì a fi a mea, îngerul meu!... etc.

Impreună cu Donici, Negruzzi a tradus din ruseşte *satirile*, *odele*, *fabulele*, *epistolele şi epigramele* lui Antioh Cantemir, făcând şi o biografie amănunţită asupra acestui prinţ literat, a cărui viaţă ar trebuì ştiută de toţi cei ce să ocupă de mişcarea noastră culturală. Intru cât nu sunt cunoscător al limbii ruse, nu-mi pot da opinia asupra acestor traduceri—sigur însă că vor fi find la înălţimea celorlalte. Forma traducerii ca şi modul de a se exprimà mă face să cred. Citez spre exemplu: *Satira I* („Către mintea sa").

O minte crudă încă, a neştiinţii rod,
Astâmpără-ţi îndemnul ce-mi faci către condeiu!

1) V. Hugo. Oeuvres. pag. 16 Paris. Alphonse Lamerre II.

Căci repezile zile pot trece liniştite,
Şi slava să câştigă şi fără de a scrie;
Iar căi se aflu multe ce către ea ne duc,
Pe care un picior vrednic nu poate poticni... etc.

sau Satira VIII:

Ferice de acela ce stând pe un picior
Compune două sute de versuri într'un ceas,
Mânjind o jumătate de conţ pe toată ziua;
Ce scrie cum îi vine, fără să'şi bată capul
Să afle din ce parte afară suflă vânt.
Pe mine însă soarta cumplit mă osândì
Să scriu cu îngrijire, cu trudă şi cu număr... etc.

Tot atât de originale sunt şi odele—ex. *Oda III.*

Nu credeţi pe bărbatul cu faţa zâmbitoare
Care pe cer vă jură al său prieteşug.
Fugiţi de-a lui cuvinte căci sunt otrăvitoare,
Şi vă menesc un jug.—etc.

Tot atât de frumoase sunt şi fabulele şi epistolele;—cât priveşte despre epigrame, scot şi mai mult în evidenţă talentul umorist al autorului, lucru care de altfel îl caracterizează. Iată cea mai frumoasă, adresată—„cititorilor".

N'am voit cu-a mele satiri eu pe nime a jignì
Ci defecte uricioase m'am silit a prihănì;
De aveţi însă dorinţă a nu vă cunoaşte'n ele,
Vă 'ndr.ptaţi dacă se poate, de năravurile rele.

o altă epigramă *la un nou boerit,* merită de asemenea a fi citată:

Intre numărul cel mare de boeri ce-avem, Silvan
Este cel mai plin de fumuri, mai nerod, mai gogoman.
Oare pentru ce la oameni, nu voeşte să se'nchine?
De când vindeà lapte'n piaţă, el încă n'a uitat bine;
Cofăeşul de pe capu-i se grijeşte a nu scăpà,
Pentru-aceea el la nime nu'ndrăzneşte a se plecà.

Mai trebue să amintesc încă că Negruzzi s'a încercat să traducă în versuri, din italieneşte „*Erusalimul liberat*" (Gerusallime liberatta) a lui Tarquato Tasso, încercare neizbutită. Ne-a rămas câteva fragmente din această traducere, care ne dovedesc puţin talent în a traduce pe autorul italian.

Aceste sunt poeziile originale, imitaţiuni şi traduceri în proză sau în versuri albe sau rimate ale lui C. Negruzzi. După cum s'a putut constată din cele mai sus expuse, poeziile nu ajung la înălţimea prozei, vin însă pe al doilea plan. Dacă sunt unele versuri cam stângace în poeziile lui sunt însă idei frumoase şi înălţătoare care compensează. In orice caz departe de a fi comparat ca poet cu Beldiman, cum îl compară mulţi, căci judecând drept e mare deosebire între „Aprodul Purice" şi „Jalnica Tragodie a Moldaviei" şi ca fond şi ca formă. Dacă poeziile lui Negruzzi nu vor rămâneà, nu vor mai fi citite de cei de azi, vor rămânea însă neperitoare traducerile, în special cel din Antioh Cantemir. Mulţi îl acuză pe Negruzzi că ar fi prea plat în poezile lui, banal de multe ori s. c. l. — fără a aveà în vedere după cum am mai spus epoca în care a scris, şi cultura ce-o aveà dânsul. E acuzat că ar fi luat multe idei din franţuzeşte şi din nemţeşte, lucrul nu se poate

oprì nimănui. Nimeni nu se naște învățat.—Toți împrumutăm dela alții și din aceste împrumuturi, reese un tot derivat din aceste împrumuturi, cari nu e nici împrumut nici poate ceva original. Originale sunt numai rapsodiile lui Homer sau cânturile din Ramajana și Mahabarata, fiind că pe atunci nu era ce erà azi, nici azi nu e ce erà pe atunci[1]).

(Urmează).

Ioan Săndulescu

---

1) Iată ordinea în care au fost publicate poeziile, (traduceri, și originale,) ale lui Negruzzi:
1836. „Uriașul Daciei" (din V. Hugo) în *Gazeta Teatrului Național.*
„Șalul negru" și „Cârjaliul" din Puskin) în *Curierul de ambele sexe.*
1837. Reverii în *Albina românească* din Iași.
„Aprodul Purice" în *Curiosul* lui C. Bolliac. (reprodus și în *Curierul de ambele sexe*).
1838. „Potopul" în *Curierul de ambele sexe.*
„Melancolia" ibidem.
1839. „Ciocârlanul și Vrabia" în *Albina românească.*
„Gelozia" ibidem.
„Balade" din V. Hugo. ibidem.
„La Maria".
1842. „Doină Nouă".
1848. „Marșul lui Dragoș".
1853. „Eu sunt Român" în *Săptămâna.*
1856. „Principesei K. K. Vogoride".
1857. „Apolog", (s'a publicat o variantă a apologului în *Albina românească* din 1837. (Vezi „Poezii și Teatru" de *C. Negruzzi.* „Colecțiunea Sfetea", pag. 40).
1867. „Floarea Florăriță română", în *Convorbiri Literare.*

Noapte

În valuri de umbră și magice vise,
Pierdută 'n abise
Pe fundul cupolei albastre, senină
Plutește Selene, bolnava regină
Și 'n juru'i o spuză de stele ce plouă
Plângându'i durerea — cu lacrămi de rouă.

E-atâta risipă de crini în grădină...
O salcie plânge, fântâna suspină ;
E-o vrajă, un zâmbet. o melancolie :
Intreaga natură e vis, poesie !...

Și sufletu'mi tainic, pe aripi ușoare
Se pierde 'n extaze, s'anină de-o floare,
Ii soarbe cu sete parfumul, vibrează,
Se 'nalță la stele, coboară pe-o rază...
Departe o doină ba moare, ba'nvie :
E-atâta splendoare și-atâta magie
Și 'n frunzele prinse de ram, Eolin
Trezește un freamăt atâta de lin,
Că'mi pare un cântec de harfă, divin,
Ce, poate vre-un înger cu părul bălai
Il picură dulce din rai !...
. . . . . .

...Și iată, din clara, din lina fântână
Se 'nchiagă de-odată, bălae, o zână
Cu părul — o gârlă de galbenă ceară,
Cu ochii albaștri ca cerul de vară,
Cu forme suave și line...

Cu braţele 'ntinse păşeşte spre mine,
Mă prinde, mă strânge cu-atâta căldură ;
Sărutu'i mă arde pe gene, pe gură
Şi dulce 'mi şopteşte :
O, tu eşti poete !
De-acuma, cunună frumoaselor plete
Ţi-oi face de-a pururi din braţele mele...
De-atâta risipă de vreme te caut
Şi-acuma, vrăjită de-o notă de flaut
Ce picură dulce pe-aicea pe-aproape,
Lăsat'am palatul din funduri de ape
Şi iată-m'acum lângă tine.
De-acuma, poete, vei merge cu mine,
Vei merge pe-o cale
Pe unde nu's doruri, nici lacrămi de jale,
Ci numai parfumuri de lotoşi în floare
Şi coruri de nimfe şi raze de soare...
Acolo departe e-atâta de bine !
Dă'mi mâna, poete, şi vino cu mine ;
Departe de lume, al nostru tezaur
Ne-aşteaptă palatul cu turnuri de aur,
Cu stâlpi de rubine, cu albe portaluri
De care se sfarmă o mare de valuri...
Dă mâna, poete, şi vino cu mine..."

. . . . . .

Pe când în fântâna ce susură 'ntr'una,
Cu galeşe raze mai caută luna
Şi 'n zări aurora e-aproape s'apară,
Pe minte 'mi se lasă o dulce povară,
Morfeice braţe mă 'mbie, mă fură
Şi-adorm în mireasma de flori de răsură.

Cu aceleaşi braţe albe...

Mândra mea, ca'n alte vremuri
Ai venit să 'ncepem iar
Să 'nșirăm pe-un fir de aur
Pietre de mărgăritar.

Eşti atâta de frumoasă
Şi atât de dulce eşti!...
Flori de nufăr porţi în plete
Ca o zână din poveşti...

Cu aceiaşi ochi albaştri
Adumbrìţi de gene lungi
Vii şi azi, ca 'n alte vremuri
Dorurile să-mi alungi!

Cu aceleaşi braţe albe
Mă atragi la sân, mă strângi,
Mă săruţi pe ochi, pe gură
Şi suspini şi râzi şi plângi...

Dar nu pot să cred, frumoaso,
Că şi astăzi nu mă mint
Cum în vremuri mă minţiră
Lacrămile-ţi de argint.

Vasile Militaru.

Plopii.

aznici credincioși la poartă,
Am doi plopi uitați de vreme;
Norii vin la sfat să-i cheme,
Când se ceartă.

Frunzele rotunde-și flutur'
Ei, cât vântul jalea-și cântă;
Dar blestemul de Prea-Sfântă
Nu și-l scutur!...

Ca și frunzele din plopi,
Gândule, te sbați mereu;
Pustiul traiului meu,
Să-l îngropi.

Și, ca plopii, nu ajungi,
Amintiri din zile grele:
Vrăjmașii liniștii mele,
Să-i alungi!...

A. Podol.

8

DIRKS HALS

COLECȚIUNEA C. G. NANO. *Fot. Chevalier.*

Arta națională

TÂMPLA CATEDRALEI DIN CALAFAT

Sunt aproape două luni de când cunoscătorii și admiratorii artei noastre naționale vorbesc cu căldură despre Tâmpla Catedralei din Calafat, care a fost expusă în rotonda Ateneului.

In adevăr, iată-ne în fața unei lucrări de mobilier bisericesc la care cu voință sunt excluse cunoscutele motive ale decorațiunii bizantine până acum inerente celor mai multe lucrări artistice de acest gen.

Mai toate tâmplele de lemn au fost executate de artiști greci chemați a propoveduì artele în trecutul nostru, și aceasta, în strânsă legătură cu lucrările contimporane de prin Muntele Athos și alte localități consacrate ca model.

Când tâmplele de piatră — cum se făceau în vechime — au fost înlocuite din cauze pecuniare de tâmple de lemn, acestea aveau partea ornamentală în relief; la lucrările bizantine însă, din cele mai vechi timpuri, nu se găsesc ornamente cât de mici, săpate în adâncul lemnului sau al pietrei.

Mai toate din tâmplele actuale, la noi, sunt decorate cu motive florale și ornamentale de origină bizantină; toată ornamentația e în relief; acest sistem convine mult lucrărilor de piatră, nu însă celor de lemn.

In puține din bisericile noastre se vede reînviind vechea arhitectură românească părăsită de atâta vreme, deși aceasta este de un farmec nespus, pentru acei ce simt și cugetă românește. Cu tâmpla care 'i expusă acum la Ateneu, mobilierul bisericesc cu motive curat românești, își ia un avânt plin de viață, pe câmpul artelor naționale.

In trăsuri generale, iconografia rituală este păstrată, bine proporționată și exactă după tradiția stabilită, cu toată scrupulozitatea ce cere o astfel de lucrare; ca fel de decorațiune precum și ca ansemblu de compoziție al diverselor părți, această tâmplă este însă o interesantă și meșteșugită încercare de arta țărănească până în cele mai mici amănunte.

Se vede că lucrarea aceasta, a cărei decorațiune e formată din linii geometrice drepte și curbe, fără ornamentațiuni florale, desemnând clar di-

feritele bucăți de lemn, a trebuit să fie făcută alături și aproape de modelele ce ne-au rămas din arta industrială poporană.

Să cercetăm puțin această lucrare de artă, executată după desemnurile d-lui arhitect A. Clavel.

In total detaliile, la prima vedere, par prin simplitatea lor, de-o lesnicioasă și primitivă concepție și tocmai această naturală naivitate regăsită pretutindeni cât și calmul evlavios ce respiră întreaga lucrare, sunt proba unei concepțiuni deosebite.

Intre altele, am privit frumoasa inspirație ce a avut artistul înfrățind atât de natural motivul ornamental al viței și al strugurilor pe ușile împărătești cu restul decorațiunei liniare; aci ornamentul bizantin se leagă cu restul și pare a fi născând din farmecul celorlalte.

Simplitatea desemnurilor stilizate pe aceste modele și varietatea lor dau o impresie plăcută care te atrage și te umple de admirație pentru tot ce izvorăște din trecutul românesc.

Colonetele ce despart ușile și icoanele, precum și restul, ne reamintesc mult, prin ornamentația lor, tronurile, cavalul și cofițele dela munte.

D-l Clavel a reușit, și prin încercarea d-sale, arhitectura bisericească română a făcut un pas mai departe.

Tâmpla este executată cu multă artă în atelierele Școalei de Arte și Meserii din Capitală.

M. Liveanu.

Magdalenei.

Când pânzele amurgurilor roze
Impodobesc altarul înserării,
Prin templele slăvite-ale visării
Mă simt purtat de dulcile-mi nevroze.

In fața mea te văd ca altă dată,
Pe buze porți surâsul tău misteric
Și de argint o lacrimă se-arată
In ochii tăi — luceferi de 'ntuneric!

Un vis subtil atunci mă prinde par'că
In mreaja lui țesută 'n tort de aur
Și zâne văd cum pletele-mi înecă
Cu flori de mirt, cu roze și cu laur...

Acum eu plâng poema-atât de sfântă, —
Poemă doar din vise făurită
In care văd pe-aripa 'ndurerării
Icoana ta atât de îndrăgită.

... Și 'n plânsul meu vibrează-atâta jale
Și duioșii, — ca 'n plânsul de sirenă
Și lacrima-mi se schimbă în opale
De dorul tău, pioasă Magdalenă...

Aşteptare.

Torc din zori, caerul scade,
Grija-ţi mă topeşte bade!

Patru caere am tors,
Tu, încă nu te-ai întors.

Gândind că de mult te-ai dus,
Tort, ce-am grămădit pe fus!...

Şi, din tort sculeţe fac,
Nerăbdarea să-mi împac...

Eu, sculeţele cum leg,
Mă întreb şi, nu 'nţeleg;

Ce ţi s'a 'ntâmplat în cale,
De nu te arăţi pe vale.

Iată amurgul se lasă,
Singură mă prinde 'n casă!...

Poarta scârţie?... Ce bine!...
Uşă 'n lături!... badea vine!...

Intâia sărutare.

Privirea ta senină și duioasă
Ai aţintit-o 'n ochii mei o clipă
Când rătăciţi pe-a visului aripă,
Ne preumblam în noaptea luminoasă.

Citind în ea mii doruri ne 'nţelese,
Aflat-am unul mare peste fire:
Un dor adânc de-o veșnică iubire
Ce firul-abia începe a și 'l ţese...

Șiretul râs al stelelor din zare
Și ochii tăi frumoși, vioi, — ispită! —
M'au îndemnat să-ţi fur o sărutare.

Ai tresărit ușor, — și 'n aiurare, —
Frumosul cap ţi l-ai plecat, iubită,
La pieptul meu ca pasărea rănită...

Dim. Orfănescu

Cronica literară și artistică

Un roman de o importanță deosebită și asupra căruia vom vorbì pe larg este romanul *Sângele Solovenilor*, datorit d-lui Caton Theodorian și din care extragem de-ocamdată două capitole spre a da o idee cititorilor noștri de valoarea și stilul lui:

I.

„Cuconu Isaie Murat se sculase cu noaptea în cap, își sorbise tacticos gingirlia adusă de cu vreme de jupâneasa Catinca și pe când zorile se munciau să pună stăpânire pe golurile negre în cari plutise noaptea, ieșise în cerdacul cel mare pe ai cărui stâlpi se 'ncolăciau vrejurile de viță, ascunzându-l luminiței plăpânde ce abia mijià prin perdeaua frunzelor de viță și de hameiu. Din mijlocul tavanului atârnà în lanțuri de alamă, prăfuite și coclite în încheieturi, lampa aprinsă, a cărui lumină galbenă se 'mbăià în vântulețul răcoros al dimineței. O cutie de lac negru, cu rândunele poleite pe capace și pe dinnăuntru căptușită cu foaie de plumb — ce fusese de ceaiu rusesc în vremea ei — adăstà, ticsită cu tutun de lucs, pe masa rotundă de ștejar, să-i vină gustul boierului să o deschidă, și să-și sucească țigara. Pe jilțul bătrân, de rips tocit și fără culoare acum, cuibărià, somnoros încă, motanul boierului, ce deschideà ochi mici, plictisiți de lumina ce-i stricase odihna și-și ascundeà capul între labe, ca să nu vază.

Moșierul, în halat de barhet, încins cu găitane de bumbac din jos de șale, se plimbà cu pași rari prin încăputul cerdacului, venià câteodată dinnaintea parmaclâculuì cătând pe subt sprâncenele albe și stufoase spre beznele fugare ce se risipiau cu încetul în fața zorilor stăpânitoare. Când i se făcù poftă de ședere apucă motanul pe după ceafă și-l dete jos din jilț. Se așează dânsul pe locul unde dormise dobitocul, simțându-și deșertul mângâiat de căldura plăcută ce lăsase trupul motanului, pe când acesta se trăsese de-o parte, într'un colț, își întindeà labele a lene, și-și lingeà șoldurile, lăundu-și blana pestriță și părul mătăsos pe pântec.

Se simțià neastâmpărat boierul Isaie și nu se putuse odihnì nici în așternuturi. Erà, vezi că, ziua hotărîtă pentru sosirea copilului lui, Andrei, ce-și vestise întoarcerea dela învățătură. Așa, cum rămăsese îmbrăcat după ce se coborîse din pat, în halatul de barhet, cu meși înnalți de-i treceau de glesne în sus pe picior și pe cap cu chitia de catifea, în care molii lăsase urma trecerii lor și vremea își călcase ape lucii, iar trandafirii cusuți în ibrișim și frunzele în fir de aur de mâna răposatei cucoanei Iriții își deslușiau încă frumusețea trecută, — Isaie Murat își refăceà planurile, rumegà în capu-i cum să rânduiască mai cu minte viața ce se deschideà acum, alta, pentru copilul lui, stăpânul de mâine, dup'acum poate chiar, al moșiei Pogoanele, cu pădurea, cu potgoriile, cu iazul, cu livezile, conacul și ecareturile după feluritele trupuri ale moșiei.

Slugile, ce primiseră porunca de cu seară, se deșteptaseră și ele și cu toatele foiau pe la treburi, văzându-și de-ale lor. La grajd ardeá încă feștila lămpii de ti-

nichea prinsă într'un cuiu din perete și un argat țeselă de zor telegarii ce-și rumegau pe tihnite, rămășițele de ogrinji din iesle. Porțile șopronului date de perete, lăsau să se vadă un gol negru, adânc, între balamalele sclipitoare, și trăsura scoasă afară, cu coviltirul jilăvit de rouă, adăstà punerea armăsarilor pe cari aveà să-i înhame vizitiul.

Cuconu Isaie băgă de seamă că se albește de ziuă și că n'a sosit încă la curte îngrijitorul Mitruț, în a cărui hărnicie mai vârtos la zile mari ori grele, se bizuià încrederea lui. Făcând socoteala zăbavii lui Mitruț, agale, târându-și papucii pe când vântul ce se întețise îi umflà pulpanele halatului spintecându-i-le dinnainte, trecù în sălița din mijlocul conacului și cercetă ceasornicul ce-și legănà molatic limba de alamă, pe când ghiulelele de tuci, turnate în chip de floare de molift, întindeau lanțurile desdăpănate și mai gata să scape din ghivinturi.

Își amintì că ceasornicul trebue întors, luă un scaun de odihnit picioarele, se urcă pe el și trase în jos de lănțișoarele de sârmă; ghiulelele urcau, bălăbănind, de-amândouă părțile iar lănțișoarele ce scoborau prin crestăturile roților, spânzurau lungi, în jos, și se legănau, în aer, cătându-și odihna întreruptă de mâna ce le atinsese. Sfârșindu-și îndeletnicirea, cuconu Isaie se mai uità la ceasurile însemnate de minotarele galbene pe cadranul alb și zugrăvit, pe dimprejur, într'o cunună de zorele liliachii; gândià:

— „Patru și jumătate! Ce să fi pățit Mitruț de a zăbovit!“ Dar n'apucă să-și mântue cugetarea și ochii căutară în spre cerdac, urechea i se ațintì în spre curte. De bună seamă' se înțelegeà un trapăt nedeslușit de copite și un zăngănit de scări lovite de pinteni. Mitruț, ca o săgeată, venià călare de departe și, cu cât se apropià, tropotul se făceà mai des, mai scurt, după cum strunià calul în zăbale micșorându-i pasul pe măsura mersului.

Cuconu Isaie în cerdac, ferià cu stânga verdețurile urcătoare ce împodobiau stâlpii și împiedicau văzului să străbată, scoteà capul prin rămuriș afară și zărià pe Mitruț urcând cărarea drumului dela curte, printre anini; îngrijitorul își scosese căciula și-și răcorià fruntea cu basmaua ce flutură repede.

In dreptul cerdacului se oprì, descălică, apucă calul de dârlogi și rămase cu căciula în mână. Înțelese o mirare în ochii boierului și n'așteptă să i-o mai rostească și cu buzele:

— „Mi-a fost nevasta bolnavă, cucoane.“

Mitruț aveà ochii turburi și roșii de nesomn, fruntea-i erà apăsată de o îngrijorare. Știà Isaie că va să fi fost pricină binecuvântată ce să-l fi ținut pe Mitruț dela datorie, asta i-se întâmplà pentru întâia oară s'ajungă la curte după deșteptarea stăpânului:

— „Dar ce-ți are nevasta?“

— „O cam prinde dureri de cap și n'o mai slăbesc înfierbânțelile“.

Cuconu Isaie crezù că pricepe, își făcù o repede socoteală în minte: acum erà în August, pe ei îi cununase în Aprilie, tocmai sorocul... Surâse și-i răspunse glumid:

— „Cum văd n'ai pierdut vremea în zadar, flăcăule... Apoi de-așà boală rar cam scapă muierile. Las' c'o să fie bine. Uite colea, de ce mi s'a 'ntunecat flăcăul!“. Mitruț voì să zâmbească, dar nu-i erà inima de așà:

— „Nu de-aia cucoane, o scutură niște friguri, zic c'o fi prins răceală; de grea nu e, am crezut și eu și am chemat moașa și-așà mi-a spus, că nu e“.

Mitruț erà flăcău întreg, răsărit de trup în sus, sprinten, mlădios și fără frică de orișice. De umerii lui drepți se legà capul, cu pielița ușor arămită, aveà păr negru cutat și în mijlocul chipului ardeau ochii adânci și limpezi, cu nasul, o linie dreaptă scoborând dintre sprâncenele arcuite și deasupra buzei cărnoase mijià mustața creață și mică, cu vârfuri puține cătând spre cozile ochilor... Erà arătos baiatul, și cum arătà așà erà, vrednic să placă tuturor și harnic să înfrunte năcazuri; dar cum erà vorba de Antița se cam sfeclise, și pornise de acasă în silă. Acum, în fața stăpânului, cătà să-și uite de slăbiciune și nu știu în ce fel se și uità Isaie, că Mitruț lăsase ochii în jos. I-se păruse că privirea stăpânului îl dojenește și că gluma trecătoare nu erà tocmai din inimă, că e tot înciudat boierul de zăbava lui.

Ii părea rău că-l putuse nemulțumì, dar nu cercà să i se roage de iertare Știà el Mitruț, că nu e cine știe ce greșală ca 'ntârziat o clipă și mai știà el că slugă credincioasă nu-i e alta lui Isaie Murat, ca el. Când astfel de gânduri îi munceau lui mintea, la altele cugetà conu Isaie privindu-l, dela largul lui, de sus, cam dela

întuneric. Fără să vreà făceà o osebire: De ce Mitruţ aşà de mândru şi de sdravăn flăcău, semeţ şi tare în sănătatea lui înfloritoare şi de ce Andrei, mult aşteptatul dorit şi numai cu vreo doi ani mai tânăr ca dânsul, aşa de plăpând, fără faţă în obraji, costeliv şi cu ochii aceia verzi ca mătasea broaştei, pe chipul alb şi lipsit de sânge? Bine, frumos erà şi copilul lui, ba prea frumos îi ziceà lumeà, dar ce fel de frumuseţe a unuia şi ce fel a ăstuilult. Oare numai cu doi ani să fie mai mic Andrei? Nu-şi aduceà tocmai bine aminte, deşi Mitruţ al lui Drăgulin Presură, pădurarul, şi al Vetuţii, se născuse în curtea stăpânească cu un an, par'că, înainte de a se fi cununat Isaie cu cucoana Iriţa Soloveanca.

— „Ori de câţi ani eşti Mitruţ?“

— „Păi spuneà maica, Dumnezeu odihneasc-o, că conaşul Andrei este mai micuţ cu doi ani şi nouă luni...“

Cuconu Isaie schimbă vorba pe loc. Ce-aveà el să-l descoase pe flăcău, şi-apoi vorba asta de Vetuţa n'o adusese el cu înnadinsuri? Să-i fi spus cineva băiatului?

— „E târzior Mitruţ: la nouă ajunge trenul în staţie; acum sunt cinci... Vezi de toate. Caii ar fi bine să-i daţi niţel la coardă, să-i încure vizitiul: uite să facă un drum pân' la Intorsura şi să mergi şi tu cu caleaşca, că ţiganul... ştii că-i cam năbădăios, să nu se avânte Fulger şi să dăm de vreo boroboaţă. Cuconului Andrei nu i-s dragi caii cu năzbâtii“. Mai apoi, părându-i-se c'a dezvăluit o slăbiciune a fii-său:

— „Şi nu atâta lui, cât mie. La vârsta mea nu-s iertate nesocotinţele. Altfel săream din trăsură alt'dată, altfel acum; picioarele se îmbătoşează cu anii“.

— „Şi de alte porunci, cucoane?“

— „Să dai o raită peste tot, să-ţi treacă pe sub ochi rosturile, să 'ntrebi pe Catinca de n'are lipsă de câte ceva, pentru masă, dela oraş. Am adus eu aseară un zembil cu băcănii, dar mai ştii, oiu mai fi scăpat din vedere; s'o întrebi pe ea şi de mai are de zis, să porneşti un argat călare; e vreme să se 'ntoarcă până ce nici nu pornim la staţie“.

— „Ascult, cucoane“. Şi Mitruţ se depărtă sprinten, apucă spre fundul curţii la grajduri. După obiceiu, Constantin argatul nu-l lăsă să-şi grijească singur calul, i-l apucă de căpăstru, îl băgă în grajdul de al doilea, între caii de muncă, îi scoase şeaua şi începù să-l frece cu şomoiage de fân pe spinare şi pe pântec. Spuma, ce începuse să se sbicească pe la încheieturi, şi năduşala răcită pe piele, puteà să bolnăvească pe Bălan, că stătuse cam multişor cu el dinnaintea cerdacului, tocmai după o fugă aşà de straşnică. Dar Mitruţ îşi lăsă calul pe mâinile lui Constantin, aveà încredere într'însul, — şi pornì după treburi. Din minteà lui nu putù însă ieşi bănuiala ce-i încolţise din vorbele scăpate boerului: să fie aşà de nevolnic şi fricos cuconaşu Andrei! Căci oricât voise Isaie s'o dreagă, nu izbutise. Il ştià fără frică pe stăpânuşău şi niciodată nu purtase grijă de cai, să-i domolească înnainte de a pornì undevà la drum. Cătă să-şi aducă aminte de Andrei când fusese mic, de vârsta copilăriei, când se încurau amândoi ca mânjii, pe pajiştea de sub poalele curţii, prin ogrăzi şi prin grădină... Par'că nu erà aşà, par'că şi-l aduceà aminte într'altfel. Cercă să-şi amintească chipul lui, cum fusese micuţ, copil.

Nu izbutì să întruchipeze nimic iar dinnaintea ochilor nu-i ajungeà decât chipul din portretul văzut, în treacăt, în salonaşul de lucru al lui Isaie, un portret mai nou de când băiatul se făcuse mare... Vroì să se mai ducă iară cu gândul înnapoi, şi-şi mai puse mintea la muncă, dar tot de geaba. Mult erà de atunci. Şi de când pornise la învăţătură cuconaşul Andrei nu se mai întorsese. Şcoalele primare le făcuse în Turnu, şi atunci boerul stăteà la oraş; apoi clasele mâi înnalte în Bucureşti, de unde nu venise decât rar, şi numai la oraş, că moşia erà arendată pe atunci. Dup'aia în străinătăţi, şi se dusese boierul după dânsul, în fiecare vară...

Da, erà mult de atunci. Şi Mitruţ începù să-şi ducă gândurile într'alte părţi la treburi, la Antiţa, cum o lăsase bolind.

II.

Ocolind şoldul dealului, maşina drumului de fier, neagră ca fundul ceaunului, purtându-şi în frunte pănuşul de fum şi pospaiul de sgură, se ivià obosită, asudată şi gâfâind, scăpând ţipete ascuţite ce sfredeluiau golurile şi se duceau peste colinele

apropiate, — vagoanele, în urmă-i, îşi învârtià roţile de oţel, în osiile năclăite de unsoare. In staţie trenul întreg se oprì dintr'o singură mişcare a mecanicului şi frâna pornì prin tubul de sârmă bătută, dintre vagoane. Oprirea, scurtă, bălăbănià trupurile călătorilor în trăsuri şi pe săli, izbindu-i pe unii de alţii şi făcându-i să caute sprijin în cârligele de pe la uşi, în drugii de fier înfipţi dealungul ferestrelor, — în ce puteau. Cei dela geamuri îşi simţiau frunţile ciocnite de ferestre ori de alămurile păvăzaşe, alţii puneau mâinile pe pălării, să nu le scape afară.

Pe piaţa aşternută cu ciment din faţa staţiei, puţini călători aşteaptă sau privesc. Isaie Murat iese din odaia de aşteptare şi se pironeşte locului, cercetând către ferestrele vagoanelor. Dintr'o trăsură de clasa treia se dau jos, cu braţele pline de legături grele, câţiva drumeţi ţărani, trenul stă în staţie numai două minute şi pe Andrei nu l-a văzut încă.

Bătrânul începe a se îngrijorà când trâmbiţa unui impiegat vesteşte plecarea. In aceeaş clipă uşa unui vagon de-a 'ntâia s'a deschis în silă şi de pe trepte sare, uşurel, copilul. Poartă vestmintele subţiri de flanelă cenuşie, o pălărie mare de pae, cu mărginile din faţă aduse pe frunte, ce-i acoperă chipul pe jumătate, ochii-i sunt păinjinaţi, ca după somn şi obrajii ofiliţi. Un săculeţ de mână îşi ascunde pielea de marochin într'o învăluitoare de pânză; celelalte geamantane sunt la vagonul de marfă. Aşază jos săculeţul, caută în portofel şi scoate adeverinţa pe care o întinde hamalului ce aşteaptă cu şapca în mână. Maşina mai scapă un ţipăt, roţile încep a se învârti, trenul porneşte.

Isaie înnaintează şi-şi deschide braţele dinnaintea lui Andrei; trupul copilului, băţos, nu se avântă însă, după aşteptare, spre pieptul deschis al bătrânului. Andrei şi-a scos pălăria şi-şi întinde fruntea spre buzele tată-său. Atunci tot chipul lui se arată, un cap mic, bălan, cam ofilit, nişte ochi verzi, fruntea dreaptă, păr bogat, nasul coroiat cu nările lipite, mustaţa cotoroasă şi firele ei neregulate, plecând puţin la vale şi ocolind colţul buzelor, după moda englezească.

Mirat, Isaie îşi priveşte copilul, ce stă rece alături şi caută ciudat în ochii lui. I se pare fără faţă, obosit, fără chef şi dă să-l întrebe. Andrei surâde uşor, îi apucă braţul şi se îndreaptă amândoi spre ieşire. Mitruţ adastă o vorbă, o poruncă, ceva... — „Ia săculeţul şi du-l la trăsură“ îi zice Andrei „şi vezi hamalii să tragă de grabă toate celelalte, zoreşte-i..“

Andrei urmăreşte pe Mitruţ cum se duce să îndeplinească porunca şi i se pare a-l cunoaşte.

— „Mitruţ al lui Drăgulin Presură“ îi spuse Isaie, „ai copilărit cu el, acum e îngrijitorul moşiei... Nu ţi-l mai aduci aminte?“

Mitruţ s'a întâlnit cu hamalii aducând sipeturile, s'a întors repede, şi a ajuns pe când bătrânul nu sfârşise încă; surâde lui Andrei:

— „Bine ai venit conaşule!“ şi se pleacă spre mâna întinsă a viitorului stăpân, o sărută cu credinţă.

— „L-ai uitat?“ întrebă Murat. Andrei se gândeşte o clipă, măsoară pe flăcău, face ochii mici ca să-l vadă mai bine, şi dă din cap în semn de înţelegere:

— „Nu, nu l-am uitat... Da; îmi aduc aminte acum“. Şi pe când flăcăul s'a făcut nevăzut alergând la trăsură după hamalii ce duc sipeturile, Isaie şi Andrei Murat intră în odaia de aşteptare. Şeful staţiei vine după ei, ca să spună vorbele de bună sosire ficiorului boieresc, şi iese binişor după ce şi-a făcut datorie, lăsându-i singuri. In staţie s'a făcut linişte, şeful s'a dus să-şi vadă de telegraf, hamalii şi Mitruţ sunt afară la trăsură, doar mărgeaua sunătoarei electrice picură pe clopoţel şi limbile clopotului de semnale, hârâie ca gâtlejul unui grăsun înjunghiat, se ridică şi cad sunând cu putere un semnal. Andrei s'a trântit pe un scaun de postav cenuşiu din odaia de aşteptare, iar Murat, tihnit, s'a aşezat alături, pe divan stând drept şi sprijinindu-şi amândouă mâinile pe ghiuleaua de fildeş a toiagului. In oglinda mare, cu pervazuri de nuc, Andrei îşi vede chipul, trece mâna uşor pe frunte, îşi goneşte şuviţele ce-i cad, galbene, pe ochi şi se întoarce spre Murat:

— „Nesuferit drum... Cad de oboseală; trebue să fiu foarte schimbat; abià mă recunosc în oglidă. De când am trecut graniţa nu m'am odihnit o clipă. Şi ce formalităţi stupide la vămile româneşti! De zeci de ani de când călătoresc prin Apus nu mi s'a întâmplat să întâmpin atâta proastă creştere şi lipsă de bună cuviinţă. Credeam c'a mai înnaintat şi ţara noastră. Inchipueşte-ţi că mi-au cerut să declar

dacă n'am lucruri supuse taxelor vamale. Am spus cinstit că n'am nimic şi tot s'au pus să-mi răscolească sipeturile, sacul, cutiile; au găsit un pachet de tutun caporal, pe care uitasem să-l desfac, un pachet plătit cu doi lei şi m'au impus la o amendă de douăzeci şi cinci! Şi ce de lume în vagoane! In cele de întâia chiar până şi în vagoanele de dormit: toţi ajunşii, negustorii şi jidanii, ai căror *autori* abia de ar fi putut călători în vagoanele de vite, îşi tolănesc îmbuibarea şi obrăznicia, lângă oameni ca noi..."

— „Ei, nu e nimic... Ai ajuns, ai să uiţi, are să te bată alt vânt, o să răsufli aer sănătos, o să baţi câmpiile şi codrii, ai să 'ndrăgeşti moşia, ai să vânezi, dacă-ţi mai place, şi n'are să ţi se urască; de neajunsurile drumului nici n'o să-ţi mai aduci aminte. Am pus de s'au adus cărţi de cetit, cele mai bune din biblioteca taică-meu şi a mea, am mai luat şi altele — am ştiut alege — şi dacă tot ţi s'o urî cu cărţile, cu moşia, cu codrul şi cu apele, cu fiarele şi cu mine, ai să te mai repezi şi pe la oraş, — după cum ţi-o fi pofta".

— „La Turnu! *Merçi.* Mai bine-mi îngrop iluziile la Pogoanele decât să merg la Turnu-Măgurele. Acolo nu sunt decât greci şi bulgari, am auzit că se mai face şi politică proastă şi se înghite pulbere cu chila... De ce nu mă povăţuieşti să trec la Nicopole, să admir frumuseţile bulgăreşti... Minunată trecere cu vaporul, rahat, cafele negre, apă de Dunăre şi bragă. Vrednic de invidiat copilul dumitale, tată", încheie Andrei, zâmbind şi arătându-şi coroana dinţilor, albă şi îngrijită ca giuvaerurile.

— „Lasă, lasă" mai adaugă Isaie, „o să facem cum e bine, ca să-ţi placă şi o să te deprinzi; lasă, răspund eu de asta. C'o să stai la Pogoanele mie-mi place prea mult; dacă te-ai hotărât, nici plăcerile n'o să-ţi lipsească: vecini buni şi primitori avem, prieteni prin împrejurimi, fete frumoase prin apropiere... Lasă".

Andrei nu prea ia seamă, e ne ăsător şi plictisit, şi se ridică anevoie, când vine Mitruţ să le spună, că tot calabalâcul s'a aşezat şi boierii pot să vină la trăsură.

Puiu, înhămat în stânga, spumează de nerăbdare, frământă pământul cu copitele şi subt picioare, dinnainte, a făcut două gropşoare. Murat a băgat de seamă că armăsarul n'are astâmpăr; par'că n'ar vreà să se urce şi 'ntreabă pe Călin, vizitiul:

— „N'ai mai încurat puţin caii după ce am ajuns noi? Nu ştii pe Puiu!". Dar ţiganul îi răspunde liniştit:

— „N'are nimic cucoane... S'a cam aţâţat niţel, ca de obiceiu, când a venit trenul, ştii dumneata, nu-i-e dragă sforăiala maşinei. Da n'are nimic".

Lui Murat i-ar plăceà să trimeată caii să mai facă un ocol cu trăsura, pân' s'o domolì armăsărul; n'ar vreà să nemulţumească pe Andrei. Dar cum să spună. Slugile ştiu bine că boierul e deprins cu năzbâtiile cailor şi că nu se teme..." Pune piciorul pe treaptă şi sare în trăsură, arcurile se îndoae puţin pe partea în care s'a lăsat greutatea trupului lui, şi caii smicesc încordându-şi crupele. Andrei n'a avut vreme să urce şi a rămas, cam palid, pe treptele scării din dosul staţiei.

Călin se vede silit să facă pe voia cailor să ocolească aria şi să întoarcă, iar în locul de unde a pornit, ca să se urce şi cuconaşul. Andrei se avântă uşor lângă cuconul Isaie şi Mitruţ îşi încalecă Bălanul ce sforăie, nerăbdător, subt nucul rotat din drum. Trăsura porneşte şi pe urmă-i Mitruţ, ca să ferească de pulbere pe cei din trăsură. Dar calul lui n'are astâmpăr şi vreà să trapete lângă telegari. Geaba îl ţine el strâns în frâu, geaba-l munceşte şi-l asudă. Bălan nu e codaş şi vreà să-şi arate soiul la rând cu telegarii. Puiu, nervos, simte goana lui Bălan şi nu se lasă, dă să-l întreacă, spumează, saltă, svârle în hamuri. Murat s'a sculat în picioare ca să vadă cum mână vizitiul, iar Andrei s'a făcut galben ca şofranul, de spaimă. Neştiind de ce s'a ridicat tată-său şi bănuind o primejdie, stă gata să sară.

Mitruţ, care e alături pe bidiviul lui, strâns în pulpele-i vânjoase, se lasă pe o scară, întinde braţul şi stânga-i apucă umărul ca de bumbac al lui Andrei, împingându-l înnapoi tocmai când erà să sară şi să se sfărâme de pietriş:

— „Sărac de mine, conaşule, să nu sări, te prăpădeşti din aşa goană".

Murat se 'ntoarce şi vede pe Andrei trântit în fundul trăsurii, în ochi cu o căutătură ce scapără de necaz şi de mânie, de frică şi de venin. Aceşti ochi turburi, par a înghiţi, otrăvindu-se, strigatul ce svâcneşte din clocotul sufletului: „Cum ai cutezat să m'atingi, mojicule" şi scrâşnitul dinţilor lui, ce-i încleştează fălcile, lăsând să se vadă, prin pielea subţire, spasmul muşchilor obrazului, trădează o ură năvalnică ce s'a născut, nemăsurată, şi din nimic, în potriva îngrijitorului.

Cuconu Isaie îl apucă binişor de braţul ce-i tremură:

— »Ce? Ai vrut să sări? Făceai rău, se puteà întâmplà nenorocire... Nu vezi

că nu e nimic? Uite-te, Puiu s'a domolit şi ce frumos trap au luat acum amândoi telegarii". Adevărat, caii, şi mai vârtos Puiu, se încuraseră puţin, se jucaseră la început făcând nebunii, dar acum se potoliau şi trăgeau frumos amândoi, trăsura care purtă pe Andrei şi pe Isaie Murat, stăpânitorul ţinutului ce se întindeă, mănos, de amândouă părţile drumului.

Un vânt zburdalnic începù să adune norii, să-i strângă, să 'ntunece lumina soarelui şi să aducă ploaia, subţire, măruntă şi deasă. Vârtejuri de praf mestecat cu păiuş şi surcele, se jucau departe, dinnaintea trăsurii ca nişte sfârleze îndrăcite, răsucindu-se şi zburând pe drum, venind iute şi spărgându-se prin şanţuri, ori mai departe, pe ogoare.

Andrei dete să-şi desprindă cordeluţa pălăriei, ca să şi-o prindă în chiotoarea surtucului, dar vântul prinse a bate mai tare şi-i smuci panamaua, ducându-i-o de-a rostogolul, ca pe o roată vrăjită, pe drumul dinnapoi. Mitruţ prinse de veste, îşi cârmi calul pe loc, dete pinteni şi porni pe urma pălăriei. Trăsura se oprì şi Andrei cu capul gol, se dete jos, de ridică coviltirul. Pân' a nu se urcà la loc însă, vrù să vadă ce ispravă face îngrijitorul dus după pălăria lui, luată de vânt. Mitruţ gonià, trupul lui făceà tot una cu al calului, pulpele strângeau bine pântecul Bălanului, mijlocul călăreţului se lăsase pe greabăn şi aşà zburând, Mitruţ se întreceà cu vântul, spintecà văzduhul, păreà că zboară... Erà mândru aşa, flăcăul şi Andrei fù silit să-l admire tăcând. Bătrânul scoase capul de sub coviltir şi se uità la dânsul... Umbra flăcăului începeà să se micşoreze, urcà un deluleţ, se oprise şi descălicase, ţinând pe Bălan de căpăstru, sărise şanţul şi o luase prin mirişti unde zburase pălăria. Il vedeau amândoi cum o caută prin porumbul crescut, cum o află şi cum se întoarce.

Murat zicèà cu mulţumire:

— „Sprinten şi frumos Mitruţ al lui Drăgulin Presură!"

— „Da" îi răspundeà, neputând spune altfel, fiu-său „şi bun călăreţ".

— „O să-ţi fie bun tovarăş la călărit".

— „Nu cred, că eu călăritul l-am cam lăsat".

— „Apoi la ţară o să-ţi aduci iară amiute, grajdurile au tot soiul de cai şi mai blânzi şi mai..."

— „A, nu, nu e vorba de cai. Oricare ar fi, mi-e tot una".

Bătrânul văzù că rănise puţin mândria băiatului şi închise vorba:

— „Bine, tată; cum vrei tu".

Mitruţ se întorceà.

Cu zâmbetul lui obişnuit se apropià de trăsură. Intinse pălăria lui Andrei, şi el o luă fără, măcar, un mulţumim, şi şi-o îndesă pe cap. Apoi se suì în trăsură.

Mitruţ descălică de *le* ridică burduful peste picioare.

Şi trăsura porni iară. Caii, înviorați de ploaia ce picà acum, ropot, mâncau pământul şoselii. Trecură o podişcă şi bârnele, putrede, pârâiră prelung; apoi trăsura abătù după şosea pe drumul vecinal. Mitruţ îşi ridică gluguşul şi-şi acoperì capul.

Pe-o colină, sus, se zăreà conacul, cu grădina, cu hambarele, cu nucii mari ocolită şi cu plopii cei doi din faţa cerdacului.

Boier Isaie intise dreapta şi-i arătă lui Andrei:

— „O cunoşti, casa în care te-ai născut?"

Andrei vroì să vază şi scoase capul afară, dar ploaia îi udă faţa şi-l silnicì, abia-şi aruncase ochii, nu 'nţelesese nimic, îşi ştergeà obrajii cu o batistă de olandă subţire, albă şi mirosind a rozetă.

— „O mai cunoşti?" îl întrebă iar Murat. Băiatul răspunse mişcat oarecum:

— „Nu se prea vede bine, ploaă; dar tot o cunosc. Şi chiar dacă n'o cunosc bine, simt că sunt pe locuri prieteneşti, cari vorbesc inimii ca dintr'o poveste de mult auzită, dar neuitată şi mereu dragă".

Nu minţià. Ii năvălise în suflet o vrajă momitoare şi frânturi şterse din plăcute aduceri aminte îl cuceriseră pe nesimţite. Drumurile, pădurile, râul ce curgeà spumos printre locuri, casa după colină, îi vorbeau cu acelaş glas şi deodată învălurându-i inima într'un duios simţimânt ce va să fi fost o legănare uitată pe care puteà să se lase cu încredere şi cu credinţă.

— „Iată Mosoroasa, Andrei! ajungem".

Andrei auzià, dar nu vedeà nimic... Simţià însă, simţià ceva de care nu-şi puteà da bine seama, ceva ca o adiere de o clipă şi trecătoare ca o bătaie de vânt.

(Urmează).

Cărţi şi reviste străine

L'Esprit de J. Barbey d'Aurevilly. *Dictionnaire de pensées, traits, portraits et jugements tirés de son œuvre critique.*

Octave Uzanne care scrie chiar o prefaţă critică la acest volum, ne dă aici părţile cele mai însemnate ale spiritului lui J. B. Aurevilly.

Insuşi d'Aurevilly spunea relativ la bucăţile adunate în acest volum:

Dans ces petits médaillons qui ne sont rien du tout aux yeux béotiens des bœufs du travail lourd et de l'effort pénible, il y a vraiment plus d'histoire réele accumulée que dans beaucoup de grandes pages tirées à quatre épingles et qui ont la prétention d'être des tableaux.

In articolele sale, marele scriitor se lasă uşor târât de spontaneitatea impulsivă a gândirilor sale: aceasta produce câte odată efecte minunate. El singur a scris această frază, care ar putea servi ca inscripţie pe acest volum: „La pensée détachée, c'est la fléche qui vole".

El represintă cel mai bine spiritul francez în secolul XIX-lea: muşcător, ironic şi de un simţimânt lipsit de vulgaritatea pe care el n'o putea suporta.

Barbey a avut intuiţiunea multor lucruri şi din multe puncte de vedere el este mai aproape de secolul nostru decât de at său. Chiar intransigenţa sa religioasă n'ajunge să influenţeze modul său de a judeca; eră de o bună sănătate morală şi intelectuală şi ştiă totdeauna să deosibească inteligenţa sa de sensibilitate.

Dânsul scrie despre femei: „Il n'y a jamais eu que de faux artistes qui aient été arrachés par des femmes au travail, à leur art, à la gloire, et qui aient eu, à cause d'elles, de ces désespoirs d'étalons"- Cu toate acestea, el ştie că omul nu se poate lipsi de sentimente. El adaogă clar, că: „ce que les livres saints appellent „le sel de la sagesse" n'est probablement que le sel des pleures que nous avons répandus!".

Fiecare orator — spunea el — are în el şi un declamator. Dar el vorbeşte cum scrie şi scrie cum vorbeşte, cu toată sinceritatea sufletului său. Omul, se naşte cu stilul său cum se naşte şi cu vocea sa. Nu mai sunt scriitori fără cugetare, nici cugetători fără stil. Viaţa formează omul şi stilul.

Iată ce scrie d'Aurevilly ca un fel de critică, despre Racine:

Laissons-lui dire (à Villemain) qu'avant Descartes et Pascal la langue frençaise n'était pas fixée, comme si la langue fluviale de Rabelais ne valait pas le petit bassin d'eau filtrée sur lequel Racine mettait à flot et faisait manœuvrer les petites galères d'ivoire de ses tragédies.

Conférence sur Emile Verhaeren. Henri Jouve.

Albert de Bersaucourt, autorul acestui volum, scrie viaţa şi opera poetului de Flandra.

Printr'o analiză amănunţită, Verhaeren apare ca fondatorul unei noi inspiraţiuni poetice, prin aceea că a anunţat diferitele aspecte ale civilizaţiunei actuale şi visurile umanitare care preocupă mintea noastră. El scrie:

Le rêve ancien est mort et le nouveau se forge,
Il est fumant dans la pensée et la sueur
Des bras fiers de travail, des fronts fiers de lueurs,
Et la ville l'entend monter du fond des gorges
De ceux qui le portent en eux.
Et le veulent crier et sangloter aux cieux.

Aceeași inspirațiune, aceeași iuțeală în exprimare, aceeași idee a frumosului ca și la Constantin Meunier. Să se citească bucata intitulată: „Les Usines" în care, scrie A. de Bersaucourt, „un artiste a eu pour la première fois l'idée de célébrer la beauté mêlée de laideur et de tristesse de notre époque industrielle".

Edmond Pilon: **Muses et Bourgoises de jadis,** 1 volum în 18, „Mercure de France".

Sunt unii, cari deși nu citesc operele scriitorilor mari, dar țin cu toate acestea să cunoască măcar viața și cauzele inspirațiunei lor. Această curiositate se aplică mai ales scriitorilor celebri, de oarece ei sunt oamenii cei mai caracteristici.

Apoi, ideea că o operă este reflexiunea unei vieți întregi se afirmă din ce în ce. A studia viața reală a unui scriitor, însemnează a face critică literară și psihologie. In această privință Edmond Pilon ocupă un loc de frunte, studiind personagiile istorice din sec. XVII, XVIII și XIX.

După cele două volume ale sale, *Portraits Français*, Edmond Pilon ne dă acuma o nouă serie de portrete: *Muses et Bourgoises de jadis.*

Autorul iubește personagiile sale și se vede că s'a apropiat mult de inimile lor. Acestea s'au mărturisit autorului, și cele spuse de dânsul, par a fi spuse chiar de personagiile descrise.

Când ne vorbește de doamna d'Aulnoy „sau zîna povestirilor" el ia tonul povestirilor zânei și amestecă povestirea vieții reale a acestei femei, cu aventurile închipuite. Măritată de tânără cu un oarecare La Motte, baron d'Aulnoy-en-Arie ea nu întârzie să asculte și de „alte voci decât aceea a căsătoriei". Ed. Pilon povestește:

De retour d'Espagne, sa mère, M-me de Guadagne, en rapporta, outre une mantille et des gourmandises, les mœurs les plus dissolues; si bien que sa fille et elle avec leurs deux amants, M. M. de Lamoizière et de Comboyer, résolurent d'en finir avec M. de la Motte. Cela se passa au temps où ce dernier, emmené à Bordeaux par M. de Vendôme, ne pouvait se défendre. Une histoire de brigands, trouvée par la mére et la fille et laissant insinner que M. de la Motto était traître à son roi et souverain, criminel de lèse-majesté, fut produite par M. M. de Lamoizière et de Comboyer...

Așa că bietul bărbat a fost luat de jandarmi la întoarcerea sa din Guiana și pus la Bastilia. Dar s'a recunoscut îndată că La Motte era nevinovat și chiar acuzatorii au fost puși la locul lor de către Gràve. Doamna d'Aulnoy, compromisă, fugi în Spania. Pe urmă revine în Franța unde duse o viață plină de sensualitate și își reîmprospăta sufletul închipuindu-și istorisiri naive.

Se mai citește de asemenea în acest volum, un capitol intitulat: „Doamna Denis sau „Maman" Voltaire". Această nepoată a lui Voltaire, a ținut pe lângă dânsul aproape toate rolurile.

Ernest Renan: **Nouveaux Cahiers de jeunesse.** Calmann-Lévy.

Volumul este alcătuit din niște note luate de Renan pentru dânsul.

Ele strălucesc prin claritatea ideei și a formei. Cu toate acestea dânsul spune că în acest caet de note, nu pune decât rezultatele superficiale:

Mes aspirations plus profondes et plus solides, plus brillantes souvent, mais qui sont chez moi à l'état d'*habitude*, celles-là, je ne (les) dis pas que par cause occasionnelle...

In aceste gândiri trunchiate, Renan reia adeseori subiecte pe care le-a mai tratat, și nu le lasă până ce nu le întoarce și privește în toate sensurile.

Suntem în 1846, Renan are 23 ani și el știe valoarea sa. Se pune la nivelul marilor filosofi și se compară cu dânșii; așa el zice despre Fichte: „...mi-i superior, prin aceea că are mult mai puține reflexiuni despre el însuși, mai multă spontaneitate... etc.".

Renan, a înțeles epoca în care trăia și că se născuse o nouă literatură care nu datora nimic scriitorilor clasici.

In literatură, sunt interesante numai producțiunile directe a unei epoci, în afară de imitațiunea și sugestiunea trecutului.

Les littératures formées par imitation ne peuvent avoir une longue durée. Car, au siècle suivant, on ne songe plus à imiter les modèles primitifs, mais à imiter les modèles secondaires qu'a produits le siècle classique. Ainsi au XVIII-e siècle on n'imite plus les anciens, mais on reçoit les traditions du XVII-e siècle..

Singurul mijloc de a produce „frumosul durabil" este de a cugetà și de a simți. Renan compară epoca sa, cu aceea a decadenței latine și grece și arată motivul acestei asemănări:

En un sens, dit-il, on est plus avancé; plus de critique, plus de science, des vues plus avancées en religion que les anciens siècles classiques; ceux-ci, comme notre siècle classique, avaient eu peu de critique, crédulité, croyance à des fables. Maintenant on n'y croit plus.

Renan mai constată apoi, marele progres ce s'a făcut de la „formă" la „fond". Cei vechi erau perfecți în formă, dar slabi ca fond. S'ar zice că pentru ei, forma este scopul dar nu mijlocul.

S'ar putea culege încă din acest caet ideile cele mai diverse, observațiuni curioase și reflexiuni filosofice cari lasă să se prevadă opera viitoare a lui Renan. Pentru dânsul ideea creștină face parte din civilisație, care nu poate fi concepută fără această morală creștină. El spune, spre exemplu, că Byron a fost un monstru, un prodig, dar în care lipsea ceva: morala lui Isus Hristos.

Cu privire la religiune, Renan mai observă că popoarele își închipuesc Paradise în cari vor avea ceeace l-ea lipsit mai mult în viață. Arabii spre ex. visează un Paradis unde va ploua într'una. In Coran, fluviile sunt ornamentul obișnuit și cel mai sensibil din Paradis. Noi, cari trăim sub un cer plaios. visăm totdeauna un Paradis plin de soare și timp frumos.

Mercure de France, 16 Maiu.

Laurent Thailhade, ne dă un studiu asupra lui *Plaut* și „la Force de la marmite"—*Aulularia.*

Comicul latin în această operă, ca și în *Avarul*, căreia Molière datorì urzeala comediei sale, pune în picioare figuri de un realism puternic și cu un adevăr care abundă în figuri populare. Este plin de spirit de observațiune și de vioiciune.

Autorul, comparând pe Molière cu Plaut zice:

„Molière est un coq gaulois, un coq solidement piété sur ses ergots, coq à la voix robuste, à la crête sanguine, volatile grandi sur le carreau des Halles, qui n'a ni l'aile du cygne ni le gosier du rossignol, mais qui, d'un bec intrépide, gratte le sol des rudes tripières, dont il extrait avec bonheur la sagesse rampante et le comique object.

Ceeace nu împiedecă pe Tailhade de a pune — în cazul cu *Avarul* = pe Plaut de-asupra imitatorului său.

Mercure de France, 1 Iunie.

Louis Dumur, într'un studiu intitulat *le Surhomme contre Nietzsche* discută părerile lui Jules de Gaultier asupra filosofiei lui Nietzsche și demonstrează că sunt doi Nietzsche: filosoful și omul; sau, dacă vrem: supra-omul și sub-omul. Cel dintâiu mare creator al voinței, al puterii și admirabil profesor de energie; cel de al doilea, coprins de un temperament veninos și reacționar și de o ură sălbatecă în contra a tot ce este nou (el nu s'a arătat revoluționar decât față de morala creștină) neobosit „laudator temporis acti" și partisan a tutulor asociațiunilor cari sunt pe sfârșite. Acești doi Nietzsche nu se pot împăcà de loc, sau, mai degrabă, sunt așa de diferiți, în cât e peste putință ca cineva să-i poată apropria unul de altul.

Tot în acest număr al revistei de care ne ocupăm, Marius Ary *Leblond*, studiind *Le Rêve du bonheur*, cercetează din acest punct de vedere teoriile lui Jean-Jaques-Rousseau, ale lui Bernardin de Saint-Pierre și doctrinile umanitare din sec. XIX oprindu-se cu deosebire la ceeace se referă la societate, la știință, patriotism, la viața în natură și mai ales la agricultură.

La Revue, Aprilie.

Charles Simond ne prezintă *o nouă romancieră engleză.*

In 1905 a apărut la Londra un roman intitulat *La Pimprenelle Rouge*, de baroneasa *Orczy*, nume necunoscut până acum.

Romanul a avut un susces colosal și acum s'a tipărit a 217-a mie. Baroneasa Orczy rivalizează cu cei mai mari romancieri.

După „Pimprenelle rouge" urmează în 1906: *Un fils du peuple*, *Aimée des Dieux*, *l'Echeveau emmêlé*; în 1907 și 1908 alte romane, cări au acelaș succes ca și cel d'intâiu.

Acest succes se datorește genului ales în care scrie aceste romane *istorice*.

Romanele baronesei Orczy pasionează pentrucă ele transportă în mijlocul evenimentelor epice, și pune în scenă personagii reale. Ea posedă arta de a narà. Apoi, mai toate romanele sale sunt ușor de pus în scenă.

Autorul acestui articol reaumă și analizează romanele acestei acriitoare engleze.

Ultimul roman ce a apărut de curând este *Beau Brocart*. Este poemul unei mantale și a unei săbii:

Tânărul conte de Stretton, implicat într'o conspirațiune, este bănuit de trădare. Se dă un premiu pentru capul său. Datorește scăparea numai curajului surorii sale, ajutată de Beau Brocart banditul romantic cu haine albastre brodate cu aur, a cărui inimă este tot atât de înflăcărată ca și curajul său, și care prin distincțiunea trăsăturilor sale, a întregei sale ființe, prin generositatea sa către săraci, prin severitatea sa către bogați, este înconjurat de o legendă de bravură care îi dă mult curaj.

Acest Hernani englez scapă dela spânzurătoare mulțumită ertării ce i-o acordă ducele de Cumberland și grație sorei contelui a cărei mână o și obține.

Baroneasa de Orczy are în romanele sale tablouri cari vorbesc spiritului. Ea nu are creațiuni geniale, dar este citită cu multă pasiune de englezi din cauza narațiunilor sale fermecătoare.

La Revue Bleue, 30 Maiu.

Ernest Tissot vorbind despre *Italia Musicală*, spune că sezonul recent al muzicei, ce s-a sfârșit la sărbătorile Paștelui, a fost cu mult inferior celorlalte trecute și că starea actuală anunță o regretabilă stagnațiune a muzicei italiene.

Nu numai că nici o operă nouă italiană nu s'a impus atențiunei publicului, dar chiar și cele cunoscute au fost așa de slab interpretate în cât de-abia mai reaminteau seratele muzicale de pe timpul lui Stendhal.

La Scala din Milano reținetele frumoase au fost pentru Ariana lui Massenet, Salomea lui Straus și pentru Africana.

Alte partițiuni cari să se fi deosebit, n'au fost.

Autorul spune însă, că muzica italiană nu este moartă; ea e numai adormită. Ea nu va putea murì niciodată de oarece este expresiunea fixă a sufletului poporului italian.

In numărul din 23 Maiu al acestei reviste, cunoscutul poet *Edouard Beaufils*, publică trei poezii, dintre cari acea pe care o reproducem, se distinge prin muzicalitatea versurilor sale:

PRINTEMPS

Printemps, avril qui ris, mai qui chantes, éveil
Où ton âme palpite, O Nature! Soleil
Dont l'éclat nous annonce une saison nouvelle,
Trouble de l'aube, émoi des soirs où se révèle
Comme une inquiétude et comme une douceur,
Primes feuilles où court un souffle, caresseur,
O printemps qui revêts de lumière l'espace,
O printemps, dont la course aventureuse trace
Des chemins bleus parmi la floraison du ciel,
Et qui neiges des fleurs dans un parfum de miel,
Printemps, les cœurs gonflés d'une ivresse inconnue
Ont frémi d'allégresse et béni ta venue:
C'est que tu fais renaître en eux, comme à plaisir,
L'angoisse douloureuse et tendre du désir,
Et que, pareillement, d'un même élan, la sève
Sous la poitrine humaine et l'écorce s'élève.

La Revue de l'Art *ancien et moderne*, Iunie.

Intre alți colaboratori ai acestei reviste, *Denis Roche*, semnează un articol relativ la pictorul umorist rus, *Paul Andreevici Fedotov.*

Dacă moartea prematură a acestui pictor nu l'a făcut destul de fericit, destinul lui a fost mai mulțumitor.

Născut la Moscova în 1815 din părinți săraci, el a hoinărit mult în copilăria sa pe străzile acelui oraș. Toate scenele și tipurile ce le-a zugrăvit mai târziu, erau prinse în mintea sa încă din copilărie.

A intrat apoi ca copil de trupă în armata rusească și în scurtă vreme este înaintat la gradul de sub-locotenent în unul din regimentele din Petersburg. Era un ofițer distins și a urmat cursurile școalei de Arte frumoase.

Toate portretele pe cari le-a executat acest pictor, fie pe când era militar fie după aceasta, au făcut pe un critic să zică: Fedotov, în pictura rusească din sec. XIX-lea merită titlul de părinte al portretului psihologic și real.

Primul succes pe care l-a avut Fedotov, a fost în 1837 pe când era oficer. Marele duce Pavlovici s'a dus să vadă în lagăr, regimentul ce-l comandă. Oficerii și suboficerii împreună cu oamenii trupei l-au primit cu urale.

După rândurile compacte de capete, se observă corturile albe ale soldaților. Printre acestea, unii soldați stau ridicați pe umerii camarazilor lor, ca să poată vedea pe Marele duce.

El a pictat acest tablou ținând seamă de nota familiară ce observase, și l-a prezentat Marelui duce care i-a și dat un dar frumos.

Marele succes ce l'a căpătat cu ocazia acestui tablou l'a făcut să se ocupe și mai de aproape cu pictura. Chiar sub impresiunea acestui succes el a mai pictat: *Sfințirea unui drapel, Anticamera unui comisar de poliție*, precum și diferite schițe a faptelor vesele ale militarilor, siluete de-ale camarazilor, etc.

Fedotov începuse un mare tablou *Sfințirea Drapelelor* și neavând posibilitatea a-l termina, cerù voe de la principe să se retragă din armată spre a-l putea termina, Principele i-a pus la dispoziție 500 lei pe lună și l-a lăsat liber a-și termină opera începută, punându-l în retragere la 1844.

Autorul acestui studiu ne descrie amănunțit *Vizita unui soldat bătrân la cazarma regimentului său.* Acest tablou este de o frumusețe ademenitoare.

Inclinațiunea pe care acest pictor a simțit-o pentru scenele de „critică de moravuri" s'a dezvoltat la el din ce în ce.

El a supus aprecierii Academiei de arte frumoase două tablouri la cari a lucrat ani de zile: *le Nouveau chevalier* și *la Mariée difficile*, cari au avut un mare succes. Denis Roche, autorul acestui studiu, le analizează și le stabilește adevărata lor valoare.

Fedotov a scris de asemenea și câteva monoloage comice despre sub-oficerii îmbătrâniți în armată, cari se știau și se recitau cu mult haz de toți soldații și ca marazii săi.

Nuova Antologia, Maiu.

Pietro Carmine se ocupă în articolul intitulat *Binefacerea modernă*, despre cea mai nouă formă a azistenții publice, și anume aceea pe care o exercită unele institute, să procure mijloace de a lucra acelor atinși de infirmități fizice. Cel dintâiu care a aplicat această formă în Italia este Ricardo Galeazzi, directorul institutului de rachitici.

Metoda de a instruì pe cineva în astfel de institute se deosebește mult de celelalte metode. In Germania, de obicei eceste institute sunt anexate pe lângă spitale. Scopul lor este de a ridică moralul celor bolnavi și de a le da posibilitatea să-și câștige singuri existența, după părăsirea institutului. In aceste institute se primesc acei atinși de vre-o diformitate, dar cari în urma unei instrucțiuni speciale pot să se întrețină singuri. Suferinzi cari ar fi improprii ca să ajungă vre-odată să se întrețină singuri, nu-s primiți aici.

Rezultatele căpătate sunt dintre cele mai satisfăcătoare; astfel la un institut din Copenhaga mai bine de două cincimi din elevi ajung buni meșteșugari. In Danemarca și Norvegia astfel de institute sunt într'o stare înfloritoare.

In numărul din Iunie al aceleiași reviste, profesorul *G. Barzellotti* semnează un studiu despre *Augusto Conti* și *Carlo Cantoni*, cei mai mari cugetători contemporani ai Italiei.

A. Conti a fost la început elev al lui Gioberti, dar mai târziu a îmbrățișat doctrina positivistă.

In prima sa operă: *Criteri della filosofia,* expune cinci criterii: evidența rațională, a adevărului, afectația, bunul simț, credința și tradiția științifică.

A doua operă: *Specchio generale della storia della filosofia* este o istorie a filosofiei.

C. Cantoni este dintre cei dintâiu învățați italieni cari a îmbrățișat filosofia lui Kant. Cea mai însemnată scriere a sa este „Emanuelle Kant" care e o expunere largă a filosofiei lui Kant.

L'Art et les Artistes, Iunie.

Léandre Vaillat semnează un studiu asupra lui *Alexandre Brosset,* unul dintre cei mai mari maeștri ai ornamentațiilor de fier. Născut în Paris la 1859, a studiat modelajul cu statuarul Charles Morice, bronzul cu Barbedienne și mai ales arta de a face ornamente de fier, cu frații Fannière, artiști dispăruți astăzi.

A intrat la frații Moreau, unde a lucrat personal fragmentele principale ale faimoasei rampe de la scara de onoare a castelului Chanilley, balconul de la Sorbona, grilajul interior de la hotelul Vanderbilt din New-York.

De la 1891 Brosset începù executarea unei vitrine ornate cu fer, care constitue astăzi una dintre cele mai frumoase lucrări în acest gen. Casele cele mai mari din America i-au comandat lucrări similare, în cari se poate admira calitatea ornamentelor și contururile artistic modelate.

In stilul lucrărilor sale de artă imită mai ales spiritul timpului lui Ludovic XV.

Mai târziu apoi, începe să reînoiască motivele ornamentale ce i se transmisese și să aplice tecnica temelor originale. Ocaziunea i-a dat-o chiar școala de Arte și Meserii, care i-a încredințat conducerea a o mulțime de lucrări mari de artă. O altă ocaziune i-a fost dată de Arhitecții școalei de medicină cari i-au încredințat instalațiunea complectă a marelui muzeu „Orfila" și a salei „Debove" unde se vede o fericită combinațiune a stilului Ludovic XVI.

Autorul continuă descriind multe din frumoasele opere ale lui Brosset.

Emporium, numărul din Iunie ca și toate celelalte coprinde o materie dintre cele mai alese.

In primele pagini ale revistei, cunoscutul critic de artă *Vittorio Pica* publică niște note de *Artă contimporană: Expoziția amatorilor și cultivatorilor de artă* din Roma. In acest articol sunt apreciate și descrise diferite tablouri de ale pictoriior italieni: Art. Noci, Enrico Coloman, Giacomo Balla, Antonio Discovolo, Antonio Nancini, C. Innocenti, etc.; câteva tablouri de ale marilor peisagiști: N. Pazzini, Paolo Ferretti.

De asemenea autorul acestui articol mai descrie și câteva lucrări ale sculptorilor: S. Sortini, E. Glicenstein și Francesco Giusa.

Alte articole din acelaș număr: *Jean de Gourmont:* Litterati contimporanei: Iudith Gauthier. *Luigi Serra:* Arte retrospettiva. Nel centenario di Alessandro Vittoria. *Ugo Nebbia:* Per la Belleza artistica d'Italia. *G: Franceschini*: La psihologia dell'autoritratto in arte. *Virgilio Burti:* I primi periodici ilustrati.

M. Podeanu.

ANICA MANO, născută Ghica, soția Vornicului Ioan Mano.
Fiica Banului Alexandru Sc. Ghica și a Ecaterinei Năsturel Herescu. — Cu fiii ei George, Alexandru și Constantin.

(Aquarelă din 1846, în casa Doamnei Elena Cornescu).

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Albert Baer.

FAMILIA MANO

— Câteva cuvinte asupra Monografiei acestei familii —

La câteva săptămâni de zile după moartea regretatului Ștefan Grecianu, neobositul cercetător de acte și documente, poate cel mai cunoscător și mai obicinuit cu investigațiuni meticuloase și totdeodată grele în domeniul unei ramure a istoriei naționale, mi-a căzut în mână o voluminoasă lucrare, tipărită în condițiuni excepțional de bune din toate punctele de vedere; o operă, conținând nu numai documente, cum se spune pe copertă, dar o adevărată istorie, o bună și documentată monografie a familiei Mano, datorită unui distins și meritos descendent al acestei ilustre familii, Domnului Constantin G. Mano, pe atunci sub-director în Ministerul Afacerilor Străine, unul din fii Domnului General Mano [1]).

Examinând, atunci în mod sumar, lucrarea Domnului Mano, trebue să mărturisesc dela început, că abiă m'am putut abține să nu-i împărtășesc admirațiunea ce am simțit născându-se instantaneu în mine pentru domnia sa, căci, socoteam așà de anevoioasă și dificilă înjghebarea unei lucrări ca aceea pe care o desăvârșise domnia sa, încât credeam că pentru o asemenea muncă sunt alții meniți. Se poate că și împrejurările în care examinam lucrarea domnului Mano, să fi sporit în ochii mei, nu importanța operei, căci această calitate a lucrărei, de care mă voiu ocupà, nu poate fi relativă, dar să fi exagerat în mintea mea în proporțiuni neobicinuite munca, răbdarea și perseverența pe care autorul ei o depusese pentru desăvârșirea unei asemenea lucrări, se poate zic; dar cred, de bună seamă, că, așà cum se prezintă ea și față de autorul ei, orice laude ar fi insuficiente. Și nu numai insuficiente ar fi aceste laude, dar cred că chiar de prisos; căci modul cum este alcătuită opera și planul după care e înjghebată și grija cu care e întocmită, nu numai că o face superioară tuturor similarelor de până acum și publicate de oameni cu alte veleități dar, cred că, ea satisface pe cei mai pretențioși în

1) Lucrarea poartă ca titlu „Documente din sec. al XVI—XIX, privitoare la Familia Mano", culese și adnotate de Constantin George Mano

asemenea materie. Personal, mărturisesc că am încercăt o mare mulțumire și pe lângă aceasta și o egală admirațiune atât pentru familia Mano cât și mai ales pentru cel ce s'a nevoit, din această familie, cu o muncă și strădanie a căror valoare poate fi apreciată numai de acei cari cunosc în ce condițiuni se fac la noi asemenea studii de genealogie [1]). Și din acest punct de vedere laudele, ce se cuvin d-lui C. G. Mano, trebuesc să fie mult mai mari, dacă se are în vedere situațiunea sa și mai cu osebire indiferența ce a caracterizat și poate va mai caracterizà pe multe din familiile noastre boerești pentru trecutul istoric al strămoșilor lor.

Evident că, în atari împrejurări, folosul, sau mai bine însemnătatea operei d-lui C. G. Mano, trebue privită nu numai dintr'un singur punct de vedere; căci în afară de contribuțiunile însemnate aduse prin lucrarea domniei sale la istoria țărei românești, revendicăm cu plăcere și mândrie actele importante săvârșite pe toate tărâmurile și în străinătate de membrii unei familii, cari ne-a dat și nouă oameni de o valoare necontestată și cari acte au importanță din punctul de vedere al istoriei generale, importanță așà de bine scoasă în relief de autor.

Dar lucrarea d-lui C. G. Mano, va mai avea importanță și fiindcă va servì de îmbold, multor reprezentanți ai familiilor nobile din această țară cari, imitând exemplul d-sale se vor încercà să facă dacă nu un tot complet ca d-l C. G. Mano, dar cel puțin vor schița numai sau vor publicà actele familiei, cu ajutorul cărora se va puteà înjgheba istoricul familiei din care fac parte. Și dacă d-l C. G. Mano va fi norocos în această privință, atunci de sigur istorigrafia română ar câștigà imens, căci monografiile acestea asupra familiilor boerești, întregindu-se una pe alta vor completa lacunele din istoria națională, ce par astăzi imposibil de împlinit. O istorie a Românilor, documentată astfel și bazată pe monografiile familiilor boerești române, ar realiza visul ce în totdeauna l'au avut aceia ce s'au încercat să scrie o istorie Românească, care să-i împace întâi de toate pe ei și pe urmă să mulțumească și pe alții.

Ca o consecință firească, ar decurge de aci, sub forma unei cestiuni suplimentare, și răspunsul la întrebarea ce s'a desbătut și la noi ca și aiurea —negreșit mai mult aiurea de cât la noi—dacă avem sau nu o nobilime adevărată, căci mi se pare că a venit timpul să înceteze odată confuziunea ce s'a făcut și se mai face între adevărata nobilime, ce a păstrat neatinse și aproape neschimbate moravurile, obiceiurile și mai ales sentimentele și caracterul strămoșilor ei și între aceea, care fie că s'a înstreinat singură, fie din alte împrejurări independente de ea, și-a modificat fonciarmente firea, aptitudinele și sentimentele ce le-a avut poate altă dată. Și nu e nici rațional și nici logic să ponegrim o întreagă clasă socială din cauza câtorva familii, în cari amestecul de sânge din ultimul timp sau dintr'o perioadă oare care a desvoltărei lor a făcut să piară trăsăturile caracteristice ale unor sentimente pe cari leau avut înaintașii lor și cari au făcut altă dată pentru toate familiile noastre boerești, nu numai gloria dar și renumele lor. Astăzi la noi ca și aiurea, este adevărat, se găsește în nobilimea — falșă sau adevărată, nu ne interesează deocamdată—pe lângă multe familii respectabile

1) Nu numai greutățile le-am avut în vedere dar și importanța și nevoia ce se simte de asemenea publicațiuni.

și respectate, cu caractere alese și generoase, membri strălucițI, cu calități sufletești înalte, cu un cuvânt adevărați cetățeni, cari iubindu-și cu ardoare și sinceritale patria, lucrează în diferite direcțiuni pentru propășirea ei, se găsesc, zic, alături și familii ale căror apucături, contrastează isbitor cu manifestările sincere ale celor dintâi: viața demnă, manifestată printr'o activivitate laborioasă, folositoare, inteligentă, și mai ales patrioată a unora, fac să reiasă în evidență și mai mult, prin contrast, inactivitatea sau sterila activitate, viața leneșă, tembelă, streină în definitiv de viața românească adevărată, a altora. Diferențiarea aceasta adâncă motivată de un complex de împrejurări ce ar deveni incontestabil cunoscute dacă am aveà la îndemână mai multe monografii de felul aceleia, ce ne-a oferit d-l C. G Mano.

*

Și la noi ca și în altă parte a fost o epocă în care patimile politice au dat naștere la certe sau discuțiuni istorice și au transplantat astfel patimile de pe terenul politic în domeniul științei, și cum aiurea s'a văzut contestându-se nobilimea unora și intronându-se a altora, tot așa și la noi, într'o vreme, cestiunea aceasta a ocupat spiritele intelectualilor pacinici, eruditi, cari în mod vremelnic sau permanent s'au înregimentat în vreun partid politic.

Neuitatul Hașdeu, a contestat mult timp boerilor care erau adversarii săi politici, nu numai numele dar și origina lor de descendenți ai adevăraților noștri boeri; din nenorocire discuțiunea n'a durat mult timp și ca tot ce se produce în politică, cearta s'a curmat repede după un răspuns al regretatului Ștefan Grecianu, în care pentru a respinge alegațiunile lui Hașdeu, arătà, cu acte, e adevărat, că boerii, pe care-i considera el în adevăr nobili, nu descindeau direct prin bărbați din boerii cari purtaseră cu câteva secole mai înainte numele lor.

Incontestabil, că dacă discuțiunea angajată prin 1867 ar fi fost pe atunci la vreme alimentată, s'ar fi putut astăzi vorbì cu mai multă siguranță și mult mai ușor de rolul jucat de *boerii* secolelor XV—XVII în desvoltarea generală a țărilor române; dar în starea de azi cu toate documentele publicate în ultimul timp, suntem siliți a păstrà multă rezervă spre a evità greșeli din acelea ce nu pot fi scuzate în nici un chip. Și cea mai frecventă din greșelile ce se pot săvârșì este aceea de a se judecà faptele, în lipsă de relațiuni suficiente asupra evenimentelor, cu ideile de astăzi și nedreptățile comise în acest mod sunt nenumărate

*

Lucrarea d-lui Const. G. Mano, care poartă titlul „Documente din secolele VVI—XIX privitoare la familia Mano“ și se prezintă în condițiuni de technică ireproșabilă, coprinde în 662 pagine, după chiar afirmațiunea autorului „Documente din secolele XVI-XIX, în parte inedite, extrase unele din ar„chivele și bibliotecile din Constantinopole, altele din colecțiunea Academiei Române, „archivele Statului și din colecția privată a familiei Mano“.

Netăgăduit că, o parte din documentele din urmă sunt din colecțiunea regretatului Gr. N. Mano, un alt pasionat cercetător în domeniul istoriei familiilor boerești Române, care a dat o parte însemnată din timpul de care a dispus în viața sa, investigațiunilor acestea dificile.

In prefață, autorul, conștient de însemnătatea lucrării sale, are grije

să ne spună cum și-a procurat actele din Archivele Constantinopolului și face bine că ne dă relațiuni asupra persoanei care i-a transmis copiile, fiindcă ne dă astfel posibilitatea de a ne convinge de autenticitatea actelor și sinceritatea copiilor în limba în care sunt reproduse în lucrare. In acelaș loc d-l Mano previne pe cercetătorul care va utilizà lucrarea sa și-i atrage atenția asupra părței însemnate de documente, ce privesc istoricul bisericei ortodoxe „pe care familia sa a servit-o din vremuri foarte vechi în demnități moștenite din tătă în fiu, timp de mai multe veacuri", și, adaogă că, pe lângă o serie de vre-o 16 facsimile și alta de vreo 43 portrete ale membrilor familiei din diferite timpuri, grupuri familiare și alte stampe, lucrarea se termină cu o schiță genealogică asupra familiei Mano și alte câteva table genealogice, ale câtorvà familii înrudite cu a sa.

E inutil să spunem că opera se prezintă ca un tot complet și că se adresează nu numai Românilor dar și străinătății, fiindcă D-l Mano, a făcut-o accesibilă și străinilor, căci, în afară de multe documente traduse din grecește în limba franceză, autorul a mai tradus în această limbă și notița istorică asupra familiei Mano, în care se dovedește în mod temeinic originea italiană a familiei sale. Afirmațiunile din această scurtă istorie a familiei Mano sunt sprijinite la fiecare pas pe documente, autori străini și pe relațiunile orale ale diferiților membri ale căror vârste înaintate sunt o dovadă puternică de vechimea și continuitatea sinceră a tradiției familiare. Această tradiție este de multe ori în cursul lucrărei coroborată cu acte a căror temeinicie nu poate fi discutată.

Se pare că cea mai veche mențiune despre un boer *Manos*, al cărui nume românizat a devenit *Manu*, se găsește în documentele interne de prin 1632, și boerul cu acest nume apare în divanurile domnești însoțit de titlul de mare postelnic, dregătorie ce ar fi identică cu Ministrul Trebilor din Afară de mai târziu.

Funcțiunea aceasta de postelnic sau mare postelnic a fost încredințată cam de pe la începtul secolului XVI boerilor streini cari se stabileau în țară și cari prin cultura lor, cunoștințele și legăturile lor cu cei din Constantinopol îi făceau cei mai însemnați auxiliari ai voevozilor noștri, nu numai în guvernarea principatelor Române dar și în raporturile lor cu Străinătatea.

Cam începutul sec. XVII este epocă în care după toate probabilitățile s'a stabilit în țară o ramură a familiei Mano, dar nimic nu exclude posibilitatea ca această epocă să fi fost mult anterioară, deși data la care s'a găsit pentru primaoară până azi o mențiune despre un boer Mano, coincide cu aceea a imigrărei în țările române a străinilor culți din Constantinopol și în special cu aceea a așezărei în Muntenia a familei Cantacuzino.

După așezarea în principat a unei ramure a acestei familii toate onorurile și funcțiunile înalte s'au încredințat neîntrerupt membrilor ei, dar familia din țară n'a încetat relațiunile cu ramura tot așa de însemnată din Constantinopol, ceea ce face pe autorul operei de care ne ocupăm să urmărească pas cu pas și paralel, dezvoltarea ambelor ramuri.

Deși e adevărat că o bucată de vreme după stabilirea în principate, documentele cunoscute până azi nu ne dau informațiuni despre fapte însemnate la cari membrii familiei Mano să fi luat parte, totuși împrejurarea că aproape simultan cu așezarea în țările române, încep înrudirile lor cu

celelalte familii boerești de seamă și cu vază pe lângă domnitor, ne dă evident măsura nu numai a prestigiului acestei familii dar mai ales al locului de onoare pe care l-a ocupat imediat nu numai în conducerea țărei dar și pe lângă voevozii de atunci. Și faptul acesta îl confirmă în mod surprinzător un document dela Radu Vodă Leon din 1668, în care fiind vorba de cearta dintre călugări dela Mănăstirea de Argeș și cei dela mănăstirea sfânta Troița din București pentru stăpânirea satului Domnești, Radu Vodă Leon zice că „el ne știind seama țărei (în domnia dintâiu N. A.) fiind domnia mea în„demnat de mozavirii, mai vortos de *banul Manul*, cari n'au poftit binele domnii mele, „luat'am domnia mea cărțile dela mâna egumenulului și a tuturor călugărilor dela „mănăstirea de Argeș și le am dat domnia mea călugărilor dela Sfânta Troiță, *nefă„cându-le domnia mea judecată cu boieri divanului, precum este legea și obiceiul „țărei, ci am fost făcut domnia mea pre gurile nepoftitorilor de binele domnii mele* [1].)

Lăsând la o parte, bine înțeles, cestiunea dacă afirmațiunea că acei cari au sfătuit pe Radu Vodă Leon să facă judecata sumară și excepțională, [2]) derogând dela lege și obiceiul țărei, a diferendului dintre cele două mănăstiri, ereau sau nu rău voitori lui și dacă au fost călăuziți de dorința de a face rău Domnului, faptul cert ce se degajează din spusele documentului lui Radu Vodă Leon în mod clar și neîndoios este de sigur înfluența înrâurirea pe care în special banul Manul a exercitat'o, cel puțin în întâia domnie asupra lui Radu Vodă Leon.

Și în treacăt fie zis astfel cum este cunoscută în istoria românilor domnia lui, purtarea ostilă a boerului Manu în timpul celei de a doua domnii a lui Radu Vodă Leon, ce evident resultă din crisov, încontenstabil că a determinat pe domnitor să caracterizeze înrâurirea ce boerul Manu a exercitat'o asupra sa în întâia domnie astfel cum ne-o prezintă documentul, pe când în realitate faptele se presintă altfel, și ostilitatea lui Manu din timpul celei din urmă domnii a lui Leon, este datorită fără îndoială sentimentelor pe cari firea moștenită din strămoși de boerul Manul îl făcuse să devină un adevărat patriot, să deteste domnia unui Voivod ca Leon și să se ralieze fără rezerve și cu sinceritate la curentul național ce-și afirmase de câteva decenii puterea lui în Valahia. Pe de altă parte nu trebue să se uite că asemenea acuzațiuni, ca aceia pe care Radu Vodă Leon o aruncă boerului Manu și cari se găsesc foarte adeseaori in documentele românești, exprimate fie în formula obișnuită fie sub o formă ceva mai originală, nu trebuesc privite numai dintr'un punct de vedere, din acela al Voivodului, nevoit să-i aducă asemenea învinuiri, ci trebuesc considerate și judecate având în vedere faptele epocei la care actul ce referă. De câteori cei cari au examinat chiar superficial documentele noastre n'au avut ocaziunea să se convingă că tânguirile Voivozilor că cutare boer a perit sau a fost sacrificat din cauza vicleșugului față de domnie, nu ascundeau tocmai o confesiune a unei cruzimi pe care Voivodul o săvârșise dintr'o pornire vrăjmășească, motivată une ori de o simplă bănuială alteori de independendența sau patriotismul victimei care din convingere nu aprobà purtarea domnului în unele ocaziuni sau nu aderà la faptele lui. Și pentru Radu Vodă Leon nu încape îndoială

1) Documentul mi a fost cunoscut de pe când urmăream istoricul Familiei Golescu, dar acum l'am utilizat din studiul D-lui S. Nicolaescu, din Revista Nouă, din 1 Ianuarie 1908, fiindcă mi a fost imposibil să'l găsesc în notele mele. De altfel dacă timpul mi-ar fi îngăduit ași fi putut da la lumină mai multe acte necunoscute până acum asupra familiei Mano și pare-mi se că unul mai vechi chiar decât a doua decenie a primei jumătăți a sec. al XVII.

2) Asupra importanței juridice acestui act și a altora din publicațiunea D-lui Mano voi vorbì în altă parte.

că boerul Manu de a cărui personalitate — căci incontestabil că menţiunea specială a documentului trădează în chip manifest că banul Manu erà un personagiu politic de mâna întâi — , fusese înrâurită întreaga domnie a lui Leon, erà unul din acei boeri a cărui superioritate faţă de contimporanii săi erà recunoscută nu numai din cauza culturei sale, dar de sigur şi a vederilor şi a sentimentelor sale şi erà natural ca opoziţiunea ce o făceà domnului, sau reserva ce o păstrà faţă de domnie în 1668 să facă pe domn să exprime necazul său prin învinuiri nefondate ca aceia din documentul citat mai sus.

Am spus că autorul urmăreşte întreaga istorie a familiei sale şi se interesează deopotrivă şi de faptele demne de remarcat pe care ramura din Constantinopol le săvârşise acolo prin diferiţi membri, şi dintr'o serie de acte greceşti, traduse în franţuzeşte şi reproduse paralel, constatăm cu uşurinţă cum se desfăşoară în chip rodnic activitatea boerilor Manu din Constantinopol. Domnul C. G. Mano reproduce documentele în aşà legătură unele cu altele, încât se poate urmări cu înlesnire mai ales îndeletnicirile intelectuale şi preocupaţiunile superioare de adevăraţi oameni luminaţi, ale boerilor Mano cum sunt de pildă ale fondatorului Academiei din Constantinopol, a Şcoalei din Chios, din Arta, din Ianina, din Athena şi Anatolicon, sau aceea a *„prinţului filosofilor marei biserici“*, pentru cari actele oficiale sunt pline de elogii şi epitetele cele mai frumoase însoţesc mai în totdeauna numele lor.

Negreşit că pe lângă importanţa pe care aceste acte o au pentru istoria familiei Mano, însemnătatea lor însă pentru istoria bisericei ortodoxă este desigur superioară şi fără îndoială că vor fi utilizate în curând cu succes.

Importante sunt d'asemenea şi însemnările particulare cu caracter pur familiar, făcute de unii membri ai familiei Mano pentru că aflăm din ele nu numai relaţiuni ce privesc d'aproape istoricul familiei, dar şi pentrucă ne arată şi o parte din ocupaţiunile ce formau grija de căpetenie a unor adevăraţi părinţi de familie de a căror solicitudine pentru educaţiunea copiilor lor depinde foarte mult formarea caracterelor viitorilor cetăţeni. Extrem de interesante sunt şi scrisorile intime familiare prin duioşia şi sentimentele ce răsar din ele şi cari pun într'o lumină adevărată calităţile intelectuale şi sufleteşti ale mamelor, cari exprimau fiilor lor, în frase duioase afecţiunea loc nemărginită [1]) Nu trebue să se nesocotească d'asemenea corespondenţa cu oficialităţile străine în limba franceză şi din cari putem cunoaşte nu numai veleităţile şi aspiraţiunile întemeiate ale membrilor familiei Manu, dar ne dă şi posibilitatea de a aprecià seriozitatea lor şi să vedem întru cât erau justificate.

Insemnătatea pe care trebue s'o dăm noi astăzi bărbaţilor ale căror personalităţi ne sunt înfăţişate nu numai de corespondenţa oficială streină dar şi de actele particulare, cărora autorul monografii le-a dat un loc important în lucrarea sa, şi bine a făcut, este justificata în deajuns de respectul şi consideraţiunea pe care însîşi contimporani le-o acordau. Căci nu sunt numai pur şi simplu nişte complimente recunoaşterile contemporanilor căci fie că se adresau direct boerilor Manu, fie că vorbeau indirect de ei în actele diverse ce ne sunt prezentate de autor, însoţiau totdauna numele membrilor familii Manu de epitete cari nu ereau numai nişte formule seci şi obiş-

1) Aşa sunt scrisorile Marei Postelnicese Ruxandra Gh. Mano, născută Şuţu, către fiul ei, marele vornic Mihail Mano, dela peg. 186—203. Originalele în limba greacă se păstrează în Archiva Statului.

nuite în politeţa timpului, dar erau întemeiate şi exprimau chiar un adevărat şi sincer respect, pe care nu numai înaltele lor demnităţi, originea lor nobilă, dar şi cultura superioară şi mai ales faptele acestor boieri le impuneau contemporanilor lor. Cum nu erea de pildă să se adreseze lui Emanoil Manu, un elev al academii din Constantinopol. înfiinţată de el cu cuvintele *boyard trés noble et honnoré de Dieu, notre maitre et bienfaiteur*[1]) şi cum nu erea să confirme aceste atribute şi să preamărească calităţile lui excepţionale pe vremea aceea, patriarhul ecumenic din 1686 dela Constantinopol şi cum nu erea să-l numească „très révéré ami des lettres“[2]), când el îşi închinase toată activitatea vieţei sale spre înălţarea bisericei ortodoxe înfiinţând atâtea şcoli pentru răspândirea acestei credinţe. E de sigur justificată părerea ce-o avea contele de Castellane, ambasadorul Franţei la Constantinopol din 1742, când socotea pe Doctorul Mihail Manu fiul celui de mai sus, ca pe unul din cei *mai însemnaţi din naţiunea Greacă*[3]) şi transmitea ca ceva îndubitabil Ministerului de externe al Franţei pe care Mann o avea asupra viitoarelor mişcări şi evenimente apropiate ce s'ar produce în Turcia. Tot aşa de cuprinzător şi sincer este şi titlul pe care Sultanul Turcesc din 1776 îl dă lui George Manu, fiul Doctorului Mihail, când îl numea: *model între notabili poporului Creştin.*[4])

Acest concert de laude aduse în diferite epoce reprezentanţilor familii Mano, este nu se poate mai bine încheiat, socotesc eu, decât cu părerea pe care Blancard o exprimă în lucrarea sa *Les Mavroyéni*, asupra acestei familii când zice că membrii ei *au fost oameni de o mare distincţiune şi de o rară iuteligenţă.*

Nu numai în afară de principatele române, boerii Manu s'au bucurat de o asemenea reputaţiune cî şi în ţară şi dovada o avem în următoarea împrejurare: Se sfârşise mişcarea lui Tudor Vladimirescu şi odată cu restabilirea domniilor pământene cea mai mare parte din boeri îşi reluaseră dregătoriile de mai nainte, şi cu toate că nimeni nu le ceruse un certificat pentru conduita lui Mihail George Manu, vornicul Valahii, totuşi ei se grăbesc printr'o carte de adeverire al cărei original grecesc se păstrcază în archiva D-lui General Manu, ei, *veliţii boeri* ai ţărei româneşti, se grăbesc să recunoască cu multă sinceritate *fapta bună şi demnă de laudă şi mai presus de toate râvnă patriotică a lui Mihail Gheorghe Manu*, care s'a străduit mult timp şi a *înfruntat orice primejdie jertfind propria sa viaţă şi a întregei sale familii pentru împărat şi patrie.*[5]) Şi ce pildă mai vrednică de laudă şi ce certificat de nobile însuşiri se poate găsì mai bun, decât propriele sfaturi pe care Mihalache Mano le dă fiului său, de abia în vârstă de 19 ani, numit de curând taxildar la Slatina; o simplă lectură a scrisoarei dela pag. 450 şi se va vedeà grija de predilecţie a părintelui care cunoscând lumea şi moravurile se sileşte din răsputeri a îngrijì cu atenţie de educaţia copiilor spre a scoate din ei oameni vrednici de părinţii lor. Apropiaţi sfaturile ce le dă fiului cu scrisoarea ce el o adresează marelui Vizir

1) Vedeţi actul reprodus la pag. 51, din anul 1670.

2) Astfel îl numeşte în scrisoarea sa din 1 Aprilie 1686, Dionisie, patriarhul ecumenic pe Manoil Manu mare eclesiarh pe acea vreme la Patriarchie.

3) Vezi scrisoarea reprodusă la pag. 90.

4) Vezi actul reprodus la pag. 172.

5) Această interesantă carte de adeverinţă a boerilor din Muntenia, din anul 1824, este reprodusă la pag. 1489 înainte de scrisoarea pe care Mano o trimete cam în acelaş timp marelui vizir.

în 1824 și veți puteà pătrunde adevărata însemnătate pe care o au în gura boerului Mano cuvintele „patria mea", iar pentru a se aprecià mai bine sentimentele acestui boer dela începutul secolului XIX găsesc necesar să reproduc distincția pe care o făcea el, între un bun, sincer și convins patriot și unul care țăra fi astfel știa însă să beneficeze de munca și devotamentul altora puse, fără rezervă, în serviciu patriei: vronicul Manu, care trăia la începutul secolului XIX, are în scrisoarea sa din Februarie 1824 o invectivă puternică la adresa acelora care știa să tragă tot soiul de foloase din politică fără scrupule și pentru a-i acoperi de disprețul său el ziceà *că un bun patriot nu se zice acela care numai în vremuri de fericire se bucură dinpreună cu patria dar acela care și în vremuri de restriște suferă împreună cu ea*[1]) cum făcuse el pururea. — Nu știu dacă cuvintele înțeleptului strămoș al boerilor Manu, nu s'ar putea aplicà multora din timpurile noastre, care din parada patriotismului lor au făcut cel mai specific mijloc lucrativ.

*

Descendența boerilor Manu este urmărită foarte d'aproape de autorul monografiei, și documentele reproduse unele în extract altele în întregime pentru ramura din țară, înlesnesc întocmirea unei schițe genealogice a familiei pe atât mai completă pe cât rezultatele căpătate din studiu documentelor coincid și sunt coroborate cu notele și însemnările unora din boerii Mano. Inrudirile cari formează cele mai anevoiase probleme sunt bine dovedite, și diferitele legături ce au unit familia Mano cu mai toate familiile noastre nobile, pământene sau străine, sunt foarte clar expuse atât în tabla genealogică a familiei Mano, cât și în celelalte ale unora din familiele mai strâns înrudite cu ea. Se deduce din toată seria de acte că reprezentanții de azi, ai familiei Mano, în deosebire din ceiace se întâmplă în alte familii, descind direct prin bărbați din acei strămoși pe cari d-l C. G. Mano după documente ni-i presintă ca începători ai familiei—cel puțin indubitabil cunoscuți. Un bogat material documental reprodus de d-l Mano ne înlesnește sarcina de a urmărì cu certitudine desvoltarea acestei familii încă dela începutul secolului XVII și ne dă posibilltatea de a întocmì aproape biografia fiecărui membru. Negreșit că sarcina ar fi fost prea grea și lucrarea ar fi luat proporțiuni prea mari dacă s'ar fi făcut și acest lucru, totuși trebue să recunoaștem că pentru două personalități contemporane, două personagii politice cari au luat o parte însemnată, fiecare în felul ei, la desvoltarea statului român, s'au alcătuit adevărate biografii demne atât de autorii lor cât și de cei despre care e vorba. Autorul anonim a descris cu multă competență figura lui Ion Manu secretarul de stat și cel mai bun colaborator al lui Ştirbey și ca un bun istoric, fără ură și părtinire, a reușit să redeà lui Ion Manu nu numai importanța sa politică, dar a înlăturat și-o mare nedreptate ce s'a săvârșit față de memoria lui.

Cea de a doua biografie este aceia a d-lui general G. Manu cunoscut prin firea sa independentă, prin vederile sale largi, prin patriotismul său sincer, cald și mai presus de toate desinteresat, prin inteligența și vioiciunea sa, prin devotamentul său pus necondiționat în serviciul cauzelor

1) Vezi aceasta extrem de interesanta scrișoare, in opera d-lui Mano, la pag. 449.

cari priveau direct propășuirea statului Român. Viața și activitatea unui om ca d-l General Manu nu se judecă și nici nu se apreciază, azi; se respectă însăși se lasă istoricului viitor sarcina să-i aprecieze importanța, după consecințele ce vor decurge și se vor putea deduce din faptele al căror autor sau inițiator a fost D-sa. Se poate spune însă, că un descendent dintr'o familie ai cărei strămoși au fost reputați ca oameni inteligenți, patrioți luminați, spirite mari, însfârșit oameni cu însușiri ce nu se întâmpină des, nu putea să nu poseadă aceleași calități, aceleași însușiri alese modelate și adaptate împrejurărilor vieții moderne. A insista în scoaterea în evidență a acestor însușiri ar fi ceva nefolositor căci ele sunt astăzi în deobște recunoscute și puțini sunt aceia cari nu vor fi avut ocazia să aprecieze de aproape însușirile nobile și alese ale d-lui General G. Mano.

Fără îndoială că într'o dare de seamă scurtă cum este aceasta, nu se poate semnalà așà cum trebuește nici importanța lucrări și nici însemnătatea istorică a familiei Mano.[1]) Și nici un se poate scoate în evidență în deajuns meritele lucrări d-lui C. G. Mano, fiindcă atunci ar trebui să reproducem aproape o mare parte din lucrare sau să urmărim de aproape pe autor, ceeace este imposibil, și tot pentru această împrejurare nu se poate arătà într'o asemenea recensiune nici însemnătatea istorică reală a familii Mano. Tot ce se poate face aci, este ca să se recomande cu elogii bine meritate această lucrare și să se atragă asuprai ei, atențiunea tuturor acelora pe cari îi interesează, din diferite puncte de vedere, asemenea laborioase și erudite studii.

Elie Nicolescu

1) Dacă timpul și ocupațiunile și mai ales dorința ce aveam de a vorbì mai repede de aseastă lucrare mi-ar fi îngăduit, ași fi adus oarecari contribuțiuni la istoria familiei Mano, ramura din țară și ași fi utilizat astfel materialul documental ce-l cunosc asupra familiei ; împrejurările zic nu mi-au permis și de aceea rezerv aceasta pentru altădată.

Erezii

Uebermensch-ul a căzut de cele mai multe ori prin iubire. Isus a ştiut să renunţe şi s'a înnălţat; Samson a fost pedepsit prin viclenia Dalilei.

Religia, adică *adoraţia*, a cerut în totdeauna zei şi idoli, — căci religia fără *concret* e cu neputinţă. Pierind creştinismul, noua religie ce idoli va alege? *Arta* va fi îndeajuns?

Superioritatea zeilor păgâni asupra *celui* creştin, stă în libertatea pe care-a lăsat-o acţiunelor omeneşti. Zeul creştin măreţ şi sever, s'a arătat în totdeauna inflexibil, cerând abolirea oricărei voinţe.

Răsplata: legenda nemuririi, a unei *vieţe de apoi conştiente*, — legenda religioasă care făgăduieşte cel mai mult. Cu o asemenea făgăduinţă, uşor puteau fi ademenite sufletele celor săraci cu duhul, lipsiţi de orice ambiţie, de orice individualitate în acţiune. Nirvana budistă deşi făgăduieşte mai puţin, e cu mult superioară omenirii creştine, fiind întemeiată pe cea mai sublimă şi eterică poezie. Eminescu a înţeles această deosebire.

Sublimul munţilor, măreţia culmilor, profunditatea mării şi nemărginirea zărilor, nu le poate pricepe decât cel care le poartă în suflet.

Grosso modo: Când inteligentul face pe prostul este *humorul*, iar când face prostul pe inteligentul ese *comicul*. Adică în primul caz o tendinţă spre sporire. Sau în limbagiul matematic: variaţiile lui α către $-\alpha$ şi $+\alpha$. Un fel de *bialgebră* a vieţei!

Corneliu Moldovanu

Marele-Vornic MIHAIL GEORGE MANO, soţia sa SMARANDA, născută Văcărescu, şi Copiii lor.
(In mijloc la dreapta, Ioan Mano, Caimacamul dela 1858).

(Pictură murală din Biserica Leurdeni, Ilfov).

BIBLIOTECA

Albert Baer.

PSIHOLOGIE SOCIALĂ

PUBLIC ȘI SCRIITORI

Coteriile literare

Protéger les adeptes, employer tous les moyens pour arriver à la renommée, aux dignités ou à la fortune, tel est le but et le principe de toutes les coteries.
Viennet.

Les louanges des coteries littéraires sont comme les vins frelatés dont les pauvres s'enivrent au cabaret.
Boiste.

I.

În timpul când cel mai mare poet al țării noastre zăceà într'un spital, doborât de o boală care nu iartă, se află întrunit în jurul unei mese dintr'o cafenea bucureșteană, un grup compus din vre-o 10 așà numiți literați. Obiectul convorbirii lor erà foarte interesant și *nobil* în acelaș timp. Ei căutau să nimicească (prin cuvânt) pe nenorocitul poet absent, care de bunăseamă că chiar dacă ar fi fost de față, nici n'ar fi încercat măcar să se apere, deprins fiind de timpuriu să îndure „cu ușurință și cu zâmbet“ ura criticilor „cari roade n'au adus“.

Fiecare se întreceà să spună câte o calomnie or să batjocorească — părându-i-se că e de spirit — pe marele nostru literat.

Unul dintre dânșii a mers mai departe și căutând să introducă în vorbă pe chelnerul care-i servià, — căci se observă des asemenea intimități ale unor stăpâni cu servitorii, cari câte odată merg până la „confidență“ și „convenție“ ; simplă chestie de *afinitate*,— îl întrebă dacă cunoaște și el pe acela despre care vorbesc. Chelnerul care mai avusese nenumărate ocazii să-i audă criticându-l, pentru ca să le fie pe plac și nădăjduind în acelaș timp să obțină un mai mare bacșiș dela *distinșii* săi clienți, se grăbì să critice — în felul său — pe „hoțul de păgubașiu“, rostind pur și simplu o înjurătură la

adresa lui. Ea şi-a produs efectul dorit, căci toţi isbucniră în sgomotoase hohote de râs.

Un tânăr care se află la masa de alături şi avusese neplăcuta ocazie să fie de faţă la această scenă desgustătoare, — scârbit şi indignat de cele ce văzuse şi auzise, — îi apostrofă spunându-le: „Domnilor, aceasta însemnează a târâ literatura în noroiu“, — şi îndurerat părăsì cafeneaua. Tocmai atunci băgase de seamă că avusese de a face cu o *coterie literară.*

In ce se deosibeşte ea de celelalte coterii? Cea mai de căpetenie deosebire este aceea, că părtaşii ei caută să parvie prin mijlocirea literaturii şi în deosebi a unei literaturi de o calitate cu totul inferioară.

Cel care se simte sigur de geniul sau de puternicul său talent, nu are nevoe să se înregimenteze în nici o coterie; căci ştie că poate obţine succesul — mai tardiv, dar mai durabil — numai şi numai prin puterile lui. El va străluci prin propria sa lumină. Aşà se explică de ce un *Balzac*, un *Paul Bourget*, un *Eminescu* şi alţii ca dânşii n'au făcut parte din nici o coterie literară. Ei n'au căutat să forţeze admiraţia publicului, căci ştiau că, la urma urmei, ea va venì dela sine,—faptă care s'a şi întâmplat.

Aceasta e o regulă ce, din nenorocire, are şi multe excepţii.

Sunt unii oameni superiori cărora le place să se vadă lăudaţi,—slăbiciune pe care n'ar trebuì s'o aibă de cât cei mediocri. Şi este destul ca cei lipsiţi de caracter şi de talent, dar setoşi de renume şi de situaţii sociale,— „să miroase“ această slăbiciune la un literat sau intelectual mai cu vază, pentru a începe să mişune în jurul său. Şi astfel se formează o coterie.

Tot aşà se explică faptul că, de obiceiu, ea se compune aproape numai din oameni lipsiţi de caracter; căci numai ei sunt capabili de *admiraţii interesate.*

Se poate întâmplà câte odată, — foarte rar însă —, ca unii dintre dânşii să fie de caracter; dar în acest caz le lipseşte inteligenţa. Mai în totdeauna şeful unei coterii literare este foarte exclusivist în părerile lui. Spirit dogmatic, el nu admite contraziceri. Pentru dânsul convingerile sale sunt adevărate axiome. Şi ca să fii admis în juru-i, trebue să nu-l contrazici nici odată. Însă aceasta nu se poate întâmplà decât cu condiţie ca or tu să fii un om mărginit la minte şi incapabil să-ţi formezi o părere prin tine însu-ţi, — or să fi lipsit de caracter şi în sufletul tău să crezi una, iar din gură să afirmi alta.

Mulţi dintre părtaşii unei coterii sunt ceea ce Românul numeşte „suflete înăcrite“, adecă oameni ale căror iluzii despre adevărata lor valoare personală au fost prea exagerate şi cari, fiindcă nu au putut să se impue opiniii publice, căci nu aveau decât o valoare iluzorie, — au fost doboriţi în lupta pentru o glorie nemeritată.

Un fenomen psihologic ciudat, care se observă la dânşii este, că tot paraponul lor, tot necazul pricinuit de a lor înfrângere, se revarsă asupra celor cari fiind mai de valoare — iar câte odată mai favorizaţi de noroc,— au obţinut o isbândă mai mult sau mai puţin mare, ca şi când ei ar fi de vină că au avut succes sau că duşmanii lor au fost învinşi.

Spinoza a avut multă dreptate când a spus, că „omul prin firea lui este aşà făcut, încât aproape totdeauna compătimeşte pe cei ce sufăr, şi invidieză pe cei fericiţi“.

II.

Dacă am crede că în fruntea or cărei coterii literare se află de regulă câte un om superior, — ne-am înşelà. Cazurile acestea sunt cam rare.

Însă nu suntem greşiţi spunând că şeful unui asemenea grup social este totdeauna un *ambiţios*, care însă rar se întâmplă să fie mai pre sus de mediocritate.

El începe de obiceiu prin a face parte dintr'o coterie condusă de un om superior. Îl linguşeşte, calomniază pe unii dintre aceia cari fac parte din ea şi cari i se pare că ar puteà să-i aducă umbră. Întrebuinţează în sfârşit toate tertipurile prin care *să fure* încrederea şefului, pentru ca acesta să-l ia sub scutul său şi *să-l lanseze* în public. Când crede că şi-a format o reputaţie — credinţă iluzorie, de cele mai multe ori, — când i se pare că „a prins aripi", atunci *sboară* din coteria în care jucase josnicul rol de intrigant şi admirator interesat, şi caută să-şi formeze o coterie a lui proprie; cum s'ar zice, se *emancipează*.

Cea dintâiu şi cea mai *nobilă* acţiune a lui este de a criticà şi calomnià pe acela, care a pus umărul ca să-l ridice. Prin aceasta voeşte să dovedească publicului că este „un spirit independent" (deplorabilă independenţă !).

Rămâne acum să-şi găsească admiratori. Dar cine să-l admire pe el! Ca să distribue situaţii sociale, — aceasta nu stă în putinţă or şi cui. Ca să creeze reputaţii literare, şi mai puţin, el însuşi fiind lipsit de aşa cevà.

Însă omul are ambiţii; simte nevoe să creeze „o şcoală literară" al cărei suflet (necurat) să fie dânsul. Pentru un aşà „maestru" ne putem uşor închipuì ce fel de „discipoli" se găsesc. Oameni cu o mentalitate foarte mărginită şi mai ales amatori de bere, de cafele, de ceaiuri, etc., pe care „maestrul", *suflet generos*, să grăbeşte să le plătească, fiindcă „discipolii" nu le pot achità, decât în complimente *sincere* la adresa lui. Se va fi găsind oare printre „mădularele" unei asemenea coterii vre unul — rara avis — care să aibă adevărată admiraţie pentru „maestru"? — Lucrul nu e de mirat, dacă avem în vedere celebra zicătoare a lui *Boileau*

Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire.

III.

Un fapt regretabil, care se poate constatà foarte adesea de către cei cari au oarecare spirit de observaţie, este acela că există mulţi oameni superiori, cari totuş nu sunt ceea ce numim nişte buni cunoscători de oameni. Ei, cari cu mintea lor vastă aprofundează probleme istorice sau filosofice adânci, nu pot cu toate acestea să pătrundă în sufletul acelora, cari le sunt cu mult inferiori prin inteligenţă. Şi e sfâşietor de trist să-i vezi devenind jucăria celor proşti sau mediocri, dar făţarnici şi vicleni. Or cât ai căutà să le deschizi ochii, nu vei reuşì. Trebue să aştepţi ca să se convingă prin propria lor experienţă, şi la decepţiile de care o viaţă omenească este aşà de presărată, să adaoge una sau mai multe noi. Cazuri de acest fel se întâmplă des, — fără ca ele să slujească drept lecţie celor înşelaţi. Şi, or ce s'ar zice,

nimic nu e mai dureros, decât să vezi pe un om inteligent, înşelat de către unul care-i este în toate inferior, însă în făţărnicie este neîntrecut.

Firesc ar fi, ca atunci când vezi că unul care a linguşit pe o anumită persoană de care a avut interes şi căreia pe urmă i-a plătit tributul de recunoştinţă prin critici şi calomnii, — că începe să te linguşească şi pe tine şi să ţi se arate aşà cum în realitate *nu este*, — să te păzeşti or să-l înlături, având în vedere că şi cu tine va face acelaş lucru, în cazul când i-ar străluci pe dinnainte o situaţie mai profitabilă, decât aceea în care se află într'un moment dat.

Şi cu toate acestea şarlatania se repetă; cu toate acestea oamenii inteligenţi şi conştiincioşi continuă să fie înşelaţi, iar mediocrii făţarnici şi perverş înşeală mereu şi trag foloase.

Şi cine oare ar puteà să prevadă când va încetà această tristă stare de lucruri?

IV.

Cum se desface o coterie literară? Acest fenomen se poate produce prin dispariţia şefului sau prin părăsirea lui de către discipoli. Cazul din urmă se întâmplă mai des. Când discipolilor li se pare că au ajuns să-şi creeze şi ei oarecare reputaţie şi când sunt lipsiţi de caracter, ceeace se întâmplă aproape totdeauna, atunci au ambiţia să devină şi dânşii „capi de şcoală", şi caută la rândul lor să formeze altă sau alte coterii literare. Aşà se explică de ce pe ruinele unei coterii dispărute se formează alta sau altele.

Spiritul care predomneşte într'o coterie literară este de regulă *foarte îngust;* el se mărgineşte la principiile sau pseudo-principiile literare ale „şefului" şi membrilor săi. Cei cari scriu în alt gen decât acela admis de ea, sunt socotiţi ca oamenii „lipsiţi de talent".

Membrii unei coterii literare nu vor sau, mai bine zis, nu sunt în stare să admită, că literatura n'are hotar şi că în or şi ce gen literar se pot produce opere de valoare, numai cu condiţie ca cel care le scrie să fie om de gust şi de talent sau de geniu. Deşì, bunăoară, scrierile lui *Edgard Poë*, ale lui *Dikens* şi ale lui *Shakespeare* fac parte din trei genuri deosebite şi chiar opuse aceasta nu le împiedică să fie geniale. Ei bine, coteriile literare nu admit aceasta sau chiar dacă o admit când e vorba de scrieri străine, cu nici un preţ nu o vor admite pentru producţiile literare din ţara lor. *Esclusivismul* este un caracter de căpetenie al coteriilor.

Publicul cel inteligent însă este mai puţin ortodox decât ele. El ştie să aleagă operele bune din noianul celor mediocre, fără a ţine socoteală de şcoala din care fac parte.

Coteriile literare au mai fost numite şi „asociaţii de admiraţie mutuală",—numire foarte potrivită. Fiindcă ceeace se observă la membrii lor, este *admiraţia reciprocă*. Aceasta le serveşte deseori drept mare mângâere. Neputând fi admiraţi de către public pentru care au un adânc dispreţ, fiindcă-l socotesc incapabil să le înţeleagă „operele"; ei se mulţumesc cu satisfacţia de a se admirà între dânşii, care nu ar fi blamabilă de loc, dacă s'ar mărginì numai la inofensivele lor convorbiri din berării şi cafenele. Insă, din nenorocire, merg cu mult mai departe. Ei se admiră şi în public prin scris, şi caută să inducă în eroare pe cititori.

Când, de exemplu, unul dintre ai lor publică o scriere mediocră sau chiar şi mai puţin de cât atât, atunci ceilalţi, tovarăşii săi, încep—unii într'o revistă mai mult sau mai puţin literară, alţii învr'un ziar — să i-o ridice în slăvi şi s'o găsească „genială". Iar cititorii naivi, cari cred cu uşurinţă ceeace văd tipărit, o cumpără, o citesc chiar şi văd că au fost minţiţi; însă din nenorocire e prea târziu, căci nu-şi mai pot reluà bani aruncaţi pe ea. Dar acţiunea celor din coterie nu se mărgineşte numai la aceasta.

Să presupunem că apare o scriere a unui duşman al vre unuia dintre ei sau al şefului lor, operă care denotă un adevărat talent. Dacă duşmănia dintre autor şi membrul sau şeful coterii, este dejà destul de cunoscută în public, o critică din partea acestuia din urmă n'ar produce nici un efect, ştiindu-se că este pornită din ură. Şi atunci se recurge la o stratagemă. *Se deleagă* un altul din coterie, care nici nu cunoaşte pe autor şi de multe ori nu-i cunoaşte nici scrierea, ca să-i aplice el o *critică negativă*. Şi cum asemenea servicii se fac între confraţii... lipsiţi de caracter, acela se execută s'au, mai bine zis, încearcă să execute pe scriitorul *condamnat*. Naivii din public, cari nici ideie n'au de aceste intrigi de culise, de aceste josnice „manevre", crezând că „criticul" nostru este de bună credinţă, nu se interesează prin ei înşişi de valoarea cărţei în cestiune, şi astfel pierd ocazia să citească o scriere, care se întâmplă câte odată să fie operă de mare talent.

Insă, în cele din urmă, reacţiunea se produce, reaua credinţă se dă pe faţă şi timpul, care este cel mai bun judecător, aşează pe fiecare la locul ce i se cuvine: ridică pe cel care fusese doborât pe nedrept şi doboară pe cel nedemn şi şarlatan, din înălţimea piedestalului (de carton) pe care el singur se cocoţase sau fusese cocoţat de către acoliţii lui.

Laudele nemeritate nu pot formà decât glorii artificiale şi, deci, foarte trecătoare; iar criticele nedrepte şi răutăcioase nu vor micşorà nici de cum reala valoare a unei opere. Mai curând sau mai târziu, adevărul ese la lumină.

Emile Zola ocupându-se, aşa în treacăt, de un pigmeu care s'a încercat să doboare pe marele *Balzac*, prin critica lui necinstită şi neinteligentă, — adresează pigmeilor de acest fel următoarea puternică apostrofă:

„Puteţi să muşcaţi, să insultaţi, să minţiţi, să fiţi bestii, să denunţaţi, să vă faceţi spioni sau temniţeri, să târâţi operele în mocirlă căci iată care va fi rezultatul: aceia pe care voi îi defăimaţi cresc şi strălucesc din ce în ce mai mult în admiraţia nepoţilor şi strănepoţilor voştri, pe când judecăţile voastre odioase şi imbecile vor devenì — dacă întâmplarea le descopere — un obiect de ruşine şi de batjocură pentru memoria voastră"[1]).

1907, Noembre 11—21. **N. Zaharia.**

---

1) Emile Zola, — *Le roman expérimentale*, Paris. Charpentier, pag. 329.

Celei care pleacă

Și-acum pleci... Pustiu și jalnic
Tu mă lași de-acum și pleci.
Sufletul și-a mele gânduri
Insoți-te-vor pe veci.

Iei cu tine-atâta farmec
Și atâtea visuri iei ;
Tot seninul iei cu tine,
Toată vraja din alei...

Florilor le furi parfumul,
Freamătul de prin păduri,
Susurul de prin izvoare,
Toate, toate tu le furi...

Lași în urm' atâta jale
Și atâtea doruri lași...
Ce n'ași da să merg cu tine,
Chip de înger drăgălaș !...

Magicul surîs din lună
L'ai luat și-acum te duci...
Un mormânt rămâne firea
Iar eu umbra unei cruci.

Vasile Militaru

DOAMNA SAFTA IPSILANTI, născută Văcărescu.
Soția lui Constantin Vodă Ipsilanti. — Sora Vornicesei Smaranda Mihail Mano.
(Portet în uleiu dela finele veacului al XVIII-lea, în casa D-nei Elena Cornescu).

Albert Baer.

Pictura noastră

Memoriei pictorului N. Grig o escu.

O vizită la Clubul Tinerimii din Bucureşti

Duminică 3 August am vizitat sălile Clubului „*Tinerimii*“ din Bucureşti, pentru ca să-mi dau seama de comorile de artă: pictură, desemn, sculptură, ce ştieam că se află acolo şi pe care nu le mai văzusem de 2 ani; şi aceasta cu atât mai mult, cu cât se retrăsese câtevà momente mai înainte marele pictor, magicianul coloarei, *Grigorescu* cel nemuritor, despre care ţin încă de mult să fac un studiu detaliat.

Am trăit clipele acelea care nu se pot trăì decât în lumea poeziei de coloare şi de forme armonioase, în lumea puternicelor viziuni ale artiştilor înfioraţi în faţa frumuseţelor văzute de ochii lor împătimiţi.

Trebue să aibi o educaţie anumită ca să cauţi bucurii în reprezentaţiunile artelor; trebue să fii deprins a trăì o viaţă estetică pe lângă una religioasă, fără de care sufletul nu poate fi pe deplin fericit.

Un tapşan bogat de verdeaţă, va apărea pentru un bou numai ca maldăr de iarbă fragedă, gustoasă, bună de păscut; pentru un drumeţ obosit ca şi pentru un păstor, ca un loc plăcut de odihnă; pentru un om de ştiinţă, ca un câmp de cercetat flora şi fauna; pentru un artist poet sau pictor, o privelişte fermecătoare făcând cadru sau fond emoţiunilor provocate de coloritul luminos cu care se îmbrăţişează acea pajişte.

Pe marginea răzoarelor înverzite pasc vitele înfometate; micii lor păzitori, băeţani şi fete, privesc, se joacă sau se dau odihnei; viaţa se scurge acolo, pentru om şi vită într'o scumpă frăţie de trai de azi pe mâine. Unde este frumuseţea acì? Noi n'o vedem şi . . . trecem. Iată, în pulberea argintie carele apărând din zări depărtate: trag boii a lene, arde soarele, sclipeşte aerul, s'a aprins pământul. Cârduri de copii, flăcăi şi fete, femei şi bărbaţi, se duc la târg sau se întorc dela horă. Unde este acì frumuseţea?

„O lume care petrece“ atâta tot, vom zice cei mai mulți dintre noi. Uite, colo, trag brazda adâncă harnicii plăvani; și, omul asudă pe de lături. Mai dincolo, carele încărcate, abiă pot suì la deal. Este viața care se scurge, este munca tuturor cari trebue s'o trăească. Și, omul trebue să supue din greu pământul; firul de boabe nu poate să crească fără acea trudă; oricât ai spune pământului cel mai înțelept cuvânt, nu te nutrește fără sudoarea frunței tale.

Ce este aicea frumos? Fără să răspundem, trecem mai mult sau mai puțint nepăsători, îngrijorați numai de lipsurile și nădejdile noastre.

In această natură a țărei noastre a văzut Grigorescu ceeace n'am putut noi vedeà. Căci, nu e de ajuns numai ochi pentru a vedeà frumosul, ci, trebue să ne fi făcut o educație, să ne fi obișnuit a privì forme armonioase, colori fermecătoare, ca să ne simțim mișcați în fața operelor artiștilor plastici.

E drept că, frumusețea se impune, te cuprinde fără de voe și te face să zici:

„Doamne, Dumnezeule, fericiți suntem că ne-ai asigurat timp de muncă într'o țară bogată, la umbra merilor înfloriți, la adăpostul stejarilor îmbătrâniți; într'o țară frumoasă, unde pământul rodește și unde glasuri armonioase ți se închină.

Această însușire aleasă, această frumuseță pe care o simțim fără a o puteà înțelege și definì și cu care ai împodobi, lucrurile, este desfătarea sufletului nostru.

Vine acum artistul care știe să te descopere, frumusețe a firei; el te privește, te simte te răpește, și ni te arată și nouă, cari, cel mult te-am privit fără a te fi văzut în splendoarea sirălucirei tale!

Iată Grigorescu, pictorul, se așează în fața ta, frumusețe a tăriilor. Ochii lui împătimiți de tine, privesc și nu se mai satură. In ei se oglindesc toate feeriile tale de culoare; în adâncimea lor, o lume nouă se plămădește și, cu dreapta lui sfințită, așterne cu pensula contururi, forme și fețe, care, o minune! se întregesc, se desăvârșesc într'o lumină așâ de limpede, pe pânzele lui! Oamenii, vitele, copacii, pământul cu dealurile, costișele, munții și văile sale, florile și frunzele, se izvodesc acolea din vopselile, așternute pe paleta lui; și acum ... ne depărtează cu farmecul acelei poezii indefinite care unește pe om cu D-zeu, îl înalță și îl înnobilează“.

Aerul circulă în tablourile astea, peste lucruri lumina oscilează. Intreaga fire pare că respiră, și ce fericite colțuri de natură știe el să aleagă, ce priveliști încântătoare știe să ne înfățișeze!

Nimic banal, nimic urât, nimic indiferent. Și noi am văzut peisajele acelea. Pe unii ne-au și desfătat, și noi am simțit marile bucurii ale spectacolelor alese ale naturei. Dar mâna ne-a stat nemișcată și nu puteam să plămădim noi nimic, necum să adăogăm ceva arătărilor acestei naturi.

Maestrul ne ia cu dânsul, ne oprește ici în fața frumosului ciobănel, care, lungit a lene, păzește turma doinând din fluer; dincoace, să vedem cum trage din greu brazda plugarul harnic, dincolo cum se întorc în chiote și veselie de la sboruri, ici un botez, colea o nuntă, un târg, un cort în asfințit de soare.

Tot așà, cellalt pictor mare al țărei, nemuritorul Theodor Aman,

ne ia cu el la hore, să privim cum se învârte flăcăi și fete și cum petrec cu lăutarii, bătrânii cei stătoși.

Ca și aceștia, pictorii: I. Andreescu, Dumitriu, Luchian, N. Vermont, Verona, D. Mihăilescu, I. și D. Marinescu, Const. Artachino, Al. Sathmary și alții, ne desfătează de câți-va ani cu priveliștea multor colțuri de țară, care de care mai interesante. — Trăim de cât-va timp o viață estetică, cei cari căutăm mulțumirile superioare ale artei.

Ce bine au cugetat Domnii aceia, ca să adune acolo la club atâtea tablouri ale maeștrilor Th. Aman, N. Grigorescu, G. A. Mirea, I. Andreescu Dumitriu și D-șoara Grigorescu.

Este o comoară de artă de mare preț, care, cu greu se găsește la un loc.

Dacă la tablourile acestor maeștri, adăogăm cele 3 superbe sculpturi: *Bustul* în bronz al regretatului Doctor *Niculae Kalinderu* de sculptorul Raphaele Romanelli și cele 2 platruri: *Bătrân pe gânduri* fumând, și *Micul Dorobanț* (care a figurat și la Expoziția jubilară din 1906) de tânărul sculptor *Iordănescu*, trimis să mai studieze la Paris, cu banii clubului, ne putem face o ideie despre gustul ales al membrilor organizatori.

Il descriu de rândul acesta pe *Grigorescu* după cele 15 tablouri ce le posedă clubul, pentru că ele sunt rare și scumpe la vedere.

Când le-am cerut pentru Expoziția jubilară la 1906, ele mi-au fost refuzate, de sigur, din motive mai ales politice; dar, credem din motive, — de ce nu ași spune-o? — din motive de harem; — Cum așà?

Le păstrează aceste tablouri ca niște zâne măiestre, să nu le mai vază un om? Cel mult fumul de tutun să le mai rumenească.

Sânt tablouri pe cari am fi voit cu mândrie să le arătăm tuturor la expoziție. Ar fi făcut și mai mult să reiască marile însușiri ale muncii alese a lui Grigorescu. Am fi voit asemenea să expunem și pe acelea ce le posedă D. Dr. Joung, care în adevăr, ca și ale D-lui Goudvin, de la banca engleză, ca și ale Princesei Alexandrina Ghica dela Iași, sunt capo d'opere ale nemuritorului maestru.

* * *

S'a împlinit anul de când pictorul *Niculae Grigorescu* a dispărut trupește dintre noi, și, mie unul mi se pare că trăește neîncetat. Nu, nu mă pot deprinde de loc cu ideia că Maestrul a murit, de și știu bine că l-am însoțit și eu până la groapă.

Am auzit cum Domnul Dr. Constantin Istrati, acel român verde, harnic și priceput, entuziast de frumos cum rari oameni sânt în țara asta, a comemorat pe Grigorescu la parastasul de un an, și ași fi dorit bucuros ca să iau parte atunci, să vorbesc ori să scriu și eu cevà în amintirea bătrânului.

N'am putut fi de față la pioasa pomenire ce se făcu la Câmpina la 26 Iulie; n'am putut scri la vreme articolul, pentru pricini de care voiu vorbi cândva.

Să las, deocamdată, să cază vălul uitărei peste toate necazurile și mâhnirile mele; să-mi aduc aminte numai, de bucuriile alese pe care arta le dă sufletului omenesc, și să ne gândim puțin la duiosul Grigorescu.

Acel bătrân subţirel, mic, delicat, cu ochi negri de foc, nervos, ştia cu câtă înflăcărare am scris în ziarul „*Timpul*“ la 1895, despre splendida lui expoziţie la Atheneu (în Bucureşti) şi, cu câtă dragoste, cu câtă cinste am contribuit să-i pună în relief tablourile la expoziţia jubilară în Palatul Artelor, şi, i-am făcut osebită onoare să mă socotească, pe mine, mult mai tânăr ca dânsul, de prieten, povestindu-mi pe vremea expoziţiei, multe din viaţa lui de artist, cu acea bună inimă şi cu acea distincţiune în alegerea cuvintelor ce-l făceau atât de respectat.

Parcă'l văz. Intr'un rând era obosit, enervat, plictisit, de o ciudată afazie. Uita numele, vorbia cu greu în cele din urmă: uita până şi numele câtor-va oameni cari-i erau cei mai de aproape amici. De câte-va ori l-am complectat eu, când voia să pomenească ba de D. Dr. Istrati, ba de D-l Vlahuţă, de D-l Al. Ghica, sau de bunul său amic, regretatul G. Steriade, fostul Director al Palatului.

Lucrul acesta mă turbura adânc, îmi trecea prin minte ca un fior de spaimă că, Grigorescu nu va mai trăi timp mult. In drumul ce l-am făcut amândoi la *Ghergani,* ca să cerem Măriei Sale Doamnei Principese Alexandrina, Ioan Ghica, pentru expoziţiune, capo d'opera maestrului, acea faimoasă pânză „*Ţigancă*“ Grigorescu se mai înviorase, parcă întinerise.

Imi spuse că n'a mai văzut tablourile de mult—şi tocmai 30 de ani se împliniau în ziua când călătoream—de când lucrase acel tablou, (prin August 1876). Incepu o plăcută poveste despre modelul, ţiganca „*Frusina*“ „*cea mai frumoasă ţigancă pe care a văzut-o*“.

Adaose că, de atunci, nu mai sunt ţigănci frumoase în Bucureşti; „*s'au urâţit de stricăciune toate*“.

Când am ajuns la Ghergani şi am intrat în salonul cel mare, unde „*Ţiganca*“ priveşte din perete cu acel surâs diabolic lumea ce i se prosternă, *Grigorescu* era transfigurat, pare că se înălţase, întinerise, scoase un oftat adânc şi zise:

„De când te-ai făcut tu ţărână! Te-au nenorocit Bucureştii; aicea trăeşti aşa cum erai: frumoasă, liberă, fericită!...“

Era înduioşat. Pe el, care se lăsase foarte indiferent ca să i se prezinte lucrările la expoziţie, îl văzuiu mişcat. Din acel moment se hotărâ ferm să expue. Aduse şi el 10 pânze la expoziţie şi 'mi dădu zor să aşezăm din nou lucrările, căci nu-'i plăcea cum i le aşezase... „-..oamenii aceia, cari nu ştiu de ce s'au amestecat aci, când nu i-am poftit,“ —zicea el. In 3 zile am aşezat din nou sub călăuza lui. Nu era preà mulţumit de sală, dar noi admiratorii lui mai de aproape, nu vedeam asta. Noi eram în culmea fericirei, nu vedeam de cât operele lui în faţa cărora s'a simţit înălţat sufleteşte întreg neamul românesc vizitând expoziţia.

Ce mare parte avu D-l Dr. Istrati, Comisarul General al Expoziţiei, la această vrednică reprezentare a operelor regretatului maestru, se va puteà aprecia mai ales atunci când generaţiile viitoare de artişti vor simţi cu câte greutăţi trebue să se lupte în ţara noastră un artist, privit adese-ori de cei de sus ca un om de prisos într'o lume de bogătaşi ghiftuiţi. Sprijinul călduros şi sincer pe care acest ilustru bărbat, om de sciinţă, dublat de o inimă de artist, îl dete pentru înfăţişarea vrednică a artei româneşti în general, în toate ocaziunile mari, va fi apreciat de sufletele oneste care ştiu cât de grea este sarcina omului de bine la noi. De sigur, dacă D-l Dr. Is-

trati, ar fi avut concursul nețărmurit al mai multor inteligențe reale, s'ar fi putut face cu mult mai bine expunerea operelor de artă. Dar știu, cum mai fie-care, se grăbea numai să critice, nu să ajute—și mai bine tac.

M'am despărțit de Grigorescu, toamna, după ce l-am condus la regretatul Steriade să-l mai văz. Când s'a reîntors în București dela Govora după moartea lui Steriade, Grigorescu păreà pierit, abia m'a mai recunoscut.

M'a luat cu dânsul pe Calea Victoriei să-mi spue, apoi, ce durere mare simte că i-a murit unul din cei mai buni amici.

L-am întâlnit din nou, pe primăvară. Aproape fugea prin fața muzeului Aman, cu niște pânze la subțioară. L-am ajuns din urmă, în dreptul caselor D-lui Costescu Comăneanu, și l-am întrebat, ce e cu pânzele acelea ? — „Ce să fie, îmi răspunse, caut un loc unde să le ascunz. Nu vezi D-ta, că țara asta e spre prăpastie ? — E cu putință ca să—mi arză, resvrătiți, și bietele mele lucrări. (Era pe vremea răscoalelor). Am rămas tot barbari, dacă acum, se făptuesc așà neomenii.“ — Ne-am despărțit ; eram ca de ghiață. Vai, sărmanul artist, ce se va fi petrecut în inima lui, care poetizase atâta țărănime și ne făcuse să-i iubim, să-i cinstim jertfele-i seculare ! Apucasem să-i relatez cum poetul Vlahuță, cu câte-va zile înainte mă înduioșase și dânsul, povestindu-mi că, nimic nu-i rămăsese din ce adunase la Plăinești.

Și, sub impresia acestor dureroase simțiminte m'am despărțit atunci de Maestru. Dumnezeu știe cum mi-am putut ține lăcrimile.

De atunci nu l-am mai văzut de cât mort, înconjurat de flori, pe o masă albă, în mijlocul câtor-va rari prieteni, prohodit de un preot ; apoi, dus pe umerii amicilor, așezat într'un car, împodobit cu flori de câmp. Și acum, doarme, acolo la Câmpina, somnul veșniciei în care a reintrat. — Natura superbă pe care a iubit-o va face pururea un cadru scump mormântului său. El e fericit, căci, sfântă i-a fost viața, mare, nobilă, și curată.

Din această viață a marelui artist ne învățăm să iubim și să respectăm arta noastră națională și să cercetăm care sunt frumusețile țărei, noastre, vrednice de cele mai geniale — reprezentări.

Acum, pânzele lui Grigorescu, răspândite în întreaga țară, stau de față și atestă câtă vigoare, câtă putere de muncă și, mai pres de ori-ce, câtă poezie a stăpânit sufletul creatorului lor.

Clima particulară a țărei noastre, aerul cu oscilațiunile lui, lumina zilelor de vară, ciobănașii cu turmele pe colnice, fecioarele mândre ca niște Ilene Cosânzene ; toate, toate au să vorbească și toate îi duc dorul. Unde este dulcele nostru povestitor, meșterul cel fără de seamă, *care ne-a arătat aceste frumusețí ?*

Nu mai uit exclamările câtor-va frați bucovineni, când vizitau sala Grigorescu, la expoziție. De pildă, despre florile lui Grigorescu : „Ah mândre mai sânt, parcă's de pe poiene !“ (erau flori de câmp)—tablou al D-nei Princesa Alexandrina Ghica de la Iași) — sau „harnică muiere, da șiret se uită la noi !“ (era logofeteasa torcând, tablou al D-lui Dr. Istrati) ; și altele asemenea, care m-au convins că *arta* putea să fie chiar pricepută, nu numai gustată de norod, ea nu va rămâne numai apanajul exclusiv, al câtor-va rafinați intelectuali, mai ales arta pe înțelesul tuturor, adică arta isvorâtă din creier și inimă de geniu.

Alături de sala lui Grigorescu era sala lui Aman, unde vizitatorii,

admirau desfășurarea scenelor de bătălii și atâtea subiecte interesante, imortalizate, de întemeietorul picturei moderne românești, Theodor Aman.

Și, ori-cât au căutat unii snobi să impuțineze pe unul sau pe altul, mai ales pe Aman, s'a văzut, totuși, cât de mari rămân acești 2 artiști fiecare în genul lui, cu factura lor anume, cu tecnica lor. Mai bogat în varietatea subiectelor, *Aman* eșia în relief prin amănunte interesante, clar-obscururi fermecătoare, armonii voite de culoare și desemn fin și îngrijit; și plăceà tuturor pentru aceste însușiri și plac mai ales azi operele lui, adunate în muzeul Aman din București.

Dar, *Grigorescu* viguros în redarea maselor mari, energic în facturarea planurilor și a formelor, îndrăsneț, sprinten, liber pe toate asvârlturile de cuțit și pensulă, se impunea privirei tuturor, și pricepuți și nepricepuți într'ale artei.

Pânza cea mare „*Asaltul de la Smârdan*“ adusă de mine de la Primăria Capitalei, care ocupa centrul panourilor, deasupra ușei ce da în balcoanele despre lac, va rămâne întipărită de apururi, tuturor privitorilor.

Ostașii cari aleargă năprasnici, cerul posomorât cu atmosfera aceea plumburie, strășnicia luptei, spăimântà, zguduià, împietrià. Este însuși geniul teribil al războaelor care răscolește tărâmurile, zugrăvit acolo de ochii lui Grigorescu, ochii aceia negri, cu priviri ce străpung adâncurile, de ochii lui Grigorescu care a străbătut imensitățile durerii.

Ostașul turc căzut jos, cu mâna dreaptă crispată, toată gloata celor învinși, peste care masa vulurilor zboară ca stâncile titanice, te cutremură, îți face milă, ceri îndurare pentru sângele vărsat. Ca o tristă fatalitate, oamenii ăștia năpădesc unii spre alții, setoși, unii să-și apere, alții să cucerească dreptul la viață.

Și, cu ce bogată, și largă azvârlitură de cuțit și pensulă tratează maestrul aerul, figura, armele. Firesc, înfricoșător, el cântă în armonia tonalității sumbre, ca Byron în mijlocul furtunilor, geniul războinic al României care se azvârle la luptă pe viață și pe moarte. Oh, sărmanii românași, mulți au mai pierit, acolo, în lupta cu dușmanii seculari.

Aici e zugrăvit soldatul român, numai soldatul nebun de mânie pentru atâtea chinuri îndurate, luptând pentru domn și țară, purtat de focul ce i s'a încins în vine la atâta zbucium al zilelor de neodihnă, griji și necazuri.

Acesta e războiul văzut și descris de Grigorescu.

Partea ticăloasă a mizerabililor, întorși după război, o descrie el cu multă amărăciune și nesecată vervă într'o altă pânză ce o posedă Clubul Tinerimei din București.

Să intrăm puțin în acest Club, dimineața, când nu sunt Domnii adunați la taifasuri și să vedem pânzele lui Grigorescu.

Sunt în număr de 15.

In sala de biliard, la dreapta avem:

1. *Carul cu boi, întoarcerea dela bâlci.*

Un călăreț tânăr ce poartă pălărie, merge pe lângă car, unde se află un băetan ce mână boii, mama și o fată. In fund, se zăresc alte care; pe marginile șoselei, la dreapta, lume, copii, vin și ei pe lângă răzor. In depărtare, văile abià se deslușesc. Scena se desprinde pe o vale largă, între *muncele.*

Compoziţiunea, ca toate de acest fel ale lui Grigorescu, este plină de lumină veselă; aerul sclipeşte, terenul prăfuit, peste oameni şi lucruri o văpae ce topeşte contururile, făcând între cer şi pământ o tainică legătură. Simţi farmecul petrecerilor voioase şi te înviorezi de toată poezia colnicelor noastre, a climei, a atmosferei de vară caldă.

2. Mai jos cevà, tabloul: *tânăr ciobănel, cu turma pe poală de munte.* Câinele stă lângă stăpân, privind şi el. Ciobănaşul priveşte uimit, de frumuseţea locului. Are traista legată peste piept, poartă pe cap o pălărie cu streaşini, largă, care-i umbreşte feţişoara rumenă.

3. La stânga, *o ţărancă cu urcior (aquarelă)* cu o privire aşà de străpungătoare, încât crezi că clipeşte din ochi. Părul în şuviţe îi cade peste frunte şi spânceana dreaptă.

Poartă la gât o salbă bogată ce-i cade până peste pieptul desfăcut. Imbrăcată numai cu cămaşă cusută cu *râuri;* are la mâna dreaptă o mare brăţară de sticlă închisă şi ţine urciorul.

Totul se desprinde pe fond închis. Este una din minunile de artă ale lui Grigorescu, în care nu ştii ce să admiri mai mult: viaţa care circulă, frumuseţea contururilor feţei, armonia coloritului, îndrăzneala facturei, în care numai meşterul Luchian îl întrece în acuarelă.

4. La dreapta, *Ovrei de Galiţia*, desemn în cărbune, estompat, probabil studiul vre-unui tablou mare de ulei, foarte interesant ca *poză* şi *expresie*, tipul încarnat al ovreiului brun.

5. *Car cu boi,* un băetan cu pălărie pe cap, stă în car; boii trag a lene, pe coastă de muncel. In depărtare, văile pe care se profilează, la stânga, cumpăna puţului.

Aceiaşi lumină veselă şi frăgezime de colorit, care-ţi farmecă privirea dându-ţi nostalgia călătoritului la ţară pe drumul mare, liber, liber ca aerul.

6. *Cap de mahalagioaică*, îmbrobodită cu testemel galben, presărat cu flori roşii şi un şal la gât aşişderea. Admirabil ca desemn: ochii, nasul, gura, superb indicate.

Cap plin de expresie (profil către stânga al părţei drepte). Figura se desprinde pe un fond închis, trăeşte, respiră.

7. *Mocancă*, cu capul acoperit de o maramă albă (ştergar), are la gât mărgele albastre şi roşii, câte 3 şiruri. Iea, bogat cusută peste umeri cu roşu. Privirea spre stânga. Desemn foarte fin, modelatul figurei foarte simplu de parcă simţi mângâiatul pensulei pe deasupra pânzei; capul cam mare pentru piept, deşi se vede a fi destul de voinic. Totul se desprinde pe un fond deschis.

Este o lucrare din acelea vechi când artistul lucrà cu patimă, încet, fără să fi fost vreodată servil imitator al naturei.

Tot în această sală se mai află, o plăcută vedere de *Andreescu*, acel tânăr peisagist mort la vârsta de 21 de ani, atât de simpatic lui Grigorescu şi 2 mici tablouri:

1. *Pe o piaţă*, 2. *In pădure.*

Tecnica încă mai îndrăzneaţă, face impresie că-s numai eboşate aceste 2 tablouri. Totul cam plat.

Eu văd lumina lor, difuză; planurile fără valori deosebitoare. Nu mă pot extazià, aşà oricum, numai fiindcă sunt de Andreescu, care are, de

altfel, la Clubul Tinerimei, alte piese de rezistență ce-l înalță sus de tot pe acest fost bursier al Clubului.

Trecând în sala din stânga, aflăm încă de Grigorescu:

8. *La Conac.* O mare cârciumă de țară, în mijlocul tabloului, cu zaplaz, cu privdor larg în față. La stânga, vite, argați, și femei. In fața hanului stau care cu boi, opriți pentru odihnă.

Este o lucrare de seamă, într'o culoare deschisă, obișnuită lui Grigorescu; ferm desemnat profilul casei. Baia de lumină în care se scaldă peisajul, desfătează privirea, dând drum dulcilor porniri către clătorie prin țară, pe unde e aer, căldură, soare.

9. *Spălătorese în Bretagne.* La gârlă, de pe mal, câtevà femei spală rufe. In fund, casele și silueta arborilor, în verde închis. Cerul? Cerul lui Grigorescu, cu ochiuri de albastru deschis și cu plaiuri de nori albi cari fug.

10. *Carele de richiziție, grisaille* în ulei (lucrare cu negru, și alb graduat).

Se apropie, trec, se depărtează carele cu proviziuni trase de câte 4 boi. După ele, călărețiі; apoi, ceata toată a prizonierilor. Un câine și păsări de pradă se atțin la hoituri de cai, un schelet la dreapta. Alte care la stânga.

Lucrare de o largă factură. Totuși, desemnul sfârșit al primului car și al omului ce mână boii, moliciunea formelor depinse, sunt calități rare. Acì, legea sacrificiilor, respectată de artist, este vădită. Nu vezi desemnate hotărât și accentuate decât numai primele planuri, estompându-se restul, ca să reliefeze numai ceeace a voit pictorul. Simțimântul ce se degajează din lucrarea asta e de o nespusă oroare, ai impresia morței care planează în atmosfera aceea a miasmelor impure; și, grozăvia urmărilor războiului e manifestată, lăsându-ți în suflet scârbă și revoltă.

Ceeace face însă gloria acestor săli unde sunt prinse operele maestrului, sunt, fără îndoeală, următoarele 2 tablouri ale lui Crigorescu:

11. *In dulce reverire*, mi se pare un adevărat juvaer, ca un *emaille* în miniatură după un carton al lui Tiziam Vecelli. Este o femeie care stă culcată pe o pernă roșie. Abia i se observă capul și o parte din piept.

Desemnul este ca un mărgăritar de preț: foarte fin, îți place, încât ori unde te-ai depărtà, după ce ai vizitat multe opere, capul acesta de femeie languroasă, rumenă ca o garofiță, te urmărește necontenit. Este o Gioconda, de o mie de ori mai sugestivă prin frăgezimea tenului rozat și privirea cea galeșă de *„te bagă în boală“*, vorba românească.

Eu cred c'ar ispitì și pe B. Antonio. Poate chiar să fie femeia care l-a ispitit pe Grigorescu. Unde a găsit artistul prototipul acestei *tinerețe fără bătrânețe* ce te aprinde, de așà frăgezime detașată pe acel fond sombru?

Să fie, oare, în raza de lumină care a năpădit sufletul său într'aripat?

Respiră, trăește. Feriți-vă de a o turbură din dulcea-i visare. Lăsați-o să se odihnească. E etâta frământare în lumea noastră de patimi nesățioase. Visul de culoare și de frumusețe liniară este acì prins de geniul creator al lui Grigoreccu și cu el ne transportăm și noi în grădina pururi înverzită a idealului de frumusețe și tinerețe.

Iată că ne oprim acuma la o lucrare la care v'așì fi putut oprì foarte bine dela început, la tipul de frumusețe și de tinerețe femeiască română: la lucrarea,

12. *Țăranca veselă*, capo d'opera lui Grigorescu, un tablou mare, în

Biblioteca Universității Alba Iulia

care, pe un fond închis, se desprinde ca în bazme *tinerețea în ființă*, (în salonul cel mare).

Fata cu băsmăluță galbenă, cu mărgele roșii de mărgean, cu cămașă sumeasă și cu bondița aurie împlănită cu negru, cu fota puțin desfăcută înainte, ține mâna dreaptă în șold, cea stângă o lasă ușor în jos.

Surâde drăgălaș, ochii verzi cenușii te săgetează. Cântați-o poeți; slăviți-o artiști. Trebue să se veselească de imnurile voastre de iubire. Privesc mâinile acelea abia eboșate și veșmintele estompate ici și colea, care dela oarecare depărtare se accentuează pe fondul tabloului, capătă relief. Proporțiile și formele acelea care se stăpânesc armonizându-se; și, mă minunez de atâta însuflețire.

Mi se pare că culoarea este pusă acum și Grigorescu este acì, îl vedem la lucru, luându-se la întrecere cu însuși creatorul, ca să deà chipului de lut omenesc scânteea divină a vieții, a tinereței, a nemuririi.

Dar, oricât de încântați am fi de aceste *douăsprezece fete de împărat*, trebue să ne oprim privirea și la cele din urmă din această sală; au și ele frumusețì ce nu le putem trece cu vederea.

Anume:

13. *In luminiș*, fetițe la margine de pădure, pe costișe. Este superb ca vioiciune, colorit bogat de copaci puternici, pe fundul cerului acoperit cu nori albi. Peisaj de toamnă, când frunza se aurește și dă tabloului tonuri calde simpatice.

14. *Naida*: o femeie voește să coboare nudă în râuleț, să se scalde; se oprește, însă, înfiorată de răcoarea apei. Este piesă cu calități de făptură; bine desemnată.

15. *Peisaj*, colț de pădure, o fată pe cărare.

Coloritul în gris-verde. Tratament plăcut, desemn *fin*, de un mare sentiment de factură.

Pe lângă acestea, Clubul „*Tinerimei*“ mai posedă câtevà lucrări care se rudesc, pare-că, cu ale lui Grigorescu, prin alegerea subiectelor și coloritul lor vesel, anume:

De pictorul Dumitriu (proprietar, membru al clubului) *copii la păscut turma, un mic peisaj, vacă cu vițel la păscut.*

Câteva capete, scene și peisaje de artiști străini între care de *Galeota*, bine cunoscut prin superbele sale *marine*.

Apoi, clubul mai posedă de *Andreescu*, acel peisagist apreciat de Grigorescu:

1. *Un peisaj* agrest, monoton ca culoare.

2. *Trandafiri* albi și roșii, de o largă factură à la *Luchian*, pe fond închis. Modelul fuse buchetul de trandafiri dăruiți artistului pe calea Victoriei de fostul său profesor, veneratul D-l *C. I Stăncescu*, care-l aprecià mult.

3. *Un pahar* cu 2 trandafiri și o crenguță de flori roză, pe fond verde nuanțat. Ambele, superbe ca pictură și impresie. Tot de Andreescu se mai vede:

4. *Un bâlci.*

5. *Un peisaj.*

6. *O pădure.*

și 7. *O margine de oraș*, foarte îndrăznețe ca factură. Iar de D-l

Stoicescu, profesor la liceul Lazăr, un mic peisaj în ton deschis. *(Vedere dint'o curte).*

Dar ceeace m'a surprins şi mai mult şi m'a bucurat, sunt 2 mici tablouri de *Theodor Aman*:

1. *O horă* sub arbori, la margine de sat.

Lăutarii cântă, hora de flăcăi şi fete se învârteşte, un copil pe un buştean, un câine. In fund, satul, cumpăna puţului, o fată cu un vas cu apă pe cap se vede venind.

Este admirabilă miniatura aceasta fină, delicată, făcând impresia unei picturi pe marmură, cum numai Aman a zugrăvît.

Apoi, al 2-lea. *Intr'o curte, un car cu boi,* moşul îl mână. Sus, în căruţă, mama şi un copil. Fundul îl ocupă casa cu porumbarele şi coşarele.

Probabil că se duc oameni la târg ; în car se vede zarzavat. Este o splendidă miniatură, în care Aman lucrează mai liber, ca o eboşe fină şi delicată.

Şi, uimirea mea a fost şi mai vie găsind un tablou pe care îl uitasem, un tablou al Domnului *G. D. Mirea,* fostul meu profesor, Directorul şcoalei de Arte frumoase din Bucureşti.

Acest robust şi modest artist, care, din viaţa petrecută în lumea mare poate găsi cel mult comenzi pentru portretele acelea minunate în care este cel mai neîntrecut al nostru specialist, lucra mai înainte subiecte legendare şi din lumea desmoşteniţilor soartei. Este la Clubul Tinerimei o pânză mare de o extraordinară frumuseţe : *Un ţigănuş lăutar* cântând din vioară, copil de vre-e 10 ani şi o fată îngenunchiată, ascultă în extaz, cu mâinile strânse în poală.

Culoarea delicioasă, desemnul, de un realism impresionant, te mişcă profund. Este poezia săracilor acelora cari trăesc liberi ca vântul şi cântă din vioară, drept despăgubire a atâtor necazuri şi lipsuri. Expresiunea ochilor, cu privirea lor dulce melancolică, frăgezimea feţei şi duioasa înfaţişare a ţigănuşului, sunt calităţi care te pironesc locului.

Fără îndoială, Mirea al nostru, deşi îl vaită mulţi că n'ar fi mai lucrând, rămâne cu ceeace a făcut, cel mai profund, cel mai mai subtil psiholog în pictura noastră şi tehnicianul fără pereche.

Imi vin în minte acum potretele lui : „*Beizadea Dimitrie Ghica*“ „*N. Creţulescu*“, *Mitropolitul Iosif Primatul, Al. Odobescu, B. Haşdeu,* şi mai ales al Doamnei *Tache Ionescu,* încadrat în lemnul bibliotecei ilustrului nostru orator, şi al D-nei Odobeseu, care vor spune totdeauna ce frumuseţe de stil ştia să imprime operelor sale şi cu ce rafinament ştia să atace neîntrecutul nostru portretist, acest gen de pictură.

Şi, iarăşi, îmi vin în minte : „*Vârful cu dor*“ cel mai mare tablou, ca dimensiune care s'a făcut pân'acum de un pictor român,— la Casa Blarenberg. *Nimfa cu Faunul,* de la Pinacoteca din Bucureşti, superbe creaţiuni ale acestui savant compozitor şi mare colorist. Şi impunătoarea sa pânză : *Mihai şi capul lui Batori,* iar mai presus de toate, pictura sa murală din Catedrala de la Constanţa, unde *sfintele femei,* patroane şi martire ale Creştinismului sunt desemnate atât de superb, cu acele bogate veştminte care 'ţi provoacă o admiraţiune din cele mai profunde.

Mă mâhneşte atâta când auz neghiobiile acelea despre munca unor suflete de elită, că, ei n'ar fi mai lucrând, că, ei ar dormi pe laurii lor,

ca și când opera de artă se comandă când vreà artistul, nu când inima sa simte frigurile creărei.

Terminând această vizită și luându-ne rămas bun din lumea atâtor fericite imagini, vom reveni altă-dată cu impresii noi, după ce vom fi examinat cât de puțin și manifestările de artă, opere ale altor artiști care împreună cu cei sus arătați au imprimat o mișcare atât de variată și bogată artei noastre românești.

Suntem în plină dezvoltare a artelor plastice. — Avem *o viață estetică* de trăit.

Să ne cultivăm sufletele la școala frumosului, înfățișat de artiștii aleși, ai neamului, ca să nu ne fi fost zadarnică, viețuirea pe această lume, a formei, a coloarei, umbrei și luminei, în care sufletul nostru se desfătează pentru atât de scurtă vreme.

Dem. Georgescu Victorian

Pictor-Custode al muzeului Aman din București.

București 1908.

Toamna

morțire toamna cerne,
Firea-i tristă, codrii plâng,
La picioare li s'așterne,
Mândra haină, codrii plâng.

Sprintinele călătoare,
Păsările stol, cu stol,
In spre țermi scăldați de soare,
Zbor grăbite, ori domol.

Ce-ar fi dacă mi-ar luà
Pe aripi și al meu gol,
Din suflet, din lumea mea,
De-ar luà și al meu gol!...

Scumpu-i zimbetul de soare,
Toamna, amorțire cerne,
Plânsul codrilor ne doare,
Jalea 'n suflete s'așterne!...

A. Podol

CONSTANTIN VODĂ IPSILANTI.

Cumnatul Vornicului Mihail Mano şi al Logofătului Alexandru Mano.

(Portret în uleiu dela finele veacului al XVIII-lea, în casa Doamnei Elena Cornescu).

BIBLIOTECA ACADEMIEI

Albert Baer.

Constantin Negruzzi

(URMARE ŞI FINE)[1])

In fine a treia parte a operii lui Negruzzi, o formează după cum am spus *teatrul*, sau mai bine zis încercările dramatice.

Şi genul acesta de scriere îl vom divide în două părţi: piesele originale şi traducerile din literatura străină.

In prima categorie intră: „Cârlanii", „Muza dela Burdujeni" şi „Carantina", toate fără multă însemnătate dramatică, dar interesante ca tendinţe.

„*Cârlanii* sau doi ţărani şi cinci cârlani", care e cea mai veche (după cât se pare a fost scrisă prin 1847), e un mic vodevil într'un act, care a fost jucat pentru prima dată în 1849 pe scena teatrului Naţional din Iaşi în folosul emigraţilor din Transilvania. După cât se vede, a avut frumoase succese materiale şi morale, fie din cauza curentului naţionalist de care erau stăpâniţi parte din boerii de pe atunci,—sătui poatepe obscenităţile franţuzeşti, ce se reprezintau în Capitala Moldovei,—fie datorită meşteşugului cu care artiştii au interpretat rolurile. Astfel că Luchian, care făceà pe Miron şi care aveà să fie mai târziu una din gloriile teatrului nostru, ca şi P. Neculau (care jucase pe Leonescu), nu mai puţin şi d-na Teodorini (făceà pe Domnica) erau mult lăudaţi de boierii ieşeni. Destul să spunem că Asachi nu găsià cuvinte de laudă pentru autor şi artişti în „Albina românească." Inainte de a face un mic rezumat al piesei, trebuie să amintesc şi pe unu care a jucat un rol în începuturile noastre teatrale, şi care a muncit cinstit — deşi străin de origine — spre ridicarea scenei româneşti. Acesta a fost maestru Flechtenmaher.

Subiectul piesei a fost foarte simplu. Doi ţărani: Miron şi Terinte îşi bănuesc reciproc nevestele. Unul spune că a lui nu-i cinstită, cellalt din contra. Toată pricina erà că un cuconaş, Leonescu, fiul proprietarului, venià cam des să citească, la umbra pomilor din preajma caselor celor doi vecini.

1) A se vedeà numărul din urmă.

Şi cum niciunul din ei nu vreà să se deà învins, pun rămăşag pe cinci cârlani că acela îi va câştigà, a cărui femee va cedà ademenirilor ciocoiului. Nu-s însă destul de prudenţi, căci Domnica, nevasta lui Miron aude planul lor de a pândì în clopotniţa bisericii, şi-i spune vecinei sale Vochiţa. Firește ca să le facă în necaz, să prefac la început că cedează declaraţiilor lui Leonescu. Mai la urmă, când gluma acestui se cam îngroaşă, dânsele îi fac răvaş de drum dând în acelaş timp şi o lecţie de morală bărbaţilor lor.

Firește, ca conţinut,—nu mai vorbesc ca scriere dramatică, — piesa e foarte slabă. Pe lângă că intriga e condusă foarte prost, dar are şi unele motive banale. Aşa, e, însăşi felul cum pun la cale cursa, ca şi locul unde se adăpostec. Este peste putinţă ca să auzi din clopotniţa unei biserici, care numai aproape de casă nu poate fi, ce vorbeşte cineva. Cum vedem scenele sunt rău alcătuite, nefiind de loc realizabile. Ş'apoi scena cu Leonescu, ca şi acea dela urmă, cu morala e nereuşită, ca să zic aşà. Orişicum ni l-am închipuì pe ţăran, nu-l putem presupune niciodată s'ajungă să mănânce palme dela nevestele lor, sau să le cadă în genunchi. E poate contrarul.

Pe lângă câteva cântece bufonice ca de pildă acestea:

Când babaca la neneaca
Vreun mic favor cereà,
Neneaca cu bucurie
Dorinţa îi împlineà:
Tu fă cum făceà neneaca,
Eu voi face ca babaca.

găsim şi altele mai frumuşele. Ex.:

Pot fi cuminte stând lângă tine,
Când pentru tine amor simţesc!
Amorul este stăpân pe mine
Şi lui viaţa îmi hărăzesc.

Pe lângă diminutive (nevăstuice, păsăruică, etc.) mai găsim cuvinte pe care astăzi nu numai că nu le mai întâlnim, dar e greu să le dăm vreun înţeles. E poate adevărat că nici atunci atare cuvinte nu făceau parte din limbagiul obişnuit al poporului, şi care cuvinte au fost puse de Negruzzi numai în dorinţa de a revelà cuvinte vechi româneşti, poate a renovà. Aşà cuvinte ca: marţafoi(!) hărbareţi, magopaţă(!) etc., etc, nu găsim decât la puţini scriitori din acea perioadă, şi prea puţine la Alecsandri, care le puneà mai mult în scopul de a ridiculizà.

Oricum ar fi, piesa aceasta ca şi celelalte ale lui Negruzzi, le putem păstrà şi citì ca pe un monument istoric, nici de cum ca pe o scriere dramatică. E adevărat că în acele timpuri, au produs mult entuziasm, după cum nu-i mai puţin adevărat că piesele aceste şi încă câteva sunt temeliile dramaturgiei noastre.

A doua piesă „*Muza dela Burdujeni*“, deşi cam pe acelaşi nivel cu prima, ca concepţie, prezintă mai mult înţeles şi vom vedeà îndată de ce. In timpul când a fost scrisă, (nu se ştie precis anul, poate 1860(?) influenţile, de altfel detestabile, a şcoalei lui Aron Pumnul, ajunseseră să pătrundă atât în Muntenia cât şi mai ales în Moldova. In special scriitorii de pe atunci,—şi avem destul de mulţi— ajunseseră să schingiuească într'un mod oribil limba, punând astfel la fiecare cuvânt terminaţiunea: *ciune* (răciune, profesiciune, consideraciune etc.). Ei bine, contra acestui pericol, să ridică Negruzzi, şi

ca să deà o mai mare ridiculizare, — lovitură mai bine zis, — acestui impuls nefast, scrie piesa aceasta.

Cuprinsul piesei e, ce-i dreptul, cam frivol.

Şatrarul Trohin s'amorezează de cucoana Caliopi Busuide, care cucoană erà

.... „O alcătuire de ridiculele trecute şi viitoare, o fată bătrână şi nebună, care îşi închipueşte că nebuneşte pe toţi bărbaţii, şi socoate că nu poţi zice bună-dimineaţa, fără să-i faci o declaraţie de amor. Când rea şi nesuferită, când sentimentală şi cochetă, s'aprinde şi s'alintă ca o copilă brudnică, şi deodată o vezi că s'aruncă în dizertaţii metafizice dispute literare, de n'o mai înţelege nici dracul. Toată dorinţa ei e, să s'audă vorbind de dânsa. Inchipueşte-ţi că se socoate poetă şi muzicantă, în cât bietul târguşorul nostru geme de versurile şi sonetele ei, de aceea noi toţi o numim „Muza dela Burdujeni".

Vedeţi aici o descriere fidelă şi foarte reuşită a unor anumite tipuri de pe atunci, care de altfel mai există şi acum pe la noi.

Nepotul şatrarului, Drăgănescu, voind a-şi râde de amândoi, recurge la o stratagemă: pune pe un amic al lui, actorul Teodorini, să-i scrie acestei duduci, trei declaraţii de dragoste în trei jorgoane.

Travestit astfel, Teodorini, câştigă sub tustrelele transfigurări (neamţ, italian şi grec) graţiile cucoanei Caliopi, care de transportată ce erâ, nu ştià pe care din trei s'aleagă. Să consultă atunci cu Stănică, feciorul din casă care-i spune să ia mai bine pe grec căci:

Zău cuconiţă, păcatul mare!
Eu văd că grecul aista are
Lucruri plăcute, bune bucate
Tot cam sărate şi piperate;
Ştiu că stomacul mi-ar fi tot plin
Dacă bacalul, mi-ar fi stăpân, etc.

La urmă i se arată pe faţă farsa ce i s'a jucat, ş'atunci cucoana Caliopi, strigă să-i aducă o farfurie cu pârjoale!...

Pe când se îndoapă din acest fel delicios de bucate, esclamând:

Ah! în ce oribilă *pusăciune*, să găseşti o jună femeie când trebue să dispuie.... de inima sa şi se vede nevoită a face o *transacţiune*.... cu sentimentul onorului!

In timpul acesta intră şi Şatrarul Trohin căruia îi trecuse pofta de dragoste, aducând pe nepotul său cu mireasa şi cu întreaga nuntă, cântând:

Să trăiască! Să trăiască!
Muza dela Burdujeni
Buhul ei să se vestească,
Dela Iaşi la Botoşeni...
etc. —

După cum am spus, nu a avut intenţia să ne deà o desfăşurare a vreunui fapt oarecare, Negruzzi a vrut pur şi simplu să ridiculizeze şcoala lui Pumnul. Şi a reuşit în parte... Ş'apoi versuri de aceste pe care dânsul le pune în gura cucoanei Caliopi:

Azi cu o *petiţiune*
M'adresai către amor,
Şi-l rugai cu *'ncordăciune*
Să astâmpere al meu dor.
De-a mea tristă *pusăciune*

Te îndură ~zău de foc!
De nu vrei *protestăciune*
Să întind în orice loc.

Ajunsese să publice mai în toate ziarele și revistele de pe atunci, chiar cele mai de seamă.

Mai ridiculizează aici și unele cuvinte schimonosite, lucru ce se observă și azi, mai ales la mahala, ex: *conprinzi, neinvingibilă, ambrosiune, insuferibile, inconvenante,* etc., etc.

In aceasta constă dar meritul cel mare al autorului. De altfel chiar scenele cu travestirile suscite, umorul, sunt slabe și sunt unele părți, mai ales cupletele, unde devine ridicul, ex:

Ah! chera Marghiola,
De țeai spart ola?

Caliopi

Dac'am spart-o ti, che ti
Chi o horos, cala crati, etc. etc.

Și multe de felul acesta.

In tot cazul chiar ca intrigi, e ceva mai mult de cât „Cârlanii". O observație aș aveà însă de făcut asupra fondului piesei. Nu se poate admite— cel puțin așà cred eu — ca femeile să fi întrebuințat atât de mult pe *ciune* și *tăciune*. Mai mult cred că s'au servit bărbații, mai ales acei cari scriau și reprezintau pe așa numiții „cărturari". Femeile întrebuințau mai degrabă franțuzime ciopârtite. Mai nimerit ar fi fost poate dacă rolul cucoanei Caliopi l'ar fi avut un filolog cu pretenții, cum a făcut N. Gogol cu „Revizorul General, de unde se pare că Negruzzi s'ar fi inspirat..

In fine ultima piesă „*Carantina*", tipărită în 1851, și omisă în edițiile ulterioare, pare a fi cevà mai mult ca fond decât precedentele.

In piesa aceasta, Negruzzi caută să ne deà o schiță a societății de pe atunci, a moravurilor ei bune și rele.

Un oarecare Revan, avusese simpatii pentru o dudue — acum D-na Dospinescu, pentru care avusese și un duel, pe urma căruia trebuià să plece din țară. Revenind, găsește o fost'a lui dulcinie, tocmai gata să se mărite a doua oară cu Fedeleșanu, mare negustor în Galați, tipul bădăranului procopsit prin jaf, — cum sunt mulți pe la noi. —

In fine Revan printr'o ciudată întâmplare se întâlnește cu Dospineasca, căreia-i declară că aceia ce a simțit odată, menține s'acum, s'o pune la cale să strice nunta cu Fedeleșanu, să-l ia pe el. Firește, dânsa ezită mult, și o întâmplare favorabilă vine în ajutorul lui Revan.

Venise o corabie la Galați, care fiind bănuită că ar aveà cazuri de ciumă pe ea, fu pusă la carantină. Crezându-se că și Revan a venit cu ea, Brustur, medicul portului, un tip, care „pune la cale pe cei pe care-i caută" . . . îl închide la un loc cu Dospineasca, „ca să păzească sănătatea publică". Rămas cu ea, Revan, reușește, deși cam greu, s'o aducă la sentimentele pe care acesta le doreà și la urmă o ia de neavstă, căci: „Nu-i pentru cine se gătește ci pentru cine se nimerește".

De altfel în piesa aceasta găsim părți frumoase, din care relevez câtevà Așà:

SCENA VII

D-na Dospinescu (singură)

. . . . . .

Virtutea'n lume se vorbește
C'ar fi un lucru lăudat,
Dar dacă soarta hotărăște,
Și te așteaptă un păcat,
Oricât de mult te 'mpotrivești,
Căci tot amorul biruește.

. . . . . .

Să vorbim de altceva.

REVAN

Bucuros doamna mea, mai ales că în câtă vreme vom ședeà aici, avem multe de pus la cale. Mie-mi place regula...

D-na Dospinescu

Mare minune!

REVAN

Da, doamna mea, am câteva calități bune, pe care nu mi le cunosc oamenii. In lumea aceasta zadarnică și mincinoasă, adeseori se înșală cineva de o poleitură din afară, dar cum poate cunoaște caracterul acelor cu care are să viețuiască? Cum are să afle de are purtările de grije, complăcerile, luările aminte ce fac pe un bun bărbat? De aici vin iluziile pierdute, căința și traiul rău. Pentru a preveni o asemenea întâmplare, iată mijlocul ce eu ași găsi cu cale. Acesta ar fi ca înaintea însoțirei să se statornicească o carantină căsătoricească. (D-na Despinescu surâde). Văd că vă place proectul meu, și pentru a-mi desăvârși ideia, este știut că o căsătorie pe neștiute, o tovărășie fără vreme....

D-na Dospinescu (întrerupându-l)

Destul domnule am înțeles foarte bine. Dar să venim la cele ce ziceam adineaori. Nu știu, ce spuneai D-ta?

REVAN

Vorbiam de bunele mele calități.

D-na Dospinescu

A! îmi aduc aminte. Imi spuneai că-ți place regula.

REVAN

Da, doamna mea, regula îmi place; și dacă odată aș fi așa de nenorocit ca să mă însor, îmi am planul gata.

Mai întâi pentrucă nu-mi plac intrigile și clevetirile, n'aș ședea în provincie.

D-na Dospinescu

A, d-tale îți place în capitală.

REVAN

Aș aveà o căsuță pentru mine și femeea mea; mică, pentru că în cele mari nu locuește fericirea. Aș aveà o droșcă frumoasă cu care aș face vizite și ne-am plimba. Vara am petrece la țară. Acolo cu grădina, cu cititul, cu plăcerile câmpenești, ne-am bucura de un aer curat și de frumusețea naturii. Iarna în Capitală, am aveà o lojă la teatru....

D-na Dospinescu

Ia seama domnule, prea multă cheltuială.

REVAN

Când e vorba de fericire, mai caută cineva? Dar să ne întoarcem la femeia mea. Privește-ne șezând unul lângă altul citind frumoasele versuri ale lui Lamartine, sau Victor Hugo, și înduioșindu-ne asupra unor amoruri ce ne aduc aminte de ale noastre. Ah! ce fericire poate fi mai mare decât a putea cinevà hărăzi celui ce iubește o avere ce a câștigat-o cu primejdia zilelor sale! (D-na Dospinescu se scoală; Revan o urmează). Da, doamna mea. Când în undele spumegânde, înfuriate și viforoase, corabia mea se sbuciumà, bântuită de talazuri, inima mea se recomandà ei, căci pentru dânsa încercam acele primejdii, pentru ca să câștig stare, pe care să i-o pot depune la picioare, deși nici ea nici eu nu avem trebuință de bogăție, care pe dânsa nu ar face-o mai frumoasă, nici pe mine mai înamorat. Aceste erau nădejdile mele, aceste sunt planurile ce alcătuisem, și pe care un singur cuvânt al d-tale le poate împlini sau desființà pentru totdeauna.

D-na Dospinescu

Cum?

REVAN

Cu toată mânia d-tale, cu toate greșelile mele vechi și noi, nu te poți îndoi de amorul meu. Chiar mijlocul ce am întrebuințat astăzi poate fi drept dovadă. Nesocotința mea te-a compromis, dar iartă-mă, și adu-ți aminte că m'ai iubit odată, (o apucă de mână).

D-na Dospinescu

O cerule! vine nu știu cine.

REVAN

Poate vine să ne dea drumul.

D-na Dospinescu

Așa degrabă!?

REVAN (îngenunchiat)

Ah! atât am vrut s'aud!.

După cât se poate vedeà din cele citate, ca intrigă chiar, piesa aceasta e cevà mai reușită decât precedentele. Lucru curios, că nu se pomenește nicăeri și de către nimeni, care fac biografia lui Negruzzi, despre acest „comedie-vodevil", cum îl numește autorul, și care, datorită în special

lui Luchian, a avut frumoase succese, după cum putem vedeà aceasta în „Țăranul Român“ din 1860, ca și în alte ziare contimporane.

Inainte de a trece la traduceri, țin să mai citez încă două piese, care se află în manuscris în Biblioteca Academiei Române.

Așà o traducere „Comedia lui Scapiu“, care în pagina treia, are un al doilea titlu, „Viclesugul lui Scapiu“. Sunt două caete în 8°, donate de D-l Iacob Negruzzi, cu scrisoarea cirilică și grecească, dar indescifrabilă. Avem în față probabil o traducere, poate o localizare a piesei lui Molière, lucrare pe care cu toată silința ce am depus'o n'am putut citì mai mult de trei pagini [1]).

Și o a doua, cu un titlu foarte curios „Tuturor ce doresc o *Nanină*, o închină tălmăcitorul“. Comedie în trei acte. Avem aface probabil tot cu o traducere, căci în josul cuperții e scris de donator (d. Iacob Negruzzi): „Scris de mâna traducătorului, Constantin Negruzzi“. Inceputul actului al treilea lipsește. Intregul caet are 82 pg.[2])

Trecând acum la traduceri, care sunt tot așà de bine făcute ca și cele precedente, vom găsì una tocmai în 1834, pe când dânsul deabia începuse să scrie. E fără îndoială prima traducere a lui Negruzzi, dacă nu și prima lui lucrare, și care e o piesă din Molière: „*Treizeci ani* sau Viața unui jucător de cărți, melodramă în trei zile. A doua ediție din această traducere a apărut în 1873, și cu această ocazie zice traducătorul: „ . . . De atunci sunt treizeci de ani (de când a apărut prima ediție) și cu toate acestea actualitatea ei nu s'a pierdut, căci în toate zilele vedem tristele victime a acestui fiu al trândăviei, a acestui scârbos vițiu, jocul cărților ! . . “ Nu știu de ce dânsul nu spune în nici un loc- după cine o traduce. E în orice caz exclusă posibilitatea că ar fi avut intenția să 'și-o însușească. Și atunci ca și acum erà astfel că, interesà mai mult opera decât autorul.

Din Molière a mai tradus și actul al III-lea din comedia, „Les femmes savantes“.

In 1837, când direcțiunea teatrului din Iași e dată lui Negruzzi. Alecsandri și Cogâlniceanu, și aceștia după cum am spus se pun serios pe muncă, adună 5 actori pe care-i credeau mai de talent, traduceau și compuneau piese, în scopul de a ridicà nivelul moral al teatrului.

Alecsandri scrie „Iorgu dela Sadagura“, Cogâlniceanu, „Orbul fericit“ (se zice că ar fi o localizare) iar Negruzzi traduce „Maria Tudor“ a lui V. Hugo, și după un an „Anphelo, tiranul Padovei“, din acelaș autor.

Vedeți dar că el a crezut mai bine s'o înceapă cu piese frumos și bine traduse din autori mari, decât s'o ia dela început cu piese originale, cum făceau și fac mulți dintre scriitorii noștri[3]).

„Maria Tudor“ traducere dedicată agei A. Sturza, a fost mult lăudată având în acelaș timp și un frumos succes . . . Găsesc o scrisoare a lui Eliad (fără dată), în care îi laudă mult „frumoassa idee și buna traducere cât și însemnătatea traducerilor ce le face din V. Hugo, dat fiind firul că de atâțea ani, tiparul Europei se ocupă de școala lui și când chiar din

---

1) Vezi Ms. No. 423, Biblioteca mscp. Acad.

2) cf. Catalogul manuscrîptelor românești a D-lor Bianu și Caracaș.

3) Totuși mi se pare că Negruzzi s'ar fi încercat, luat de curent, să scrie originale. I se atribue o piesă „Bochet tatăl și fiul“ (?).

bătrânii urmași ai școalei cei vechi cu toate prejudețele lor, au început a cunoaște geniul și adevărul omului acesta“ . . .

In fine cea de a doua, „Anghelo“ stă din toate punctele de vedere pe aceiași treaptă cu prima.

Și pe aceasta Eliad, o laudă cu aceiași măsură, mai ales că Negruzzi i-o dedicase lui, spunându-i că: „i-o închin ca drept mărturie a prieteșugului, și a deosebitei mele stime ce am pentru un bărbat care s'a ostenit și a lucrat atât spre desăvârșirea limbei românești“.

Și cu aceasta am terminat a treia parte a operii lui Negruzzi—*teatrul*—cât și întreaga lui activitate literară.

După cum se poate vedea încercările lui teatrale, sunt făcute numai pentru anumite scopuri, de altfel lăudabile. In primul rând a voit prin traduceri bune și sănătoase, mai reușite ca multe din cele ce se traduc astăzi, să înlocuiască piesele franțuzești de tot soiul ce se jucau în Iași. Cât despre originale a avut în gând în primul rând să ne reprezinte o parte a societăței cu toate defectele ei mici și mari, și mai ales, lucru care nu trebue uitat, a voit să pună stavilă școalei bucovinene, ridiculizând după cum s'a văzut în Muza dela Burdujeni, reforma filologică a lui Aron Pumnul, și a reușit; lucru care merită toată lauda.

Firește, a vrut să ne deà și cevà rustic în „Cârlanii“ dar nu a reușit tocmai bine; mai bine e în proză în ceeace privește poporanizmul. E de condamnat în piesele lui mulțimea diminutivelor, care în multe locuri devine iperbolică, ca și unele cuvinte eșite poate d'atunci din uzu. Scrisorile lui teatrale vor rămâneà totuși ca un monument istoric.

*

Aruncându-ne privirea asupra scrierilor lui Negruzzi, un lucru ne va izbì din toate: o limbă, cum n'o posedă nici unul dintre contimporanii lui, și aceasta se remarcă mai ales în proză. O perindare de idei, o coerență a narațiunilor, ca și un mod frumos de descriere vom găsì aproape în toate scrierile lui. Firește, este foarte greu a analizà și aprecià opera unui scriitor a cărui diversitate de subiecte, te pune de multe ori în poziținne ciudată. Il vezi ici descriindu-ți societatea, colo zugrăvindu-ți un tablou, în altă parte pomenindu-ți un episod războinic sau expunându-ți cu o suavitate rară chestiuni de botanică, toate dovedind un grad de cultură enciclopedică destul de intensivă relativ cu timpul. Indiscutabil însă că din toată opera lui literară, scrierile în proză vor rămâneà pentru totdeauna ca cel mai prețios giuvaer al literaturii noastre. Cât privește despre puținele poezii, ele, deși nu vor mai fi citite cu un interes viu, vor fi și ele o notă bună la începuturile noastre literare, o notă nouă în acelaș timp, căci de unde până atunci, nu se făceau decât poezii de dragoste, pentru cutare duducă Saftă sau Marghioală, notă moștenită dela frații Văcărești, și pe care succesorii lor o duc la ridicol, abuzând de diminutive și anacronisme (Konachi în special), Negruzzi, dă altă direcție poeziei, încercând a cântà natura, trecutul războinic, a fi mai profund analizându-și stările psihologice etc. Mai mult, dânsul caută să se apropie de genul poporan, lucru ne mai făcut până la dânsul. Ș'apoi chiar în cele două poezii critice ale sale, fondul ce se formà diferă mult de a celorlalți poeți contimporani. Dânsul nu se mărginește a spune dulcinei lui că „are, buzișoare ca bujorelul“, „ochișori ca merișoara“ etc.,

etc., ci cântă cu mult mai frumos și mai serios în acelaș timp, sentimentul acesta. Ș'apoi versuri ca aceste:

O inimă se simte vrednică de jale,
Ca floarea cea plăpândă ce creşte pe-un țărm sec,
A pătimilor vifor urcând frunzele sale,
O lasă vestejită de-o calcă toți câți trec.

Din poezia „La Maria", sunt părți demne de a fi puse alături de ale lui Alecsandri. De o valoare însemnată sunt de sigur și traducerile, având în vedere mai ales timpul, starea de cultură de pe atunci, ca și împrejurările.

In ceeace privește încercările teatrale, sunt după cum am spus, bazele pe care s'au clădit piesele de mai târziu ale lui Alecsandri și altora. Le păstrăm și pe acestea ca ceva sfânt. Iar traducerile, în special cele din V. Hugo, pot fi puse alături cu cele mai bune traduceri ce avem.

Așa cum ni se prezintă, Constantin Negruzzi, pe lângă că este părintele literaturii noastre, care a căutat să dea o direcție sănătoasă beletristicei, este și un autor de valoare, din care vom citi mult timp pagini frumoase și folositoare. Mulți l'au criticat, voind chiar să-i extermine aproape orice merit. Acestora le reamintesc de înțeleapta cugetare a lui Rémusat: „Critica este ca edera, care fără sprijin cade și să târăște. Talentul însă, e ca un arbore robust; o ridică, o susține și o înalță cu dânsul către ceruri".. Și Negruzzi a fost un talent.

Iași 1908 **Ioan Săndulescu**

Cocoarele

aspeşti scumpi, ce'n primăvară,
Mă 'nsetaţi de trai cu drag,
Glasul toamnei vă 'nfioară,
Iar plecaţi în unghi, şirag !

Voi, pribegilor cocoare,
Ca copiii alintaţi,
După raze dulci de soare,
Plângătoare vă luaţi.

Numai unde ştiţi că ele
Scaldă ţermii, voi din zbor
Vă opriţi şi sprintinele,
Luni, petreceţi numa 'n zbor !...

Eu, rămân cu nostalgia,
Să 'mi doinească păn' ce voi
Imi aduceţi veselia,
Re'ntorcându-vă la noi !...

A. Podol

IOAN MANO, Fiul Vornicului Mihail Mano şi al Smarandei Văcărescu.
(Caimacam al Ţărei Româneşti la 1858).

(Portret în uleiu din 1820, în casa Generalului George Mano).

Albert Baer.

Neamul boerilor Cantacuzini

DIN RAMURA LUI

ŞERBAN VOEVOD.

(URMARE) [1])

Domnul de Girardin, ambasadorul Franciei la Constantinopol, scrie Regelui, la 6 Decembrie 1688, despre moartea lui *Şerban Cantacuzino* şi despre alegerea şi întărirea lui *Constantin Brâncoveanu,* cum şi despre acţiunea întreprinsă la Poartă în favorul comitelui *Tököly* [2]).

„La nouvelle de la mort de *Serbano,* Prince de Valaquie, a eté portée à An„drianople le 20 de ce mois par six gentilhommes du pays, les quels ont, en même „temps, demandé la confirmation de *Constantin Braccovano,* neveu de la femme du „deffunt qu'ils ont choisi comme le plus riche et plus capable de les commander. Leur „requeste a esté appuyée de 400 bourses, dont 200 ont esté présentées au Vézir, 100 „au grand Trésorier, 50 au kiaya du Vézir et le surplus aux menus officiers et pour „les frais des expeditions, avec offre d'en fournir 300 autres pour la campagne pro„chaine pourveu que les Tartares n'entrent point en quartier d'hiver chez eux".

Carra zice [3]):

„Le second et le ***dernier*** des Cantacuzènes qui ait régné dans ces provinces, „fut *Serban* (Servan) de la maison impériale de Cantacuzène, ayant obtenu la prin„cipauté de la Valachie lorsque *Duca* eût été transféré à celle de Moldavie". Carra uită de sigur pe *Ştefan Cantacuzino* când zice că *Şerban* a fost *ultimul* dintre Cantacuzinii care a domnit.

„Serban envoya son frère *George* (Iordache) en ambassade à Vienne vers „l'empereur *Léopold;* il fit aussi une étroite alliance avec les deux frères *Jean* et „*Pierre* czars de Moscovie, dans le but de chasser les Turcs d'Europe. Ses alliés lui „promettaient, en cas que Constantinople fût prise, de le faire déclarer empereur des „Grecs, comme representant par son extraction l'ancienne famille des empereurs de „son nom.

„*Serban fit fondre une artillerie de 38 gros canons, assembla une armée „de 38.000 hommes,* etc. •

---

1) A se vedeà numărul din urmă.
2) *Documente Hurmuzaky,* Vol. I-iu pag, 273. (Tocilescu-Odobescu).
3) *Histoire de la Valachie* etc. pag. 91.

Вершури Политиче, і҃, асупра Стемелѡ Лумнатулуй, ши ѧ Нълцатулуй Домнъ Іѡ҃ Шебанъ К: Б: Воевод.

Грипсоріи ши Стемеле, сѣмне ѧпъръцїей,
Прекум ши кобулъ вѣдеіе, афи семнулъ Домнїей.
Кукарѣ честъ лумина Домнъ, врѣдник съ ѧподобѣще,
Амъндурора Стемелѡ, мощѣ съпоменѣще.
Къ деспре нѣмулъ пъритескъ, пре грипсѡ стъпънѣще,
Ꙗрь деспре мумѫ предеплин прекобь бине Домнѣще.

Тударъ Дмне каре ещи, мареле ѧпъратъ,
Каре прѣчестъ Домнъ лумина, ѧсуци лай коронатъ.
Кулинъ паче сълпъзещи, кувїѧцѫ феричитѫ
Ѧскаунулъ стръмошилѡ, ку Домнїе слъвитѫ.

Stema după o pecete veche a familiei.

„Son second frère le Stolnic *Constantin* et *Brancovan* son neveu (fils de sa „sœur) après avoir fait tous leurs efforts pour le détourner de son dessein, voyant „qu'ils ne pouvaient le persuader, agirent, à ce que l'on croit, plus puissemment auprès „de lui par le poison".

* * *

Intr'alt studiu [1]) al nostru am vorbit despre *Armele Cantacuzinilor* în general. Aci ne vom ocupa de *Stema* lui *Șerban Vodă Cantacuzino.*

Pe o *Evanghelie*[2]), imprimată la București în 1682, se citește pe prima pagină:

D'asupra: „Versuri politice 10 asupra Stemelor luminatului și Innălțatului „Domn Iω Șerban K(antacuzino) B(asarab) Voevod".

In dreapta și în stânga Stemei (vezi figura pag. 318) sunt inițialele numelui și titulaturei Domnului: *Iω Ș(erban) K(ant.) B(as.)V(oevod) D(omn) Ț(ării) R(omânești).*

Sub stemă:

„Gripsorii și Stemele sémnel(e) înpărăției
„Precum și Corbul véde-se a fi semnul Domniei
„Cu caré cest luminat Domn vrédnic să înpodobéște
„Amăndurora Stemelor moștén să pomenéște
„Că despre némul părintesc pre *gripsor* stăpânéște
„Iar despre mumă pre deplin pre *corb* bine domnéște.

„Tu dară Doamne care ești marele înpărat
„Care pre acest Domn luminat însu-ți l'ai coronat
„Cu lină pace să'l păzești cu viiață fericită
„In scaunul strămoșilor cu domnie slăvită".

Gripsorul despre care se vorbește este *„l'aigle eployé de l'Empire d'o-„rient becqué, langué et membré de gueules tenant dans la serre dextre le scèptre „et dans la senestre l'épée. Couronné d'une couronne impériale ouverte, qui est „de Byzance".*

Acest „Gripsor" timbrează un fel de *scut* rococo înconjurat de frunze în formă de *lambrechinuri.* In scut se află o terasă (sau munți cu cetăți) din care iese: *un arbore arraché* (?) (alusiune la arborele antic al Cantacuzinilor) în vârful căruia șade o aquilă neagră cu sborul jos, cruciată și încoronată, care este însoțită la dextra de o lună nouă, iar la senestra de un soare, care este Valahia.

Reproducem acì o altă figură[2]) cu deosebirile următoare:

Aquila biceptă (eployé) are în ghiara stângă un glob cruciat în loc de sabie iar în cea dreaptă uă sabie în loc de buzdugan. Aquila este însoțită de două stele cu câte 6 raze *„en chef"* iar „en pointe" un soare la dreapta și o lună-nouă la stânga. Aceste două mobile (soarele și luna) sunt ale Valahiei și, prin urmare, trebuiau băgate în scutul de jos sau, mai esact, sub pavilionul Valahiei. In acest pavilion aquila este *conturnată* prin urmare, diferă eraldicește de cealaltă din figura precedentă care este aquila obicinuită a principatului; apoi aquila nu este încoronată. Pavilionul este *ținut* deadreptul de 2 cavaleri *(tenants)* încornați și stând jos.

După cum se vede alcătuitorii ambelor steme nu erau versați în nobila și misterioasa limbă și știință a blasonului.

In fine, în *Biblia*[2]) tipărită în Scaunul mitropolii din București la 10 No-

1) *Neamul Boierilor Pârșcoveni* pag. 69—73.
2) Proprietatea d-lui Al. G. Cantacuzino.

Stema după *Biblia* din 10 Noembrie 1688.

embrie 1697=1688 aflăm următoarea stemă și cu: „stihuri 8 asupra stemei „pre luminatului și înălțatului Domn Ioan Șerban K. B. Voevod". Aceste stihuri făcute de „plecat robul Mării tale *Radul Logofăt*" (Greceanul) sună astfel:

„Soarele, luna, gripsorul și corbul înpreună
„încă și spata cu Buzduganul spre laudă se adună
„Și aceste Doamne-ți înpletesc stemă înfrumusețată
„în loc de părinți Soarele și Luna ți se arătă
„Luminătoriu născându-te neamului și moșiei
„pré vrédnic stăpânitoriu Țărei și Politiei
„Iară Corbul care au hrănit pre cel flămând Ilie
„aduce-ți Doamne cu crucé putére și tărie
„Intinde-te ca gripsorul spre toate stăpânéște
„și cu Spata și cu Buzduganul spre vrășmași izbândéște
„Spre cei văzuți și nevăzuți cu mare biruință
„precum rugăm pre Dumn(e)zău cu multă umilință
„Să te întărească minunat în Domnie slăvită
„cu pace și cu liniște cu viață norocită
„Și întru al său Dumnezeesc lăcaș și fericire
„să-ți dé cerescul înpărat parte de moștenire."

Desemnul ne arată că cel ce l-a făcut, sau cel ce a dorit să se facă *armele*, aveà oarecare idei despre regulele artei heraldice căci deosebește cu precisiune *mobilele* Principatului de ale casei Cantacuzinești. El chiar le pune pe toate pe un *cartuș* de și în unele amănunte a introdus modificări ca: aquila conturnată și necoronată, dispariținea terasei și a arborului și, în fine, adăugirea unui *inel* în ciocul aquilei. Această armoarie nu ne reprezintă pe un Cantacuzin domnind în Valahia ci pe un Valah domnind la Byzanțiu. Adică, de pildă, pe pieptul aquilei imperiului German se află scutul cu aquila prusiană și pe ea scutul casei de Hohenzollern căci împăratul Germaniei este Regele Prusiei din casa de Hohenzollern. Exemplu și scutul României de azi.

I. Beizadé Iordache

BANUL OLTENIEI.

Născut, după cum am văzut, la 1681 între Septembrie și Decembrie, se căsătorì la Brașov, la 1709, cu *Roxandra*, fata lui *Beizadé Iordache Ruset*, fiul lui *Antonie Ruset*, domnul Moldovei.

Din cauza persecuțiunilor *Brâncoveanului*, el petrecu în pribegie cu mumă-sa, doamna *Maria*, și cu trei dintre surorilelui: văduva *Bălăceanului*,[1])

1) In Vol. V, partea I din *Documentele Hurmuzake* pag. 374, la 23 Martie 1691 „*Maria Dedulescu* „și *Maria Cantacuzino* cer, prin petițiune către Impăratul *Leopold I-iu*, să li se asigure pensiuni viagere. Ele își „zic: „per nos relictas viduas, respective *matrem* et *nurum* generalis *Bolocsani* etc.", iar în petițiune: „*Mater* et „*Nurus* conflictum cum generali Heissler ad passum vulgo Törcsvár (Bran) vocatum infaustissimum deplorantes, „tum quod Majestatis Tuae militia ibidem per Impiissimum Tökelyium caesa, cum quod *filius noster* et respective „*maritus Balocsani* eadem în acie infelicissime occubuit; etc. Aci este de observat că generalul *Balocsani* este *Aga Constantin Bălăceanul*, ginerile lui *Șerban Vodă*. El are de soție pe *Domnița Maria*, iar cealaltă *Marie Dedulească* este neapărat soția lui *Badea Bălăcean*, tatăl lui Constantin Aga; pentru că din cuvintele *matrem* et *nurum* nu se poate înțelege decât ca *Maria Deduleasca* este mama *Bălăceanului* căci numai astfel *Maria Cantacuzino* i-ar fi ei noră: „*filius noster* et *respective maritus*".

O altă Marie Dedulească cunoaștem din documente a fi fata lui *Barbu Bălăceanul*, vărul lui *Constantin Aga* și ginere al lui *Iordache Stolnicul Pârșcoveanul*. Acest *Barbu Bălăceanu* căsătorì pe fie-sa *Maria* cu *Ioniță Dedulescul* sub domnia lui *Brâncoveanu*. Cu această ocaziune Brâncoveanul înzestră pre fata lui Barbul cu două moșii „luate cu sila și fără nici o treabă" din zestrea *Ancuței Năsturel* fata lui *Preda Pârșcovcanul* cumnatul *Barbului Bălăceănul*.

Maria de Dédulest alături de *Maria Cantacuzino* nu poate fi deci decât văduva *Badei Bălăceanului;* și ea, semnând cu numele părintesc, a înțeles poate să deosibească mai bine pe ambele *Marii* devenite prin căsătorie *Bălăcence*.

domniţa *Casandra* şi domniţa *Bălaşea*, stând la Braşov sub protecţiunea împăratului şi aşteptând întorsătura evenimentelor.

La 16 Iunie 1717 Mareşalul *Stainville* scrie prinţului *Eugeniu de Savoia* că o deputaţiune de vre-uă 30 de boeri cere dela împăratul ca să numească Domn în Valahia pe *Georgius Cantacuzenus*; iar la 14 Septembrie acelaşi an, boierii refugiaţi în Ardeal, scriu prinţului *Eugeniu de Savoia* să dea ascultare deputaţilor lor şi cer ajutor în contra Turcilor. Scrisoarea este semnată de *Radul Popescu* Banul, *Şerban Bujorénul* Vornic, *Radul Golescul* Spătar, *Gligorie Bălénul* Logof., *Ilie Ştirbéiu* Vistiar, *Petru Obedénul* Sărdar, *Statie Leurdénul* Paharnic, *Costandin Clucerul Brăiloiu*, *Vintilă Bucşanul*, *Barbul Grecénul* Stolnicul, *Drăghici Bălăcénul*, *Matei Kretzulescul* Şătrar. [1])

La 23 Septembrie 1717 Boerii refugiaţi în Ardeal cer prinţului *Eugeniu de Savoia* să-i scape de jugul turcesc şi de Voevodul *Ianachi Mavrocordat*. Semnează cererea: *Radul Popescu* Banul, *Radul Golescul* Spatarul, *Ilie Ştirbéiu* Vistiar, *Barbul Grecénul* Stolnicul, *Ventil căp. Bucşanul*, *Ştefan Prişcovénul* Postelnic, *Iordache Bălénul*, *Drăghici Bălăcénul* Căpit. şi *Antonache Florescul* Clucer. (Hurmuzache. pag. 198).

La 27 Mai 1718. Prinţul *Eugeniu de Savoia* raportează Împăratului *Carol al VI-lea* că boerii din Muntenia, cer pe *George Cantacuzino* de Domn; el se află locuind la Braşov.

Deputaţii boerilor, clerului şi ţării la împăratul sunt: *Giovanni Abrami* Aulico predicatore, *Rudolfo Golesco* generale şi *Elias Ştirbei* tesaurarius. (pag. 217).

La 15 Septembrie 1720 George Cantacuzino [2]) fu numit Ban şi aşezat în capul administraţiunii chesaricesti a Olteniei. In această funcţiune însă el nu stătu decât câţiva ani şi se retrase în Transilvania unde murì, la Sibiu, înainte de încheierea păcei dela Belgrad în anul 1739, pace prin care Oltenia se înapoià Valahiei. El murì deci în vârstă de aproape 58 de ani, lăsând în urmă'i 4 băeţi şi 2 fete, [3]) din cei 5 fii şi 4 fiice ce avusese în timpul căsătorii sale.

Reproducem aci, în facsimil, semnătura Banului George Cantacuzino,

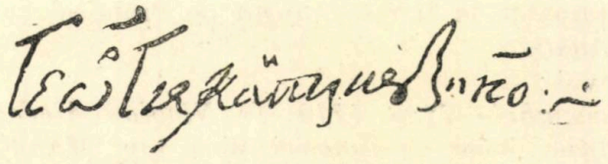

Gheorghe Cantacuzino, semnătura la 23 Aprilie 1720.

după ordinul dat în ziua de 23 Aprilie 7228(1720): „Dumitale Paharnice *Bar-*„*bule Otetelişene*, sănătate poftim de la Dumnezeu. Alta, facem dumitale în ştire că „pe la noi veni *Şerban Stoenescul* de să jelui zicând că fiind pricină [4]) etc., etc. Ordinul este scris în întregime de Beizadé Iordache.

---

1) Hurmuzake VI, pag. 184.

2) *Uricarul*. Codrescu, IX pag. 161.

3) *Genealogia* pag. 284 arată numai 3 băeţi şi 2 fete, iar în *Magazin istoric*, t. V pag. 77 aflăm pe *George Cantacuzino* adresând împăratului un memoriu în care îi spune că are o familie numeroasă compusă din 5 fii şi 4 fiice etc.

4) Arch. stat. Cartoanele *M-rii Hurez*, pach. 30, doc. 33.

Despre fetele rămase în urma lui *Beizadé Iordache* nu ne vom ocupà aci. Genealogistul ne spune că una, *Marica*, a fost căsătorită cu *Toma Brăiloiu*, feciorul călugărului *Dositeiu Brăiloiu*, iar cealaltă, *Ilinca*, se căsătorì cu *Asan Fălcoianu*.

Să trecem la feciorii lui Iordache.

Câți-va cercetători luându-se după hrisovul următor dat de *Nicolae Alesandru* Vodă Mavrocordat la 24 Ianuarie 7228=1720 au dedus că *Șerban Vodă Cantacuzino* a avut doi feciori în viață și anume pe *Beizadé Iordache* și pe *Spătarul Toma Cantacuzino*. Iată hrisovul: [1])

Iω *Nicolae Ales. Vv.* dă boierului Domniei Mele *Iordache Kreţulescul Vel Vorn.*, să fie volnic să aibă a ţiné și stăpâni toată parté de moșie din satul *Bréza* sud Prahova câtă ar fi a lui *Gheorghe Cantacuzino Beizadé*, feciorul răposatului *Șărban V. V.*, etc.; pentru că având ei acest sat Bréza părțile de moșie și *G. Cantacuzino Beizadé* și *Toma Spătarul.* Apoi făcându-se ei haini și hecléni de către puternica împărăție s'au dat din porunca împărăției toate satele și moșiile lor pe seama Domnească. Deci și Domnia-Mea încă am socotit de am dăruit pre cinstit și credincios boierul Domniei-Mele *Iordache Kreţulescul Vel log.* cu acest sat *Breaza* întâiu cu parté *Spătarului* toată, după cum arată într'altă carte a Domniei-Mele ce i-am făcut la mână, iar acum i-am dăruit și parté lui *Gheorghe Cantacuzino Beizadé*, câtă s'ar afla toată, ca să fie de ajutorul casei Domniei-Sale pentru dreapta și credincioasa slujbă ce slujește Domnii și Țării, etc.

Divan. jupân *Radul Popescul* Vel Vorn., *Iordache Kreţulescu* Vel Log., *Dumitrache* Vist. *Ramadan*, *Grigorie Halepis* Vel Vist., *Manolache* Vel. Cluc., *Ianache Stama* Vel Post., *Nicolae Ruset* Pah., *Matei Kreţulescu* Vel Stol., *Cost. Balénul* Vel Comis,, *Panaiot* Vel Sluger, *Gr. Grecénul* Vel Serdar, *Barbul Merișanul* Vel Pitar. Ispravnic, *Costandin Văcărescu* Vt. Log. Și s'au scris de *Grigorie log. Konţescu* biv treti Vist.

Insă documentul anterior, din 10 Decembrie 7228=1719, la care se referă, mai sus, Domnul vorbind numai despre *Toma Spătarul*, învederează, după moșiile ce se confiscă, cum că *Toma Spătarul* este feciorul lui *Matei Aga*, fratele lui *Șerban Vodă* și, prin urmare, văr primar cu *Beizadé Iordache* iar nu frate. Se știe, de altfel, că *Toma Spătarul* trecu în Rusia unde devine General (ctitorul de la M-rea *Poiana* pe Prahova) iar *Beizadea Iordache* trecu în *Austria*.

Eată hrisovul:

La 10 Decembrie 7228=1719. Iω Nicolae Alesandru V. V. pré cinstitului și credicios boier al Domniei Mele jup. *Manolache* Vel Cluc., care slujește Țării și Domniei Mele cu credință, am socotit Domnia Mea de l'am miluit și l'am dăruit cu satul *Filipeștii-din-pădure* ot sud Prahova, însă partea *Tomei Spăt. Cantacuzino* etc., și cu viile din délul *Bălţaţilor* i de la Orcan i de la Ciutul i de la Băzăr i de la Bendea și cu 4 roate de moară pe apa Praovei i moșia de la *Moreani* i moșia *Mărul* i moșia *Găujanii* ot sud Vlașca partea *Tomei Spăt.*, etc. tot hotarul, cu apa ce cură pe moșie și se băltește și cu balta *Suhărnei.*

Deci *Toma Spăt.* lăsându-și patria sa s'au înstreinat într'altă Țară arătându-se *hain* și înpotrivnic prea puternicei împărății. Drept aceia toate

---

1, Acad. Română, mss. 260: Condica moșiilor Doamnei *Roxandra Hangeri* pag. 124.

a lui sate, moșii, case, vii, rumâni, țigani și ori ce s'au mai găsit în urma lui, cu poruncă înpărătească s'au luat toate pe séma Domnii. Deci măcar că pré iubitul fratele Domnii Mele răposatul *Ioan V. V.* în domnia sa le-ar fi dat, aceste 2 sate lui *Matei Fălcoianu* ce a fost pre vrémea aceia Vornic Mare, cu hrisovul Domniei Sale, ca să le ție și să le stăpânească socotindu-l că va fi deapururea cu credință și cu dreptate Domnii și Țării precum are datorie fiește care boier a fi de către Domnul său și de către Țară cu credință și nevoitoriu cu slujbe folositoare; dar el aceste toate le-au călcat și nesocotindu-le întru nimic, au fugit peste Olt făcându-se *hain*, ca un om nemulțumitor. Drept aceia și Domnia Mea văzând că este înpotrivnic și nesupus dreptăților Țării și neașezat sub o stăpânire, ca de la un om nemulțumitor, ce i se ia darul, și Domnia Mea am luat de la dânsul acestea toate iar pre seama Domnii, iar hrisovul ce i se dăduse ca să stăpânească aceste toate și alte câte se va mai coprinde în el, de acum înainte să fie făr de nici o întemeiere, de vreme ce nu și-au păzit credința către Domn și către Țară. Pentru că Domnia Mea acum am socotit de le-am dat și le-am dăruit cinstitului și credinciosului boierului Domniei Mele jupân *Manolache Vel Clucer* (Lambrino) aceste 2 sate cu toate câte pe lângă ele s'au pomenit etc., etc.

Divan. jup. (alb) Vel Ban *Radul,* Vel Vorn., *Iordake Kreţulescu* Vel Log., *Dumitrașco* Vel Spăt., *Grigorie* Vel Vist., (alb) i jup. *Ianache Stama* Vel Postel., *Neculae Ruset* Vel Pah., *Matei Kreţulescul* Vel Stoln., *Costandin Băleanul* Vel Comis, *Panait* Vel Slug., *Barbul Merișeanul* Vel Pit. Ispravnic, *Constandin Văcărescul* Vt. Log. Și s'au scris hrisovul acesta în anul dintâiu la a doua domnie a Domnii Mele aici în orașul Scaunului Domnii Mele în București, de Mihai logofețelul. Pecetea aplicată se păstrează [1])

i

După arătările genealogistului cantacuznist [2]) feciorii au fost:

1. **Iordache** născut probabil pe la 1710 și „căsătorit cu fata Serdarului „*Matei Mogoșescul* etc. dela care seminție n'au rămas; au murit amândoi soții în „București după uă căsnicie de câți-va ani".

2. **Matei**, născut probabil pe la 1712 „s'a însurat cu fata lui *Costandin* „*Dudescu*, anume *Zoița*, femeie foarte desfrânată. Au avut 2 fii *Costandin* și *Nicolae* „și uă fată *Maria* măritată după *Iordache Kreţulescul* etc. La anul 1769 Noembrie „*Costandin*, viind în vârsta de 19 ani s'a căsătorit cu *Păunica* fiica lui *Mihai Cantacuzino* (genalogistul) ce eră de ani 14. Din iei au ieșit un fiu *Pârvuletz. Păunica* „a murit la Brașov la 1771 iar bărbatul ei *Costandin* a murit la 1772 în Februarie „și s'a înmormântat la București în mânăstirea *Sf. Ion.* La 4 Mai 1787 se stinge „și *Pârvuletz* în vârstă de 17 ani și 8 luni. Petersburg la *Niculae* s'a însurat în Mol„dova cu fata lui *Costandin Paladi* și s'a mutat din Valahie la Iași".

La August 1768. Pré Inălțate Doamne. După luminată poruncă a M. Tale, adunându-ne cu toții am văzut și noi *tacrirul* (interogatorul) ce s'au făcut de către cei orânduiți de Inălțimea ta: d-lui *Costandin Kreţulescu*, Vel Vorn., d-lui *Badé Știrbéiu* biv Vel Vist, i d-lui *Iordake Mavrodin* biv Vel Vist. și pentru toate cele ce are a luà d-nei Clucerésa *Zoița* de l(a) d-lui Vel log. fratele d-e' care îi sunt lăsate de la răpos. părintele *Climent* tatăl d-lor dar: însă. moara din *Căţel* cu piua i cu cârciuma cu storiște morii i a cârciumii cu toată livadé Căţelului care este deosebită parte din Ciumérnic cu venitul lor i ai treilé bani din prețul vânzărei venitului

1) Așezămintele Brâncovenești. *Găujani*, doc. 1. Orig. rom. pergament.
2) *Genealogia* Cantacuzinilor p. p. 284 — 291.

munţilor din sud Prahova ai părintelui *Climent.* Aceste sânt să-i dé. Iar pentru cele ce au arătat d-ei Clucereasa lipsă din zéstre şi danii de la rudele d-ei, fiind-că pentru acestea din Carté şi din Diiata părintelui *Climent* să dovedeşte că nu are lipsă de zéstre sau alte danii, ci încă se vede că peste zestre o împărtăşaşte şi îi dă din cele rămase ale moştenirii sale precum s'au numit mai sus, şi la acésta nu rămâne d-lui Vel log. în prepus cum că îi dosédte cevaşi adeverindu-să dreptaté d-lui cum s'au zis de însuşi răpos. părintele *Climent*, şi fără cale face această cerere de la d-lui Vel logof., etc., etc.

Clucereasa *Zoiţa* „se vede cum că s'au purtat cu multă netrebnicie şi fapte „necuviincioase, cheltueli fără cale, făcând lucrări ce nimeni altul în pământul Ţărei „n'au făcut, prăpădindu-şi tot şi ale d-ei zestri şi din cele rămase de la răposatul soţul „d-ei însărcinând şi atâta datorie precum este ştiut de toţi că după dreptate de la „judecată i s'au luat stăpânire de a mai (interzisă) avea volnicia să se întinză la cevaş „rămăind moştenirea pă seama copiilor d-ei *Costandin* şi *Niculae* fiind clironomi, etc. A avut şi o fată înzestrată de bunicul ei: de părintele *Climent* [1]), etc., etc.

Vel Ban, Vel Vorn., Vel Vist., Vel Clucer.

Al treilea fecior este:

3. **Toma,** născut probabil pe la 1714, „s'a însurat în Bucureşti cu fata „Vistierului *Herii Brézoianul,* care în tânără-vârstă a murit şi au rămas *Mariei,* „soţiei lui, *un fiu* şi *uă fată* ce trăesc astăzi la Bucureşti".

De oarece Beizadea *Iordache* se retrase la Sibiu cu familia lui; după moarte'i (1739), soţia lui *Roxandra*, ceru voie Domnului *Constantin Mavrocordat* ca să-i permită reîntoarcerea în ţară. Această voe fu acordată şi văduva sosì în Bucureşti cu cei patru (nu trei) fii ai săi *Iordache*, *Matei*, *Toma* şi *Constantin.*

4. Despre acest **Costandin,** genealogistul nu vorbeşte nimic.

El trebue să se fi născut, după *Toma*, pe la 1720. După cum rezultă dintr'un act [2]) de hotărnicie şi *trasul* (măsurătoarea) *moşiilor ot Drăgăneşti* etc.. Constantin se însurase şi el cu *Aniţa Rosetoaia*, cu care a avut un copil *Dincă* sau *Costandin.*

* * *

Genealogistul ne spune [3]) că „*Nicolae Cantacuzino* fiul lui *Matei* s'a „mutat în Moldova, la Iaşi; iar în Bucureşti, a rămas fiul (ne numit) *Tomei Can-*„*tacuzino*, parte bărbătească; până azi (1787), numai aceste *obraze* mai trăiesc". Se impune a controlà *şi verifica* arătările genealogistului precum şi ale completà.

La 19 Aprilie 7252 (1744) aflăm [4]) un zapis prin care *Roxandra Cantacuzino* dinpreună cu copiii dumnea-ei, dă scrisoare „nepotului *Mihai Făl-*„*coianul* biv. Vel. Şetrar că i-a vândut toată partea de moşie din satul *Ivăneşti* ot „sud Olt, însă jumătate, care este dă moştenire din două cu dumnea-lor boierii ne-„poţi răposatului *Drăghici Cantacuzino* Vel spătar etc."

---

1) Acad. Rom. pach. XIII, doc. 104.
2) Proprietatea d-lui Al. G. Cantacuzino.
3) Ibid. pag. 291.
4) Arch. Stat. *Şcoala Ionaşcu din Slatina,* pach. 2, doc. 6.

Semnează actul: *Roxandra Cantacuzino*, *Aniţa Cantacuzena* (noră) *Iordache Cantacuzino*, *Marica Brăiloiu*, *Matei Cantacuzino*, *Toma Cantacuzino*, *Serban Izvoranul* martor. *Ianache* Postelnicul martor.

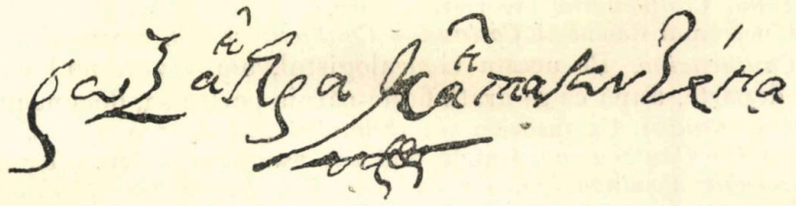

Roxandra Cantacuzena, semnătură pe actul din 19 Aprilie 1744.

Din acest act rezultă că unul din fiii *Roxandrei* este lipsă şi în locu'i semnează soţia lui *Aniţa*. Această împrejurare confirmă ştirea genealogistului despre moartea prea timpurie a unuia dintre fiii lui Beizadé *Iordache* şi anume a lui *Costandin* pe care l-am presupus născut pe la 1720.

La 28 August 7254(1746). Aflăm [1]) următoarea scrisoare :

„Adevărata scrisoare a noastră la mâna dumnea-ei nepoată-mea *Zmărăgdiţii* „*Bălăceanca*, ca să fie de bună credinţă precum să se ştie că i-am vândut dumnea-ei „munţii noştri după Prahova, însă muntele *Floreiul*, ce să chiamă *Stâna Doamnii*, „muntele ce-i zic *Unghia Ursului* şi uă jumătate de munte ce-i zic *Răzoarele* şi cu „poenile lor după Praova, şi a patra parte din satul *Comarnicul*.

„Şi m'am tocmit cu dumnea-ei în taleri 1300, şi am luat aceşti bani toţi de- „plin în mâinile noastre şi dumnea-ei să abiă a stăpâni munţii cu poianele lor şi cu „ce sau zis mai sus, adecă *Comarnicul*, plasa noastră, cu bună pace de către noi şi „de către toţ(i), pentru că (le)-am vândut dumnea-ei de a noastră bună voe, nesilită „de nimenea. Şi pentru mai adevărată credinţă am întărit ac(e)astă scrisoare cu is- „căliturile şi cu peceţile noastre, să-s(e) crează. *Av(gust) 28 leat 7254(1746)*.

Stanca Spătărésa, Safta Cantacuzena (două peceţi cu aquilă biceptă şi coroană).

Martori : „*Costandin Dudescul*, *Iordachi Cantacuzino*, *Matei Cantacuzino*, *Toma Cantacuzino*, *Ion Cantacuzino*“.

Personagiile din acest act sunt :

Stanca Spătăreasa este fata Postelnicului *Brézoianul* soţia lui *Răducanul Spătarul*. Acest Răducanul este fiul lui *Costandin Stolnicul Cantacuzino*. Răducanu moare la 1715, Februarie în 25, iar Stanca la 1756.

Safta a fost fata *Stancăi* Spătăreasa [2]); ea moare la 1753.

Ion Cantacuzino este fiul lui *Pârvul II-lea* din *ramura Măgurenilor*; el moare [3]) la anul 1749.

Costantin Dudescul este socrul lui *Matei Cantacuzino* feciorul lui *Beizadea Iordache Cantacuzino* din *ramura Drăgăneştilor* adică a lui Şerban Vodă.

La 1 Decembrie 7258(1749) se face [4]) „*Trasul moşiilor ot Drăgăneşti „i ot Ciupelniţa i ot Ruşii dupreste Cricov, ce sănt să se facă 5 părţi cum arată „în jos anume:*

„*Ciupelniţa* masă stânjeni 835
„*Cornul*, *Drăgăneştii*, *Orbii*, *Lipovul* până în Cricov masă stânj. 1996
„*Moşia Ruşilor* despre Cricov. masă stânjeni 1878
„Total 4709 stj.; în 5 părţi, de parte, stânjeni 942

1) *Documente Cantucuzineşti* pag. 212.
2) Vezi *Genealogia* pag. 324.
3) Vezi *Genealogia* pag. 116.
4) Documentul d-lui Al. G. Cantacuzino.

Care sunt aceste 5 părți și cui se dă anume?

„1. Partea Dumneaei *Ruxandrii Cantacuzini*, maica fiilor dumné-ei a-nume:
„2. *Iordache Cantacuzino* biv Vel Sărdar, i
„3. *Matei Cantacuzino* Vel Sărdar, i
„4. *Toma Cantacuzino* biv treti Vistier, i
„5. a nepotului dumné-ei *Costandin Cantacuzino*, din răposatul fiul dumné-ei *Costandin Cantacuzino*. Pe acesta Genealogistul, am văzut, nu'l cunoaște.

Mai departe, după ce se arată fiește-căruia partea sa, documentul spune:

„Partea *Dinului* Cantacuzino *sin dumné-ei Aniții*, care a fost soție răpo-„satului *Costandin Cantacuzino*, **fratele mai sus numiților boieri**, fiilor răposatului „Beizadé *Gheorghie Cantacuzino*, s'a dat coconului *Dincă* Cantacuzino partea lui „toată câtă i se-au venit să ia din *Drăgănești* și de la *Rușii*, etc.

Se vede că, la 1749, *Dincă, Dinul* sau *Costandin* era minor fiind-că se zice în act: „la această înpărțeală poftindu-mă dumné-ei *maica soacră* Ruxandra „Cantacuzini dinpreună și cu dumné-lor boerii *cumnații*, fiind și cu porunca Mării Sale pré luminatului și pré Inălțatului nostru Domn Iω *Grigorie Ghica* Voevod".

Semnează actul: *Ianache* biv Vel Serdar, *Roxandra Cantacuzini, Anița Rosetoaia, Iordache Cantacuzino*, biv Vel Serdar. *Matei Cantacuzino* Vel Serdar, *Toma Cantacuzino* treti Vistier.

(Actul este legalisat conform cu originalul de judecătoria județului Prahova la 5 Aprilie 1844).

Costandin Cantacuzino este lipsă: el era mort atunci la 1749.

Să zicem că a murit la 1743. Cum dânsul erà cel mai mic dintre frați și surori (am presupus mai sus că s'ar fi născut pe la 1720), prin urmare, la moarte'i avea 23—25 ani!

Deci, știa bine genealogistul că unul dintre fiii lui Beizadea *Iordache* se stinsese *„în tânără vârstă"*, numai că el credea pe *Toma* că ar fi fost cel ce răposase. De altfel, această eroare o face [1]) și d. N. Iorga când zice că „dintre cei **trei** fii ai săi, *Iordachi* și *Toma* **muriră înainte de vreme**, iar un al „treilea, *Matei*, nu s'a deosebit prin nimic".

Am presupus că *Constantin* murise la 1743, această limită, nu am ales-o la întîmplare, ci am avut în vedere actul din 1744 în care se văd iscăliți ca vânzători câte 3 frații lui, iar el lipsește.

La 4 Mai 1753 Iordache Cantacuzino biv. Vel. Pah. împreună cu frații lui anume „*Matei Cantacuzino* biv. Vel. Pah. și *Toma Cantacuzino* biv. „Vel. Șătrar, fieciorii răposatului *Gheorghie Beizadé* sin fericitului întru pomenire „*Șerban Cantacuzino Basarab Voevod.* dă *M-rii Cotroceni* zapis" prin care arată că „răposata maica noastră *Roxandra*" prin diata ce făcuse lăsase „să i se în-„groape trupul la acea sf. mânăstire a răposatului socrului dumnea-ei, după cum s'au „și căzut a să îngropà acolo", în care scop ea dăruește mânăstirii „partea ei din moșia ce-i zic *Rușii lui Șerban Vodă* ot sud Saac [2]) etc."

Ca martori semnează, pe lângă sus numiții frați, și două rude: *Costandin Năsturel* Vel. Ban (nepot de vară) și *Costandin Dudescu* biv. Vel. Dvornic (socrul lui Matei Cantacuzino).

La 17 Martie 7262 (1754) Matei Cantacuzino biv. Vel. Pah. dă partea lui din *Florești*, spitalului Pantilimon, pe bani. Martori: *Iordache Cantacuzino* biv. Vel. Pah., *Toma Cantacuzino*, *Ștefan Văcărescul* [3]) Logofăt.

---

1) *Despre Cantacuzini.* Studii Istorice, p. CLI.
2) Arch. Statului. *Cartoanele M-rii Cotroceni* pach. 31 doc. 1.
3) Iorga. *Studii și Doc.* V. pag. 498.

La 9 August 1756 Toma Cantacuzino, biv. Vtori Logofăt, fiul răposatului *Gheorghie Beizadea* dă zapisul lui „la mâna dumnealui tatii *Cos-*„*tandin Fierăscul* (Năsturel) biv. Vel. Ban. precum să se știe că i-am vândut toată „partea mea de *moșie Buciumeni*, dinpreună cu 2 roate de moară de acolea, însă „stânjenii 635½ pă talere 2 bani 30 care fac talere 1429½ bani 45. Dec(i) căzându-se „dumisale mai mult decât vecinilor din sus și din jos, ca un neam ce ne este, n'a „îngăduit pe alții, ci mi-au dat dumnélui acești bani etc."

Semnează ca martori: *Iordache Cantacuzino* biv. Vel. Paharnic „*Costandin Cantacuzino* biv. Vel. Paharnic, și *Dimitrie Râfovénul* biv. Vel. Șetrar."

Din acest zapis deși lipsește *Matei*, fratele vânzătorului, el este însă represintat prin fiul său *Constantin*.

Până aci stabilirăm fii lui Beizadé Gheorghe. Să-i cercetăm în parte:

* * *

II. *a)* Iordache Clucerul Cantacuzino.

1710 † 1763–5.

Iordache este primul fecior al lui Beizadé *Iordache*. El se naște probabil pe la 1710. Cuvintele genealogistului relative la moartea ambilor soți „după uă căsnicie de câți-va ani" nu trebuesc luate în mod absolut; căci daca, în adevăr, căsnicia nu a durat decât „câțiva ani" nu rezultă că ambii soți ar fi încetat din viață la scurtă vreme unul după altul, fiindcă pe *Iordache* îl întâlnim pe la 1761 când el aveà etatea de peste 50 de ani și, prin urmare, aserțiunea că „*Iordache* și *Toma* murirà înainte de vreme" nu poate fi primită în fața actelor esistente.

Din actele reproduse mai sus resultă că *Iordache* trăià deja la 19 Aprilie 1744 și la 28 August 1746.

La 19 Aprilie 7256 (1748) el este în funcțiunea de Ispravnic: „Dumneata *Iordache Cantacuzino* biv. Vel. Serdar, Ispravnice din sud Prahova" etc. îi zice [1]) *Constantin Nicolae* Vodă (Mavrocordat). Erà dar, *Iordache*, la această dată un bărbat destul de matur.

La 15 Aprilie 7257 (1749) Iordache Cantacuzino biv. Vel. Serdar iscălește ca martor zapisul [2]) lui *Grigorie Topliceanul* Vel. Stolnic, cumnatul lui *Matei Mogoșescul* biv. Vel. Serdar, dat la mâna dumnealui *Andronache* Polcovnicul etc. Tot ca martori figurează și *Costandin Năsturel* biv. Vel. Vistiar, *Pantazi Câmpineanul* tretì logofăt, *Chiajna Grădișteanca*, *Costandin Filipescu* biv. treti Vistiar și *Pană Filipescu* biv. Vel. Serdar.

La 1 Decembrie 1749 Iordache iese din indiviziunea averei părintești iar *la 1 Mai 1753* împreună cu frații lui esecută diata răposatei *Roxanda*, mama lor. El semnează ca martor zapisele de vânzări ale fraților lui *Matei* și *Toma* la 17 Martie 1754, la 29 August 1756 și la 28 Octombrie 1761.

După această din urmă dată numai întâlnim pe *Iordache* prin acte, putem însă presupune că el se stinse peste vre-o doui-trei ani, căci într'un document posterior ni se spune că el erà Clucer iar la 1761 îl aflăm biv. Vel. Paharnic. Vom admite dar că el murì pe la 1763 — 5, fără posteritate.

---

1) Arch. Stat. *Mitropolia București*, pach. 7, doc. 24.
2) Arch. Stat. *M-rea Radu-Vodă*, pach. 78, doc. 3.

II. *b)* Matei Clucerul Cantacuzino.

1712 trăia la 1761.

Matei este al doilea fecior al lui Beizadé *Iordache*. El se naşte probabil pe la 1712. Aci admitem în totul arătările *genealogistului* ca unul care se încuscrise cu *Matei* şi ştiinţele lui trebuesc să fie certe măcar pentru acesta. Pe acest *Matei* încă îl aflăm în viaţă la 28 Octombrie 1761 semnând ca biv Vel Clucer zapisul frăţine-său lui *Toma* dat dumné-lui nénii *Părvului Cantacuzino* Vel Logofăt (din ramura Măgurenilor).

D. Iorga ne spune [1]) că „*Matei* nu s'a deosibit prin nimic“ Această cestiune ne lasă absolut indiferenţi: nu o putem nici contestà nici confirmà. D. Iorga, în *Studiile istorice*, ne trimite la o notă în josul paginei:

„Genealogia p.p. 286—90. *In Bibl. Ac. Rom.* (doc. 88/XII) se află copia unui „catastih bolţii de la Braşov, care au pus răposata soacra noastră unile şi altele, „la bolta dum. jup(ă)nesii *Sarii* domnului *Draot*, cum arată înlăuntru acum: Mai 8, „d. 7253: Semnează Ζωητζα Καντα, *Mariia Cant.* Meade. *Matei Cant.* Acesta era la „28 Sept. 1748 Vel Serdar şi *ispravnic de Prahova* (Archiva d-lui Barbu Ştirbeiu).

„Cf şi *Studii şi doc.* I—II p.p. 233, 291. La 7253 era Vt. Post. (v. p. CL, „nota 4)“.

In aceste arătări sunt multe părţi adevărate precum sunt şi unele confuse şi neesacte. Trebuià să se ţină în seamă împrejurarea că aproape de aceiaşi vârstă şi la aceiaşi epocă se aflau două personage cu numele *Matei:* unul din ramura *Măgurénilor*, este feciorul lui Părvul I-iu *sin Drăghici;* ér cel-lalt este feciorul lui Beizadea *Iordache sin Şerban;* adică veri al doilea din veri primari, din 2 fraţi. S'a scăpat însă aceasta din vedere şi de aceia, la pag. 286 din *Genealogie* se constată că *trei*, (în loc de *patru)*, tineri, anume *Iordache*, **Matei** şi *Toma* sunt fii lui *Gheorghe* Beizadea. Şi, până la pag. 290, mai constatăm că din *Matei* se trag doi fii: *Costandin* şi *Nicolae*, iar din *Toma* un *fiu* (ne numit). Apoi, ni se spune că ramura lui *Costandin* se stinge cu *Părvuleţ* de o parte şi se continuă *în Moldova cu Nicolae* de altă parte; iar ramura lui *Toma*, prin fiul *ne numit*, rămâne în *Muntenia*, unde se continuă şi până azi, precum vom vedea. Aceste constatări ne pun însă, în faţa unei confusiuni şi anume:

D. Iorga zice [2]) „Din cei 2 fii ai lui *Matei, Costandin* moare în 1772“. ceia ce este esact; „iar din *Nicolae* porneşte ramura Cantacuzinească, zisă a *Râ-„fovenilor*“, ceia ce nu este esact, pentru că această ramură „zisă a *Râfovenilor*“ se scoboară din *Toma* prin fiul nenumit iar nu din *Niculae*.

Notăm că, şi cu această ocasiune, suntem trimişi la o notiţă în josul paginei (nota 5), notiţă de care vom ţine seamă la locul cuvenit.

Nu ne preocupă conţinutul doc. 88/XII de la *Academie*. Este esact că *Matei* Vel Serdarul din 28 Sept. 1748 este cel despre care ne interăsăm aci.

Să confruntăm numai *Studii şi doc.*, I—II, pp. 233, 291.

La pag. 233 aflăm, în zapisul lui *Matei Ghica* Vodă, din 21 Decembrie 1752, dat băraţilor din Târgovişte, printre martorii Domnului pe *Matei Cantacuzino Paharnic*; iar la pag. 291 găsim iarăşi un *Matei Cantacuzino*, însă *Vel Armaş*, şi tocmai la 18 Iunie 1734; adică 18 ani între ambele pagini!

---

1) *Despre Cantacuzini.* Studii istorice pag. CLI.
2) Idem ibid. pag. GLI.

Observăm că la 1734 *Costandin Dudescul* este *Vel Logofăt*, iar la 1752 el ajunge *Vornic* și nu trebue uitat că acest *Costandin Dudescul* este socrul unui *Matei!*

Mai este însă ceva. La pag. 233 documentul este datat la început: 21 Decembrie 1752 iar la sfârșit: „7257, 1722 *(sic)* Decembrie 21". Cum o fi? Din 7257 scăzând 5509 dăm peste 1748; iar la 1722 adăogând 5509 dăm peste 7231.

Ori și care ar fi adevărata dată a documentului de la pag. 292, un lucru trebuie constatat și adică situațiunea lui *Costandin Dudescu*. In documentul de la pag. 291 *Matei Cantacuzino Vel Armașul* este înscris înaintea lui *Costandin Dudescul* Vel Logofăt; pe când la pag. 233, același *C. Dudescul* **Vornicul** este înaintea lui *Matei Cantacuzino Paharnicul*. De aci resultă că, pe când *C. Dudescu* urcă normal treapta boeriilor, odată cu înaintarea în vârstă, *Matei* rămâne înapoi. In realitate însă avem afface cu doi *Matei:* unul din ramura *Măgurenilor*, cum am zis, mort pe la 1742 (iar nu 1740 Oct.) ca mare Ban [1]) și altul, din ramura lui *Șerban* Vodă, care viețuește încă la 1761.

Dintre cei 4 fii ai lui *Beizadea Gheorghe*, singur *Costandin* (iar nu *Iordache* și *Toma)* muri înainte de vreme.

Se mai zice, înfine, că „la 7253 *Matei Cantacuzino* era V-tori Postelnic „(vezi pag. CL, nota 4)".

Această notă 4 ne trimite la *Geneaologie l. c.* și pp. 258—9 unde nu se vorbește nimic despre *Matei* ci numai despre părinții lui. Cu toate acestea nu putem contesta că *Matei*, la data indicată (1745), nu ar fi putut fi *V-tori Postelnic.*

Spre a învederà și mai mult deosebirea dintre *Matei Paharnicul* din 1752 (pag. 223) și dintre *Matei Vel Armaș* dela 18 Iunie 1734 (pag. 291) vom roproduce acì următoarele documente:

La 1 Februarie 7235 (1727) Matei Cantancuzino biv. Vel. Șetrar dă Vlădicăi Kir *Ioanichie* egumenul și ctitorul sf. mânăstiri *Stavropoleos*, [2]) un țigan anume Anton cu țiganca lui Maria ca să fie pentru poslușanie sfintei mânăstirî etc. Dania aceasta *Matei* o face cu *„știrea frățime-mieu Pârvului și a altor rudenii"* etc.

Este clar: *Matei* acesta este frate cu *Pârvul al II-lea* și fecior al lui *Pârvul I-iu*. La 1727 el este abià biv. Vel. Șetrar iar la 19 Iunie 1734 ajunge Vel. Armaș.

La 20 Ianuarie 7249 (1741) *Matei Cantacuzino* Vel. Ban [3]) iscălește uă carte de judecată; el trăiește și la 2 Martie 1742. Acest *Matei* Mare Ban se stinge pe la sfârșitul lui 1742 și, prin urmare, la 1752 nu numai că nu se puteà scoborî din *Mare Ban* la *Paharnic* dar el putrezise deja de 10 ani.

Din contra. *La 1 Septembrie 1758* pe actul de schimb al lui *Constantin Brâncoveanul* [4]) cu *Hagi Spandoni*, epitropul mânàstirii *Sf. Spiridon Vechi* prin care schimbă un loc pentru altul în mahalaua *Șerban*

---

1) *Genealogia* p. 118. La 2 Martie 1742 Matei Vel Ban trăiește și este în activitate de serviciu *(Mitropol. București*, pach. 1, doc. 9).

2) Arch. Stat. *M-rea Stavropoleos*, pach. 21, doc. 12.

3) Arch. Stat. *M-rea Stavropoleos*, pach. 19, doc. 14.

4) Arch. Stat. *M-rea Sf. Spiridon Vechi*, pach. 10, doc. 2.

Vodă, iscălește ca martor și *Matei Cantacuzino* biv. *Vel Paharnic* împreună cu mai mulți boieri. Acest *Matei* este tot cel din 1752.

Eată numele martorilor:

Costandin Dudescul Vel. Dvorn., *Costandin Kreţulescul* Vel Ban, *Costandin Năsturel* biv. Vel Ban. *Ştefan Văcărescul* Vel. Spăt., *D. Racoviţă* biv. Vel. Vist., *Mihai Cantacuzino* Vel. Vist., *Toma Kreţulescul* biv. Vel. Pah., *Radul Văcărescul* biv Vel. Clucer, *Pantazi Câmpineanul* biv. Vel. Paharnic, *Matei Cantacuzino* biv. Vel. Paharnic.

Am văzut că la 1761 *Matei* iscălește ca martor un zapis de vânzare al fratelui său *Toma*. Nu știm când va fi încetat din viață. Din căsătoria lui cu *Zoe* fata lui *Costandin Dudescu* el avu, după *genealogist*, pe *Nicolae* (Spătarul), pe *Costandin* ginerile lui *Mihai Cantacuzino* (genealogistul) și pe *Maria* soția lui *Kreţulescu* și apoi, după moartea acestuia, deveni soție a lui *Zamfir Damaris* de la care avu o fată, pe *Safta*.

II. *c)* Toma biv. Vel Medelnicer Cantacuzino

1714 — era † la 1775.

Toma este al treilea fiu al lui Beizadé *Iordache*. El se naște probabil pe la 1714. Îl întâlnim aproape în toate actele împreună cu frații lui *Iordache* și *Matei*.

La 25 August 1757 Toma Cantacuzino dă zapisul lui la „mâna „dumnélui *Dimitrie Râfoveanul* biv. Vel Șetrar, că i-a vândut toată partea de moșie „din *Buciuméni* dimpreună cu moara de acolo, însă stânjeni 635½, stânjenul pă ta„lere 2 și 30. care fac talere 1.429½ și 45 bani".

Semnează ca martori: (Iordache) *Cant(acuzino)* biv. Vel Paharnic și încă 2 nume nedescifrabile.

Dimitrie Râfoveanul cumpărătorul nu este încă rudă cu *Cantacuzinii*, ci numai un boer răzoraș cu dreptul de *protimisis* asupra moșiei *Buciuméni*.

La 28 Octombrie 1761, Toma Cantacuzino biv. Vel Medelnicer [1]), „fiul răposatului *Gheorghie* Beizadé, adeverez cu acest zapis al mieu la cinstită mâna „dumnélui *nénii Pârvului Cantacuzino* [2]) *Vel Logofăt* precum să să știe că i-am vân„dut eu aici în București, în mahalaua lui *Șerban Vodă*, casele méle părintești (ce „sunt făcute de răposatul moșul mieu *Șerban Voevod);* le-am făcut cu dumnélui schimb „de mi-au dat dumnélui casele dumisale din mahalaua lui *Mihai Vodă* și mi-au mai „dat peste schimb și taleri 3.000; însă casele cu tot locul lor în lungu: din podu „până în Dâmboviță, iar în lat: din zidul Paharnicului *Costandin Florescul* până în „ulucile Stolnicului *Mihai Bărbătescul* și cu grădina dupeste apa Dâmboviței, după „cum le-am stăpânit și noi până acum. Drept acéia să aibă dumnélui a le stăpâni „aceste mai sus numite case cu bună pace, dumnélui și fiii dumnélui de către mine „și de către tot neamul mieu, pentru căci când s'au făcut acest zapis fost-au cu știré „a tot némul mieu, carii mai jos să vor iscăli. Și pentru mai mare încredințare am „întărit acest adevărat zapis cu pecété și cu iscăliturâ mé și cu iscăliturile altor „obraze mari de cinste mărturii, ca să să crează.

„*Toma Cant(acuzino)* biv. Vel Medelnicer, vânzător.

„*Iordache Cantacuzino* biv.Vel Paharnic, martor.

„*Matei Cant(acuzino)* biv. Vel Clucer, martor.

„*Costandin Dudescul* Vel Ban, *Matei Kretzulescul* biv. Vel Stolnic, *Costan„din Brăiloiul* Postelnic și *Sanda Bărbătésca*, martori".

---

1) Arhivele Statului. Cartoanele *Mitropoliei București*, pach. 171, doc. 1.

2) Acest *Pârvu* este feciorul lui *Matei Banul Cantacuzino*.

TEODOR VĂCĂRESCU «FURTUNĂ», Mare-Ban.
Fiul Marelui-Logofăt Constantin Văcărescu şi al Saftei Kretzulescu.
Fratele Vornicesei Smaranda Mihail Mano, al Doamnei Safta Constantin-Vodă Ipsilanti şi al Vornicesei Ecaterina Dimitrie Bibescu, muma lui Bibescu-Vodă şi a lui Ştirbei-Vodă.

(După un portret în uleiu din casa D-lui Teodor Văcărescu, la Măneşti).

Albert Baer.

Persoanele din acest zapis sunt: fraţii vânzătorului; *Costandin Dudescul* este socrul lui *Matei Cantacuzino; Matei Kretzulescul* este nepotul lor, din fata lui *Matei; Costandin Brăiloiul* nepot din soră a vânzătorului, iar *Sanda Bărbătească* trebuie să fie vecina şi totdeodată rudă din ramura Măgurenilor.

Casele pe care le dă *Toma Cantacuzino* lui nenea *Pârvul* feciorul lui *Matei Banul,* sunt acele în care se află astăzi Legaţiunea imperială a Rusiei. Sub *Şerban Vodă* proprietatea se întindeà până la *Cassa de Depuneri* şi până în *Sărindar. Matei,* fratele vânzătorului, a avut şi el sub stăpânire o parte din loc pe care a dat-o zestre fiicei sale *Maria,* care în a doua căsătorie a ţinut pe Paharnicul *Zamfir Damaris,* fratele lui Ion *Damaris* biv. Vel Vist, la 1793 după cum rezultă din următorul hrisov:[1])

„*La 15 Septembrie 7302 (1793), Alesandru Costandin Voevod* dă hrisov „dumnélui cinstitului şi credincios boierului Domniei méle *Ion Damaris* biv. Vel Vist., „ca să aibă a ţiné şi a stăpâni cu desăvârşită putere şi volnicie casele de aici din „Bucureşti, din potriva mânăstirii Zlătari (*Hôtel de France,* de azi), i locul cu pră„văliile după *Podul Calicilor,* i şase moşâi din judeţul Teleorman cu viile de acolo „şi moşâia *Băneasa* din sud Ilfov din toată partea răposatului Paharnicului *Nicolache* „pe jumătate cu casele jumătate, şi cu a patra parte din heleşteu, i moară, i 36 pogoane de vie dela *Sărata* sud Buzău şi 11 familii ţigani de vatră, etc. Pentru că „toate aceste numite acareturi fiind rămase domnéei Păhărnicesei *Marii Cantacuzini* „dela soţul de al doilea al său, răsposatul Paharnic *Zamfir,* fratele dumnélui Vistie„rul *Ion Damaris,* etc. având o copilă născută cu răposatul anume *Safta.* Şi, într'a„ceastă trecută vréme a răzmiriţii mutându-se dumnéei cu copila dimpreună de aici „din Ţara Rămânéscă în lăcuinţă la Rosia[2]), etc., etc.“

In legătură cu vânzarea din 28 Octomvrie 1761 reproducem aci următoarea *Foaie de zestre:*

La 15 Noembrie 1762. Foaia de zestre[3]): † Cu mila şi cu ajutorul „lui Dumnezeu foaie de ce sânt ale pré iubitei fiicei méle *Marii* zestre cum „arată în jos anume:

3 părechi cercei: 2 cu câte un picior zmarand i 1 câte cu un picior zamfir cu aripi în diamanturi; 1 ţinţă pe işlic cu diamanturi; 1 soare cu diamanturi; 1 ghiordan (collier) cu diamanturi; 10 şăruri mărgăritaru; 1 păreche pafatale cu diamanturi; 4 inele cu câte un diamant; 1 inel cu un diamant mai mare; 1 inel cu un robin şi cu două diamanţele; 1 inel cu un zmarand; 3 părechi paftale: una de chihribar, alta de sedef cu câte un robinaş în mijloc, alta de argint poleit; 400 galbeni zermacupi pentru salbă i pentru left, i brăţări.

Hainele. 3 binişe (ront) de stofă; două cu pacele (piei) de samur şi cu zangarale (garnitura exterioară) şi cu guler de samur, i unul cu cacom; 3 giubele de fringhie (frinkie yon): una cu carsacu, alta cu râş, alta sadé (simplă) cu şereturi de fir, 6 rochi: una de ghelmesut cu fir vărgată şi cu gurile (unde se încheie la gât) cu mărgăritari, alta de atlaz cu fir vărgată, alta belacoasă în şatrange, alta de atlaz cu flori de fir mărunte, alta de belacoasă cu flori de fir; alta de ghelmesut cu flori cu gurile saia şi cu antiriile lor, 15 ii: trei cu sârmă, şase cu fir, şase cu mătăsuri.

Aşternutul. 2 perne mari, i 4 mici de *peismar* cu răţelile cu fir; 1

---

1) Aflat în proprietatea noastră.

2) A se vedeà «*Documente Cantacuziueşti*», pag. 316 şi 317. Maria vroià să treacă întâiu (1791) sub stăpânirea nemţească şi acum răzbeşte în Rusia.

3) Arch. Stat. *Mitropolia Bucureşti,* pach. 171, doc. 2.

pernă mare, 4 perne mici de borangic cu rățelile umplute cu fir, 1 pernă mare i 4 mici alese cu rățelile umplute cu fir, 1 pernă mare i 4 mici de borangic, 4 cearșafuri : unul umplut cu fir, i unul cu mătăsuri, i două cu rățele ; 4 plapome : una de lăstră (alpaga), una de atlaz, două de ghelmesut cu cearșafurile lor ; 1 pilotă (édredon) de atlaz ; 1 salté atlaz cu flori cu 3 pernioare ; 12 perne de fringhie.

Rânduiala mesii. 3 mese : una leșească i 2 vărgate i 24 șervete alese i 12 de pânză i 1 peșchir împrejuru mesii i 4 mahrăm(i) de mâini i 2 alese umplute cu fir i 2 cu mătăsuri ; 24 tipsii cositor ; 24 talere cositor ; 4 pirostrii de cositor(?) ; 1 lighean cu ibricul de aramă poleite ; 1 șcatoalcă de vutcă ; 1 sinie (tavă) mare de masă.

Argintării. 12 părechi cuțite cu 12 linguri ; 2 solnițe, 2 sfeșnice, 1 tavă cu 12 zarfuri, 1 străchioară de dulceață cu lingura ei, 1 burdar cu căție.

Vitele i alte trebuincioase. 1 carâtă cu 6 telegari cu hamurile cu alămuri ; 1 cuhnie cu 6 telegari cu hamurile lor ; 1 cal de ginere cu șeaua ferecată cu argint, cu hașat de argint, cu raft de argint ; 30 epe i 2 armăsari ; 30 vaci, 20 boi, 200 stupi, 200 oi și 30 suflete țigani.

Moșiile. Moșia *Uluiții* cu toate hotarale ce sunt dincoace de Ialomiță anume *Speteneasca, Bărcăneasca, Vistereasca* i din *Lunca* i *Drăgoiu* cu casele de piatră de acolo, i cu biserica de piatră, i morile din apa Ialomiței cu viile ce sunt la coastă i lângă casă ot sud Ialomița.

Moșia dela *Măgureni* dela baltă, partea mea de peste tot hotarul ce să numește *Grecenii*, a treia parte.

Casele din București cu tot locul lor ce are împrejur și cu grădina de peste Dâmbovița și cu așternuturile lor.

38 pogoane de *vie la Sărata* care s'au cumpărat dela dumnélui *cumnatul Matei Stolnicul Pădure* [1]) (Kretzulescu) cu moșia ce are împrejur partea dumnélui.

Semnează *Pârvul Cantacuzino* Vel Vornic.

La 20 August 1775 Tudorache Balș biv. Vel Spătar [2]) vinde „Mitropolitului *Grigorie* și sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei casele din mahalaua „Șerban Vodă ce am primit zéstre dela răposat socru-meu *Pârvul Spătarul Cantacuzino*“, care case fuseseră prefăcute aproape radical de *Pârvul* și în anul 1770 „în vrémé răzmiriței au ars“ etc.

Dintr'un document [3]) din *20 August 1775* aflăm că biv Vel Medelnicerul *Toma Cantacuzino* răpausase deja la acea dată.

Pentru ultima dată îl întâlnim la 28 Oct. 1769 [4]).

Din căsătoria lui cu *Maria Brezoianca* el avù, ne spune genealogistul, un *băiat* și uă *fată*. Să cercetăm cine a fost *băiatul* și acea *fată*.

III. Matei Marele Clucer Cantacuzino.

Marele Medelnicer *Toma*, cunoscut sub numele de *Șetrarul Toma* se căsătorì, probabil, între 1735 și 1740. Vom presupune că fiul său, *ne numit* de genealngist, se va fi născut pe la 1745.

---

1) Nu putem lămuri în ce chip Pârvu Cantacuzino a fost *cumnat* cu Matei Stolnicul Pădure. Vezi *Genealogia* p. p. 117, 119 și 180.

2) Archivele Stat. *Mitropolia București* pach. 171, doc 5.

3) Archivele Stat. *Mitropolia București* pach. 171, doc. 3.

4) Arhivele Stat. *Mitropolia București*, Condica No. 5 pag. 22.

Despre această odraslă a lui *Şerban Vodă* avem foarte puţine ştiinţe. Din actele următoare se poate vedea cu uşurinţă că, în adevăr, moştenitorul lui *Toma Cantacuzino* fu *Matei Slugerul* devenit mai târziu Mare Clucer.

La 20 Iunie 1793 Alexandru Constantin Moruzi Voevod „numeşte „pe *Chiriţă Căplescul* biv. Vel Şetrar ca să măsoare şi să aleagă moşia *Drăgăneşti* „i *Ruşii* a dumnealui cinstitul şi credincios boierul Domniei mele *Nicolae Cantacuzino* „biv Vel Spătar, împreună cu *Stoian* Portărelul".

Chiriţă sau *Chivu Căplescu* procedează imediat la convocarea tuturor celor interesaţi în cauză, spre a le citi actele, după care să treacă la măsurarea şi alegerea sus ziselor moşii. La hotărnicie. „au fost pohtit de „dumnealui şetrarul *Chivu Căplescul* şi nepotă-său *Luca Căplescul* logofăt za Vis- „tierie şi *Petre* Vtori Portar împreună cu care au pus şi pietrele".

La 1 August 1793 se face această hotărnicie a moşiei *Drăgăneşti* sud Prahova, procedând, după obicei, la citirea actelor vecinilor, „iar din partea dumnealui „Spătarului *Nicolae Cantacuzino,* nu a fost nici vechil, nici hotărnicie, nici scrisoare „şi văzând noi că lipsesc acestea toate n'am îndrăznit a pune pietre".

De hotărnicie toţi prezenţii au rămas mulţumiţi. Semnează *C. Cantacuzino* biv Şetrar şi *Luca Căplescu* logof. za Vist. ca martor şi scriitor.

Actul este legalizat conform cu originalul, de prezidentul judecătorii Prahova la 6 Iunie 1841. Originalul este păstrat de dumneaei Ageasa *Elenca Cantacuzino*, iar legalizarea a fost cerută de dumnealui Marele Serdar *Gheorghe Cantacuzino*, (tatăl d-lui *Al. G. Cantacuzino).*

La 13 Iulie 1794 Chiriţă Căplescul biv Vel Sărdar „(şetrar) fiind orânduit „de *Alesandru Constantin Moruzi* Voevod ca să deosibească moşia *Drăgăneşti* şi „moşia *Ruşii* ot sud Pahova, după jalba ce au dat cu cererea dumnealui *biv Vel Spă- „tar Nicolae Cantacuzino* şi d-lui *biv Vel Sluger Matei Cantacuzino*, care moşii sunt „strămoşeşti". Fiecare dintre cei doi se mulţumesc a-şi primi suma stânjinilor după „o hotărnicie veche dela leat 7258 (1749) Decembrie 1, care se vede trecuţi ani 47. „Dintre cele 5 părţi de atunci şi anume: *Ciupelniţa* s'a înstreinat la o mână străină, „iar 4 părţi au rămas de moştenire: adică trei părţi ale dumnealui biv Vel Spătar „*Nicolae Cantacuzino* şi o parte dumnealui biv Vel Sluger *Matei Cantacuzino*. Şi „după cum se vede într'acea hotărnicie curgerea de vreme multă fiind, *mai vârtos „şi d-lui Spătarul Cantacuzino aflându-se în străinătate de ani 20* şi prin jalba „la leat *1793 August 1* a cerut hotarnic pe dumnealui biv Vel Şetrar *Chivu Căplescul* „şi cu Vtori Portar ca să hătărnicească şi să aleagă ocolul acestor 2 moşii *Drăgă- „neşti* şi *Ruşii* etc".

„Dumnealui *Slujerul Matei* are un zapis de cumpărătoare dela *dumnealui „Serdarul Iordache Cantacuzino, unchiul dumisale*".

Pe hotărnicia făcută ambele părţi au fost mulţumite.

Spre a ne fixă ideile asupra acestor 2 *Cantacuzini* şi în special asupra Slujerului *Matei* este necesar să ne raportăm (vezi pag. 327) la hotărnicia din 1749 despre care se vorbeşte aci.

Moşia Lipov.

Partea jupânesii Ruxandrii Cantacuzini din „capul hotarului dela *Bel- „ciug* până în *Cricov* dar ajungând cu hotarul casele fiului d-ei *Matei* Vel „Sărdar, s'au aşezat între dumnealor înaintea mea şi înaintea fraţilor dumisale ca să „lase dumisale partea dumneaei de moşie câtă i se cuvine din capul hotarului dela „*Belciug* în lung până'n apa *Vătnăului* ca să'şi lăţească moşia dupre lângă casele „dumnealui *Matei* şi în locul acestei părticea i-a dat maică-sa partea dumnealui care „i se cuvine din hotarul *Ruşilor* dupreste Cricov, din malul Cricovului până în „hotarul *Băiăcénchi* în *Bucuvel.* Şi astfel a rămas dumneaei să ţie moşie parte în „*Drăgăneşti* din apa Vătnăului în jos pe lângă Prahova până în hotarul *Gherghiţei* „care este pre din jos de pod şi de acolo să înjugă cu moşia *Gherghiţa* asupra Cri- „covului până în *Lipov* şi de acolo înainte asupra Cricovului se alătură cu moşia „*Brebului* până în Cricov unde este capul moşii Drăgăneştilor despre răsărit. Iar latul

„moşiei partea dumneaei din Drăgăneşti, dela Vătnău în jos pe unde s'au tras pe „drumul cel mare în lat, i s'au venit stânjeni 828; iar la capul moşiei despre ră- „sărit la Cricov, unde s'a tras moşia Brebului până unde vine partea dumnealui „Matei, i s'a venit stânjeni 918. *Moara dumneaei din Vătnău ori pe ce parte va „cădeà de ale cochiilor dumneaei să o ţie înfundată*".

Partea lui Matei „la capul moşiei despre apus de Belciug, cu partea ce a „luat dela maică-sa, stj. 500. La mijlocul moşiei pe unde s'au tras din semnul ce s'a „pus la partea dumneaei maică-sa, i-a venit parte stj. 828. La capul moşii despre „Cricov iar din semnul ce s'a venit la partea maică-sa etc stj. 918".

Partea lui Toma „la capătul moşii despre Teleajen pe unde s'a tras moşia „din semnul pus la partea lui *Matei* frate său, în lat până în hotarul moşii Znago- „vului la o salcie infierată stj. 250".

„La mijlocul moşii, din stâlpul-semn pus la partea lui *Matei* iar până în „hotarul moşii Znagovului etc. stj. 828".

„La capul moşii despre Cricov iar din stâlpul-semn pus la Matei până'n ho- „tarul Alexeanului la piatră etc. stj. 918.

Partea lui Iordache biv Vel Sărdar. „Moşia *Ciupelniţa* care este osebită de „Drăgăneşti fiind prin mijlocul moşii mănăstiri Znagovului tot hotarul."

„La capătul moşii despre Teleajen din hotarul moşii Zuagovului dela vadul „Vârtosului până'n furcituri unde a fost un puţ al răp. Şerban Vodă pe unde s'a tras „această moşie i-a venit 958 stj".

„La mijloc iar din hotarul mănăstirii Znagovului până iar într'alt hotar al „Znagovului despre *Trestieni* unde s'a tras moşia i-a venit stj. 869.

„La capul moşii despre Cricov, la *Valea Seacă*, iar din hotarul Znagovului „până iar într'alt hotar al ei despre Trestieni unde s'a tras moşia i-a venit stj. 678. „Care făcându-se *masă* rămân stj. buni 835".

„Deci fiindcă în această moşie a Ciupelniţei sunt 3 stj. mai mult decât la „părţile celorlalţi fraţi la Drăgăneşti s'a învoit între dumnealor de le-a dat din par- „tea d-lor la moşia din *Ruşi* de s'a potrivit stânjeni fiecăreia parte."

Partea lui Dinul nepotul toată partea ce s'a venit de „fraţii în mo- „şia de preste Cricov, care se chiamă Ruşii din apa Cricovului în lung până în Bu- „covel unde se hotăreşte cu Bălăceanca".

„Trăsurile acestei moşii: La capul despre Cricov din hotarul Bălăceanchi până „în hotarul Alexeanului stj. 2641".

„La mijlocul moşii din marginea dumbrăvii din hotarul Bălăceancăi până în „hotarul Parepii unde dă Ceptureanca în Călmăţuia din sus stânjeni 1594".

„La capul moşii despre răsărit iar din hotarul Bălăceanchi din Bucovel până „în hotarul din sus care se chiamă Inoteasca Parepii unde a fost şi piatră, stj, 1400."

„Total 5635 care făcându-se *masă* rămân buni 1878 stj".

Partea cuconului Dincă fiind de 942 stj. i s'a dat astfel: „La ca- „pul moşii dela Cricov din hotarul Alexeanului în josul apei către hotarul Bălă- „ceanchi stânjeni 1321".

„La mijloc din hotarul Parepii din furcituri de unde dă Ceptureanca în Căl- „măţui prin mijloc asupra Dumbrăvii, stj. 797.

„La capul moşii despre răsărit din hotarul Parepii dela Inoteasca în lat stj. „700. In total 2818 care făcându-se masă rămân stj. buni 942".

„Pentru moară i s'a dat lui *Dincă* un vad la Ciupelniţa să'şi facă moară pe apa Vătnăului".

Moşia Ruşii.

Partea lui Toma „la capul moşii despre Cricov 430 stj.; la mijloc „stj. 250; la capul moşii despre răsărit stj. 150. Total stj. 830 care făcându-se masă „rămân buni stj. 276".

Partea lui Iordache pe lângă *Tomiţa*.

„La capul moşii despre Cricov stj. 130. La mijloc stj. 111. La capul moşii „despre răsărit stj. 80. Total 321 care făcându-se masă rămân buni stj. 107".

Partea maichi dumnealor plus şi partea de schimb a lui *Matei* (vezi mai sus la Lipov).

„La capul moşii despre Cricov din hotarul Bălăceancăi stj. 900. La mijloc stj. „450. La capul moşii despre răsărit iarăşi până în Bălăceanca stj. 306. Total 1656. „Care făcându-se masă etc. stj. 552.

„Părţile celelalte dela moşia Ruşii a fost din partea coconului *Dincă*".

Aceasta este vechia hotărnicie şi împărţeală din leat 1749 Decembrie 1.

Eată şi împărţeala din 13 Iulie 1794.

Partea Slujerului Matei la Drăgăneşti. „Puind sfoara din capul moşie „despre Teleajen dela Salcia înhierată a moşii Znagovului ce o ţine acum *Nicolae* „*Chiţoran* şi i-am dat stj. 208 puind şi piatră. *Spătarului Nicolae* i-a rămas tot la „acest cap despre apus stj. 500.

„Am tras la mijlocul moşii iarăşi din partea din sus din hotarul moşii Zna„govului şi i s'a deosebit stj. 828 punându-se şi piatră; rămâind şi *Spătarului* „*Nicolae* stj. 1657.

„S'a tras şi la capul moşiei despre Cricov din piatra moşiei Alexanului şi i „s'a venit stj. *7018* (eroare 918 iar nu 7018) s'au pus şi piatră rămâind şi *Spătarului* „stj. 1837 care stânjeni rămâind şi d-lui *Slugerului* trăgându-se pă 3 locuri după o„biceiu şi făcându-se *masă* s'au ales stj. 665 şi un stânjen masă fiind un cirec[1]) strângându-se câte trele trasurile după obiceiu şi ale lui *Nicolae Spăt.* şi făcându-se masă rămân stj. 1331. Şi deosebit de 3 trăsuri ce s'au pus pietre pentru dumnealor, după obiceiu.

La Ruşi. „La capul moşiei despre Cricov din hotarul moşii Alexeanca ce'i „zice şi Ciocenii ce este pe din sus, puindu-se uă sfoară la vale s'a dat *Slujerului* „*Matei* stj. 518 şi s'a pus piatră rămâind şi *Spătarului* stj. 7123. S'a mai pus sfoară „şi la mijlocul moşii din sus din hotarul moşii Parepa şi s'a deosebit Slujerului stj. „338 s'a pus şi piatră rămânâind Spătarului stj. 1250. S'a tras şi la capul moşii „despre răsărit iarăşi de din sus din partea Parepii la vale şi s'a dat Slujerului stj. „238 puindu-se şi piatră, rămâind şi Spătarului stj. 1167. Care stj. ai Slugerului fă„cându-se masă, după obiceiu, rămân buni 374 şi 2 stj. care fac 2 ciricuri, însă cu „stj. 88 ce *ce ne arată d-lui Slugerul un zapis de cumpărătoare dela Serdarul* „*Iordache unchiul d-sale.*

„Strângându-se câte trele trăsurile lui Spătarul şi făcându-se masă au rămas stj. 1519 şi 2 stj. adică 2 cirecuri.

Părţile sau mulţumit".

La 22 Maiu 7268=1760 Iω Scarlat Ghica V. V. dă credincios boierului D-Mele *Gheorghie biv vel Serdar* ca să aibă a stăpâni moşia ce să chiamă Ciupeniţa în sud Prahova care a cumpărat d-lui dela cinst. boierul D-Mele *Iordake Cantacuzino* biv Vel Pah. având-o şi d-lui rămasă în parte dumisale de la răpos. moşul d-sale *Şerban Vodă Cantacuzino* cumpărată fiind şi de Domnia Sa de la un *Dumitraşco* moşnén de acolo din Ciupeniţa cu zapis şi cu boieri marturie încă în zilele răpos. *Antonie V. V.* pre vremea ce au fost răposat, *Şerban Vodă Spătar Mare;* care moşie după ce au rămas întru stăpânire mai sus numitului boier *Iordake Cantacuzino biv. Vel. Pah.* o'au stăpânit d-lui până acum etc. când a făcut-o vânzătoare, s'au învoit cu mai sus zisul boier şi au făcut tocmeală cu stânjenul etc., stânjenul câte talerii 3 şi 15 parale care fac talerii 3250 pe 1039 stj. de moşie etc. Şi zapisul dat de d-lui vânzătorul au fost iscălit şi de fraţii d-lui anume: *Matei Cantacuzino* biv. Vel Pah.; *Toma Vel Medel*, şi a rudelor d-lui *Pârvul Cantacuzino* biv. Vel. log., *Mihai Cantacuzino* Vel. Vist., *Radu Cantacuzino* biv Vel Stoln. şi ale altor boieri mari etc.

Divan. Pré iubiţi fii Domnii Méle *Alexaudru* V. V., *Mihai* V. V., *Nicolae* V. V., *Grigore* V. V., *Gheorghe* V. V. şi cu tot sfatul Domnii mele: pan *Cost. Dudescul* Vel Vorn., *Ştefan Văcărescu* Vel. Ban. *Cost.*

---

1) *Cirec* sau *ciric* este 1/4 dintr'un stânjen = uă ciosvârtă.

Brâncovénul Vel log., *Dumitrașco Sturza* Vel Spăt., *Mihai Cantacuz.* Vel Stol., *Manolake* Vel Postel., *Neculae Dudesca* Cluc., *Nicolae* Pah., *Sandu Bucșenescul* Stoln. *Ianake Văcărescu* Comis., *Ianake* Vel Sluj. *Grigorașco Cioran* Vel Pit. Ispravnic *Cost. Brâncovénul* Vel log. și s'au scris în anul al 2-lé al Domnii D-Mele aici în Scaunul orașului D-Mele în București, de popa *Floré* dascălul slovenesc [1]).

Dacă se compară *partea Slujerului Matei Cantacuzino* dată prin hotărnicîa din 1794, cu *partea lui Toma Cantacuzino* dată prin hotărnicia din 1749 se vede ușor că ele sunt identice.

De altă parte, daca ne reamintim că în hotărnicia din 1794 ni se afirmă că Vel Slugerul Matei are *un unchiu,* pe Serdarul *Iordache Cantacuzino*, și că Spătarul *Nicolae* a fost în streinătate (în Moldova) vre-o 20 de ani, apoi, rezultă evident că fiul *ne numit*, de genealogist, al lui *Toma biv Vel Șetrar Cantacuzino*, nu este altul decât *Marele Slujer Matei.* Spătarul *Nicolae Cantacuzino* este dar văr primar cu Slugerul *Matei.* Vom mai puteà proba încă și cu următoarele documente cum că *Matei Slujerul* este fiul lui *Toma* Șetrarul :

La 23 Februarie 1816 Veliții boeri dau hotărâre [2]) în pricina dintre Medelnicerul *Gheorghe Cantacuzino* cu **vărul** său Vel Clucerul *Matei Cantacuzino* „pentru podul despre apa Prahovei ot Drăgănești sud Prahova". Gheorghe Cantacuzino ziceà că ar fi având și d-lui parte „și văru-său nu'l „îngăduește a o stăpâni, arătând o foaie de împărțeală ot lét. 7258 Decembrie 9 (re- „produsă mai sus) de sânt ani 65, făcută d un boer *Ianake Serdarul* și iscălită și „de părtași adică de *Ruxandra Cantacuzino* strămoașa dumnealor și de noru-sa *Anița* „soția lui Constandin fiu-său și de cei l'alți 3 fii ai săi Cantacuzinești: Iordache „Serdarul, Matei Serdarul, *moșul* pârâtului și, *Toma* biv treti Vist, *moșul* jăluitorului" în care foaie, după ce face împărțeala moșiilor, apoi la sfârșit scrie că : „pentru podul cel umblător despre Prahova fiind un venit osebit, s'au așezat între „d-lor, să fie de frați, să-l împartă pe cinci părți ca și moșiile. De care, zice jăluitorul „că murind *Ruxandra,* partea ei a cincea din podu, au moștenit'o cei patru clironomi „ai săi și au rămas podu pe patru părți; cum și *Costandin* feciorul lui *Costandin* „unul din chironomii murind, l'au clironomisit trei unchi ai lui : *Iordache, Matei* și „*Toma*, și au rămas podul la trei frați. Din care *Iordache* și *Toma* partea ce cli- „ronomisise dela nepotul lor Costandin, au vândut-o fratelui lor *Matei*, și au rămas să „aibă în podu *Matei*, moșul pârâtului, două părți, însă una a sa de moștenire și alta „de moștenire dela nepotul său *Costandin* și de cumpărătoare dela ceilalți doi frați „ai săi *Iordache* și *Toma.* Apoi murind *Iordache* fără copii ar fi moștenit partea lui „cei doi frați ai săi *Matei*, moșul pârâtului, și *Toma*, moșul jăluitorului. Și așa, zice „jăluitorul, că se cuvine să aibă pârâtul în pod două părți și jumătate și d-lui o „parte și jumătate".

Pârâtul răspunse că acest pod au fost stăpânit „totdeauna numai de „singură casa d-lui, fără de a nu avea casa jăluitorului nici odată vreun amestec la „stăpânirea podului. Iar jăluitorul ne arată împotrivă o carte ot leat [17]91 Mai „7 a răposatului *Spătarului Nicolae Cantacuzino*, tatul pârâtului de sunt ani 25. „ce au scris dela Moldova către vărul său *Matei Cantacuzino,* **tatul jăluitorului,** cum „că au vândut venitul podului cu 400 de lei, după cum au fost în anul trecut, din „care bani, au orânduit ca să se dea vărului său Matei o sută de lei, după protimisisu „ce are să ia a patra parte. Ne mai arătă și două răvașe ale răposatei Spătăresei „Efrusinei mumei pârâtului, unul grecesc neiscălit i fără veleat i lună, în care scrie „că banii podului sunt cunoscuți din vremea ce au dat d-ei care-i știe" etc.

1) Acad. Rom. pach. XX, doc. 132.
2) Arh. Stat. Condica Veliților boieri No. 5, caet 10 fila 23–26.

Judecata hotărăşte ca stăpânirea podului să o aibă Cluc. *Matei Cantacuzino*, dar să-l împărtăşească şi pe vărul său *Gheorghe Cantacuzino* cu a patra parte din venit.

Isc. *Radul Golescu* biv Vel. Ban, *Barbu Văcărescu* Vel. Vornic *Grig. Filipescul* Vornic, *Theodorache Văcărescu* Vel. Vornic, *Mihalache Racoviţă* Vel. Logofăt, *Iordache Golescu* Vel. Log., *Tomiţă Kreţulescu* Vel. Logofăt, *Nestor Clucer.*

Din acest act se vede că Matei Vel. Clucerul este fiul lui *Nicolae* Spătarul [1]) iar *Gheorghe Cantacuzino*, văru-său, este feciorul lui *Matei Cantacuzino* vărul lui Nicolae. Deci *Matei* acesta vel Clucerul este fiul *nenumit* al lu *Toma* Şetrarul.

Următoarele documente ne vor arătà soţiile lui *Matei* Slugerul (Clucerul) şi pe surorile lui:

La 7 Mai 1799. Diiata[2]) Eu *Mateiu Cantacuzino Sluger.* De vreme ce întâmplarea cea viitoare este nevăzută şi însuşi îngerilor necunoscută, pentru că numa la D-zeu sânt toate cunoscute. Drept aceia eu *MateiuSlujerul Cantacuzino* am socotit mai înainte până a nu mă coprinde sfârşitul vieţei mele etc. etc. Cere iertare de la toţi şi iartă şi el pe toţi. Drept aceia las clironomi pe fiu mieu anume *Iordake* ce l'am făcut cu răposata soţia mea cea dintâiu *Maria*, sora dumnealui Căminarului *Alexandru Colcéc.* Zestrile femeii mele cei dintâiu după foaia de zestre coprinde: 6970 (taleri) şi dintr'aceşti nimic nu lipseşte afară de două rânduri de haine care :cu un rând s'au îngropat şi altul s'au dat de pomană. Preţuiré lor la foaie sunt 600 (tal) şi taleri 1500 s'au cheltuit la pomenirile până la 3 ani. Şi rămân ban curaţi 5590. Toată această sumă lipseşte şi rămâne a le lua fiu mieu *Iordake* ca o dreaptă clironomie a mumei sale, din periusia (averea) casei mele.

Zestrile soţii mele de acum: **Elenco.**

Foaia de zestre după cum să coprinde întrînsa toate sânt primite afară de aşternutul cel greu şi din suma banilor am primit taleri, numai 1000 şi o vie, cu voinţa soţiei mele drept tal. 850 preţuită care este a să face *teslim* (a se da) toate deplin în mâna dumneei, asemenea şi taleri 1000 ce i-am primit şi s'au cheltuit.

Câtă periusie am, mişcătoare şi nemişcătoare în starea care se află:

Una moşie sud Prahova anume *Cornu* cu 2 roate de moară pe apa Vuicăi cu casă mare pe dânsa stânjeni 1050.

16 bivoli mari şi mici, 4 boi, 10 vaci cu viţeii lor, 8 cai cu epe, 2 telegari, şi câte să vor găsi, râmători câţi se vor găsi.

Ţiganii anume etc.

Scule dă ale casei. Un cazan mare cu 2 ţevi, oca 50. Un cazan mai mic cu 2 ţevi, oca 40. Uă căldăruşe de vutcă cu 2 ţevi. Un căzănel de pivă, 12 sahame etc. etc.

Hainele. Un anteriu de atlaz, un biniş blănit cu samurchilé, etc. *Nişte sfinte moaşte ale sfântului mucenic Teodor Tiron etc.*

Datoriile care pă unde sânt cu zapise i cu amaneturi cu dobândă şi fără de dobândă etc.

---

1) Spătarul era mort la 1800 căci la 10 Iulie 1800 Spătăreasa Frusina vinde 7 sălaşe de ţigani de vatră Căminarului Iordache Bucşănescul. Acad. Română document ne catalogat.

2) Acad. Rom. Manuscris 611 fila 91.

Exoprica ale soții mele Elenco. 66 coți pânză groasă, 44 pânză de tuior, 1 masă de pânză etc. etc.

Darurile dinainté nunții: Un atlas sadé cu flori, de o roche; o bucată tulpan de Țarigrad cu flori de 2 rochi, 2 fesuri albe, 2 testemeluri, uă pereche conduri cu ciorapi.

Acestea toate câte vor fi, în păr să aibă a împlini epitropul ce-l las, din periusia casei.

Las epitrop pe d-lui Slugerul *Panait Matrac* fiului meu mai sus numitului clironom *Iordache*, ca după săvârșirea mea din viață aceia să aibă a obländui casa mea silindu-să spre procopseala copilului să plătească și toate datoriile, care să fie volnic să vânză lucruri mișcătoare iar nu nemișcătoare.

Las și pentru ticălosul sufletul meu taleri 1000 ca să facă obicinuitele pomeniri sărindare, care sărindare să aibă a se face dă pré iubită sora mea **cea mai mare** *Zoița*, *Cantacuzinoia* etc. etc.

„Sora mea **cea mai mare** *Zoița*“ zice *Mateiu Slugerul*, lăsându-ne a înțelege că avea și altă soră *mai mică*, căci altfel el ar fi zis: „sora mea mai mare“ (de cât el) sau numai „sora mea“ dacă cu adevărat nu avea decât o singură soră, cum am văzut că afirmă genealogistul: „Din *Toma* a rămas un băiat și o fată“.

Ori și cum ar fi, iată că *Zoița* este sora lui *Matei Slugerul*.

La 27 Ianuarie 1799. Diiata *Elenii Cantacozini.* De vreme ce, etc, etc. Drept aceia eu *Elena* fiica d-lui răposatului *Ioan Caramalău*, am socotit mai înainte etc. etc.

Las clironom pe soția mea *Mateiu Slujerul Cantacuzino* ca unul ce de când m'au luat în căsătorie bolnavă fiind eu cu patimă veche, au cheltuit cu boala mea pe la dohtori mai toată agoniseala d-lui în câtă vréme am trăit în viață. Cunoscând dragoste și traiul cel bun ce l-am avut pentru aceasta las sufletul meu în mâinele d-lui să-l caute cu toate cele trebuincioase pomenirii în toată viața fiind-că acestea toate cele mai jos, arătate ce le las îmi sunt și mie date de d-ei răposata moașe-mé *Ancuța Agoae*, ce m'au crescut de suflet iar nu de la mumă-mé d-ei cocoana *Maria Păhărniceasa.* Și pentru un copil anume *Barbul* ce l'am crescut de suflet să aibă d-lui să-l procopsească la învățătură, și la ajungerea vârstei lui să-l împărtășească cu ce va vré ca un fecior al d-lui.

Cele ce las soțului mieu: 14 pogoane de vie etc. date de d-ei *Ancuța Agoae* la a 2-a a mé căsătorie (au fost părăginite); 1000 stânjeni de moșie ce să numește *Priiazna* sud Ilfov iar dată de moașe-mé; 7 suflete de țigani etc.; 11 șiruri de mărgăritar de cel mare etc. etc.; taleri 1000 ce i-a luat soțul meu de zestre să fie iarăși ai d-lui.

Cele ce las maichi mele Marii Păhărnicesii Caramaloaei. 7 pogoane vie cu obrațile ei; uă pereche de paftale de aur; 6 zarfuri de argint; 1 tavă mare de argint etc.; 4 suflete de țigani, și taleri 2800 cu 3 zapise care am împrumutat pe mumă-mé de 8 ani cu dobânda lor să fie ertați.

Ce las sorumi Ruxandrei. O conțé de balaș cu diamanturi, un inel de aur cu un zmarand mare; un rând de haine de atlaz cu cacom; un tacâm de așternut în rățéle.

Cele ce las nepoată-mi Ruxandrei: Un rând de haine de San-

VORNICEASA SMARANDA MIHAIL MANO, născută Văcărescu.
Fiica Logofătului Const. Văcărescu şi a Saftei Kretzulescu.

(Portret în uleiu din 1803, în casa D-nei Elena Cornescu).

Albert Baer.

gulie, biniș blănit cu sangeap ; o conțé de balaș cu diamanturi. Un ghiordan cu diamanturi las prea sf. păr. Mitropolit ca să mă pomenească. Taleri 100 las la mânăstirea Cotroceni sărindare fiindcă acolo voiu să mă îngroape.

Și alte multe mărunțișuri ce sunt ale méle să aibă soțul meu a le vinde ca să-mi caute sufletul. Intărește cu blestemu[1]).

In fine, următoarea anafora[2]) către Domn, din 12 Fevruarie 1828, se referă la Aga *Matei Cantacuzino* feciorul lui *Nicolae Spătarul*, de oare ce, la 13 August 1816, pe cellalt *Matei*, vărul lui *Nicolae*, îl aflăm ca *Vel Clucer*, în divanul lui Caragea V. V., ca un bătrân septuagenar[3]), și apoi nu-l mai întâlnim de loc:

Prea înălțate Doamne,

După judecata ce s'a făcut înaintea d-lor veliților boeri între d-lui Aga *Matei Cantacuzino* și între d-lui Comisul *Costache Kretzulescu*, unde față am fost și noi, pentru pricina și prepusul ce a avut d-lui Aga asupra numitului Comis pentru soția d-sale. Pentru care s'a și făcut anaforaua d-lor veliților boeri către Măria ta, am chemat și noi deosebit, aici la sf. Mitropolie, pe d-lui *Aga Cantacuzino* și pe soția d-sale *Elena Bălăcianca* după această jalbă ce fusese dată de d-lui către M. Ta, și după buiurdizma M. Tale către noi ca să cercetăm pricina față cu amândouă prigonitoarele părți, și întrebând pe d-lui *Aga Cantacuzino* de mai are vreo provlimă alta să puie înainte, asupra soției d-sale, afară de cele ce a arătat la d-lor veliții boeri, ne-a dat o copie de tacrir al unei slugi al d-lui anume Răducan, carele a fost adus față și înaintea d-lor veliților boeri și care a spus atunci altele și noi acele mute și acum altele pe care noi nu am putut pune nici un temei pentru nestatornice vorbe ale lui la o taină bisericească ca aceasta. Și așà, noi vrând ca doară îi vom puteà iarăși uni, după trecerea de trei zile, i-am chemat a doua oară la Mitropolie și am intrebat întâi pe d-ei de poate să treacă cu vederea cele ce s'a întâmplat și să locuească iarăș cu d-lui în căznicie, și ne-a dat răspuns că nici într'un chip nu-l mai poate primì, pentru dafăimarea ce i a făcut. Apoi, cu toate că pornirea d-lui a fost fără de cuvânt, dar l'am întrebat asemenea și pe d-lui, și ne-a dat acelaș răspuns că nici d-lui nu o mai primește. Și, deci, după dumnezeeasca Evanghelie, o pricină este a despărțirei numai: „cea pentru precurvie;“ iar după pravilile blagocestivilor împărați se numără și altele, între care una este și aceasta: „că de va face pârâ „bărbatul asupra femeii sale pentru prea curvie, și, după Pravilă, nu va puteà să o „dovedească, se strică nunta“. Și, fiindcă d-lui *Aga Cantacuzino*, după urmarea ce a făcut la casa soții d-sale nu o poate dovedì de preacurvă, după răspunsu ce ne-a dat amândouă părțile precum mai sus se arată, și după Pravilă, de nu vor puteà să se împace cu mijlocirea rudelor și a făcătorilor de pace prietinii (de bine?) rămân a fi despărțiți ca să nu se întâmple cevà mai rău între d-lor.

IV. Căminarul Iordache Cantacuzino.

Este fiul Marelui Slujer *Matei Cantacuzino* și al *Mariei Colceac.* S'a născut probabil pe la 1775, și s'a căsătorit pe la 1805, cu *Roxandra*, fata Vistieresei *Ancuța Râfoveanca*, pe timpul văduviei acesteia.

La 30 Noemvrie 1791 Iordache Cantacuzino înștiințează[4]) pe Mitropolit pentru diaforaoa ce are Mănăstirea *Znagovul* cu dumnealui Postelnicul *Costandin Cioran* pentru via ce a dat'o.

1) Acad. rom. manuscris 611 Condica Mitrop. No. 2 fila 83.
2) Arh. Stat. Mitropolia București pach. 364/183 netreb. doc. 4.
3) Arh. Stat. M-rea *Sf. Spiridon Vechi*, pach. 1, doc. 32..
4) *Acad. Română*, doc. 123 pach. XX.

El încetează din viață pe la anul 1826 în nainte de soția sa de a doua *Elena*. (vezi mai sus).

Acì este locul să vorbim despre neamul boerilor din *Râfov* care se alieză, prin *Roxandra*, cu ramura Cantacuzinească a lui *Șerban Vodă*.

Moșia și satul *Râfovul* se întind pe terenul dintre malul drept al Teleajenului și malul stâng al Prahovei ; prin urmare, este în atingere cu proprietățile moștenitorilor lui *Șerban Vodă Cantacuzino*.

Boerii Râfoveni.

Cantacuzinilor din ramura lui *Șerban Vodă* le mai zic unii și *Răfoveni*. Denumirea nu este exactă decât în parte, și anume, ea se cuvine numai scoborâtorilor lui *Constantin Căpitanul Cantacuzino*, nu și descenților din *Marele Serdar Ghiță*, fratele Căpitanului, care își zic *Corneni*.

Nu este fără interes, în studiul de față, să arătăm în mod măcar sumar, cine sunt boierii *Râfoveni*, și cum și când, ajunge numele lor a se adăogì pe lângă al Cantacuzinilor din Drăgănești.

Nu ne vom urcà până la *Ținté Vel Armașul din Râhov* care în 1546 dăruește Episcopii Buzău satele *Ruhov* și *Cozléciul ;* nici până la fiul său *Pârvul* care în 1580 vinde satele *Romanești* și *Ciogovéni*. Nu vom cercetà nici legătura ce va fi între Râfovenii secolului al XVII cu jupâneasa *Calea* și soțul ei *Miroslav ot Râhov* Marele Logof. al lui *Alexandru V. V.* (1577) și al lui *Mihnea Turcul* feciorul lui Alexandru V. V.

Vom începe de mai încoa. *La 24 August 7214 (1706)* se face hotărnicia moșiei *Râfovul* din județul Prahova, vecină cu moșia *Drăgănești*. Cei 12 boieri hotarnici împart moșia între „*Ianache* și frații lui *Barbuli Hrizé* feciorii lui *Gavrilașco Paharnicul* ot *Râfov* de o parte și între *Tatul Căpi-«tanul* cu feciorii lui *Ion* și *Iordache* de altă parte“, ca să le aleagă părțile lor de moșie „din ocina (patrimoniu) ce se chiamă *Râfovul*“.

Ambele părți sunt neapărat rude. In ce grad nu vom cercetà. *Ianache* cu frații lui iau 5 părți, iar *Tatul Căpitanul* numai 3.

La 28 Ianuarie 7237 (1729) „*Barbu Râfoveanul* și soția lui *Ancuța* dau „zapisul[1]) lor la mâna Egumnului *Gherasim* năstavnicul sfinte mănăstiri *Valea* ot „sud Saac, care cumpărase un vad de moară împreună cu moșia, dela *Negrea Păcă-„labul* feciorul lui *Simtion Goga ot Zănoaga* etc, etc., care moșie fusese lor vân-„dută de unchiul lor *Gheorghe Cotuneanul* și dela tatăl lor *Gavriil Lăhanicul ot Râfov* etc., acum o vânduse Egumenului“. *Barbu Râfoveanul* spune că nu a consimțit la început, „dând banii sființii sale înapoi“ ; în urmă însă, se hotărâ a o vinde și o vinde chiar cu zapisul de față.

La 20 Aprilie 1740 întâlnim[2]) alți 2 frați: *Iancu* și *Dumitru Râfoveanul*, care vând „dumnealui nénii lui *Costandin Movilă* biv Vel Medel-„nicer, un loc de casă la *Râfov*“.

La Iunie 7250 (1742) Paharnicul *Dumitru Râfoveanul* cumpără 300 de stânjeni moșie în *Rătunda* ot sud Buzău, „câte 90 bani pe stânjen „fac taleri 225, dela *Ștefan Paharnicul Căplescul* și dela fratele lui *Luca* Vtori „Comisul și dela vărul lor *Costandin Căplescul*[3])“.

---

1) Arh. Statului. *M-rea Cotroceni*, pach. 43, doc. 28. Secț. istorică.
2) Intre documentele d-lui Alexandru G. Cantacuzino-Corneanul.
3) Arh. Stat. *Schitul Ghighiu*, pach. 1, doc. 1.

La 5 Iulie 7250 (1742) întâlnim pe *Dumitraşco* Paharnicul *Râfoveanul* printre cei 24 de boieri hotarnici ai moşii *Angheleşti* sud Prahova [1]).

La 9 August 1756 Dumitru Râfoveanul iscăleşte ca biv Vel Şetrar pe zapisul cu care *Toma Cantacuzino* vinde „dumnealui tatii *Costandin* „*Fierăscul* (Năsturel) biv. Vel Ban, partea lui de moşie din *Buciuméni*".

La 23 Iunie 1774 întâlnim [2]) pe *Badea Râfoveanul* Şetrarul vânzând Şetrarului *Dumitrache Colceag* o vie în dealul Scheilor.

La 16 Aprilie 1784 o sentinţă a jud. Prahova ne spune că *Ianache Râfoveanul* a reclamat la Domn cum că având 300 stj. moşie la *Rătunda* într'un hotar cu moşia Rătunda a mănăstirii Târşorul şi *numitul rămâind nevârstnic fără părinţi*, i s'ar fi împresurat, după vremi, moşia de către egumenul Târşoreanul. El cere dela Domn dreptate [3]) şi o şi capătă.

La 28 Noemvrie 1786 întâlnim pe *Iancu Râfoveanul*, vânzând lui unchiu său *Costandin Movilă* biv. Vel Medelniciar „o bucată de moşie „şi cu un vad de moară, unde se chiamă la *moara Bucuroaii*".

La 30 Mai 1784 Dumitrache Râfoveanul vinde dumnealui „nenii „lui *Costandin Movilă* biv. Vel Medelnicer, o moşie rămasă dela părinţi, stânjeni „300, după cum şi zapisul cel vechi adeverează, întru hotar cu moşia *Rătunda*, o „vând de a mea bună voe, stânjenul taleri unu, care fac taleri 300" etc. [4]).

La 26 August 1800 dumneaei *Ancuţa Vistiereasa Râfoveanca* „m'a pohtit ca să merg, la moşia dumneaei *Râfovu*, să aleg 600 stânjeni moşie din „*Ghigheu* ce este tot în hotarul *Râfovul* şi să o dau ginerelui numitei, Şetrarul „*Nicolae* [5])".

La 15 Martie 1802 Vistiereasa Ancuţa Râfoveanca dă jalbă [6]) Mării Sale *Mihail Costandin Sutul* Voevod în contra „d-lui unchiu meu Me- „delnicerul *Costandin Movilă* ca răzoraşi cu moşia mea *Râfovu*. In multe rânduri, „în anii trecuţi, având vorbă cu răposatul soţul meu *Vistierul Ianache Râfoveanul* „că este cotropită moşia de dumnealui unchi-meu care zicea că nu este vinovat ci, „că el stăpâneşte numai partea ce i s'a dat dela neamul *Râfovenilor* şi mai mult „nu. Fiind aproape de moarte s'a spovedit la Vlădica *Ilipoleos* căruia i-a zis: să'mi „scrie sf. sa să mă scol să vin la Bucureşti să'mi arate dreptul adevăr al cotropirii „moşii". Venind la Bucureşti, dânsa a fost cu Vlădica la *Movilă* acasă şi acolo el a declarat că „adevărat a avut dreptate soţul meu" că, în adevăr, îi scosese el, Movilă, hotarele cu mai mult de 10 stânjeni etc. Ei au convenit atunci ca *Movilă* să trimeată pe unul dintre cei 2 fii ai lui la faţa locului (el fiind bolnav), dar n'a venit nimeni. „Aflându-mă şi eu văduvă cu *fată de* „*măritat* şi cu copil mic cheltuind cu dascălul la învăţătură etc".

La 29 Septemvrie 1803 Ancuţa Râfoveanca petiţionează iarăşi [7]) M. Sale „cu lăcrămi hierbinţi jăluesc, zice ea, milii şi bunătăţii M. Tale pentru *egumenul Târşoreanul*", care de când i-a răposat soţul care avea „un petec „de 300 stânjeni de moşie *d'avalma* cu moşia Mănăstirii Târşorul, ce se numeşte *Rătunda*", Egumenul a împresurat parte din moşie şi „dând răposatul soţul meu „jalbă l-a tras la judecată" şi a câştigat; dar egumenul tot nu s'a supus să deà venitul celor 300 de stânjeni şi a căutat să prelungească judecata ca ea „să fie răbdătoare de dreptul meu. Şi fiindcă la leat 1799 tâmplându-se să moară „răposatul soţul meu, eu rămânând văduvă cu *două pietre de gât şi cu un copil ne-*

1) Arh. Stat. *M-rea Cotroceni*, pach. 43. doc. 22, Secţ. istorică.
2) Arh. Stat. *Schit. Ghighiu*, pach. 9, doc. 1.
3) Arh. Stat. *Schit. Ghighiu*, pach. 1, doc. 3.
4) Arh. Stat. *Schit. Ghighiu*, pach. 1, doc. 4, (copie).
5) Arh. Stat. *Schit. Ghighiu*, pach. 5, doc. 1.
6) Din Arh. d-lui Alex. G. Cantacuzino.
7) Arh. Stat. *Schit. Ghighiu*, pach. 1, doc. 9.

„*vârştnic* şi fără moşie, ne mai având altă nădejde să prelungesc vrémea, socotesc că „după atâta judecată ce a avut răposatu bărbatu-meu şi după anaforalele ce s'a fă„cut 'mi va da de bună voe venitul moşii *Rătunda* după dreptăţile ce am". Acum Vistiereasa cere să se judece şi de către „Veliţii boeri ca să'şi afle dreptatea", să nu-i mai mănânce venitul de atâţia ani „şi eu să fiu răbdătoare având casă „grea şi *două*[1]) *fete* de gâtu meu, şi cum duhul sfânt va lumina pe Măria Ta. Roaba Mării Tale *Ancuţa Râfoveanca Vistiereasa*".

Pe această jalbă Domnul pune rezoluţie la 5 Oct. 1803 : că „se aprobă".

La 4 August 1804 ispravnicii fac raport către Domn că pricina a avut trei înfăţişeri: una *la Aprilie 1784* iscălit dumnealui *Aga Gr. Hrisoscoleu*, şi d-lui răp. Medelnicer *Hrisoscoleu* ispravnici pe acea vréme; una cu leat *1797 Fevr.*, iscălit de dumnealui răp. Medelnicer *Gr. Hrisoscoleu* i d-lui Paharnicul *Scarlat Ruset;* una tot din *1797 Iunie* iscălit de 6 boeri judecători.

La Octombrie este soroc de înfăţişare la Divan, Ispravnic *Constandin Filipescu.*

La 8 August 1805. Anaforaoa ispravnicilor cu rezoluţia domnească prin care se numeşte hotarnic dumnealui Serdarul *Kiril Căplescul* pentru moşia *Rătunda.* (doc. 16).

La 30 Iunie 1808. La diaforaoa ce au avut dumnéei vistierésa *Ancuţa Râfovanca* cu dumnealui Vistierul *Barbu* i cu d-lui Şetrarul *Tănase* fiii răposatului Stolnicului *Constandin Movilă* pentru 10 stânjeni moşie din Râtov (26 Martie 1802) *Iancu Movilă* hotărniceşte şi dă carte de desfacere pricinii (doc. dl. Al. G. Cantacuzino).

La 16 Aprilie 1817 Uţa Râfoveanca dă în scris autorizând pe călugărul *Agapie* să aleagă un loc pe moşia ei pentru a face un schit (*Ghighiu* pach 5, doc. 4).

La 23 Aprilie 1817 Maria (Uţa) *Râfoveanca* declară clădirea schitului Ghigheu pe locul din moşia ei Ghighiu, arătând anume şi cele-l-alte îmbunătăţiri cu care'l dotează (pach 5, doc 5). Semnează : „Eu *Maria Şetră„reasa Râfoveanca* adeverez: ne ştiind carte am rugat pe Logofătul de m'au iscălit. „*Antofi* adeverez; Eu **Ruxandra Căminăreasa Cantacozini** adeverez. Am pus pecetea „mea însă numai pentru pontul acelui codru de loc ce să afieroseşte pentru schit, ér „veri pentru ce alt pont ce cuprinde mai sus, nu mă iscălesc".

La 4 Noembrie 1821 Maria Şetrăreasa (*Mavra* Monahia) face diată *(Ghighiu*, pach. 5, doc 7) după aceia a fost tunsă în schima monahală de către duhovnicescul ei părinte Agapie stareţul Sf. Schit Ghighiu, punându-i numele *Mavra.*

La 25 Ianuarie 1827. Vistiereasa *Ancuţa Râfoveanca* face diată : „Eu roaba lui Dumnezeu *Atanasia* Monahia ce am fost soţia răpos. *Ianache Râfo„veanul biv. treti Vistier ot Râfov* din sud Prahova. Las sf. schit Ghighiu unde mă „aflu ctitoră, atât după răposata fie-mea *Uţa* ce să numeşte acum *Mavră Monahia* „îngropată fiind aci, cât şi după altele din ceia-ce am ajutat cu ce am putut etc. Să „se aducă oasele fiului meu *Costache* din schitul *Ţigăneşti* etc, etc. şi pe toţi să-i „îngroape lângă fie-mea şi lângă mine.

„Moşia ce mi-a rămas cu satul *Răfovul* etc. le las iubitului meu *nepot Cos„tache* din *fie-mea Ruxandra* i cu satul Mălăeştii etc: îi mai lasă şi ţigani. Lasă „şi fie-sa *Ruxandra* nişte ţigani; apoi lasă câte un ţigan fie-căreia dintre nepoatele, „*din fie-mea, Mariţii, Sultanii* şi *Catinchii* şi lui *Niculăiţă* şi lui *Ghiţă* nepoţii. „*din fie-mea*" iarăşi câte un ţigan.

---

1) Este de bănuit că *(Mari) Uţa* căsătorită la 1798 August 28, după *Şetrarul Nicolae*, rămăsese văduvă la 1803 şi se afla tot pe *capul* Vistieresii, de oarece la 15 Martie 1802 Visiiereasa declară că are o fată de măritat.

„Iubitei mele fiice *Roxandra* îi las uă vie (6 pogoane) în délul *Mărun isu* „sud Saac etc. etc.“ (doc. d-l Al. G. Cantacuzino).

La 15 Aprilie 1827. Atanasia Monahia *Râfoveanca* mai face o diată, însă pentru schitul Ghighiu spre a-i întări dania fii-sei Uţa asupra „moşioarei *Ghighiu* dată de zestre de mine răposatii fie-mea *Mariuţa* la leat 1798, „la măritiş August 28“. (pach. 5 doc 10). In această *diată* maica *Atanasia* mai spune că moşia *Râfovul* este rămasă de la părinţii soţului ei *Ianache Râfoveanul Vistierul*[1]).

Cu maica Atanasia, pare a se stinge neamul Râfovenilor, căci fiul ei *Costache* muri tânăr înainte de 1827.

Se poate ca, dăruind ea nepotului ei, *Căpitanul Costache Cantacuzino*, tot Râfovul, să fi cerut acestuia să adauge la numele de *Cantacuzino* şi pe cel de *Râfoveanu*, dar acest lucru nu este stipulat in scris ; va fi fost poate vre o dorinţă a „Sfinţiei Sale“ lăsată cu „libmă de moarte“.

Schiţă Genealogică probabilă a Râfovenilor.

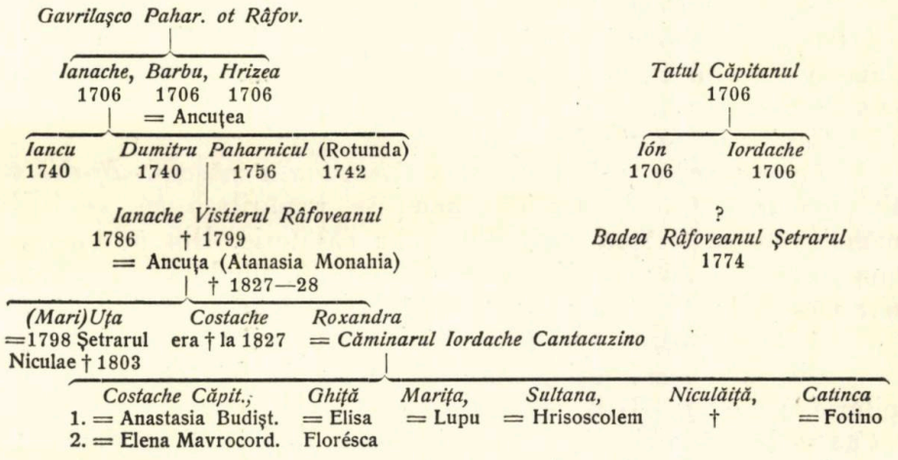

Nu putem afirma că din *Dumitru Paharnicul* se scoboară *Ianache Vistierul* ne având dovezi îndestulătoare. Am zis însă mai sus că vom trage oare care consecinţe. Eată-le : La 1742 *Paharnicul Dumitru Râfoveanul* cumpără 300 stj. în *Rătunda*. La 1784 *Ianache Râfoveanul*, care nu poate fi de cât *Vistierul* (vezi mai sus 1804) are proces pentru aceşti 300 stj. din *Rătunda*, actul zice însă (poate greşit) că Paharnicul D. Râfoveanul îi era *moş* lui Ianache. După 15 zile, la 30 Mai 1784, un *Dumitrache Râfoveanul* vinde acei 300 stj., „*râmaşi dela părinţi*“ iar în 1802 Visticreasa *Ancuţa* soţia lui *Ienache* se judecă pentru acei 300 stj.! Numai o vânzare a fost. De unde iese *Dumitrache* cu versiunea lui? Credem că actul din 30 Mai este greşit, ca şi cuvântul *moş* din actul din 16 Aprilie 1784. — Noui documente ar putea luminà chestiunea.

Am văzut că *Iordache Căminarul Cantacuzino* avu cu soţia sa *Roxanda* 3 băeţi şi 3 fete. De oare ce însă Vistiereasa *Ancuţa* în *Diata*

1) In cartoanele *M-rii Ghighiu* se află în pachetul 16, un document (No. 2) datat de la 1 Martie 1812 prin care *Maria Cantacuzino* vinde lui frate-său *Matei* biv. Vel Comisul o vie din Saac în *Valea Largă* prin vechilul ei *Maiorul Salmanof* ce 'i era soţ. Nu am putut afla locul acestei Cantacuzini în arborele genealogic ce dăm aci. Bănuesc că este sora mai mică a Zoiţii şi Matei

ei repetă la fie care nepot sau nepoată cuvintele „*din fie-mea*“ Roxanda, am puteà fi autorizaţi, până la un oare-care punct, să credem versiunea că el, Iordache, ar mai fi avut o altă *jupâneasă*, pe *Zinca*, cu care nu a făcut copii. Nu ştim din ce neam s'ar fi tras această jupâneasă, precum nici nu putem afirma versiunea ce am auzit spunându-se.

Eată copiii Căminarului Cantacuzino cu Roxanda Râfoveanca.

1. Căpitan *Costache Cantacuzino* născut la 1810.
2. Serdarul *Ghiţă Cantacuzino* „ „ 1812.
3. *Mariţa* născută la 1814 şi căsătorită cu *Lupu* la 18...
4. *Sultana* născută la 1816 şi căsătorită cu *Hrisoscoleu* la 18.....
5. *Niculăiţă* mort în vârstă fragedă înainte de 1827.
6. *Tinca* sau *Catinca* născută pe la 1820 şi căsătorită cu *Fotino* la 1846.

V. *a*) Căpitan Costache Cantacuzino (Râfovénul).

Căpitanul Costache vine *văr al cincilea* cu *Costandin Caimacanul* şi cu *Grigorie Vornicul* din ramura Măgurenilor. Ei sunt din a 6-a generaţiune a Marelui Postelnic *Costandin Cantacuzino* şi a soţiei sale Domniţa *Ilina* Postelniceasa.

Căpitanul *Costache* a avut două soţii:

Prima soţie a fost doamna *Anastasia* născută *Budişteanu* care a trăit până în 1908 la Craiova unde se remăritase cu un boier *Vlasto*, rămâind văduvă şi fără copii din a 2-a căsătorie. Din primul mariagiu Căpitanul avu doi fiii: pe *Zoe* moartă la 1836, fiind încă copilă mică, şi pe *Nicu* născut la 1838 şi mort Luni 18 Septembrie 1906 la Turnu Severin.

A doua soţie a fost *Elena* [1]) născută *Mavrocordat* şi decedată la 18...

Din al doilea mariagiu avu 4 copii: pe *Matei* şi *Maria* morţi în copilărie, pe *Gogu* (George) om de Stat şi Ministru de finance renumit şi pe *Costache* nu mai puţin renumit medic în ţară şi străinătate. Gogul s'a născut la 1845, iar Costache la 1847.

La 22 Februarie 1841 ambi fraţi *Costache* şi *Ghiţă* se învoesc de bună voie să iasă din indiviziune:

„1-iu) Din două trupuri de moşie ce sunt părinteşti în judeţul Prahova plasa „Câmpului, anume: *Râfovul* şi *Cornul* (Cornul compunându-se din 2 siliştii: *Cornul* „şi *Ruşanii* sau Ruşi).

„Fiind-că eu *Căpitan Costache*, mai marele frate, sunt cu mai multă parte „în trupul moşii *Râfovul*, adică şi cu darul făcut mie de răposata moaşa noastră, „*Atanasia Monahia*, sar în trupul moşii *Cornul* privind stăpânirea pă din două, „am dat eu, mai micul frate, *Sărdarul Gheorghe* partea cuvenită mie în Răfov şi „în schimb am luat jumătatea parte din *Cornu* a frate-meu, care aceste trupuri de „moşie de şi nu sunt ştiute în ce sumă de stânjeni se încape, dar pentru că este mai „mult jumătatea parte a frate-meu *Costache* din *Cornu* de cât partea ce mi se cu„vine, în *Răfov*, am preţuitără acel prisos, ori cât va fi, drept galbeni împărăteşti, „3500 şi, peste schimbul părţei mele din *Râfov*, am mai dat lui frate-meu *Costache* „banii arătaţi mai sus, cari bani i-am şi primit eu *Căpitan Costache* pă toţi deplini „etc., etc.

„2-a) Impart şi ţiganii, afară de cei dăriuţi de bunica dumnealor, *maica Atanasia*

„3-a) Se angajează amândoi solidar *a nu vinde nimic* din moştenire *până*

---

1) Pare a fi aceiaşi persoană cu „*Elenca Cantacuzino* care dă scrisoare către mănăstirea *Ghighiu* la „12 Ianuarie 1852, arătându-i că pe lângă cele ce a dat mănăstirii îi va mai da câte o bute de vin pe fie „care an“. (Arch. stat. *M-rea Ghighiu*, pach. 16, doc 6).

„*nu vor mărita* pe sora *Catinca* ce le-a mai rămas (cele-l-alte erau căsătorite înainte „de 1841), când va fi vremea a se mărita, trebuind s'o *înzestreze amândoi deopotrivă*".

Actul[1]) de partagiu este *întărit*, la 3 Martie 1841, la *Logofeţia cea mare a dreptăţei* (Minist. de justiţie).

Costache Căpitanul Cantacuzino se stinse la anul 1876.

De la el numai, Cantacuzinii din ramura lui Şerban Vodă se despărţiră în două *rămurele*, care cu timpul, şi cu voia lui Dumnezeu, vor deveni şi ele *ramuri* bătrâne ale: *Cantacuzinilor Râfoveni* şi *Cantacuzinilor Corneni*.

Descendenţii *Căpitanului Costache Râfovénul* sunt:

Nicu a avut o fată *Miţa*, căsătorită cu d. Eliescu şi un băiat *Şerbănel* sau *Şerbănică* stins în pragul vieţei înainte de a ieşi oficer.

Gogu cu soţia lui *Elena* avu cinci copii: *Elena* (1886), *Ion* (1888) *Maria* (1890), *Gheorge* (1892), şi *Constantin* născut la 13 Martie 1895, şi botezat de unchiul său Doctorul Constantin, al cărui nume poartă.

Costache are un copil *Ion* născut la 1879.

V. *b)* Serdarul Ghiţă Cantacuzino (Cornénul).

Serdarul *Gheorghe* sau *Ghiţă*, fratele precedentului, se căsători la 1842 cu *Elisa* fata Marelui Vistier *Florescu*.

Din această căsătorie se născură: *Alesandru* la 1842, *George* la 1845, *Ion* oficier de Geniu şi Inginer distins la 1847 şi *Ana* la 1854.

La Mai 1844. Serdarul G. Cantacuzino însărcinează pe Căpitanul *Salman*, inginer hotarnic, să-i hotărnicească moşia *Cornu-de-jos* i *Ruşii* din judeţul Prahova, conform ordinului *cinstitei judecătorii a judeţului Prahova*, din 21 Sept. 1843.

In această hotărnicie citim că: Spătarul *Nicolae Cantacuzino* erà *văr* cu *Matei Cantacuzino* (vezi mai sus actul din 1 August 1793). Că *Toma Cantacuzino* este *strămoşul Serdarului Ghiţă* (vezi *Arborele genealogic* mai departe). Că la moartea *Căminarului Iordache Cantacuzino*, Sardarul *Ghiţă* erà *nevârstnic*; această împrejurare ne permite a crede că pe la 1827 Căminarul se află în vieaţă şi se stinse poate chiar în acest an.

Dintre fiii Serdarului *Ghiţă Cantacuzino*:

1. Cel mai în vârstă, *Alesandru,* nu s'a însurat. Fost Director general al Monit. Oficial. Filantrop şi mare amator şi strângător de documente şi medalii.

2. *Gheorghe* s'a căsătorit la Septembrie 1880 cu *Lenţa Costaforu* şi avu fii pe:

Georgeta născută la 1883, şi *Şerban* la 1885.

3. Inginerul *Ion* din prima căsătorie cu *Zoe Warthiade* avu, afară de fiul născut la Paris, la 1869 *George-Ion* (Zizi) Căpitanul, pe: *Elisabeta* născută 1877 şi căsătorită cu Ion G. Manu, *Şerban-Mircea* născut la 1878, *Ion-Radu* 1882, *Maria-Ella* 1889.

Iar din a doua căsătorie cu *Marià Ion Fălcoianu* avu pe: *Ioana-Maria* 1899, *Mircea-Dan,* 1900, *Despina-Maria* 1901 şi *Maria-Florica* 1904.

General Năsturel.

---

1) Se află la d. Alexandru G. Cantacuzino.

INDREPTĂRI ŞI ADAOSURI

La pag. 73 jos, vorbind despre Costandin V-tori Postelnicul îl bănuiam a fi feciorul Predei Spăt. şi al jupânesei Stancăi, mort la 1640. Acum suntem siguri că Vtori Postelnicul, bârbatul Ancuţei, nu este Leca: el trăieşte şi la 1643.

Să se ştérgă dar cuvântul *Leca* din schiţa de la pagina 74.

La pag. 216 la ordinea probabilă a naşterilor scrie: 3 *Florica* în loc de *Maria* şi 8 *Marica* în loc de *Florica*; căci pe soţia lui Pană Filipescu a chemat-o *Marica* (vezi *catalogul* Muzăului naţional, pag. 138. No. 147).

La pag. 219. Adevărata dată a spânzurărei Marelui Postelnic Costandin Cantacuzino nu este cea de 20 Decembrie 1663 ci de 20 Decembrie 1662 căci următorul document semnat şi pecetluit de *Elina Postelniceasa* zice, la 22 Ianuarie 7171=1663 „adică Eu Elina **ce am fost** jupânésa lu *Costandin biv Vel Postelnic* etc. etc. vinde „egumenului ot Câmpulung un ţigan“ etc. (Archivele Statului. M-rea Câmpulung. pach 3 netreb. doc 38.)

Este adevărat că, în *Documentele Cantacuzineşti* la pag 60, un zapis din 23 Ianuarie 7171 = 1663 ne spune că unchiaşul *Sima* vinde d-lui jupân Costandin **cel bătrân** Cantacuzino etc. (doc. la Acad. Română pach. XLIV doc. 94); dar acest document *autentic* nu-l putem lua drept bun faţă de mărturisirea jupânesi Elinei: „ce am fost“; şi cum la 4 Decembrie 7171 = 1662 Gr. Ghica întăreşte bâtrânului Postelnic cumpărături în Stefăneşti (Acad. Rom. pach. XXIX doc. 200), apoi de sigur că el nu fu spânzurat de cât la 20 Decembrie următor, 1662.

Constantin Marele Postelnic Cantacuzino † 20 Decembrie 1662.
căsăt. 1663 = *Ilina*, fata lui Radul Şerban Basarab V. V. † 2 Martie 1686.

Serban Voevod
1635 † Octombrie 1688
căsăt. 1658 = *Maria* fata Clucer. Gheţa † 1724

Ilina 1659 † = Barbu Pah. Urdărén (Paisie)

Maria 1667 = Const. Aga Bălăceanu

Iordache Beizadé 1681 Oct.-Dec. † 1739 1709=Roxandra fata lui Beizadé Iordache Ruset.

Smaranda 1673 † Mai 1688 Ianuar. 1688=Gligoraşco Postel. Băleanu

Casandra 1675 = D. Cantemir V. V. Moldova

Bălaşea 1685 1720=Gr. Vlasto.

Istrate Postel. (se stinge)

Ilina 1674 1688=Şerban Năsturel Graful

Iordache Clucer 1710†1763-5 = fata serdar. Matei Mogoşescul † (se stinge)

Matei Clucerul 1712 trăia la 1761. =Zoiţa C. Dudescu

Marica =Toma Brăiloiu

Toma Vel Medelnicer 1714 era † 1775 1740(?)=Maria Brézoianca

Ilinca = Asan Fălcoianu

Costandin 1720 † 1743 =Aniţa Roseti

Costandin 1750 † 1772 1769=Păunica Mihai Cantacuzino † 1771

Maria =Iordache Kreţulescu

Niculae Spăt. =Frusina Paladi (Moldova)

Matei Stuj. 1745 era † 1816 1.=Marie Colcéc. 2.=Elena Caramalâu

Zoiţa Maria

Dinul † (se stinge)

Pârvuleţ 1769†4 Mai 1787 (se stinge)

Matei Aga Cantac. = Elenca Bălăceanu divorţaţi 1828

Iordache Căminarul-Cantacuzino 1775 † 1827 1805 = Roxandra Râfovénca † 1830

Căpitan Costache Râfovénul 1810 † 1876 1. = Anastasia Budişténu 2. = Elena Mavrocordat.

Mariţa =Lupu

Sultana =Hrisoscoleu

Nicolaiţă †

Serdar Ghiţa Cornénul 1812 † 1890 1842 = Elisa Floreasca

Catinca = Fotino

Zoe (1) † 1836

Nicu (1) 1838 † Sept. 1906 Doctor în drept. = Emma

Maria(2) †

Mate (2) †

Gogu(2) 1845 † 1898 Ministru de Finance = Elena

Costache (2) 1847 Doctor med. =Sabina I. C. Brătianu

Alessandru 1842 fost Director Monit. Oficial

George 1845 = Lenţa Costa-Foru

Ion 1848 Inginer 1.=Zoe Warthiadi 2.=Maria Fălcoian

Ana 1854 = Dr. N. Kalinderu

Miţa = Eliescu

Şerbănica († se stinge)

Elena 1886 *Ion* 1888 *Maria* 1890 *George* 1893 *Costandin* 13 Martie 1895

Ion 1879

Şerban 1885

Georgeta 1883

1869 Gheorghe-Ion
1877 Elisaveta
1878 Şerban-Mircea
1882 Ion-Radu
1889. Maria-Ella
1899 Ioana-Maria
1900 Mircea-Dan
1901 Despina-Maria
1904 Maria-Florica

ARBORELE GENEALOGIC
al
CANTACUZINILOR
din
Ramura lui **ŞERBAN VOEVOD**
de
Generalul **P. V. Năsturel.**

Sete

Stau sub salcia plecată, singurică la izvor,
Lin deșir firul gândirei, unda cântă 'ncetișor,
Zina blândă care strânge taine 'n sânu-i aurit :
—Luna — își răsfrânge vraja peste satul adormit.

Farmec dulce, reveria, ce molatec m'a cuprins !
Ea, în suflet, fără milă, focul setei mi-a aprins,
Și izvorul, apa toată să i-o sorb, cu drag mi-ar dà ;
Tu iubire, tu, cu stropii, setea mi-ai astâmpărà !...

A. Podoi.

HĂTMĂNEASA MARIA CANTACUZINO, născută Pârşcoveanu.
Fiica Banului Ştefan Pârşcoveanu. — Muma Caimacamului Constantin Cantacuzino.
(Portret în ulei dela finele veacului al XVIII-lea, în casa Generalului George Mano).

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Albert Baer.

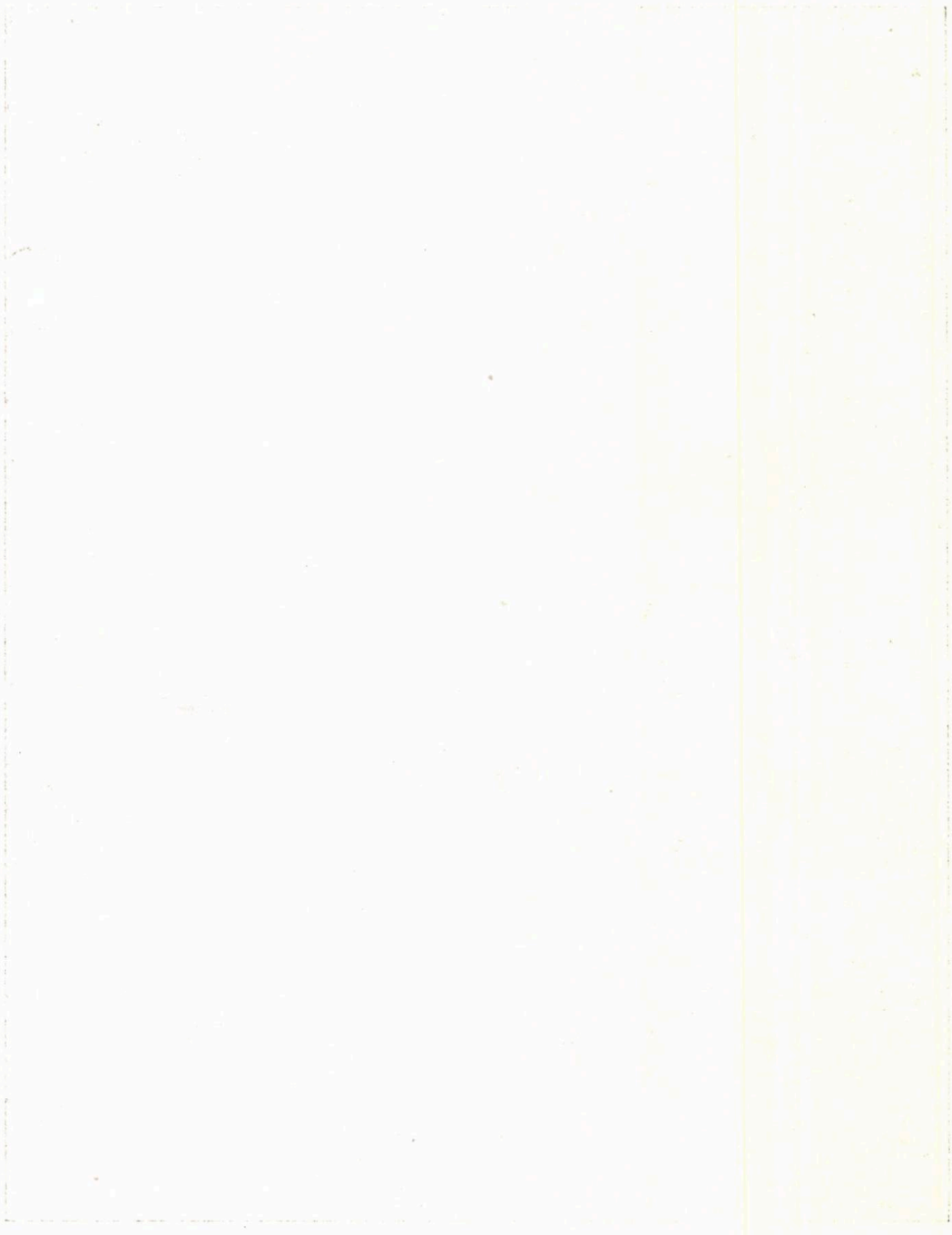

Din America de Sud

— Impresii de călătorie —

Pe vapor

Azi când nu mai sunt distanțe, de oarece se poate merge numai în cinci zile dela Havre la New-York și în 30 cu Trans-Siberianul dela Paris în China, mă întreb ce interes ar putea aveà istorisirea călătoriei mele în America de Sud. De aceea deși reîntoarsă de doi ani din acele locuri, am ezitat a da publicității descrierile impresiunilor din acele țări. Mi-am zis însă că sunt foarte mulți încă, mai cu seamă la noi în țară, cari cu greu s'ar decide să facă un asemenea voiaj și că poate, reuniți câțiva într'o famile în serile lungi și triste de iarnă, vor găsì un subiect de oarecare distracție și curiozitate citindu-mă. Acestor persoane mă adresez, și lor le voi vorbì și spune de ceia ce m'a impresionat mai mult în călătoria mea.

A călătorì pe mare, pentru cine nu are obiceiul, impresia primă este de frică. In fața Oceanului și al formidabilului bastiment ce te așteaptă pentru plecare, un fior te cuprinde, o grije nespusă îți strânge inima, o teamă de a plecà și lăsà pentru totdeauna țărmurile pământului țării te înfioară. Mișcarea însă este așà de vie în port, transportul bagajelor, înghesuiala pasagerilor, strigătul hamalilor, totul, pare așà de grăbit, încât nu ai timp de reflectat, pornești cu mulțimea într'un fel de nedumerire și când te găsești pe bord, nu ți se mai pare nimic extraordinar. Iei locul din cabina ce 'ți este destinată, cu un fel de satisfacțiune, și apoi, în momentul când Sirena dă semnalul și vaporul se depărtează din port în strigătul de urale de bună călătorie a acelora ce rămân, te simți par'că mândru că te aflì pe bord și fericit de perspectiva ce ți se înfățișează.

Ne-am imbarcat dela Havre pentru New-York în ziua de 12 Iulie 1902, pe splendidul și magnificul vapor *La Savoie* a companiei Trans-Atlantice franceze. Erà tocmai ora dejunului; sala de mâncare frumos împodobită elegantă și ca pentru un festival, îți dispune favorabil ochiul și stomacul. Și când ochiul și stomacul este mulțumit, omul este satisfăcut.

La Savoie fiind un vapor imens pasagerii sunt mulți și nu se pot cunoaște între ei în timpul scurt de 5 zile și 18 ore cât ține trecerea Oceanului dela Havre la New-York.

Eram în clasa I-a, 200 persoane la masă; mai erau negreșit alte multe persoane cărora li se servià mâncarea în cabine, fie din snobism, fie din indispoziții.

Eu una care nu aveam răul mărei, nici dreptul, negreșit, d'a face societate aparte, veneam regulat la toate mesele. Dimineața dela 7—9 cafea, la 12 dejunul, la 4 gustarea, la 7 cina. Copii mei fiind de curând căsătoriți preferă să petreacă tot timpul în cabina lor, așà că numai eu umblam rătăcind prin marele vapor, întrebând de numărul pasagerilor, care era de două mii: 200 clasa I, 600 a II-a și restul în clasa III-a, unde cea mai mare parte să compuneà din emigranți italieni, femei și copii.

Distracții pe Trans-Atlantic nu sunt multe. Lumea citește, scrie, joacă table sau alte jocuri, face muzică sau stă pe punte în fotoliuri lungi, cărora stuarzii le schimbă locul după vânt și după soare. Cu pământul ești în corespondență ori când voești: telegrafia fără sârmă, și porumbei voiajori, sunt mijloace puse la dispoziția călătorilor pe un preț destul de minim. Această facilitate de a corespunde, contribue mult la siguranța ta ca om — adică om ca mine fricos și nevoiajat.— De altmintrelea, când privești orizontul, mai cu seamă când este întunecat și vezi acea imensitate de apă supra căreia bastimentul deși conține o lume întreagă, pare o barcă, această izolare în infinit, nu te lasă totdeauna nepăsător mai cu seamă când, din când în când sirena se bocește cu un ton lugubru, anunțând în întuneric trecerea vreunui alt vapor ce poate din întâmplare ar venì din sens opus. Aceste bocete ale sirenei totdeauna mi-a făcut rău și chiar mai târziu când m'am reîntors pe un drum cu totul lung, de care voi aveà ocazie a vorbì.

Vederea pământului după 6 zile de mare, nu'ți face impresia la care te așteptai. Primele țărmuri ale Americei-de-Nord nu sunt de fel interesante decât prin faptul că ai sosit la port. Unde este intrarea măreață a Bosforului de care ochiul nu se poate săturà, și mintea nu știe întrevede și concepe atâtea măreții! Acì totul se rezumă la o șuviță de pământ fără nici o vegetație. Și tot astfel înaintând, începi a zărì edificii din acele de care atât s'a vorbit și s'a scris, cu zecimi de etajuri care alături de altele mai joase și cu ferăstruele multe și mici, ar pare niște numeroase porumbare, de nu ar fi măreața statue de Bertold „La liberté éclairant le monde", farul ideal ce francezii au lucrat și dăruit orașului New-York, precum și magnificul pod suspendat dela Brokliny.

New-Yorkul nu ar prezintà nici un fel de infățișare măreață, și intrarea în acest mare port atât de lăudat nu ți-ar zice nimic.

Am lăsat cu mâhnire vaporul nostru, și când căpitanul vaporului ne strânse mâna și ne ură viață fericită în lumea nouă, pentru prima oară de când ne îmbarcarăm simții o lacrimă că'mi șirue pe obraz; atunci numai văzui, părăsind vaporul, că părăsim Europa, cu Franța, adevărata țară a libertății, Parisul orașul binecuvântat unde fiecare simte că trăește, unde ori cine are individualitatea sa, unde și săracul și bogatul își găsește mulțumiri, unde omul nu este hàina, unde nu ești disprețuit nici batjocorit, fiindcă nu ai talentul să lingușești, să te arăți mai mult decât poți. Parisul unde nu sunt clase sociale decât pentru imbecili! Parisul singurul loc unde am fost fericită,

unde chiar în nevoi și suferinți nu am fost nimicită de nimeni, ci din contră, am cunoscut în durere cât de bună și cât de sublimă este firea omenească.

Făcui această digresiune din istorisirea sosirei mele în New-York, coprinsă de amintiri, plăcute din Paris, crude acì la mine în țară. Inchid însă această lungă parantesă și continuu:

New-Iork

Perspectiva orașului New Iork nu este plăcută. Am stat mult timp privind de la fereastra Otelului nosrtu. „Astor Hoos" care se găsește pe una din cele mai mari și frequentate străzi: „Broodvey" și ziceam: ce atracțiune poate aveà acest oraș pentru Europeni? Nici curiositatea nu este satisfăcută: nimic măreț, nimic elegant, nimic atrăgător. O lume ce se îmbulzește alergând după afaceri, trenuri electrice care parcurg în lung și în lat drumurile pline de lume de tot felul, nimic estetic, nimic important. Câteva statui mici și fără artă, un muzeu unde e concentrat totul și unde nu zărești de cât reproducții ale monumentelor mărețe din Europa sau ale tablourilor și sculpturilor marilor maeștri ale vechii lumi. Miliardari vor fi de sigur, nu zic, dar ei nu sunt obiect de curiositate; sunt persoane izolate ce locuesc în palate somptuoase, ce suntem obicinuiți a admira; de altfel mult mai splendide în diferitele mari orașe din Eurepa.

Ca preumblare: Un parc imens ce ei numesc „Central" și unde e centralizat totul: Muzeu, grădină zoolăgică, botanică, locuri de preumblări pentru trăsuri și pietoni, grădini cu muzici și berării, grădini de copii etc. Acest Parc Central este singurul loc de preumblare unicul loc de petrecere afară de teatre săli de spectacole și alte mici atracțiuni ca panorame etc. cum se găsesc în cele mai neînsemnate orașe.

Fiind vară, ne-am dus și noi la unul din acele spectacole, zise cafe cantande, care spre mirarea streinilor sunt sus pe acoperișul caselor, unde te urci și scobori printr'un ascensor insuficient pentru lumea care așteaptă, și care mă făcu să mă întreb ce te faci în caz de incendiu. Apropos de incendiu: cred că nu se află țară în lume ca America, unde să fie mai multe incendii. Toate casele, pe lângă scara principală mai au câte o scară de fer pe balcon și care comunică de la un etagiu la altul. Acest sistem are inconvenientul, ca să nu zic mai multe, că nu ești sigur în casa ta, de oare ce locatarii de la diferitele etage au ascensiuni pe la ferestrele fie căruia, și când aceste ferestre nu sunt închise, lesne poți primi vizita unui necunoscut; de aci și multe hoții, spargeri etc.

La New-Iork ce este de remarcat în deosebi, este febrilitatea afacerilor. Bănci în toate părțile și lumea ocupată, nimeni nu stă fără a fi în activitate. Tipul cel mai simpatic în America de Nord este policemenul elegant, surâzător și îndatoritor; întrece chiar pe distinsul sergent de oraș francez. De admirat mai mult însă, este femea în această imensă metropolă. Femeea din ori ce clasă, te farmecă, te subjugă; frumoasă ca figură, mlădioasă, cochetă fără provocare, elegantă fără forfanterie, surăzătoare, atrăgătoare ideală. De aceea și Americanii au pentru femee toată stima, tot respectul. Femeea în America este regină. Bărbatul muncește numai ca să aducă în casă, mănâncă unde poate, unde găsește, repede în picioare; femeea când

merge la restaurant are saloane reservate ei, prin oteluri, în saloanele ei nimenea nu trebue să o turbure, totul ce se edifică, totul ce este frumos, pentru ea este. Aveam o amică drăguță, Americană, care găsia că la Paris lumea nu este destul de îndatoritoare și se mira când îi ziceam că la Paris bărbații sunt mai binevoitori ca ori unde în Europa.

Am stat puțin în New Iork, căci America noastră erà mult mai departe. Nu știu cum am fi trăit și ce fel am fi petrecut timpul aci, dacă soarta noastră ar fi fost să rămânem în America de nord. După firea lui, după felul de a vorbi, Americanul este plăcut.

Progresul, civilizația, libertatea de acțiune fiind mare, omul nu cred că se simte nefericit. Și, poate am fi avut un trai plăcut acolo și ne-am fi putut acomoda; iar clima fiind identică cu aceea a României nu am fi avut a suferì în acest sens. Cum zisei însă, trebuià să mergem acolo unde aveà de lucru ginerile meu, unde o mână de Francezi au fost trimiși să facă planuri și măsurături cum nici într'un colț de lume nu poate fi mai greu. După o ședere de opt zile în New-York unde vizitasem totul și nu mai erà nimic de văzut, ne-am înbarcat într'o dimineață pe la sfârșitul lui Iulie pe un vapor Englez „le Finance" spre a merge la Panama și a intrà pe Pacific.

Cine nu a călătorit pe vapoare englezești, nu știe ce va să zică a fi hrănit rău, economicos, și a nu aveà liniște. Acest „Finance", îl voi pomenì multă vreme: mic și strâmt, având cabinele împrejurul sălei de mâncare, erai totdeauna indispus, când nu de răul mărei, de mirosul bucatelor. Cu acest vaporaș am trecut tropicul, am trecut ecuatorul, cum, nici nu știu spune căci eram mai mult bolnavă decât sănătoasă, mai mult leșinată decât pe picioare. Societatea erà restrânsă și suferindă ca noi toți. Cu acest soi de vapor călătorește omenirea pe marea *Caraibilor*, marea furtunilor, a năbușelei, în timpul verei, și a ghețarelor, în timpul iernei; așà că aproape în nesimțire parcurgi această mare îngrozitoare în timp de 7 zile. Când după acest timp am sosit la Colon și am călcat pământul, mi se păreà că mă trezesc dintr'un somn greu, letargic, din care nu credeam să mai reînviu.

La Colon natura schimbă cu totul lucrurile: în luna Iulie suntem în iarnă, dacă iarnă se poate numì căldura umedă și sufocantă ce întâmpinasem și care domnește perpetuu. Colon este un mic port American de unde s'au început lucrările pentru tăerea istmului de Panama. Populația este cosmopolită. In cea mai mare parte însă, chinezi și negri. Orașul foarte primitiv neavând alt nimic mai frumos decât un Otel pentru pasageri, în fața căruia se ridică statuia marelui Cristof Columb, având lângă el un Indian admirabil de bine lucrat. Un tren care face serviciul dela Port la Panama, ia pasagerii cari se îmbarcă pe Pacific. Am plecat cu acest tren jos, de linie strâmtă, vagoanele ca în toată America deschise dela un capăt la altul. Pasagerii sunt toți la un loc câte 4—4 despărțiți printr'o masă, trenul traversează interiorul pe o cărare destul de strimtă, în dreapta și în stânga păduri vergine, din când în când o stațiune cu case pe stâlpi ce stau în mlaștine iar locuitorii toți negri. Acest parcurs se face în 3 ore de iuțeală mai mult decât mijlocie. După o oră dela plecare, pe stânga, începe să se vadă cablul ce Francezii au întreprins a construì cu atâtea sacrificii bănești și de oameni și care a păgubit atâta lume și a făcut atâta scandal. Pe când am trecut noi erà în părăsire; de atunci l'au cumpărat Americanii ca să-l sfârșească, dar curând au încetat și ei descurajați de dificultăți.

De obiceiu când sosește trenul, pasagerii rămân în Panama mai multe zile, până pleacă, cu un vapor și în acest timp nimeni nu scapă de frigurile galbene care bântue din cauza miasmelor și a climei calde și umede în permanență. La așà perspectivă ne așteptam. Din fericire însă, în port se găsià un vapor Cilian gata pentru plecare. De și simțiam că forțele ne părăsesc după atâta osteneală pe marea Caraibilor și în tren, am fost mulțumiți că putem plecà.

Pe Pacific

Oceanul Pacific la Panama pare liniștit ca un lac, și-'și merită numele! Imi ziceam eu: nu vom aveà răul mărei, deși căpitanul francez îmi spusese că nici odată nu a suferit decât pe Pacific. Și am văzut mai târziu cât este de adevărat că „les eaux dormantes sont traitresses".—Vaporul Cilian pe care ne îmbarcasem pe la orele 8 seara, se numià Mapocho, (ch. se pronunță ca c românesc) de o construcție practică, curat și foarte simpatic. Osteniți cum eram ne-am culcat fără să mai cinăm și am petrecut noaptea fără să simțim că vaporul a șezut până dimineața în port. Spre ziuă numai am văzut că tot la Panama ne găsiam; atunci am și pornit. De aci începând America de Sud, nu se mai vorbește decât limba spaniolă. Ni se părea că personalul vorbește italienește, deși cunoșteam bine această limbă, dar atâta asemănare au între ele aceste idiome, fără însă ca aceleași cuvinte să exprime acelaș lucru, că ești confus cu totul la început. Cel dintâiu cuvânt spaniolesc ce am învățat a fost „ielo" adică ghiață. Căldura fiind mare, ghiață și iar ghiață ceream. Cilienii sunt oameni frumoși, culți și îndatoritori și din prima dată când i-am cunoscut, am rămas cu această impresie și am păstrat'o totdeauna. Călătoria pe Pacific mergând spre Peru, este și plăcută și interesantă. Plăcută, pentru că la fiecare două, trei zile te apropii de pământ, și interesantă că fiecare port ce acostam, aparținea la diferite mici republici ce formează nordul, sudul și centrul Americei de Sud. După o zi numai de Ocean, am intrat pe Fluviul *Quakil*, fluviu imens, însă ca și o mare, fără țărmuri vizibile ochiului. Am navigat trei zile pe el până să ajungem la portul Quakil ce aparține Ecuatorului. Fiind că veneam însă dintr'o țară contaminată de friguri galbene a trebuit să facem carantină 3 zile, înainte de a ne apropià de țărm. Aceasta s'a repetat de câte ori aveam a descinde la vreun port. De altfel aceste carantine sunt o distracțiune, pentru cine nu este grăbit să ajungă; privești din depărtare orașe luminate noaptea cu electricitate, ziua primești vizitele doctorului și ale polițailor cari vin să inspecteze vaporul și să te constate dacă ești sănătos. Când marea este calmă, pasagerii petrec și fac jocuri de societate, de adresă și alte glume care face să treacă timpul plăcut.

Cele trei zile de carantină pe fluviul Quakil au fost o adevărată plăcere: fluviul liniștit, vaporul nu făceà nici o mișcare, aerul plăcut, mateloții nefiind ocupați cântau, oficerii bordului de asemenea liberi ședeau cu pasagerii istorisind și luând parte la toate petrecerile.

Aveam o societate plăcută. O familie franceză ce venia din Franța prin via Antilelor și care locuia în Lima; doi tineri căsătoriți ca și copii mei cu 2 luni înainte, ea engleză, el Belgian mergea ca secretar la legațiune în Peru tot la Lima, și un alt tânăr francez reprezentant al unei

mari fabrici de postavuri din Paris care făcuse până acì, dela Havre, drumul cu noi şi care vrea să ne însoţească până la Arequipa, oraş principal din Peru. După cum se vede societatea nu era numeroasă, dar erà compusă din persoane vesele şi simpatice, Consulul Belgian cu Doamna lui mai cu seamă. Când ne-am despărţit devenirăm aşa de buni prieteni, că am suferit şi unii şi alţii.

Ei erau ca şi noi îngrijaţi de soarta ce-i poate aşteptà în locuri aşa de depărtate. Au avut însă norocul să nu şeadă mult în America, căci după un an tânărul secretar a fost numit la Petersburg.

La Quakil unde am făcut prima descindere pe pământ dela plecarea noastră din Panama, am avut impresiunea că vizităm o localitate de băi ce se găsià instalată de ocazie acolea. Toate casele de lemn, străzi neregulate fără tramwaiuri şi rău pavate, magazinele un fel de barace de bâlciu. Un tramwai nenorocit tras de un cal care ducèa lumea la port, o bărbierie, primitivă şi o cofetărie şi mai primitivă încă, unde ne-am mai repauzat. Lume puţină şi răspândită fără rost, femei care circulau acoperite pe cap şi în prejurul gâtului cu nişte şaluri negre ce atârnàu până jos, pare că veniau sau mergeau la o înmormântare; un local de postă prăfuit şi murdar. Acesta este portul Quakil, portul cel mai însemnat al Republicei Ecuatorului, care de altfel are mare importanţa şi ca loc de descindere pentru interiorul republicei. Dela Quakil pentru a merge la Quito în capitală, voiajorii merg călare pe catâri timp de 8 zile. Un preot Belgian ce venià deacolo ne-a spus că Quito este localul cel mai frumos din lume ca vegetaţie ca poziţie ca climă; dar atunci pentru ce nu fac drumuri? Aceste întrebări mi le-am pus adesea. In toată America de Sud, mai toate statele acestea mici mai mult sau mai puţin sunt lipsite de mijloacele de comunicaţie, fie că n'au bani, fie că n'au braţe, astfel că Europeanul ce soseşte în ţările lumii celei noui, dela început are displăcerea acestor greutăţi.

Dela Quakil, după trei zile de ocean am ajuns la Paita, cel din tâiu port Peruan. Port de desolaţiune însă! Nu mi-am închipuit loc mai trist şi mai sterp. După cuvenita carantină când am descins în Port, picura a ploae, şi mi s'a spus că de 9 ani nu plooase. De nouă ani! Mi se părea că n'am înţeles bine. Cum, de nouă ani? Dar atunci cu ce, cum se face vegetaţia? — Dar nu se face! — Şi într'adevăr, nu erà un arbor, nu erà fir de iarbă — nu erà nici o pasăre. Erau însă prăvălii şi oteluri destule iar mişcare relativ destul de mare. Am observat chiar şi un teatru.

— Pentruce dară trăiţi acì şi cu ce? De unde apă, de unde nutreţ? — Totul vine din interior—mi se răspunse—pe catâri şi comerciul este foarte viu: trestie de zahăr, cacao, bumbacul.

Toată coasta Peruviei este aşà tristă şi întârzierea vaporului prin porturi pentru încărcare ne obosise fiziceşte şi moraliceşte. Acest drum lung l-am făcut în 21 de zile. Dela Panama la *Callao* portul principal din Peru şezând prin porturi în carantine, cu o noapte înnaintè de a sosì în *Callao* am avut o furtună care n-ea făcut să recunoaştem pacea Pacificului. Dimineaţa ajungând în Port pasagerii erau zăpăciţi; abia ne puteam susţine pe piciore. Fiica mea delicata şi mult indispusă, abia a putut lua trenul ca să ne ducem la Lima. Peruviani sunt foarte mândri de capitala lor, chestiune de patriotism negreşit, căci departe este, foarte departe să aibă de ce fi mândri cu ea.

O piaţă mare, pătrată, formează centrul Oraşului de unde zăresc di-

ferite strade în lung și curmeziș, dispoziție frumoasă de almintrelea și care o găsesci în toate orașele și orășelele Americei. Dar ca construcțiuni nimic interesant și nici frumos, case de lemn, biserici de lemn, și aceasta din cauza cutremurilor ce sunt zilnic aproape ; s'ar zice că pământul acolo nu este stabil. In opt zile cât am stat în Lima m-am legănat de trei ori, cam mult pentru cine nu are deprinderea acestor legănări. Tot ce am zărit mai frumos în acest oraș a fost grădina Muzeului și aceasta prin faptul că vedeam pentru prima oară Palmieri gigantici, Bananier, etc. iar ca flori partere admirabile. Lumea vine la preumblare în trăsuri, tramvae și pe jos, lume elegantă și frumoasă, femei splendide, bărbați de asemenea, oficeri chipeși purtând uniforma franceză, armata fiind instruită de comandanți francezi, priveliști plăcute, rendez-vous de flirt și de cochetărie ca în toate țările latine. Din toate popoarele Americei de Sud, Peruviani sunt cei mai adevărați descendenți spanioli. Ei au păstrat multă eleganță, distincțiune și noblețe. Muzica în Parc cânta valurile Dunărei de Ivanovici. Privind Fisionomiile ce mult se asemănau cu ale noastre și ascultând duiosul vals din țara mea, am avut iluziunea că suntem la noi de și mii de mii de mile ne despărțiau de draga noastră țară. Este de observat cum nu te găsesci strein în aceste țări : unitatea de limbă, unele obiceiuri ce reamintesc pe ale noastre, felul de trai aproape identic ca al nostru, te fac să te obicinuești curând in America de Sud.

Cu toată atracțiunea ce prezinta Lima, după o ședere de 10 zile, a trebuit să o pornim tot înainte în țara cea mai, de sud a Americei, în „Bolivia". Plecând din Smirna, Doctorul găsindu-ne în bună stare, ne-a urat călătorie bună; prietenii ce făcusem acolo ne dedeau instrucții cum să ne îngrijim sănătatea în acele locuri, recomandându-ne în deosebi să nu încărcăm prea mult stomacul căci ne-ar putea fi fatal ajungând la *Crucero alto* stațiune ce se află la 4.500 metri înălțime asupra nivelului mărei. Mărturisesc că nu prea înțelegeam de ce atâtea precauțiuni; prea profană fiind, nu înțelegeam ce pertuburare poate să-ți facă înălțimea. A trebuit să ajungem acolo pentru ca să văd ce lipsă de aer aveam și ce opresiuni simțiam. Am plecat deci, oarecum îngrijați mai cu seamă că starea fiicei mele nu erà preà înfloritoare. De la *Callao* la *Mollendo* am făcut iar vre-o 4 zile pe marea displăcută, timpul înaintând a fi tot mai cald și marea tot mai rea, voporul de ne suferit de și purtà pomposul nume de „Imperial".

Mollendo este un port trist și greu de abordat. De obicei Oceanul este iritat și valurile lui se izbesc cu furie de stânci; vaporul se oprește la o distanță considerabilă de pământ și descinderea în barca ce se apropie și se depărtează de scara vaporului după cum o poartă mișcarea apei este dacă nu primejdioasă, destul de spăimântătoare. Intrarea în port de asemenea este îngrijitoare; de multe ori bărcile nu pot să descarce pasagerii la debarcader; un fel de scripet având atârnat la extremitate un coș, se lasă până în barcă ; în această barcă șovăindă și pasagerii luând loc în acest coș unde pot intrà 4 persoane, sunt ridicați în aer la o înălțime de 5 — 6 metri, legănați așa de mișcarea scripetului câteva minute d'asupra apei și apoi depuși pe pământ. Mi se spuneà tot timpul că așà vom descinde la Mollendo. Oceanul fiind înfuriat las să se gândească ori cine dacă eram liniștită ; din fericire valurile în momentul debarcărei fură mici și bărcile ce ne conduceau deși cu șovăiri destul de mari am putut ajunge la țărm. Apoi agățându-ne repede de fringhia scărei portului, sărind din barcă, făcurăm debarcarea noastră în portul bine cuvântat al Peruviei, Mollendo.

Mollendo! Ori de câte ori mă gândesc la sosirea noastră acolo, două sentimente se deșteaptă în mine: unul de grijă și altul de neplăcere, impresia nefavorabilă ce mi-a produs. Un Otel de scânduri ca toate construcțiile din Peru; la acesta, cu totul primitiv, ne duserăm să ne odihnim; odihnă însă nu ai în acea baracă, lumea dă năvală, aleargă și vine toată noaptea pe galeria sau mai bine zis pe tinda ce înconjură acea bizară construcție, iar copii de pe stradă se joacă zgomotos fără a fi supărați de nimeni ori până la ce oră voesc, seara și dimineața din zori. Zăpăciți de nesomn și osteniți, abia ne-am urcat în tren dimineața pentru a continuà călătoria noastră. Dumineca și noaptea, trenul nu circulă în acele locuri, așà că fiind Sâmbătă, pentru ca să nu pierdem o zi zadarnică în Mollendo, am plecat mai din timp.

Trenul începù a urcà, urcă, suflă puternic făcând curbe continue adesea foarte scurte. Pe marea Cordilieră a Anzilor, vegetație nu este. Bănci de nisip, o mare de nisip pe care vântul o ridică în spirale formând valuri, un soare arzător și din ce în ce tot mai puternic, care îți dă insuportabile dureri de cap; această priveliște o ai tot timpul, din când în când zărești, prin văile acestor munți verdeață și locuințe, un fel de oaze ca și în deșerturi, iar stațiunile niște barace arzătoare, ce ești mulțumit a întâlnì pentru ca să se mai schimbe uniformitatea aridă a drumului; femei și copii te întâmpină cu apă și cu o abondență nespusă de fructe de tot felul. Femeile sunt îmbrăcate europenește în felul femeilor noastre dela mahala, purtând pe cap mari pălării albe de Panama, cu totul masculine, ce nu au nici un fel de grație; fructele, cea mai mare parte savurose d. e. portocale, piersici, grenade, grenadille, tunas, etc., fel de fel de numiri și de specii necunoscute în Europa, dar mai cu seamă o varietate nespusă de (platonos) banană și ananasul; suculente, parfumate și răcoroase la mâncare, cum nu se poate descri.

Toate aceste bogății de fructe, flori și alte producte ca maïs (porumb) trestia de zahăr, etc., sunt aduse din acele oaze de prin văile munților despre cari am vorbit și a căror cultură este fără de seamăn de bogată.

După o zi de drum seara am ajuns la Arequipa, oraș relativ frumos cu un otel mai convenabil, unde am fost prea mulțumiți să rămânem. Despre Arequipa nu aș aveà mult a spune, toate aceste orașe ale Peruviei se aseamănă unele cu altele și cum, după cum am mai zis, Peruvienii sunt oameni plăcuți, nu te simți rău în țara și orașele lor, chiar când vii direct din Europa și obosit fiind de drum și de înălțime. In Arequipa am petrecut numai o noapte, aceia a sosirei noastre acolo și a doua zi luând un tramvaiul electric care făceà serviciul între otelul nostru și gară, am plecat pentru a continuà călătoria noastră către Bolivia. Drumul dela Arequipa în sus e tot mai greu, tot mai amețitor; către amiază începurăm a nu prea ne da seama de starea noastră: o somnolență gradată ne apăsà pleopele fără însă să putem adormì, un rău de cap cu o amețeală și grețuri. Toată lumea în vagon părea narcotizată, fiecare cu capul plecat pe masă sau lungit pe câte o canapea respira greu, suferia.

In așà stare, după 8 ore de drum de fer, am sosit la țărmurile Boliviei la Lacul Titica un lac de 4.000 de metri înălțime! Îl știam, îl așteptam și cu toate acestea impresiunea produsă fu destul de mare, iar starea noastră morală tot mai rea, sub influența lipsei de aer și a sălbătăciei acelui loc.

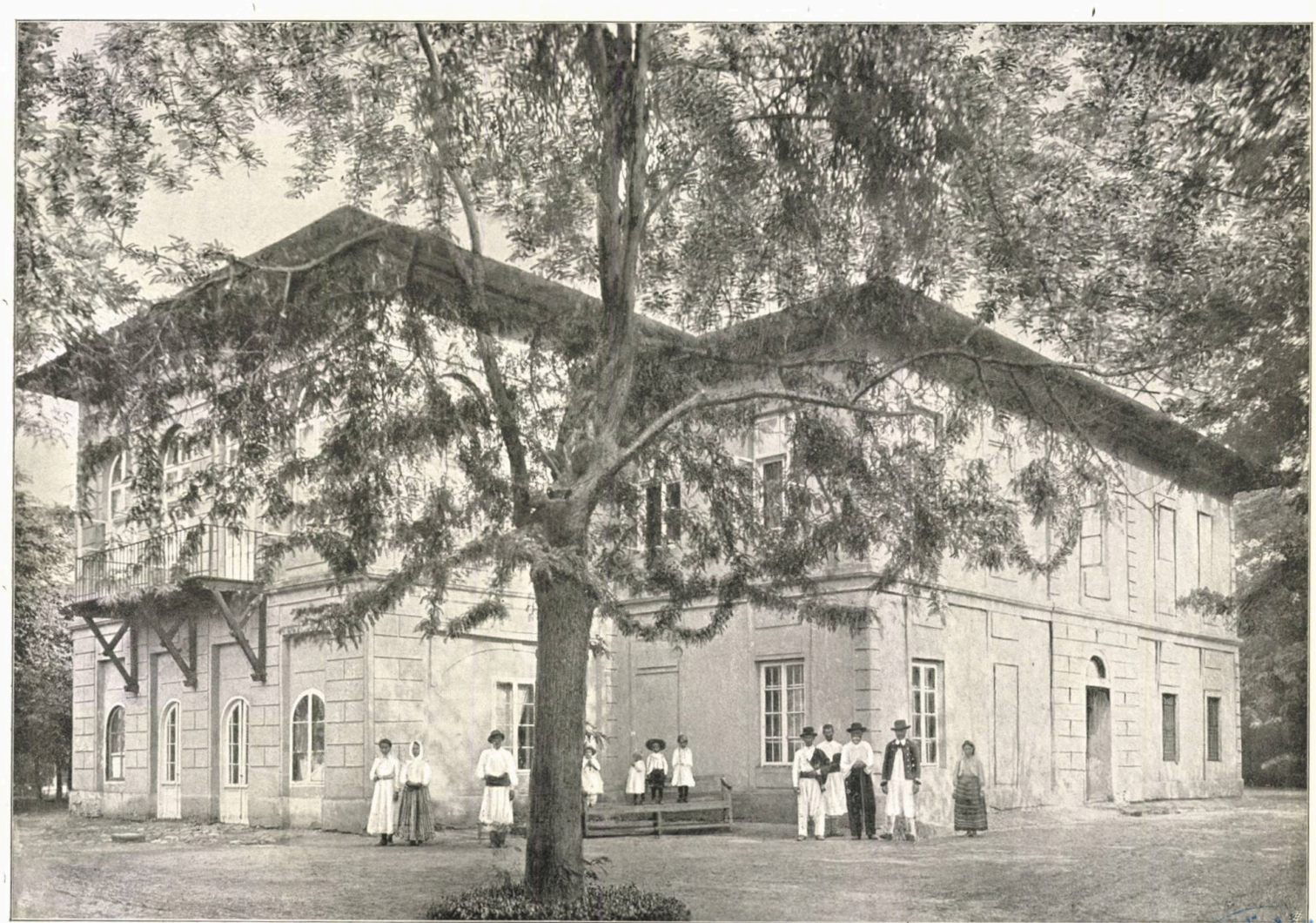

Casele Vornicului MIHAIL MANO la Leurdeni.

(din veacul al XVIII-lea).

Albert Baer.

Cum am petrecut noaptea în cabina strâmtă și incomodă a vaporului nu aș putea spune; o noapte de iad cum vezi descris în divina comedie a lui Dante. Dimineața am eșit cu toții pe punte căutând aer, și cu tot vântul ce bătea, aer nu aveam pentru plămânii noștrii arzători. Așà, cu capul îngreuiat cu mintea obosită, cu ochii împăejeniți am traversat în timp de 16 ore acest loc al infernului, acest Stix al Anzilor, care separă Bolivia de Peru. Sosirea la port este culmea deziluziilor și desgustului. In anul 1902 când am sosit noi, drumul de fer, cel dintâiu ce s'a construit în Bolivia, nu erà încă terminat și passagerii sosiți cu vaporul la Chililaia erau conduși la Paz printr'un serviciu de diligență. Diligențe! vai! ce grozăvie! aceste diligențe, un fel de butuci cu roatele rupte și legate cu funii, pline de praf și de noroi trase de 6 reni sau 8 catâri mizerabili, cari alergau în toate părțile împinși de ciomagul vizitiului sau amețiți de pietrele cu care erau loviți din două părți de un fel de călăuză a drumului compusă din băeți indieni. Diligențe! vederea acestui vehicul ne-a produs o groază de nedescris. Dar locuitorii acelor locuri, poporul, indigenii Boliviei! Ce spaime! ce orori! Vedeam pentru prima oară Indieni; și strâmbăturile acelor oameni galbeni, roșii, fără mustăți ca babele, slabi, triști și văitători, cari ne înconjurau, ne-a produs și durere și scârbă și milă.

Fata mea fiind într'o stare anormală din cauza indispoziției ei, fu apucată de nervi și plângeà zicând: să ne întoarcem, să ne întoarcem să nu mergem mai departe, cum să trăim noi în așà locuri și cu asemenea oameni. Bieții Indieni însă nu fac rău la nimeni, nu sunt supărători, și după ce te deprinzi cu ei sfârșești prin a-i compătimì și chiar a-i iubì. O trăsură pe arcuri ce din fericire venia la port să ia niște pasageri cari nu sosiseră, ne-a luat pe noi aceștia înspăimântați de oribila diligență. Pentru 5 ore de parcurs am plătit 250 franci (120 bolovani) era scump, mai mult decât scump, dar nu erà de ezitat.

Bolivia

Șosele în Bolivia nu există. Un drum mai principal, e unicul ce au mai însemnat, dela port în capitală. Nici un fel de facilitate de locomoțiune nu e. La fiece pas ne simțiam aruncați în sus pe la diferite hopuri și trântiți unii întralții pe la câte un șanț adânc cu vehiculul nostru ce trecea cu aceiași iuțeală fără să ia seama. Pe la amiazi am poposit într'un *Ranchio* un fel de han, de pământ acoperit cu pae, pe marginea drumului, unde s'au odihnit catârii noștri, iar noi ne-am ospătat. Pentru locul unde ne găseam, și oamenii ce ne înconjurau, hrana ce ni s'a servit, nu a fost prea rea: ouă fierte, friptură, pâine și chiar vin, zic „chiar" că prin acele locuri nefiind vin, el este foarte scump. Despre scumpete însă nimic nu trebuia să ne spuie mai târziu. La Paz, totul este scump fiindcă totul e adus din țări depărtate ale Americei, mai ales din Purga, și mijlocul de transport fiind atât de dificil.

Dela Chililaia la Paz tot scobori, așă că ajungând în capitala Boliviei te găsești numai la 3.700 metri. Veți zice: destul și atât—și așa este.

Am suferit mult și mult timp din cauza acestei înnălțimi. Chiar locuitorii acelei țări, acelui oraș, când lipsesc mai mult timp, sufer ca și noi streini, la început, de rarificarea aerului de la ei.

Intrarea noastră în la Paz nu fu mai fericită. Totul se învârtià și se mișcà împrejurul nostru și câteva nopți de arândul ne deșteptam speriate, că ne asfixiăm. Eu după un timp ore care am început a mă deprinde, eșiam din casă mergând tot încet și clima fiind totdeauna plăcută, am sfârșit prin a nu mai suferi incontinuu de acest rău al înălțimei. Dar copila mea atâți ani cât am locuit această țară, foarte adesea ori, mai cu seamă când făcea curse, perdea cunoscința pe strade și o aduceau acasă Indieni pe brațe. La Paz. pace, liniște; nu afli nimic nou. Nimic nu este sigur nimic nu este stabilit. Toți străinii cari se duc în acele locuri sunt o adunătură de tot felul de veniți ca să facă avere. Unii reușesc după o ședere îndelungată de timp, după ce 'și au petrecut o viață întreagă departe de patrie și familie, să agonisească ceva și aceasta mai mult cu comerciul, adică cu comerciul ambulant prin interiorul țării vânzând articole de primă necesitate la Indieni și cumpărând cauciuc pe cari îl expediază în Europa. Acest comerciu însă se face nu numai cu o osteneală teribilă, dar și cu riscul sănătății și a vieții chiar. Voi istorisì într'un capitol mai depărtat cum se fac aceste călătorii în interior și la câte este expus bietul om; de ocamdată voi vorbì despre venirea noastră în la Paz, scopul pentru care venisem, și felul cum am trăit.

După cum am spus, un grup de ingineri francezi angajați de guvernul Boliviei prin Ministrul lor la Paris au fost aduși să facă harta acestei, țări. Condițiuni de plată excelente, primire cum nu se poate mai simpatică din partea Președintelui Republicei și a guvernului, facilitări de transporturi, locuințe, totul erau la dispoziția acestor ingineri. Nu veniseră să facă avere acolo, ci să lucreze, să se afirme, să se facă mai mult apreciați mai târziu în patria lor. A lucrà în Bolivia pe înălțimi de 5—6 mii de metri nu erà glumă; până să poată mânuì tachiograful pe vârfurile munților nu a fost ușor, având a luptà cu toate: cu lipsa de aer mai întâi, cu dificultățile transporturilor, cu lenea Indienilor și atâtea alte greutăți necunoscute în țările noastre. Au luptat cu toate și au triumfat, dar cum zisei, nimic nu este statornic în acele părți. Aceste republici americane de sud sunt continuu în dispută între ele, pentru o bucată de pământ, așà că după doi ani Bolivia pornì războì Braziliei. Președintele încinse sabia și plecă la luptă cu toată mica armată ce poseda, făcând să înceteze orice plăți, orice lucrări, banii ce aveau nevoiți fiind a-i întrebuințà pentru cheltuelile războiului. Misiunea franceză în Bolivia fu dară desființată; dete inginerului o mică îndemnizație, plata voiagiului de întoarcere în Europa și se lipsiră de toate. Deci abia ajunși acolo, abia instalați, trebuià să luăm calea înapoi; fiind prea greu și prea curând, am mai rămas acolo dară câtva timp, un inginer strein având todeauna lucrări acolo.

La Paz

Orașul la Paz capitala Boliviei, are o populație dela 50—60 mii locuitori din cari o parte, și cea mai mare, sunt indieni; restul metiși ce se numesc *cholo* și albii cari formează elita societății, deși chiar printre aceștia sunt câțiva cari au amestecătura de rasă, prin încuscrire cu *cholo* și câteodată chiar cu Indienii. Această elită a societății care formează clasa distinsă și cultă a Boliviei este singura ce poți frecventa, și deși oare cum în rezervă

cu streinii ce se numesc „gringo“ un cuvânt de dispreţ, când te cunoaşte bine îţi este prietenă întreaga societate. Am iubit şi am fost iubiţi de multe persoane din societatea Boliviană; când am avut boale sau mulţumiri, nu eram niciodată singuri şi când după trei ani şi jumătate ne-am despărţit pentru a ne reîntoarce în ţară, am plâns unii şi alţii şi am suferit sincer că nu avem să ne mai vedem.

Nu tot aşà pot spune de colonia streină, de această adunătură cum am mai zis, venită să facă avere acolo, cari se invidiază şi se mănâncă între ei şi care nu dă iluzia, măcar, fie Francezi sau Italieni, că suntem din acelaş neam. Printr'o fatalitate nepomenită, chiar prin Ministrul nostru, Ministrul Franciei lângă care trebuia să găsim sfat, protecţie şi amiciţie, în timpul acela, mândra şi frumoasa ţară a civilizaţiei era rău reprezentată. Oraşul la Paz nu este o minune de frumuseţe; aşezat într'o vale adâncă la picioarele colosalului Hilimani, nu oferă niciun fel de priveliste plăcută. Toate stradele aşezate pe pantă mai mult sau mai puţin greu de suit, încheie la extremităţi printr'un şir de munţi, o piaţă, la *Plaza*, nu prea mare, cu un mic parc, locul de întâlnire în toate zilele a societăţii elegante, unde muzica cântă Joia şi Duminica dela 4 la 6 şi dela 8 la 10 seara, şi o preumblare mai la vale, l'Alameda, un fel de şosea unde din când în când cântă şi acolo muzica şi unde lumea circulă în trăsură şi pe jos.

Vegetaţie nu prea bogată: eucaliptus, pretutindeni, arbori înalţi şi totdeauna verzi, a căror frunză parfumată dă o adiere plăcută aerului, câţiva mimosa, trandafiri sălbateci şi cactus, aceasta constituie toată verdeaţa, munţii ce ne înconjoară fiind sterpi cu totul. Clima însă admirabilă, o fericită climă cum rar se mai poate întâlni, o primăvară continuă, niciodată prea cald niciodată prea frig, şease luni de iarnă şi şease luni de vară, fără mare deosebire de temperatură; atâta numai, că vara plouă în toate zilele, o ploaie repede, torenţială care spală stradele într'o clipă şi apoi un soare plăcut, cald, frumos, de care nu te poţi sătură. Nopţile plouă adesea continuu şi dimineaţa aerul este curat şi uşor de respirat. Nopţile de iarnă mai cu seamă când este lună, sunt de o frumuseţe de nedescris şi lumea se preumblă până târziu, tinerii înamoraţi rătăcesc până la ziuă prin frunzişuri şi alee. Citind această descripţie ar zice cineva: dar acolo este Paradisul este ţara poveştilor din una şi o mie de nopţi! Da, aşa ar fi poate, dacă omul pentru ca să se simţă bine s'ar mulţumì numai cu o climă ideală; viaţa omenească are nevoe însă de multe şi acele multe cerinţi nu le găseşti în la Paz nici într'un mod. Locuinţele, construcţiile, sunt toate după sistemul Spaniol. O curte mare pătrată, împrejurul căruia se află o galerie susţinută de stâlpi şi în care are eşire fiecare cameră. Adesea aceste galerii sunt acoperite, dar în casele mai elegante, mai bogate, galeria este de giamuri, şi acoperită cu sticlă. La început te surprinde această dispoziţie a locuinţelor dar te obişnueşti curând şi mai târziu chiar îţi place, o găseşti plăcută.

Servitorii sunt toţi *cholo*, femeile poartă o rochie plisată scurtă până în sus de glezne de o culoare adesea vie, şi pe spate două *mantale*: una care se prinde pe umăr şi cu care stă înfăşurată tot timpul, iar cealaltă mai groasă şi mai lungă ce se pune pe spate când iese; în picioare pantofi decoltaţi, fără ciorapi, sau ghete înalte până la înălţimea poalelor *polierei (fustei)*, iar pe cap o pălărie mică de panama, cochetă, puţin la o parte, şi fiecare o păstrează continuu. Aşà face serviciul, aşà ser-

veşte la masă cu pălăria totdeauna pe cap. Femeile cari nu sunt *cholo*, adică metis, se îmbracă ca şi doamnele şi când es, se înfăşură pe cap şi împrejurul gâtului lăsând să cadă până jos pe roche, care totdeauna este lungă, o manta neagră (boccea) de caşmir. Această manta neagră o poartă şi doamnele din societate, pentru a merge la biserică şi chiar la vizită, pălăria elegantă fiind cu totul un obicei de lucs. *El mozzo* (feciorul) se îmbracă civil, iar *el pongo* (rândaşul) care este totdeauna Indian, are un costum foarte original care se aseamănă cu cel turcesc: în picioare poartă sandale, şi pe cap mai întâi un fel de fes, ce de asemenea ca chola, nu-l scoate niciodată depe cap şi o pălărie gri pe deasupra când ese. Indieni metis au fost mult timp în toată America de Sud, dar în Peru, Chile, Argentina şi Uruguai le-au făcut atâta războiu, încât încetul cu încetul s'au împuţinat şi acei cari vor fi rămas s'au dus prin fundul pădurilor, nu se mai văd prin oraşe; în Bolivia însă sunt încă mulţi şi pot zice că ei formează cea mai mare parte a populaţiei. Ceeace îi va distruge este beţia. Atât bărbaţii cât şi femeile sunt alcoolici la extrem; de hrănit aproape nu au nevoie, se mulţumesc cu o fiertură de *ciuno* (un fel de cartofi ce'i lasă să îngheţe) sau de mais, mestecând toată ziua *coca*, şi banul când îl are îl dă pe băutură. Nicăeri în lume pe unde am umblat nu am văzut această groază ca în Bolivia: femeile cad bete pe stradă, şi apoi au căutătura tristă, femei şi bărbaţi plâng şi se vaită când sunt prinşi sau cântă pe un ton jalnic de ţi-e mai mare spaima. Intr'un rând când şedeam la ţară, înconjurată de Indieni noaptea până târziu nu auzeam decât bocetele acestor nenorociţi cari îmi zdruncinau nervii şi mă făceau să sufer. Fiindcă vorbim de nervi trebue să spun că în la Paz, fie din cauza altitudinei, fie din cauza electricităţei ce este în atmosferă, omul suferă cumplit de nervi. Dacă vre-o dată s'ar face vre-o statistică de nevropaţi, în Bolivia ar trebuì citaţi toţi locuitori. Cu cât dar mai mult a trebuit să suferim noi străini. Sunt zile când recapitulând oare cum existenţa noastră în acea ţară, sfârşesc prin a zice că am avut un vis greu. Atâtea am petrecut, atâtea am suferit, încât mă întreb cum se poate îndurà atât. Cine a zis că omul este o fiinţă slabă uşor s'a exprimat. Sunt locuri în Bolovia unde nu pot vieţuì nici cai, nici câini, nici paserile domestice, şi omul trăeşte; nici vorbă că se usucă pe toată ziua ce trece, dar cu toate aceste munceşte şi trăeşte, şi or fi urmat a trăì de sigur atât cât le-o fi fost destinat de soartă să trăiască, dacă ar fi continuat a suferì. După trei ani şi jumătate însă de şedere în această mult depărtată ţară, într'o zi fericită am plecat. Sunt câteodată epoci de secetă, altă dată de belşug, uneori de calamitate, de răsmeriţă, de moarte, sau de înflorire, de veselie. Către începutul anului 1905 fù în la Paz o epocă de repatriare a multor străini. Mai în toate lunile se reîntorceà în Europa câte o familie venită ca şi noi acolo cu vre-o misiune oare care, şi plângeam văzându-i plecând, le invidiam soarta şi, jeleam pe a noastră că nu seamănă cu a lor. Mai bine de şease luni o nostalgie amarnică ne coprinsese; nu mai vorbiam decât de ţara noastră, şi atât de depărtată ne apărea, în cât nu mai întrevedeam posibilitatea d'a o revedeà. Cum este ţara D-voastră ne întrebau ei, oare aceşti munţi nu vă reamintesc Munţi Carpaţi?! Dar noi nu vedeam munţi, erau numai platouri înalte, de pământ uscat şi negru.—Carpaţii noştri sunt înalţi ascuţiţi şi verzi, la poalele lor curg ape line, iar prin văile lor şoptesc pârae limpezi şi reci, nu cad torente turburi şi îngrozitoare ca

acì care să ne zgudue creerul. Rio la Paz! Când treceai pe puntea lui te clătinai, veşnic mugia, şi ducea pe el arbori, bolovani şi noroi. Vai, cum nu puteam să mai văd pe strade turmele de Lame càre mă impresionaseră la început cu ochii lor frumoşi şi negri, cu portul lor mândru şi mirat. Cum nu mai puteam vedeà şirurile de măgari cari făceau transpoartele de alimente şi combustibile, birjile înhămate cu catâri, şi cavaleri voiajând îmbrăcaţi cu ponciul şi escortaţi de Pioni cu „lezzo“ împrejurul lor. A călători pentru plăcerea de a vedeà ţări şi moravuri, altele decât acelea ce găsim la noi, este negreşit interesant. Când vizităm capitalele mari din Europa nu căutăm originalitatea; ceeace ne atrage este bogăţia industriilor, a muzeelor, eleganţa lumei, bunul trai ce pretutindeni întâlneşti, teatrul cu artişti lor admirabili, artele, muzica etc., vederea atâtor lucruri mari şi frumoase, îţi înalţă sufletul, îţi cultivă inteligenţa, îţi înobilează sentimentele. Călătoriile în extremul Orient pe care le fac exploratorii au de scop descoperiri ştiinţifice, utile comerciului şi intereselor ţărilor mari cari caută a întinde cât mai mult posesiunile lor în regiunile bogate ale diferitelor ţări locuite de popoare primitive. Călătorii ce pornesc în acele locuri sunt pregătiţi de viaţa ce au s'o ducă, înarmaţi contra greutăţilor ce au să întâmpine, deci privaţiunile, neajunsurile, sau decepţiunile îi zdruncină. Mai toţi lasă o parte din viaţă în acele locuri de nevoi şi lupte, dar nu au dreptul de a se plânge căci cum zisei, plecând, ştie ce-i aşteaptă şi dacă fac acest sacrificiu al fiinţelor lor este pentru un nume mare, pentru întinderea cunoştinţelor, pentru binele omenirei, şi negreşit aceşti oameni iluştrii, scrierile lui sunt citite şi discutate de lumea întreagă, iar numele lor trece la posteritate. A călători însă in cele două Americi, nici una din aceste pretenţii nu poţi avea ; scopul unic este acela de a te îmbogăţi, şi când acest scop nu este atins, timpul petrecut în acele locuri este timp pierdut, munca depusă e nulă, iar privaţiunile şi amarurile îndurate, sacrificii fără folos. America de Nord cel puţin, îţi poate inspirà respectul pentru acea activitate mare ce vezi desfăşurându-se în toate părţile, acea febrilitate ca să zic aşà ce întâlneşti în toate clasele pentru afaceri, te mişcă şi pe tine simplu spectator şi pare că îţi dă energie, voinţă de a lucra, simţi că cea ce posedezi nu este destul, te antrenezi cu aceşti nesăţioşi de avuţie şi voeşti să faci ca şi ei, să fi ca ei, deci tragi un învăţământ cel puţin dacă nu 'ţi ajungi ţinta, pe când în America de sud nici acest interes nu-l întâlneşti. Ca în toate ţările noi şi cu pretenţii de civilisaţie totul este în leagăn, aşa că la fie ce pas te isbeşti de dificultăţi şi de nemulţumiri iar inerţia şi apatia locuitorilor te revoltă şi te ostenesc, petrecerile sunt foarte limitate şi puţin atrăgătoare, societatea restrânsă şi prea puţin cultă, în cât viaţa în acele ţări este lipsită cu totul de ori ce atracţie. Astfel că dacă cum zisei unicul scop ce te poate reţine acolo, acela d'a face ceva avere, nu îl atingi, şederea în America de Sud devine nu numai inutilă dar chiar obositoare, întristătoare şi descurajătoare. Atunci când măsori distanţa care te desparte de lumea ta, simţi un gol în piept, durere adâncă 'ţi strânge inima, o disperare te coprinde aşa că n'ai mai voi să existi.

Aceste sentimente ne stăpâniau cumplit în ultimul timp, în cât nu mai aveam altă cugetare de cât acea de a pleca. Sub o impresie penibilă ne găsiam când am hotărât să părăsim la Pazul, Bolivia şi toată America de Sud. De şi lăsăm în urma noastră o parte mare din sufletul nostru,

pe ginerile meu, care trebuia să meargă în misiunea pentru casa Creuzot din Franța cu care făcusem un contract pentru a merge în pădurile vergine în exploatație de cautciuc, dar am plecat. Dacă noi femeile am fi putut acompania pe D. de Grimati în expediția lui sciințifică, de sigur nu plecam nici atunci. Picior de femee însă nu a călcat prin acele locuri neumblate, întreprinderea ginerilui meu erà mai mult decât temerară, interesul însă fiind mare acest interes a primat totul și ne-am despărțit, el pentru a merge cu o mică caravană să descopere un drum care să ducă din pădurile de cautciuc la Fluviul Amazoane, pentru ca transportul de cauciuc să poată fi mai scurt în Europa, iar noi cu copilul pentru a ne reîntoarce în Europa. Dacă am plâns și am suferit de aceasta despărțire, lesne, ori cine mă va citi, mă poate înțelege. America fiind însă țara sacrificiilor, trebuia să facem și acest ultim sacrificiu.

Am plecat dară din la Paz în ziua de 12 August 1905 într'o tristă dimineață, ducând cu noi dorul ființei ce lăsam în urmă dar cu care ne-am regăsit iarăși împreună, pentru a nu ne mai despărți. Dumnezeu nu abandonă nici o dată pe cel ce are credință în el, și răsplătește totdeauna valoarea și curajul.

Reîntoarcerea

Pentru a pleca sau veni în la Paz nu ai de cât una și singura cale. Trebue să urci coasta muntelui ce înconjoară la Pazul pentru a ajunge la înălțme și aci cu trenul ce acum în fine să sfârșise, să ajungi la Lac. Peste un an după plecarea noastră când s'a reîntors D. de Grimaldi se construise și drumul de fer funicular. Au început să progreseze Bolivienii câte puțin, așà că poate cu timpul călătoria în acea țară va fi mai lesnicioasă. Interes însă nu va aveà nici o dată, și atracție și mai puțin, iar inevitabilul *Soroeki* va împedica mult propășirea și vizitarea acelor locuri.

Am plecat deci cum venisem cu trăsura prin făgașele drumului ce conducea la Alto și de acolo cum zisei cu trenul la Guaquil pentru a ne îmbarcà pe lac. Deși obișnuiți cu înălțimea oarecum și cu toate inconvenientele călătoriei pe lac, nici la întoarcere nu furăm scutiți de răul acestui lac, zic scutiț, deși eram două femei ; avem cu noi însă un copilaș, fiul ficei mele care chiar adormit, a suferit cumplit.

Când am ajuns la Puno, frontieră cu Peru, mă uitai pentru ultima oară la îngrozitorul lac : apele lui închise și triste ca moartea și azi mă înfioară când mi le reamintesc. Cred că ori și unde și-ar stabilì omul locuința când după un timp oarecare este silit să o părăsească chiar pentru un loc mai fericit și mai frumos, totuși simte un regret despărțindu-se de unde trăise până atunci. Din Bolivia oricât de bine ai fi fost instalat, cu mulțumire te desfaci de totul, te lipsești de toate, pierzi orice mai ai, bucuros, numai să poți plecà. Un italian venit în la Paz pentru afaceri, în ziua când s'a văzut la Alto, și-a scuturat papucii ca nu știu care sfânt. Am râs de el atunci; dar ca și el ași fi făcut, când am scăpat din adâncimea văei ce este capitala Boliviei. Aveam ca tovarăș de drum un Domn American din New-York ce fusese ca și noi chinuit de viața de acolo, și care văzându-ne singure, descurajate și triste, ne îmbărbătà prevestindu-ne un viitor

ECATERINA GHICA, născută Năsturel-Herescu.
Fiica lui Radu Năsturel şi a Aniţei Filipescu. — Muma Vornicesei Anica Ioan Mano.
(Portret din 1821, în casa Doamnei Elena Cornescu).

Albert Baer.

ferice. Amin ! am zis gândindu-mă la tovarășul fiicei mele ce rămânea în urmă și tot mai adânc se depărtà în interiorul pădurilor.

Când am sosit la Arequipa primul oraș Peruan ce întâmpin scoborând, mi s'a părut că'l văd pentru prima oară, și fie de emoțiune că schimbasem viața, fie de mulțumirea că ne vedeam porniți pentru a ne reîntoarce în Europa, mă găsiam într'o dispoziție de spirit așà cum de mult nu'mi mai cunoșteam. Mi se părea frumos. Facilitatea de a umblà fără a ne ostenì, contribuià mult ca să ne dea această bună impresie, chiar copilul părea mai vioiu, alergà pe stradă înaintea noastră ușor ca o păsărică ; se mirà poate și el cum de alergà. Acolo de unde venea nu i se întâmplase așa cevà. Așteptând știre pentru sosirea vaporului am șezut o săptămână în Arequipa. Am profitat în acest timp să ne vaccinăm de oarece în Cile pe unde aveam să trecem, bântuia vărsatul negru. Ciudate țări ! Sunt și în Europa epidemii, dar benine ; acì totul este violent, pesta bubonică mai în permanență, holera, frigurile galbene și apoi cutremurile de pământ—altă calamitate,—ce nu se mai sfârșesc. S'ar zice că evoluția pământului acolo nu a ajuns încă în starea în care se găsesc la noi. Arequipa, deși are în tot timpul călători pentru Mollendo de unde se îmbarcă pentru diferite puncte ale Americei, nu dese ori însă are și călători pentru Europa. Așà că plecarea noastră a două femei cu copilu pentra Francia, producea Arequipenilor și mirare și stimă și râvnă.

Fratele președintelui republicei ce se găsià la acelaș otel cu noi, d-nul Pardo, ne fericia. Când americanii zic Europa, zic Parisul și Parisul este visul de aur al oricărui American fie femeie fie bărbat. Furăm înconjurate de multă simpatie și interes, fiecare se încercà a ne face plăcută șederea în țara lor pentru a duce cu noi o amintire gingașă despre ei; și nu s'au ostenit zadarnic, ori și când vorbim de trecerea noastră prin Chile ne reamintim cu plăcere oricare fisionomii, locuri și întâmplări. In Arequipa o societate Nord-Americană a fondat un observatoriu foarte perfect. D. Pardo nu a voit să părăsim orașul fără ca să vizităm acest observatoriu. In ultima seară a plecărei noastre acompaniate de mai multe persoane de elită din societate, ne-am dus cu toții acolo sus în deal unde șed Americanii, și cu delicatețа, răbdarea și *bonomia* lor ne-a făcut să vedem prin splendidul telescop ce au, constelațiile depe firmamentul American. Am văzut gernemi, constelație ce nu se vede la noi, și ca niciodată mai bine, luna și saturn cu inelul. Noi cam profane în asemenea lucruri, admirăm mai mult grădina admirabilă ce desenaseră acolo la înălțime și mai cu seamă locuinta lor, elegantă, comodă, și cochetă, ce rare ori mi-a fost dat să văd, și mai cu seamă într'un vârf de munte. Erau acolo patru astronomi între cari doi însurați, formau cu toții o familie. Femeile lor, gingașe ca toate Americanele. Ei, deși savanți, profunzi, toată noaptea cu ochii pe stele, dar erau simpatici și afectuoși, cum numai ei știu să fie.

Am făcut o digresiune cam lungă asupra observatorului din Arequipa sau mai bine zis asupra casei și personalului dela acel Observator dar atâta fericire mi s'a parut acolo, atâta diversiune de ceeace avusesem și văzusem până atunci încât sub farmecul acelei impresii am rămas mult timp pe gând. Acești Nord Americani unde să duc, în orice colț s'ar stabili aduc cu ei civilizația.

Am plecat din Arequipa urmați de urări de fericire și noroc de toți câți cunoscusem în câteva zile ce șezusem acolo. Din fire Peruvienii sunt

foarte veseli și îndatoritori, așà că drumul până la Mollendo îl trecusem foarte plăcut. D-l Pardo din un sentiment de extremă delicateță, telegrafase autorităților din Mollendo, să ne întâmpine la gară, să se pună la dispoziția noastră și să ne ajute la îmbarcare. Când văzurăm toți acei domni, prefectul și polițaiul cercetându-ne dacă suntem persoanele ce căutau, ne-am întrebat un moment ce are să se întâmple și ce vină găsesc. Am râs apoi cu ei când mai târziu le-am istorisit impresia uimitoare ce ne făcuse acea neașteptată primire. Protecția acestor domni ne-a fost de mare folos, căci a trebuit să stăm în Mollendo așteptând vaporul 12 zile și grație lor nu am fost speculați la Otel, apoi în ziua îmbarcărei, în acest port teribil ce atâta groază îmi produsese la venire și care întru nimic nu se schimbase, prezența lor ne fu de mare ajutor moral mai cu seamă când ne scufundam și ne ridicam pe valurile Oceanului până la Vapor. Pe Vapor ne recomandară călduros căpitanului, un brav om, de altmitrelea. Luându-ne rămas bun unii dela alții ne despărțirăm pentru totdeauna de Peruvia și de Peruvieni. Vaporul *Osiris* a companiei Hamburg-American erà să fie timp de 9 săptămâni, pământul și casa noastră. Imbarcați în ziua de 2 Septemvrie am ajuns la Havre la 9 Noemvrie. O existență întreagă pe acest Vapor. La început, în primele trei zile ce face vaporul dela Mollendo la Iquique eram numai noi și căpitanul, unicii și singurii pasageri. Prânzeam la o masă cu căpitanul și ofițerii bordului, conversam cu ei, făceam muzică împreună, trăiam aproape de viața lor, seara când copila mea cântà bucăți germane, bătrânul Căpitan erà mișcat până la lacrimi, iubià ca un tată pe micul Raul cu care nu se puteà înțelege căci micuțul nu vorbià decât Spaniolește, îi făceà toate voile și capriciile, i-a făcut un cărucior mare ca să-l tragă stuarzii pe punte. Că la el acasă erà copilul ; ceeace nu înțelegeà, erà limba ce nu o pricepea, și continu ne întreba (che dice mamita che dice) ce zice mamița ce zice. De ce nu vorbesc ca noi ? Dela Iquique însă începură a venì pasageri, peste două zile earăși, dela Antofogasta, și tot astfel cu cât înaintam pe coasta Ciliei la fiecare port venià lume care se urcà la un port ca să se coboare la un altul. Cile după cum se vede pe hartă, formează o coastă pe o întindere de mai multe mile. Pe Oceanul Atlantic, porturile sunt dese și rare ori legate între ele prin căi ferate așà că mai tot transportul se face pe apă. Ne opream câte o zi în toate aceste porturi pe care le vizitam și de unde adesea vaporul încărcà minerale de tot felul pentru Europa. Greutatea ce ducea vaporul nostru erà de nedescris, ne sfârșite erau corăbiile ce aduceau silitră, potasă, cupru, zinc, etc., părеà că nu are fund acel vapor, când se deshidea magaziile pentru a primì marfa și priveam în adâncimea lui, rămâneam în uimire, ce minunată invenție Doamne, aburii și mai minunată construcția unui vapor. Portul cel mai frumos al Ciliei este Valparaiso. Am sosit pe o zi de furtună, ordin se dedese ca nimeni să nu iasă din cabine, ferestrele erau închise ermetic, încât numai vedeam marea nu știam ce se petreceà, am ocolit portul timp de 24 ore, portul fiind periculos de acostat în timp de tempestă.

Ingroziți de frică și obosiți de ameteală, am eșit seara pe punte când s'a oprit vaporul. Privelișteа ce ni se înfățișa a fost admirabilă. (Valea Paradisului). *Valparaiso* care își întinde preumblările și palatele sale până în mare, are în spatele său munți care formează strade și grădini și la care lumina electricității vara, erà feerică ; am șăzut târziu noaptea, contemplând

această splendoare pe care mult timp mi se înfățișa privirilor când mă gândeam la acel frumos tablou, atâta de vie și mare impresie 'mi-a produs.

Dimineața am descins în oraș și cum vaporul trebuia să stea 8 zile în port pentru încărcare și descărcare, am profitat să rămânem pe pământ în acest timp și să vizităm și capitala Ciliei, (Santiago).

Sosiți din Bolivia și Peru unde nu se preà văd construcții frumoase și mai puțin încă strade largi elegante și mult frecventate, mi se părea Volparaiso un adevărat paradis. La otel, unde am descins, copilul m'a întrebat dacă am ajuns la Paris. Cred și eu că Parisul erà în comparație cu la Pazul nostru unde pe stradă întâlnești mai multe turme de lame și de măgari de cât trăsuri și femei elegante.

Ne-am dat lucsul să trăim câteva zile Europenești să mergem cu trăsura la curse, să ne oprim la cofetărie sau café să ne urcăm și să ne scoborîm din tramvae electrice, să cumpărăm prin magazine, să ne civilizăm în fine, uitasem în cei 3 ani și jumătate de Bolivia, cum trăesc oameni cum sunt orașele. De la Volparaiso luând trenul, în 6 ore am ajuns la Santiago. Am sosit tocmai în ziua celei mai mari sărbători naționale ce au ei, acea a proclamărei Independenței. Stradele erau pline de lume și în dreptul Otelului unde aveam a descinde și unde reținusem camera telegrafic tocmai trecea parada: Președintele Republicei înconjurat de miniștrii, de casa sa militară și de reprezentanți streini pentru a merge de la Palat la Catedrală. Catedrala fiind în apropiere de Palat toată acestă lume mergeà pe jos. Președintele de pe atunci un om oare cum în vârstă era de o frumoasă înfățișare precum și toată curtea ce 'l înconjura. Cum am mai avut ocazie să zic, Cilienii sunt oameni frumoși și contrariu celor alți Americani de sud sunt mai mult blonzi de cât bruni, cea ce îi face să zică că nu sunt tocmai descendenți spanioli ci mai mult Teutoni, că spaniolii erau puțini la număr și că nu i'au putut supune. Goții mai târziu au năvălit cu putere mare și ei sunt strămoșii lor. De va fi fantesistă sau adevărată această istorie eu nu pot ști; o dau așa cum am primit'o, tot ce am văzut însă este că limba, obiceiurile, religia și costumul sunt Spaniolești; de ce și pentru ce 'și fac mai mare falâ să se tragă din barbari ca Goții, aceasta îi privește. Ei zic că nu au nimic din conrupția și lenea latină, de acea și armata lor este instruită de Germani.

La revista militară ce am avut ocazie să vedem ni se părea că ne găsim la o paradă militară în Berlin; echipamentul, mișcarea, ținuta soldatului cilian este cu totul germană, și Cilianii sunt foarte mândri de soldații lor, și de direcțiunea germană ce au. Are să ne ducă la glorie germanii ziceà birjarul nostru și aplaudà ca un nebun fiecare regiment ce trecea. — Santiago, este un splendid oraș, preumblări admirabile, palate frumoase, magazine elegante, societate foarte distinsă, un lux de echipaje aproape ca la Paris, femei cochete și atrăgătoare de asemenea ca acolo. De ce'mi ziceam eu, dacă ne fusese dat să trăim departe așà de țara și de Europa, nu avurăm destinația pentru Cile! Hotelul Odot care erà ținut de un francez și societatea ce întâlniam la masă întrecea orice se poate imagina ca eleganță și lux. Prin cunoștințele ce făcusem pe vapor am cunoscut alte multe familii în Valparaiso și Santiago și mărturisesc că rare ori mi s'a întâmplat să găsesc oameni atât de simpatici, primitori și bine-voitori.

Nu se pleacă din America de Sud ne ziceau ei, fără a face avere

staţi aici la noi, faceţi să vie acì D. de Grimaldi şi veţi fi fericiţi în ţara noastră. Dar puteam noi face aceasta ? Odată plecate nu mai era loc să ne mai oprim în drum. Atâta dor aveam să ne regăsim în patrie, încât nu ne mai puteam ademenì de nimic; dacă însă s'ar ivì vreodată o ocazie favorabilă ca să plecăm iară în Cile m-aşi duce bucuros. Dragi'mi-au fost mai cu seamă oamenii, în drumul nostru. Pânăla Havre legasem aşà strânsă legătură cu o familie Ciliană a unui Colonel care mergea în Europa, în cât fraţi de am fi fost, nu ne-am fi putut iubì mai mult. Distanţa însă şi imposibilitatea de a ne mai revedea au slăbit relaţiile noastre prin corespondenţă în cât azi aşà numai ca un vis frumos depărtat mai ne reamintim despre ei. Deşì călătoria până în Santiago este mai mult decât lungă venind din Europa şi negreşit foarte anevoioasă, este de mirare cât de mare este numărul streinilor ce o locuesc şi vizitează. Intr'o seară la o masă lângă noi şedeà o doamnă singură care se interesà mult să afle cum vorbim; şi când întrebându-ne am spus că vorbim româneşte, a fost încântată să ne cunoască. Ah ! sunteţi din patria Carmen Sylvei, Reginei Poete ! Frumoasă trebue să vă fie ţara, căci aşa de frumos a cântat-o Poeata încoronata ! Ziceà că are în România o amică al cărui soţ se ocupă cu petrolul. Această Doamnă engleză voiaja pentru a ţine conferinţe în toate oraşele mari ale lumei, vorbind despre emanciparea femeilor, veselă şi eutusiastă cum rare ori am întâlnit englezi. Am petrecut splendid în societatea ei şi plecând ne-a dat carta ei s'o ducem Doamnei H. în Câmpina când vom sosì în ţară. Dar în ţară am venit târziu în cât şi această întâlnire, ca multe într'un drum aşà de mare, se uită şi se pierde.

Am petrecut 8 zile pe uscat fără să ne mai ducem la vaporul nostru care şedeà în port aşteptând ordinul de plecare. Şi deşì în aceste 8 zile fusesem continuu cu lume multă distraţi cu vizitarea atâtor locuri şi în fine în elementul nostru pe uscat, reîmbarcându-ne am simţit o mulţumire extremă revăzându-ne clina noastră, regăsind jovialitatea şi simpatia bunului nostru Căpitan de care ne ataşasem ca de cinevà al nostru, copilaşul nostru mai cu seamă credeà că s'a întors acasă. Aşa se obişnuise pe bord că îi plăceà mai mult de cât ori şi ce. Am pornit deci din nou şi de data aceasta în mare companie, numai copii erau vreo 14. Nebuniile, alergările şi zgomotul ce făceau aceşti copii, era mai mult decât o diversiune a lungei monotonii a navigaţiei, serile calde şi înstelate ale tropicului când toţi afară pe punte căutam a respirà puţin, nebuniile acestor copilaşi ne făceà să ne parà mai scurte aceste seri. Am mers dela Valparaiso, 10 zile până să intrăm în strâmtoarea Magelan, oprindu-ne câte o oră sau două prin diferitele porturi de pe coasta Ciliei: Coquinbo, Coronel, Galeta Buena, Loth. La Coquinbo vaporul şezând o zi, am avut timpul să luăm trenul să mergem în interior pentru a vedeà Concepcion, capitala acelui departament care ne-a plăcut destul şi unde în companie cu amicii noştri depe bord am vizitat o familie din localitate. Pe unde ne duceam eram sărbătorite, şi de prin toate locurile începând din Santiago, gazetele a vorbit de trecerea noastră cu simpatie. In dimineaţa zilei de 4 Octomvrie am intrat în stâmtoarea Magelan şi a doua zi am fost la Punta Arena, port acì în Magelan. Intrarea în Magelan este furtunoasă şi periculoasă, multe vapoare se pierd când trebue să dubleze capul Pilar. Comandanţii vapoarelor germane însă sunt foarte prevă-

zători, au mare grijă și răspundere de viața pasagerilor săi, de aceea mai toate persoanele care voiajază cu familiele lor, preferă bastimentele germane.

Niciodată un vapor german nu se va aventurà să dubleze capul pe o zi de furtună, de aceea și numărul vapoarelor germane care se perd este foarte mic. Englezii intră pe orice timp și adeseaori acolo rămân pe vecie. Grație dară prevăzătorului nostru căpitan, am ocolit o zi mai mult și nu am intrat în canal decât când a simțit că nu mai este pericol. Odată pe canal, vaporul alunecă ca o barcă peste un râu, și priveliștea țărmurilor ce aproape strâns vezi de amândouă părțile, este așà de măreață și de curioasă în același timp, că uiți orice temeri ai fi avut și privești înmărmurit la munții de ghiață ce la flecare curbă are alt aspect. Curbele sunt dese și strimte, vaporul se pune deacurmezișul pentru ca să-și facă loc de trecere, și câteodată așà se îngustează canalul, încât ți se pare că nu va mai puteà eșì vaporul. Incet încet și tot așà ocolind stânci și canaluri mici, înaintezi mereu ; numile locurilor ce treci sunt mai mult decât triste : Isla dela desolasion, (insula desoluțiunei) Isla dela desperasion, Isla dela muerte; de sigur că dacă le-a dat aceste nume este că multă lume a perit în acele locuri mai cu seamă atunci când Magelan a descoperit acest canal. Frig erà de ajuns ; deși ne găseam în primăvară, vaporul erà încălzit, și cu toate acestea tremuram. Seara erà admirabil : apa avea luciri fosforecente, și când a apărut luna după stânci, am avut un miraj în timp de 3 ore, aproape de neuitat. Părea că ne găsim lângă o grădină împrejmuită de un zid și că vaporul atinge acel zid, iar norii și luna dădeau impresia unor arbori magnifici luminați de un glob imens electric. Oh, ce splendit ! toată lumea erà în extaz. Târziu numai, când luna s'a ridicat sus d'asupa stâncilor ne-am regăsit iarși pe canal.

Dimineața la șase trecusem țara de foc și Patagonii veneau la vapor, ca să vânză productele lor de vânătoare, piei de castor și de alte animale de pe acolo, pene de struț precum și felurite țesături ce lucrează ei.

La Punta Arena când vaporul se opresce pentru o zi nu mai este loc pe vapor de mulțimea comercianților ce expun productele de prin acele locuri. Unul din acei negustori atrăgându mi privirea prin felul cum pronunța spaniolește, cunoscui că este strein și îl întrebai de ce naționalitate este. Ah! —zise el, sunt dintr'o țară departe, ce d-ta nu poți cunoaște, sunt din România. Cum l-am întrebat în românește dacă vorbește această limbă, bietul om se puse în genunchi. — Vai zise el ! ce căutați d-v pe aci, grai românesc n'am auzit de 8 ani, de când sunt prin aceste locuri. Erà de sigur vre-un Isdraelit de la noi acest domn, căci Românul cam greu se instreinează și rămâne pentru totdeauna departe de țară. El se însurase acolo și chiar făcuse avere cu traficul de piei de castor, lână merinos și altele. In Punta Arena toată lumea este bogată și toți se îmbogățesc în acest fel. Orașul însă nu e mare lucru : s'ar zice că fie care este grăbit să strângă averi și să plece, fiind cea mai mare parte din locuitori streini din Europa și din America de Nord. Intre aceștia era și o familie franceză ce venise cu noi pe vapor din Valparaiso în care locuia de câțiva ani acolo sperând să facă avere. Ne-a invitat la ei acasă și ne-a făcut să vizităm orașul. Era însă așa de frig deși aproape în vară, în cât noi care pierdusem obiceiul de iarnă, nu prea ne simțiam bine acolo, iar marea opunându-se furioasă, cu diticultate cu pericol chiar, am putut reveni la vapor.—In adevăr mult curagiu și multă

voinţă 'i trebue omului pentru a se hotărî să trăiască într'un loc aşa de izolat şi în vecinătate numai de Patagoni. Eşirea din cânal, ca şi intrarea, nu este plăcută ; vaporul se culcă când într'o parte când în alta la intrarea în Atlantic de şi lunile Septembre şi Octombre sunt cele mai propice pentru Magelan. Persoane care au trecut în Iunie, adică în iarnă, ne spuneau că era înfiorător spectacolul ce au avut timp de 3 zile.

O dată eşiţi din canal, vaporul îşi schimbă cu totul aspectul, bărcile suspendate şi gata pentru vre-o eventualitate nefericită sunt puse din nou la locul lor, scările se strâng, primejdia a dispărut. Acum Vaporul Osiris se pregăteşte de drum lung şi călduros, se întind pânzele pe punţi, marinarii lucrează la înfrumuseţarea vaporului, mulţime de jocuri se întocmesc seara pentru copii şi oameni mari, aerul este plăcut. Atlanticul albastru, şi cu cerul înstelat, luna radioasă ; am avut apusuri de soare de o splendoare de nedescris ; părea că cu cât înnaintăm în spre civilisaţie cu atât şi cerul şi marea se făceau mai frumoase. Posomorâtul Pacific cu apele lui cenuşii rămăsese departe şi îmi ziceam continuu, Doamne fă să nu mai revăd ţărmurile lui. Inspăimântată de viaţă cea din America, uitasem cum să trăesc în Europa, mi se părea că pentru ca să ne câştigăm viaţa trebueşte să ne reîutoarcem şi îmi eră frică, frică cumplit să mai refac acel drum. — După şapte zile de la eşirea din canal ne-am oprit 24 ore pe fluviul la Plata la *Monte Video* capitala Republicei Uruguai, şi ca de obiceiu am descins pentru a vizita oraşul. De acum înnainte oraşele mari ale Americei de sud sunt tot atât de frumoase şi elegante ca cele din Europa. Buenos Ayres este splendid. Monte Video cochet şi simpatic. Indienii au dispărut cu totul, precum şi Metişii. Aci poporul este curat de sânge spaniol, şi ca şi aceştia comunicativi şi veseli. In Monte Video, doamna Darclé marea noastră artistă, cântase în iarna precedentă acolo, cu mare succes şi o aşteptau pentru anul viitor. Suvenirul ce lăsase pe acolo compatriota şi ruda noastră, ne-a produs o mulţumire lesne de înţeles. Pentru cine nu-l înspăimântă marea şi are mijloace mari, este şi păcat să nu facă o preumblare până la Monte Video şi Buenos Ayres ca să cunoască această parte aşà de frumoasă a Americei de Sud sau mai bine zìs a Americei latine. Este însă lung, foarte lung drumul până în Europa. Pornind din Monte Video căldura se face tot mai simţitoare. Cu cât înnaintam spre Ecuator, temperatura se urca grozav, ajungând la 45 grade, în cât abia mai respiram ; serile târziu pe punte nu reuşeam a ne răcori, iar în ziua de 22 Octombre trecurăm Ecuatorul şi revenirăm pe emistferul nostru. De obiceiu pentru cei ce fac această trecere pentru prima oară, echipajiul vaporului face petreceri, se maschează, botează cu apă de mare pe pasageri, sărbătoresc în tot felul această trecere. Pe Osiris însă pasagerii fură aceia ce făcură toate petrecerile. Cercul fiind oare cum restrâns şi lumea toată dispusă şi vioaie, am întocmit tablouri vivante foarte reuşite prin care salutam pe căpitanul Vaporului. Eviva el nuestro căpitano, trebuea să ghicească spectatorii, iar Căpitanul nostru mişcat până la lăcrămi, ne-a oferit şampanie şi s'a dănţuit până la ziuă. „E pur si move" ziceam noi, de şi nu se mai simţia aproape de fel mişcările vaporului nostru.

După 4 ani, vedeam în acea seară, pentru prima oară constelaţiile cerului nostru. Ursa mare, calea laptelui, luceafărul de seară etc. Căpitanul arătându-mi-le se desceperi; de câte ori le revăd zise dânsul, le salut, căci mă

apropiu de căminul meu de care așa de puțin mă bucur. De 14 ani nu făceà altcevà de cât după ce se odihnia 21 de zile la Hamburg, să plece iarăși la Mollendo pentru ca să se întoarcă iarăși la Hamburg tot pentru atâtea zile și tot la Mollendo și tot astfel necontenit. Adevărat că pentru o asemenea viață trebuesc temperamente speciale pentru ca să nu devii misantrop, și ursuz, și bietul căpitanul nostru erà cum nu se poate mai „bon enfant".

Cu toate distracțiile însă ce inventam, cu toată dispoziția de spirit fericită a pasagerilor, timpul însă treceà greu. Dela Monte Video, în sus, timp de 21 zile nu mai avurăm de fel pământ. Oceanul și numai Oceanul în toată măreția lui, încât nefiind de temperamentul Căpitanului nostru, monotonia aceasta unită cu căldura aerului, ne adormise, ca să zic așà, ne făcuse nepăsători ; vederea unui vapor depărtat ne emoționà oare cum un moment, dar ocazii asemenea se iviau foarte rar așà că în ziua când către zori zărirăm pământ, alergam în toate părțile întrebând unde suntem. Erau insulele Canare și ale Capului Verde. Insulele Canare, azi posesiune Spaniolă este tot ce natura a putut produce mai frumos ca climă și vegetație. In Teneriffe unde am rămas o zi, am mers în toate părțile admirând poziținea locului și frumusețea tipurilor. Acì după atâta timp de drum, am găsit jurnale franceze pe care ne grăbiam a le citì pentru a ne mai recunoaște. Nu mai știam de o lună nimic din lume. In port salutarăm un vapor francez Dugai-Troign și uralele nu se mai sfârșiau ; alt vapor cu emigrați Italieni, stà gata să plece pentru Argentina și Chile, le-am urat și lor călătorie bună, nenorociți exsilați mergând în voea întâmplării pentru această luptă a vieții pe care numai cel încercat o poate cunoaște cât de grea și aspră este. Dela Teneriffe la Havre nu mai sunt decât 7 zile, acum în fiece zi ne apropiam de pământul nostru. Incă o noapte și după 7 zile suntem în port. Havre, Francia, țara ce lăsasem cu regret și pe care o regăseam dar cât de descurajate și triste reveneam! singure pe pământ, fără nici un sprijin, fără nici o mângâere, fără iubire, fără speranță. Așà desnădăjduite și singure am plecat la Paris unde am așteptat un an reîntoarcerea ginerelui meu din pădurile vergine ale Boliviei și de unde în acest timp n'am putut aveà decât o singură scrisoare. *Tristă reîntoarcere din locuri și mai triste încă* : aceasta poate fi concluzia călătoriei noastre. Omul însă dator fiind a trăì, dator este și să lupte, și tot luptând sfârșește sau a creià un bine sau a pierì suferind. Cum am zis însă la începutul narațiunei mele, Parisul fiind orașul bine cuvânntat unde fiecare poate trăì, am putut și noi trăì în acest an de amar. Suflete mari generoase și nobile ne-au întărit virtutea, ne-a susținut moralul ne-a îmbărbătat inima, ne-a ajutat nevoile. Acestor ființe de elită, le închin rândurile mele. Acestor ființe care ne-a dat forța să luptăm și să așteptăm cu răbdare, le aduc prinosul meu de recunoștință.

In aceste câtevà linii am expus istoria poate a unei întregi vieți, mulți vor zice că am văzut lucruri frumoase, că am cunoscut lumea, că călătoriile te deșteaptă, nevoile te oțelesc și suferințele te fac mai bun. Se poate! Poate că câștigă cevà omul care a avut o istorie, dar sunt cu Eugen Suie care zice :

Heureux celui qui n'a pas d'histoire.

Maria de Kapri

374

Pastel

Surâde lung, pe-un deal, căsuța albă,
Cu geamuri mici, în strai de sărbătoare;
Ograda-i toată numai flori de nalbă
Și 'n geamuri s'a topit atâta soare...

Grădina-i plină, plină de știubee
Prin crângi de soc e zumzet de albine:
In fiecare clipă o scântee
De aur piere 'n zările senine.

In fund sub sălcii lunecă izvorul,
Doi copilași micuți se joc „de-a moara"
Și 'n unda lui le râde obrăjorul...
Ii recunosc... sunt eu cu surioara.

Vasile Militaru

MIHAIL MANO

Fiul Postelnicului Iordache Mano şi Ruxandrei Sutzu.

Mare-Vornic şi Caimacam al Ţărei Româneşti cu fiica sa Ecaterina, măritată la 1814 cu Iordache Văcărescu.

(Portret în uleiu din 1803, în casa D-nei Elena Cornescu).

Albert Baer.

Cronica literară şi artistică

„Din trecutul nostru“ *de A. Vlahuţă.*

Activitatea literară din ultimul timp a poetului nostru, merită un prinos de recunoştinţă deosebită. Ca tribut al dragostei sale către *patrie* şi *neam*, ne dă două lucrări unitare ca concepţie, consacrate să rămână opere cu viaţă lungă şi cât mai în larg: „România pitorească“ şi acum „Din trecutul nostru.—Căci după ce ne-a descris în chip minunat frumuseţile munţilor şi văilor ce îngrădesc hotarele ţării, în cartea sa nouă, poetul povesteşte firul vieţii trecute a neamului românesc, din începaturi până în vremurile noastre.

Nici că se putea ca după ce natura l-a ispitit cu pitorescul său, să nu-l ispitească şi frământul plin de frumuseţi a unei vieţi risipite prin munţi, pe văile şi şesurile, pe care le-e înţeles în poezia lor mai bine ca ori-cine.

„Din trecutul nostru“ e carte de istorie şi e operă de artă.

Ea umple un gol mare în literatura noastră.

Scrisă în cărţile de şcoală istoria, istoria naţională mai ales, suferă de un mare neajuns, lipsită fiind de imagini concrete şi vii, cari să renască sentimente şi gândiri noi. Redusă la o înşirare şi discuţii de fapte abstracte, ea se adresează minţii reci, ce nu le reţine decât cu sforţări, neavând ca alte cunoştinţi o logică şi cauze evidente. Aci evenimentele mari se deosibesc de cele mai multe ori între ele prin numiri propii numai, şi date cronologice. Un răsboi a lui Traian, e un răsboi ca şi cel al lui Ştefan condus însă de alţii şi purtat în altă parte.

In povestirea limpede însă şi aşa de potrivită ca formă a D-lui Vlăhuţă, imaginile se desfăşoră în toată amploarea şi în toată bogăţia lor. Aci e secretul adevăratei „reînoiri a trecutului“ ceea ce cere de altfel şi Michelet de la istorie. Şi departe de a fi o simplă stilizare a cărţilor de ştiinţă rece, deşi păstrează până la sfinţenie adevărul cercetărilor istorice, cartea aceasta ştie să „reînvie“ trecutul. Cetind-o treci cu tot sufletul prin vremurile senine ca şi prin cele tulburi, mai numeroase încă, şi le înţelegi pe cele mai depărtate ca şi pe cele mai apopiate.

Şi toate astea fără a fi pus nimic într'o lumină exagerată. Nu! căci din cartea d-lui Vlăhuţă se desprinde acelaşi suflu nu numai de dragoste dar şi de dreaptă cumpănă pe care îl întâlnim la cronicarii noştri, cu toată evlavia pentru eroi, pentru apărătorii ca şi pentru gospodarii buni de ţară.

Calităţile de stil a acestei cărţi sunt neîntrecute.

E atâta energie în descrierile de răsboae, câtă duioşie e în descrierile vremei de pace. Toate cuvintele sunt cumpănite şi fiecare are frumuseţa lui. Şi în toată această bogăţie de stil, foarte arar întrevezi preocuparea estetică a autorului.

Netăgăduit, d-l Vlahuţă scrie cea mai frumoasă limbă românească, în zilele noastre.

Iată pe Basarab Vodă, voevodul începuturilor noastre de glorie, răsboindu-se cu Carol Robert, trufaşul rege unguresc, care intrase cu armată în ţară:

«E toamnă. Roadele pământului sunt strânse, bordeele părăsite, vitele duse la munte. Cât bate ochiul nu se zăreşte ţipenie de om. Regele posomorât străbate luncile deşearte şi mirişte arse, apucă pe valea Argeşului şi înaintează puterea codrului cu oastea fără merinde, slăbită de foame şi de osteneală spre cetăţuia depărtată, spre cuibul ascuns al Voivodului. Sub

greutatea armelor ş'a loricilor sclipitoare, călăreţi, nedormiţi, se leagănă pe cai. Din când în când se opresc, ascultă. Bolboroseala isvoarelor pare o sfadă de glasuri ce se alungă pe sub pământ pripite, amenințătoare. Tot mai îngustă-i valea, tot mai întunecată. Sus, deasupra unei vâltori, se desvălesc din desimea brădeţului două turnuri înalte de piatră. Deo-dată un şuer puternic înfioară cuprinsul: tot codrul tresare ca deşteptat din somn. Şi iată că de pe zidurile cetăţuii, de pe stânci, din crengile copacilor încep săgeţile să curgă—ucigătoarea ploaie de fier acopere, învălue de jur împrejur oastea maghiară grămădită în strâmtoare. Cai şi călăreţi se prăbuşesc în valmă, şagul cumplit al morţii. Un iad e fundul văii, strigătele şi vaetele celor căzuţi cutremură văzduhul. După o luptă îndârjită cu un duşman nevăzut, Regele, îngrozit, dă poruncă să se plece arcurile şi să se înalţe flamura păcii. Buciumaşii străjilor vestesc încetarea luptei. Biruitorul se îndouplică a da Ungurilor călăuze, care să-i scoată din Timişcara pe drumul cel mai scurt—dar cum, pentru asemenea oaspeţi, pădurile şi munţii noştrii n'au drumuri scurte şi nici lungi nu au, cată că prin colaurile încâlcite ale Gorjului, aproape de hotar, valea se înfundă deodată iar din pereţii ei încep stânci şi bolovani să se rostogolească peste gloata maghiarilor, înghesuiţi în strâmtoare, unde se frământa ostaşii, prinşi «ca peştii într'o nreajă» cum spune cu durere povestitorii lor. Regele însoţit de câţiva supuşi, scapă ca prin minune de acest groaznic măcel. Şi cât a trăit nu s'a mai atins de ţara cumpitului Basarab «A fost o nelegiuire» zic Ungurii. Păstorul bun îşi apără turma prin orice mijloace; lupii le găsesc pururea nelegiuite».

Am citatat înadins pasagiul acesta minunat, pentru a arăta câtă putere de evocare se coprinde în această carte, chiar pentru timpurile cele mai vechi, unde mijloacele sunt atât de reduse. Vedem şi în alte pasage mai mult încă de cât aci, în toată lumina, aruncată asupra lor de voevod, vedem ostaşii acei mulţi, gloata războaelor, poporul luptându-se din toate puterile când buciumele 'l cheamă de pe dealuri, sub steagul lui Miahi sau a lui Ştefan. Mare dragoste are pentru poporul acesta d. Vlăhuţă şi nu-l uită niciodată. Nu uită, căci,:

«Ţăranii—păstorii turmelor şi muncitorii câmpului sânt harnicii tuturor vremilor ei duc nevoile păcii şi greul războaelor, ei sunt tăria—temeiul statornic al ţărei. Cei mai mulţi şi cei mai puternici sunt răzeşii mosneni cum se numesc în Muntenia Ei îşi au pământul din vremi străvechi şi sunt deplin stăpâni şi pe brazda şi pe munca lor. Satele scăpătate ce-au căzut într'o vină sau nu şi au putut plăti dările sau n'au mai putut trimete călăreţii în război, au fost luate de Domnu şi ţinute ca sate domneşti sau dăruite pe la mănăstiri şi pe la boer —oamenii lor nu şi-au perdut pământurile, dar s'a ajuns clacaşi, supuşi, legaţi să dea stapânului zeciuială şi să-i facă muncă «fără soare». Ei alcătuesc gloata pedestraşilor în război şi— când răzeşii mândri şi dârji, se scutură de unele dări prea asupritoare — tot ei săraci se vând şi le plătesc. — Numai pe câmpul de răsboi se pot dobândi dintr'odată toate bunurile păcii. O faptă vitejească, o zdravănă învârtitură de ghioagă—şi, pe negândite, ţăranul cel mai scăpatat se pomeneşte umbrit de milă domnească, boerit, înălţat în slujbă şi dăruit cu moşii. Cu adevărat timp de legende».

Şi apoi mai târziu când oraşele fuseseră coprinse de obiceiurile şi limba Grecilor, ţăranul acelaşi.

«Suflet cinstit şi bun şi-a rostit gându[1] în aceiaşi bună şi cinstită limbă strămoşească. Şi de-a încremenit până de atâta învăluiri, în mâna cronicarului de la oraş, — din ce în ce mai cu foc a plâns în luncă fluerul păstorului rămas adesea fără turmă, din ce înce mai răspirat s'a destăinuit în graiul sfânt al doinei, sufletul cel neschimbător al ţăranului.

Un merit mare a cărţii d-lui Vlăhuţă, e că intreaga povestire e clădită pe un fond de judecată dreaptă şi pe o putere de intuiţie istorică, din care răsar adevăruri pe care nu le-am întâlnit şi la care nu ne gândisem şi dovadă o poate da încă câte va rânduri asupra lui Neagoe Basarab.

«In 1512, cântărind mai greu aurul Basarabutelor, păseşte la tron peste locul lui «Vlăduţă, vlaviosul Neagoe fiul fostului Domn Laiotă Basarab. Dornic iubitor de pompă «până la deşerţăciune, uitând, ori poate chiar neştiind izvorul bogăţiilor milostivul Voevod «nu vede în toată sărmana lui ţară decât mănăstiri, biserici, podaobe, sărbători şi preoţi «Pe când în câmpiile Valahiei se înjugă vacile la plug şi muncitorii întîng în apă sărată mă«máliga lor de meiu în două cu ţărnă—departe prin limanurile răsăritului, cu banii din ţara «acestor săraci, se ridică biserici şi lavre măreţe, ce buciumă noroadelor numele dornicului, «Voivod şi vâlva bogăţiilor lui».

Tablouri, imagini puternice şi adevărate, date într'o frumuseţe ce surprinde şi te mişcă într'un stil de o plasticitate desăvârşită dar în acelaşi timp pe înţelesul tuturor, fac din această carte o operă din care mulţi, vom învăţa istoria noastră mai bine ca de aiurea. Şi ar trebui presărată prin cărţile de şcoală pe care le va întregi cât mai mult.

N. Cor.

Geografia generală. *de V. V. Maniu.*

Cel dintâi om de pe pământ care a ştiut să cerceteze şi să recunoască proprietatea sa, să o delimiteze şi să o descrie, a fost desigur un geograf.

Geografia ar fi deci tot aşà de veche cât şi lumea.

In adevăr, în toate timpurile, oamenii au căutat să cunoască ceea ce-i încunjoară, şi să-şi estindă pe cât posibil sfera cunoştinţelor lor pe glob. Dar aceşti primi observatori, preocupaţi adesea de interesul material al investigaţiunilor lor, n'au ridicat ştiinţa mai pre sus de singura cunoştinţă a faptelor, pe cari nu le însemnau decât pentru ei, ca simple curiosităţi. Cea ce-i interesa adesea, erà întinderea teritoriului, hotarele sale, poporul care 'l locuia, moravurile şi aptitudinele la comerţ. Această geografie astfel înţeleasă, nu erà o ştiinţă, erà o artă. Arta de a descrie o ţară prin locuitorii săi, prin producţiunile solului, prin animalele utile sau periculoase pentru om, prin fluviile sale navigabile sau nu, şi prin oarecari date fantesiste asupra munţilor, toate acestea arătate ca fapte simple, iată ce erà eri şi ce a fost mai multe secole geografia.

Fiindcă este imposibil ca omul să rămână între hotarele comunei sale, sau un neam să nu depăşească marginele ţării sale; fiind-că, oameni între ei, popoarele între dânsele, trăesc într'o continuă şi febrilă comunicaţie ştiinţifică, comercială şi industrială, se poate deduce importanţa şi utilitatea geografiei.

Ea face cu putinţă cunoaşterea locurilor şi a neamurilor cu care omul, vrând nevrând vine, mai curând sau mai târziu, în atingere.

Pe lângă cunoştinţele pozitive, necesare vieţii, geografia este importantă şi din punct de vedere al dragostei de ţară, căci: „Ceeace omul nu cunoaşte, zice marele învăţat Laplace, nu poate iubi".

In scurt, studiul geografiei se adresează minţei, pe care o desvoltă şi o îmbogăţeşte cu adevăruri utile şi se adresează în acelaş timp şi inimei deşteptând sentimentul naţional.

*

Literatura geografică la noi e pe cale de formare, şi e un semn îmbucurător că, din când în când eşià câte o lucrare în acest domeniu destul de vast şi de frumos.

In anul 1905 d, V. V. Maniu, profesor secundar, deschizând un curs liber de „geografie generală" pe lângă Facultatea de Ştiinţe din Bucureşti, a avut o frumoasă idee să-şi tipărească cursul D-sale, îmbogăţind prin aceasta literatura noastră geografică încă cu două volume de geografie generală.

Lucrarea fiind de o mare valoare din punct de vedere ştiinţific, ca singura în acest gen, şi de oarece, cred, că va aduce reale foloase mai cu seamă acelora cari ar voi să se specializeze în această direcţie, voi încerca să fac o dare de seamă, despre cele două volume cari au eşit de sub tipar din studiul de geografie al d-lui V. V. Maniu.

*

Geografia fiind o ştiinţă care studiază evoluţia pământului în relaţiune de reciprocitate cu masele celor patru învelişuri — aer, apă, uscat — şi veţuitoare atât din punct de vedere al distribuţiunei în spaţiu, cât şi din punctul de vedere al transformărei în timp, d. Maniu împarte problemele referitoare la geografia generală în patru mari capitole. Unul care se ocupă cu atmosfera, altul cu hidrosfera, ambele aceste capitale formând volumul întâi al operei; altul cu litosfera coprinsă în al doilea volum, şi în fine al patrulea şi cel din urmă, cu biosfera a cărei apariţie se aşteaptă.

La „atmosferă" cercetează dimensiunile ei, compoziţia amestecului gazos, distribuirea fiecărui gaz în sens vertical, stratificarea întregului înveliş după înălţime şi împărţirea în sens orizontal; temperatura, presiunea atmosferică şi starea higrometică. Studiază apoi mişcările atmosferei, prevederea timpului şi în cele din urmă clima.

A cunoaşte circulaţia regulată a vânturilor, distribuirea lor la suprafaţa pământului, precum şi perturbaţiunile ce vânturile produc în mijlocul atmosferei, negreşit că sunt de un incontestabil folos pentru oricine, dar ceeace e mai important e că pot fi o călăuză sigură pentru circulaţia marinarilor, a căror viaţă poate fi ameninţată la fiece moment.

Prevederea timpului, împreună cu studiarea climei în raport cu starea atmosferică, sunt de real folos atât pentru agricultură — care formează o bogăţie pentru

multe ţări — precum şi pentru călătorii mărilor cari pot, la un moment dat, evita pericole iminente, ce sunt destul de dese pe întinsul oceanelor.

Trecând la al doilea capitol-Hidrosfera — d. Maniu împarte învelişul acesta lichid, care formează aproape $^5/_4$ din suprafaţa globului pământesc, din punctul de vedere al întinderei şi al formei sub care se prezintă: mări, lacuri, râuri, gheţari, etc.

Apoi printr'o înlănţuire logică examinează curenţii mărei, formarea râurilor, gheţarilor, etc. arătând legile după care această circulaţie neobosită se execută între hidrosferă şi litosferă.

Aici este momentul cred, să se arate care a fost motivul ce a făcut pe d. Maniu să-şi înceapă studiul său cu litosfera. Acest motiv a fost de sigur sugerat de marele geograf Elissé Reclus, care zice: „Intreg globul nostru ar fi moarte şi tăcere veşnică, fără atmosferă, acest înveliş extern al planetei noastre".

In adevăr, principiul pe care se bazează biologia, spune că existenţa plantelor şi animalelor nu este decât rezultatul şi manifestarea respiraţiunei. Or, în acest caz atmosfera fiind elementul indispensabil ori cărui organism, înţelegem pentru ce s'a putut da întâetate acestei ramure a ştiinţei geografiei, căci lipsind acest element fără care viaţa devine imposibilă, pământul nu ar fi decât o veşnică moarte şi o neîntreruptă tăcere.

*

In al treilea capitol — Litosfera. — care e tratată în volumul al doilea; să vedem în scurte cuvinte în ce constă şi acest studiu.

In întroducere d. Maniu face uz de teoria lui Laplace asupra formărei pământului, arătând naşterea, precum şi evoluţia lui dela starea omogenă primitivă, diferenţiindu-se cu timpul în forma şi înfăţişarea sa de astăzi.

Şi fiindcă nimic nu poate să existe, decât în virtutea unor cauze, e de neapărată trebuinţă a se arătă cauzele modificătoare stărei actuale din evoluţia pământului.

De aceea d. Maniu împarte aceste cauze în cinci părţi: căldura solară, atmosfera, hidrosfera, căldura internă şi vieţuitoarele.

După scurte noţiuni asupra primelor două părţi, desvoltă rolul hidrosferei din două puncte de vedere: acţiunea fizică şi acţiunea chimică asupra litosferei. Trecând la partea a patra, căldura internă, o studiază în toate manifestaţiunile ei asuprà litosferei, sub formă de vulcani, emanaţiuni termale şi cutremure de pământ: vieţuitoarele — Biosfera — rămânând să o trateze separat în volumul următor.

Din expunerea acestor agenţi modificatori ai litosferei reesă nu numai formele curioase pe care le ia scoarţa pământului, dar mai ales strânsa legătură ce există între ea şi între cele alte sfere geografice. Inlănţuirea cauzală dintre diferitele elemente ce alcătuesc planeta noastră, ne face să nu concepem o ştiinţă a geografiei, care să studieze pe fiecare în parte, fără a arăta şi relaţiile dintre ele precum şi influenţa lor asuprà desvoltării omului.

După ce vorbeşte de fazele evolutive ale pământului, trece la o altă parte a acestui volum, arătând starea actuală a scoarţei terestre.

Privită în starea actuala, coaja solidă este răspândită în spaţiu în două forme generale: continente şi insule. Studiindu-le pe fiecare din aceste forme, arată cum litosfera se poate prezenta şi sub formă de câmpii, văi, munţi sau platouri; deci alte forme mai simple şi al căror interes de studiat nu este mai puţin folositor.

Deci în ceeace priveşte istoria litosferei, se vede că ceeace domină, este evidenţa giganticelor sforţări de prăbuşire la care a fost supusă scoarţa terestră dela formarea ei şi până în prezent.

Forţa modificătoare se manifestă continuu, şi se poate conchide, fără exagerare, că scoarţa globului se află într'o stare generală de instabilitate, şi că nimic nu rămâne neschimbat într'o clipă dată, iar că istoria omului nu este decât un episod în evoluţia pământului şi un punct în evoluţia universului.

*

Valoarea unui om de stiinţă şi mai ales a acelui ce profesează ştiinţa în mod public, nu constă numai în aceea ce el aşterne pe hârtie ca adevăr menit să ajungă anonim adesea chiar din ziua ivirei lui în publicitate.

Un om de ştiinţă — cel puţin pentru micul cerc al auditorilor şi cetitorilor săi — e însăşi ştiinţa devenită om şi lucrând neîntrerupt asuprà oamenilor. Sub această înfăţişare, acela care profesează o ştiinţă, e un fel de preot, care vecinic oficiază şi

căruia în gând îi răspund cei de faţă, poate în aceiaşi clipă, sau poate cu zeci de ani mai târziu. El cugetă pentru a trezi cugetul altora, vorbeşte pentru a da altora graiu, lucrează spre a porni şi pe alţii la lucru — şi cine ştie, dacă din punct de vedere omenesc, nu stă tocmai aici preţul cel mai de seamă al unui cugetător.

Studiul geografiei astfel cum a fost conceput de d. Maniu iesă din sfera de activitete de până acum. In loc de a fi o artă, se desbracă de îmbrăcâmintea sa pur descriptivă şi-şi face o trecere pentru a căpăta un caracter de ştiiţă de sine stătătoare, şi anume de ştiinţă experimentală; aceasta mai cu seamă în bazele ei, şi în cele din urmă, cercetările să se facă în scopul desvoltărei activităţii omeneşti.

Deci prin aceasta omenirea se poate mândri că are în serviciul său ştiinţa geografiei experimentale.

Incercarea d-lui Maniu va isbuti, ca să înlesnească pe de o parte progresul cercetărilor mai departe, iar pe de alta va uşura orientarea într'o sferă de studii atât de complexe, tuturor acelora cari doresc o specializare lipsită de surprinderi mai mult sau mai puţin neplăcute.

Şi fiindcă geografia e punctul de întâlnire al celorlalte studii, ea fiind o ştiinţă de asociaţie, după cum spune marele pedagog Herbart: şi istoria, şi ştiinţele naturale, şi desemn, şi matematica sunt legate de geografie. Va fi deci de folos tuturor acelora cari se vor ocupa cu aceste studii.

D. Maniu publicând ciclul complect al studiului geografiei, după cum însuşi se exprimă, va adăoga un inel la enormul lanţ — de abiă început — al cercetărilor, noaste geografiice, arătând în acelaşi timp o nouă îndrumare tuturor acelora cari se vor dedica acestui vast câmp de activitate.

Va avea în acelaş timp mulţumirea sufietească, că a contribuit în putinţa sa câtuşi pe puţin la limpezirea mai timpurie a ideilor, o condiţiune, nu numai a progresului ştiinţific dar şi a propăşirei societăţilor omeneşti, mai ales a acelora cari sunt condamnate de împrejurări la o evoluţie prea grăbită.

Dr. Dragomir Hurmuzescu: **Radioactivitatea Petrolului românesc.**

Vom rezuma această lucrare punând în evidenţă insemnătatea chestiunei din punct de vedere ştiinţific.

De sigur că, descoperirile de dată, destul de recente în domeniul fizicei — descoperiri cari au revoluţionat întru câtva progresele ştiinţei — au avut o înrâurire destul de pronunţată nu numai asupra specialiştilor, dar chiar asupra acelora, cari stau mai departe de adevărata ştiinţă şi cari totuşi ţin să fie în curent cu mişcarea pe acest teren.

S'a scris mult, în timpul din urmă, asupra corpurilor radioactive, s'a vorbit de proprietăţile lor, de fenomenele ce provoacă, de manifestaţiunile fizice ce le însoţesc.

Diverse lucrări asupra radioactivităţii substanţelor scoase din pământ, par a impune ideia că această proprietate nouă a materiei, are sediul său chiar în pământ.

Cu toate acestea învăţaţii nu sunt încă de comun acord, dacă: această manifestaţiune este o proprietate generală a elementelor chimice, sau e datorită corpurilor radioactive şi elementelor lor de transformare cari se găsesc răspândite pretutindeni.

Corpurile radioactive, descoperite până în prezent, găsindu-se în interiorul scoarţei pământului, produc aceste emanaţiuni şi transformări, şi se găsesc conţinute atât în corpurile lichide cât şi în cele solide, graţie apei, dizolvantul cel mai răspândit care le transportă dela un loc la altul, din interiorul pământului la suprafaţa sa.

S'au făcut multe experienţe de către oamenii de ştiinţă, asupra diverselor straturi de pământ şi s'a constatat că părţi dela mică adâncime ionizează aerul, şi că puterea de ionizare variază cu adâncimea, de asemenea cu cât partea de sol asupra căreia se face experienţa este mai decurând scoasă cu atât şi radioactivitatea este mai mare.

Experienţe făcute asupra aerului au dovedit că puterea radioactivă e mai intensă la aerul închis în caverne, grote, etc., decât la aerul liber.

Gazele ce es din vulcani au proprietăţi radioactive. Ploaia şi ninsoarea de curând căzute sunt dotate cu proprietăţi radioactive.

Apele minerale au radioactivitate care e cu atât mai pronunţată cu cât apa e mai aproape de izvor.

Din studiul radioactivităţii apelor minerale s'au tras importante concluziuni,

ce au servit ca punct de razim pentru studierea petrolului din acest punct de vedere, concluziuni, cari le putem rezumà: apele cari vin dela adâncime mare sunt cu mult mai active ca cele de infiltraţiune, şi că această activitate a apelor proaspete se datoreşte corpurilor prin vecinătatea cărora a luat naştere apa din elementele constitutive, oxigen şi hidrogen.

Petrolul care se găseşte şi el în sânul pământului, e neapărat influenţat şi el de radioactivitatea substanţelor ce se găsesc în pământ şi vecinătatea lor.

Studiul petrolului din acest punct de vedere e de mare importanţă prin faptul că se dă indicaţiuni destul de precise asupra originei şi a migraţiunei acestui produs. atât de însemnat al solului, produs care e necontestat o binecuvântare cerească pentru ţara care posedă zăcăminte de natură petroliferă.

Chestiunea originei petrolului, care interesează astăzi, mai mult ca ori ce pe chimişti, poate fi rezolvată până la un oarecare punct, bazându-ne pe teoria radioactivităţei.

Radioactivitatea vine în ajutorul teoriei susţinută de Mendeljieff asupra originei organice a petrolului, căci s'a dovedit că corpurile organice nu sunt radioactive şi că din petrolul care după această teorie e substanţă organică şi are radioactivitate proprie, ci o împrumută dela corpurile înconjurătoare, şi concluzia la care ajunge profesorul Englez, care s'a oprit foarte mult asupra acestei chestiuni, este:

„Radioactivitatea petrolului se datoreşte unei cantităţi de emanaţiune care se găseşte dezolvată în masa sa, şi care se micşorează pe jumătate după patru zile pentru a dispărea în urmă complect.

„Fără îndoială această radioactivitate nu poate să provină din rocile vecine zăcământului de petrol. Aceste roce pot conţine chiar radium, nu numai emanaţiuni. Până în prezent nu s'a găsit radium în petrol; şi petrolurile extrase de mai mult timp nu prezintă radioactivitate".

Studiul întreprins de distinsul om de ştiinţă d. dr. Hurmuzescu, e important din punct de vedere geologic, pentrucă serveşte a constată vechimea şi poziţiunea straturilor geologice din vecinătatea cărora se scoate petrolul. Metoda ştiinţifică întrebuinţată în acest scop fiind de domeniu prea technic nu se poate expune într'un rezumat ca acesta.

D. dr. Hurmuzescu a făcut cercetări asupra petrolului dela Câmpina şi Buştenari în judeţul Prahova, Moineşti şi Câmpeni-Pârjol din Bacău în lunile Iulie şi August anul trecut.

Experienţele s'au făcut cu ajutorul unui aparat compus pintr'un electroscop în legătură cu o cavitate închisă în care se află o cantitate oarecare de petrol cules în momentul încercărei: prin cavitate trece şi o cantitate constantă de aer care face ca petrolul să borboteze.

Dispoziţia adoptată permite să se studieze descărcarea produsă asupra unui electroscop într'un timp determinat prin trecerea a 180—200 litri de aer încărcat de emanaţiuni radioactive, udate de cinci litri de petrol scos din sondă în momentul experienţei.

Experienţele au fost repetate asupra aceluiaş petrol după câteva zile în laborator, şi diferenţa între rezultatele obţinute determină perderea de radioactivitate în timpul intervalului celor două încercări făcute în aceleaşi condiţiuni de preciziune.

A găsit astfel pentru un petrol dela Câmpina numărul 1.81 la eşirea din sondă, 0,96 după trei zile, şi numai 0,41 după alte trei zile, şi după mai mult timp efectele radioactivităţei dispăreau cu totul.

A făcut experienţe asupra gazelor, pământului argilos, apei sărate şi petrolului scos dela adâncimi diferite pentru aceiaşi sondă şi a găsit cifre foarte discordante ceeace a făcut pe eminentul profesor universitar să ajungă la următoarele conclusiuni:

1. Petrolul din regiunea Câmpina-Buştenari (Prahova) şi acel din regiunea Moineşti (Bacău) este radioactivitate. Această radioactivitate este de acelaş ordin şi mărime ca aceia a apelor minerale medii; se micşorează cu timpul, devine jumătate din valoarea sa după 3 zile şi câteva ore.

2. In aceeaşi localitate, petrolul diferitelor sonde are radioactivate diferită, variind cu locul de origină al zăcământului şi cu natura fizică a petrolului. Pare de asemenea că petrolurile cele mai uşoare, adică acele care conţin mai mult benzen în compoziţia lor să fie mai active.

3. Pentru aceiaşi sondă radioactivitatea petrolului este mai mare la începutul exploatațiunei.

4. Petrolurile din Bacău sunt mai active că cele din Prahova.

5. Gazele cari se degajă din sondă sunt mai puțin active ca petrolul insuşi.

6. O bucată de argilă extrasă din sondă cât se poate de aproape de zăcământul de petrol arată o mai mică activitate petrolul şi gazele ce se degajă.

7. Apa sărată extrasă din sondă a dat şi mai puțină activitate.

Aceste rezultate din urmă, probează până la evidență că cauza radioactivității — emanația radiului sau altceva —se găseşte în mare cantitate în petrol.

Făcând această scurtă dare de seamă a interesantei lucrări a d-lui dr. Dragomir Hurmuzescu nu putem decât să-i aducem laude meritate pentru lucrările de mare valoare ştiințifică recunoscute şi de streinătate, aşteptând noua lucrare anunțată: *„Radioactivitatea în raport cu factorii geologiei"*.

C. Th. Moroşanu.

TEATRU

Mărul. dramă în 2 acte de d. Z. Bârsan.

Ne plângem dese ori de lipsa de teatru original la noi, căci cu drept cuvânt s'a spus că „fără o literatură dramatică națională, fără dramaturgi care să ştie să răscolească firea poporului în a cărei limbă scriu, să-i analizeze simțirile şi să le exteriorizeze într'o formă aleasă, teatrul nu-şi va puteà îndeplini complecta menire a lui" (St. Sihleanu).

De cât, împlinirea acestei meniri e o operă înceată condiționată de întreaga dezvoltare literară a unui popor şi e legată de toate manifestările sale culturale. Prin firea lui, teatrul urmează epocilor de înflorire literară originală ca cea mai înaltă etapă a acesteia. El fiind ceà mai desăvârşită formă care încheagă momentele de cultură a unui popor, e şi oglida cea mai fidelă a chipului lui de a judecà şi a simți. Aşa că teatrul e şi cel mai greu gen literar dar el şi rămâne mai mult, răsbătând timpurile şi granițele. Dar de aceea n'ar trebui să ne pripim de pe acum în constatarea acestei lipse la noi, căci în definitiv de la cele 3 drame ale lui Alecsandri şi de la Caragiale, teatrul românesc tot a făcut un pas hotărât din faza de copilărie într'o fază matură. Şi odată bătute primele jaloane avem toată speranța în viitor, şi dovadă, e, că am avut în ultimul timp două trei lucrări de puternică valoare. Avem pe lângă aceste şi încercări. Dar „încercările" în teatru sunt altceva de cât în altă artă. Şi apoi ele sunt supuse înainte de a vedea lumina rampei, la apecieri destul de serioase.

Vorbim aci de cea din urmă lucrare originală: *Mărul* de D. Bârsan.

Subiectul e cam acesta:

Tânărul poet Ghimpa se întoarce după o lipsă de câți va ani la părinții săi într'un sat din Ardeal. Se întoarce stăpânit cu tot focul tinereței de idealul unei lupte serioase pentru ridicarea poporului obidit. El lăsase acasă pe tatăl, mama sora şi un frate mic. In toată vremea cât a stat departe de ai săi i s'a ascuns o mare nenorocire ce căzuse pe cei lăsați acasă. Tatăl devenise un om viții os: beții v, joacă cărțile şi cheltueşte tot ce are, până şi zestrea fiicei sale Magdalena şi apoi începe să fure. A furat bani de la şcoală şi este dat afară din cariera de învățător. In urmă a început să fure din casă ceea ce puteà să vândă. Toată gospodăria lui se dărăpănase. Nevoia şi umilința trebuia să ajungă pe toți după urma lui. S'au încercat să-l îndrepte şi n'au reuşit căci din zi în zi el arunca tot mai mult ruşinea şi sărăcia pe familie. Omul acesta, ticăloşit în ultimul hal, era o tortură şi o piedică la liniştea şi onoarea celorlalți.

Imbătrânită de suferințe, soția sa se resemnează față de brutalitatea lui Ghimpa care îi cere mereu bani, iar Magdalena este nevoită să dea lecții pentru a susține casa îngrijind în acelaş timp şi de învățătura micului ei frate, Titu.

Mângâerea în această familie o aduce doar înțeleptul preot Miron, fratele soției lui Ghimpa precum şi tânărul Lucian, băeat bogat dar orfan şi care a crescut mai mult în casa lui Ghimpa fiind prieten bun cu Petre, tânărul poet, Lucian e îndrăgostit de Magdalena şi are gândul să o ia de soție.—Toată nenorocirea din familia sa Petre nu o află de cât în ziua când soseşte acasă cu intenția de a rămânea lângă

ai săi pe care îi iubeşte mult. Aceasta însă îl sdrobeşte în tot ce avea mai scump în sufletul său. Se încearcă şi el să aducă pe tatăl decăzut la calea cea bună dar acesta nu numai că nu vrea s'asculte nimic dar priveşte chiar cu ochi răi sosirea fiului care vreà să-i facă lui morală. Nu mai are nici o speranţă. Preocupat însă de această nenorocire, cum într'o zi Petre sta de vorbă cu unchiul său, bătrânul preot Miron care era gata de tovărăşie în apostolat cu nepotul său, povesteşte lui Petre cum, stând sub pomul cel iubit de toţi, din grădina lui Lucian, vede ultimele două mere pe o creangă. Unul era frumos celalt putred. Vrând însă să dea jos mărul cel stricat a căzut şi cel bun. Povestea aceasta tălmăceşte dezlegarea întregei drame.

Magdalena a fost nevoită să spună unchiului şi mamei sale dragostea sa pentru Lucian căreia ea fuse jertfă. Lucian se hotărăşte să vină chiar, a doua zi, să ceară mâna Magdalenei. Cum însă rău făcătorii i-au tăiat mărul cel frumos, podoaba grădinei sale, e hotărât să stea la pândă cu puşca toată noaptea. Seara trecând pe la Petre îi spune cum tatăl său a pierdut iarăşi la cărţi, şi voind să înşele a fost prins şi bătut. Il roagă însă pe Petre ca adua zi să-l trimită la el ca să-i dea bani să şi plătească datoria. Ghimpa însă mai aveà cevà de furat din casa lui. Icoana de argint lăsată din bâtrâni şi lângă care arde candela toată noaptea. Profitând că ceilalţi, dorm, se strecoară în casă şi voeşte s'o fure. E surprins însă de Petre, care după, vorba lui Lucian îi spune să se ducă a doua zi la dânsul. Ghimpa pleacă chiar atunci noaptea şi cum Lucian sta la pândă, trage cu puşca şi devine ucigaşul fără voe a tatălui iubitei sale.

In drama aceasta sunt câte-va sentimente puternice, redate cu oare care poezie. D. Bârsan dovedeşte că are mult simţ dramatic. Ţesătura măruntă a piesei e bine. Sunt scene de o naturaleţă şi duioşie mişcătoare. Viaţa din casă a unei familii nefericite cu mama ce se sacrifică pentru copii, scena în care Magdalena destăinueşte dragostea sa şi aceea când micul Titu răsfoind cu unchiul său paginele unei cărţi cunoaşte după chip voevozii morţii, toate, vădesc în autorul dramei un talent. Sunt şi câteva naivităţi de altfel. O candelă de ex. ce se tot stinge nu ştiu de câte ori ca să prevestească nenorocirea de mai târziu.

Păcatul e însă că drama aceasta are neajunsuri fundamentale care îi răpeşte dreptul la viaţă mai lungă. Cele două elemente principale ale piesei, Ghimpa tatăl şi cu Petre, sunt cele mai rău desvoltate. Ghimpa intră de două ori numai câteva clipe pe scenă şi sufletul lui este pentru noi o taină, ceeace nu trebue de loc să fie. El nu e câtuşi de puţin explicat. Ce s'o fi petrecut cu omul acela care din soţul şi tatăl bun a devenit în câţiva ani aşa de decăzut?. Şi tocmai când ne aşteptam la un moment mai culminant al dramei, când tatăl şi fiul, oameni pe drumuri opuse stau faţă în faţă, scena e de o sărăcie şi lipsă de pătrundere care supără. Beţivul are şi el psihologia lui. In orice caz nu aceea ce i-o dă d. Bârsan. Fără nici un moment, de remuşcare, fără nici o urmă de sentiment, beţivul acesta e un fel de fantomă. Un tip identic are Dostoeyski în Crimă şi Pedeapsă a lui. E un personaj secondar, Marmeladif, mi se pare, dar cât de admirabil e acolo beţivul ce fură din casa sa propie! Şi nu trebuia pentru a fi mai cu suflet adevărat omenesc, beţivul acesta, să se schimbe factura piesei. Dar atunci desigur că drama ar fi luat o altă talie. Tot aşa de slab e şi fiul, poetul Petre Ghimpa.

Suferinţa lui nu te mişcă de loc căci nu-ţi dă ocazie să-l cunoşti. Nu te pui de loc în *comunicaţie* sufletească cu dânsul. Că e poet, asta pare indiferent destul însă că puteà fi un suflet larg ce se devotează unui apostolat aşà de ridicat. Insă nu auzim din gura lui altceva decât vorba acea deşartă „ridicarea poporului“ care poate să-l spună orice naiv sau ori care om mediocru care nu e de ispravă, când vrea să plece la muncă.

Dacă nu pătrunzi puţin în sufletul unui om nu poţi împărtăşi cu el nici bucurie nici suferinţă. Ba Petre pare chiar brutal. Şi-ţi pare de ex. că e vina lui că n'a fost în stare să scoată mai mult de câteva vorbe dela tatăl său.

Deslegarea dramei o aduce întâmplarea, o nenorocire ca multe accidente din jurnale şi te mişcă şi te preocupă tot atât de mult. Faptul că pe lângă mărul cel putred Ghimpa, a căzut şi Magdalena, mărul frumos aşà cum îi erà teamă preotului Miron, asta nu-şi are motivele şi îndrituirile din acţiunea dramei. Faptul că Lucian care omoară pe Ghimpa n'ar puteà să mai devină soţul Magdalenei, aceasta e o altă dramă care începe de aci încolo şi care ar fi foarte interesant de tratat.

N. Cor.

GENERALUL GEORGE MANO
fost Prim-Ministru

(Portret din 1907)

Albert Baer.

Cărţi şi reviste străine

Jean-Paul Nayrac: **La Fontaine.** *Ses Facultés. qshoñipues. Sa Philosophie Sa Psychologie. Sa Mentalité. Son Caractere.* 1 vol. în 8, Henri Paulin et C-nie.

Autorul a desfăcut parte cu parte inteligenţa şi sensibilitatea marelui fabulist; analizează separat toate aceste părţi şi ne arată cum acestea se pun în mişcare una pe alta, constituind astfel viaţa psihologică şi fiziologică a acestuia. Analisa psihologică, de sigur, nu poate fi de precisiunea unei analise chimice; totuşi este interesantă din multe puncte de vedere. D-l Nayrac, în studiile şi experienţele sale s'a servit mai ales de scrisori intime şi de ceeace a găsit mai personal în operele fabulistului. El ne spune că La Fontaine este foarte curios în emoţiunile sale psihice mintale şi sentimentale şi se dă cu totul pasiunei momentului.

Mecanismul special al memoriei fabulistului nu reţine decât imaginile vizuale ale lucrurilor pe care le asociază prin analogie. Creierul său respinge numaidecât, fără să asimileze, ceeace îi este nefolositor; nu reţine, ceeace nu l'ar nutri. Aceasta este o selecţiune inconştientă. Autorul ne mai arată că distracţiile legendare ale poetului, departe de a însemna o lene a spiritului său, indică tocmai din contra o mare activitate cerebrală, o încordare perpetuă a cugetării sale. Dacă e distrat, dacă pare că merge în viaţă ca un rătăcit, aceasta e din cauză că e condus automaticeşte de subconştientul său, în timp ce creierul lucrează.

La Fontaine este un exemplu de maturitate tardivă. Tocmai la vârsta de patruzeci şi patru de ani a publicat primile sale fabule.

«Si les anthropologistes—zice D-l Nayrac—ont pu remarquer, par la suite, que les intelligences précoces s'étiolent beaucoup plus rapidement que les autres, nous pouvons renverser les termes de ce jugement et dire, en pensant à La Fontaine, que les vrais esprits d'élite, c'est-à-dire ceux qui se maintiennent égaux et uniformes dans le temps, sont ceux qui comme lui, restent longtemps â l'état de larve et de chrysalide».

S'a vorbit adeseori de lenea fabulistului; el însă, a muncit mai mult decât mulţi dintre contimporanii săi, dar nu vroia să lucreze la ceeace nu-l atrăgea.

El n'are un sistem prealabil în care să claseze descoperirile sale şi îi place să poată schimba părerile şi filosofia. Iată o schemă curioasă a filosofiei fabulistului:

«Il est un précurseur immédiat des encyclopédistes, car il a des tendences rationalistes. Comme les écrivains du XVIII-e siècle, il possède déjà cet esprit critique, cette vaste curiosité qui constituent la base même de l'édifice scientifique; de même qu'eux, il rejette comme indémontrables, comme vains, les problémes des éléments derniers des choses; comme eux il délaisse et persifle la religion et les prêtres».

Cum dânsul nu admite decât ceeace el singur a controlat, el nu are ceeace se numeşte simţ moral, din punctul de vedere creştinesc. Dacă observi de aproape, vezi că morala fabulelor sale este imorală, dumnezeeşte imorală, ca viaţă. D-l Nayrac insinuează aceasta când constată că La Fontaine trebue mai degrabă socotit printre psihologi decât printre moralişti.

Autorul vede în La Fontaine un premergător al lui Taine; ba mai mult încă un inspirator al filosofului.

Taine, zicând că „halucinaţia este o percepţiune falşă, şi că percepţiunea este o halucinaţiune adevărată", n'ar fi făcut, decât să pună în formulă ştiinţifică o intuiţiune a fabulistului, care scrisese că ochii „nu ne înşală niciodată, minţindu-ne totdeauna".

Se poate zice, întru cât priveşte impulsivitatea fabulistului, că el nu cultivă cu încăpăţânare nici un bavarysm decât acela comun la cea mai mare parte dintre oameni, cari consistă în a căuta fericirea în femee, adică în afară de el însuşi.

La Fontaine are voinţa de a asculta de impulsiunile sale, ceeace fără îndoială, este mai înţelepţeşte decât de a le resista. El se interesează numai de el însuşi; pe acest el „însuşi" îl cunoaşte şi l-a examinat cu deamănuntul. Şi, cum femeea şi amorul îi dă cel mai mare sentiment şi putere de viaţă, lui îi place femeea amorul şi iluziunile sale.

Nimeni n'a descris mai bine ca dânsul plăcerile şi furtunile amorului; se poate chiar cita această definiţie a geloziei:

O triste jalousie! Ô passion amère!
File d'un fol amour que l'erreur a pour mère.

In ultimul capitol asupra *mentalităţii* marelui La Fontaine, autorul sintetizează conclusiunile parţiale din capitolele precedente. El dă în mici fraze rezumatul paginilor anterioare: La Fontaine este un limfatic, şi niciodată nu s'a silit să se adopteze vieţii practice. D-l Nayrac ni-l prezintă cu oarecare rezervă, ca pe un neurastenic veşnic obosit.

Se mai găseşte în el şi oarecare melancolie, dar şi o imensă nevoe de fericire şi puterea de a o căuta şi găsi.

Octave Justice: **Essai sur l'Art francais dans les monuments civils;** Oudin, 1 vol în 8, 3 fr. 50.

Lucrarea de faţă este utilă, fără îndoială, căci ne face să înţelegem ce confusiune se face încă în general, între *Renaşterea* franceză şi arta italiană aşà de grea, care se numeşte tot cu acest nume. Totdeauna ni se pare că una, ar fi luat naştere din alta şi ar fi prelungirea acesteia, pe cât timp în realitate ele n'au nimic comun între ele.

Renaşterea franceză este coborâtă din stilul gotic şi a dat un mare număr de castele, palate şi locuinţi particulare. Renaşterea italiană, n'a produs decât construcţiuni grele, şi chiar geniul lui Michel-Angello n'a fost în stare să dea însufleţire acestei arte. In sfârşit, în acest stil curat francez — una din cele mai admirabile manifestări a geniului rasei—sunt ridicate frumoasele castele de pe Loire, măreţele clădiri din Chenonceaux, Chambord, Amboise, palatele de justiţie din Rouan şi Bourges precum şi hotelele din Cluny. Aceasta este marea epocă a arhitecturii civile după cum perioada gotică este înflorirea arhitecturii religioasă; şi, arta din aceste timpuri este exclusiv naţională, inspirată de principii casei de Valois sau de miniştrii lor — ducele de Berry, René d'Anjou, cardinalul L'Amboise—dar care avură şcoalele lor.

Studiul d-lui O Justice, cam greoi, trece în revistă producţiunile acestei perioade. Se găseşte aici un frumos studiu al castelului de Chenonceaux luat ca model; capitole foarte studiate, asupra artei şi artiştilor timpului, şi într'un apendice, note asupra castelelor clădite în acelaş stil arhitectural — al Renaşterii franceze.

Lacasagne: **Peine de Mort et Criminalité,** Maloin, 2.50.

Savantul profesor de medicină legală dela universitatea din Lyon, în această din urmă scriere a sa, este pentru menţinerea pedepsei cu moarte. El ar vrea însă ca decapitarea publică să fie înlocuită cu spânzurătoare în curtea închisorii şi nimănui să nu-i fie permis să asiste la această crudă execuţie.

Autorul spune că spectacolul execuţiunei „nu dă de loc un exemplu celor ce iau parte la el, ci din contra, acesta influenţând asupra unor oarecari spirite bolnăvicioase, le excită mai rău. Acest fapt a fost adeseori constatat şi servă, de obicei, ca argument în contra exemplarităţii pedepsei cu moarte.

Pedeapsa cu moarte nu este exemplară decât prin teroarea ce o poate inspira cuiva. Dar, spectacolele de execuţiune în public, şi lungile descrieri a acestora pu-

Kant este acela care a primit metafizica așà cum trebue. El a răspuns că esistența *nu* comportă o finalitate, că nu este un mijloc față de un scop și că ea, în acest scop nu are nici o valoare etică. Acest răspuns dovedește că există o filosofie care 'și îndeplinește rolul. O filosofie este imposibilă numai atunci când ea este privită ca determinată și condiționată de contradicția intimă dintre cerințele sensibilității și exigențile logicii. Autorul crede că numai înlocuind subtilitatea etică de azi cu sensibilitatea estetică, numai în cazul acesta spiritul omenesc poate aveà o filosofie.

La Revue de l'Art *ancien et moderne*, Iulie.

Pierre Paris semnează un studiu ce tratează despre *Céramique populaire d'Espagne.*

Din cele mai vechi timpuri Spaniolii posedă un gust ales pentru tot felul de farfurii. Mulți Spanioli păstrează și acum cu mare sfințenie, în fundul dulapurilor, vechile vase de faianță rămase dela strămoșii lor și în multe case curate și pline de lumină se vede prin vestibul sau colțurile bucătăriilor, chiupuri și urcioare mari — în cari se păstrează apă curată—în jurul căroa sunt așezate în diferite forme o mulțime de vase rustice a căror smalț e zugrăvit cu subiecte variate în diferite culori. Farfuriile întinse și modul în care ele sunt zugràvite, denotă o puternică manifestare de artă populară foarte interesantă.

Acest fel de farfurii sunt în felul celor ce le avem și noi; mărimea lor în diametru variază între 23 și 29 c. m. Ele sunt sfărâmicioase și poroase; smalțul rău lîpit și se strică la cea mai mică ciocnitură. Adeseori focul a diformat aceste farfurii făcându-le ovale sau lăsându-le cu vre-o altă formă neregulată.

Ceeace este mai interesant la aceste farfurii, este decorațiunea. Multe din acestea sunt zugrăvite numai cu albastru începând dela o nuanță bine pronunțată și mergând până la transparența ușoară a norilor.

Culoarea verde nu prea este întrebuințată. Galbenul nu este curat; foarte rar are culoarea aurului. Roșul este rar și apare pe vasele mai recente. Pe un mare număr de farfurii conturul figurilor este indicat de niște trăsături roșii închise cari mărginesc culorile întinse pe vas.

Motivele decorațiunii sunt destul de variate. Arborii, florile și diferite plante predomină. Felul acestora nu se poate determina, dar se vede un fel de lalele, trandafiri sau margarete a căror culoare este cu totul fantastică; frunzele albastre alternează cu florile galbene, verzi etc.

Aceeași neobservare a realității, ne dă păsări ce nu pot fi clasate: păsările cu corp de omidă, lebede cu gâtul lung și ciocul ascuțit și galben sau roș, patrupede ce pot fi numite indiferent epuri sau gazele.

Autorul începe să descrie mai multe ornamente de pe farfurii, arătând că de și toate sunt în contrazicere cu natura, totuși sunt frumoase.

Pe multe vase apar motive liniare combinate cu motive florale.

Iată cum descrie dânsul decorul unei farfurii.

„Un des plats de ma collection est celui où l'on voit, tout rejeté vers le bord, un grand sygne vert et jaune, à côté d'un soleil jaune, sur un terrain jaune d'où s'élance un arbre de même couleur. La cygne est un vrai phénomène: l'une de ses ailles s'attache à son cou, l'autre ne s'attache nulle part; au lieu de tête, il n'a qu'un oeil rond auquel s'emanche un bec en double aiguille, et que parent trois polis raides en guise d'aigrette. L'arbre qui s'arrondit sur le marli est d'essence inconne. Mai tous ces détails, tracés avec une maladresse enfantine, ces couleurs volontairement hors nature, forments un ensemble pittoresque où l'oiel s'arrête non sans plaisirs".

Figura omenească însă, niciodată nu apare în vreo decorațiune, de oarece interpretarea și desemnul figurii lui sunt grele.

Această artă ceramică își are leagănul în regiunea Valenței, unde este în floare chiar în timpul de față.

Nuova Autologia, Iulie.

Augusto Conti și *Carlo Cantoni*, este studiul consacrat în întregime acestor mari cugetători moderni ai Italiei, de către profesorul *Giaomo Barzellotti*, dela universitatea din Roma.

Augusto Conti, la început eră discipolul lui Giobertì; mai târziu însă, a

îmbrăţişat doctrina positivistă. Prima sa operă este întitulată „Criteri della filosofia“ şi în ea expune cinci criterii, ca o orientare a gândirii: evidenţa raţională a adevărului, bunul simţ, credinţa, afecţiunile şi tradiţia ştiinţifică. A doua operă a sa, întitulată „Specchio generale della storia della filosofia“ este istoria filosofiei îmbrăţişată într'o sinteză metodică, care reflectează ideile autorului.

Carlo Cantoni este cel dintâi învăţat italian, care şi-a îndreptat ţinta studiilor asupra filosofiei lui Kant. Şi-a făcut studiile în Germania unde a ascultat cursurile lui Lotze ale cărui teorii le-a şi adoptat şi susţinut în „Letture sull, inteligenza umana“. Opera sa cea mai însemnată „Emanuele Kant“ este expunerea filosofiei lui Kant.

Nuova Antologia, Septembrie.

Cesare Lombroso se ocupă de *Fericirea la nebuni şi la genii.*

Fericirea este foarte rară, şi când este, câte odată, e de scurtă durată. La oamenii normali aproape nici nu există. In schimb însă, ea este complectă, foarte adeseori, în multe case de nebuni. Acei cuprinşi de paralizia progresivă, îşi închipue că sunt bogaţi, puternici, şi în fine că ei au toate calităţile, toate bunurile existente. Pe faţa lor se vede totdeauna o mare mulţumire sufletească. Acest fapt se datoreşte activităţii exagerate a circulnţiei. Prin faptul că multe ţeseturi nervoase îi sunt desorganizate, el nu mai poate să-şi dea seama de dânsul. La aceşti bolnavi, o activitate circulatorie excesivă şi o circulaţie mai scăzută o paralelă cu o deprimare sufletească.

Sunt unii bolnavi la cari nebunia se manifestă prin o mare activitate intelectuală care îndată sfârşeşte prin o intrerupere bruscă.

Ei refuză chiar să mânânce şi creierul lor fiind mai puţin atacat, exagerăţiile delirate le sunt mai mici. Această boală se numeşte „nebunia circulară“ şi de ea sufer mai ales geniile literare şi artistice.

Megalomania de asemenea procură bolnavilor clipe de fericire; ambiţioşii sfârşesc prin a suferi de mania persecuţiei şi fericirea dispare. Geniul este aproape în totdeauna megaloman, dar nu este fericit. In momentele inspiraţiei se bucură de o fericire supraomenească. „Adesea simt că nu e decât un pas între intensa concentrare mintală şi nebunie“ scrie Beaconsfield.

Deci fericirea se găseşte numai la cele două extremităţi ale geniului omenesc şi atunci e plătită cu lacrimi amare.

B. Brădescu.

2151
1909

Din trecutul nostru

Pietrele de identificare şi controlă a monedelor din timpul lui Mihail Sturdza Vv. (1834—1849).

I.

Pentru a cunoaşte trecutul nostru, unul din mijloace, cel mai sigur, este şi studiul numismaticei noastre.

Evenimente, date şi oameni, apar în ordinea lor exactă şi pe lângă alte multe indicaţiuni ne putem lumină şi asupra naturei şi raporturilor economice, stării culturale, artistice şi asupra mijloacelor technice, de pe vremuri.

Din acest punct de vedere numismaticii români, cu toate progresele săvârşite, au încă mult de lucru pe viitor.

Se credeà, de d-l D. Sturdza, că cele mai vechi monede române sunt cele din Moldova [Bogdan I (1348—1365)] şi că în urmă ar venì cele din Muntenia [Vlad I (1360—1375)] când întâmplarea făcù să se găsească, de d-l Dr. Gh. Severeanu, între monedele expuse de particulari, cu ocaziunea Expoziţiunei din 1906, o monedă mică: *Moneta Severini*, care după *Reti*, dela Buda-Pesta, ar fi fost bătută între 1290—1330. Se pare că se cunosc deja la noi mai multe monede dela Severin, dar încă nu au fost studiate.

Să sperăm că în curând, graţie lor, vom şti ceva mai mult asupra Banatului Severinului, care a precedat formărei Munteniei; astfel vom şti mai mult şi asupra primelor monede române precum şi în ce priveşte principalele evoluţiuni ale monedelor noastre naţionale din ambele ţări.

Odată cu siluirea, tot mai puternică, din partea Turcilor carii încălcau sistematic, odată cu litera tratatelor noastre cu ei, însăşi autonomia ce ne păstraserăm faţă de dânşii, Domnii români nu mai putură bate bani.

Ultimii bani români s'au făcut încă în Muntenia de Mihaiu Radu (1658—1659) şi în Moldova de Istrati-Dabija Vv. (1662—1666).

Ar fi de dorit să se cunoască şi năzuinţele ce au avut loc pentru a reîncepe să avem monede naţionale în perioada modernă.

Dorința noastră erà, de altfel, atât de naturală și legitimă, încât Rușii pentru a ne luà văzul, până la luarea definitivă a țărilor române, urmărită pe timp de ei, ne făcură sub Ecaterina, pe la 1772—1774 monede la Sadagura, ce purtară pe ele capul de zimbru, al Moldovei, alăturea cu vulturul Munteniei.

Erà unirea fraților, destinați, nu aceleași măriri prin unire, dar aceluеași martiriu sau prigoniri.

Din fericire pentru noi evenimentele au avut o altă îndrumare.

Fapt sigur însă este, că mai ales în drumul primei jumătăți a secolului trecut, am fost inundați cu atât mai mult de monedele statelor vecine — Austria, Rusia și Turcia — pe rând sau deodată, cu cât în această perioadă și relațiunile noastre economice începură a se înmulți în mod necunoscut în vechime. Plutirea pe Dunăre, vapoarele pe Marea Neagră, căile de comunicație sigure, ce se creară sistematic și ne legară ușor cu străinătatea, și în urmă căile ferate locale, erau atâtea porți deschise pentru intrarea monedelor străine pe măsură ce importul nostru creșteà. Se vede însă ușor rolul ce-l aveau de îndeplinit cumpărătorii necinstiți și falșificatorii de monede.

Toate monedele vechi și defectuoase, toate monedele falșe, aice la noi 'și aveau cursul. Fapte de acestea s'au petrecut și mult mai în urmă, când se dădeau piese noui de 2 centime sătenilor, drept monede de aur; iar în ce privește falșificatorii, mă întreb dacă plumbul și zincul nu au o întrebuințare mai largă în prezent, pentru falșificarea pieselor de argint.

Din cauza acestor neajunsuri, Domnii români, ce din fericire, cu începerea anului 1822, au înlocuit pe cei Greci, au căutat cât mai mult a apără pe cetățenii țărei contra monedelor falșe sau în lipsă.

Moldova, în care se scurgeà deja populația evreiă din Galiția, sufereà mai mult în această privință; iată de ce și măsurile luate, cu deosebire de Mihalache Sturdza (1834—1849), sunt mult mai numeroase și mai eficace ca în Muntenia.

Din această cauză se anunța regulat cursul și *greutatea* diferitelor monede și Vodă, în dorul de a bate monede indigene, ceia ce nu-i îngâduià Turcia, băteà niște *quasi monede* ce nu aveau curs, numite *„pietre“* și care erau menite a servì de control, prin cântărire comparativă, a monedelor străine, ce se ofereau în comerț.

Iată de ce până târziu, după 1866, când din fericire am intrat în regimul monetar român și când *hârtiile* monede, au înlocuit aurul, toți negustătorii, proprietarii de orice natură și ramură de afaceri, aveau ca și zarafii, de pe acele vremuri, *cumpenele*, ce am apucat încă și eu în casele părinților, până târziu, și *„pietrele“* garantate și vândute oficial, de stat, pentru a se controlà monedele în circulațiune.

In orice afacere comercială, după stabilirea prețului, urma cântărirea pieselor cu care se făceà plata.

Chiar monedele găurite pentru salbe, sau tocite, erau refuzate și de acì urmà obiceiul de a se pune în contracte expresiunea de: *galbeni-zimți-austriacești!*

Se cunosc mai multe pietre de acestea. Un studiu serios a apărut asupra câtorva din ele, datorit unui numismat pasionat, D-l Dr. G. C. Severeanu: *Greutățile monetare* din Moldova, din 1834—1849, publicat în *Buletinul societăței numismatice române*, Anul II., Trimestrul II. 1905.

Având în colecțiunea mea câteva *„pietre“* ce nu au fost descrise de

D-l D. G. C. Severeanu, cred necesar a le dà la lumină prin studiul de față în care pentru comparațiune voiu intercalà și pe cele descrise de D-l Dr. Severeanu, pe care l'am consultat în această privință. Numismaticii vor găsì astfel toate datele cunoscute până acum, adunate la un loc.

Din cele ce urmează se va vedea cât erau de cerute aceste pietre de control, de oarece Mihail Sturdza se vede silit a le face atât de des și a bate mai multe serii chiar în anul 1834.

Trebue să adaug că grăunțele (granum) [1]) erà unitatea de măsură pentru metale și în special pentru cele nobile, deci și pentru monede.

1) Pe atunci aveam ca măsuri pe cele austriace:

Uncia = 31.25 grame, are 8 drahme, 48 scrupule și 480 grane (granum).
Drachma = 3.906 grame, are 6 scrupule și 60 grane.
Scrupulul = 0.54 grame, are zece grane.
Granul = 0.054 grame.

«In *Moldova* grăunțele aveau o valoare de gr. 0.0534, pe care am constatat-o cântărind pietrele oficiale, prin urmare, vedem că grăuntele de Moldova, ar corespunde grăuntelui din Franța, întrebuințat înainte de 1840, sub denumirea de *poids de marc.*» (Dr. G. Severeanu).

Grăuntele frances corespunde la 0,053, grăuntele austriac, ce avea trecere la noi, corespunde la 0.054.

Vom vedea îndată care din toate acestea valori este aceea la care se referă «*pietrele*» despre care vorbim.

După D-l Dr. Gh. Severeanu, ne apropriem mai mult de 0.534; după calculele mele de 0,535.

Iată expunerea «Pietrelor» în ordinea lor cronologică:

1. **Pietre** *pentru a se identifica galbenul austriacesc sau olandez* care cântăreà 65 grăunțe.

Principalele monede de aur ce aveau curs la acea epocă se pot vedea din alăturatul tablou, comunicat oficial la 3 Noemvrie 1847 poliției Capitalei Iași.

	Grăunțe	Pol Grăunțe
1. Galbenul austriacesc sau olandez	65	
2. Dublonul austriacesc	130	
3. Dublonul turcesc	135	
4. Galbenul turcesc	67	1/2
5. Polul imperial turcesc	120	
6. Irmilicul de 16 lei.	33	
7. Polul irmilic de 8 lei.	16	1/2
8. Irmilicul de 14 lei.	29	
9. Polul irmilic de 7 lei.	14	1/2
10. A 4-a parte din irmilicul de 14 lei in umblare de 3 1/2	7	1/4
11. Rubiaua	15	

Pentru controlul acestor monede, cunoaștem «*pietre*» pentru No. 1, 2, 3 și 11. Pentru numărul 5 se află în colecțiile Academiei o «*piatră*» specială, dar a fost peste putință a mi-o procurà spre studiare.

Intâmplarea a făcut să am și «*piatra*» pentru controlul piesei dela No. 8. Aceasta fiind făcută în condițiuni excepționale, vom descri-o mai la urmă.

Iată mai intâi caracterele «*pietrelor*» descrise de D-l Dr. G. Severeanu:

---

1) Vezi: Pharmacopea Română. București, 1862, pag. 597 - 609.

Greutatea galbenului austriacesc sau olandez

«Greutatea monetară, sau piatra întrebuințată pentru cântărirea galbenului austriac este represintată printr'o piesă de aramă, *regulat circulară* cu un diametru de $15^{m}/_{m}$. Greutatea *ei de 55 grăunțe*, corespunde la gr. 3.471 care prin urmare represintă greutatea oficială a galbenului austriac și olandez. Din aceste pietre, cunoaștem mai multe varietăți și anume.

Fig. 1.

Fig. 2.

«*A.* (fig. 1 și 2). **1834.** *Aversul* presintă un cap de bou, având între coarne o stea cu 6 raze și totul fiind înconjurat de o cunună de frunze. *Reversul* presintă în mijloc o rozetă cu 12 ramuri dedesuptul căreia 1834; iar de jur împrejur citim:

Prințipatul Moldaviei

«Pe marginea piesei este gravat:

Piatră

«*B.* (Fig. 3). **1837.** *Aversul* este ocupat de marca familiei Sturdza, cu o mică diferință din punct de vedere eraldic. Și anume: In mijloc se află scutul despicat în două. In primul cartier pe un fond de aur se află capul de bou, având între coarne o stea cu 6 raze; în cartierul al II-lea pe un fond albastru,

Fig. 3.

Fig. 4.

este un leu natural (ca culoare) având în ghiare, o spadă. Scutul este timbrat de o coroană princiară; iar ca suporți doi delfini de argint.

«*Reversul* (fig. 4) presintă în mijloc numărul grăunțelor dedesuptul căreia anul 1837. De jur imprejur citim:

Prințipatul Moldavie

«Pe margine este gravat ca și la piesa precedentă:

Piatră» [1])

1) Vezi lucrarea citată, pag. 8 și 9.

Biblioteca Mănăstirii Putna

Aceasta a doua «*piatră*», din 1837, are și avantajul că poartă pe ea numărul 65, adică numărul grăunțelor ce represintă. De acest fapt vom ține seamă când va fi să determinăm valoarea grăunțelor monetare, pentru Moldova la acea epocă.

Iată acum și constantele «*pietrelor*» ce posed. De la început trebue să arăt, că dacă între ele, cele două ce posed, din același an 1834, diferă ca factură foarte puțin, ambele însă diferă mult de cele descrise mai sus: ale mele nu sunt *regulat cilindrice*, adică secțiuni din un cilindru, dar secțiuni din un con. Rezultă deci că diametrul lor variază pentru ambele fețe, una fiind mai mică ca cea opusă.

Iată constantele lor:

Piesele:

	No. I	No. II
Greutatea:	3 gr. 4747	3,4412 grame
Diametrul: fața superioară, Aversul	1,52	1,58 centimetri
Diametrul: „bazică, Reversul	1,62	1,72 »
Grosimea:	2,44	2,19 milimetri
Inscripția: *aversul:*	cap de zimbru, cu urechele în jos, cu o stea cu șase raze între coarne, înconjurat de două ramuri cu frunze, într'un chenar circular de puncte.	identic, capul mai bine făcut și diferind puțin în detaliile de execuție. A se vedeà figura alăturată.
Inscripția: *reversul:*	o stea centrală cu două feluri de raze în număr de 6 fiecare. Sub ea, data 1834. Imprejur stă scris: Prințipatul Moldaviei.	La fel: steaua centrală însă mai bine lucrată.
Inscripția: *pe latura:*	Piatră blancă.	Idem.
Observațiuni:	Are pe revers, două depresiuni făcute cu un vârf ascuțit.	Partea stângă a aversului, cu deosebire chenarul de puncte, este distrus prin eroziune, ceiace explică greutatea mai mică a pietrei.

Fig. 5. „Piatra“ No. II, mărimea naturală.

Fig. 6. „Piatra“ No. II, mărită mult. — La stânga sus, se vede chenarul de puncte distrus prin roadere.

	I.	II.
Stabilirea greutății granului după aceste două pietre, calculat pe o gr. 054, valoare austriacă a granului, atunci admisă și în Moldova, ar rezultà:	64,34 grăunțe	63,72
Calculat pe o gr. 053 „*poids de marc*“ în Franța, înainte de 1840, obținem:	65,56	64,92
Calculat pe o gr. 0534 valoare propusă de d-l Dr. Severeanu, obținem:	65,06	64,44
Calculat pe 0,0535:	64,94	64,13

Având în vedere pierderile ce au suferit aceste „*pietre*“ și mai ales cea de a doua, valoarea de o gr. 0535, dată grăunțelui moldovenesc pare deci cea mai apropiată.

Pentru piesa sa *A*, căci pentru *B* D-l Dr. Gh. Severeanu nu dă greutatea, calculat tot astfel cu 0,0535, ne duce la 64,87, ceia ce e foarte natural pentru o piesă de 65 care a fost pusă mult timp în circulațiune, și care fatal a perdut de sigur ceva din greutatea sa.

„Peatra“ pentru controlul Dublonului austriac.

D-l Dr. Gh. Severeanu a descris următoarea piesă:

Greutatea Dublonului Austriacesc

«Ca măsură de greutate pentru cântărirea galbenului dublu austriac, avem o piesă de aramă circulară cu un diametru de 21 mm. Greutatea este de 130 grăunțe, adică de 6 gr. 942 și în valoare de 2600 parale. Piatra pe care o descriem este bătută în 1849 în timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghika V. V.

«*Aversul* (fig. 7) presintă în mijloc stema țărei din timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghika; stema[1]) compusă dintr'un scut tăiat transversal, sus roșu, jos azur, cu o întâlnire de *zimbru* pe argint, având între coarne o stea cu 6 raze, de același metal.

Fig. 7.

Fig. 8.

«Scutul timbrat cu o coroană princiară, iar ca suporți doi delfini de argint. Totul sub pavilion domnesc, căptușit cu cacom și cu frangiuri de aur și timbrat cu o coroană regală. La spatele pavilionului se văd încrucișate, un

1) Vezi „Stema României“ de Lt. Col. P. V. Năsturel, 1892 pag. 74—75.

buzdugan și o sabie, apoi stindarde, drapele, trâmbițe. Jos două tunuri cu o pilă de ghiulele și o tobă.

«Pe margine de jur împrejur stă scris:

Prințipatul Moldaviei

«*Reversul* (fig. 8) presintă pe 6 linii:

No.
Greutatea
a
2 **Galbin Blan**
130 **Greunțe**
1849[1])

Piatra ce posed eu, este din 1848. Ea are următoarele caractere:

Greutatea: 6,8637 grame.

Diametrul: Ea este tăiată din un cilindru, dar neregulat astfel că fețele ei variază mult, poate și din cauza alterațiunii; s'a obținut următoarele date:

2,06 centimetre
2,08 »
2,10 »

Grosimea: 2,58 milimetri.

Inscripția:
Aversul: După cum se poate vedea din alăturata figură, este mult mai complicat ca acel de pe peatra de mai sus din 1849.
Centrul reprezintă armele lui Mihail Sturdza: capul de zimbru și leul ridicat.
Detaliile sunt cu totul altele.
Inscripția din jur e: Mihail Grigorie Sturdza V. V. Dom Țeri Moldavie, al 14-lea an al Domniei.
Revers: greutatea a 2 *Galbin blan* 130 greunți 1848.
Pe laturi: nimic.

Fig. 9. „Piatra" pentru dublonul austriac, mărimea naturală.

Fig. 10. Aceeași, mult mărită.

1) Vezi lucrarea citată, pag. 9 și 10.

Iată acum și caracteristica pietrelor ce se mai cunosc, descrise de D-l Dr. Gh. Severeanu.

Greutatea Dublonului Turcesc sau Lira Turcească

«Piatra întrebuințată la cântărirea monedei turcești este asemănătoare cu acea precedentă (fig. 7 și 8). Greutatea ei diferă puțin, fiind de 135 grăunțe, adică 7 gr. 209 și în valoare de 2700 parale.

«*Aversul* este identic ca acel al pietrei dublonului austriac (fig. 7). Prin urmare și această piesă pe care o avem, este din timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghika, fiind bătută în 1849.

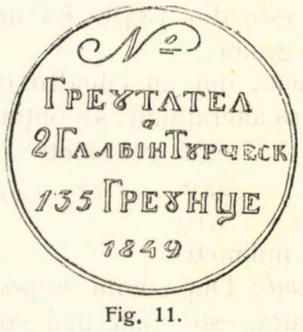

Fig. 11.

«*Reversul* (fig. 11) presintă pe 6 linii, următoarea inscripție:

No.
Greutatea
a
2 Galbin Turcesc
135 **Greunțe**
1849

Greutatea unei rubiele

«Pentru cântărirea unei rubiele ce era cea mai mică monetă de aur a timpului avem o piatră foarte bine lucrată din punct de vedere artistic. Intr'adevăr această piatră ce se presintă cu un diametru numai de 12 mm. este gravată cu o exactitate și o finețe cum rar observăm la piesele bătute în acele vremuri. Piatra în greutate de 15 grăunțe, adică 0 gr. 801 și în valoare de 300 parale a fost bătută în al 14-lea și ultimul an de domnie a lui Mihail Sturdza, după cum de altfel ne arată și înscripțiunea.

«*Aversul* (fig. 12.) presintă în mijloc marca familiei Sturdza cu o diferință eraldică[1]). Intr'adevăr acî avem scutul despicat în două. In primul cartier pe un fond *roșu* avem capul de bou, în argint, cu o stea cu 6 raze de acelaș metal.

---

1) Această stemă, din punct de vedere eraldic se deosibește și de stema descrisă în cartea D-lui Năsturel și de aceea doscrisă la piatra, pentru cântărirea galbenului austriac (B). Vedem așa dar cum pe 3 piese avem gravate 3 steme deosebite, cea ce ne dovedește că eraldica era cu totul lăsată la o parte în acele timpuri.

«In al doilea cartier pe un fond *albastru* avem leul familiei Sturdza. Scutul timbrat, cu o coroană princiară, iar ca suporți doi delfini de argint.

Fig. 12.

Fig. 13.

Diametrul normal

«De jur împrejur avem inscripțiunea:

Mihail Grigorie Sturdza. V. V. D. ț. Moldavi. al 14 an a Domn.

«*Reversul* (fig. 13) presintă pe 6 linii, următoarea inscripție:

No.
Greutatea
a
1 **Rubeu**
15 **Greunțe**
1848 [1])

Trec acum la descrierea ultimei „*pietre*“ de control ce posed.

Ea constitue o aderentă monedă.

Primul fapt ce ne surprinde e că ea e lucrată în argint. Proveniența ei nu se cunoaște, fiind găsită de decedatul maior Tzupagu, nu știm cu ce ocaziune și dela care am cumpărat-o cu alte obiecte.

Această „*piatră*“ pare cu multă certitudine a nu fi bătută, dar lucrată

Fig. 14. „Peatra“ de argint, mărime naturală.

Fig. 15. Aceiași, mult mărită.

1) Vezi lucrarea citată, pag. 11 și 12.

anume cu dalta. Alăturata foto-zinco-gravură o arată în mărimea ei naturală — cea mică — și mărită, aproximativ, de trei ori ca diametru.

Constantele ei sunt:

Greutatea 1,5455 grămme
Diametrul: 15,3 milimetri
Grosimea 1,09 milimetri

Inscripția: *Aversul:* Marca Moldovei, din timpul lui Mihail Sturdza, care introdusese în scut, alăturea cu capul de zimbru și Leul ridicat. Ca semn al timpului se observă semiluna pusă între capul zimbrului și steaua tradițională. Aceiași semilună se observă și sub *crucea* sau *steaua* ce se află pusă deasupra coroanei superioare. Totul e bine lucrat având mai ales în vedere micimea piesei. De jur înprejur stă scris:

sus: Mihail Sturza V.V. Dom țări Moldaviei.
jos: Al 14-le an a domniei.

Reversul. Coroana de deasupra scutului — a Moldovei? și cea de sus a Turciei? — mărită. Sub ea stă scris:

1 ermilic
noi 14 lei 30
grănuți
1847

Iar de desupt în semicerc:

A Prințipatul Moldaviei.

Ea era deci destinată a servì la controla nu a Irmicului de aur de 14 lei — dela No. 12, pag. 413 care cântărea 29 grănuțe, — dar a «*Irmilic noi*» de *30 grănuțe*, ceea ce e curios însă tot de *14 lei!*

După valoarea *grănuțului*, ce am indicat mai sus 0,0534 (Dr. Severeanu) și 0,0535, indicată de mine, ajungem la următoarele greutăți: 1,605 (cu 0,0535)
1,602 (cu 0,0534)
ambele mai mari ca greutatea reală a «*pietrei*,» care am văzut-o că e 1,545; calculat tot cu 0,0535 p. valoarea *grănuțului* și pe 29 grănuțe cât cu irmilicul vechiu, tot de 14 lei, ajungem la 1,551, ce,a ce e aproape valoarea reală a piesei. Cu valoare admisă de d-l Dr. Severeanu 0,0534, am căpătă mai puțin: 1,526, ceia ce nu e atât de apropiat de adevăr,

Această piesă, e desigur un *Unicatum* făcut poate pentru a fi prezentat Domnului, și care urmă să fie făcut în bronz mai mare, dacă nu cumva se va fi și făcut.

El indică însă năzuința lui Vodă M. Sturdza, de a face o monedă poate de aur, a cărei formă o pregătisă.

Cred că M. Sturdza voià acest lucru, dar starea politică a epocei l-a oprit.

Am căpătat certitudinea că el a voit a face monezi de bronz, dar de sigur a întâmpinat greutăți mari pe care nu le-a putut învinge.

O astfel de monedă să și bătusă în mic număr și un exemplar se afla la mult regretatul Lascăr Catargiu care o păstrà direct dela domnitor, dela Mihal-Vodă, cum îi ziceà el. Moneda trebuie să se afle în una din cutiile mesei sale unde erà păstrată și de unde a scos-o pentru a o arătà d-lui Al. Ghica, fost ajutor al comisarului general, în timpul Expoziținei dela 1906, și dela care am datele ce urmează.

Aversul ei erà cam cel dela «peatra» de argint, dar sub scut purtà jos scris *zece para.*

Reversul erà înpărțit prin o linie orizontală în două. Sus erà scris turcește. Partea de jos erà împărțită și ea în două prin o linie verticală: In una erà scris: zece parale, iar încealaltă rusește: 5 Kopeici. Deci se ținea seamă de cei 2 *Protectori!!*

Rămâne dar stabilit că înainte de baterea primei monede în bronz, încercată la 1860 de marele Domnitor Al. Ion I, Cuza V. V., Mihail Sturdza voise și el a face o monedă moldovenească.

II

Se naște acum întrebarea, unde anume au fost bătute aceste «*pietre*"?

De sigur că în țară nu, cu toate că multe din ele lasă mult de dorit din punctul de vedere al execuțiunii.

Intâmplarea a făcut că se pot afla deslegarea provenienței lor, în ce privește pe cele din timpul lui Mihail Sturdza.

După domnia lui Ioniță Sturdza, în decursul anului 1832, deci a ocupațiunei rusești (1828—1834), și în urmă, toți «*cinovnicii*» statului aveau uniforme.

Directorul Tribunalului (Președintele) avea uniforma albastră, cu vipușcă albă și guler de catifea neagră, tot cu șnur alb. Nasturii mari, erau de metal, albi. Tot astfel erau îmbrăcați și magistrații.

Funcționarii administrativi: Prefect, sub-prefect, polițaiu, comisari, aprozi, aveau aceeași uniformă dar cu vipușcă roșie.

Aprozii aveau pentru marea ținută pistoale la brâu, în bandulieră cu o curea; căciula era neagră, albă în fund și cu panaș; aveau epolete albe. Purtau și o leduncă neagră de piele. Nasturii erau mari de metal, galbeni. La Bacău erau 8 sub un ceauș: Zgăvărdici.

Aceste date le posed dela fiul Directorului Tribunalului din 1832: D-l Hociung, care e D-l Gh. Hociung, fost magistrat și senator, dela care am și 3 nasturi metalici din acea epocă, doui albi și unul galben.

NASTURII ALBI

Fig. 16. Fața (mărită).

Nasturii albi, după fotografiile mărite nu sunt identici, ceeace se obsearvă, cu puţină atenţiune şi cu ochiul liber.

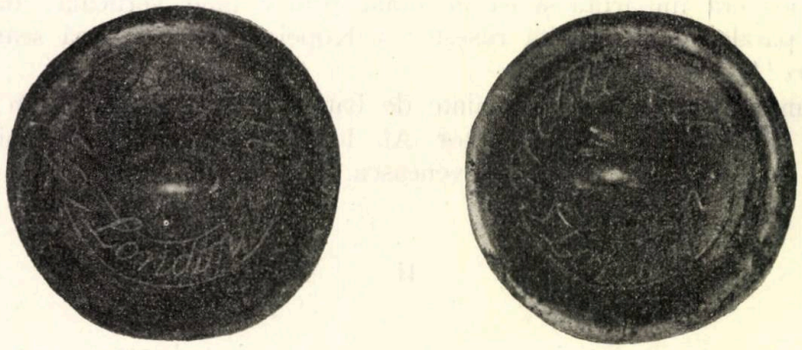

Fig. 17. Toarta, dosul (mărit).

		I.	II.	
Ei au:				
	Diametrul	23.5	23.5	milimetri
	Greutatea.	4.987	4.703	grame
	Natura metalului: alamă, acoperit cu staniu curat fără plumb.			idem
Poartă	*pe faţă:* scutul cu capul de *zimbru*, cu urechile în sus, *făcut bine*, cu coroana deasupra şi înconjurat de dafin şi ştejar.			*acelaşi lucru*, capul e însă mai mult de bou.
	pe dos: *sus* de toartă:	Treble Gilt.		idem
	pe dos: *jos:*	London.		»

Deci nasturii veneau din London, dela o anumită casă.

NASTURELE GALBEN

Fig. 18. Faţa.

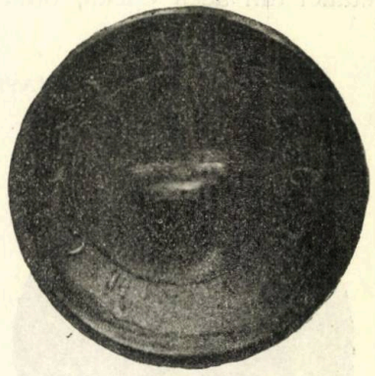

Fig. 19. Toarta.

Diametrul . . . 25 milimetri
Greutatea . . . 5.677 grame
Natura metalului: alamă.

Poartă { *pe față:* scutul cu 2 scobituri sus, cu capul de bou cu urechile în jos, întocmai ca pe pietrele epocei, cu drapele în lături și fără ramurile de dafin și ștejar.
pe dos: C. P. M.
N. C. B.

Unde, cum și de cine a fost făcut acest nasture, nu se poate spune, cel puțin acum. Poate prin vre-o împrejurare nouă, pe viitor, se va afla ce casă se află cuprinsă sub literele de mai sus.

Intâmplarea a făcut, ca prin D-l Șaraga dela Iași, să capăt încă doui nasturi, care desleagă mult chestiunea noastră.

Ei sunt de metal, galbeni, și mai mici ca primii.

Iată caracteristica lor:

Diametrul . . . 21 milimetri
Greutatea . . . 4.129 grame
Natura metalului: alamă.

Poartă { *pe față:* scutul ca la nasturii mari, albi, dar cu capul de bou, nu de zimbru, cu steaua cu 6 raze între coarne, cu urechile în jos, întocmai ca pe «*pietre*» și sub coroană.
Iu jur aceleași ramuri, toate bine lucrate.

pe dos
sus:
Treble Gilt
jos:
Moscou

NASTURELE GALBEN MAI MIC.

Fig. 20. Fața.

Fig. 21. Toarta.

Deci fabrica dela London, deschisese o sucursală la Moscova. Asemănarea *stemei* nasturului, ca cea de pe monede, apropierea Moscovei, raporturile noastre politice și culturale cu imperiul vecin, făcură ca comanda «pietrelor» de controlă să se facă tot acolo.

Ca dovadă, că vântul suflă dinspre Moscova, e că chiar Muntenia făceà astfel de comande acolo.

Căci, al doilea nasture procurat de d-l Șaraga, are următoarele caractere:

Diametrul . . . 21,7 milimetri
Greutatea . . . 5,368 grame
Natura metalului: bronz.

Poartă	*pe față:* Vulturul încoronat al Munteniei, cu fundul de drapele și arme, șezând pe o tobă.	*pe dos:* *sus:* TrebleGilt *jos:* Moscou

NASTURELE GALBEN, MUNTENESC.

Fig. 22. Fața.

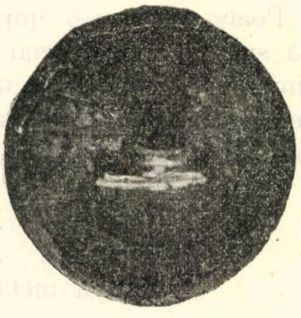

Fig. 23. Toarta.

Astfel cred că am dovedit că origina «*pietrelor*» de control a monetelor poate să fie de origină rusească, lucrate la Moscova.

«Peatra» de argint însă poate să fi fost lucrată în țară, de vre-un făcător de pietre (gravor), carii au fost totdeauna în țară, câci pecetiile ce ne-au rămas sunt numeroase și adesea lucrate cu artă; sau poate, ceia ce cred mai puțin, ea a fost lucrată în străinătate, și în acest caz probabil tot la Moscova.

III.

Fiind că în această notă e vorba de cântărirea monedelor, cred că este momentul de a semnalà o piesă unică, ce cunosc până în prezent, și care e în posesiunea d-lui T. Burada, cunoscutul artist și zelosul cercetător al trecutului nostru și a ramurilor răslețe ale neamului în diferitele țări din jurul nostru.

Fig. 24.

Este vorba de o pondere, cu siguranță, care pare a fi fost destinată pentru comerțul mai subțire: băcănie sau spițerie, de pe vremuri.

Ea poartă data 1676. E făcută din alamă și are forma unei prizme drepte cu baza ortogonală și cu fețe de piramidă la ambele extremități.

Ea cântărește 63,14 grame, deci cântărește aproape 2 uncii = 64 grame.

Poate, de asemenea, că serveà drept 20 dramuri, care reprezintau o valoare mai apropiată încă, de 63,906 grame.

Prizma e înaltă de 2,2 ctm. și lată de 2,4 ctm. Pe acele opt fețe, identice, și aproape pătrate, laterale, se află următoarea însemnare, din care Ștefan, la început, și anul 1676, la fine, se citesc cu ușurință.

M'am gândit la început că poate am aveà a face cu o măsură admisă de Gheorghe Ștefan, în scurta sa domnie (1653—1658), dar el

încetase de a domnì în 1676, când Moldova aveà pe Anton Ruset (1675—1658).

Credeam chear că e vre un Ştefan, însărcinat în Moldova (Mo de pe piesă), cu măsurile, dar D-l Al. Ştefulescu, de la Gorj, citì cu înlesnire: Ştefanos Symo, 1676. Deci, e un grec, ce pe timp făcea comerţ în Moldova, sau care era însărcinat, cu controlul cântarelor, sau era chear negustor de ponderi.

Că erà un control al măsurilor nu mai rămâne îndoială. — O dovadă o avem şi în un act, făcut cu un secol mai în urmă: *Pravilniceasca condică a Domnului Al. Ypsilanti,* unde la finele paragrafului găsim: «Deci oricare se va dovedi călcând această hotărâre, *să se pedepsească întocmai ca cei ce fac vicleşuguri* **în cumpene şi în măsuri,** a căror orânduială spânzură dela însă-şi puterea stăpânitorului al fiecărei poliţii». 1)

Inscripţia se prezintă desfăşurată în modul următor. Fig. 24.

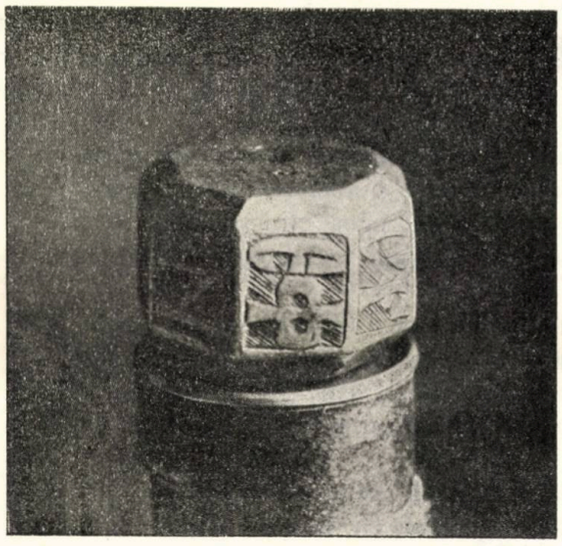

Fig 25.

Nu poate fi un sigiliu, căci sepătura nu e concavă, dar eşită în afară. Pe urmă sigiliile *rotunde,* cu înscripţii speciale, nu erau *octogonale* şi se întrebuinţau numai în marea antichitate şi deloc acum două decenii.

In orice caz, poate că această notă va da la lumină şi alte asemenea ponderi, ce pot exista, pe la particulari, necunoscute încă de specialişti.

Orice cunoaştere, cât de neînsemnată în aparenţă, despre trecutul nostru, poate avea adesea o mare însemnătate. Iată de ce am crezut că cele ce preced nu sunt fără interes pentru publicul român.

Dr. C. I. ISTRATI

15 Martie 1909.

Templul iubirii.

Am ridicat un templu — minune din minune –
Intreg numai din aur și pietre nestimate,
Cu turnuri mândre, 'nalte, vederea ți-o răpune, —
Când îl privesc păgânii spun vorbe blestemate.

Cu porți monumentale, cu trepte de agată,
Icoane pretutindeni și-aceiași în tot locul,
In miile de candeli sfios clipește focul,
Parfumul de miresme te leagănă, te 'mbată.

Intr'însul cântă îngeri din flaute de aur
Un cântec ce adoarme chiar suflete rebele,
Un cântec de iubire, din alte lumi, din stele . . .
Ah! templul e-o minune, nepământesc tezaur.

In jur e o grădină cum n'a mai fost pe lume,
Strălucitoare poame ca sori de diademe,
Alei împodobite cu roze, crisanteme;
Grădina este visul ce'n viață n'are nume.

Fântâni miraculoase ce-ți amintesc de basme,
Boschete suspendate și păsări cântătoare,
Statui de alabastru privesc triumfătoare
La lumea noastră 'n care părem niște fantasme.

O stranie fantomă în mantă de vestală
Cutreeră grădina cu mersul de pisică,
E ora de vrăjire supremă și fatală
Grădina hohotește... am înghețat de frică.

Și strania fantomă s'a furișat în templu,
O muzică adie... Sunt îngerii, suspină! . . .
Dar templu și grădina s'au prăvălit, ruină; . . .
Trecut-au ani și totuși ruina o contemplù! . . .

Alexandru Stamatiad

BISERICA ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

Albert Baer.

RESTAURAŢIUNEA VECHILOR MONUMENTE

ŞI

Biserica Adormirea Maici Domnului din Slatina (Olt).

Cu toţii cunoaştem starea de plâns în care se găsesc cea mai mare parte a „monumentelor noastre, biserici şi mânăstiri mai ales . . . . . şi . . . fiindcă, „ca lucruri ce sunt făcute de mâna păcătoasă omenească, monumentele sunt „expuse peirii care . . . . nu se poate propri prin legi, trebue să ne gândim „că dacă nu putem păstrà aievea fiinţa lor materială, suntem datori faţă „de urmaşi să păstrăm măcar icoana lor cât mai credincioasă . . . .“.

Astfel vorbeşte prefaţa primului număr apărut al preţioasei publicaţiuni intitulate *Buletinul comisiunei monumentelor istorice*[1])

Multe sunt bisericile şi mânăstirile din ţară cari, fie pentru importanţa lor istorică, fie pentru valoarea lor artistică, fie pentrucă întrunesc amândouă aceste elemente, ar trebuì scăpate de nemilostivirea vremei.

Această nevoe a provocat alcătuirea legii din 24 Novembre 1892, *pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice,* care instituì pe lângă ministerul instrucţiunei publice acea comisiune căreia datorim publicaţiunea pomenitului buletin.

Dar lucrările de conservare şi de restaurare a monumentelor publice, dacă ar fi fost să se întinză la toate acelea cari aveau nevoe — fie chiar urgentă — de asemenea lucrări, ar fi necesitat cheltueli atât de mari în cât bugetul Statului, — în lipsă de iniţiative particulare, — nu le-ar fi putut suporta. De aceea şi legea dela 1892 mărgineşte lucrările, stabilind că (art. 3) „comisiunea monumentelor publice va întocmì . . . . . inventarul general al tuturor „edificiilor şi obiectelor vechi din ţară care prezintă *un deosebit interes istoric sau „artisitc,* pentru a căror conservare urmează să se ia măsuri . . . .

In raportul comisiunei monumentelor istorice, adresat în Ianuarie —1908 domnului ministru al instrucţiunei publice şi al cultelor[2]) se arată — şi lucrul nu este de mirare, — că „inventarul oficial . . . . . în ceeace priveşte, „bisericele şi mânăstirile noastre mai puţin cunoscute şi mai puţin însemnate, dar „totuşi preţioase ca resturi istorice pentru cnnoaşterea vechiului nostru meşteşug de „clădire şi de zugrăvire se prezintă cu evidente lacune.

---

1) Anul I, No. 1, pag. 7
2) Loc. cit. pag. 31.

„Aceste lacune însă au început . . . . de când lucrările comisiunei găsesc „oarecare ecou în sânul publicului cărturar românesc, a se completà. Căci . . . . în „cursul celor doi, trei ani din urmă glasuri din public . . . ne-au semnalat . . . anu- „mite biserici și mânăstiri dintre cari unele, în urma cercetării ce s'a făcut asupra „lor, s'au găsit vrednice a fi trecute în inventarul general al monumentelor istorice."

O asemenea biserică, fostă mânăstire, îndrăznesc a semnala și eu bine-voitoarei atențiuni a celor în drept.

*

Vroi să vorbesc de biserica Adormirea Maicii Domnului din Slatina[1]) De cine și când a fost zidită ne spune următoarea inscripțiune dela intrare:

„Cu vrearea tatălui și cu ajutorul fiului și cu săvârșirea duhului sânt; înce- „putus'au această sântă biserică întru hram pre sfintei adormirei dă Dumnezeu năs- „cătoarei și pururea fecioarei Mariei, în zilele pre luminatului domn io Constandin „Necolai Voevod și s'au ostenit dumnealui jupânul Nicula bratu (frate) jupânului „Iane biv Vel. cămăraș za ocne de au zidit-o din temelii și au frumusețat-o precum „se vede cu toată cheltuiala dumnealui și s'au început temelia la luna lui Iulie în 4 „și s'au săvârșit la Sep(tembrie) în 15, dela zidirea lumii 7244, iar la anul dela „Hristos 1736".

Veche dar de 172 de ani este această biserică zidită de Nicula, — mai apoi[2]) paharnicul—Slătineanu[3]), fratele marelui cămăraș Iane Slătineanu[4]).

Biserica, mulțumită intrigilor șiretului Chesarie Daponte, fu închinată la 20 Octombre 1759 mânăstirei Xeropotamos de către fiii lui Iane Slătineanu[5]). In actul de închinare, boerii Slătineni se rostesc astfel: „îi dăm și „îi afierosim o moșie ce se numește Bârca, încă o moșie ce se numește Preotești sau „Bodoești, amândouă în districtul Oltului; încă un loc de 2 sau 3 binale în piață; „toate acestea . . . împreună cu sfânta biserică și cu casele de lângă ea, cu pivniță . . .".

Iar la 6 Decembre acelaș an, Constandin și Dumitrache Fălcoianu și Ilinca Buzeasca, rude de ale boierilor Slătineni, dau și ei mânăstirei partea lor din Bârca și moșia Otoești.

Astfel fu înzestrată și transformată în mânăstire biserica Maica Domnului din Slatina, metoh al mânăstirei Plumbuita din județul Ilfov[6]).

5) Vezi mai jos.

Era împrejmuită cu zid gros și avea două intrări. Azi din clădirile ce o înconjurau n'au mai rămas decât niște case vechi aproape ruinate și câteva chilioare[7])

In pachetele 4 și 10, mănăstirea Plumbuita, la Archiva Statului, se păstrează hrisoavele domnești prin cari, în urma intervenirilor lui Răducanu Slătineanu, fiu al lui Iane, se confirmă diferitele privilegii și scutiri ale bisericei Maica Domnului[8]). Din aceste acte se vede că pe lângă moșii, case țigani, biserica mai avea și vii în dealul Slaiinei[9])

Școală românească funcționa în secolul al XVIII-lea pe lângă această biserică[10]) „In tinda bisericei Maica Precesta multe vreme s'a continuat această școală „când cu câte un dascăl special . . . . când de către un preot mai tânăr care strângea

1) Fig. 1 și 2.
2) Trăia încă la 1743.
3) Vezi mai jos.
4) In Aprilie 1741 era mort.
6) Poboran, Istoricul orașului Slatina, p. 132 și Bis. Ort. rom. pe 1887 p. 410—412.
7) Poboran, loc. cit., p. 133.
8) Unul din hrisoave reprodus în Urechia, Ist. Rom., X, A, p. 112.
9) In opisul tribunalului Olt se pomenește de procesul urmat la 1843 între între egumenul Paisie și magh'stratul orașului Slatina pentru embatic.
10) Urechia, loc. cit.

„băeții . . . . împrejurul său și îi învață românește . . . . Astfel se pomenește despre „unul popa Fiera, de dascalul Fedeleș sau Fedeleșoiu etc“ [1]).

Deși desigur, călugării greci Slatiniotai -- cum sunt numiți în actele grecești nu o vor fi întretinut cum trebuia, totuși, bine ori rău, s'a slujit timp de un veac și jumătate în biserica Precesta din Slatina și în tinda ei au învățat a scrì și cetì românește fii orășenilor de acolo cari nu erau feciori de boeri, căci aceștia se duceau la dascălul grecesc.

In toți anii, Vinerea după Paști, se făcea în această biserică, slujbă mare cu mai mulți preoți ; după slujbă, eșiau cu toții în curte de se sfințeau apele; alergau acolo bolnavi nu numai din Slatina dar și din tot județul de-și căutau lecuire la *izvorul tamăduirei*. A rămas o amintire despre această influență minunată a bisericei Precesta : este icoana cu leat 1805 [2]) purtând inscripțiunea că *s'a îmbrăcat peste tot cu argint de robul lui Dumnezeu Scarlat Grădișteanu întru cinstea maicii Domnului și pentru sănătatea fiului său Ioan.* Este vorba de marele vornic Scarlat Grădișteanu, cumnatul marelui vornic Radu Slătineanu, iar tânărul Ioan a trăit și a fost, pe la 1840, ispravnic la Olt.

Multe daruri vor fi făcut credincioșii recunoscători sfintei și de minuni făcătoarei biserici. dar și multe va fi luat cu el cel din urmă egumen slătinean; au rămas dor icoana pomenită; un potir dat de Răducanu Slătineanul la 26 Mai 1776 și purtând inscripție grecească ; un disc pentru anafură, artistic lucrat [3]), dat de Safta Fălcoianca, soția Răducanului, la 20 Octombrie 1815 [4]).

Dacă adăogăm și că încinta mânăstirei a fost și vechiul cimitir al orașului, am enumerat motivele istorice pentru ca biserica Adormirea Maicii Domnului din Slatina să nu fie lăsată în părăsire.

*

Am adresat, dar, la finele anului 1906o petițiune Onor. minister al cultelor cerând, în baza considerațiunilor de mai sus, să se vie în ajutorul pomenitei biserici care astăzi este închisă slujbei și amenință chiar a cădeà în ruină.

Cu adresa No. 2942 din 16 Februarie 1907 am primit dela Casa Bisericei răspunsul că la aceea administrațiune nu se știe nimic „de ce averi „a avut biserica Adormirea Maicii Domnului din Slatina la secularizare.

„Pe lângă aceasta, legea casei bisericei ne obligă, — zicea adresa, -- numai „la ajutorarea pentru reparații și construcții a bisericelor rurale, iar nu și a celor urbane, a căror întreținere și reparații cad în sarcina comunei respective“.

Că biserica din Slatina, fostă mânăstire, a avut averea ei proprie este cert. Actele moșiei Bârca, între hotarul Buiceștilor, Mărginenilor și Turia se păstrează la ministerul domeniilor. Din acele acte rezultă că această moșie a fost vândută la 16 Septembre 1723 de „Stanciu Berceanu mpreună cu „vărul meu Stoica Jurescu i cu nepotul nostru Barbul“. „Dumnealui jupânului Iane „biv căpitan za Vel. ocnă zet (ginere) Statie pah(arnic) Leurdeanu . . . .“ Apoi,

1) Poboran, loc. cit. pag. 143—144. Dela publicarea meritoasei D-sale lucrări, domnul profesor Poborani directorul școalei Ionașcu din Slatina, a mai strâns un nou și bogat material pentru istoricul acestui oraș. Din lipsă de mijloace, însă, a doua ediție, considerabil sporită, a lucrării, întârzie de a fi publicată. Mai este regretabil că Domnul Poboran, reținut în Slatina prin ocupațiunile sale, nu poate face mai amănunțite cercetări prin tot județul Olt și să ne dea, astfel, pentru acest județ, mulțămită puterei D-sale de muncă și neîntrecute, D-sale dragoste pentru trecutul românesc, o lucrare ca aceia ce d. Stefulescu ne-a dat pentru Gorjiu.

2) Fig. No. 3.

3) Fig. No. 4.

4) Biserica Maica Domnului fiind azi închisă, obiectele acestea s'au transportat într'altă biserică din Slatina.

moșia a fost dăruită mânăstirei Slatina, căci un alt act, păstrat tot la ministerul domeniilor, cu data de 8 mai 1769, conține porunca lui Grigore Ghica Voevod către ispravnicul de Olt să cerceteze pricina moșiei Bârca a schitului Slatina. Rezoluțiunea domnească e pusă pe jalba, din 30 Septembrie 1767, a egumenului de acolo Macarie.

Actele celorlalte moșii foste ale acelei mânăstiri nu leam mai găsit la zisul minister, pentrucă moșiile au fost vândute [1]), dar că ele au aparținut, ca și alte bunuri, schitului Slatina rezultă din pomenitele hrisoave ale domnitorilor în favoarea acestui schit.

Aceste averi s'au secularizat și au intrat în stăpânirea Statului.

Cât privește a doua obiecțiune a adminstrațiunei casei bisericei, pun intrbearea: dacă comunele urbane, în grija cărora cad întreținerea și reparația bisericilor lor, nu proced, fie din lipsă de mijloace, fie din alte cauze, la această întreținere sau la aceste reparațiuni, urmează oare ca bisericile în chestiune, mai ales când prezintă un oarecare interes istoric, — deși nu ocupă primul loc printre monumentele trecutului așa că, deocamdată cel puțin, nu pot fi clasate printre monumentele istorice, — urmează oare ca acele biserici mai ales când, — insist asupra acestui punct, — au avut și averea lor proprie secularizată de stat, să cază în ruină?

Nu li se poate aplica și lor scopul casei bisericei de a asigurà *bunul mers și întreținerea materială, buna stare și conservarea sfintelor biserici, mânăstiri, schituri și locuințe cu toate cele necesare?* [2])

Nu li se poate consacrà și lor o parte din *fondurile puse direct lo dispoziția casei bisericei* [3]) sau din *fondurile donate sau testate de particulari în scopuri pioase, dar fără destinație specială* [4])?

Mai mult, oare averea secularizată a mânăstirii Slatina nu intră și ea în categoria fondurilor **donate sau testate de particulari cu destinație de a servì pentru construcții sau înzestrări bisericești** [5])**?**

*

In lupta ce, dela începutul secolului al XIX-lea, s'a dat contra administrațiunei mănăstirilor românești de către călugării greci, s'a argumentat contra acestora pe temeiul că din veniturile ce administrau, prea puțini acordau întreținere lăcașurilor străbune ce le erau încredințate, și prea puțini se îngrijiau de îndeplinirea *ctitoriceștilor întocmiri.*

Divanul Țării Românești se plângea lui Kisseleff că mănăstirile sunt în ruină și că nu poate fi ertat *ca să stingă ei* (călugării greci).... *pomenirea ctitorilor neamului românesc și să lipsească prințipatul de podoaba acestor mânăstiri.*

Și cerea divanul să fie controlați egumenii greci de către Stat *care este firescul epitrop al neamurilor celor viitoare, fiindcă și aceste neamuri se interesează a nu se dărăpănà și mistuì de către cele deacum averile de care și ele vor fi în drept vreodată a se bucurà* [6])

---

1) Dln trupul moșiei Otești n'au rămas azi decât 60 pogoane.
2) *Biserica ortodoxă și cultele străine în regatul român*, pag. CLXXXII.
3) Enumerate ibid. p. CLXXXIII.
4) Ibid. sub lit. *c*)
5) Ibid. sub lit. *b*).
6) Academia Română, doc. LIII/95 și manuscris 1080 f. 302

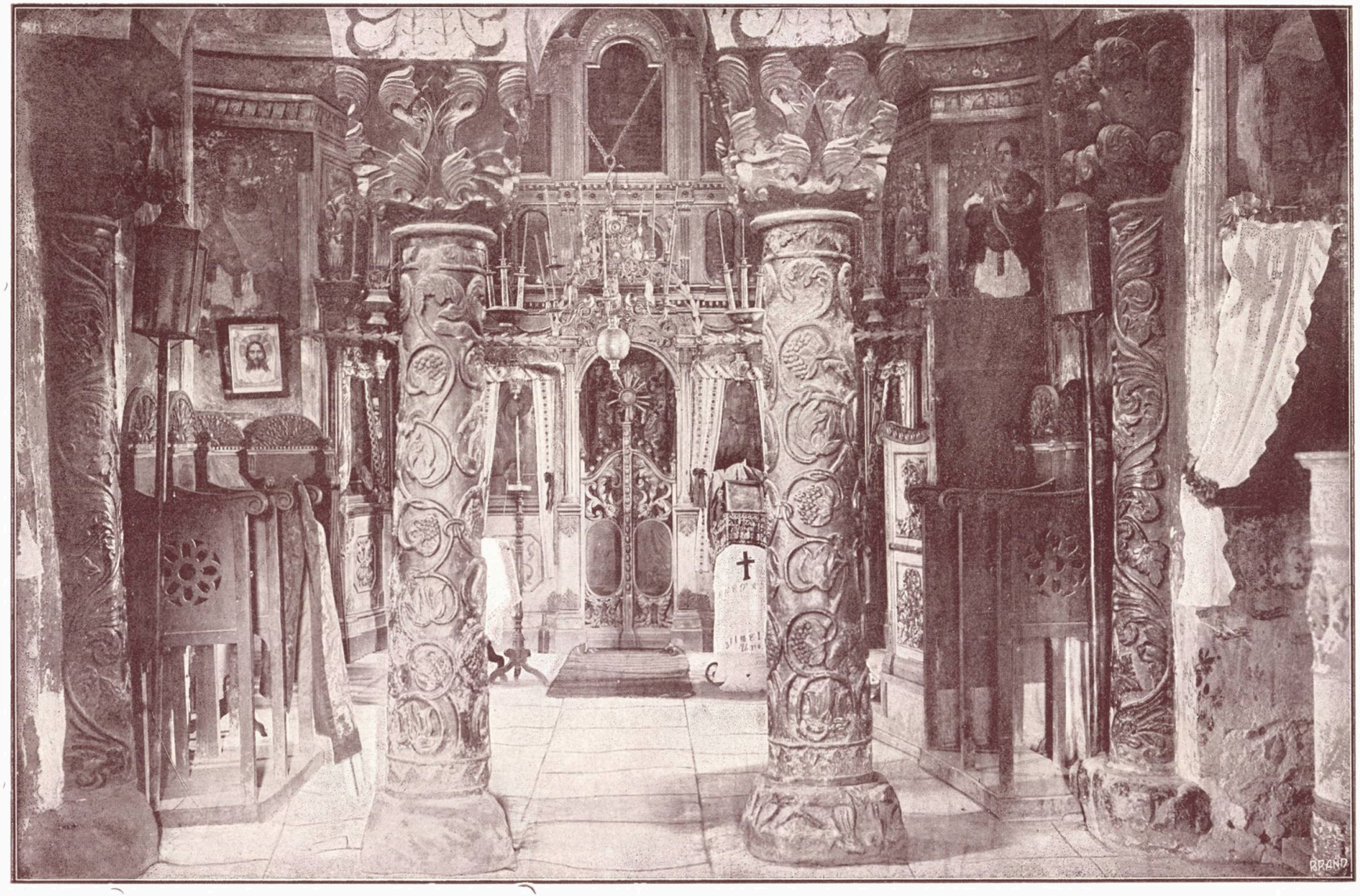

INTERIOTUL BISERICEI ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

Albert Baer.

Și pentru că Statul român, în scopul de a realizà aceste nobile dorințe exprimate de atâtea ori și cu atâta foc, a instituit de o parte comisiunea monumentelor istorice, iar de altă parte casa bisericei, aș fi fericit să văd că mulțumită uneia sau alteia din aceste instituțiuni, fosta mănăstire Slatina, înzestrată de fundatorii ei tocmai spre a nu se *dărăpănà și mistuì* să fie scăpată de o complectă ruină care ar *stinge pomenirea ctitorilor.*

*

Și în vederea putinței ca această dorință nu numai a subsemnatului împins de un sentiment personal de pietate pentru acea biserică, dar și a multor locuitori ai Slatinei, să se realizeze, fie-mi îngăduit a spune câteva cuvinte asupra așa ziselor reparațiuni la cari au fost supuse uneori biserici mai modeste cari n'au avut parte de a atrage asupra lor atențiunea persoanelor adevărat competente.

Ceiace caracterizează aceste restaurațiuni (*sic*) pripite este înainte de toate acoperirea cu un strat de var sau de văpsea a diferitelor zugrăveli din biserică, mai ales a portretelor ctitoricești și, uneori, și a pizaniei sau chiar a mormintelor din lăuntrul lăcașului!

Intrând în eiserica Precesta din Slatina, se pot zări, încă pe ziduri sub stratul de văpsea, urme de antiriuri sau de meși ai ctitorilor pe car restauratorul de pe vremuri — poate vreunul din egumeni — a găsit de cuviință să-i șteargă din ochi credincioșilor.

Știu că și în occident, în Franța spre exemplu, amicii monumentelor trecutului au avut des să se plângă de adevărata furie a așa numiților *prêtres badigeonneurs.* Din pricina acestui fel de manie a spoirii, ar fi de dorit ca orice adevărată restaurațiune să înceapă cu degajarea pereților de vălul ce-i acoperă pentru a face să reiasă urmele vechilor zugrăveli.

Creștinii au procedat, astfel, adeseori mai rău cu bisericele lor decât chiar Turcii cu unele biserici bizantine cum este de pildă faimoasa Kahriegiami [1]) dela Constantinopol unde astăzi încă putem vedeà portretul ctitorului de acum șease veacuri și imaginile sfinților cu care împodobise biserica.

In sfânta Treime dela Slatina, veche de două veacuri și jumătate se puteau vedea, până mai dăunăzi, la dreapta și la stânga intrării portretelor ctitorilor: Ghinea, vistierul lui Matei Bassarab și soția sa, portrete ale timpului, interesante din punctul de vedere al zugrăvelei și al costumului de pe acele vremuri. S'au șters acestea și s'au înlocuit cu alte portrete (?) ale lor: dar ce zugrăveli și ce costume!

Tot acolo, o piatră tombală din lăuntrul bisericei, nu știu de n'o fi chiar a lui Ghinea, s'a acoperit, ca și tot restul pardoselei, cu văpsea! Sărmanele pietre de pe morminte! cât de nemiloasă le-a fost adesea soarta! Și la biserica Precesta un fragment de asemenea piatră servă de prag la ușa de intrare!

La Strihareț, lângă Slatina, fundațiune a episcopului Serafim [2]) pizania, veche din secolul al XVII-lea a fost mutată dela locul ei.

Biserica Clocociov, zidită de Diicul Rudeannl po vremea lui Matei

---

1) Ch. Diehl, Etudes byzantines, I, 392—431.

2) Sfânta episcopie a eparhiei Râmnicului Noului Severin, de sf. Sa Episcopul Râmnicului, p. 51. Portretul lui Serafim lipsește din acea carte; îl dăm aci. (Fig. 5).

Basarab [1]), se află în părăsire; la sf. Dumitru Băneasa din Craiova ctitorii au dispăru de pe pereți. Și ași putea prelungì lista stricăciunilor de tot felul.

Citesc cu deosebită mulțumire sufleteacsă în Buletinul comisiunei monumentelor istorice că lucrările solicitate la mânăstirea Berca [2]) (Buzău) au fost puse pe tabloul lucrărilor ce vor trebuì întreprinse. Fundatorii, însă, ai acestei mănăstiri, înzestrate cu un număr considerabil de moșii și rămase totuși, până acum în părăsire, — mai zidiseră o biserică și în satul lor de baștină Cândeștii din Buzău. După dicționarul geografic al României, se aflau în acea biserică portretele ctitorilor și neamurile lor: când, însă anul trecut am trimes acolo un fotograf, el nu mai găsi nici un portret.

Această serie de triste constatări o voi încheia cu o alta tristă și înveselitoare (?) tot deodată. La biserica sf. Nicolae din Ploești, pe lângă multe pietre tombale așezate în curte unele peste altele așa că nu se pot cetì, pe lângă noua pizanie scrisă cu văpsea albă pe deasupra celei vechi ce se ghicește încă, mai găsim pe pereții interior. ai bisericei, în locul vechilor ctitori, pe popa în funcțiune în momentul nefericitei restaurițiuni și pe.....zugravul restaurațiunei ! !

Știu bine că multe din aceste stricăciuni sunt dejà vechi și că cei ce ar puteà fi acuzați de ele au dispărut de mult, dar ceiace este de dorit este ca pe viitor asemenea avânturi ale fanteziilor să nu mai fie tolerate.

Mai este nevoe ca toate forțele, atât ale Statului cât și ale particularilor să se unească spre a scăpà de dărăpănare și mistuire ceia ce ne rămâne din monumentele trecutului, fie și mai modeste.

Acestea — și nu sunt prea multe — fac originalitatea țării noastre.

Ele sunt martorii vădiți ai trecutului nostru istoric.

„Studiul istoriei este ceeace deosibește mai presus de orice națiunile ce sunt „de cele ce nu sunt civilizate. Inalta cultură a unei națiuni consistă, măcar într'o „bună parte, din conștiința continuității ce ea dobândește din studiul trecutului ei.“ [3])

Ioan C. Filitti.

---

1) Fig. 6.
2) Fig. 7, 8, 9.
3) Gaston Paris, La poésie du moyen-âge, p. 253.

BISERICA ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

Albert Baer.

Madonele lui Rafael

Madonele lui Rafael[1]) ocupă un loc însemnat între cele 200 și mai bine de opere, ce ne-au rămas dela genialul nostru artist. Operile acestea ne reprezintă scene admirabil de frumoase și fine, sub un aspect cât se poate de fermecător și nobil.

Pânzele lui Rafael înfățișează într'adevăr. personificarea grației, a nobleței sufletești, glorificarea poeziei sau a filozofiei, a credinței și a științei. Ele ne reprezintă iubirea, bucuria și fericirea de mamă, cum vom vedeà în operile de mai la vale ; Afară de asta, n'a fost problemă religioasă, filozofică sau sentiment cât de delicat, ce să fi pătruns vreodată sufletul omenesc și pe care Rafael să nu ni le fi înfățișat în chipuri și culori cât se poate de vii. Așà în cât putem zice : că Rafael s'a exprimat în forme sensibile și plastice, după cum noi ne exprimăm gândurile și simțimintele noastre prin propoziții și fraze.

Opera lui Rafael este atât de prodigioasă și superioară încât, artistul nostru a fost pus în rând cu cei mai de frunte corifei ai veacului al XVI, din Italia, ca Michel Angelo și Leonardo da Vinci. De aceea, veacul al XVI a și fost botezat cu numele de Veacul de aur al Renașteri italiene, mulțumită producțiunii atât de bogate și de superioare a acestei trinități artistice.

Rafael a găsit un concurs de împrejurări foarte prielnic pentru desvoltarea lui artistică ; generații întregi de artiști i-au bătătorit calea ; fără munca lor prealabilă cu siguranță, că Rafael n'ar fi găsit idealul de frumusețà atât de perfectà după care dibuiseră mulți dintre înaintașii săi. Afară de asta, Rafael a fost înzestrat dela natură cu daruri „atât de bogate și rari, ce nu se întâlnesc la fiecare muritor“, după cum se exprimà contimporanul său, artistul Vasari.

Totuși, cu toate condițiunile prielnice înfloririi sale artistice și cu tot talentul, ași puteà zice, cu tot geniul său înăscut, Rafael n'ar fi ajuns nici odată în culmea gloriei sale artistice, dacă n'ar fi desfășurat o muncă uriașe, în toată scurta lui viață.

* * *

1) Madonele despre care se vorbește se pot vedeà în : *Die Meistelbilder von Raffael,* Leipzig, 1907. Costă numai 1 franc.

Rafael primise cele d'intâiu cunoștințe de pictură, dela tatăl său Giovanni Santi, un artist cu vază din orășelul Urbin. In deosebi, tatăl lui Rafael pictà cu talent madone și familii sfinte, de aceea s'a și bucurat de protecția familiei ducale, Montefeltro, un mecen de frunte, căruia locuitorii din Urbin, îi strigau, când îl întâlneau pe stradă: „Dumnezeu să te ție cu zile, Seignore (Dio ti mantegna, Seignore"). Giovanni Santi cultivase de timpuriu simțul artistic al fiului său, înfățișându-i încă din leagăn copilași, cari personificau cea mai desăvârșită frumusețe de copil. De cât, Rafael a perdut de timpuriu pe tatăl său, la vârsta de 11 ani (1494). Orfan de tată și de mamă s'a dus mai târziu, la vârsta de 17 ani în Perugia, unde a intrat în atelierul lui Perugin, un pictor cu renume din acest oraș. Acì face cunoștiința lui Pinturicchio, cel mai bun pictor umbric, după Perugin.

Orășelul Perugia produse asupra minții și inimii tânărului Rafael, o impresie cât se poate de binefăcătoare, din pricină că erà așezat în formă de amfiteatru, la poalele orașului se întindeà o vale cât se poate de pitorească; iar de jur împrejurul lui se vedeau câmpii întinse-verzi, ce semănau cu adevărate grădini împodobite cu arbori de portocali, ale căror ramuri cu frunzișul lor delicat se oglindeau în timpul zilei minunat de frumos pe covoarele de iarbă verde, sau pe lanurile stufoase de grâu de primăvară. Intreg acest peisagiu încântător, strălucește sub acoperișul unei bolte cerești, senine și albastre, unde ochiul omului este foarte plăcut impresionat de lumina cea mai dulce și străvezie, precum și de formele cele mai lămurite și caracteristice, pe care le zărește omul până la capătul cel mai îndepărtat al orizontului. De altă parte aerul rece ce vine din munții din apropiere, îndeamnă pe om la muncă și-l înviorează, iar nu-l adoarme într'o beatitudine molatică.

Din punct de vedere al moravurilor, Perugia reprezenta încă orașul medieval cu obiceiurile și credințele religioase, cari stăpâniseră multă vreme sufletul tuturor păturilor sociale. In acest oraș nu pătrunsese câtuși de puțin cultura latină și greacă, ce erà în veacul al 16-lea la modă în mai toate orașele mari ale Italiei.

Arta deci, în Perugia trebuià să țină seamă de concepția ce și-o făceau locuitorii acestui oraș despre viață. Potrivit acestei concepții medievale ce domneà încă în Perugia, viața omenească este socotită ca o vale a plângerei, o ispășire a păcatelor strămoșești și deci o pregătire pentru viața veșnică.

Aspirația în educație se reduceà la chinuirea trupului, năbușirea și stingerea în om a oricărei plăceri naturale. Iar idealul cel mai înalt al omului pe pământ erà viața ascetică, resemnarea și călugăria.

De aceea, artistul trebuià să țină seamă de asemenea idei și să înfățișeze în operile lor sfinți, călugări și călugărițe, cu trupul istovit de viață. Așa, cea dintâi operă alui Rafael, Fecioara (în museul din Berlin) stând între Sf. Eronim și Sf. Franciscus seamănă cu o călugăriță tânără cu ochii plecați în jos. Christos, ridică mâna în sus binecuvântând publicul. El ne apare de o inteligență superioară. In spate se află un peisagiu ce ne indică gustul pe care îl aveà artistul pentru natură.

2. O a doua operă păstrată tot în Berlin reprezintă pe Fecioara Maria împreună cu Christos și Sf. Ioan. Fecioara privește cu capul plecat spre Sf. Ioan, care se închină înaintea lui Christos, ce șade pe genunchii Fecioarei. Sf. Maria ne înfățișează acelaș aer de familie cu cea precedentă.

3. *Madona Connestabile* (azi în Ermitage, Petersburg). Fecioara citește

lui Christos biblia. Figura lui Christos și a Fecioarei curate și nevinovate apar și mai bine în relief, grație peisagiului ce reprezintă munții în depărtare și arborii cu frunzele subțiri și rari.

4. La vârsta de 19 ani, Rafael lucrà în Perugia la o operă, ce este cunoscută sub numele de : *Incoronarea Fecioarei*, ce se păstrează astăzi, în muzeul Vaticanului. Rafael ne înfățișează în partea de jos a tabloului pe cei 12 apostoli, cari stau înmărmuriți împrejurul mormântului gol, d'asupra căruia au crescut flori ; — iar în partea de sus apare Christos în mijlocul norilor încoronând pe Sf. Fecioară, în sunetul viorelor.

5. La vârsta de 21 de ani, Rafael a isprăvit opera ce poartă numele de : *Logodna* (Lo Sposalizio) păstrată în colecția Brera din Milan. In tablou ne înfățișează logodna Fecioarei cu Iosif de către un preot. Alături de Fecioara stau grămadă fete tinerele, cari privesc cu interes la cele ce se petrec, iar la spatele lui Iosef stau mâniați pretendenții Mariei ; unul dintr'înșii rupe de necaz nuiaua, căci nu i-a produs flori ca a lui Iosif. Sus este reprezentat templul din Ierusalim, ce este socotit ca un capd'operă de eleganță architecturală.

* * *

Operile ce am numărat până acum, Rafael le-a pictat sub înrâurirea profesorului său *Perugin*, șeful școalei umbrice din Perugia. Astfel, dacă comparăm operile din tinerețea lui Rafael cu ale maestrului său, constatăm la prima vedere, că există între ele o asemănare isbitoare.

7. De pildă : în Sposalizio (azi în Caen. mus) pictată de Perugin atât în opera lui Perugin cât și a lui Rafael, vedem că gruparea este la fel, însă, dacă le examinăm mai de aproape, câtă deosebire între amândouă ! Persoanele lui Perugin sunt mai mult figuri melancolice, triste, cari nu știu să se țină pe picioare și nu știu ce să facă cu mâinile. Ele se privesc fără să știe de ce și pe fața lor nu se citește nici o idee.

8. Afară de asta, grupul din mijloc, la Perugin este greoiu, iar preotul n'are demnitatea și evlavia pe care i-o dă Rafael ; de altă parte, logodnicul Sf. Iosif, în opera lui Perugin nu e așà de tânăr, ca la Rafael, ci e bătrâior, iar Fecioara n'are nici o grație. Din potrivă, în opera lui Rafael respiră mai multă viață. Figurile lui sunt de o frumusețe pe care n'a cunoscut-o nici odată școala umbrică. Fiecare persoană are un suflet și mișcări naturale. Prietenele Fecioarei sunt niște copile ce întâlnești adeseori în popor ; ele au o eleganță și distincție ce lipsesc cu desăvârșire figurilor pictate de Perugin.

De altă parte, gestul Fecioarei de a primì inelul este mult mai natural la Rafael. De asemenea Rafael are un gust architectural mult mai distins și mai elegant decât al maestrului său, care începe să imiteze pe elev.

Intr'un cuvânt, opera lui Rafael are un farmec nespus de mare față de a maestrului său, Perugin.

De asemenea, în *Fecioara cu Christos* și Sf. Ioan (National Gal. din Londra) a lui Perugin, se vede și mai bine asemănarea și deosebirea între elev și maestru. Astfel, fecioarele lui Perugin au umerii obrajilor ieșiți afară, nasul scurt, bărbia ascuțită și ochii galeși și o puternică devoție religioasă. Deosebirea e și mai pronunțată față de Penturicchio. (Vezi Christos și Maria, Roma, în biserica Sf. Maria del Popolo). Vedem deci, primele încercări

ale lui Rafael de a se emancipà de formele convenţionale ale artei umbrice; artistul caută de pe acum de a fi el însuşi, numai prin sine însuşi.

* * *

In toamna anului 1504, Rafael merge la Florenţa cu o scrisoare de recomandaţie din partea lui Perugin. Florenţa se află în veacul al XVI în culmea gloriei ei artistice. Se ştie că în nici o parte a Italiei, arta n'a înflorit atât de timpuri şi de puternic ca în Florenţa.

Intr'un astfel de mediu aveà să trăiască şi înflorească, tânărul artist din Urbin, de aceia, dela stabilirea lui Rafael în Florenţa, putem zice, că va începe o nouă eră în viaţa lui artistică.

1. In deosebi în tot timpul cât a stat în Florenţa dela 1504—1508, Rafael a pictat numai madone dintre care avem pe *Madona del Gran Duca*, (Pitti, Florenţa) numită astfel după marele duce Ferdinand III de Toscana, căruia aparţineà. Ducele Toscanei o preţuià atât de mult, încât se zice, că o luà cu dânsul în călătorii.

Rafael se depărtează şi mai mult în această operă de şcoala umbrică, căci figura madonei nu mai e atât de ascuţită, ci se apropie de oval; umerii obrazului nu mai sunt ieşiţi afară. Totuşi, Rafaël mai păstrează ceva din şcoala umbrică, căci Fecioara este înfăţişată ca şi în tablourile vechi cu genele lăsate în jos ca şi cum i-ar fi frică să întâlnească vre-o privire străină; însă sub genele acestea strălucesc doi ochi frumoşi ca mărgăritarul, dulci, blânzi, ce oglindesc un suflet curat şi nevinovat, cuprins într'un trup sănătos. Madona este reprezentată liniştită pe un fond întunecat; culoarea feţei este foarte albă, capul îl ţine înclinat puţin spre dreapta, iar părul ca mătasea atârnă în jos în mod natural; fruntea este acoperită cu un vĕl alb subţire, printre care se zăreşte firele de păr auriu.

Simplicitatea culorei contribue foarte mult la simplicitatea atitudinei. Christos se ţine cu amândouă mâinile de umărul mamei şi priveşte cu faţa lui bucălată spre public, neştiind dacă trebuie să plângă sau să râdă.

Tabloul este foarte natural; nu conţine nimic artificial. Se vede bine, că Rafael trăeşte în mijlocul realismului florentin — idealizat în urma răspândirei filozofiei platonice, care pune „frumuseţea sufletului d'asupra celei corporale. Pentru platonici, corpul nu e decât coaja pământească ce acoperă pavilionul divin, după frumoasa imagine a lui Dante.

2. O a două operă din epoca florentină este *Madona Tempi* (München). Fecioara Maria strânge cu drag în braţe pe Christos cu care pare că formează o singură fiinţă. Artistul a făcut un pas însemnat, căci a isbutit mai mult decât în toate operile văzute până aici, să ne zugrăvească minunat de bine frumuseţea sufletească, precum şi sentimentele cele mai delicate ale firei omeneşti.

3. *Madona d'Orléans*, păstrată în muzeul dela Chantilly din Franţa ne înfăţişează un contrast faţă cu cea precedentă. Cea d'ântâiu ne reprezintă viaţă, mişcare, avânt, iar a doua reculegere. Christos sculat din somn, caută, să sugă.

4. *Madona Pansahnger* face parte din aceiaşi familie de Fecioare ca cele precedente. Un peizagiu pune şi mai bine în relief liniştea Madonei şi figura inteligentă a lui Christos, care să ţine cu amândouă mâinile de umărul mamei.

INTERIOR DIN BISERICA ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

Albert Baer.

5. In *Madona Niccoloni*, artistul ne înfățișează pe Christos într'un chip natural cu un surâs sănătos, copilăresc, iar Fecioara privește cu ochi lungiți și liniștită, la copilul pe care îl ține pe genunchi pe o perină albă. Atât Fecioara cât și Christos sunt reprezentate sub o aureolă admirabilă.

6. *Madona di casa Colona,* (Berlin) e neisprăvită. Fecioara este înfățișată în mijlocul unui peizagiu bogat și frumos. Ea întrerupe citirea și privește la copil cu o dragoste nemărginită. Madona este frumoasă și plină de viață.

7. In *Madona în verdeață*, (Viena). Rafael mai reprezintă pe lângă Fecioara Maria și Christos și pe Sf. Ioan, care aduce crucea lui Christos. Artistul tocmai acum a descoperit idealul de frumuseță divină, căci Fecioara privește pe cei doi copii cu o grație, ce nu se poate exprimă prin cuvinte. Vegetația bogată și stufoasă din primul plan i-a dat numele. Lacul și munții se zăresc în depărtare. Rafael dovedește în această lucrare că a studiat operile lui Leonardo da Vinci dela care a furat secretul grației și al culoritului, fără însă să-l ajungă.

8. *Madona cu brabetele.* Gruparea este așezată ca și cea precedentă, în mijlocul unui peizagiu încântător: flori în față, arbori cu frunze rari și munți stâncoși. Acest peizagiu se crede, a fi chiar înprejurimile Florenței ce sunt recunoscute ca foarte pitorești. Figura dulce, candidă și senină a Fecioarei reese admirabil de bine în relief. Madona s'a oprit din citit și privește cu drag la Sf. Ioan, un copil, frumos și sănătos care aleargă tremurând de emoție și de fericire cu un brabete în mâna spre Christos, care e serios și preocupat încă de citirea pe care i-o făcuse mama-sa. Bucuria naivă a Sf. Ion contrastează cu seriozitatea lui Christos.

9. *Madona între Palmieri* (Londra, Bridgewater galery). Fecioara stă sub un palmier și ține pe copil de mijloc cu un brâu supțire. Tatăl prezintă în genunchi niște flori copilului, care s'a întors cu bucurie spre dânsul.

10. Sf. *Familie*, *Madrid*, Christos stă călare pe un miel, iar Fecioara și Iosif privesc cu iubire la copil.

11. *Madona Canigiani* (München). Madona stă pe iarbă verde împreună cu bătrâna Elisabeta, ținând pe copii în față-le. D'asupra Iosif răzimat în baston privește gânditor asupra întregei familii.

12 *Madona Ansidei*, (Blenheim, Gal).

13. *Madona cu Baldaquin* (Pitti Florența)numită astfel din pricina tronului, sub care seaflă Maria. In această operă, Rafael se apropie de Fra. Bartolomei.

17. *Florăreasa* (La belle jardinière). Francezii au strâns toate capetele de opere ale picturei din lumea întreagă, într'un salon din muzăul Luvrului. Intre aceste capete de operă este așezată și frumoasa grădinăreasă. Opera aceasta este cea mai frumoasă din câte a pictat Rafael în Florența. Peisagiul încântător ce constă dintr'un buchet de arbori, cu ramuri subțiri și flexibile, cu frunze rari; într'o parte la dreapta se află un sat, iar mai departe se vede un lac ale cărui ape limpezi și liniștite scaldă poalele unor munți albaștri, peste vârfurile cărora se văd alte șiruri de munți al căror aspect vaporos se confundă cu lumina cerului.

Acesta este un peizagiu admirabil de bine executat, ce ne atinge inima prin liniștea și armonia ce ne înfățișează. Și în mijlocul acestui peizagiu încântător, ce servește de cadru, Rafael a așezat pe Madona Dumnezee,

ce pare că se găsește în acele minute de care vorbește Goethe, în Faust, în care spune: „*Oprește-te tu ești perfect*“. Liniștea și iubirea de mamă, acea iubire ce e din toate timpurile și locurile sunt exprimate minunat de bine. Fecioara de altă parte este de o grație și modestie neîntrecută.

Afară de asta, simplitatea costumului pune și mai mult în relief frumusețea divină a Fecioarei, ce ne înfățișează împreună cu cei doi copii, cea mai delicată idilă ce se poate închipuì. Niciodată mamele n'au fost mai glorificate și n'au fost împodobite într'o aureolă de poezie mai frumoasă decât în această operă creată de Rafael. Aceste fecioare întrupează bucuria și fericirea nemărginită de mamă, ori melancolia ușoară. De aceea, s'a zis cu drept cuvânt: Divinitatea s'a pogorât din cer pe pământ, cu aceste fecioare șade în mijlocul oamenilor, se bucură, ori se întristează împreună cu noi

S'au întrebat istorici, dacă Rafael a avut vreun model înaintea ochilo. când a pictat madonele lui. Răspunsul la această întrebare ni-l dă însuș Rafael, când mărturisește că: „el caută săptămâni întregi în mulțime o tânără copilă cu obrajii rumeni, ca un măr roșiu frumos, cu ochii albaștri îngerești, ori negri ca mura câmpului, cu privirea dulce senină și gânditoare, ori puțin întristată, cu gura surâzătoare — inocentă, care nu știe ce e răul și care nici nu-l bănuește și care nu știe, să spună decât cuvinte amabile“.

Iar, în cazul de nu întâlneà o astfel de ființă o concepeà în mintea lui, cum a fost frumoasa grădinărească. Pare-că artistul a vrut prin asta să arate naturei cum ar fi trebuit să creeze o ființă, care să se apropie de perfecțiune. Eminescu nostru a exprimat minunat de bine gândul lui Rafael când zice:

«Rafael pierdut în visuri ca într'o noapte înstelată
Suflet îmbătat de raze și d'eterne primăveri,
Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate,
Te-a văzut plutind regină printre îngerii din cer

Și-a creat pe pânza goală pe Madona Dumnezee
Cu diademă de stele, cu surâsul blând, vergin,
Fața pală 'n raze blonde, chip de înger, dar femee,
Căci femeea-i prototipul îngerilor din senin.

Profesorii lui Rafael ajunseră la urma urmei să se minuneze înaintea geniului său artistic. Bătrânul pictor Francia, celebrà în versuri geniul lui Rafael, profetizându-i că are, să întreacă pe toți artiștii. Iată propriile cuvinte ale cucernicului pictor:

„*Tu singur, Rafael ai fost înzestrat dela D-zeu cu un dar, prin care întreci pe toți și prin care triumfezi asupra tuturor. Noi, știm foarte bine, că tu te-ai înălțat prin admirabila ta artă alături de cei mai de seamă artiști ai lumei vechi. Fericit tânăr, care întrece chiar din primii ani ai vieței lui pe atâția alții; ce va fi oare atunci, când vei ajunge mai în vârstă; de sigur, tu vei creiă opere de o perfecție și mai mare*“.

Intr'adevăr, profeția lui Francia s'a realizat, căci în toamna anului 1508, Rafael este invitat la Roma, unde talentul său artistic se manifestă în toată splendoarea lui, căci a izbutit, să conceapă un ideal de frumusețea atât de sublimă, în cât s'a zis cu drept cuvânt despre ea, că se poate con-

cepe un alt mod de frumuseţă, însă în nici un caz nu se poate găsì o frumuseţe şi o graţie mai perfectă de cum a conceput-o Rafael.

Roma a exercitat o puternică impresie asupra lui Rafael. Chiar şi astăzi, oraşul celor 7 coline, *aurea Roma*, cum o botezaseră medievalii în naivitatea lor ni se înfăţişează după atâtea veacuri de cultură sub un aspect cât se poate de fermecător. Cine nu-şi aduce aminte, când a intrat în Roma pentru întâia oară cum i s'a prezentat înaintea ochilor întreaga lume romană, împreună cu scenele cele mai strălucitoare din viaţa poporului roman. Cât de puternic trebue să fi fost entuziasmul pentru Rafael, care se stabileşte în *cetatea eternă*, în momentul în care iubirea pentru anticitate ajunsese la culme. Rafael de altă parte mai e încântat în Roma de priveliştea plăcută, ce i se deschideà înaintea ochilor de pe înălţimea Pinciului, de unde se vedeà într'o parte oraşul cu apele Tibrului, iar într'altă parte se întindeau grădinile, numite din timpuri seculari *collis hortorum;* câmpul lui Marte, Capitoliul, cele 7 coline măreţe, thermele lui Constantin cel Mare. Incotro îşi îndreptà ochii, artistul întâlneà numai capete de operă, ce aminteau numele glorioase ale lui August, Agrippa, Titus, Trajan, Marcu Aureliu, apeducte, therme ce dovedeau administraţia înţeleaptă a împăraţilor ; circuri şi amfiteatre, a căror imensitate ne uimeşte şi astăzi; trofee mari şi mici, ce stau în picioare ca o mărturie vie despre biruinţele cuceritorilor lumei. Cea dintâi vizită pe care a făcut-o Rafael, ni se spune, că a fost în Forul Roman, ce este socotit, ca un rezumat al majestoasei Rome.

Afară de asta se aflau din veacul de mijloc 50 de basilice cu coloane superbe de marmoră, şi cu bogate altare aurite. Istoria bisericei erà ilustrată prin capete de operă neperitoare. Cupole şi clopotniţe înălţate străluceau sub un cer senin. Numai Vaticanul singur—singurel erà un adevărat muzeu de architectură, sculptură şi pictură. Vaticanul rezumă ce e drept istoria artelor dela căderea imperiului roman şi până în zilele lui Rafael.

Norocul genialului artist a fost, că a avut parte la Roma de cel mai de frunte mecen, din epoca Renaşterei, de papa, Iuliu II. Rafael face cunoştinţă la curtea papală cu tot ce Italia aveà mai de seamă printre bărbaţii de ştiinţă, litere, arte, noblеţe, distincţie, gust, calităţi de inimă şi de spirit. O întreagă pleiadă de artişti, ca Bramante, Verrochio, Perugin, care se stabilise de asemenea la Roma, Fra Angellico, Massacio, Filippino Lippi, Michel Angelo se întreceau cari mai de care, să împodobească Roma cu adevărate capete de operă.

In faţa atâtor minuni ale artei vechi, medievale şi moderne, un alt artist s'ar fi descuragiat cu desăvârşire. Rafael dinpotrivă îşi încordează toate puterile spiritului şi studiază cu o pietate rară operile înnaintaşilor şi fruntaşilor săi, şi impresiile ce a desprins din acest studiu le-a exprimat în formele cele mai nobile şi cele mai elegante

Papa Iuliu II îl însărcină, să pregătească câte va schiţe pentru împodobirea palatului Vaticanului. Papa a fost încântat de primele schiţe, şi l'a rugat pe Rafael, să decoreze palatul Vaticanului, concediând fără nici o consideraţie şi fără nici o milă pe artişti ca Perugin, Signorelli, Lorenzo Lotto, ale căror frescuri, papa porunci, să-le radă, spre a le înlocuì cu cele compuse de Rafael. Marele artist pătruns însă de un sentiment, de respect şi de recunoştiinţă faţă de Perugin se rugă cu stăruinţă de protectorul său spre a păstrà cel puţin compoziţiile lui Perugin, Perruzzi şi Sodoma.

Intre capetele de operă ale lui Rafael din Roma se numără și următoarele Madone:

1. *Madona dela Tenda* (München) în care figura Fecioarei n'are nimic călugăresc, ci pare că e o copilă din poporul Romei.

2. In *Madona cu Diademă*, (Louvre) capul fecioarei semăna cu al florentinelor delicate. Christos doarme pe o perină, iar Madona în genunchi, rugându-se ridică vălul cu grije după fața copilului, pe când alături Sf. Ion, se roagă cu mulțumire la mântuitorul lumei. Christos doarme foarte natural. Să știe că Rafael a stat lângă patul unui copil și i-a desenat cele mai mici mișcări în somn. In partea de sus se văd ruine mărețe, ce ne dovedesc, că Rafael a fost adânc impresionat de arta vechie a Romei.

3. *Madona Aldobrandini* (Londra N. G.). Figura Madonei este romană tocmai ca și peisagiul. Presentarea floarei de către Sf. Ion lui Christos este de o delicateță și fineță neîntrecută.

4. *Madona Bridgewater* (Londra, N. G.), se găsește într'o colecție privată din Anglia. Fecioara seamănă cu madonele florentine.

5. *Madona Alba.* (Ermitage, Petersburg).

6. *Madona di Foligno* (Vatican). Fecioara apare în nori înconjorată cu o coroană de îngeri. Ea este întruparea modestiei, blândeței și pudoarei. Christos privește cu evlavie la Sf. Franciscus, care imploră omagiul dela fecioară cu mâna întinsă și pătruns de o dragoste plină de evlavie. In partea strângă stă în genuchi, Sigismund Conti, secretarul papei Iuliu II, îmbrăcat într'o manta strălucitoare. El este presentat Fecioarei de Sf. Jerôme, care gânditor ridică ochii spre Madona. Sf. Jerôme arată pe fața lui înțelepciunea și știința ce a dovedit în scrierile sale. La mijloc șade între sfinți un mic și drăgălaș înger, ce numai Rafael e în stare să-i reprezinte. In sfârșit, peisagiul întrunește toate însușirile de perfecție și de frumuseță.

7. *Madona cu peștele* (Madrid, Prado), este una din cele mai serioase și mai mișcătoare din toate Madonele lui Rafael.

Această operă conține atâta viață în cât nici artiștii cei mai de frunte n'ar fi putut'o ajunge. Peștele și leul din colț au fost copiate după natură. Tobia condus de înger la picioarele tronului prezintă Fecioarei peștele miraculos cu al cărui ficat a vindecat de ochi pe tată-său. Iar în stânga stă Heronimus, traducătorul Bibliei. Intreaga acțiune din această operă este pe cât de simplă pe atât de măreață și sublimă.

Madona della Sedia, se află în muzeul Pitti, din Florența. Fecioara ține în brațe pe copil într'un mod cât se poate de natural, încât nici nu s'ar puteà închipuì mai bine. Fecioara pare că e o circaziană, ce poartă pe cap un turban, iar pe trup se văd stofe orientale cu culori vii, tivite cu fireturi de aur. Madona se apleacă pe copil; ochii săi limpezi, fără nici o gândire privesc publicul drept în față. Intreaga compoziție este atât de omenească, în cât, dacă Sf. Ion n'ar aveà mâinile încrucișate, nici nu ne-ar trece prin minte că avem naintea noastră un subiect religios. Artistul a isbutit în această operă să înfățișeze frumusețea de femee în forma ei cea mai desăvârșită. De aceea, istoricul german, Anton Springer, o consideră în scrierea sa, *Handbuch-der Kuntgeschichte*, III, ediția VII, p. 241 printre cele mai „*liebens* würdigsten Schöpfungen des Meisters".

9. *Madona Sixistină* este una din creațiunile cele mai ideale, cele mai divine ale lui Rafael și totuși însușirile omenești nu-i lipsesc. Christos

anunță pe Acela, care are să judece lumea. Atât Fecioara cât și copilul au ceva așa de blând și omenesc, și tot de odată așa de adânc Dumnezeesc.

E o poezie atât de înaltă acesstă operă, în cât ne apare ca suprema expresie a misterilor incarnațiunei. Eugène Müntz, care o scris o operă monumentală despre Rafael zice p. 178, „Ce sont des beautés qu'il est plus facile de sentirque d'analyser". Papa și Sf. Barbara imploră grație. Madona Sixistină a fost cumpărată cu 225.000 de franci de regele Saxoniei, August III, la 1753 și se păstrează azi în pretiosul muzeu din Dresda, unde ocupă o singură cameră spre a fi văzută mai bine.

Dacă, am căutà să caracterizăm într'un singur cuvânt impresia ce ne lasă madonele lui Rafael pictate la Roma, am constatà că ele întrupează cea mai desăvârșită frumusețà romană, idealizată de artist. Nici odată, fecioara Maria n'a fost mai bine înfățișată sub un nimb mai strălucit, fie stând pe tron în mijlocul îngerilor, fie îmbrățișând cu iubire pe copil de cum a representat-o Rafael Sanzio. Artistul a descoperit un ideal de frumusețà și de grație, ce dă personagiilor sale, numite rafaelice o finețà și nobleță neîntrecută.

Acest genial artist n'aveà de cât 37 de ani când a murit (1483-1520) și produsese deja operile cele mai măreţe și glorioase, din care n'am amintit aci decât un mic număr.

In aceste opere Rafael afirmă cu putere una din religiile cele mai mișcătoare și mai nobile, iubirea de mamă și de fiu, pe care o are toate neamurile cu viitor; el mai reprezintă bucuriile și tristeţele Fecioarei, resignarea martirilor, punând în lumină superioritatea sufletului față de forța brutală a timpului său.

De cât, meritul de căpetenie al lui Rafael constă în intuiția acelei frumuseți perfecte după care a dibuit artistul un timp atât de îndelungat. Rafael ar fi dorit, în urmă să acopere pământul cu o rasă de zișiși zeițe, tinere și frumoase tocmai ca divinitățile Olympului, având în plus, cuviosia și curățenia creștinească.

Vedem deci, că Rafael a pus în practică preceptele lui Plato, care recomandă ca „artiștii să ne înfățișeze... opere desăvârșit de frumoase, spre a interesà pe oameni într'un mod bine făcător... dispunându-i pe nesimțite încă din copilărie să iubească și să imiteze frumosul, stabilindu-se între operile de artă și cei cari le privesc un acord perfect". (République, trad. Cousit. IX p. 157-158).

Astfel[1]), socotită frumusețea devine corolariul virtuței, iar arta mijlocul cel mai puternic de educație.

MARIN DIMITRESCU

---

1) Scrierile folosite sunt următoarele:
Anton Springer, *Handbuch der Kunstgeschichte*, III, ed. VII.
Anton Springer, *Raffael und Michelangelo*, edit. III, Leipzig, 1895.
Knuckfuss, *Künstler Monogruphien, Raffael*, Leipzig, 1895.
Eugène Müntz, *Histoire de l'art pendant la renaissance*, Paris, 3 vol, 1889—1895.
Eugène Müntz: *Raffael*, Paris, 1890.
H. Taine, *Voyage en Itulie*, edit. III, Paris, 2 vol, 1884.

Iarna

Iat-o vine de departe
Zâna nordului măreață
Cu cosița argintie
Si'n cosiță flori de gheață

Soarele s'ascunde 'n nouri,
Printre ramuri cântă vântul
Si'n covoare de zăpadă
Imbrăcatu-s'a pământul. . .

Cuvios și blând stejarul
Se grăbește să'i întindă
Ca un dar frumos de nuntă
Toate cupele'i de ghindă;

Iară bradul de pe munte
Pururi tânăr, nalt și verde,
O așteaptă plin de viață
S'o alinte s'o desmierde. . .

V. Calvaru

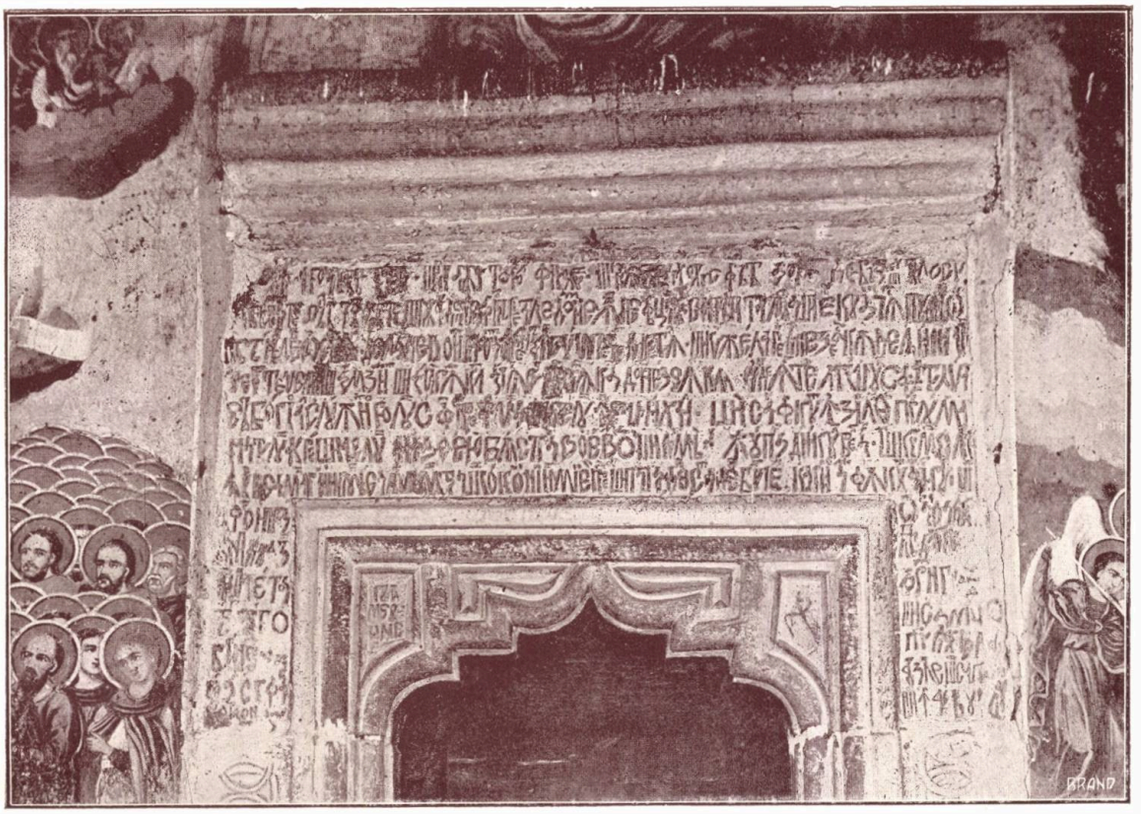

PISANIA BISERICEI ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

INSCRIPŢIE DIN BISERICA ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

Albert Baer.

IN FAȚA MORȚII

I.

După lung drum și anevoios, se oprì o ființă sub umbrarul rotat al unui mândru copac. De jur împrejur, lumea florilor învoalte se întindeà fericită, pe largă câmpie, de unde adià ușurel aburul cel aducător de amestecate miroase.

Soarele erà drept amiazi și cald.

Stà ființa privind, visătoare, ea furată de misterioasele parfumuri ce-o 'nvăluiau; stà și spre aţipire trăgeà, când din liniata zare a câmpiei văzu alicindu-se lume multă, o văzù viind și umplând întinderea. Ea se apropià cu căielnice strigări.

Mirată, ființa se sculă, ca și cum se pregătià de apărare, proptindu-se de ciotorosul trunchiu al pomului. Ascultând vocile văitărețe, dânsa par' că și presimțì adânca durere în care se zbuciumà lumea ceia. Când lumea ajunse aproape de dânsa, până 'n sprinceana umbrei, ferind florile, — o văzù cu ochii muiați în lacrimi blânde și cu mâinele sucite de frământare. Ea se primenià mereu, prin grupuri care nu se desfăceau de fel. Cu ușoară vorbire, acele grupuri își spuneau lucruri neauzite de ființa care le privià, nedumerită. Vorbele, însă, în aier întrunite, se 'mperechiau, întrupând o nemăsurat de mare plângere, care, întocmai ca aburul albior ce 'n văzduhuri se 'nalță și se pierde, se ridica a-duios și se sfârșia.

De ce atâta suferință pe atâta lume?

— Plângerea noastră-i eternă, — plângerea noastră...

Răspunzând astfel, cei din apropiere se depărtau pe urmă, împreună cu alții. In locu-le alte grupuri sosiau, cu noi cântări jelitoare, cu plâns nou, dar cu mișcări aidoma.

— Plângerea noastră 'i eternă și suferința tot mai învechită...

Cu așà răspuns, ele se 'ntorceau, urmându-și preumblarea, amestecate printre lume, pe când altele, mai numeroase, se iviau și 'și spuneau ziceri înțelepte, cu răspunsuri și mai înțelepte.

— Vieața 'i visul de-o clipă a morței înfiorătoare... spuneau unii.

— ...Visul de-o clipă 'n imensul neant... urmau alții.

— Mâine grozava moarte se va deșteptà...

— Și visul de-o clipă se va stinge...

Pâlcuri, într'o necurmată primeneală, se-arătau după cele plecate, continuând șirul gândirei aruncate.

— Moartea 'i cea mai aspră pedeapsă, în nemilostiva ei cruzime, ea se deșteaptă...

— Cine ne pedepsește cu așà amar?...

— Cine ne stinge frumosul vis?...

Iar drept ecou, alte grupuri răspundeau:

— Frumosul vis, muri-va, frumosul vis.

Și se pornì atunci căirea de veci și tot mai grea. Dela un cap la altul se-alungau talazurile durerei, care nu erà durere de-o zi. Și ființa văzù cât de mare erà dragostea de viéață și cât de arzătoare erà teama de necunoscut. De ce să 'nceteze visul? De ce să se deștepte Moartea, ah! Moartea care, în somnu'i, visează vieața fie-căruia, o clipă? Visul ei e așà de frumos! Și lumea ceia îl slăvià. Oh! visul de-o clipă al morței...

II.

Plecă dela acea omenire cu sufletul turbure. Spusele acelea îi aduceau în minte închipuiri aţâţătoare și ea 'și șoptià: și pentru mine se va deșteptà moartea...

Mergea, așa, întristată, prinsă de gânduri, ne-uitându-se în nici o parte. O voce 'ntrebătoare o mirà:

— Incotro, muritoare?

— Prin lume, răspunse dânsa.

— Eu însu'mi sunt o lume întreagă, adăugă un om, culcat într'o rână pe iarbă.

El surâse. Surâsul lui nu erà încântător.

— Sunt înțelept.. adăugă dânsul, făcând din mână un gest delnic.

— La ce'ți folosește 'nțelepciunea?

— A ști multe, a înțelege luminos, a pătrunde tot... văzute ori nu, întunecime ori zi mare...

Și cum se uità ciudat, văzându-l alene tolănit pe iarbă, urât la față, însă cu dar guratic înzestrat, îi venì un gând:

Dacă știi multe, ui-te, umblu după o 'nțelegere, aceia a morței.

Râse omul, sculându-se iute. De schilod ce stà 'n picioare, se 'ncrucì ființa.

— Moartea, — urmă dânsul, — nu există; ea 'i o amăgire a spiritului nostru neînvățat cu pătrundere profundă, lumea numește *moarte* o schimbare a formei care îmbracă sufletul ; moarte nu-i, ci transformare...

— Numește-mi transformarea.

— Ea-i continuă ; din noi, numai corpul moare, sufletul însă nu. Sufletul, după stingerea trupească, trece într'o formă superioară, neștiută de noi, apoi ia expresie nouă, fie prin corp omenesc, fie altfel...

El privì în luminele ochilor ființei, apoi, dându-se într'o parte, urmă:

— Sufletul îi veșnic ca și universul ; el trăește de-a-lungul eternității și-i acelaș nedespărțit. Sufletul lumilor dispărute trăește, trăește mereu, el e în tine, în mine, în noi toți... Generațiile trecute nu-s moarte,— ele se află

în noi, venite prin depărtările vremurilor stinse, concentrate, reduse. Simt că sufletul meu a trăit toate epocile, simt de asemenea că va trăì în timpurile viitoare, de-apururi...

Zicând așa vorbe adânci, aduse mâna dreaptă în cerc ca o întărire a celor spuse, apoi urmă:

— Neștiutorul se 'nspăimântă și crede că soarta noastră-i o pedeapsă, o urgie. Neantul îl îngrozește. De-ar ști că viața-i urmată de alta, și-aceea de o alta și tot așa, trecând din perfecție, în mai mare perfecție, n'ar plânge. Muritoare, învață dela mine: nu-i altă viață mai frumoasă decât aceia pe care ne-o deschide moartea și'n care numai sufletului i se cade să intre. Și omul trebue să iubească moartea, căci ea-i chipul prefacerei universale...

El tăcù, ținându-și capul într'o aplecare spre pământ și cu arătătorul dreptei adus aproape de obrazul lui păros.

— Eu urăsc moartea, căci viața-i neîntrecut de frumoasă, în care trăesc conștient, îi zise ființa.

— Adevărata viață e aceia a spiritului; cea de acum nu-i nimic de lângă cea după moarte... Are opaițul strălucirea soarelui? Viața viitoare e măiastră; cea de-acum nu ne dă chipul celei care va venì...

— Ce ține, pe cei cari cred astfel, în viață? De ce nu intră de mână iar chiar în moarte?...

Înțeleptul nu răspunse, ci strâmbând neplăcuta lui figură, se depărtă vorbind singur. Ca la o chiemare, din toate părțile, furnicar zorit, înegrind pământul, răsărì lume tot mai numeroasă, urmând pe învățat și repetând un vers, unul singur:

— Nu chiemați moartea timpurie. Vine ea dela sine, dar omul nu vreà să moară... nici odată... nici odată...

III.

Se duse și de-acolo, căutându-și de drum, cum cere firea. Ea trecù prin câmpii neumblate, străbătù fioroase păduri, urcă munți râpoși, coborî văi cu ondulări repezi, tăià mirositoare crânguri,—de i se părù tot un farmec, un farmec făr' de pereche. De cum poposì pe-o culme, zărì spre vale depărtate câmpuri, în cari mulțimi zeloase se dedeau inimos la lucru spornic și trebuitor, muncind din greu, din greu adânc.

Ființa se îndreptă spre ele și le privì cum zoriau să 'nmulțească dărnicia naturei. Vorba lor era prietenoasă și odihnitoare și luneca duios, ca un prelins de șipot. In inimi, dânsa, cu mișcări blânde, aduceà lumina zilei, luminând ascunsele unghere pe care necunoscut chinuitor le umpleà încă. Și, pe fețele lor, vâlvăi felurite, din adâncă liniște sufletească, isvorâte, jucau misterios, colorat și atrăgător. Ai fi zis, sufletul lor, o 'ntinsă oglindă de apă, cu răsfrângeri calme în ea, dar cu suprafața tremurată de ușoare 'ncrețituri văluroase și schimbătoare.

— Aduc moartea printre voi, zise ființa, cu gândul să 'ncerce sufletul lor atât de domol.

— Moartea?

— Da, moartea, adăugă ea, moartea a cărui suflare stinge lumina vieții...

Se născù atunci mișcare. Din gură 'n gură trecù vorba aceleia, și

mulţimile, întrerupte din lucru, întrebau de rostul acestei străine, care le vesteà aşa noutate. Mulţimile îşi treceau răspunsul care veneà dela cei ce se aflau în faţa fiinţei, vorbind cu dânsa.

— La ce bun ? strigară unii.

— La ce bun, să ne-aduci moartea ? adăugară alţii, aflaţi pe-alături.

— La ce bun ? Moartea-i în noi înşi-ne. Lutul din cari suntem plăzmuiţi poartă în el principiul distrugerei de veci. A murì azi, ori mâine, — ce ne pasă ?

Iar de departe veneà, în ecou melodios, aceiaşi gândire cu alte cuvinte întoarsă :

— Ce ne pasă de moartea târzie ori prea curândă ? . . . Universul întreg îi muritor. . .

Insă, fiinţa care 'nvăţase şi ea un cântec, adaose:

— Aducându-vă moartea, v'aduc viaţa viitoare, — viaţa sufletului.

Vorbele ei, ca nişte raze, se desfăcură întinse peste lumea ascultătoare şi-o minunară. Şi atunci, ca la sfat, inşi mulţi se strângeau între ei, şi plănuind, judecând, dădeau răspunsuri deschise.

— Sufletul numai o viaţă are. . .

— Aceia din noi. . .

— Cu noi moare şi sufletul. . .

— Şi viaţă viitoare nu-i. . .

Din om în om, treceau stihurile, cu înţeles apriat, şi toată vietatea le repetà cu foc, înamorată de magicul adevăr.

— Moartea-i eternă şi 'nsemnează pieire desăvârşită : ea-i culcarea liniştită în neant ; viaţa sufletului e o vrajnică amăgire. . .

Lumea întâreà spusele cu aprobări deosebite şi 'n adâncă tăcere ascultà altele.

— Sufletul nu e o fiinţă, ci rezultatul organismului vieţuitor.

— Care-i viaţa sufletului, după moarte ?

— Care-i legea acestei vieţi ?

— Şi care-i semnul acelei legi ?

Fiinţa, spuind că 'nvăţase dela înţelepţi că viaţa viitoare erà cea mai frumoasă, au i rânduri, rânduri de zicători recitând anumite fraze, ca nişte versete biblice. Şi ele eşeau agale, voluptos, armonioase, viind când de ici, aproape, când delungate, din largul lumei.

— Mai frumoasă'i viaţa de aici.

— Simţurile, trecând peste construcţia lucrurilor, ne amăgesc în mod fermecător.

— Şi noi vedem câmpurile strălucind de lumină.

— Şi florile ne surâd cu măestre culori ;

— Şi miroasele ne 'mbată ;

— Şi armoniile adânc ne vrăjesc. . .

Alte rânduri de zicători, ce ascultau cu evlavie, când încetară cele dintâi repetară :

— Şi florile ne surâd cu măestre culori ;

— Şi miroasele ne 'mbată ;

— Şi armoniile adânc ne vrăjesc. . .

Erà o cântare. Şi, ca prinşi de ameţirea poeziei, alţii, până la inimă pătrunşi de beţia frumosului adăugară :

— Viaţa de aci e mai frumoasă.

— Conştiinţa noastră ne arată frumuseţea-i.

— Moartea stinge conştiinţa.

Intr'o exprimare, lumea toată, de aceiaşi pornire şi credinţă strămurată, grăià astfel:

— Şi atunci, armoniile nu ne mai vrăjesc;

— Miroasele nu ne mai îmbată;

— Florile nu ne mai surâd...

Lumea se lasă dusă de lacrămi şi plânse; imaginea morţei o întristă; inima sângerà muşcată de veninoasa mâhnire. Obrajii se brobonau de luminoase diamante calde...

Fiinţa se simţì furată, dar, pe când încercà să pue 'n alăturare noima lacrămilor, o voce se auzì:

— Alungaţi durerea dela voi şi în seninătatea minţei intraţi. La muncă, spre gloria omenirei; la muncă spre fericirea viitorimei...

Precum vântul, suflând puternic, îndreaptă corabia, rătăcită în haosul mărei, către ţărmul scăpărei aşa şi mulţimile acestea, în vârtejul durèrei scăpătate, către limanul salvărei fură îndrumate de acele vorbe. Lumea se întoarse la lucru murmurând:

— La muncă! La muncă!...

* * *

Fiinţa îşi urmă drumul mai departe, reamintindu-şi de tot ce văzuse şi auzise. I se chinuia sufletul de gândiri multe şi fără folos. Ajunsese la sfârşit şi îşi zise: din trei lumi, care ţineà adevărul? Iar, cum stà înaintea morţei, o 'ntrebă:

— Moarte, eşti tu cernita poartă a vre-unei vieţi viitoare?

— Moarte eşti tu distrugerea de veci?...

Moartea însă, mută, îi rânjì sinistru şi o învăluì cu neantu-i nimicitor.

TH. CORNEL.

Sonet.

Celei visate

Ades pribeag pe bolta 'nseninată
Tremurător, luceafărul apare
Și după 'nduioșata lui chemare
Spre el se sue luna 'ngândurată...

Din zarea timpului, îndepărtată
Te cheamă sufletu'mi cu 'nsetoșare...
Iar tu'i apari în veci surâzătoare
Prin somnul meu, cu taine 'nveștmântată...

Mereu plutești pe marea mea de vise
In nopțile cu lună și cu stele —
Minune fermecată din povești!

Și toate dorurile 'n suflet scrise
Mi le alinți prin visurile mele
Cu ochii tăi senini, dumnezeești...

N. Russu

ICOANĂ DIN BISERICA ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

INSCRIPȚIE ȘI CITORI DIN BISERICA ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

Albert Baer.

SENTINELA ROMÂNA[1)]

~~ Feerie originală într'un act ~~

Muzica de I. WACHMANN

Persoanele:

Credința	D-ra DĂNESCU
Speranța	„ GAVALA
Caritatea	„ ALEXANDRESCU
Invidia	„ AMELIA VELNER
Intriga	„ RICHETTI
Calomnia	„ LĂZĂRESCU
O sentinelă	D-nul MANOLESCU
Un orator	„ BASARABEANU
Un înger	D-ra ROMANESCU
Un demon	D-nul C. NOTTARA
Umbra morței	D-ra IONESCU

Geniile binelui, geniile răului, militari, popor.

(Scena se petrece în București pe Dealul Spirei. Teatrul înfățișează partea Dealului Spirei, unde s'a dat lupta între pompierii români și oștirea turcească, la 1848. In stânga spectatorului, pe al III-lea plan e o *salcie pletoasă uscată, lângă un mormânt acoperit cu burueni. E noapte, tună și fulgeră*).

Treisprezece Septembrie 1848

SCENA I.

Mai înainte de ridicarea cortinei se aude în depărtare sunetul unei muzici triste. La ridicarea cortinei se zărește în fundul scenei, pe un loc mai înalt, o sentinelă de pază. In stânga spectatorului se vede la lumina unei lampe pusă pe mormânt, Umbra Morței rezemată de coasa-i simbolică, parcă adastă ceva. După câteva secunde, un ceasornic bate 12 ore, în cadență depărtată. La prima lovitură a orologiului, Umbra Morții face o mișcare și numără prin gesturi loviturile până la a cincea. Apoi se întoarce către sentinelă, întinde un braț asupra-i, și dela a cincea până la a unsprezecea lovitură, sentinela încetează puțin câte puțin de a se mai preumbla, adormind în loc. Moartea face o mișcare de bucurie, apoi, la a douăsprezecea lovitură a cesornicului, ridicând amândouă brațele în sus, descrie în spațiu o semicirconferință care se sfârșește printr'un gest de chemare și îndată se aude un zgomot amestecat de țipete îngrozitoare.

---

1) *Sentinela Română* s'a jucat în stagiunea 1878 – 1879 (luna Martie), pe scena Tetrului Național, Director general fiind D. I. Ghica, iar membri în comitet Costache Rossetti, G. Sion, C. I. Stănescu, Ed. Wagmer și Pană Buescu.

SCENA II.

(Geniile rele, în fruntea cărora se deosibesc prin costume alegorice: *Invidia, Intriga* şi *Calomnia*, alcargă din toate părţile eşind din pământ şi cântând).

— „Din munţi, pustiuri, dealuri
— „Din văi adânci, din valuri
E ceasul să eşim.
— „Acum, în faptul nopţei
— „Cu vălul negru-al morţei
Ast loc s'acoperim!

(După acest cor, Geniile răului se apropie de Moarte şi dansând cântă din nou).

CORUL

— „Din munţi, pustiuri, dealuri
— „Din văi adânci, din valuri
Infernul ne-a chemat
— „Ca 'n umbra neagra a nopţii
— „Să 'ntindem vălul morţii
Pe locu--acest curat

(Geniile răului despărţindu se apoi în două grupe, Moartea 'ntinde cu o mână coasa asupra mormântului şi pe cealaltă spre umbrele cari o înconjoară).

Invidia.

(către mormânt).

Ca fumul să se piarză
A voastră amintire
Românii 'n voi să vază
Doar duhuri de peire.

CORUL

Repetă acelaş cuplet

Invidia.

Vă fie 'n veci mormântul
Uitat de fraţi şi mame:
De-asupra urle vântul
Şi totul să sfărâme!

CORUL.

Repetă acelaş cuplet.

Invidia.

Istoria să tacă
Ori ce-aţi făcut pe lume,
Şi 'n fum să se prefacă
Şi glorie şi nume!

CORUL

Repetă acelaşi cuplet.

(Apoi cântă câte treele cuplete dansând din nou împrejurul mormântului. Moartea aprobă acţiunea lor prin gesturi. Pe la finele ultimului cuplet, lumina lampei se face mai strălucitoare).

Invidia.

(Arată tovarăşelor sale mormântul).

Ha! ha!
La anul vom veni
Să râdem iar acì,
Ha! ha!
Şi azi, şi 'n viitor
E iadu 'nvigător.

(Moartea îşi ia lampa de pe mormânt şi umbrele sunt gata să iasă aruncând una după alta, asupra mormântului câte o mână de seminţe înveninate şi repetă corul:)

Ca fumul să se piarză
A voastră amintire,
Românii 'n voi să vază
Doar' duhuri de peire!

(Privindu-se îşi zic râzând infernal:)

Ha! ha!
Şi azi, şi 'n viitor
E iadu 'nvingător,
Ha! ha!

(La această din urmă frază, dintr'o parte a scenei cât se poate mai departe de mormânt, se deschide pământul şi apoi apare un demon).

SCENA III

PRECEDENŢII. — DEMONUL.

Demonul.

Fiice ale întunericului, opriţi-vă, curmaţi bucuria voastră; sunt trimis să vă spun că speranţa noastră de a aruncà vălul uitărei asupra acestui mormânt, este astăzi ameninţată. Românii şi-au dat cu toţii mâna. Aceia chiar cari ne juraseră nouă o veşnică credinţă şi ne-au dat dovezi în atâtea rânduri că sufletele lor erau ale noastre, îşi uită jurămintele lor întorcându-se către Domnul luminei şi lucrând cu vrăjmaşii noştri. Imbătaţi de gloria armelor de astăzi, ei voesc a ridicà monumentele eroilor de altădată, şi unul din cele dintâi va fi aici.

(Umbrele fac o mişcare). Cum însă nu e dat omului a zdrobì lesne puterea ce a servit patemile sale, Iadul nu disperă. El vede în aceste locuri pe mulţi cari sunt îmbrăcaţi numai în vestmântul patriotismului, purtând pe faţă o mască, o mască de comandă şi folosindu-se de această nesiguranţă, vă porunceşte să întrebuinţaţi puterea voastră aruncând pretutindeni vrajbă şi turburare. Neadormitul stăpân al Intunericului, vă vesteşte că în curând se vor strânge Geniile binelui, ca să se roage de Dumnezeul lor: *Invidia, Intriga şi Calomnia*, (Cele trei genii numite de Demon, se despart din grupa principală a corului şi se apropie de Demon):

Vouă vi se dă puterea de a vă schimba faţa ca trimişii Cerului şi de a vă amestecà printre dânşii. Lovitura ce ni se pregăteşte va fi îngrozitoare, de nu o puteţi îndepărtà.

Amânaţi-o, faceţi să cadă măscile acelor ce ne-au trădat.

(Demonul dispare, se aude o detunătură căreia îi precede o flacără).

SCENA IV.

(Geniile se privesc. Invidia, Intriga şi Calomnia, fac o grupă la o parte; se uită încă odată la mormânt şi aducându-şi aminte de porunca Demonului îşi pleacă capul. *Invidia, Intriga şi Calomnia* es printr'o parte, celelalte Genii în frunte cu *Umbra Morţii*, es prin partea opusă. Orologiul sună o oră. Tunetul începe a se alinà. *Sentinela* din fund se deşteaptă, se ridică, reintră iarăşi în funcţiune. Un sergent şi alţi doi soldaţi vin de-o schimbă. Muzica întovărăşeşte această pantomină. Intâia santinelă văzută se coboară şi vine în faţa scenei).

SCENA V.

Sentinela.

Ce vis!... Tremur aducându-mi aminte şi aş da ani din viaţă ca visul meu să se împlinească. (Privind împrejuru-i) : Nimeni!... (Punând mâna la cap ca şi cum ar căută să-şi aducă aminte de ceva). Eram de pază acolo, (arată partea unde s'a văzut santinela la ridicarea cortinei). Priveam locul unde este îngropat părintele meu. (Arată mormântul). Căci sunt fiul unuia din Eroii aruncaţi acolo, şi-mi ziceam: Astăzi este a treizecea aniversare a morţei sale. (Se uită din nou la mormânt; pauză; apleacă capul lăcrămând; pauză). Abia începusem a mă preumblà ca să mai risipesc negrele-mi gânduri, când ceasornicul sună miezul nopţii. Nu-mi aduc bine aminte... am numărat până la a cincea lovitură, când de odată ochii începură a mi se înpăenjeni şi nu mai vedeam nimic înaintea mea.

Fui coprins de un tremur, apoi de o sudoare rece. Vroii să înaintez... dar, peste putinţă. Erà ceva care mă ţineà în loc. Incercai a număra încă bătăile ceasornicului; limba şi buzele 'mi erau încleştate. Apoi, cugetarea mi se rătăci. Am căzut, ţinând însă cu amândouă mânile, arma cu care am jurat a-mi apăra ţara. Nu ştiu... de când eram în această stare, se vede că visam încă... (Se opreşte). O da, visam!... Când am văzut... ('şi-acopere faţa şi scoate un ţipăt). Am văzut ceva îngrozitor, având forme de femei. Le-am văzut dansând şi le-am auzit blestemând dinpreună cu moartea, pe părintele meu şi pe tovarăşii săi, fără să pot să mă mişc!... Apă,... (pauză) Apoi această nălucire dureroasă, peri puţin câte puţin din 'naintea mea... Intâia mişcare fu semnul crucei, care aduse liniştea sufletului meu înspăimântat. Totul se alină împrejuru-mi, nu ştiu prin ce putere. In visul meu însă, mi se părea că eu călătoream cu repezeciunea vântului, condus de o fiinţă a căreia privire şi ale căreia vestminte nu erau din această lume. Cerul erà 'norat, nu eram luminaţi decât de fulgerile cari străbăteau întunericul. Noi însă înaintam. Inaintarăm până când ne-am găsit faţă în faţă cu un bătrân care stà pe o înălţime. „Salutare tinere soldat" îmi zise el cu bunătate. Apoi urmă a se uita liniştit ca şi cum nimic nu s'ar fi schimbat în jurul său. Măreaţa vedenie ce se înfăţişa ochilor noştri, o! în viaţă-mi nu o voi uità.

La poalele muntelui pe care stam, se întindeà o apă nesfârşită pe care pluteau mii de bărci şi de corăbii, de toate mărimile, de toate formele şi de toate culorile. Erau luminate toate; unele însă scânteiau ca stelele, altele abia mai licăreau, unele se zguduiau cu putere şi păreau ameninţătoare, altele plutiau încetişor, mulţumite de vânturile favorabile ce le împingeau, iar altele se spărgeau, se cufundau, ne mai putând birui furtunile, de oare ce căpitanii lor nu îndreptaseră răul la vreme. Priveam uimit, când bătrânul făcând o mişcare de bucurie şi apucându-mă de mână, îmi arată înălţându-se printre trei mari bastimente dintre cari două se izbiau cu furie între dânsele, o barcă ce o văzusem luptându-se cu valurile puţin mai înainte. Pavilionul său fâlfâia, şi ea parcă spunea cu mândrie celor ce-o înconjurau, câtă bărbăţie i-a trebuit ca să iasă învingătoare din groaznica furtună de care fusese zguduită...

Vezi tu fiul meu, zise bătrânul, acea barcă ce se îndreaptă către noi? De şi mică, dar istoria sa din trecut este mare şi vrednică de imitat în timpul de faţă. De când cerul m'a făcut depozitarul istoriei acestei lumi — căci eu sunt timpul! — am văzut-o de multe ori suindu-se şi coborându-se. Copiii cari au comandat-o la început, aleşi din sânul său, fură mari; cei cari o comandară mai în urmă, fiind impuşi de acele mari bastimente ce vezi înprejuru-i, o afundară atâta, în cât cu durere eram s'o şterg din cartea vieţii. Când, din porunca Părintelui Ceresc, toată lumina sa unită la cârmă, o înapoia vieţii mai mândră şi mai frumoasă de cât oricând. — Priveşte-o. —"

— Barca, înaintă şi se apropria de noi atât, în cât, auzii pe căpitanul său strigând tovarăşilor săi :„ — Curaj şi înainte copii!... Barca să ne zboare liniştită pe ocean; trebue să înfruntăm valurile ce-o pot zgudui! Să punem nădejdea noastră în Crucea pavilionului pe care am jurat s'o apărăm şi ca şi Mucenicii vremurilor de demult ai creştinătăţii, să murim pentru dânsa, ori să facem să i se închine noroadele pe unde vom trece!... Inainte, repetă căpitanul şi barca zbură. Inainte! îl mai auzii încă o dată strigând, şi când privii din nou, barca erà departe. Ea însă creştea... Şi a crescut atât de repede încât am văzut pe toate celelalte aplecând pavilionul lor

ca s'o salute, şi trăgându-se înapoi ca să-i facă loc. Când voiam să ştiu ce Naţie reprezintă această barcă, totul perise din naintea mea şi din nou, în bărcile îngerului ce mă condusese în acel loc, sburăm pe aceeaşi cale şi cu aceiaşi repezeciune. Când furăm la capătul călătoriei îmi zise:

„A venit vremea, în sfârşit, când dorinţa inimei tale se va împlini. Nădăjdueşte, crede, şi vei vedea lumina Cerului coborâtă în acest loc. La cântatul cocoşului, vei vedea pe fiicele binelui conduse de Credinţă, Speranţă şi Caritate, venind aici ca să se roage pentru părintele tău şi tovarăşii săi. Trage-te înapoi atunci, şi până la ivirea zilei nu spune nimărui nici cele ce ai auzit, nici cele ce ai văzut. Nici o dată răsbunarea să nu săgete inima ta privind acest mormânt. Iartă greşalele celorlalţi."

Când mă deşteptai, eram tot în locul unde căzusem. Visul meu, visul meu!... Implini-se-va oare?!... (Privind la cer, apoi la mormânt şi apropiindu-se de dânsul cu respect).

Doamne, în acest loc se va rădica un mormânt măreţ, şi astfel călătorul nu va mai trece nepăsător prin aceste locuri, ci se va opri ca să afle istoria sa.

SCENA VI.

(Muzica începe din nou motivul trist pe care-l cântase mai 'nainte de rădicarea cortinei, iar prin partea dreaptă se văd intrând mai multe femei îmbrăcate în doliu, că părul despletit ţinând fiecare în mână câte o faclă aprinsă. La intrarea acestui cor *Sentinela* dispare trăgându-se înapoi şi zice):

„Iată ora! Respect voinţei cereşti!...

(Printre aceste femei se disting prin semne alegorice: *Credinţa, Speranţa* şi *Caritatea*. Credinţa în loc de faclă ţine o cunună de flori. Când au ajuns înaintea mormântului, îngenunchiază împrejur, înfig faclele în pământ, şi cântă rugăciunea.

Credinţa.

(Singură în picioare).

Tu Doamne, ce contempli c'o singură privire
Şi cerul şi pământul, şi tot ce-ai zămislit,
Şi faci prin a Ta voe a ţărilor mărire
Şi îi ridici la dreapta-Ţi pe cei ce te-au cinstit;

Tu care-ai fost de faţă la lupta glorioasă
Purtată de vitejii ce 'n ăst loc au căzut, —
L'această' aniversare atât de dureroasă
Tu ruga ne-o ascultă ca în anul ce-a trecut:

Odihnă dă acelor ce-au fost aci 'ngropaţi
Murind martirizaţi, —
Si iartă chiar pe-aceia ce i-au lovit mai greu
O, sfinte Dumnezeu!

(Corul repetă această rugăciune. In timpul acesta apare luna Geniile binelui ridicându-se, se retrag puţin câte puţin mai în fund. Credinţa, ţine împreună cu Speranţa şi Caritatea cununa de flori, pe care vin şi o depun pe mormânt. Toate celelalte imitează. Muzica ţine acord. După o pauză:)

Caritatea.

Până când, surorile mele, veni-vom să plângem pe ascuns la acest mormânt?! Fapta acelora cari se repauzează întrînsul, n'a meritat oare nici o piatră? Până când lacrămile noastre cădea-vor pe un pământ unde spiritul răului n'a semănat decât ghimpi şi pălămidă?!!...

Speranţa.

Să aşteptăm, nu perdeţi speranţa! Lui Dumnezeu îi este dat a inspirà oamenilor ideea binelui, şi El numai hotărăşte timpul fiecărei fapte bune. Să aşteptăm...

Credința.

(Cu asigurare).

Da, D-zeu comandă binelui și eu cred că rugăciunile noastre sunt pe cale să se împlinească. Dacă din partea Românilor nu s'a făcut nimic încă pentru mormântul eroilor ce plângem de treizeci de ani, știți că această țară a avut nenorocirea să acopere acest doliu cu altele mai mari. Astăzi însă, când Românii au sfărâmat toate lanțurile ce țineau încă legată dorința inimii lor, cred că un mormânt comemorativ va fi ridicat în acest loc.

SCENA VII.

(La această frază se văd eșind din pământ: *Invidia, Intriga* și *Calomnia*. Ele sunt costumate ca și Geniile binelui, și se amestecă între dânsele și fac un semn la intrarea lor. Vântul suflă cu putere și un nor acoperă luna care nu se mai vede. Geniile binelui nu observ această schimbare, parcă se îndoesc de cele ce spune Credința și toate zic:)

Fi-va oare cu putință?!...

Credința

Totul este cu putință oamenilor când voește D-zeu. Vă îndoiți? N'aveți încredere încă? Priviți... ascultați, asigurați-vă.

(Intorcându-se către fundul scenei, ridică brațul, face un gest. Fundul scenei se deschide și se vede o parte din sala Adunărei legislative. Imprejurul unei mese se văd o mulțime de persoane în diferite pozițiuni ascultând cu atenție pe un orator care vorbește).

SCENA VIII.

PRECEDENȚII. — PERSOANELE DIN SALA ADUNAREI.

Credința.

(Arătând acest tablou însoțitoarelor sale).

— „Sunt mandatarii țărei".

(La deschiderea acestui tablou, oratorul din sală termină discursul său în modul următor:)

Oratorul.

„Da!... Românii sunt datori un mormânt martirilor dela 13 Septembrie!.. Orfanul și văduva vor aruncà dinarul lor, spre a aduce aminte începutul botezului de sânge al armatei române...

(Toți asistenții din sală aplaudă pe orator. Apoi, acest tablou dispare. In tot timpul duratei sale, Geniile binelui l'au privit într'o tăcere respectuoasă. Iar Invidia, Intriga și Calomnia, despărțindu-se de grupa principală viu în fața scenei într'un colț și par a se înțelege încet între dânsele. Pe când Geniile binelui admiră acest tablou, Invidia, luând de mână pe Intrigă, îi zice într'un repede aparte:

Invidia.

Intrigă, ia îndată masca înțelepciunei, du-te în adunare, seamănă discordia și neînțelegerea între membrii ei, fă ca prin influența ta peste câteva zile să nu se mai vorbească de această idee.

(Intriga dispare).

Credința.

(Continuând și adresându-se însoțitoarelor sale).

„Ideea ridicărei unui mormânt în acest loc este atât de înaintată încât, Teatrul Național, înainte mergător al ideeilor celor mai mari, reprezintă în astă seară o piesă ca să deștepte frumoasa amintire în inimile Românilor.

Invidia.

(La aceste cuvinte înspăimântată aparte).

— Teatrul chiar!... (Incepe a tremurà).
(Trage pe Calomnie în faţa scenei).
Iată cea mai mare primejdie ce ne ameninţă. Este destul o mână de oameni nebuni eşiţi de-acolo, să răstoarne toate alcătuirile noastre. Calomnie, du-te, pleacă, zboară, ia forma unui om plin de experienţă. Străbate printre spectatori, întrebuinţează toată viclenia ta. Introdù scandalul şi frica în sală, apoi apropie-te de cei dela putere şi inspiră-le groază. Calomniază opera reprezentată, fă-i în sfârşit să creadă că asemenea piese sunt periculoase guvernului, zicându-le: „Astăzi cer un mormânt pentru gloriile lor trecute, cine ştie ce vor cere mâine pentru nebuniile lor viitoare!.
(Calomnia dispare. Muzica ţine acordul. Geniile binelui exprimă bucuria lor surâzând).

Invidia.

(Intorcându-se şi văzându-i zice:)

Surâdeţi, surâdeţi!.. Veţi vedea cum toate speranţele voastre, vor fi strânse. Veţi veni mulţi ani încă să vărsaţi lacrămi pe acest mormânt, pe care nu-l veţi mai cunoaşte, decât prin mulţimea buruenilor şi a pălămidei de care va fi acoperit.
(Pe când Credinţa, Speranţa şi Caritatea precum şi toate celelalte Genii ale binelui, mirate de această ameninţare, se retrag înapoi şi voesc să iasă, se iveşte lumina zilei, slabă la început şi crescând din ce în ce mai mult până la finele tabloului. Invidia urmează cu privirea pe Geniile binelui, când de odată apare un înger susţinut de nori.

SCENA X.

ACEIAŞI. INGERUL.

Ingerul.

Credinţă, Speranţă, Caritate, (ele înaintează, îşi pleacă toate capul cu respect. Invidia rămâne încremenită).
Dumnezeu a ascultat rugăciunile noastre. Incetaţi dar lacrimile voastre de durere. Daţi gloria aleşilor naţiunei române, cari şi-au adus aminte de eroii ei şi au hotărât să se comemoreze ziua de 13 Septembrie. Mergeţi în faţa lumei şi a luminei, mergeţi şi depuneţi cununi de lauri pe Trofeul simbolic ce se înalţă.
(La această frază Ingerul face un semn şi salcia uscată ce erà lângă mormânt, înverzeşte; buruenile ce-l acopereau se transformă în flori. In locul unde este mormântul să rădică o imensă cruce pe un piedestal încoronat de o cunună de flori; pe cruce este inscripţiunea).

Patria Recunoscătoare Martirilor
dela 13 Septembre 1848.

(Geniile binelui se îndreptează către cruce şi îngenuche înaintea-i. Invidia voeşte să fugă, acoperindu-şi faţa la vederea crucei :)

Ingerul

Tu, Geniu al răului, intră în întuneric şi veşnic acolo să rămâi!... Dacă vreo dată în cursul veacurilor, văzând nori întunecoşi cari pot planà asupra acestei ţări, vei crede timpul norocit ca să mai vii, adu-ţi aminte, că totdeauna, mai sus de aceşti nori este mâna Dumnezeului care m'a trimis, şi când un popor are credinţă întrînsul, nu poate pierì niciodată. (Invidia dispare în pământ, se aud militarii cântând zorile la cazarmă. Adresându-se apoi către fundul scenei zice :)

Iar tu popor iubit, rămâi totdeauna vrednic de numele tău şi vino de onorează ţărâna glorioşilor tăi oşteni.

(Se deschide tot fundul scenei şi văd alergând : bărbaţi, femei, copii, militari, ţărani ţărance, purtând cununi de flori. Sentinela dela scena V merge în frunte, îngerul planează deasupra lor arătând crucea).

Sentinela.

(Privind pe înger şi recunoscând că era acela pe care-l văzuse în visul său, îngenuche înaintea crucei).

Inger conducător! Iţi mulţumesc Dumnezeule! Iată visul meu împlinit! Tată, tu ai un mormânt vrednic de glorioasa ta faptă, inima mea nu mai are nimic de dorit. Strige acum ţara: „Copii, la arme, sunt ameninţată!“ şi vei vedeà părintele meu, că îţi sunt vrednic şi voi strigà ca şi tine: „Cu mine facă se voia ta Doamne, ţara numai, să nu piară!

(Intorcându-se către popor şi către tovarăşii săi de arme).

Fraţi, să strigăm cu toţii :

Glorie Martirilor dela 13 Septemvrie.

Toţi

Glorie Martirilor dela 13 Septemvrie!

(Soldaţii fac salutul militar... toţi ceilalţi vin de îngenuche împrejurul crucei).

C. I. STANCESCU

SFÂRSIT

Sonet.

murg duios al serilor de vară,
Când re'aprinzi atâtea mii de astre.
De ce nu faci ca 'n zările albastre
Și steaua ei din nou să reapară?

Cum, stinsă'i oare pentru veșnicie
Steluța ei și nu mai lumina-va
De-acum 'nainte nici odată slava
Cu raza ei senină, argintie?

O, ce grozav mă mistue durerea
Și cum aș vrea să plâng, la amintirea
Iubirii noastre atâta de ferbinte!...

Amurg, redă-mi o clipă mângâerea:
Sub raza ei să'mi plec din nou privirea,
Să uit locașul tristelor morminte.

Theodor Răiceanu.

Cântec

Sărmană inimă pustie,
De ce atâta plâns de jale,
Când nu e nimeni să înţeleagă
Fiorii dorurilor tale!...

Destul atâta râu de lacrimi,
Durerea ta e prea adâncă:
Fii tare, inimă, de-acuma,
Fii rece, dură, ca o stâncă...

Vasile Militaru

SPRE VENEȚIA

(note de drum)

Mă aflam în port, și așteptam semnalul de plecare, vorbind cu niște italieni.

— Vi prego, signore, îmi spuse un om de serviciu, și-mi făcu semn să mă sui sus.

Numai decât ridică puntea, desfăcu o frânghie de care era legat vaporul și dete un semnal scurt cu fluerul.

Un sgomot puternic de lanțuri, o sguduire înceată, un fluerat gros al mașinei, și vaporul se puse în mișcare, își luă drumul cel bun și se îndepărtă.

Fiume, rămânea în urmă, nedeslușit în umbra înoptării.

M'am așezat lângă comandă. Pilotul care conduceà, se uita nepăsător la mine.

Se înoptase. Umbrele caselor din port, păreau niște momâi, care la lumina electricității, luau fel de fel de forme...

Deodată se auziră câteva salve de tun, și șueratul lor parcă-mi trecu pe lângă urechi. In port era o escadră Engleză: patru cuirasate mari. Și generalul din garnizoană, întorcea vizita făcută lui în timpul zilei de către comandantul escadrei. După puțin se auzi o muzică. Cântul parcă era purtat pe apa Adriaticei, și dus, dus, în depărtări. Și cânta: Goot sare The Ring. imnul național Englez.

Încetul, cu încetul nu se mai auzi nimic....

Trecurăm pe lângă Volosca, Abazzia... Lorana.

Cu o zi mai înainte fusesem în Abazzia. Am mers pe o potecă săpată în piatră și întărită d'asupra mărei la vre-o câțiva pași. Pe oparte, jos, marea isbește în stânci, și stropii sar uneori până sus, udându te pe față; iar pe partea din spre oraș sunt numai ficuși și dafini. Când m'am apropiat de Abazzia, pe una din băncile rânduite pe acea potecuță, ședeau două fete tinere, frumoase. Una din ele fumà și citea dintr'o carte: cealaltă cu gândul dus aiurea, ascultà și privià albastrul mărei.

Mi-am cerut voie să mă lase să-mi aprinz o țigară dela dânsa și stând de vorbă cu ele am aflat că sunt Poloneze și că pornesc în Petersburg.

Erau vioaie, drăgălașe, și ochii acestor două surori erau plini de o lumină dulce, dulce de tot.

Citeau M-elle Fifi, de Maupassant. La început, vroiră să ascunză cartea, dar se răsgândiră și-o așezară lângă ele pe bancă, surâzând strengărește în colțul buzei.

Trecând cu vaporul pe lângă Abazzia, și poate chiar în dreptul acelei bănci, m'am gândit la ele, la Elena și Octavia Crijbulski — și de sigur că și dânsele, au să-și aducă vre-o dată aminte de mine și tovarășii mei din acea zi, atunci când vor mai răsfoi.... M-elle Fifi, unde ne-am iscălit cu toții; a fost dorința lor aceasta.

Rămâne în urmă și Abazzia; după puțin nu se mai vede nimic. Jur, împrejur numai mare și iar mare. Și-i atât de liniștită !

Fără să vreau mă gândesc la o furtună.... Și văd biserica Madona Tersato din Fiume, așezată, sus pe o înălțime și pe ai cărei pereți sunt numai tablouri și fel de fel de chipuri de oameni și femei. Pe toate scrie cam în felul acesta : In amintirea zilei de 21 Ianuarie,— când vaporul Vittorio era apucat de furtună și amenințat să se scufunde. Cerându-se însă, ajutorul Madonei Tersato, vaporul și tot echipajul a scăpat.— Sau „Femeia Marta — în ziua di San Pietro a căzut dela etajul al patrulea al unei case. Cerând ajutorul făcătoarei de minuni Madona Tersato, acei cari au văzut această nenorocire, Marta a scăpat cu viață."

Toți pereții sunt plini și oamenii de acolo, mai ales unii marinari cred orbește în această Madonă.

Mă gândesc la o furtună și parc'aud cum valurile isbesc îngrozitor, simt cum vaporul se scufundă și se 'nalță, aud strigăte de desnădejde, și cu toate că tot echipagiul se ruga făcătoare-i de minuni, eu nici nu-mi împreunasem mâinile și-mi veneà să zâmbesc; dar închipuirea dispăru, și zării lângă mine marea liniștită, tăcută, părea că doarme.

Mai toți călătorii, unul câte unul s'au scoborât jos să se culce ; nu se mai auziau vorbe. Lângă mine, o englezoaică adormise pe o bancă. Din când în când vorbeà prin somn, spuneà câte un *yes* și scrâșnea ștrașnic din dinți. M'am uitat la ea de aproape : avea un chip mare, osos, și-mi venì să râz.

Toată noaptea am stat afară; iar în zorii zilei am privit răsăritul soarelui din adâncul Adriaticei. Incetul cu încetul globul de foc și-a reluat drumul obișnuit; culorile după cer sau schimbat din clipă în clipă, rămânând la început o dungă puternică mov—apoi se făcu galbenă și'n sfârșit totul dispăru.

Se făcuse ziuă.

In *depărtare se vedeau corăbiile pescarilor, înșirate una* lângă alta, nemișcate ca niște cruci de morminte.

Un alt vapor trecù pe lângă noi.

Ne apropiarăm de Veneția. Trecurăm, mi se pare pe lângă niște forturi. Se vedeau soldații făcând instrucție — Vaporul se oprì. Cu o barcă se apropie Comandantul din Veneția, care luâ conducerea vaporului. Și după puțin am ajuns. S'a ancorat în mijlecul mării. Sute de gondole se apropiau. Și italienii cu glasul lor dulce, cu vorbele care parcă șueră, îndemnau lumea să se scoboare în ele. — Trecui cu Gondola prin canaluri multe, — apoi debărcai în *„Piazza san Marco"* unde sutele de porumbei, năvăleau spre oamenii care le dădeau porumb.

Lume multă și chipuiri cu totul străine.

Femeile frumoase se plimbau încet; copii gălăgioși, cu ochii albaștri; rîdeau, rîdeau într'una, jucându-se cu porumbei care veneau în mâinile lor să-și ia hrana.

In biserica San Marco, biserică zidită numai în piatră, iar pe din năuntru numai cu marmoră și mozaic, se află un mort pe care-l slujeà o mulțime de preoți. Erà Archiducele Soldini, adus din Germania. O tăcere adâncă în mijlocul unei biserici atât de mari și rece — întotdeauna te'nfioară. Se auzeau încet glasurile de rugă ale preoților învesmântați în negru,... apoi răspunsurile Corurilor: O musică dumnezească. Două orgi, o orchestră cu instrumente de coardă, în care cântà numai profesori, și un cor bărbătesc — sute de oameni — dintre cari cea mai mare parte sunt cântăreți de operă.

Afară pe o platformă, deasupra ușii de intrare, sunt așezați patru cai, mari de bronz. Au fost aduși din Orient de către Napoleon Bonaparte și dați Veneției în schimbul unei sume mari de bani. Mai târziu au fost luați pe ascuns tot de Napoleon. După câțiva ani, Veneținii, au stăruit pe lângă Franța, și au fost înapoiați.

Lângă biserica San Marco, e turnul care a căzut mai acum câțva ani și care nu-i încă în totul refăcut — palatul Dogilor, și orologiul cel mare.

Un orologiu care se întoarce la șeaptezeci de ani! Cine l'a întors odată nu mai are norocul să facă aceasta și a doua oară. Mașinăria e așezată într'o odaie la etajul al doilea: niște roți mari, mari cât cele ale unui car. De-asupra într'o altă odaie, sunt două cercuri, care se văd prin niște ferestre afară și care se învârtăsc: una arată orele și alta minutele

Intre ele sunt niște figuri de ceară, care reprezintă pe cei trei crai dela răsărit și îngerul vestilor. La patruzeci de zile după paști, cele două mari cercuri, care arată orele și minutele se dau înapoi, și apar la o fereastră cei trei crai și la cealaltă îngerul care vestește. Lumea de afară, care așteaptă aceasta, cade în genunchi, se închină, iar preoții își spun rugăciunile.

Apoi deasupra se află clopotul, în apropierea căruia sunt doi oameni mari de bronz; fiecare cu câte un ciocan în mâini. La miază-zi și miază-noapte, bate pe rând câte odată douăsprezece, iar niște ciocănașe, care sunt lângă clopot bat de cinci ori câte douzeci și patru. In același timp se aude bubuitul tunului din port — și — atunci porumbeii se sperie și se înalță cu toții.

E un fâlfâit de aripi atât de puternic și atât de puternic și atât de plăcut! Apoi clopotele bisericilor, toate, încep să sune

Un leu de bronz, așezat pe o columnă înaltă, lângă turn, se spune că aveà la ochi, două pietre mari de brillante, dar au fost luate de de Napoleon — leul mândru îndârjit, îndreptat spre întinsul mării, stă de pază.

....Archiducele Soldini, e dus cu gondola la cimintir. U[illegible]rtegiu funebru pe apă!

Am privit atâta lume și atâtea gondole, după o punte mică, îngustă care se chiamă: *Ponte dei Sospiri*. Sună atât de trist această numire: Ponte dei Sospiri.., puntea suspinelor!

Seara în „Piazza San Marco", s'adună toată Veneția. Femeile sunt atât de frumoase! Ochii lor negri au ceva din dulceața cerului de vară, iar corpurile lor se'mlădie ca undele ușoare ale mării.

Cu un tren care porneà noaptea, târziu, trebuià să plec din Veneția, spre Milan și Genua.

....Să mergi cu gondola noaptea, s'aculți cum cânturile din mandolină se perd în depărtări după ce le-ai auzit aproape de tine, s'auzi strigătele gondolierilor când ocolesc vre-un canal: strigăte lungi și puternice, să vezi cum umbra palatelor vechi și triste se reflectează la suprafața apei, s'auzi vâslitul tainic, să vezi amanți trăindu-și viața în sărutări și îmbrățișări nebune, acesta este farmecul dulce, farmecul sfânt al Veneției....

Când trenul s'a pus în mișcare, am auzit sunetul orologiului cel mare: cei doi oameni lovind cu ciocanele, apoi ciocănașele bătând de cinci ori câte douăzeci și patru.

Eră miezul nopții.

D. Ionescu Morel.

Cântec

Firul dorurilor mele
De-aș putea cândva să'l țes,
Văl aș face, pentru ochii
Celei care m'a 'nțeles.

Și-aș brodà pe vălul ăsta
Plângătoare flori cum nu-s,
Ca să'i spună 'n toată clipa
Cât mă doare, că s'a dus.

Vasile Militaru

Sonet.

Frumoasa mea când mi-apărușĭ 'n cale
Cuprinsu-m'a o dragoste păgână:
Tu mi-ai surâs, eu te-am luat de mână
Și pe sub tei am pribegit agale.

In farmecu-ți părutu-mi-ai o zână
Cu ochi adânci, cu sânul de opale;
Și 'nsăgetat ți-am spus-o plin de jale:
„Sunt sclavul tău, iar tu îmi ești stăpână!"

Pe buzele-ți de jaruri — arzătoare —
Lăsaiu ușor să-mi cadă în topire
Sărutu-mi drag — a Aphroditei floare.

Atunci ai plâns — ai plâns de fericire! —
Pe când din tei picau — ca o ninsoare —
Mici albe flori în părul tău subțire..,

Dim. Orfănescu

ROSETĂ DE LA BISERICA ADORMIREA MAICEI DOMNULUI DIN SLATINA (OLT)

Albert Baer.

Cronica literară și artistică

I. Concerte simfonice

Pentru a cultivà muzica în popor mai cu înlesnire îți trebuiesc colaboratori și factori, cari să se devoteze cauzei. Printre aceștia putem enumărà orchestra și pe dirigintele ei, cari își iau asupra sarcina de-a face cunoscute poporului compoziții muzicale, fie clasice, fie moderne. Poporul! cine formează poporul în acest caz? Masele de jos, burghezimea cultă, aristocrația, sau toți aceia, pe cari ne-am obișnuit să-i numim „oameni culți?“ Cine posedă cultură muzicală? După datele istorice vedem că: Goethe găseà pe Beethoven greoiu; chiar Spohr un muzicant destul de erudit n'a putut pricepe Simfonia a 9-a. Cine sunt dar oamenii culți? Arta din zilele noastre stă pe un pedestal de porțelan. Epoca în care trăim posedă talente, muzicanți excelenți, dar lipsește geniul. Ea e plină de egoiști, plini de invidie, fără multă cultură, dar cu mari pretenții, cari ar voi să coprindă totul, să facă o artă de comerț și uneori meschină. După 40—50 ani de cultură muzicală a ajuns în sfârșit și capitala să aibă o orchestră stabilă subvenționată, care va aveà nobila misiune de a propaga gustul muzical și de a face educația muzicală, prin răspândirea paginilor scrise de marii compositori clasici și moderni. După cercetări, văd că s'au făcut sforțări spre a se menține o orchestră stabilă. Câte un om de inimă a făcut asemenea încercări, a căutat să învingă toate piedicile morale, dar a avut de luptat cu un dușman care e de neînvins: cu banul. Cu toate prețurile ridicate (40, 30, 20, 10, 8, 6, 2 fr. = loji și staluri) totuși nu se puteau acoperi cheltuelile, cari erau destul de mari pe acele vremuri și aceasta dintr'o cauză destul de curioasă, care pare a fi aci lege. E uzul obligatoriu al biletelor de favoare, astfel, făcând bilanțul, după concert, găsești că jumătate din intrări sunt însemnate cu creionul albastru, iar jumătatea cealaltă împărțită între abonați și străini, cari din păcate, erau destul de puțini la număr.

Incercări de a aveà o orchestră stabilă s'au făcut pe vremuri de mulți, citez între alții pe: Ed. Wachmann, R. Peters, R. Novacek, I. Rubinstein, R. Widas, ș. a., dar nu pentru popor; ele erau accesibile numai pungilor garnisite, cari însă se deschideau cu greutate la aceste concerte, așa că mai în totdeauna rezultatul întreprinderei erà: deficit. Nu s'a gândit nimeni la rezolvarea problemei sociale: popularizarea muzicei clasice și moderne, problemă deslegată de mult în străinătate care nu constă decât în realizarea unor prețuri de intrare minime, pentru ca muzica să fie la îndemâna tutulor. La Münich, Berlin, Viena, Paris și Boston se dau concerte simfonice și corale, la cari poți ascultà pe un: Bach, Beethoven, Händel, Wagner, Weber, ș. a., pentru o taxă minimă de 25—50 bani de persoană. Așà ceva ne trebue și aci, dar cum să găsim o soluție favorabilă, care să ne convină a urmà pilda vecinilor noștri, căci ne lipseau fondurile bănești. Guvernele, cari s'au perindat, nu au găsit justă plângerea nici unui om de inimă, care arata necesitatea unei orchestre permanente pentru concerte simfonice cu prețuri de intrare mici; unii au fost de părere că

nu poate avea viaţă o asemenea instituţiune ; nu aveau încredere să-şi plaseze un capital într'o asemenea întreprindere. Alţii mai practici puneau cererea la dosar. Simpaticul şi entusiastul profesor al conservatorului, d-l D. Dinicu renoi cererea de mai sus şi după o grea luptă isbuti să convingă pe cei în drept de necesitatea unei orchestre permanente, alcătuită din elemente de valoare şi cu dor de muncă. Iată dar rostul înfiinţării orchestrei ministerului instrucţiunei publice. D-l Dinicu a găsit soluţiunea cea mai favorabilă, pentru ca suma alocată în budgetul ministerului pentru orchestra de mai sus să fie întrebuinţată cu folos, cheltuielile să se echilibreze cu veniturile, şi numai dând concerte populare cu preţuri mici s'a putut ajunge la acest rezultat. D-l Dinicu, după cât am putut constată, a luptat mereu pentru popularizarea muzicei. La început, prin introducerea concertelor de muzică de cameră şi după 14 ani, acest gen de muzică, a ajuns să fie o necesitate în orice casă unde se cultivă muzica şi ca rezultat mai preţios pentru viaţa culturală a acestui popor, este clasa de muzică de cameră la Conservator, unde numărul elevilor şi elevelor e destul de mare şi cari la rândul lor propagă gustul acestei sublime muzici mai departe. Acum patru ani tot d-l Dinicu a început cu o orchestră de 35 persoane o serie de concerte populare simfonice, unde cu preţuri mici ascultai compoziţii clasice şi moderne; toţi sperau că o epocă de regenerare pentru muzică şi orchestră va începe ; vedeai venind timpuri mai bune; cei din urmă mai ales se vedeau scăpaţi de calvarul unei munci prin cafenele, berării şi restaurante, unde pentru câţiva lei pe seară cântau 5—8 ore, o muzică grotească şi vulgară, care cu timpul îi demoraliza. Şi nu s'au înşelat în prevederile lor nici unii din ei. Soluţia s'a găsit sau a gasit'o ca să zicem aşà d-l Dinicu, prin sarcina ce şi-a asumat de-a înfiinţà orchestra permanentă a ministerului instrucţiunii.

Varietatea programelor, alcătuite din compoziţii celebre, scrise de clasici, romantici şi moderni atrage, de sigur, un public numeros, deşi mulţi vin la aceste concerte mai curând spre a tulburà liniştea, să facă observaţii absurde şi contraziceri sgomotoase. Sunt tipuri cari nu găsesc un loc mai prielnic decât în timpul concertului, de a face analiza şi critica unei compoziţii de: Beethoven, Grieg, Wagner, ş. a. Alţii preferă somnul, şi zgomotul infernal al unei Uverturi de Wagner nu-li poate turbu.à siesta.

Pentru un st.ăin, care din întâmplare asistă la vreun asemenea concert, moravurile acestea i se par curioase şi cu drept cuvânt s'ar puteà întrebà, de asistă la un concert simfonic ori la unul de promenadă!

La Paris sunt concerte populare, unde bluza albastră stă alături de redingotă şi ascultă cu multă atenţie fără să fie turburat în meditaţiunea sa armonică prin venirea vreunui întârziat sau de vre-o polemică între doi „critici".

Acelaş lucru vom găsì şi la: Berlin, Münich şi Viena. Nu mai departe, Braşovul şi Sibiul, au în sălile de concert regulamente cari se respectă, anume: de a veni la timp la concert şi de a păstrà liniştea în timpul execuţiunii muzicale.

In cele 18 şedinţe simfonice ale orchestrei ministeriale s'au perindat, clasici ca: Beethoven—cu un ciclu de uverturi şi câteva simfonii—; Haydn (simfonia No, 12), Mozart; romanticii: Schubert, Schumann (simfonia No. 3 „renană", Mendelsohn (Festival) şi modernii: Berlioz, Liszt („Preludiile"), Brahms (simfonia No. 1, op. 68), Borodine (uvertura „Principele Igor"), E. Bossi („Intermezzi Goldiniani"), C. Franck („Rédemption"), Dvorack (uverturile: „Patria mea" şi „Carneval"), Goldmarck (uvertura „Sakuntala"), Grieg (Suita „Peer-Gynt" No. 1), Humperdinch (uvertura „Hansel şi Gretel"), Korsakow-Rimsky (Caprice espagnole"), Lalo („Rapsodie"), Macc d'Ollone („Lamento"), Massenet, Rabaud, Saint-Saëns (simfonia No. 2, op. 55), Fr. Smetana („Patria mea"), Tschaikowsky (simfonia No. 4) şi R. Wagner (2 Festivaluri).

Vom vorbi aci numai de acei compozitori ale căror lucrări au interesat mai mult pe numeroşii vizitatori ai acestor concerte.—Wolfgang, Amadeu Mozart! Cuvinte de laudă pentru Mozart? Tirade de entuziasm? Doar admiraţia formează cuvinte, nu iubirea. Bach este credinţa, Beethoven religia şi Mozart iubirea. Pentru un suflet, care a primit vreodată sărutul muzicei lui Mozart, mai există şi alţi compozitori, dar nu şi altă muzică. Şi acest lucru se adevereşte întrucât şi exagerările spirituale se adeveresc. Dar dacă sufletul nostru a primit printr'o împrejurare fericită mai din vreme sărutul lui Mozart, atunci el e subjugat de frumuseţea şi divinitatea unei iu-

biri inocente. Mozart formează în istoria muzicei un element care nu a avut pereche. Totul era reunit în el: polifonia unui Bach, puterea unui Händel, maiestatea unui Gluck şi drăgălăşia unui Haydn le găsim în compoziţiile sale religioase, în simfoniile, şi quartetele sale Original este el în operile sale, în cari totul e viaţă, adevăr şi putere; prin legătura ideală a frumuseţei, originalitatea şi idealul sunt contopite într'un singur punct, toate contrastele se pierd în armonia şi melodia sa. In acest an am ascultat de Mozart: uvertura din „Nozze di Figaro", simfonia „Jupiter" — de-o frumuseţe sublimă — şi interesantul marş turc — din sonata La major — instrumentat de Herbeck.

Lângă el s'a format un alt geniu, care a fost un pioner, un informator în labirintul muzicei, care a simţit durerile sufleteşti atât ale lui, cât şi pe acele ale semenilor săi. Este vorba de olimpicul Beethoven, de titanul simfonist al unei epoci când cultura muzicală întâmpina greutăţi. Orchestra ministerială, ne-a oferit în acest an din voluminosul repertoriu al lui Beethoven, uverturile: „Egmont", Ruinele Atenei", „Ziua onomastică", Sfinţirea „casei", „Promethen", cele 3 „Leonore" şi „Coriolan", precum şi simfoniile: No. 3, 5, 7 şi 9 şi celebrele „Dansuri vieneze". — Una din compoziţiile prea puţin cunoscute ale lui Beethoven este fără îndoială uvertura „Coriolan" şi nimeni care cunoaşte subiectul ei, auzind'o, nu poate să nu fie mişcat. Subiectul Coriolan, eroul puternic, care nu cunoaşte linguşire, izgonit din patria sa şi în contra căreia duce în urmă un război crâncen, vrea s'o nimicească, dar înduioşat de lacrămile şi rugămintele mamei, soţiei şi copilului său, se opreşte din opera lui de distrugere, pentru ca în urmă să-şi găsească moartea. Din acest complex de idei ale dramaturgului Schakespeare şi-a luat Beethoven subiectul pentru uvertura sa; a luat însă un episod mai important: scena unde mama şi soţia îl roagă pe Coriolan (în lagărul de războiu dela porţile Romei) să renunţe la răzbunare. Dintre simfonii, cea de-a treia „Eroica" este opera care-a arătat direcţiunea de concepţiune a lui Beethoven, însă în multe împrejurări nu se poate pricepe aşa lesne lucrarea de mai sus.

Mulţi se cred iniţiaţi pe deplin citind titlul ei „Simfonia eroică", cred că în ea se perind simultaneu un şir de fapte eroice, inspirate de anumite puncte istorice pe cari le-a putut concepe o minte fantezistă dar pozitivă ca a lui Beethoven, fapte comentate în tonuri. E greşită credinţa că asemenea presupuneri vor puteà să definească înţelesul simfoniei şi vom fi decepţionaţi când vom vedeà că ne-am înşelat şi că nu i-am putut pricepe nici importanţa, nici fondul ei poetic. Denumirea de „eroic" trebue definită în sensul cel mai larg al cuvântului; căci ea nu se poate referà numai la persoana unui erou militar. Mai putem clasà sub numele de erou şi pe omul cu deplină voinţă şi sigur de sine, pe titanul care luptă şi învinge piedicile ce i se pun în calea vieţei sale. Sfera artistică de mai sus e plină de variatele simţuri ale unei individualităţi puternice, care posedă întreaga gamă a simţurilor omeneşti şi le redă astfel, că în sincera sa expunere a pasiunilor le vedem pe toate contopite într'o singură putere, în voinţa individuală. Titanul luptă, dar e învins de-o forţă mai impetuoasă; se resemnează şi se supune, fără însă a pierde încrederea că pe viitor va stà tot înlănţuit. Lacrămile sale de durere se duc şi figura sa se înseninează, şi vine timpul când va scuturà lanţurile şi va merge iarăşi cu fruntea senină spre noui succese.

Toate aceste sunt contopite în primele părţi ale simfoniei şi mai ales a doua parte — care are haina unui marş funebru. Trecem spre sfârşit; omul e liber acum de orice greutăţi, se plimbă prin câmpiile vesele ale unei primăveri eterne şi divine şi îşi manifestă bucuria prin tonuri vesele ritmice, sub forma unui Scherzo şi nu trece mult timp şi cauza lui triumfează, el ese învingător din lupta titanică pe care a dus-o până aici, îşi vede opera desăvârşită şi e mulţumit în sufletul şi cugetul său crezând că a făcut un bine omenirei întregi. Iată pe scurt înţelesul simfoniei „Eroica" care e o pagină din viaţa compozitorului ei.

Interesantă e şi simfonia No. 7 (la major) care ne descrie o nuntă la ţară. Vedem cum se adun nuntaşii şi pornesc în grupuri vesele spre casa miresei, ce se găteşte sub îngrijirea mamei. Pornesc cu toţii spre biserică. In fruntea cortegiului: ministranţii cu lumânări, fete şi flăcăi cari se uit cu drag la mire şi mireasă, urmaţi de preoţi şi părinţi; în urmă rude, cunoscuţi şi tot satul. Ajung la biserică şi din interior se aud acordurile maiestoase ale orgei care intonează un imn nupţial ce se ridică în sus spre tâmpla bisericii iluminată de sute de lumânări. Preotul e în faţa altarului şi schimbă inelele tinerilor miri, cari sunt îngenuchiaţi în faţa lui, întreabă

pe mireasă dacă vrea să aibă de tovarăş al vieţii pe fericitul mire şi la care întrebare dânsa răspunde cu un puternic „Da"; aci Beethoven se opreşte brusc în descrierea sa şi redevine iarăşi sobru şi gânditor.

Marele simfonist şi-a încheiat activitatea cu simfonia No. 9, în care geniul lui Beethoven atinge cele mai înalte culmi ale artei şi care are ca subiect oda lui Schiller „Andie Frenda" — un imn de libertate şi bucurii. Puterea cu care a fost scrisă muzica pentru această odă de Beethoven, nu se poate descrie, şi prin ajutorul orchestrei, a quatorului vocal şi al corului putem pricepe şi simţi sublimităţile acestei muzici. In concertele „orchestrei ministeriale" am ascultat doar partea instrumentelor din grandioasa simfonie.

Dintre primii moderni şi-au spus cuvântul: Berlioz cu uverturile „Waverley" şi „Corsarul"; două fragmente din „Damnaţiunea" şi splendida concepţie „Simfonia fantastică" — şi Hiszt cu „Preludiile" poemă simfonică — care are ca fond câteva poeme de Lamatine — descrie cu trăsături puternice viaţa omului.

A interesat mult „Fantastica" lui Berlioz, o descripţie sugestivă a vieţei unui artist; pe rând ne redă Berlioz scene din sbuciumata viaţă a nefericitului artist care e bolnăvicios. Văzând că boala e pe cale de a-l răpune, se otrăveşte cu opiu şi sub puterea acestui narcotic îi apar în minte episoade din viaţa sa. Berlioz şi-a împărţit lucrarea în cinci părţi: „Vise şi pasiuni", „Un bal", „Scena la câmp", „Drumul la eşafod" şi „O noapte în infern"; pe toate le ilustrează într'un mod sugestiv cu o muzică interesantă, cu ajutorul unei instrumentaţii pline de colorit. Prin întreaga lucrare merge o melodie — leit-motiv, care reprezintă pe iubita artistului — această melodie îl obsedează, îl urmăreşte peste tot locul; atât la bal, la câmp — unde mişcat de un concert al naturei, la care asociază un duo a doi păstori — şi ca să scape de ea (de iubită), o omoară; simte că e dus la eşafod în acordurile unui marş sinistru şi pe urmă executat.

Vine în infern unde se găseşte în mijlocul unei societăţi compusă din diavoli, strigoi, vrăjitoare, ş. a., toţi râd, plâng, ţip şi dansează în jurul său — Rondo infernal — la care se alătură rugăciunea „Dies Irae" cu acompaniament de clopote. Şi aci îl găseşte melodia — iubita — care se amestecă în orgia diabolică şi se bucură că e reunită cu el. Berlioz impune aci prin puternica sa individualitate care-i caracterizează lucrarea; temele sunt variate şi scenele colorate puternic şi fără voe, ascultându-le, simţi că te sugestionează. Grupele instrumentale devin supuse lui Berlioz, care scoate din ele efecte necunoscute de alţii; astfel s'a născut orchestraţia modernă pe care a complectat-o mai târziu un: Hiszt, R. Wagner şi R. Strauss pe alocurea. Richard Wagner a fost după Beethoven, Berlioz, Liszt şi Mendelsohn, cel mai mare geniu muzical, un reformator al orchestraţiei şi al operei. Sistemul său muzical a făcut o adevărată revoluţie între muzicanţi şi critici, dar s'a impus, căci a dovedit că acest sistem este adevărata revelaţiune a unui om care şi-a jertfit aproape întreaga sa viaţă pentru a propaga acest sistem mai departe.

Pe rând au răsărit din pana lui R. Wagner operile: „Lohengrin", „Tannhäuser", „Vasul fantomă", „Tristan şi Isolda", „Maeştrii cântăreţi", „Rienzi", Triologia Niebelungilor, în care găsim: „Aurul Rinului"; „Valkyria", „Siegfried", „Crepuscul zeilor" şi „Parsival" care a încheiat activitatea acestui fecund compozitor.

R. Wagner, deşi a întâmpinat la început greutăţi, pe cari poate nu le-a avut alt compozitor, totuşi a reuşit să le învingă pe toate şi mai ales că a găsit în persoana regelui Ludovic II al Bavariei, un protecto puternic care l-a înţeles mai bine ca toţi, dându-i mijloace spre a-şi aduce la îndeplinire toate planurile măreţe cari mai târziu au fost înscrise în istoria muzicei cu litere de aur, căci formau o epocă de regenerare a instrumentaţiei şi a operei. Măreţul templu muzical din Bayreuth (Germania) acel „Mecca" al wagnerianilor — ne vorbesc îndeajuns de mărinimosul rege-artist. Nenumăraţi au fost în urmă şi acei cari la început combăteau ideile reformatoare ale lui Wagner şi la urmă le susţineau cu multă căldură: Liszt, Schumann, Bruckner, Brahms, Ed. Colonne, C, Mendes, Ed. Hanslick, H. Richter, F. Mottl ş. a. cari căutau să răspândească operile lui Wagner pe întregul glob pământesc, fiind pline de precepte muzicale, cari vorbeau o limbă nouă, cam greoae dar frumoasă ca formă şi sunet.

Cultul wagnerian e, după cum am spus, întins peste tot; toate teatrele reprezintă cu mult succes întreg repertoriul operilor sale — afară de „Parsival" care conform unui testament lăsat de Wagner, nu poate fi reprezentat decât la Bayreuth

până la 1913 dela data eceia pe orice scenă; orchestrele simfonice au în programele lor fragmente din operile de mai sus şi corporaţiile corale îşi fac o mare cinste când pot cântă coruri din: «Lohengrin», „Tannhäuser" şi „Maeştrii cântăreţi". Şi la noi s'a întins acest cult, probă că ori când se anunţă pe programul vreunui concert „Wagner" admiratorii săi vin în număr mare ca să-l asculte. „Orchestra ministerială" ne-a dat în cursul stagiunei trecute trei festivaluri „Wagner" în care am ascultat fragmente din: „Lohengrin", „Tannhäauser", „Vasul fantomă", „Maeştrii cântăreţi" şi din „Triologia Niebelungilor". Un cuvânt de laudă se cuvine regretatului Ed. Wachmann, primul care a introdus pe R. Wagner în mijlocul nostru; la început fragmentar prin concertele simfonice şi mai târziu în întregime cu operile: „Lohengrin" şi „Tannhäauser". A mai contribuit aci la desvoltarea şi popularizarea muzicei wagneriane şi numeroasele recenzii şi păreri de prin gazete şi reviste, scrise de profesionişti şi amatori.

In aceste festivaluri s'a prezentat ca solistă, d-ra Didina Musceleanu, absolventă a conservatorului de aci şi care şi-a terminat educaţia muzicală în Italia. Cântăreaţa dispune de o voce de soprană lirică dramatică, egală în registre dar nu destul de voluminoasă pentru a cântă arii din operile unui R. Wagner. Trebue să fie bine bine în acele ale unui Dnnizetti, Gomod, Verdi ş. a. Cele câteva arii din „Lohengrin" şi «Tanhäuser» nu au produs multă impresie asupra publicului din sală care e deprins cu voci puternice şi metalice.

In epoca muzicei romantice găsim doi compozitori, cari predominau prin caracteristica şi originalitatea lor. Compoziţiile lor şi-au asigurat un loc de frunte în literatura muzicală, prin fondul poetic care le caracterizează. Aceşti compozitori sunt: Schumann şi Mendelsohn. Cel din urmă a împlinit în luna Februarie centenarul naşterii sale (1809), care a fost sărbătorită de întreaga lume muzicală. Mendelsohn a fost şi este acum încă isvorul nesecat, din care se adapă mulţi din compozitorii noştri moderni. După Beethoven găsim pe Mendelsohn figurând mai des pe programele concertelor şi din compoziţiile sale numeroase au prioritate concertul p. vioară; sublima poemă a „Visului unei nopţi de vară"; simfoniile; concertele p. pian; liedurile şi caetul cu „cântece fără cuvinte". (Lieder ohne Worte) p. pian. Oratoriile «Elias», „Paulus" şi din cantate: «Noaptea Walpurgis» (un episod din „Faust" de Goethe) sunt des cerute de amatorii de muzică frumoasă şi recreateore. Mendelsohn a fost pe lângă un compozitor fecund, literat şi artist şi un factor cultural pentru Germania. Lui i se datoreşte înfiinţarea conservatorului din Lipsca — unde pioneri muzicali ca: Schumann, F. David, Mocheles, Hauptman, Reinecke ş, a. au contribuit la desvoltarea culturei muzicale şi popularizarea muzicei lui I. S. Bach. „Orchestra ministerială" a ţinut să aducă şi ea un omagiu pios lui Mendelsdhn, cu ocazia centenarului său. Programa era alcătuită în mare parte din compoziţii de Mendelsohn ca: concertul p. vioară, simfonia No. 3 (scoţiană) şi două fraze din poema „Visul unei nopţi de vară". Concertul a început cu uvertura „Fidelio" de Beethoven, căruia îi urmă concertul pentru vioară, care a avut o interpretare din cele mai răuşite prin prof. R. Malcher, care a fost subiectul unei spontanee manifestaţii.

II. Concerte de soliști.

Muzica! Eu cred că „signorina musica" nu e liberă. Un tip disonant, umflată ca şi o păuniţă se plimbă şi totuşi cu mare greutate respiră sub păvaza technicei. Crinolina făcută din greoaia mătase importată din Bayreuth, legătura ei îngustă îi strânge inima şi peptul. O deosebire mare găsim între muzica care înfluenţează direct asupra poporului şi aceia care se caracterizează ca muzică populară. Muzica savantă merge pe un drum înalt şi e de origină aristrocratică. Intre ea şi cea populară puntea care le unesc nu se va prăbuşi niciodată, din cauză că mulţimea (poporul) e încă înapoi cu desvoltarea intelectuală. Dar totuşi muzicei care-i este dat să influienţeze asupra poporului, de-a-l educă, este cea savantă şi acest lucru se datoreşte puterii pozitive a melodiei. In melodie găsim, dacă e nobilă şi originală divina şi mistica putere care influienţează asupra noastră. Şi influienţează cu atât mai mult cu cât ea este emanată din câte-o frază corală şi se desfăşoară ca şi-o pânză străvezie asupra celor profani; cântată de suflete tinere şi entuziaste, pătrunde sacrul foc al artei

muzicale. Legiunile de soliști atât străini cât și locali au fost numeroase, dar puțini dintre ei au corespuns gustului muzical al amatorilor noștri. Violoniștii s'au întrecut între ei ca să câștige sufragiile publicului muzical. Fenomenalul technician al vioarei Jan Kubelik, a revenit după câțiva ani iarăși în mijlocul nostru: el care e considerat ca technicianul cel mai de seamă în generația tânără a violoniștilor și dacă vrem să fim drepți, trebue să recunoaștem că Kubelik a câștigat puțin în ce privește interpretarea sufletească: în schimb e neîntrecut în interpretarea technică. Format în vestita școală a pedagogului O. Sevcik din Praga, în scurt timp și-a făcut nu nume universal. Kubelik s'a prezentat de astă-dată cu două programe interesante: halo („Simfonia spaniolă"), Hubay, Dvorak, Filich, Paganini; melodiosul concert (Mi minor) de Mendelssohn și cel dificil (Re major) de Paganini. Punctul culminaut însă din aceste programe au fost fără îndoială Variațiunile asupra cântecului „La dernière Rose" de Ernst, variațiuni scrise în toate felurile și pozițiile, cari din cauza greutăților ce incumbă nu au fost executate de nici un violonist și numai un virtuos ca Kubelik a fost în stare să le pătrundă și să le interpreteze. Orchestra ministerială și pianistul L. Schwab au secondat conștiincios pe diabolicul violonist.

Precocele tovarăș al lui Kubelik, americanul *Florizel v. Reuter* și-a dat cartea sa de vizită unui numeros public, care-a știut să aprecieze calitățile violonistice ale micului virtuos, după programa alcătuită din compoziții de: Mendelssohn, Schubert, Ernst, Wienawsky și Paganini. Simpaticul violonist *Socrate Barozzi* și-a dat concertul cu un succes pe care l-a bine-meritat. O technică îngrijită, un ton plin și frumos, un arcuș sigur și-o cantilenă desvoltată sunt atâtea calități ale tânărului virtuos român. Curiozitatea muzicală în persoana violonistului Dr. *Jul. Siber*, este un temperament ciudat care are o interpretație exagerată în părțile technicei. Un simț muzical nedesvoltat, o trăsătură nervoasă și nuanțele prea puțin curate; iată ce ne-a prezentat violonistul Siber în concertul său, având un program compus din bucăți de: Chopin, Dvorak, Fr. Schubert și Paganini. Cunoscutul pianist Th. Fuchs, pe lângă un acompaniament discret, ne-a mai surprins plăcut și cu o compoziție „Souvenir de Sofia" (p. vioară și pian), în care se combină în mod inteligent câteva motive bulgărești sub formă de Andante și Allegro.

Regretatul pianist A. Reisenauer a avut până în ultimele zile ale vieței sale clasa de perfecție la conservatorul din Lipsca și între cetele de elevi și eleve eră și *d-ra Aurelia Cionca*, care-a fost fala clasei lui și care pare că-a înțeles și urmat cu seriozitate intențiile lui Reisenauer, căci astăzi avem înaintea noastră o artistă căreia îi surâde un viitor strălucit. Modestă dar înzestrată cu mult talent, se prezintă d-ra Cionca în fața publicului, cu programe bogate și interesante. Adâncă pricepere muzicală și o fenomenală technică, reunită cu-o suavă și poetică interpretare, iată roadele unei munci de ani pe băncile conservatorului din Lipsca. In concertul trecut ne-a redat cu toată puterea polifonică a unei orgi „Fuga și Fantezia cromatică" de Bach; trecând apoi mai departe cu Beethoven (Sonata op. 53), la Chopin (Prélude op. 28 și Etude op. 25) spre a ajunge la focoasa și viguroasa „Rapsodie No. 12" a lui Liszt. Technica îngrijită, tușeu delicios și viguros în acelaș timp și redarea compoziției în mod mai subtil—sunt lucruri cari-o fac neuitată. Alături de dânsa am ascultat o mediocritate vocală din Berlin, care poartă numele de *Henriette Saner*. Cântece populare franceze de Wekerlin și lieduri de: Bungert, Grieg, Wagner și H. Wolf, au avut o interpretare hazlie prin susnumita cântăreață, care avea de luptat cu multe dificultăți.

O personalitate artistică cu puternice însușiri de pătrundere în compozițiile clasicilor și a modernilor, este fără îndoială d-ra *Cella Delavrancea*, care absolvind conservatorul de aci, a plecat la Paris, unde acelaș institut muzical (clasa prof. I. Philipp) i-a acordat premiul I, pe care l'a bine-meritat. Deducem această după desvoltarea programului compus din lucruri interesante ca: „Sonata lunei" (op. 27) de Beethoven; „Fantesiestücke" (op. 12) Schumann: „Sonata en sol" de Scarlatti și-o serie de giuvaere muzicale scrise de: Chopin, Couperin, G. Fauré, Duvernoy, I. Philipp și la urmă dificilul „Mephisto-Valse" de Liszt. Technica e întrebuințată cu măsură; un simț muzical desvoltat și-o frazare, nuanțare subtilă în compozițiile clasicilor și romanticilor, sunt atâtea calități ale tinerei pianiste, care cântă cu tot sufletul și ne face să simțim fiorii paginelor, scrise de poeții muzicali: Beethoven Chopin, Liszt și Schumann. Aplause și multe flori au fost recompensa publicului prea numeros, care ascultă vlăstarul unui erudit bărbat de stat al țării noastre, pe fiica lui Barbu Delavrancea.

Progrese remarcabile a făcut simpatica virtuosă a pianului, d-ra *Maria C. Dimitrescu.* Judecând după programul concertului în care figura : Grieg, Chopin, Liszt şi Sinding, vedem că technica s'a complectat şi simţul muzical s'a desvoltat, ast-fel că pătrunde cu uşurinţă fondul compoziţiilor oricât de dificile ar fi. Deşi a făcut numai studiile conservatorului de aci (clasa d-nei Em. Saegiu), totuşi d-ra Dimitrescu este un talent remarcabil, care se poate măsură cu ori ce produs pianistic străin—care se înconjoară cu cele mai prompoase titluri de reclamă. D-nii Th. Fuchs şi N. Theodorescu, au fost nişte conştiincioşi parteneri.

Klara Haskil este un adevărat fenomen muzical. Procesul de desvoltare al talentului îşi urmează cursul său normal la această prodigioasă artistă şi totuşi după modul cum interpretează paginele unui : Bach, Beethoven, Chopin şi Liszt, trebuie să recunoaştem că avem înaintea noastră un copil fenomenal, la care seriozitatea ţine loc naivităţii copilăreşti. Tuşeu viguros, întrebuinţarea mijloacelor technice cu măsură, o memorie şi un simţ muzical prea dezvoltat pentru etatea fragetă a tinerei pianiste, au fost atâtea manifestări, cari au stărnit un viu interes în numerosul public ce-a ascultat programul concertistei Haskil, compus din: Bach-Busoni, Beethoven (Sonata op. 101), Chopin, Schumann, Saint-Saens şi Liszt (Rapsodia IX-a,)

Studii prea serioase, pare-a fi făcut şi d-ra *Rosa Focşăneanu* o absolventă a clasei d-nei Em. Saegiu şi a profesorului A. Ludwig din Viena—; a dovedit-o prin modul inteligent cum a desvoltat programul interesant al concertului, care aveà înscris pe : Beethoven (Sonata op. 31, No. 2), Brahms (Ropsodie-Si minor), Chopin, Scarlatti, Schubert, Paganini şi Liszt (Tarantela Venezia a Napoli). In toate s'a putut vedeà că pianista dispune de-o technică îngrijită, un simţ muzical desvoltat, care pătrunde cu înlesnire prin dificilele ţesături ale compoziţiei şi plasticitatea în temele clasicului Beethoven.

Doi matadori ai clapelor : *L. Godowsky* şi *M. Rosenthal* şi-au măsurat în faţa publicului nostru muzical puterea talentului lor. Două caractere opuse. La Rosenthal pe lângă technică trebuie să admiri muzicalitate şi simţul ce e mană din interpretarea subtilă a compoziţiilor lui : Beethoven, Chopin, Liszt, Schumann, ş. a. Godowsky e contrariul ; este technicianul neîntrecut. La el ai de studiat mâinele sale, acele 10 degete, cari realizează cele mai dificile probleme technice şi rezolvându-le te face să exclami : „Omul poate totul". Pianul se transformă sub degetele lui Godowsky, când într'o orchestră, când într'o harpă. Toate acestea îi sunt posibile lui, căci stăpâneşte acel instrument cu toată autoritatea şi-l supune voinţei sale. Programele sale sunt obiecte de studiu pentru pianişti : sonate, etude, minuscule compoziţii din literatura pianistică a arhi-clasicismului şi-a perioadei rococoului şi în sfârşit întreaga literatură a poetului muzical Fr. Chopin. Succesele obţinute de ambii titani ai pianului au fost cam egale, din cauză că fiecare îşi aveà admiratorii săi.

Tânărul pianist *N. Dinicu*—absolvent al unei clase din Vienna—şi-a spus şi el cuvântul prin un concert, a căruia programă erà însemnată de Beethoven, Chopin Schubert, Liszt, Paganini, ş. a.

O plăcută impresie a lăsat asupra publicului nostru muzical, d-ra *Maria Marini* - o elevă a lui E. Sauer—care dispune de-o technică desvoltată şi-un simţ muzical cam ne terminat. Să sperăm că viitorul va remedia micile lipsuri cari acum nu pot trece neobservate.

O reunire potrivită : violoncelista *Regina Grelinger* şi violonistul *I. Braustein* ambii elevii maestrului O. Sevcik din Praga cari au concertat împreună la Ateneu. D-ra Grelinger este una din puţinele virtuoase ale violoncelului şi judecând după modul cum a dezvoltat programa compusă din : Rubinstein (Sonate), Bruch, Schubert, Popper ş. a. îi putem prezice un viitor strălucit. Partenerul d-sale, violonistul Braunstein, a cântat cu mult simţ Concertul (Mendelsohn) Phantesie „Faust" de Sarasate şi Wienawsky.

Intre cântăreţii cari s'au perindat prin sălile de concert, dau prioritatea baritonului Dr. *Hermann Hintz* din Viena. Vocea nu-e altceva decât împreunarea sunetelor ce se scot de aerul gonit din plămâni. Acest mecanism este lesne de înţeles, dacă ne facem o idee de modul de constituire a laringelui şi-a coardelor vocale. Muzica este, după cum se ştie, arta prin care se poate exprimà sentimentele, pe cari însă nici un instrument muzical, ori cât de mare ar fi abilitatea artistului, nu le poate exprimà aşa de bine, ca vocea umană. Durerea, teroarea, bucuria, tristeţea, amorul, ura ; entuziasmul etc. sunt reproduse tot atât de bine tot cum şi lumina reproduce imaginele

şi graiul cugetărei ; astfel că cântecul este genul cel mai popular de muzică. Baritoul Hintz posedă un organ vocal de o rară frumuseţe, de o putere extraordinară, un volum neobişnuit de mare ; organ plin, sonor şi viguros, oval şi tunător în notele înalte, profund şi sguduitor în registrul de jos ; un timbru de bas puternic, cu vibraţiile şi ondulaţiunile egale, neîntrerupte, potrivit de tremurătoare ; organ pe care cântăreţul german îl mînueşte cu măestrie, cu ştiinţa înaltă a studiilor făcute de dânsul, studii neîntrecute ca devotament, plăcere şi sârguinţă. Melancolia şi lâncezeala stilului sombru german se va distinge în liedurile lui : Schubert şi Schumann. Acei cari caută expresiunea caracteristică a bucăţii şi acei cărora spiritul şi stilul lui Schubert şi Schmmann, le stă mai presus decât cerinţa de-a simţi o impresie sufletească momentană, au fot, cred, mulţumiţi de modul cum au fost cântate compoziţiile acestor doi compozitori lângă cari s-au asociat: Brahms, R. Hassel şi H. Wolf. Răsplătit de aplauze, baritonul Hintz a fost silit să mai deà suplimente. Un acompaniament discret a fost ţinut de pianistul E. Narice.

Sub cele mai frumoase auspicii şi-a dat concertul cunoscutul bariton *Dem. Florescu*, un element de operă care dispune de frumoase calităţi vocale, pe cari le întrebuinţează într'un mod inteligent. Registrele egal formate, omezza-voce subtilă şi nuanţare şi dicţiune îngrijită, reunite cu o cultură muzicală, iată principalele calităţi ale acestui cântăreţ care în alte ţări şi-a cules laurii succesului. Ar fi fost interesant să-l fi văzut în plină scenă şi am fi putut aprecià şi mai bine calităţile lui Florescu, care a cântat în concertul său arii de : Donizetti, Massenet, Rossini, Ponchielli şi melodii româneşti.

După studii serioase pe cari le-a făcut prin Italia cu profesorul Pieraccini (Milano) tenorul *C. Creţu* revine şi ne-a arătat progresele ce le-a făcut în modul de a cântà şi că registrul vocal s'a egalat, emisiunea îi e îngrijită şi un simţ muzical desvoltat ; toate acestea s'au manifestat în programul compus din arii de Gounod, Donizetti, Rossini, Tosti şi B. Anastasescu.

Între cântăreţe şi-au spus cuvântul: d-ra Niculina Ionescu — un mezzo-sopran neegal în registre, emisiune greşită şi-o dicţiune în care melodiile franceze şi germane devin supărătoare urechei ; — d-ra *M. Zaborowsky* — un sopran simpatic şi condus cu pricepere — ; d-ra *O. Hinz* — o voce mică de soprană care nu promite mult — ; d-ra *M. Iordanovici,* soprană egală în registre şi inteligent întrebuinţată — : d-na *M. Herescu,* — a căruia mezzo-sopran dramatic tot şi-a mai păstrat strălucirea de altă dată — şi d-ra *Elena Drăgulinescu* — soprană legeră, voce egală în registre, menită pentru cântul figurat, flexibilă în registrul de sus, cu staccate curate şi o frazare îngrijită, atâtea calităţi ale simpaticei cântăreţe (o meritoasă elevă a d-nei Leria).

Interesante concerte au fost şi acelea date de : tenorul *I. T. Căpriţă* ; violonistul *A. Kneisel* ; baritonul *Aurel Elia le* şi elevii săi ; pianista *Clem. Cernesky*— un talent care promite mult pentru viitor— şi al baritonului *N. Corfescu*

H. Göring.

Cărți și Reviste streine

De la Méthode dans les sciences (histoire) de *Gabriel Monod.*

Lucrarea aceasta este un mănunchiu de studii datorite mai multor învățați cari au încercat să deslege chestiunea metoadei, fiecare în știința sa. Gabriel Monod s'a ocupat despre metoda în Istorie. Expunerea sa examinează toate punctele esențiale ale acestei metode.

Primul punct este de a ști dacă Istoria este o știință. Monod arată care este raportul între cunoștința istorică și cea științifică și ne lasă să înțelegem că, însușirea de știință pare că aparține mai de aproape științelor naturei, unde fenomenele sunt privite în repetiția lor, prin urmare în legile cari le guvernează. Fiindcă fenomenele ce fac obiectul istoriei nu pot fi de cât succesive (supuse unei variabilități continue) știința lor n'ar puteà să formuleze legi, legi sigure în privința apariținnii lor. Dar observă Monod „ideea legei științifice nu mai are caracterul de certitudine absolută cum s'a crezut mult timp, și..... este a nu ne dà seama de însăși natura cunoștințelor noastre științifice, când voim să nu dăm caracterul de știință de cât acelor dintre cunoștințele noastre cari pot să fie formulate în legi și când credem că însușirea legei științifice este de a puteà să prezicem întoarcerea sigură a acelorași fenomene".

Știința faptelor istorice, adică a faptelor succesive, poate să le grupeze în serie, să le arate înlănțuirea chiar în neasemănarea lor. Acesta este rolul ei adevărat.

Criteriul adevărului istoric stă în aceea că se poate stabili serii de întâmplări. O serie de întâmplări bine legate între ele este egală în istorie cu experiența din celelalte științe. Stabilită cu toată rigoarea regulelor de analiză istorică, o astfel de serie de întâmplări nu numai că poate să se controleze pe ea însăși, dar chiar poate să se controleze comparându-se cu alte serii analoage de întâmplări mai apropiate de noi și despre cari ne putem încredința deadreptul. Cu alte cuvinte, fiind dată o lege abstractă de desvoltare, trasă din fapte sociale contimporane nouă, vom puteà aplică această lege la fapte sociale din alte vremuri, dacă studiul intrinsec al acelor fapte depărtate, a dovedit în ele o năzuință, o înlănțuire analoagă cu aceea a actelor contimporane. Spre pildă că, formarea orașelor mari este urmarea concentrării afacerilor, lege care e adevărată și pentru Roma veche ca și pentru Parisul actual. Istoria romană a lui Ferero este un rezultat însemnat al acestui procedeu care face parte din procedeurile științelor exacte, cu toate că literalmente, nici un fapt nu se repetă acelaș în istorie. In acest înțeles, istoria a devenit ea însăși o știință de fapte repetate.

Multiplele condiții ale lucrării istorice sunt expuse în studiul lui Monod cu siguranța ce suntem în drept a așteptà dela acest învățat. El a grupat în două categorii aceste condițiuni: analiza și sinteza. De analiză țin critica isvoarelor și critica faptelor. Critica isvoarelor se îndreaptă asupra cărților, asupra documentelor și asupra monumentelor. Criticele acestea stabilesc gradul de autenticitate și de autoritate a isvoarelor și faptelor. Sinteza coprinde întruparea și generalizarea istorică, filozofia istoriei.

Lucrarea lui Monod în ale cărei nuanţe noi nu putem intrà aici, serioasă şi plină de observaţiuni personale, merită să fie citită cu atenţiune de ori cine se ocupă de istorie.

Cristian Maréchal: **Josselin inédit de Lamartine.**

Cristian Maréchal, căruia i se datoreşte *le véritable voyage en Orient* de Lamartine, a scos de sub tipar de curând lucrarea Josselin inédit de Lamartine, după manuscrisele originale. In ea descoperim uşor metoda de lucru şi de inspiraţie a poetului *Meditaţiunilor.* Adesea Lamartine, fiind plin de subiectul şi de imaginile lui, găseşte dintr'o dată versurile definitive. Astfel imaginea notată, «Enfin le jour reparut blafard» devine în versuri:

Enfin le vent tomba ; le jour teignit les nues.
Son reflet m'éclaira des plaines inconnues.

Notaţiunea: „Je m'en vais et ne reviendrai plus" provoacă această tiradă:

Je quittai cette scène emportant dans mes yeux
Ce tableau de bonheur comme un rêve des cieux,
Plus dévoré du feu de mon inquiétude,
Plus seul dans ma pensée et dans ma solitude,
Et me promettant bien de ne plus m'approcher
De ces eaux ou ma soif s'accroit sans s'étancher.

Cristian Maréchal publică în acest volum versuri inedite de Lamartine, versuri pe care poetul le despreţuì, dar cari nu toate meritau acest dispreţ. Iată patru din ele cari nouă ni se par frumoase.

Et que devient le jour quand le soleil se couche ?
L'ombre quand le corps fuit, la voix quand dort la bouche ?
Je suis ton jour, ton ombre, ou plutôt je suis toi,
Grâce à Dieu tu ne peux vivre ou mourir sans moi.

Les plus jolies Lettres d'amour, de *d-ra Annie de Pène.*

Cele mai frumoase scrisori de dragoste sunt în acelaş timp şi cele mai dureroase; poate că numai în durere suntem cu desăvârşire sinceri şi simpli, în vreme ce fericirea, în dragoste chiar, te îndeamnă să faci literatură. In volumul acesta semnat Annie de Pène, se găsesc cele mai celebre scrisori de dragoste începând cu *scrisorile unei Călugăriţe Portugeze*, — admirabil strigăt de pasiune pe care l'a scos vre-o dată vre-un suflet omenesc, — până la curioasele divagaţiuni scrise de George Sand. In el, se poate observà încă, că singure femeile ştiu să rămână juste în tonul şi în expansiunea patimei lor, fără a exagerà adevărata sinceritate. Când un scriitor într'un roman îşi închipue şi compune o scrisoare de femee, e mai totdeauna exagerată sau cu totul falsă: ne putem încredinţà despre lucrul acesta în a doua parte a volumului de faţă, unde se găsesc câteva scrisori scoase din cărţi celebre. Cu toate acestea literatura scrisorilor din romane a avut o influenţă foarte mare asupra sensibilităţii oamenilor din epoca corespondentă acelor scrisori.

Charles le Brun, de *Pierre Marcel.*

Frumoasa colecţiune *Maitres de l'Art* s'a îmbogăţit cu o nouă monografie datorită condeiului autorizat al lui Pierre Marcel şi consacrată pictorului lui Ludovic XIV *Charles le Brun* Din studiul acesta strâns viguros se desprinde cu calitate surprinzătoare fizionomia autorului *bătăliilor lui Alexandru.*

Le Brun, sub lumina acestor subtile deducţii, a acestei expuneri substanţiale şi bogat documentată, ni se arată hotărât, ca un decorator înainte de toate ale cărui concepţiuni se potriviră minunat cu măreţia şi frumuseţea sintezelor veacului lui Ludovic XIV.

Le Brun a fost de asemenea un administrator de seamă, şi dacă n'ar fi decât creaţiunile sale: les Gobelins, încă ar merità să-şi vadă numele glorificat. Arta franceză îi datori, pe lângă triumful provizoriu al academismului, o impulsiune care permise, poate fără voia sa, evoluţiunea temperamentelor artistice contimporane.

Nimic mai melancolic de cât urmările nenorocite ale rivalităţii dintre Le Brun şi Mignard şi scăderea gloriei sale după moartea protectorului său Colbert.

Pierre Marcel aminteşte acest trist sfârşit de carieră în cuvinte simple şi cu o scrupuloasă exactitate care înalţă lucrarea sa la un rang de onoare.

La Revue Bleue; 14 Noembrie.

Doamna *Alphonse Daudet* începe în acest număr, un interesant articol intitulat, *Amintiri în jurul unui grup literar.*

Soția marelui scriitor cunoaște pe mai toți scriitorii contimporani. D-na Daudet îi întâlnește în salonul generalului de Ricard, unde a fost leagănul Parnasului și cuibul primordial al multor dintre viitorii academiciani. Pentru vârsta sa de douăzeci de ani, acesta a fost Templul chiar al poeziei unde auzeà pe François Coppée, Sully Prudhomme, Catulle Mendès etc. etc., recitind sau declamând poeziile lor.

«Sully Prudhomme, liniștit, gânditor, cu ochii de un albastru limpede ațintiți la un vis interior, recită fragmente din Stances et Poèmes, deabia imprimate, și dicțiunea sa clară și curgător regulată dar înaripată, surprindeà și încântà pe auditori și auditoare.»

«José Maria de Hérédia un contrast desăvârșit, cu ochii săi negri plini de soare, cu un glas tare... ciocănea parcă fiecare vers din *Trofeele* sale. El făceà să i se prevadă în mod strălucit gloria viitoare și încântà pe Leconte de Lisle câte odată de față și maiestos în pontificatul său. După acest conquistador spaniol veneà parizianul Coppée cu un frumos glas armonios al cărui energie nu înlătură nuanțele fine sau sentimentale; el recită bucățile cizelate și desăvârșite din *Reliquaire* punând un avânt de tinerețe în recitarea sa, o flacără romantică foarte în legătură cu părul său închis și lins, cu ochii săi limpezi, cu profilul său de consul tânăr.»

D-na Alphonse Daudet continuă astfel, schițând repede portretul lui Catulle Mendès, al generalului de Ricard, al lui Louis Xavier de Ricard, autorul volumului *Ciel, Rue et Foyer,* al lui Auguste Villiers de L'Isle Adam etc.

Articolul va fi continuat în alte numere viitoare; el are interesul portretelor făcute după viață.

Mercure de France; 1 Octombrie.

Marcel Réja studiată din punct de vedere istoric *Dansul.*—El ne spune că e o eroare de a crede că dansul este o artă moartă, o fantomă a timpurilor trecute. De sigur nu mai trăim în vremea strămoșilor cari jucau menuetul, pavana, tanburinul; astăzi dansul este despărțit de pantomimă; fie că cineva joacă valsul sau alt dans, în acest joc, nu mai este o aluziune la o idee sau la un fapt particular ca în jocurile mimice de altă dată.

Faptul acesta poate fi considerat ca un progres, spre puritatea dansului. N'a fost tot așà, însă, în trecut. Autorul cercetează documentele cele mai vechi care ne duc la dansul baiaderilor în Indii, anterioare expediției lui Alexandru, la evoluțiile coregrafice ale Egiptenilor, la bucuria expansivă a lui Moise după trecerea mării Roșii. Ei bine, aceste dansuri erau, netăgăduit, dansuri sacre având un înțeles religios. Inainte, spre pildă, ca templele baiaderelor să fi devenit «seminarele voluptății», cum se știe, ele avură un rol liturgic. Indienii voiau să onoreze pe D-zeu oferindu-i prin dansuri splendoarea realizată a corpului omenesc mișcând după o anumită formulă. Tot așà sunt dansurile cultului lui Bacus indian care s'au aclimatizat pe urmă în Grecia. Tot așà la Ebrei.

Toate aceste dansuri sacre nu sunt de cât un ritual în care predomnește partea mimică, ceremonii religioase înfrumusețate de arta dansului.

La Revue- 15 Ianuarie.

In numărul acesta al revistei găsim un articol interesant întitulat „*Aspirațiile tinerimei intelectuale*“ datorit lui *Léon Vannoz.*

Autorul ne arată că curente nouă de idei încep a străbate epoca noastră.

Ele nu se afirmă în toată strălucirea, dar pot fi întrevăzute. De mai mulți ani se constată un fel de oboseală a negărilor sterile și o nevoe de a afirma, se desvoltă, ne apărat în tinerime, în care se relevează o ardoare de speranță, o dorință de certitudini și o voință de a crede, cu adevărat remarcabilă. Veacul al nouăsprezecelea pare a fi lucrat mai mult pentru a distruge. Veac de analiză și de cercetări, de exegeză și de critică, veac de revoluțiune, el debutează prin negațiunea chiar a marei speranțe revoluționare, prin falimentul trecător al ideei republicane.

Imperiul se dărâmă și el, târând după dânsul prestigiul forței și al gloriei militare și totul intră într'o ordine de cimitir, într'un calm, într'o liniște, turburată numai de lovituri de Stat și într'o boală profundă a conștiințelor. El se termină în sfârșit după deșertăciunea celui al doilea imperiu, cu strivirea Franței sub cisma germană.

In literatură începând cu *Confesiunea unui copil al veacului* de Alfred de Musset și trecând pe la *Incercări de psihologie contimporană* de Paul Bourget suntem isbiți de desperarea, care se desprinde din toate aceste cărți. Pretutindeni viitorul li se arată literaților timpului ca o coborâre într'un abis. Fără credințe, fără cuvinte de a crede, fără speranțe și fără ideal, ei își repetă în mijlocul unor false bucurii vorba atribuită lui Ludovic XV: „După mine deluviul."

Cu toate acestea, în vreme ce acest pesimism elegant, acest diletantism mortal progresează în sferele înalte ale societății, se poate constată, pe de altă parte și în acelaș timp că, o întreagă tinerime se ridică însufletită de o călduroasă dragoste de viață și de acțiune, de o viguroasă bunăvoință, de un generos optimism.

Cu cât părinții au avut gustul și mania distrugerii, cu atât în fii se precizează voința de a construi. Și autorul ne conduce în toate domeniile cunoștințelor omenești, arătându:ne aceste aspirațiuni ale tinerimii de a construi.

Tema lui Leon Vanoz ni se pare aplicabilă și în istoria literară a României și recomandăm articolul menționat atențiunii cititorilor.

Tot în acest număr găsim câteva scrisori inedite de Georges Sand, interesante ca tot ce a scris condeiul său.

A. PODEANU.

Cuprinsul

Revistei „Literatură și Artă Română“

pe anul 1908

TEXT

pagina

Brădescu D. . Cronică: *A. Mândru: Ecuba de Euripide,* traducere în versuri de Eugeniu Dinescu; 142
„ *Zări senine,* poezii 145
„ „ . . . . *Cărți și reviste streine* 387
Calvaru V. . . . . *Iarna* versuri 434
Cornel Th. . . . . *Sfinxul năsdrăvan, zeul aur, clădirea minunată,* nuvelă. 185
„ „ . . . . . *In fața morței,* nuvelă. 437
Costin A. . . . . . *Colecțiunea de tablouri C. C. Nano,* impresii. 155
Demetrius . . . . . *Sonete* 204
Dimitrescu Marin . . *Madoanele lui Rafael* 423
Filitti I. C. . . . . *Restaurări* 413
Ghoring H. . . . . *Cronică,* concerte simfonice și concerte de soliști. 463
Ionescu Morel . . . *Spre Veneția* 455
Istrati C. I. Dr. . . . *Câteva cuvinte relative la cele ce am voit să fac sau am făcut pentru Muzeele noastre* 27, 161
„ „ „ „ . . *Din trecutul nostru.* 395
Kapri de Maria . . *Din America de Sud,* impresie de călătorie . 353
Liveanu M. . . . . *Arta națională:* Tâmpla Catedralei din Calafat. 253
Militaru Vasile G. . . *In fața dragostei,* nuvelă 129
„ „ „ . . *Scrisoare,* versuri 136
„ „ „ . . *Noapte,* versuri 247
„ „ „ . . *Cu aceleași brațe albe,* versuri 249
„ „ „ . . *Celei care pleacă,* versuri 288
„ „ „ . . *Pastel,* versuri. 374
„ „ „ . . *Cântec,* versuri 454
„ „ „ . . *Firul dorurilor mele* 461

pagina

Năsturel P. V. General. *Neamul Boerilor Cantacuzini din ramura lui Serban Voevod:* schiţe genealogice. 61,209 317
Nicolescu Ilie. . . . *O pagină din istoricul legislaţiunei fiscale în Ţara Românească*, Origina impozitului de patentă. 77
„ „ . . . . *Familia Mano,* Câteva cuvinte asupra Monografiei acestei familiei. 271
Ollănescu D. C. . . *Cântăreţul din luncă,* poem în versuri . . . 3
Orfănescu Dim. . . . *Prin vâlceaua cu pârâul,* versuri 134
„ „ . . . *Sara la ţară,* versuri 135
„ „ . . . *Poeţii*, versuri. 182
„ „ . . . *Magadalenei,* versuri 255
„ „ . . . *Aşteptare,* versuri 256
„ „ . . . *Intâia sărutare,* versuri 257
„ „ . . . *Sonet* versuri 462
Podeanu P. . . . . *Cărţi şi reviste streine.* 146, 264
„ „ . . . . „ „ „ „ . . . . . .
Podol A. . . . . . *Vijelia,* versuri. 56
„ „ . . . . . *Brăduleţ,* versuri. 108
„ „ . . . . . *Plopii*, versuri. 250
„ „ . . . . . *Toamna,* versuri 302
„ „ . . . . . *Cocoarele*, versuri 314
„ „ . . . . . *Sete,* versuri 350
Răiceanu T. . . . . *Sonet* 453
Ramură Dim. . . . *Ileana fată de împărat*, poveste în versuri. . 89
Rusu N. . . . . . *Sonet* versuri 442
Săndulescu I. . . . *Constantin Negruzzi* (viaţa şi operele, studiu) 111, 237. 305
Stăncescu C. I. . . . *Sentinela română* (Feerie originală într'un act.) 445
Stamatiad Alex. . . . *Poetul,* versuri 55
„ „ . . . *Templul iubirii*, versuri. 410
Victorian Georgescu D. *Pictura noastră*, O vizită la Clubul tinerimei din Bucureşti 291
Zaharia N. . . . . *Gelozia,* studiu psihologic 97
„ „ . . . . *Cronica literară şi artistică:* Nuvelele lui Eminescu 139
„ „ . . . . *Public şi scriitori,* studiu psihologic social . . 283
* * * . . . . . *Cronica literară şi artistică* : Sângele Solovenilor de Caton Teodorian. 258
* * * . . . . . *Cronica literară şi artistică:* N. Cor.: Din trecutul nostru de Vlahuţă; C. M. Moroşanu: Geografia generală de V. V. Maniu; Radioactivitatea petrolului românesc de Dr. Hurmuzescu; N. Cor.: Teatru, Mărul de Z. Bârsan. 377

ILUSTRAŢII:

		pagina
Birman	*Portret*	13
Brussel Van	*Fructe*	75
Clavel Al.	*Tâmpla Catedralei din Calafat*	157
Dirks Hals	*Trei perechi de convivi*	251
Dov Gerard	*Interior Olandez*	145
„ „	*Portrete în miniatură*	185
Fragonard	*Conversaţie intimă*	221
Grigorescu N.	*Cioban*	87
„ „	*Ghiveci de toporaşi*	207
„ „	*Ţărancă*	197
Lely Piere	*Portret*	127
Meissonier	*Noaptea Sf. Bartolomei: Masacrul Hughenoţilor*	153
Netscer Gaspard	*Portret*	23
Nouailler Jaques	*Ludovic XIV şi Ducele de Montespan*	183
Petraşcu G.	*Casă în Asuan*	109
Slingelandt	*Lucrătoare de dantelă*	236
* * *	*Colecţiunea Maria Istrati-Capşa, Incălţămintea piciorului din Statua lui Jupiter; Piciorul unui satir în bronz, aflat la Romula; Mână în bronz a unei statui aflată la Romula*	39
	Cap de oişte la o căruţă romană; Romula; Porc mistreţ dela un templu, Romula; Furcă sculptată de ciobani în munte din Sifiştea	47
	Baso-relief din Romula, Grupă în teracotă, găsită lângă Cladova	57
	Anica Mano cu fii ei George, Alexandru şi Constantin	270
	Marele Vornic George Mano, cu soţia sa Smaranda şi copii lor	281
	Doamna Safta Ipsilanti, soţia lui C. Vodă Ipsilanti	289
	Constantin Vodă Ipsilanti	303
	Ecaterina Ghica, mama Vornicesii Anica I. Ghica	367
	Casele Vornicului Mihail Mano	361
	Ioan Mano, Caimacam al Ţării Româneşti la 1858	315
	Hătmăneasa Maria Cantacuzino	351
	Mihail Mano	375
	Vorniceasa Smaranda Mihail Mano	341
	Teodor Văcărescu „Furtună“ Mare Ban	333
	Generalul George Mano	385
	Stemă după o pecete veche a familiei boierilor Cantacuzini	319
	Stemă după Biblia din 10 Noembrie 1688	321

pagina

Biserica Adormirea Maicei Domnului din Slatina (Olt) 411
Interiorul Bisericei Adormirea Maicei Domnului din Slatina (Olt). 417
Biserica Adormirea Maicei Domnului din Slatina (Olt) 421
Interior din Biserica Adormirea Maicei Domnului din Slatina (Olt). 427
Pisania Bisericei Adormirea Maicei Domnului din Slatina (Olt), *Inscripție din Biserica Adormirea Maicei Domnului din Slatina* (Olt) 435
Icoană din Biserica Adormirea Maicei Domnului din Slatina (Olt), *Inscripție și ctitori din Biserica Adormirea Maicei Domnului din Slatina* (Olt) 443
Roseta de la Biserica Adormirea Maicei Domnului din Slatina (Olt). 459

Director: N. PETRAȘCU

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
- IAȘI -